

رڼا او دفاع

يا

د افغانستان د نفوسو ، تاريخ او روانو پېښو په باب ليکنې

ليکونکى او تنظيموونکى

محمد حسن کاکړ

د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز

خپرونکى

۱۳۷۷ - ۱۹۹۹

پېښور

سمون ليک

ښه به داوي چې لوستونکي د کتاب ترلوستلو نه دمخه په هغه کې لاندې چاپي تېروتنې سمې کړي:

منځ	کړښه	فاسم	سم
Xii	تصويرونه او انځورون (۱۸)	VIII - دافغان اسلامي غورځ نک لارښود علامه سيد جمالدين افغان.	نه دې وي ، نه شنه
۱۴۴	۶	لکه ددغې گوند دمثر تابه غږي	دغې گوند
۱۵۲	۱۲ - ۱۵	دبو بل راوي په قول هغه (سلطان حسين) دخپل نوي نوم (ببرک کارمل) لپاره دتصور په .....پيوند اوه .	هغه دبو بل راوي په قول دکارل مارکس او ولاديمير لينن له نومونونه جوړ دی په دې ډول
۲	۲	ايسته دې شي	په
۶	۲۶.۱۴.۱۱.۹	تجزيي	تجزيي
۸	۸	د روښانفکری	باطل دی وی ، نه دی وی
۸	۱۲	په هلکه	دروښانفکری په هلکه
۱۳	۱۴	ددې	ددې پروا هم نه کوي چې
۳۰/۱۵	۱۱ - ۲۳	لال - ممکن	لالی - ممکن
۲۹/۳۰	۶ - ۲۷	همعناي - سمني	همعناي - سمني
۵۲/۵۲	۱۷ - ۱۸	بخوايي - ۳	نجوا - ۲۳
۵۶	۳	۱۷۸	۱۹۷۸
۱۰۷	۲	دبني اسپي زوی ؟	دبني اسپي زوی ؟
۲۳۳	۱۴ - ۱۱ - ۱۰	۵۶۱ - ۶۲ - ۵۷۹	۵۶،۱ - ۶،۴ - ۵۲،۹

بسم الله الرحمن الرحيم

رنگ

اور

دفاع

محمد حسن کاکر

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم

رڼا او دفاع يا د افغانستان د نفوسو تاريخ او روانو

پېښو په باب ليکنې

محمد حسن کاکړ

ليکونکى او تنظيموونکى

پوهندوى شيرگل اوستا

مهتم

د ساپى د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز

څيړوونکى

پېښور

ځاى

۱۳۷۷ (۱۹۹۹)

د چاپ کال

۲۰۰۰ ټوک

شمير

په افغانستان کې (افغانى)

بڼه

په امريکا او نورو بهرنيو هيوادونو کې (امريکايي ډالر يا

د هغو معادل

د چاپ حقوق

د دغه کتاب ټول حقوق د هغه له ليکونکى

محمد حسن کاکړ او د ساپى د پښتو څيړنو

او پراختيا مرکز سره خوندي دي.

پته:

د ساپى د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز - فليټ نمبر

۳۱۲ - دريم پور - گل حاجى پلازه - پونيورسټي

رود - پېښور - تېليفون او فکس نمبر ۲۲۵۰۶

Address: Sapi's Center for Pushto Research and Development, Flat No 314,
3rd Floor, Gul Haji Plaza, University Road, Peshawar, Pakistan.

Phone and Fax no: 091-44506

اهدا

و هغو ته چې خپل ژوند، فکر، وينا او كړه د افغانستان د
 بشپړ ساتلو په لار كې وقفوي او په افغانستان كې د يوې
 مدني او بسيا ټولنې، ملي پيوستون او خپلې خوښې افغاني
 واحدې واكمنۍ د بيخ نيولو دپاره د ټولو ستونزو سره سره
 بيا هم زيار باسي او په عمل كې خندا نه منونكي كار كوي.

رڼا - زموږ هيله

په ټولنيزو مناسبانو کې دا يوه علمي او پلي کيدونکي قانونمندی ده چې د تاريخ په اوږدو کې زموږ د اوسنۍ ټولنې د خلکو د مبارزو تاريخ او ټول ملي ارزښتونه د دې خاورې د اصلي اوسيدونکو يعنې زموږ د تيرو پلرونو او ليکونو د ملي مبارزو د تاريخ دوام دی او دا يوه نشلیدونکي کړۍ او نه ماتيدونکي پديدې ده چې خپلواکي علمي واکمني او د خاورې بشپړه ساتنه يې بنسټ تشکيلوي.

دلته د يادونې وړ خبره دا هم ده چې د پديدو د څيړنو په لړۍ کې اجتماعي پديدې لکه د افغان خوځنده ياد د نړۍ نورې سترې پېښې تر ټولو نورو پديدو دوامه پېچلي پېچلي او هر اړخيزې دي چې که هرڅومره د هغو په پېچلتيا او د شناخت او موندنې په هکله ډير ډير تحقيقات او څيړنې تر سره شي بيا هم ډيره کمه ده او د هغو د شناخت د او د موندنې د پېچلتيا په اړوند مو هېڅ ډول مبالغه يا افراط ندي کړي. همدا شان تجربو را ښودلې ده چې د دې پديدو د هر عمل پلي کول او د هغو څخه د ټولنې لپاره د گټې اخيستلو او پام د پديدو د تکامل د عيني بهير او د هغو د داخلي محتوياتو، استقامتونو او د تضادونو د څرنگوالي يا تشرېح دپاره د يوه تاريخ پوه، ليکوال او څيړونکي په وړاندې ډيرې زياتې ستونزې رامنځ ته کېږي. همدا علت دی چې هر وطن دوست، بشردوست او د روغ وجدان لرونکی ليکوال، محقق او مورخ هم د خپل کتاب د ټاکلو هدفونو د دفاع او بري د پاره د خپلې څيړنې په ټوله موده کې ډيرې ستونزې، ستړياوې او ان د خپل سر او ژوند په قيمت د خطر نه د کې رېږونې کالې. دا ټول ددې دپاره چې څيړونکي او ليکوال وکولای شي خپلې ټولنې، تاريخي وياړونو او د خپلو تيرو پلرونو د لرغوني مدنيت وياړونکو کارنامو، بنيادي هوښت او د خپلواکي دڅاڅکو څاڅکو وینو نه د خپل قلم په نوره ساتنه وکړي او راتلونکو نسلونو ته د افغان اهل ملت د پور حق ادا کړي.

باید اعتراف وکړو چې د هيواد نوميالي تاريخ پوه، ليکوال او څيړونکی پوهاند ډاکټر محمد حسن "کاکړ" د هنري ورځې نه چې د هيواد، سيمې او نړۍ د تاريخي پېښو په اړوند په ښه ډول علمي څيړنو او ليکنو باندې پيل کړی دی، په خپل ټول تير عمر کې د افغانستان د اولسونو او د پوهې او سياست مينه والو ته د دې پېړۍ په هر پېښ شوي حساس وخت په تيره بيا په دوو تيرو لسيزو کې د ننه د کابل پوهنتون محصلينو ته د علمي زده کړې د وړليکونې برسېره، د افغانستان د بشري، سياسي، اجتماعي او د روانو خونړيو تاريخي پېښو په باب د افغانستان

راللونکي نسلونو ته د حقيقتونو د راڅيړنې، ليکنې او خپرونې حق چې دا حق په کاکړ باندې د افغان المل ملت، ملي پور و، هم ادا کړی دی.

دا دی نن يو ځل بيا ددې ستر ملي پور او ملي حق د ادا کولو يوه بله روښانه بيلگه چې د محترم کاکړ صاحب په ډير لوړ او علمي تدبير، فکر، پوهې او قلمي قربانيو سره د رڼا او دفاع يا (د افغانستان د نفوسو، تاريخ او زوانو پيښو په باب ليکنې) په نوم يو بل ډير ارزښتناک کتاب چې د ۱۹۹۱ عيسوي کال په لومړيو مياشتو کې ليکلی او د خپلو ځلاندو افکارو په وړانگو يې د هېواد د لرغوني اونوي تاريخ د حقيقتونو په څرک د هر وطن دوست لوستونکي سترگې روښانه کړي دي. زه همداوس په همدې شيبو کې چې د (رڼا-زمونږ هيلې) سر ليک په نوم دروند او محترم استاد کاکړ صاحب ته خپل درناوی او مبارکي ادا کوم، ويلام چې د رڼا او دفاع نومې ارزښتناک کتاب په لومړي ځل سره د ساپی د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز لخوا په پيښور کې چاپ او خپور شو.

د ساپی د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز د بنسټ ډبره چې ما پخپله په خپل ځانگړي لگښت د هنري مينې او ملي ارمان له امله چې زما د روح او ځښې سره د افغانستان د بشپړ اکثريت خلکونه د ملي ژبې پښتو ته يې له کوم امتياز، رڼا او بې له کومو شخصي گټو په نظر کې نيولو سره د خدمت کولو په خاطر اخښکل شوی دی، درې کاله وړاندې په پيښور کې کښيښودله شوه. ما لا د ډير پخوا نه د خانه سره په ټينگه پتيا لې وه چې زه بايد د داسې يو علمي مرکز دلاري په هر ډول مادي او معنوي قرباني چې وي، افغانستان او افغاني ټولنې په تيره بيا د ځوان نسل د پوهنيزو ښيگڼو او د پښتو ژبې د پرمختگ او لا پسې بډای کولو د پاره خدمت او تاريخي او ملي خندا نه منونکي دندې د يوې رغوونکي علمي ستراتيژۍ په رڼا کې تر سره کړم.

بې ځايه به نه وي چې د ساپی د پښتو څيړنو او پراختيا د مرکز ستر خدمت د پيل د ورځې څخه را پدې خوا د هغه د فعاليت اساسي تگ لار او ټاکل شوې پوهنيزه ستراتيژي په لاندې ډول ياده کړم:

۱. په افغانستان کې د پښتو ژبه چې د دې هېواد د اولسونو د بشپړ اکثريت ملي ژبه ده بايد د افغان د ټولو قومونو لپاره په خپل منځي کې مينه مينه شي، علمي شي، د ساينس تخنيک او د کمپيوټر ژبه شي او بالاخره ډير ژر د ښوونې او روزنې د وزارت د ښوونځيو، مسلکي تخنيکمونو، اکاډميو او پوهنتونونو لوستځونو ته ور ننوځي او په رسمي ملي او دولتي مناسباتو او راکړه ورکړه، خط او کتابت کې دې په ټول هېواد کې عام او د هر افغان د قلم ژبه شي.

۲. د پورتني ملي ارمان سره جوړښت د مسلکي علومو د لوړو زده کړو او د ټول معارف درسي او مسلکي کتابونو د وړيا چاپولو او خپرولو په څنګ څنګ کې دا مرکز د وياړ ډکه يوه بله دنده هم لري او هغه دا چې د علمي، ادبي، تاريخي او ټول ټول له منځه وړل شويو او سوځول شويو کتابونو او ارزښناکو ملي تاريخي او فرهنگي آثارو د بيا رغونې د پاره په ملي ژبې پښتو باندې د ساپي د ځانګړي پانګې په لګښت په وړيا توګه چاپ او خپاره کړي.

۳. د دې مرکز د علمي او فرهنگي ستراتيژۍ د کار بل غوره استقامت دا دی چې دا مرکز به تر خپله وده وده هڅه وکړي چې پښتو ژبې ته داسې د زده کړې تجربوي معاصر علوم چې د اوسني ټولې بشري ټولنې په تيره بيا د افغانستان راتلونکو ځوانانو، استعدادونو او ملي شعور ته په پرمختيا او ترقي کې نه تم کيدونکي وده او تکامل ورکړي، پام را واړوي او د دې مرکز لخوا نه دې په پښتو ملي ژبه کې د معارف او زده کړې ځوانانو ته په زړه پورې چاپ کړي شوي آثار او کتابونه په لاس ورکړي.

د دې ملي - پوهنيزې ستراتيژۍ په رڼا کې زما په نظر د ساپي د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز ته دا ډير د وياړ او خوښۍ شمېې دي چې د رڼا او دفاع نومي کتاب هم د دې مرکز د چاپ او خپرونو په آرشيډ کې ځای وموند. دا کتاب د پښتو د تشرېح او عيني واقعيتونو په لحاظ ډير ارزښت لري.

د دې ستر کتاب د ليد زاويه د يوه نا پيلي پاڅه تفکر د نقطې څخه سرچينه اخلي او هر څه د ملي ګټو په تناسب د علم سره يوځای څيړي، نوڅکه څو معلومېږي چې د دې کتاب په ځلاندو پاڼو کې د ملي يووالي د تخریب او د سياسي ستونزو د را پيدا کيدلو اغېزجنې لارې، لارښوونې، تعليمات او زهرجنو تبليغاتو، دښمن پلوه ميتودولوژي د يوې ځوانه او د هيواد د يووالي په خلاف د ټوټې کيدلو نظرياتي پروژې، مرکزونه او د هغو د اړوندو واکمنو مقاماتو يا شبکو ناولي څيړې د بلې ځوانه په خپل ټاکلي وخت سره د ليکونکي د ټولو عيني او علمي دلايلو او څرګندو، نيوکو په رڼا کې رسوا او هيواد والو ته په ګوته شوي دي. دا ډلګۍ نظرياتي بيلتون پلان او متعصب ليکوالان چې د پرديو په لمسون او لګښت په تيره بيا د کورني جنگ په ټولې خونړۍ موده کې د ملي يووالي، ملي هويت او د دې خاورې د اصلي اوسيدونکو د بشپړ اکثريت پښتون قوم په خلاف څيړونې او لګښتونه کړي دي، اوس هم هڅه کوي چې زمونږ د لرغوني هيواد په تاريخي حقيقتونو او ارزښتونو باندې د پرديو په دستور د خپلو ليکنو څيړونو او زهرجنو تبليغاتو جبر ومني او د افغانستان د ملي ټولنې د جوړښت په لرغونې روح باندې خپل ستمګرانه او آخري مرګوني ګدار وګاندي.

زمونږ په نظر اوس هم ددې وخت لا ډیر تیر ندی نو ځکه خو هیله من یو چې که چیرته همدا اوس هم ددې ټکي د لرلو احساس وشي، چې د لږکیو قلم پلري لیکوالان او نور ډول ډول بیلټون غوښتونکي ټولنې ددې اثر په رڼا کې د ملي پوځوالي په لوړو ارزښتونو، اړیناوو او تاریخي ملي خنده نه منونکو غوښتنو باندې ژر وپوهیږي او په خپلو اوسنیو دریځونو، عقایدو او یا د نورو په لمسونه او لگښت باندې د لږکیو د واکمنیو د لایتناهي خلیدونکي سراب په ډنډوچکو خپل د تعصب جل وهلي تنده د ماتیدو په انتظار ونه غولوي او ددې سره سم د ژبې د برلاسی په بې ځایه نظریاتو او سفسطو باندې سر له نسوي څخه ډیر ژر نسوي رغوونکي کتنه وکړي او بې له خنده ددې کتاب د لیکل شوو ټولو ملي واغتونو ته چې په رڼا او دفاع کې ورته درناوی شوی دی، په ښه نیت اقتدا وکړي، نو ډیره به ښه وي او دا ډول رسا اقتدا به ددې زخمي اما نه ماتیدونکي ملت د ټولو ملي مقدساتو او بې له استثني څخه زمونږ د ټولو قومونو په ګټه وي.

زه هیله من یم او پوره باور لرم چې د هیواد نومیالي مورخ پوهاند کاکړ صاحب د رڼا او دفاع نومي کتاب به د هر لوستونکي او د خپلواکۍ هر مینه وال افغان په افغاني روح باندې ښې ژورې اغیزې وکړي او د افغانستان په ورونو قومونو، تاریخ او د روانو پېښو په باب به رښتیني قضاوت تر لاسه کړي. د تاریخ په ډیر ترخو او ستونزمنو شرایطو کې د رڼا او دفاع نومي د کتاب چاپیدل او خپریدل یو ځل بیا د دې ډاډ او ثبوت را په ګوتو کوي چې افغانستان او د هغه هر افغان بچي د اوسنیو بدو ناخوالو سره سره نه یوازې دا چې ژوندی هوښیار او فعال دی، بلکه کولای شي چې د دې خاورې د لرغون تاریخ، علمي، فرهنګي او افغاني عظمت او برم یو ځل بیا لور او لا پسې په نړیوال کچ نومیالی کړي.

د رڼا او دفاع نومي کتاب د تاریخي، ملي او معنوي ارزښتونو په لحاظ د پښتو او ټولو هغو افغانانو دپاره چې د هیواد، د خاورې بشپړتیا، خپلواکۍ، آزادۍ، ملي پوځوالي او په هیواد کې د قومونو تر منځ په سولې او ډموکراسۍ کې د اجتماعي عدالت او پرمختګ غوښتونکي دي او نه غواړي په افغانستان کې قومي ژبني یا مذهبي تضادونو ته لمن ووېشل شي ډیر ارزښتناک مقام وګاټه. یو ځل بیا به ویاړ سره یادونه کوم چې دې کتاب د یوې سترې فرهنګي تاریخي او علمي پانګې په توګه د ساپی د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز د ویاړونو په آرشیف کې یوه بله ډیره غوره او روښانه ډیوه بله کره او زمونږ د جل وهلي تاریخ د ژبې په سر باندې د پوهاند کاکړ صاحب په لاس د قلم په څوکه د ژوندانه د اوبو یو بل روڼ څاڅکی پریوت.

د رڼا او دفاع نومي کتاب زمونږ د ټولنې د روانو پېښو هنداره او د سیاسي، اجتماعي، پوځي او ملي ارزښتونو یو داسې باوري مستدل تاریخي سند

دې چې د يوويشتمې پېړۍ په ورستيو شپږو کې د هيواد، د نوميالي تاريخ پوه
 ينئون کاکړ لخوا ليکل شوی او د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز د علمي
 شوري (د علمي شوراغړي پوهندوی شيرگل اوستا) لخوا يې اهتمام سرته رسيدلی
 دی. زموږ په نظر دا ستر او نوی چاپ شوی ارزښتناکه تاريخي سند چې د پروني
 کول د وياړونو د ننني کول د رغوونکو دندو او د سبا ورځې د خوانانو، پغلو او
 علمي کادرونو لپاره د خپل تاريخ د دفاع ډاډمنه وسله ده، يوه ډيره ستره ملي -
 فرهنگي پانگه بلل کېږي. زه د يو هيله من افغان په توگه ويلای شم چې کوم کار
 چې زموږ او زموږ ځوان نسل ته پدې اثر کې ډير ارزښتناک دی هغه دا دی چې
 د کتاب په ټولو برخو کې يوه علمي استادانه مقايسه، زيرکانه کره کتنه، څېړنه او د
 افغانستان د روانو پېښو د ليکنې په اخلاقي اصولو او دودليکنې کې زيات زيار
 ايستل شوی دی او په ډيرو حساسو ټکو يې د راتلونکي کول لپاره د دې کتاب په
 پاڼو کې د يادونو ميراث راپرېښی دی چې بايد د تل لپاره نسل په نسل دا ميراث
 امانت پاتې شي.

د کاکړ صاحب دا اثر د علميت، معنی، مفهوم، مهرباني، عينيت، اخلاق،
 رښتيا، سياست، لوړ سپېڅلی ملي احساس او د هغه د لوړو افکارو او افغاني شريفو
 احساساتو د ښوونې قانونمندانه يو درسي داسې کتاب دی چې زه هيله من يم د
 هغه څخه بايد په ميتودیک او دوام داره توگه پخه او ژوره زده کړه وشي.

هماغسې چې زېږېدنه او مرگ د افغان د ټولنيز تکامل، شتوالي او
 سمون په سرنوشت کې ستره اغيزه لري، همدا شان ددې کتاب لوستل هم ددې
 خاورې د هر اصيل او پوه انسان په سرنوشت کې ډير زيات اغيزمن دی. نوځکه
 خو ويلای شم چې دا کتاب هم د پوهې د يوې وسيلې او هم د افغانستان د
 تاريخي وياړونو، مدنيت او د انساني عقل او منطق د دفاع لپاره پيدا کوونک
 لارښود او د يو تجربه کار استاد بڼه لري. هيله من يم چې د رڼا او دفاع نومي
 کتاب به د افغانستان د وطن پالانو او د ملي يووالي غوښتونکو استعدادونو ته ډير
 ارزښتناکه خدمت ترسره کړي.

په پای کې د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز د پورتنۍ ستراتيژي
 او پوهنيزې مفکورې په رڼا کې زه د پښتو دملي ژبې او ټولو افغانانو د ژور خدمت
 لپاره د دې مرکز د بنسټ ايښودونکي په توگه له خپلې خوا، ددې مرکز د علمي
 شوري د درنو غړو او ددې مرکز د ټولو کارکوونکو لخوا د هيواد د نوميالي تاريخ
 پوه پوهاند، ډاکټر محمد حسن کاکړ صاحب ته دده په دې لړۍ زيار او هغه
 تاريخي، فرهنگي د پښتو ژبې پانگه چې د هيواد، د تاريخ، فرهنگ، پښتو او
 سياست مينه والو ته د خپل رڼا او دفاع نومي ليکل شوي کتاب په لمن کې يې
 راټوله کړې اود راتلونکو نسلونو، خوانانو او د قضاوت خاوندانو ته يې ډالۍ کړيده

ښه چارې او د زړه له کومې مبارکې وایم. او د لسو، بخښونکي او مهربان
خداي څخه محترم کاکړ صاحب ته د هیواد د نورو تاریخي پېښو د حقیقتونو او
نتایجونه باب چې لاس ته اوسه پورې پر هغو هیچا هیڅ ډول رڼا نده اچولې د رڼا
اچولو تولید او څېړنو کې یې بریالیتوبونه شواړم.

په ډیر درنښت

امام الدین ساهي

کتاب پر لاسي شمېره

د کتاب مطالب

شمير	ليکنه	ليکونکی	مخ
	سرليک	محمد حسن کاکړ	الف

لومړۍ برخه

د نن او پرون چيلنج

-۱-

۱	پيل	محمد حسن کاکړ	۱
۲	پخوانی پيرامون نفوس کشور	محمد حسن سهاک	۲۳
۳	پښتون، افغان او پټان	محمد معصوم هوتک	۷۹
۴	د پښتو اصل او رېښه	حبيب الله لړی	۹۶
۵	د ښاغلي بابي زرينت او اوستا		
	او په اوستايي دوره کې د پښتو څرک	محمد حسن کاکړ	۱۰۵

د پرون چيلنج

-۲-

۶	قايد ميرويس هوتک او خپلواکي	محمد حسن کاکړ	۱۲۳
۷	د لور انقلاب يا د لور کودتا	محمد حسن کاکړ	۱۳۶
۸	ببرک کارمل خپلواک يا بل واک؟	محمد حسن کاکړ	۱۴۵
۹	په قومي او ژبنيو لیکو باندې د افغانستان		
	د وېشلو په مقصد د مسکو احتمالي پلان	بروس رچرډسن	۱۸۳

دوهمه برخه

د نن چيلنج

-۱-

۱۰	د ملي ټولنې جوړول	انور الحق احدی	۲۱۷
۱۱	پښتانه لیکوالان بدکوي چې ژاري	سعدالدين شپون	۲۳۷

د نن او سبا چيلنجونو ته ځواب

-۲-

۱۲	در رد توهين نامهء كسانى بنام	
	بناغلى (سيد فرهاد)	محمد حسن كاكړ ۲۴۵
۱۳	در رد نوشته هاى غير مسول	
	پوهيالى فرهنگ	محمد حسن كاكړ ۲۶۰
۱۴	د بناغلي غوريانى سپكې سپورې	عبدالقيوم كوچى ۲۸۶
۱۴	در جواب نوشته هاى غير مسول	
	بناغلى غوريانى	محمد حسن كاكړ ۲۹۸
۱۶	سخن هاى تازه پيرامون نفوس كشور	محمد حسن كاكړ ۳۶۶
۱۷	ليكونكي	محمد حسن كاكړ ۳۷۲

تصويرونه او انځورونه

I	ژغورونكى، بنسټ اېښودونكى	ميرويس هوتك
II	ستر ژغورونكى، ستر بنسټ اېښودونكى	احمد شاه بابا
III	د يرغلگرو مائوونكى	غازي وزير محمد اكبر خان
IV	لومړى سمون راوستونكى	امير شيرعلى خان
V	د يرغلگرو مائوونكى	غازي محمد ايوب خان
VI	بنسټ اېښودونكى	امير عبد الرحمن خان
VII	خپلواكى كتونكى	ټولواك امان الله
VIII	د افغان اسلامي غورځنگ لارښود	علامه سيد جمال الدين افغان
IX	د مېوند يرغلگرو مائوونكى بريال ځلى	
X	د ژغورونكي بنسټ اېښودونكي ميرويس هوتك مقبره	

يادونه: اودېدلى مې دي چې د ميرويس هوتك، امير دوست محمد خان، او وزير اكبر خان رسمونه ارواښاد عبدالغفور بربينا چې د وطن ناستو انځورگر، كمپوزر و، اود كېوتړ په نامه يې په خصوصي مجلسونو كې سندرې هم ويلې، د ارواښاد سردار محمد نعيم خان په غوښتنه اېستلى دى.

سرليک او مننه

د ليکنو دغه مجموعه د هغې ليکونکو د پوهې او احساس نتيجه ده. وروسته له هغه چې دغسې کوشنې روان شو، چې رڼا ترېمې شي، او نورو نه خپاره د دغې مجموعې د را ايستلو د پاره اړه پيدا شوه. د رڼا او دبېرته روڼولو او د نورو د شنېدلو په مقصد ما دغو ليکوالو ته بلنه ورکړه، او هغوی زما په کډون د دغې مجموعې را ايستل په دغه بڼه ممکن کړل نو په پراخ ډول دغه مجموعه په اصل کې د روڼولو په مقصد را ايستل شوې. که لوستونکي هم همدغسې وکړي، او معنوي کټه ترينه وچته کړي، مونږ به خپل مقصد ته رسېدلي اوسو.

دا مجموعه بايد ډير د مخه د لوستونکو گوټو ته رسېدلې وای، خو د نفوسو د ليکنې دپاره د منابعو په لاس راوستلو کې خنډ پېښ شو. اوس چې هغه پخه راوتې، هيله ده چې ښه روڼول وکړي. په هر حال، زه دلته له موقع نه په استفادې سره له خپلو محترمو همکارانو نه چې د دغه اثر را ايستل يې ممکن کړي، د زړه مننه کوم. په عين حال کې له هغو نورو محترمانو نه چې زه يې دغه کار ته هڅولې يم، او منابع يې يو وخت بل وخت را استولي دي، هم د زړه مننه کوم. په دې برخه کې په مشخص ډول له محترم انجينير احمدالله، د قانوني پاچايي د کورنيو چارو له پخواني وزير، محترم پوهاند ډاکټر عبدالغفار متوکل، او محترم سېنا حسين خېلي او داسې هم له هغو محترمانو نه چې نه غواړي نومونه يې واخيستل شي، د زړه مننه کوم. دوی ناخپاره شوي مواد را استولي، او د خاصو موضوعاتو په هکله ليکلی معلومات را کړي دي.

په پای کې د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز له مشر، محترم امام الدين ساپي نه مننه کوم چې د کتاب په بڼه يې د دغه اثر خپرول په غاړه واخيست، لکه چې دغسې نور اثر يې د مخه خپاره کړي او په اينده کې يې هم خپروي، او په دې ډول يو مهم کولتوري خدمت اجرا کوي. داسې هم د ساپي د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز د علمي شوری له غړي محترم شيرگل "اوسنا" څخه مننه کوم چې د کتاب د را ايستلو په هکله يې فکرونه کړي، او زحمتونه کالي. ده د کتاب د اهتمام سخته ډنډه په خاص شوق او مينې سره سره رسولي او زه يې ممنون يم.

محمد حسن کاکړ

دسمبر ۱۹۹۸ / سلواغه ۱۳۷۷

سان ډيېگو، امريکا

دلوی، بخښونکي او مهربان څښتن په نامه

پیل

محمد حسن کاکړ

-۱-

له دوهم جهاني جنگ نه وروسته په نړۍ په تيره په لويديځي نړۍ کې ژور اوښتونونه پېښ شول او هغه په چټکۍ سره پېښ شول او دومره زر عمومي شول چې افغانستان ته يې هم لار وموندله او دخلکو ژوند يې په ژور ډول متاثر کړ. په افغانستان کې له ۱۹۵۴ نه وروسته چې انکشافی پلانونه دباندنيو هېوادونو په کړېدونو او دداخلي او خارجي متخصصانو په کمک سره په مخ بيول کېدل دهنه پولي هم دباندنيو او همداراز عصري افکارو په مخ په بڼې سا بقي ډول خلاصې شوې. افغانستان نور نو دمنځنيو پېړيو يو ډېر ښه هېواد نه و. په مشخص ډول افغانستان په کولتوري لحاظ نور نو يوازې داسلامي نړۍ يوه برخه نه وه. په همدغې ساحې کې يې دثوروي کامپ لويديځي نړۍ او ددرېمي نړۍ له هېوادونو سره په بېلو بېلو ساحو کې اړيکې پېداکړل او دغه اړيکې تر ۱۹۷۵ پورې چې ۱۱۵، ۱۲۵ تنه افغانستان لږ تر لږه دټکلوريانو درجې پورې تعليميافته شوي وو، دمنځني طبقې په پښ کېدو کې سره نور هم ټينگ شول. په دې ډول دافغانستان دنامتجانسي ټولنې تعليميافته گان دنړۍ دنامتجانسو هېوادونو له متخصصانو او همداراز له سره متضادو نويو فکرونو سره مخامخ شول او دغې مخامختيا زمونږ په تعليميافته گانو باندې دغې ژورې اغيزې وکړې چې په پای کې يې دافغانستان دملي سياست مورفولوجي واروله او سياسي زلزلې يې پو په بل پسې روانې کړې. په ملي سياست کې دمنځني طبقې اغيزمن ټوب ځکه واقعې شو چې دغه طبقه په عمده ډول دښخو په گډون له تعليميافته خوانانو څخه جوړه وه او له دغو خوانانو نه هغوي چې دقانوني پتاجايي په دوره کې په سياسي گوندونو کې تنظيم شول په سياسي چارو کې اخته شول او دمعصر له سياسي فکرونو او ددولتي قدرت دليوتولو له تاکتيکو نو سره يې سروکار پېداکړ. ولس هم چې په عمده ډول دټوبو مفاهماتي وسايلو له لارې له خپل بيرته پاتې ټوب او د نورو ولسونو

له پرمختګ نه خبر شو دسليم عقل په حکم يې عصري پوهې او پوهنپالو نه تر پخوا زيات دقدر په سترگو وکتل اودهغو دغه ادعايې درنه وبلله چې دوي گواکې «روښانفکران» يعنې دپاخه فکر اوسمې لاري روان خلک دي. تعليم کړو پخوا خانونه «منورين» او دغه وخت «روښانفکران» بلل. دواړه کلمې په مطبوعاتو او شخصي مفاهمو کې په داسې حال کې رواج وې چې دحکمرانې کورنۍ غړو عصري، اختصاصي پوهې، پوهنې او کولتور له مخه ونه کړه او يوازې په سطحي عصريت يې اکتفا وکړه او د دولت په چلولو کې يې له عنعنوي طريقې نه کار اخيست، هغه هم په داسې حال کې چې دوی نور نو په قطعي ډول سرداران يعنې ملکې او نظامي سروالان نه، بلکه له ولس نه بېګانه شوي ښاري اشراف کړيږدلي وو. په ملي سياست کې دمنځنۍ طبقې اغېزمن ټوب لکه چې دمخه مې وويل په دې کې و، چې دغه طبقه له بنځينه اونارينه تعليم کړو خوانانو نه جوړه وه. په دوی کې ښوونکي، زده کوونکي، ليکوالان، جوړنلستان، بيوروکراتان، هتر منان او داسې هم هغې نظامي اوپوليسې منصبداران شامل وو، چې سړاوکار يې له سياسي، عرفاني، کلتوري او اجتماعي چارو سره وو اود اوښتون غوښتونکي وو. دحاکمې طبقې، مخکې والو، بيوروکراتانو او شتمنو منسوبين هم پکې وو خو دوی دتحميلالو، مسلک او ذوق او وظيفې په حکم له قدرت او اجتماعي چارو سره په دغسې پوه نوي چا پيريال کې خانونه و موندل چې هلته غټه موضوع له موجود حالت نه نارضايت او داوښتون راوستلو په لور هڅه وه. که په دغې طبقې کې دصناعتې، سوداګرې اومالي متبشينو غړي هم په کافي اندازه وای اويابه جامعي کې ددغسې افرادو شمېر په عمومي ډول ډېروای په غالب احتمال چې منځنۍ طبقه به دسياسي نظام دبدلولو په برخه کې هغو مړه فعاله نه وای لکه چې شوه، خو په افغانستان کې دغې ډلې خلکو ته هېڅ وخت دپراخ فعاليت موقع نه ده ورکړ شوي. ددغه کار پوښت شاید داوي چې اسلام پانګه وري او ازاد تشبث نه موقع اصنافونه ورکوي په دې چې سود حرام کني. په افغانستان کې داحمد شاه دراني له وخت نه راهسې په پانګه ورو، سوداګرو، اصنافو او حرفوي کسانو باندې له خدله زيات محصولات حواله شوي دي. دامير دوست محمدخان او امير شيرعلي خان په وختو کې دوي لږ څه ازاد پرېښودل شول، خو دامير عبدالرحمن خان په وخت کې چې مرکزي حکومت لره رېل وخت نه

قوي شو ددوي فعاليت دگر ډېر محدود شو. بل علت يې دادي چې دافغانستان دعصري کولو په دوره کې دولتي سکتور دخصوصي متبشينو دسکتور په قيمت پټ شو او پوراز دولتي سوسيالزم منځ ته راغی. که په افغانستان کې دعام المنفعه انکشافی دولتي بلا نونو ترڅنگ هم په زراعت، هم په صناعت اوهم په سوداګري کې خصوصي متبشين دقانون له مخې ازاد پري ښودل شوي وای يعني دولت دهنو دفعاليت دگر ټنگ کړي نه وای دوي به دخپلوانکشافی تشبثاتواو فعاليتونو په بهير کې دنورو څيزونو په ډله کې ډېر کار ونه توليد کړي او شتمني زياته کړي وای چې دهنو په نتيجه کې به دغسې منځنۍ طبقه پټه او پياوړي شوي وای چې دهنې هڅه اوکته به دموجود حالت په سمولو کې وای نه دهنه په اړولو کې هغه هم نه په سېلاسي او کودتايي ډول سره.

دلته له دولت څخه مقصد هغه حکومتي نظام دی چې دامير عبدالرحمن خان په هکېد و سره تاسيس شوي او دمهال په لږږدوسره يې انکشاف کړی دی. ددغه امير په دوره کې دافغانستان په ناکامانه او نا معنونه ټولنه کې په داسې حال کې چې دغه هېواد دباندنيو خطراتو تر لهدید لانیدی وو اوخارجي قدرتونو (روسې او برتانوي هند) څو ځله په هغه نظامي پر غلو نه هم کړي وو او ځيني سومي (خيبر، پښتن، سې، پنجده، دديورند نښه اخوا سېمي) يې هم ترېنه نيولي وي دغه فکر په قوي ډول حس کېده چې که افغانستان ديوه هېواد په حيث پاتې کېږي به هغه کې بايد دغسې يو ټنگ مرکزي حکومت ځای په ځای شي چې لږ لږه پاتې افغانستان له داخلي او خارجي خطرونو نه مامون وساتي اوامنيت پکې خوندي کړي. نو زوره دنظامي، امنيتي او پوليسي قدرت په ټينګولو او دوسلو او مهماتو په پيدا کولو باندې واچوله شوه چې ددغه کار نتايج دمالیاتو، محصولاتو او عوایدو زیاتېدل، ددفتر او بيورو کراسي پراخېدل، دمر زيانو او نظامي منصبدارانو ډېر بدل او په نهايت کې دافرادو دازادي او خصوصي تشبثاتو په قيمت دحکومت پټکېدل اودسياسي قدرت متمرکز کېدل شول. له هغه وروسته حکومت لږ بل هر وخت نه زيات دقدرت دمیندلو، شتمن کېدو دحيثيت او اجتماعي اعتبار دپيدا کولو او همدا راز دخدمت کولو عمده منبع وګرځېده، په لږه چې غیر حکومتي تشکيلات او موسسات په ټول وطن کې دکونو په شمير وو او په هغو کې اشخاص په اجتماعي او

سياسي لحاظ مهم کيدلي نه شو که څه هم چې عوايد يې د معبادلو حکومتې اشخاصو په تناسب زيات وو. نو معمولي هڅه داشوه چې ايسته دی شي ملکي او نظامي ساحو کې مستعد او مقام غوښتونکي کسان په زيات شمېر ننوځي که څه هم دوي هلته د امریت او ماموریت په زنجير کې مقيد کېدل او نه يې شو کولې چې نه يسوازي د قانون بلکې دخپل ازاد فکر او وجدان له مخې سلوک او ژوند وکړي. په دې ډول د افغانستان دولت خپل عاملان ماموران، او منصبداران له خپل متمرکز قدرت نه زيات بهره من کول په نېره په هغو دورو کې چې اساسي قوانين د کاغذ په مخ هسې بې البره ليکنې وې. دا چې اول د پاچا امان الله او وروسته د محمد ظاهر شاه قانوني پاچايي گانې چې هلته قدرت دمخکينيو دورو پر خلاف تر زياتې اندازې پورې ویشل شوي و، او هلته له برکته فردي ازادي او مدني او قانوني ژوند په بې سابقې ډول حقيقي شوي و، چې په شوي او خلکو دهندو په چپه کېدو سره اوبکې ونه بهولې څرگندوي چې افغانان ټينگ دولت نه په احترام قابل دي. په دغه حال کې عجيبه نه ده چې د قانوني پاچا يې په دوره کې په گوندولو کې تنظيم شوي ((روښانفکران)) په دې هڅه کې شول، چې دولتي قدرت تر لاسه کړي. دغه هڅه په اصل کې نا جايزه او دغندنې وړنده. کوم شي چې دغندنې وړ دي هغه د همدغو روښانفکرو له خوا د قدرت د تر لاسه کولو طريقه، د هغې د عواقبو نه سنجول، او په اصل کې د هغوي بې مسولته اعمال وو. دا بايد له دې امله وي چې دوي په اصل کې ((روښانفکران)) نه وو. زه دلته پخوا له دې چې په دې باب و غږېږم غواړم په افغانستان کې دروښانفکرو په هکله يو څه وليکم.

په افغانستان کې په ټولو دورو کې يو شمير افراد د فکري مخکښانو په حيث موجود وو. دغسې افراد په ويسدي دوره کې دريشيانو په نامه يادېدل. په اوسني دوره کې زرتښت د همدغې ډلې يو ډير وتلی شخص و، دومره وتلی چې دغه تعليمات ډير پيو پړيو په اوږدو کې دانسانانو د پاره په ژوندانه کې لارښود شول. داسې هم په بودايي دوره کې بودايي راهبان په نظر کې ونيسي. په اسلامي دوره کې علما، مذهبي پيران، فيلسوفان، صوفيان، شاعران او تذکره ليکونکي په همدغه قطار کې راځي. تر هغه ځايه چې ماته معلومه ده دا د شوروي اتحاد له انقلاب نه وروسته و، چې په افغانستان کې د ((منورين)) کلمې رواج

ومونډ. دغه کلمه دروسي (intelligentsiya) کلمني ترجمه ده چې دنونسي پېرې په منځ کې په روسي کې هسکه شوه او له هغې نه مقصد هغه وړه دله روسان وو چې په اروپا کې يې زده کړه کړې وه، دافراطي فکرونو خاوندان شوي اوله نژادي اتوکراسي نه بېگانه شوي وو. ددغې دلي افرادو دولتي ماموريتونه نه کول، او له ادبياتو او په خاص ډول له فلسفې او اجتماعي سايلو سره يې سروکار لاره. وروسته په دغې دلي کې دلوړ اجتماعي شعور اشراف هم ورننوتل. دوي اول دوکرو (Narodniks) او وروسته دمارکستانو دا عېي په منځ بېولي.

ددوهم جهاني جنگ له وروسته چې دافغانستان پولې د لویدیځیانو پسته منځ په پراخه پیمانه خلاصې شوې د روښانفکر کلمه هم دنورین د کلمې په عوض تر زیاتې اندازې مروجه شوه. علایم څرگندوي چې دروښانفکر کلمه دانگریزي (intellectual) کلمني ترجمه وي که دغه نښه سیمه وي هغه یو تحصیل نیسي. انتي لیکچول (intellectual) دلفظ له مخې هغه چاته ویل کېږي چې له عقل نه کسراخلي يعني هغه څوک چې معتقد وي چې ژوند باید د عقل پسته معیارونو سره و نسي نه د احساساتو، جذباتو، عقېدې او نژاد پسته معیارونو. ایندوره شلر وايي چې انتي لیکچولان ((دروښانفکر)) په هرې ټولنې کې دهنو کسانو مجموعه ده چې په خپلو مفاهیمو او افادو کې دخپلې ټولنې تر ډېرو غړو نه زیات دانسان، ټولنې، طبیعت او کایناتو په باب دعمومي سکوپ (Scope) ډېراخو کلیاتو، او مجردو مفاهیمو علامې استعمالوي.)) دده په فکر عقلاني علایق پته الفاظو، رنگونو، بڼو یا اوازونو کې ددرک کولو، تجربه کولو، اوالفاده کولو له ضرورت څخه ولاریږي او دغه ضرورت دطبیعتي، اجتماعي، فلسفي، الیماتي، ادبیاتو او هنري اوارو دتولید (تخلیق) او استهلاک (استقبال) سبب کېږي. (۱) دغه تعریف زیات اکادمیک اوپوره حاوي دی خود ((درک کولو)) تجربه کولو او افاده کولو افاده يې څرگندوي چې له هغه نه مراد وچ عقل او وچ منطق نه دی، تجربه او مشاهده هم ده اما په خپله عقل یو مبهم څیز دي. عموماً ویل کېږي چې عقل دښو او بدو تمیز کول دي - داحکم درست دی، خودا اخلاق کېږي او اخلاق هم باید عقلي وي. عقل تردې ډېر حاوي دی، عقل هغه قوه یا استعدادی چې هغه اطلاعات درک کوي، تشخیص کوي او سره یو ډول او متحد کوي کوم چې خواص يې ورتهه کوي. عقل دانسان له مدرکاتو نه مفاهیم یا

مجردات جوړوي او په دې ډول د انسان علم د احساس له سطح څخه چې له حيوان سره يې په ګډه لري، د مفهوم سطح ته لوړوي چې هغه ته يوازې دې ورسېدلې شي. (٢) انسان دغه مفاهيم او مجردات ځنګه جوړوي او په هغه سره دخپلو کړو دپاره اساس برابروي، دادهغه ډېر غټ کار دي. انسان په دې باب تراوسه ډېر سلوکونه تعقيب کړي چې په هغو کې يو يې عقلي سلوک دي خو ده دغه سلوک له ډېره رجوع نه ده کړي او هغه يې د ډېرو نورو سلوکونو تابع گرځولي دي. د کارل پاپېر په فکر له عقل نه هغه سلوک مراد دی چې په هغه سره مسائل په عقل يعني رانه فکر او تجزيې نه په رجوع سره حل کېدل وي، نه جذبي، هيچان او احساس نه په رجوع سره په دې حساب عقلي سلوک يوه مجموعه کسپوي عقل (Reason)، مشاهدي (observation) او تجزيې يې سلوک (empiricism) او په دغې پروسې کې يوازې د انسان دماغ او قضاوت کلېدې رول لوبوي. (٣) که دغه فکر په بل ډول بيان شي ويه ويل شي چې فکري، روحي او عملي مسائل يوازې رانه فکر، مشاهدي، او تجزيې سلوک ته په رجوع سره حل کېدلي شي، او دغه سلوک اساساً په رجوع کوونکي يا عامل پورې تعلق پيدا کوي. له دې نه مراد د عامل يعني انسان يا روښانفکر او صاف او کارموند کسپوي.

دروښانفکر و داو صافو په باب د بحث کولو يوه خوا داده چې په روښانفکره ويلو سره يوکس ارومرو روښانفکر کسپي نه که څه هم هغه ډلور تحصيل خاوند وي، تحصيل يې له ښکته د يوه کس عقلي ملکاتو ته انکشاف ورکوي خو حتمي نه ده چې هغه به د عقلي معيارونو له مخې فکر او عمل وکړي. په همدې ډول يو چا چې د مثال په توګه په تاريخ کې د ډاکټري تصديق ترلاسه کړ اوحتي په هغه کې د پوهاندي علمي درجې نه ورسېد حتمي نه ده چې هغه به مورخ هم وي. مورخ کېدل اوصاف غواړي لکه هسې چې روښانفکر کېدل اوصاف غواړي، نو حتمي نه چې کله چاته ادیب، مورخ، فيلسوف، هنرمين، استاد، شاعري، څرګار، جالې وان، جاکم، مولوي، پروفېسر، اوداسي نور وايو بايد په دې وپوهېږو چې هغوي دغو او صافو خاوندان دي کوم چې له دغو القابو سره نرلي دي.

دروښانفکر غټ خصوصيت دادی چې هغه د ژوندانه مسائل يوازې رانه فکر، تجزيې سلوک او مشاهدي نه په رجوع سره حل کول غواړي. دغه

مفاهيم مشخص کولو ته اړه لري، خوږه به دغلته دغومره ووايم چې کله چې دپوه چالاس پريکړ شو، هغه روغتون ته جراح ته ورځي، نه کودگر، نه تعويدگر، نه ملا، نه صوفي، او نه پاچاته. هغه پخپله ليدلي يايي تجربه کړي او يا علم وربودلي چې دجرح علاج جراح کوي نه پاچا، نه پير، نه امام. البته فکري، روحي اوسياسي، او اجتماعي، ميايل تر پورتنۍ مثال نه ډير پېچلي دي، خو يو روښانفکر ددغو ميايلو په حل کولو کې هم يوازي همدغه اصل ته رجوع کوي. دغه اصل ته درجوع بله معني داکيرې چې يو روښانفکر بلواکي يا دغسې چارواکي (authority) نه مني، چې دغه کلام به دکاني کړبې په شان وي. ددې معني دانه ده چې يو څوک به دنورو په افکارو ځان نه پوهوي. دنورو په افکارو به ځان خپروي. هغومره چې يو روښانفکر دپرمعلومات ترلاسه کړي، په هماغه اندازه درانه فکر خاوند کېږي، او ددې قدرت پيدا کوي چې نوي نظريات را و باسي. څوکه چې مورخ لارداکتن وايي چې «په دې کې خطر دي چې خپل فکرونه له نورو څخه واخلي. که بايد له نورو څخه معلومات ترلاسه کړي خو فکرونه، دجاربو په شان، بنسټ دلسوي»، ۴ دغسې سلوک البته هغه وخت ممکن کېدلي شي چې يو روښانفکر فکري خپلواکي او ازاد قضاوت ولري او عمل پري وکړي. نو خپلواکي او ازاد قضاوت د روښانفکر بل خصوصيت تشکيلوي، او هغه دآمين رنډ په الفاظو ((دغه حقيقت پېژندنه ده چې دنا مسئوليت دقضاوت مسئوليت دی، او هېڅ څيز له تاسره چې له هغه نه وتېتي مرسته نه شي کولي ... چې بل هېڅ څوک دنا دپاره فکر نه شي کولي، چې دخان پرېسادي او خان سپکوي تر ټولو ناوړې شکل دبل چا دماغ (mind) ته خپل دماغ تابع کول، په خپل مغز (brain) باندې دبل چاواک قبلول، دبل چا کلام دحقيقو په حيث، دبل چا وينا وي دحقيقت په حيث اودبل چا فرمانونه دخپل شعور او خپل ژوند تر منځ دمينځگړي په حيث منل دي. ۵ په دې ډول د((قضاوت مسئوليت)) ياپه جامع ډول اخلاقي مسئوليت دعقلي ژوند اخلاقيات کېږي. په بل عبارت په ژوند کې دي حکمران ارزښتونه عقلي ارزښتونه وي يعني غېر عقلي ارزښتونه دي د عقل تابع وگرځول شي، او ژوند دې په ټولو حالاتو کې په مسئوليت، زغم، خپلواکي، عدالت، سر لوري، رښتين لوب، او توليد ي روحي سره وشي. دغسې سلوک البته زړه وړتيا او په ځان اعتماد غواړي. زړه وړتيا په دې

معني چي يو څوک په عمل کي ژوند او حقيقت ته رښتيني اوسي او په خان اعتماد په دې معني چي يو څوک په عمل کي خپل شعور ته رښتيني اوسي. ٦- که يو څوک زړه وړتيا ونه لري او که يو څوک په خان وېسانه وي او خپل شعور ته رښتيني نه اوسي دغېر عقلي اوحتي ضد عقلي تمايلاتو تر تالير لاندې ځي، او حتي خرافاتي کيږي، لکه چي فيلسوف ديود هيموم وايي ((کمزورتيا، وېره، ماليخوليا پي توب له جهالت سره په گډه ... د خرافاتو رښتيايي منبع تشکيلوي)) ٧

دروېنانفکري په دې حساب روېنانفکران هغوي کيږي چي مایل يوازي په عقل، مشاهدي او تجزيي سلوک سره دازاد قضاوت او انتقادي بحث او څيړني په نتيجه کي په خپله پنا له نورو سره په گډه تشخيص او عملي کوي او په دې لار کي له رښتين توب، زړه وړتوب او په خان وېساتوب نه کار اخلي، رپرونه او ناوانونه کالي او اېښ الوتبي او دوه مخي توب نه مني. په هکله له پورته عمومي بحث نه وروسته به د معاصر افغانستان دروېنانفکرو په هکله ووايم چي دوي هم د نورو هېوادونو دروېنانفکرو په شان ديبلو يلو ټولنيزو، ژبنيو، قومي او مذهبي ټولنو څخه راهيسک شوي وو، او په هغه برسيره پي دخپلو تحصيلاتو له امله راز راز کيښونه په مخ يې ول. يوه دله، يو واحد صنف، او ځانگړي طبقه پي نه جوړوله، سره له دې چي دوي په يوه جبهه کي سره گډ او يو وو، چي هغه فکري او ذهني جبهه وه. په واقع کي دوي د همدغه فکري او ذهني خاصيت له امله سره نامتفق وو، او د فرديست روحيه هم پکي پياوړې وه. خو تر هغو چي ټولنه په امن کي وه، سياسي نظام په ځاي و، او ددوي د پاره د پرمختگ او د ځان د افساده کولو او هڅولو توقع او امکان موجود وو، دوي په داسي حال کي چي د عصري ژوندانه امکانات مخ په ډيريږو وو، د گډ ژوند په روحيي سره ژوند کاوه، سره له دې چي په خپلوکي پي اختلافات لرل، اوله نظام نه شکاېتونه. خوڅنگه چي دپوهني د پراختيا له امله ددوي شمېر ډيريده. دغه اختلافات هم شديد کيدل، په تېره وروسته له هغه چي يوشمېر پي په سياسي گوندونوکي د تنظيميدو په وجه ديبلو او سره متضادو هڅونو، سلوکونو، او کرنلارو خاوندان وگرزېدل او وفاداري پي هم ووېشلي شوې. نو هيڅ هغه کوښښ به په ځاي ونه رسېږي چي دوي د کوم ځانگړي اجتماعي واحد غړي وکني او په يوه تنظيم کي پي سره غونډ کړي.

هغه کوشن چې دوي د روښانفکرو په نامه يادوي بايد له دوي نه د روښانفکري هغه صفات و غواړي چې پاس مې بيان کړل. اوس به وکوم چې ددی په خپلو قولونو او کړوکي دروښانفکري صفات وښوول، او که يې وښوول په ناقص ډول و ښوول، او که په پوره ډول.

محترم ډاکټر عبدالقيوم دافغانستان د روانو مسایلو په باب يو شمېر لاسي ليکني لري، چې په هغو کې يوه يې دمنورين په نامه ده. محترم ډاکټر عبدالقيوم د محترم ډاکټر علي احمد پوپل په شان دتعليم اوتربیې متخصص دي. دواړه متقي اود عالي ايديال ځاوندان دي، او دواړو په شاهي دوره کې دمعارف د وزيرانو په حيث دمعارف او علم په پراختيا او دتعليم کړو او منورينو په زبانه دويکي ابتکاري نقشونه لوبولي دي. له دې امله ددوي نظريات دهمدغو موضوعاتو او په عمومي ډول دجامعي او هېواد په باب مهم دي. محترم ډاکټر عبدالقيوم منورين ((پر ارزش ترين ثروت جامعه)) بولي او وايي چې ((از هيچ قدرت ديکري جز منورين سعادت و بختياري مېهن ساخته نيست.)) څنگه چې ده خپله دغه ليکنه د ۱۹۹۶ کال په سر کې په پنځه وېشتو مخونو کې يعني په هغه وخت کې بشپړه کړې وه چې هېواد دسالم زعامت دنه لرلو په وجه دجنگ اوخطر په حال کې و ده په خپلي ليکنې کې زوره دمنورينو په عملي رول يعني هېواد ته دنجات په ورکولو باندې اچولي ده. دده تيوري داده چې دشوروي اتحاد دیرغل په وخت کې چې دشوروي تهديداتو دغرب اوعرب دشرانو اندامونه لړزول دهنوي په برابر کې دافغاني منورينو دچنه وهلو قوت (bargaining power) تردي حده پوري دپړشوي وو، چې ددوی دپاره ددې امکان ميسر شوي وو، چې دوي دهنو په مالي مرستې سره ترخپلي ډله ييزې مشري لاندې يو سياسي او نظامي سازمان تاسيس کړي. خو دوي دهنه په ځای ((طفيلي رول)) غوره کړ. لکه چې وايي هغو ((درطول جهاد وسال هاي بعدي آن به حيث معاونين، مشاورين، و ترجمانان تحت قيادت ديگران براي یک غايه موهومي اجراي وظيفه نمودند و دراجراي و ظايف چنان روحيه اطاعت و فرمان برداري از خود نشان داند که احتمال وامکان رهبري وآمریت را بدست خود درهمه مراکز عالم..... بکلي محو و نابود ساختند.)) دوی دده په فکر ددوو فرضيو له مخې عمل وکړ: يوه دا چې ((جزء شاه سابق کس ديکي نمیتواند ملک را نجات دهد.)) او بله دا چې ((منورين بايستي فکر زعامت و ناجي شدن را بکلي از سردور اندازند.)) دي پخواني پاچا ته په احترام قايل دي، خو وايي چې هغه ((یک شخصيت محترم (صلح وسلم) ميباشد نه یک ليبر جنگ وجدل.)) له دې امله د محترم ډاکټر عبدالقيوم په قول منورين ((مفکوره تازه از خود نيا فرېدند، پرنامه مشخص خلق نمودند، و در ساحه عمل از خود هيچگونه زعامتي نشان ندادند و با هر سفر غير متمر خود به روم [نزد شاه سابق] دنيايي بيروني را متيقن ساختند

که [خودشان] جزء یک دسته منیجران مطیع و فرمانبرداري بیش نیستند.» داچې دوی ولې دغسې وکړل د نظر خاوندان به په دې هکله خائله خوابونه ولري. دمحترم ډاکټر صاحب په همدغې لیکنې کې هم ددغې پوښتنې ځواب میندل کیدلې شي، لکه چې وایي: «سلطه و قدرت درهمه آن ممالک (اسلامي) معکوساً متناسب بود به سويه علم و دانش.

(دراين ممالک) منورين ... تحت قیادت و رهبري زوراور ان بیسواد ونیمه باسواد ایفای وظیفه مینمودند (زیرا بقولې) پشت منورين در هر يکي ازان ممالک برای سوارې نوابس (۸) بیسواد ساخته شده بود.» په او سني افغانستان کې دغه حال پوره صدق کاوه. دلته د قانوني پاچايي په دوره کې په څه استثنی سره حاکمې کورنۍ غیر خانداني دولتي کارمنونه د مشر کیدو موقع نه ورکوله، او له هنوي سره یې دغسې سلوک کاوه چې دوی لکه دواکمنې کورنۍ مستخدمان او سې. محترم محمد نذیر سراج لا وایي چې «وزرا واعضای کابینه در نزد او (محمد دا ودخان) کارمندان کاغذ بیاروبر هستند.» ۸ په دې ډول نږدې ټول هغه منورين او بیوروکراتان په شمول دهنو چې یو وخت یې لوړ دولتي مقامونه لرل دغسې په ځان ویسا او ولس ته منلي لویان نه وو، چې هغه هم دبحران په حال کې سر والي وکولې شي، په نېره وروسته له هغه چې دوی د نظام په سقوط سره پټیمان او خلرجي استخدام کوونکو او یا دولتیو عاملانو ته محتاج شول. بیا هم په کال ۱۹۸۶ کې محترم ډاکټر عبد القیوم دمنورينو په ډله یيزې سروالي سره د یوه سیاسي او نظامي سازمان دجوړولو په منظور او داینده احتمالي کورنۍ جنگ دمخنیوي دپاره د عربستان دمالي مرستې د جلبولو دپاره ددغه هېواد دباندنیو چارو د وزیر، بناغلي فیصل موافقه ترلاسه کړه مگر په غالب احتمال د سی. ای. ای د مخالفت په وجه یې دغه پروجې شنه شوه په دې چې دډاکټر صاحب په قول «من دری نجات مین خود بودم و آنها درصدد خلقت یک ویتنام شوروي در افغانستان.» برسیره پردې د محمد هاشم میوند وال او موسي شفیق په وژل کیدو او دنورو ډیرو ملي او قومي شخصیتونو د ترور کیدو په سبب دافغانستان دغه راز منورين چې ممکن د سروالي درول په باب مهم نقشونه لوبولې وای و خپل شول. په دې ډول دغه ډله منورين هم دخپلي ناتوانۍ، هم دنورو دتوطیو او هم دمرستۍ ورکوونکو خارجي هېوادونو د نه حمایتي په وجه له لوړ سیاست او د سروالي له میدان نه محروم شول اومیدان گرد سره اسلامي تنظیمونو او مسکوپالو چپیانو ته پاتې شو. ددغو تنظیمو نواوچپیانو وړانۍ، ناکامي او ځیري څرگندې دي. دلته به زه دروېشانفکري په اړوند په دوي باندې یو څه اضافه کړم. دنظیمونو دسرکسان نږدې ټول په دیني علومو کې دلورو تحصیلاتو خاوندان وو. ځیني یې دپوهنتون استادان هم وو. دوی دپخوانیو اومعاصرو باندینو متفکرینو لکه ابوالحسن نسوي، ابوالعلا مودودي، سید قطب، اوحسن البنا او نورو فکري مریدان او دهنو په لارو روان شول.

دوی له هغو څخه فکرونه واخیستل، او کوبښن یې وکړ چې هغه په هماغه اولي شکل په جاري پېښو باندې تطبیق کړي. په دغه کار کې دوی ناکام شول. دوی په دې ناکام شول چې دوی هم مقلدان وختل، او هم دخارجي نفوذ منونکي، اوله دینه عاجز شول چې دزغم، مسئولیت، عاقبت اندېښې، همکاري اوډله ییزې سروالي په روحیې سره حکومت وکړي او دهنه په بهیر کې خپله سروالي تثبیت کړي. شاید دوی دجهاد په دوره کې له هغه نه چې وو، لسوی پېژندل شوي وی. په همدغې دورې کې دوی شاید د فکر او عمل دخپلواکۍ روحیه له لاسه ورکړې وي. یا شاید دوی په اصل کې له دېنه عاجز وو چې سروالي وکولي شي. داچې دوی جنرالان نه وو، داڅو شاید دوی په خپله هم ومني. هرڅه چې وو په سیاسي ډگر کې له دوی نه هېڅ یو سیاستمدار او ملي سروال نه شو. حتی دوی کوم هغه اخلاقي نفوذ چې دمخه لاره، هغه هم له لاسه ورکړ، داځکه چې دوی دوطن دنویو راهسکیدونکو پېښو په تشخیص او حل کې، دا منیت او دکابل ښار په محفوظ ساتلو کې، دوطن په یو موټي کولو کې، دخلکو اود هغو دمال اوسراو ناموس په مصون ساتلو کې، او دجنگ او وژنې په مخنیوي کې په مطلق ډول ناکام شول، سره له دې چې ولس دحکومت په کولو کې دوی ته پوره موقع ورکړه. په دوی کې برهان الدین رباني لاوطن او وطنوالو او حتی اسلام ته نژدې حده نارښتني وخوت چې که څه هم څه باندې دوه کاله کېږي په اصل کې دده نامشروع حکومت له مینځه وړل شوي، اویخپله په وطن کې توخته نه شي کولي بیا هم دټول وطن دسروالي دعوه کوي، هغه هم دباندنیو په ملاتړ سره. په دوی کې هغوي چې اعتدالي وو، ترهغو چې دزغم منونکي نه وو، لږ ناکام شول. معتدلو لږ تر لږه دوطن په وړاندو کې تر زغم نه منونکونه لږ تر لږه دي.

دمعادلي په بله ځواکي په اصطلاح چېي روښانفکران وو، چې په هغو کې چې دمکو په کښې روان وو، یوې ډلې قدرت ونیو، اوبله یې په قدرت ورسوله شوه. په دواړو دوړونو کې ددواړو دوړونو په اخر کې په څه استثنی سره ددغو ډلو دسرکسان چې نږدې ټول یې دعصرې تحصیلاتو خاوندان وو، کوبښن وکړ چې دخلکو په نامه دټولنې دپېرسو پېرسو روابط داروپايي متفکرینو لکه کارل مارکس، فرېدک انګلز، ولادمیر لینن، اوجوسف ستالین دفکرونو له مخې په ممکنې چټکۍ سره واړوي یې له دې چې دخپلې ټولنې افغاني اواسلامي ارزښتونه په نظر کې ونیسي. دوی دخپلو فکري مرشدانو په ارشاداتو او نسخو باندې ټینګ ودرېدل، او نور یې مجبورول چې هم پرې وگروهېږي، او هم عمل پرې وکړي. ددوي په فکر ددوي د مرشدانو لارې سمې او نسوري ټولې ناسمي وې، اودناسمو لارو وهونکي خلق زیږېني او دهغو دزیار په محصولاتو

طفيلي ژوند کوي . نوډوي دغه رسالت په غاړه واخيست چې زېښتاک کړي او زېښتاک گر چې ددوي په فکر دبی عدالتی او بد بختی اصلي عاملان دي، له مینځه یوسي، په دغسې یوه نوي شوروې - ډوله دولت سره چې دغه په غوڅوونکي قوت سره نه یوازې زېښتاک گروځی، بلکه دزې ټولني اړیکې وازوي او یوه دغسې نوې ټولنه یې په ځای و دروي چې هلته به دزېښتاک کړي او بیدالتی ټول اشکال له مینځه تللي، او دنویو سالمو انسانانو نه به جوړه سالمه او عادلانه ټولنه رامنځ ته شوې وي .

دغه فکر دغه چپیان په دغسې لارې باندې روان کړل، چې وهل یې د انسان دپاره ناممکن و، په نتیجه کې هم دوی اوهیم ولس له سترو خطرونو سره مخامخ شول، چې دیرلوی یې ملي یا ځونونه، او په افغانستان باندې دجهان ددوهم ستر قدرت نظامي برغل و، چې ددغه نتیجه له ۱۹۷۸ څخه تر اوسه پورې جنګونه، اعدامونه، مهاجرتونه، او کډوډي ګانې شوې او ملي پیوستون دشریدلوژۍ ته ورګډش شو.

یو شمیر نورو چې «روښانفکرو» د «ملي سیم» یا «ملي تضاد» مفکوره رواج کړه چې هغه په داسې حال کې چې دطبقاتي تضاد مفکوره نوره نه اوردله کېږي تر اوسه هم انعکاسات کوي، په نېره په یو شمیر مهاجرینو کې. ددغو «روښانفکر و» په فکر په افغانستان کې دپښتون قوم «حاکم ملت» دی او دوطن نور قومونه «محکوم ملتونه» دي. پښتانه له راز راز امتیازونو څخه بهره من دي، اونور قومونه په ډول ډول محرومیتونو کې ډوب دي، لکه چې ددوي اساسنامه دغه موضوع ددوي دیوه رهبري کدر، ظهورالله ظهري له قول نه په دغو عباراتو یادوي :

«د افغانستان افزون بر تضاد طبقات، تضاد ملي نیز و جود دارد. ملت برادر پښتون که پس از احمد شاه ابدالي ۱۷۴۷م تاج و تخت کشور را تصاحب نموده است به ملت حاکم تبدیل شده و صاحب امتیازاتی چند گردیده، است : از پرداخت مالیه معاف است، خدمت عسکري انجام نمیدهد، کسبي های بالای دولتي را انحصار کرده بورس های خارجي را قبضه نموده، امکانات وسیع اقتصادي به شمول زمین های زراعتي، تسهیلات تجارتي و صنعتي را به اختیار گرفته است و غیره. بدین ترتیب ملت های غیر پښتون که از این همه امتیازات محروم اند از دوستم رنج میکشند : یکی ستم طبقاتي و دیگری ستم ملي. بنابراین کانون

خیزش قیام هاي انقلابي به درجه اول مناطق مليت هاي غير حاکم
میشد که باید کار لهیج و سازماندهی مردم درانجا ها متمرکز شود.»^۹

داخنګه «روښانفکران» دي چې دغسې اساسنامه دخپلسو
فکرونو او کړو دپاره اساس ګرزوي چې دهغې دهرې جملې مفهوم ډېر
نسا واقعیت او لږ واقعیت دي، او په مجموع کې نږدې ټول متن
دواقعیتونو پرخلاف دی. عجیبه لاداده چې دغه «روښانفکران»
بیادهغې په اساس د«ملي نتم» او «ملي تضاد» په نامه دوطن قومونه
دیوه قوم په مقابل کې «انقلابي پاڅون» ته هڅوي بې له دې چې
پرواهم نه کوي چې ددې پروا وکړي چې دغسې فکر به دقومونو تر منځ
دبنمې ګانې او ټکرونه تولید کړي او په پای کې به هغه ملي پیوستون
درزي کړي، کوم چې ډیرپړو پړو دګډ ژوند محصول دی. دوی ددې
پروا هم نه کوي چې قومي تحریکات دافغانستان بد نیتو ګاونډیونه موقع
ورکوي چې هغه لاشدید او مخرب کړي.

دغه «روښانفکران» ددې قومي تحریکات په انسانانو کې رانده ټولونه په
حرکت راوړي چې په دغسې حال کې عقل او منطق کوچ کوي اوسوي اوتوره دمشکلاتو
حل ګرزوي. له دې امله وطن او وطنوالو ته ریښتیني افغانان باید قومي تحریکات په هېڅ
وجه ونه زغمي. ډېرو هېوادونو قومي تحریکات او قومي نفرتونه غیر قانوني اعلام کړي
دي.

«ستمې روښانفکران» چې زیاتره یې دافغانستان دشمال شرقي له سیمو
څخه دي دوطن په بیرته پاتې توب باندي او بنکې توبوي خو دوي دغه
بیرته پاتې قوت دپښتو د«حاکمیت» په وجه بولي. دوي په دې سترګې
پتوي چې واکمنه کورنۍ یوازې دپښتونه وه، بلکه هغه دټولو قومونو او
دټول ملت حاکمه کورنۍ وه او دغې کورنۍ دافغانستان په نامتجانسه
کثیرالقومي جامعه کې دلبات په ټینګښت کې اساسي رول لوبوه. دغه
ستمیان په دې خپه دي چې سیمې یې بیرته پاتې دي، خو دوي په دې
هم سترګې پتوي چې دافغانستان اطرافې سیمې په عمومي ډول بیرته
پاتې دي او ددوي سیمې دهیواد دډیرو خوا رو سیمو له جملې څخه
دي او هغه زمونږ په عصر کې دیوه بل علت په سبب لخوا اړې شوي. په
دغې پېړۍ کې اول دشوروي اتحاد او وروسته دنوي چین په ټنګیدو
سره ددغو سیمو عنعنوي تجارت هم دننه او هم له باندنیو ګاونډیو سیمو
سره په ترتیب ضعیف او قطع شو. په خاص ډول له ۱۹۴۷ څخه وروسته له

چترال سره دغو سیمو عنعنوي تجارت او روابطو د پښتو نستان دمنځني په سر ضعیف شول. پخوا دغه سیمې د همدغو روابطو او تجارت په سبب یو څه معموري وې. یا ممکن دغه ستمیان په دې اندېښنه کې هم وو چې دوی ته په نظام کې دخپلې خوښې مقامونه نه رسېدل، نو خپله گټه یې په دې کې لیدله چې ملي موضوعاتو ته سیمه ییز او قومي رنگ ورکړي، او خانو ته دخپلو سیمو گټندویان معرفي کړي. دوی په دې هم سترگې پټوي چې په افغانستان کې ملي پیوستون تر هغو چې په کاونډیو هیوادونو کې دي ډیر ټینګ دي. چې دا او دغسې نور موضوعات په همدغه الر کې د محترم ډاکټر انوار الحق احمدي په لیکنه کې په مفصل ډول، او د محترم محمد حسن سهاک، محترم ډاکټر عبدالقیوم کوچي اوزما په لیکنو کې ځای ځای تر بحث لاند نیول شوي دي. که حقیقت د ستمیانو په خوا وي دوی په دېوې ډلې په حیث تراوسه هم پاتې وای. ددغو ټولو فکري پخپل پسر یو، گډوډیو، او نورو تشو سرچینه شاید زموږ کولتور وي چې هغه غیر انتقادي او غیر دموکراتیک دي. په دغه کولتور کې چې معارف هم غیر انتقادي او غیر دموکراتیک دي حتی روښانفکران هم په لیره چې انقلابي او له خپل ځان او خپلې ایدېوالو چې نه راضي وي، جزمي وي، که څه هم عصر بنسټ ماتوونکي وي. په جلد میونو او زغم نه منونکو کې تکرر ونه عادي وي، اوهره خوا په خپلې ایدېالوجي باندې چې په نظر یې ټوله سپېڅلې، یعنی ډله اړولو وي، تر پایه ټینګه وي.

د یوه محترم افغان په فکر که پخواني پاچا له اساسي قانون نه دفاع کړي وای، چې باید کړي یې وای، ځکه چې په دې هکله یې لوړه کړې وه، شاید هغه ډېر شمېر اعتداليون چې د حکومت په چلولو کې په زغم، اتلاف، تفاهم، همکاري او دموکراسي باندې ولاړ وو، له سیاسي صحنې څخه ایستل شوي نه وای یا پوره ایستل شوي نه وای لکه چې په واقع کې وایستل شول او دهنو په وتلو سره میدان زغم نه منونکو انقلابیانو ته خالي شو. د محمد داود خان مطلقې ناکامي بیا دغه پروسه تکمیل کړه. ورپسې په خاصو ایدېالوجي گانو باندې ولاړو ډلو، چې یو په بل پسې په اقتدار راغلې، مخالفې ډلې ونه زغملي او هرې ډلې دخپل اقتدار په دوره کې دخپلې ایدېالوجي له مخې په دغسې غټو کارونو پسې ملا وتړله چې په وس کې یې نه وه. په مشخص ډول دوی په دې پسې شولې چې اجتماعي طبقات، حکومت، دولت، او حتی جامعه له سره واړوي، او خپله رقیبه ډله وټکوي. نورو لاکوښین وګړ چې د جلمعي قومي ترکیب ته هم تغیر ورکړي. دوی ټولې

ددغي فرضي په اساس عمل وکړ چې ددولتي قدرت له لاري انساني چاري په پوي ټاکلي طرح کې اچول کېدلي، او ټولنه دهغي له مخي په مطلوب ډول له سره تنظيمېدلي شي نو زوره ددولت په خپلولو واچوله شوه. دپرو ډلو دولت ونيو، او په دغه کار کې کاميابي شوې، خو دټاکلي طرح له مخي دجامعي په اړولو کې ټولې ټاکامي شوې، داځکه چې دټاکلي طرح له مخي ژوندی انساني چاري سمول دمعني لري چې انسان به د ورپخوا اقلیم په شان يعني په ميخانیک ډول عمل کوي. اما انسان شعور او عقل لري، او په هره شېبه کې چې وغواړي خپل فکر او خپل عمل ته تغيير ورکوي. په همدې سبب په انساني چارو کې ميخانیکي منظم ټوب او حتمي ټوب نه شته. نامتوقعي او ناڅاپي حيرانوونکي پېښي ورسره وي، او دمنظمو دورونو، طرحو، او سېستمو نو مفکوره اساس نه لري. په دې حال کې د عملي مصلحتانو دپاره دبريالي کيدو چانس په دې کې ښکاري چې دخپلي خاصي ټولنې او دخلکو تاريخ، کولتور او په خاص ډول دينامیکي ژوندی چاري او انکشافات له نظره و نه غورځوي او دخلکو غوښتنې او دهغو دزغم او حوصلي حد په پام کې ونيسي. داددې دپاره چې انسان په اصل کې خپل ځان غواړي او هغه څيز غوره بولي چې خپله ورته منسوب وي. فيلسوف دپودهيوم وايي چې ((هرڅه چې ده ځان - مينه ده - ستاله ماشومانو سره مينه کړي، په دې چې هغوي دټا دي. ستاملگري هم دهمدغه دليل له مخي. او ستاهيواد نا جلبوي يوازې تر هغه ځايه چې هغه په خپله دتاسره اړيکې لري. که دخان فکر له مينځه يوړل شو، هيڅ څيز به په تاباندې اثر ونه کړي. څه به په ټول معني غير فعال او بې علاقې شي)) (۱۰) نو انسانان نه داچې ملايک نه دي، دکلمي په دقيقه معني حتي انسانان هم نه دي، ياپوره انسانان نه دي. دانسان کلمه دانس او الفت لرونکي موجود دپاره ده. په دې ډول دغه کلمه دانسان ټول خواص نه افاده کوي، اوپوه اړخيزه او تيراستونکي ده. انسانانو په تاريخ کې دانساني کارونو تر څنگه ځناوري کارونه هم کړي دي. کله کله يې داسې کارونه هم کړي، چې حتي ځناورو نه دي کړي. سوزن سمت خپل دوه گلالي ماشومان په دند کې غرق کړل، په دې هيله چې خپل لال له لاسه ورنکړي. ماته نده معلومه چې کوم ځناور مثلاً پراگ به خپل بچيان د شخصي مقصد لپاره لري کړي وي. دغه پېښه افراطي ده خو دعمومي طرحي پر ضد نه ده، او هغه داچې دانسانانو تاريخ زياتره دانسان وژني تاريخ دي، او په انسان وژنه کې شخصي سابق لوي سابق دي. وگوري زمونږ روښانفکرو په تېرو شلو کلونو کې دقدرت گټلو ياد قدرت ساتلو په لاره کې څومره رقيب روښانفکران له مينځه يو وړل، او څومره نور په زرگونو انسانان يې دمرگ خولي ته ورکړل. هغوي چې تر نورو زيات انقلابي روښانفکران وو، تر نورو ډير وطنوالان له مينځه يو وړل. دوي دغه انسان وژني په ظاهره کې دخلکو، انقلاب او اسلام په نومونو وکړي، خو ددوي دغه ادعاگانې داعتبار وړندي، په دې چې دوي قدرت دخپلو ځانونو دپاره خپلو،

او په دغې لار کې یې خپل مخالفان که څه هم عمرې اندیوالان به یې وو، له مینځه وړ. دوی په دغې سلوک سره نه دا چې هیواد وړاندې بونه ته بلکه دغه دعاوې پرمختګ مځه هم ونيوله. د جنګونو په کولو، دخلکو په وژلو او مهاجر کولو سره یې د وطن خلک کم کړل، افغانستان یې بېرته وغورځوه اضعیف کړ، او ځانونه یې یا مرګ ته ورکړل یا له وطن نه یوازې کړل. په دغې پېړۍ کې دادوهم خل دي چې انقلابي روښانفکران ناکامېرې لکه اول ځل چې د پاچا امان الله په وخت کې نا کام شوي وو. افغانان لکه چې نه غواړي له تاریخ نه زده کړه وکړي.

د انقلابي ګوندونو او تنظیمونو ناکلې یوځل بیا څو ځیزونه په ډاګه کړل: یو دا چې دایدېالو چې په اساس سیاست کول یعنې نوې راهسکیدونکې او منځ په انکشاف انساني چارې په پخوانیو قالیبونو کې اچول او دغو پر اساس عمل کول مطلوبه نتیجه نه ورکوي، او کړ کیچ پیدا کوي. بله دا چې په افغانانو کې دغو تنظیمونو او ګوندونو عمر لنډ وي چې په ضیق او متمرکز ډول تنظیم کېږي، داسې چې قدرت پاشنیو ته منحصر شي، او وروستی یې واکه شي، یعنې فردیت نفسي شې افغانان دخپلو تاریخي او کولتوري ارزښتونو له مخې ازادي غوښتونکي او فردیت غوښتونکي راهسکېږي. داسې هم دغه تنظیمونه او ګوندونه په پای نه لري کوم چې په باند نیو تکیه وکړي او دخپل ولس یعنې لولمړه اراده او عقل کم وکړي.

-۲-

افغانانو په دغې پېړۍ کې دنړۍ دیوه ستر قدرت نظامي پر غل په دفع کولو کې هغې دافتخار وړ میرانه او لوی اتفاق وښود، لکه چې په لیرې پېړۍ کې یې دوخت د ستر طالت دیوخ په مقابل کې دوه ځلي ښودلي وو. په دواړو مهالو نو کې د افغانستان او، افغانانو نومونه دنړۍ په هر گوټ کې درانده وکړل شول خو لدت غوښتونکو ((روښانفکرو)) دغه نومونه په مخکې ووهل. دخواستیني ځای لادادي چې ځینې دلمم خاوند ((روښانفکران)) هم دغو په پلوروان شول، په داسې حال کې چې دافغان ولس له دوی نه هیله کوله چې دلوی اتفاق دلا پیاوړي کولو، دوران شوي افغانستان دیساودانولو اواینده چلنجونو ته دخواب ورکولو په مقصد تعمیری فکرونه وړاندې کړي، او خپل رسالت اومسئولیت سرته ورسوي. برعکس دوي دنفاق او ملي ضد خپرونې وکړي. زموږ دغه الر ددغو ((روښانفکرو)) دملي ضد لیکنو په خواب کې

دي. داسي هم مونږ دلته اړونده ملي، سياسي، تاريخي، او کولتوري موضوعات څېړلي، او داينده دپاره مو ځيني فکرونه وړاندي کړي دي.

يو مړی ليکنه دنفوسو په هکله دمحترم محمد حسن سهاک ده. په دغې ليکنې کې دى دنفوسو تاريخچه بيانوي، او موجود شمېرې هم په عمومي ډول اهم د قو مونو او ولاياتو په تفکيک سره شرح کوي. داسي هم محترم سهاک دځينو داخلي اوخارجي مولفانو په هغو ليکنو انتقادي بحثونه کوي چې دافغانستان دنفوسو په باب يې کړي دي. دافغانستان دنفوسو په هکله دالومړنۍ منځمه، اودليکه ليکنه ده چې مالوستلي ده. دپښتون، افغان اوپښتان په نامه دمحترم محمد معصوم هوتک ليکنه دپښتو په باب يو بحث دى چې په کلاسيکو اثارو کې دافغانستان اصلي اوسيدونکي گڼل شوي دي. په دغې ليکنې کې په هغو ليکنو باندې انتقادي بحث شوي چې په هغو کې دپښتو دځينو پخواوځپلوانو په باب ناسم فکرونه وړاندي شوي دي. دپښتو اصل او رېښه چې دمحترم پوهاند داکتر حبيب الله نري ليکنه ده دپښتو ژبې داصل او رېښې په هکله دکلاسيکو مشر قانو او ژبپوهانو د نظرياتو يوه لنډه مجموعه ده. په دغې مجموعې کې داروپايي پوهانو هغه نظريات راغونډ شوي چې داول ځل دپاره اظهار شوي دي. پوهاند نري دغه نظريات په تاريخي تسلسل سره ذکر کړي، او په پای کې يې دهغو له مخې خپل تحليل هم وړاندي کړي دي. بله ليکنه زما ده په نامه دبا ملي بابي زرتښت اوسنا او په اوستايي دوره کې دپښتو ځرک. ماپه دغې ليکنې کې دزرتښت او اوستاد مطالعې په ترڅ کې په اوستايي دوره کې دپښتو دښته والي په باب رڼا اچولي ده. زما دليکنې دغه برخه د دوو يادو شويو ليکنو مو لېده اومکمله کېدلې شي. ورپسې زما بله ليکنه دقايد ميرويس هوتک اوځپلواکي په نامه ده. په دغې ليکنې کې مې ښوولي چې ميرويس څنگه دښتو مشکلاتو سره سره په تدبير، زړه وړتيا اوخپل ولس ته درشتين توب په قوت قومونه دهغوي دشرانو په ذريعه دخپلواکي کتلودپاره په غورځنگ راوستل ترڅو يې دهغو په فعالې مرستې او په خپلې جنرالي سره دخپلواکي غاصبان له کندهارنه وشرل، او دراتلو نکو دپاره دپوره خپلواکي کتلو سر مشق وگرزېده. په بلې ليکنې کې ما دثور انقلاب پنا دثور کودتا؟ تر عنوان لاندې پوښتې بحث کړي او پکې مې ښوولي چې هغه يوه غير متوقعه نظامي کودتا وه. په همدغه لړ کې زما بله ليکنه د

ببرک کارمل تر عنوان لاندې ده. په دغې لیکنې کې مې ښوولې چې ببرک کارمل او دهغه پرچمي دله په دې چې اجتماعي بیس یې ښوونده و، د شوروي په نظامي قوت اتکا وکړه او شوروي اتحاد په عوض کې دهغه حکومت خپل تابع وگرزوه، او د حکومت په چلولو کې یې کارمل او نورونه دستورونه ورکول. بله لیکنه دمحترم ډاکټر انوارالحق احدي ده په نامه دملې ټولنې جوړول. په دغې لیکنې کې څرگنده شوي چې په افغانستان کې حکومتونه یادولتونه دوخته تاسیس شوي وو، خو په قومي احصاء په دغه نامتجاسن هیواد کې دملې او مدني ټولنې دجوړولو د پاره منظم او پسر له پسي کوښښونه نه دي شوي. په دې لیکنې کې دملې ټولنې دجوړولو دپاره نظریات وړاندې شوي، او دهنو دلو زیارونه تر انتقادي بحث لاندې نیول شوي چې دملې ټولنې او ملي پیوستون په باب څېړونه را منځ ته کوي. ورپسې دمحترم سعدالدین شپون لیکنه ده په نامه دپښتانه لیکوالان بد کوي چې ژاړې. په دې لیکنې کې ښوول شوي چې پښتو په اصل کې خواره ژبه نه ده، خو چې پخپله پښتانه یې خواره نه کړي. ددې دپاره چې دغسې ونه شي، پښتانه، په نېره پښتانه لیکوالان باید په خپلې ژبې کې خانونه افاده کړي، او په دې باب له شخصي او رسمي درایمو نه استفاده وکړي. بله لیکنه دافریکا یې بروس رچرډسن دلیکنې پښتو متن دي په نامه د په قومي او ژبنيو لیکو باندې دافغانستان دوشلو په مقصد دمنکو احتمالي پلان. په دې لیکنې کې دپخواني شوروي اتحاد هغه پلان شرح شوي چې وروسته له هغه چې دخپل پرچمي تابع حکومت په قابلیت کې یې شک پیدا کړ چې افغانستان به اداره کولې وشي، دهغه دتجزیه کولو دپاره یې په قومي او ژبنيو لیکو باندې یو پلان وایست او دهغه دملې کولو دپاره یې لومړنې گامونه واخیستل. په دې لیکنې کې همداسې هم هغه سیاستونه شرح شوي چې شوروي او پرچمي رژیم عاملانو دهنو له مخې په دې پیل وکړ، چې دځینو امتیا زانو په ورکولو سره دجهاد ځینې قوماندانان دخپلې دپروچې ممد وگرزوي.

ددغه اثر وروستی برخه چې دمحترم ډاکټر عبدالقیوم کوچي په پيوي لیکنې او زما په دریوو لیکنو مشتمله ده دهنو لیکنو په رد کې دې کومې چې دامد په جریډې کې دپښتو او پښتني شخصیتونو پر ضد خپري شوي دي. دغې جریډې زما پر ضد هم دیږي خبروونې کړي دي. داسې

ښکاري چې دغسې جرړېدې د ستميانو رسالت په غاړه اخیستې وي، او په پښتني ضد مرکز او خپرونې په ارگان باندې تبدیلیه شوې وي. هغومره چې په دغسې جرړېدې کې د پښتنو پر ضد لیکنې خپرې شوې دي، د افغانانو په بلې جرړېدې کې خپرې شوې نه دي. له شمس النهار نه راواخله تر دې دمه پورې هیڅ افغاني جرړېدې هغومره د پښتنو سپکاوي نه دي کړي، لکه دامید جرړېدې چې کړې دي. بده یې لاداده چې دغسې چلوونکي دغه لیکنې دنورو په دستور سره کوي. که یې په خپل ابتکار کولای په کابل کې یې هم باید همدغسې کولای. یا لږ تر لږه د کابل رسمي اخبارونه یې د پښتنو په ستایلو باندې نه د کولای. هلته یې د پښتنو په ستایلو سره اجوره کتله او دلته پښتنو ته په بد ویلو سره اجوره کتې. د خواشینی ځای دی چې هغوي دلته په امریکې غونډې ازاد هیواد کې هم ازاد فکر او ازاد قضاوت نه شي لرلای. او د پښتنو پر ضد دغسې خپرونې کوي. لکه چې د ایران اجیران یې کوي. که دوی افغانستان، افغانانو او ملي پیوستون نه رېښتیني وای یقین دي چې دغسې لیکنې به یې نه خپرولای. هغه هم په دغسې حال کې چې افغانان د وطن د نسا ارامې له امله په ژوره اندېښنه کې دي، اودغسې لیکنې یې لا اندېښمن کوي. په عوض یې باید دوی دغسې لیکنې خپرولای چې د ملي پیوستون په ټینګښت کې اغیزناک وای، یا لږ تر لږه یې دغسې خپرونې نه کولای چې په هغو سره اذهان مغشوش کړي. خو دوی له پښتنو سره دومره تعصب لري، چې د جوړنلزم او د عدالت د اصولو په خلاف حتی د پښتنو خوابې لیکونه هم نه خپروي، برسیره پردې چې دوی په دغسې جرړېدې کې پښتنو ته پرېږدي. په دې کار سره دوی له ځانونو نه اخباري اتو کرالان جوړ کړي دي.

زمونږ دغه دفاعي لیکنې د دغسې خلکو کولو او د عدالت د پټه ځای کولو د پاره شوې دي. مونږ په خپلو لیکنو کې اشخاص او موضوعات سره ټکیک کړي دي. نه مو په چالېری کړی، اونه مو څوک په سپکه یاد کړې دي، که څه هم هغوي هم انفرادي پښتنو او هم د پښتون قوم نه سپکي سپوري ويلي دي. اما مونږ د هغوي هغه خبرې او نظریې چې زموږ نظر غندي، غلطې، اومضري تشخیص شوې، په دقیقې مطالعې سره غندي. یې بنیاده اومضري ثابتې کړې دي. سره له دې هم زموږ لیکنې یوازې دغسې او مالوونکې نه دي. مثبتې، تعمیری، تنویري اومعلوماتي هم دي.

برسېره پردې څنگه چې زمونږ دغه دفاعي ليکنې د وطن د جاري اوځينو لويو ملي موضوعاتو په هکله دي، اودغسې موضوعات زمونږ وطنوالان په يوه يابل ډول سره متاثر کوي، هغه جالبې اوشايد گټورې هم وي، په تېره چې موږ کوښښ کړي زمونږ ليکنې دمسئوليت، ادب، تهذيب او اخلاقو په چوکاټ کې وي. موږ دغه سلوک دپښتونوالي له مخې هم کړي چې دهغه له مخې پېژننه بايد په هر حال کې خپل درنښت او وقار وساتي. نومونږ ته اشخاص تر هغو چې مجرم اوځايښت ثابت شوي نه وي محترم دي، که څه هم هغوي زمونږ د فکر، فلسفې او عقيدې دښمن وي. مونږ دغه سلوک د عقيدې له مخې او په دغه اميد او فکر هم کړي چې کله چې جنجالي او حتي پاروونکي اوحساس موضوعات هم په سره سينه سر بحث لاندې ونیول شي، هغه ممکن د فکري انکشاف، بصيرتونو، ابتکارانو او دنويو نظريو درامينځ له کېدو مېب وگرزي. مونږ هيله کړو چې دغسې سلوک عام شي او په دې هکله زمونږ دغه دفاعي ليکنې سر مشق کېدلي وښي.

پايلىک

- ۱- اېډ ورډ شلز، «روښانفکر»، داجتماعي علومو بين المللي دايرت المعارف، ټوک ۸، ۷ خپرونه دميک مين کمپني او ازاد پريس، ۱۹۷۲، ۲۹۹.
- ۲- اېډ رينډ، فلسفه، پخاته چې ورته اروي. دسکنت بوک خپرونه، ۱۹۸۴، ۶۲.
- ۳- کارل پاپر، سرخلاصه ټولنه او ذهني دښمنان، روت لچ اوکيگن پال، لندن، ۱۹۸۶، ټوک ۲، ۲۲۴.
- ۴- لارډاکټن، ددين، بېبست او اخلاقو په باب ليکنې، ټوک ۲، لېبرتي فنډ انډر يانا پوليس، ۱۹۸۸، ۴۲۶.
- ۵- اېډ رينډ، دنوي روښانفکر دپاره، دسکنت بوک خپرونه، ۱۹۶۸، ۱۲۸.
- ۶- ايضا، ۱۲۹ د عقليت يا عقلی عمل (rationality) اخلاقي نه لوب يا ښېکني (virtue) په هکله اېډ رينډ وايي چې: «د عقليت دښکني مفهوم د عقل پېژندنه او قبولي ده ديوه چا د علم دپوازني منبع په حيث. ديوه چا د ارزښتونو دپوازني قاضي په حيث او ديوه چا د کړو دپوازني لارښود په حيث، دهغې مفهوم په ټولو وېنوکړېو کې، په ټولو چارو کې، په ټولو انتخابونو کې دپوره شعوري وپېښوب حالت ته او پوره ذهني خير لوب ته ديوه چا ژمنه ده. دهغې مفهوم ديوه چا تراخري توان پورې دهغه ددرک پمني ديوه چا دعلم ددل ترقله او فعالې پراختيا ژمنه ده. دهغې مفهوم ديوه چا دښته لوب واقعيت ته ژمنه ده، چې په دې حساب يو څوک دې هېڅ ارزښت يا فکر دخپل واقعيت له درک نه دباندې هېڅکله نه لټوي. دهغې مفهوم وهغه اصل ته ژمنه ده چې ديوه چا ټول معتقدات، ارزښتونه،

اهداف، غوښتنې او کړه باید حتماً د تفکر له عمليې څخه راوتلې وي، ذهني له خوا غوره شوی وي، او په هغې سره تالید شوی وي، د تفکر هغې دقیقه اوړنه عملیه چې تر هغه حده پورې چې دیوه چا ظرفیت اجازه ورکوي، د منطق په ډېر بې رحم تطبیق سره تالید شوی وي. ذهني مفهوم دیوه چا د پاره د هغه دخپل قضاوت کولو او د هغه دخپل دماغ له په استفادې سره د ژوند کولو د مسئولیت منل وي (چې د دخیلواکي ښکته ده). ذهني معنی داده چې یو څوک باید هیڅکله خپل معتقدات د بل چا دنظریو او غوښتنو لریانی نه کړي.

(چې د دپوره سم توب ښکته ده) - چې یو څوک باید هیڅکله کوښښ ونه کړي حقیقت په هېڅ ډول په مصنوعي توګه خلق کړي (چې د ادرېښښ توب ښکته ده) - چې یو څوک باید هیڅکله نه په مادي او نه په معنوي موضوع کې د ناکتلي (څیز) او نه د غیر استحقاق (څیز) دعوا یا بڅښنه وکړي (چې د ادمعالت ښکته ده). ذهني معنی داده چې یو څوک بې له علت نه معلول ونه پلني، او دا چې یو څوک بې دنتایجو دپوره مسئولیت له منلو نه علت ته لاس وانه چوي - چې یو څوک باید د زومبي (zombie) په څیر چې نه په خپلو هدفونو او نه په خپلو محرکاتو پوهېږي هیڅکله عمل ونه کړي - چې یو څوک له فرېښې نه دباندې معنی دیوه چا د حاصل کړي علم دپوره مجموعې نه سوا یا د هغه پرضد هیڅکله پریکړه ونه کړي - او چې تر ټولو زیات، یو څوک باید هیڅکله په دې لټه کې نه شي چې له تناقضاتو سره وتښتي. ذهني معنی د تصوف رد دی، په هره بڼه چې وي .... ذهني معنی عقل نه متعهد کېدل دي نه یوازې کله کله په هېجاني حال کې، یا په انتخاب شویو موضوعاتو کې، یا په خاصو اضطراري حالاتو کې، بلکه د ژوندانه په ټولو حالاتو کې او د تل دپاره. په دې ډول داین رهند په نظر «عقلیت د انسان بیخکې ښکته، د هغه دنورو ټولو ښکښو سرچینه ده» (۵) ایښ رهند، د خان غو ښتنې ښکته، کوالتي پیرېک کلب، نیویارک ۱۹۹۸، ۲۱، ۲۰.

۷ - دیود هیوم، لیکنې، اخلاقي، سیاسي او ادبي، لېر ټي فنډ، اندیانا پولیس، ۱۹۸۵، ۷۲

۸ - محمد نذیر کبیر سراج، روپداد هاي نیمه اخیر سده بیست در افغانستان، اریانا پلورنکسي، فرانکفورت ټوک ۱، ۱۹۹۲، ۸۰

۹ - محمد نبي عظیمي، اردو سیاست درسه دهه اخیر افغانستان، خپرونکسي سبا کتابخانه پېښور، ۱۳۷۶ / ۱۹۹۷، ۷۲

۱۰ - دیود هیوم، یادشوي اثر، ۸۵

لومړۍ برخه

د نن او پرون چلینج

ستر ژغورونکی، ستر بنسټ ايسنودونکی احمد شاه درانی

بحثی پیرامون نفوس کشور

محمد حسن سهاک

مقدمه

سرشماری ساکنان یک کشور و تصنیف آنها از نظر، جنس و نسل نزد چینیان، هندیان، مصریان، و رومیان، یونانیان، و فارسیان، سابقه طولانی دارد. هدف این سرشماری ها از یکسو تعیین مردمانی بود که میتوانند سلاح بگیرند، از سوی دیگر بدست آوردن شماره مالیات دهندگان بود. در دولت های معاصر شمارش و احصائیه پهلوی حفظ اهمیت عنعنوی خود برای پلان گذاری اقتصادی، از زیبایی های اقتصادی و توزیع مناسب خدمات اجتماعی ضروری پنداشته میشود.

در افغانستان در دهه ۱۹۷۰ آن در قسمت بهبود و اصلاح سیستم احصائیوی اقداماتی بعمل آمد. در سال ۱۹۷۲-۱۹۷۳ سروی کامل نفوس کشور، با رعایت اساسات علمی و دموگرافیکی به همکاری مالی و فنیکی اداره کمک های انکشافی ایالات متحده امریکا توسط اداره مرکزی احصائیه افغانستان صورت گرفت. این سروی نفوس کوچی کشور را در بر نگرفت. دلیل آن معضله محاسبه مضاعف کوچها بود. سروی مدت یک سال را در بر میگرفت و طی این مدت کوچی ها محلات بودوباش خود را عوض میکردند. اگر چه سرشماری کوچی ها برای آینده پلان گذاری گردید، ولی عملی نگردید. با آنهم نفوس کوچی ها در حدود یک عشاریه ۱،۲ میلیون و مجموع نفوس کشور بشمول کوچی ها در حدود ۱۴ میلیون تخمین شد.

در سالهای اخیر جمهوری محمد داؤد خان اداره مرکزی احصائیه پروژه وسیعی را معرض سرشماری کامل نفوس (census) روی دست گرفت. این پروژه جزء یک پروگرام و سیعی بود که سرشماری زراعتی، سروی عواید و مصارف خانوار و سایر نیروهای احصائیوی را در قبال خود داشت.

سرشماری کامل نفوس کشور شامل مراحل تهیه طرح فراهم نمودن مقدمات، اجرا یا عملیات ساحه پروسه ارقام سروی مابعد شمارش (ostenumerationsurvey) بود. اداره مرکزی احصائیه بکمک و معاونت

تکنیکی و مالی اداره نفوس موسسه ملل متحد مرحله اجرا و مرحله
مقدماتی سرشماری را که شامل جمع آوری و بررسی نیازهای احصائیوی
کشور، شناسایی و بررسی امکانات احصائیوی کشور، مطالعه سوابق
ومدارک داخلی و خارجی، انتخاب میتودولوژی، تهیه نقشه ها، تهیه
لست های قبلی خانوار، تعیین ساحات شمار، ترتیب پرسشنامه ها، لست
فورمه ها، تدوین و چاپ انواع دستورالعمل ها و ضرورت آموزشی و پلان
گذاری برای پروسس ار قام بود) موفقانه بنایه اكمال رسانید. براساس
نتایج مرحله مقدماتی سرشماری کامل نفوس، نفوس کشور در حدود ۱۵
میلیون نفر تخمین گردیده. اداره احصائیه مرکزی در دسمبر ۱۹۷۸ در
مورد نفوس، توزیع نفوس به تفکیک شهری، دهاتی و کوچی و سایر
موضوعات در مورد نفوس کشور معلومات آتی را به نشر رساند:

جدول شماره (۱)

اندازه نفوس کشور و توزیع آن به تفکیک سکون و

شهر و سکون

کته گوری نفوس	تعداد	فیصدي
مجموع نفوس	۱۵،۱۰۸،۰۰۰	۱۰۰
شهری نفوس	۲،۱۲۴،۰۰۰	۱۴.۳
دهاتی	۱۱،۵۲۵،۰۰۰	۷۶.۲۶
کوحی	۱،۴۴۹،۰۰۰	۹.۵۹

باساس ار قام فوق تراکم نفوس در فی کیلومتر مربع ۲۳ نفر بود. ولایت
کابل با داشتن ۱ ۳۷۲ ۰۰۰ نفر در ردیف اول و ولایت نیمروز با داشتن
۱۰۵،۰۰۰ در ردیف اخیر قرار داشت. از جمله ۲ ۱۲۴ ۰۰۰ نفوس شهری
۱،۵۱۴،۵۱۴ میلیون. با ۷۵ درصد در ولایت کابل، کندهار، هرات، بلخ، جلال
آباد، بغلان، حیات سر میبردند. ۴۶ درصد نفوس کشور کمتر از ۱۵ سال
و ۵.۶ فیصد. بالاتر از ۶۴ سال و ۲۸.۲ فیصد بین ۱۵ و ۶۵ عمر داشتند که
قوای بشری و یا نفوس مستعد بکار راتشکیل میدادند. فیصدی ذکور در
مجموع نفوس ۵۱.۳ و فیصدی اناث ۴۸.۷ فیصد بود

جدول شماره (۲)

ولایت	شهر	دهالي	مجموع
کابل	۸۷۰	۵۰۲	۱,۳۷۲
پروان	۳۰	۷۵۲	۷۸۲
میدان	۲	۳۰۸	۳۱۰
لوگر	۲	۲۲۲	۲۲۴
غزني	۳۹	۶۶۲	۷۰۱
پکتیا	۱۱	۶۹۵	۷۰۶
ننګرهار	۲۴	۷۲۲	۷۸۶
لغمان	۴۰	۳۲۷	۳۸۷
کنړ	۳۷	۲۸۶	۳۲۳
نخار	۳۴	۴۹۴	۵۲۸
بغلان	۷۳	۴۱۳	۴۸۶
کنډوز	۱۰۵	۴۷۰	۵۷۵
سمګان	۳۶	۲۳۹	۲۷۵
بلخ	۱۰۶	۴۶۴	۵۷۰
جوزجان	۸۴	۵۵۸	۶۴۲
فاریاب	۷۲	۴۷۵	۵۴۷
بارغیس	۲۳	۲۲۴	۲۸۷
هرات	۱۵۹	۵۳۶	۶۹۵
فراه	۲۸	۳۲۸	۳۵۶
نیمروز	۷	۱۰۵	۱۱۲
هلمند	۳۶	۵۴۴	۵۸۰
کندهار	۲۳۷	۴۶۲	۵۹۹
زابل	۶	۱۷۵	۱۸۱
اروزګان	۱۸	۴۶۵	۴۸۳
غور	۳	۳۳۸	۳۴۱
پامیان	۲۵	۲۶۰	۲۸۵

چون ارقام فوق بمقایسه سروی های قبلي از اعتبار بیش تر بر خوردار بود بعد از نشر آن مراجع ذی علاقه داخلی و خارجی ارقام مربوط به نفوس کشور ما را بملاحظه آن تعدیل نمودند. طور مثال در سالنامه

۱۹۷۸ دایره المعارف بریتانیکا نفوس کشور ما را در حدود ۲۰۲ و در سال ۱۹۸۰ در حدود ۲۱.۴ میلیون تحریر یافته است. بعد از نشر نتایج نخستین سرشماری نفوس کشور در سال ۱۳۵۸ / ۱۹۷۹ دایره المعارف متذکره اندازه نفوس کشور ما را به رقم ۱۵.۴ میلیون تصحیح نمود همین رقم در دایره ها المعارف های امریکانا، کولیرز، نیز انعکاس یافته است.

مرحله اجرای سرشماری که طی آن باید معلومات مفصل در قیمت مشخصات دموگرافیکی، اجتماعی و اقتصادی نفوس، منجمله تعداد گویندگان زبان های مختلف، نفوس، مشاغل و ضمناً تهریلاتی که در اختیار خانواده ها قرار داشت (آب آشامیدنی، وسیله تنویر و تسخین، نوعیت محل بودوباش و غیره) بدست می آمد، نسبت نبودن امنیت، علی الرغم تلاش های اداره مرکزی احصایه و مصارف هنگفت دالری اداره نفوس ملل متحد (UNFPA) و مصارف افغانی از بودجه دولت ناکام شد، و تنها بین ۵۰ و ۵۵ فیصد ساحات شمار سرشماری گردیدند. بهمین ملحوظ نتایج حاصله با ارتباط مشخصات اجتماعی، اقتصادی و دموگرافیکی نفوس فاقد ارزش استفاده عملی در مقیاس برنامری کشور است.

قسمت اول

ترکیب قومی نفوس

بگفته میری لوویس کلفورد ((افغانستان در طول تاریخ خود محل تلاقی اقوام گوناگون بوده است و از همپرو قبایل کنونی این سرزمین نتیجه آمیزش مختلف این اقوام اند.)) ۱ بلحاظ تاریخی تاجائیکه بمن معلوم است کتابی بنام شرح و بیان سلطنت کابل نوشته مونت شیوارت الفستون اولین کتابی است که در باره ترکیب قومی نفوس کشور ما بحث کرده است. موصوف نفوس قلمرو امپراتوری درانی را که با علاوه حدود افغانستان امروزی شامل خراسان، مکران، گیلان، سبد، کشمیر، ملتان، و لاهور بود ۱۴ میلیون تخمین نموده است. الفستون در رأس هیانی بدربار شاه شجاع در ۱۸۰۸ به پشاور آمد و کتاب خود را در ۱۸۱۸ نشر نمود.

(این کتاب را داکتر محمد حسن کاکر به پشتو درآورده و اکادمی علوم افغانستان آن را نشر نموده است.) بر اساس معلومات موصوف بیشترین

تراکم نفوس در کشمیر و کمترین آن در هزاره جات بود. الفستون ترکیب قومی قلمرو امپراتوری احمد شاهی را به شکل آلی ارائه نموده است:

افغانان	۲,۳۰۰,۰۰۰	یا ۳۱%
بلوچ ها	۱,۱۰۰,۰۰۰	یا ۷%
تمام گروپ های تاتار	۲,۲۰۰,۰۰۰	یا ۸۵%
گویندگان زبان فارسی	۱,۵۰۰,۰۰۰	یا ۱۱%
اقوام هندی	۵,۷۰۰,۰۰۰	یا ۴۱%

فیض محمد کاتب، نویسنده، فاضل، و ادیب روشنفکر و مشروطه خواه دوره اول که در باره تاریخ مملکت ما بقول مورخ عبدالحمی حبیبی در حدود ۵۰۰۰ صفحه چاپی و ناچاپ نوشته است، در سراج التواریخ ترکیب قومی نفوس کشور در دوره سندوزی را بدون ذکر منبع بشکل ذیل ارائه مینماید:

افغانان	۲,۵۰۰,۰۰۰	یا ۳۰%
ایرانیان	۱,۵۰۰,۰۰۰	یا ۱۰%
تاتارها	۱,۵۰۰,۰۰۰	یا ۱۰%
هندیان	۵,۵۰۰,۰۰۰	یا ۳۲%
قبایل دیگر	۲,۵۰۰,۰۰۰	یا ۱۳%

جمعیت ۱۵ میلیونی مورد نظر فیض محمد، قسمیکه قبلاً متذکر شدم در حدود سابقه افغانستان زندگی میکردند. بعد از انحلال امپراتوری درانی حدود کشور بتدریج محدود تر گردید و افغانستان با از دست دادن ولایات خراسان، ملتان کشمیر، دیر، جات، پشاور، سند، بلوچستان، صوات، باجوړ، و وزیرستان بخود حاکم خود محدود شد. در نتیجه نفوس کشور که در سال ۱۸۰۸ توسط الفستون با اندازه ۱۴ میلیون تخمین شده بود، بعد از مدت ۸۰ سال به ۲,۲۵۰,۰۰۰ نفر تقلیل یافت. این رقم در ۱۹۰۶ بنا از دست یافتن مناطق وسیع در نتیجه معاهدات تحمیلی کند مک و دیورند به ۶ میلیون نفر رسید موازی با تغییراتی که در اندازه نفوس کشور واقع شد ترکیب قومی نفوس کشور بشرح آلی تغییر نمود.

۱ - هندیان (ملتان، سند، پنجابی ها، و کشمیری ها)، که در دوره سدوزیان بزرگترین گروپ قومی کشور را تشکیل میدادند، در دوره های بعدی از پیکر امپراتوری درانی متزع شده، اول جزء دولت سکه ها و بعد جزء هند برتانوی گردیدند.

۲- با محدود شدن قلمرو امپراتوری درانی، بخصوص با معاهده دیورند، قسمت اعظم پشتون ها نیز از پیکر کشور جدا شدند. امروز از جمله ۳۲ میلیون پشتون تنها ۱۳ میلیون یا ۴۰ فیصد ان در افغانستان زندگی مینمایند.

۳- بلوچ ها که در دوره سدوزی ۷ فیصد نفوس کشور را تشکیل میدادند، و سه ربع آنها در افغانستان زندگی میکردند، امروز تنها ۲ فیصد شان در کشور ما حیات بر میبرند.

۴- فارسی ها که در حواشی غربی مملکت ما زندگی میکردند و با سایر فارسی زبان های غیرتاتار ده فیصد نفوس را تشکیل میدادند جزء اتباع دولت حاکم ایران گردیدند.

بر علاوه عوامل الی نیز در دوره های بعدی باعث تغییراتی در ترکیب قومی کشور ما گردید:

۱- با قدرت رسیدن کمونیست ها در روسیه در ۱۹۱۷ قیام های مردم آسیای میانه علیه شان شروع شد. این قیام ها که در ۱۹۱۸ در وادی فرغانه آغاز شد تا ۱۹۲۶ برای مدت ۸ سال دوام نمود. در نتیجه این قیام ها ثلث نفوس این منطقه یا در جهاد علیه اردوی سرخ شوروی به شهادت رسیدند، یا از فعلی تلف شدند، و یا در افغانستان به مهاجرت مجبور گردیدند. با اساس تخمین دیود موننگمیری ((در حدود ۵۰۰،۰۰۰ نفر تاجک و ازبک بداخل افغانستان مهاجرت نمودند.))

۵- گفته آقای محمد شکوری، عضو فرهنگستان تاجکستان، بعد از تسلیمی بخارا در ۱۹۲۰ تا سال ۱۹۲۴ در حدود ۴۰ فیصد از جمعیت تاجکستان کم شد. نزدیک به نیمی از جمعیت تاجکستان یا نابود شد و یا با افغانستان گریخت. موصوف بکلام خود چنین ادامه میدهد: ((بخارا که با اساس تخمین روس ها در سال ۱۸۹۷ در حدود یکصد هزار نفوس داشت، بعد از مدت ۲۹ سال یعنی در ۱۹۲۶ (سال ختم قیام)) نفوس آن صرف چهل و هفت هزار نفر بود. همچنین نفوس خوقند بر اساس سر شماری سال ۱۸۹۷ در حدود ۸۲،۰۰۰ بود و با اساس یک تخمین سال ۱۹۱۱ نفوس آن ۱۱۲،۰۰۰ و در سال ۱۹۱۴ نفوس آن به ۱۲۰،۰۰۰ رسیده بود - که بعد از ختم قیام با سمرجی ها در سال ۱۹۲۶ صرف ۶۲،۰۰۰ نفر درخوقند زندگی میکردند.)) ۶

باین ترتیب تاجک ها که فیض محمد کاتب در سراج التواریخ از آنها بعنوان یک گروپ مستقل نام نمبرد، بعد از این به یکی از گروپ های عمده قومی تبدیل شدند، و تعداد ازبک ها با تعداد هموطنان هزاره ما برابر گردید. امروز تقریباً از جمله ۵.۵ (پنج و پنج

افغان معاويه امير دوست محمد خان

ملیون) تاجک و ازبک در حدود ۲ تا ۲،۵ میلیون آن بعد از انقلاب اکتوبر وارد افغانستان شدند. به مهاجرین بخصوص تاجک ها در همه عرصه ها فرصت های مناسب و حتی مساوی با اتباع کشور داده شد و بدون هیچگونه تعصب در دستگاه دولتی و حتی در اردو استخدام شدند و بمقامات عالی ارتقا نمودند، در حالیکه تاجک ها در مناطق دیگر آسیای میانه، که در مجاورت سایر اقوام مخصوصاً ازبک ها زندگی میکردند، از تحصیل بزبان مادری محروم شدند. در اینجا تحت تاثیر روحیه پان - ترکمنی باین تاجک ها گفته میشد که: «خلق تاجک و جود ندارد، تاجک ها همیشگی ترک و ازبک بودن، که تحت تاثیر مدرسه و فرهنگ ایران زبان مادری، ترکی، خود را کم کردند و زبان فارسی را پذیرفتند، و اکنون به غلط خود را تاجک مینامند. ما باید آنها را بزبان اصلی ترکی خود شان بازگردانیم.» بگفته ایای شکوروف تاجک ها خیلی عذاب کشیدند، از جمله برای آنها میگفتند که «هر کس تاجک باشد باید برود، بالای کوه های اینجا زندگی کند.» جناب شکوروف از یک واقعه ی که در ۱۹۳۹ بولوع پیوسته و خود ناظر آن بود چنین یادآوری مینماید: «خوب بیاد دارم که در سال ۱۹۳۹ که من هنوز در بخارا بودم سر شماری همگانی اتحاد شوروی انجام میشد، در میان مردم ترس و هراس افتاده بود که چرا ما را میشمارند. برای ما میگفتند که به پدر و ما در تان بگوئید که باید بگویند که ملت ما ازبک است، زیرا که ما دراز بکستان زندگی میکنیم. در آن سال من با عمه پیر سال خود زندگی میکردم. این کپ ها را به عمه گفتیم.» روز سر شماری دو نفر بخانه ما آمدند، در میان پریش های دیگر از عمه پیرم ملیتش را پرسیدند، گفت: «(من فارس هستم)» گفت: «شما ایرانی هستید؟» شما شیعه؟ گفت: «نه، فرزندانم، من ایرانی نیستم، شیعه هم نیستم - سنی هستم.» مامور سر شماری پرسید: «اگر ایرانی نیستید، پس کیستید؟» گفت: «(ملیتم را تاجک بنویسد)» مامور گفت: «پس شما کوهستانی هستید؟» «(درین صورت باید به کوهستان بروید - چرا اینجا زندگی میکنید؟)» عمه ام گفت: «(پس ما من در این سن و سال بکجا میتوانم بروم؟)» مامور گفت: «(برای اینکه بیرون تان نکنند من شما را ازبک مینویسم. یادتان باشد که شما ازبک هستید.)» عمه پیر گفت: «(بنویسد)» و از آنها بسیار سپاس گذاری کرد.»

۲ - در افغانستان از زمانه های قدیم با بنظر یک جمعیت قابل ملاحظه ی از ملتانی ها، سندی ها، کشمیری ها، و پنجابی ها، مخصوصاً در شهر ها حیات بسر میبردند. آنها با توسط دربار مغولی هند در کابل و سایر محلات تحت تسلط آنها بوظایف دیوانی، و لشکری گماشته شده بودند و با هم مصروف تجارت و کاسبی بودند و با اینکه بکارهای شاطری، چتر برداری، چلم برداری، و نغمه سرایی مجالس در بارهای حکام مغولی و درانی اشتغال داشتند. آنها بعد از همسانی یا تاجک نامیده شدند، و با خود خود را، بهمین نام مسمی نمودند. آنها با پشتون ها نسبت ساختمان قبیله ی شان همسان نشدند.

۳- مقارن حصول استقلال کامل تقریباً تمام قزلباشان ساکن کشور، زبان ترکی را ترک نمودند، و در زبان شدند. اگر چه آنها هیچ خود را تاجک ننگند، ولی همراه با پشون های دری زبان شده، پله گویندگان دری را سنگین نمودند.

برای مزید معلومات میخواهم یاد آور شوم که شاه اسماعیل صفوی در ۱۵۰۱ میلادی به نیروی قزلباشان دولت صفوی را تاسیس نمود. اردوی صفوی عمده از قزلباشان تشکیل شده بود، و قزلباشان مقامات بلند اردو و دربار و دیوان را در اختیار داشتند. زبان ترکی زبان رسمی دربار وارد حتی در مراحل اولی تشکیل این سلسله زبان دیوان اردو بود. قزلباشان عمده پادشاه افشار در افغانستان وارد شدند و تعدادی از آنها در دوره صفوی در هرات و قندهار معین شده بودند. پادشاه افشار آنها را برای محافظت شهر کابل در محله ی موظف نمود که پسان بنام چندول بمنی محافظان عقبی پادشاه، مگر قزلباشان از نژاد واحد نیستند و از اقوام ترک، ترکمن، کرد و لر تشکیل شدند. شاخه های بزرگشان ذوی القدر، بهرم لو، قراچه لو، قراقوینلو، آق قویونلو، اقاچری، افشار، و قاجار بود. آنها حتی تا شروع قرن جاری زبان ترکی را حفظ کرده بودند. باین ارتباط ذکر یک واقعه تاریخی به نقل از سراج التواریخ میمورد نخواهد بود:

«حین بازگشت امیر دوست محمد خان از بخارا (در جریان جنگ اول افغان و انگلیس) امیر بخارا همه محافظین را در خفا تلقین کرد که حین عبور امیر از رود جیحون (امو) بهرحله ی که بتوانند زورقی را که امیر با فرزندانیش در آن مین نشیند، بشکافند، تا غرق و فنا شوند. چنانچه ایشان را تحت الحفظ در کنار جیحون رسانده بکشتی ها نشانند و زورق امیر را در خفا سوراخ کردند حین راندن کشتی یکی از کماشتگان امیر بخارا که از کید اقایش آگاه نبود نیز بمشایعت امیر کبیر بساوی در یک زورقی نشست که او را از نهر عبور داده مراجعت نماید. و دیگری که از حقیقت کار آگاه بود به زبان ترکی او را خبر داد که از کشتی فرود گشته با امیر در غرق شدن همغای نکند. و امیر کبیر بواسطه ی که مادرش از بزرگ زادگان قزلباشیه کابل و ترک زبان بود، زبان ترکی میدانست سخن را شنیده با فرزندانیش از کشتی فرود آمد، و از عبور کردن باز استاد.»

۴ - بر علاوه توسعه روز افزون دستک دولت، تعمیم تعلیم و تربیه عصری، ازدواج های خارج از گروپ های قومی نیز باعث از دیار مقدار گویندگان زبان دری گردید.

گروپ های عمده قومی

گرچه تعداد دقیق اقوام بدون انجام یک سر شماری کامل نفوس که همزمان در سراسر کشور صورت بگیرد و مشخصات هر فرد جداگانه ثبت شود، امکان پذیر نمیباشد، با آنهم سر وی های دموگرافیکی سنوات ماضیه، تحقیقات اشخاص صاحب نظر و مسلکی و مشاهدات اشخاص مطلع از محلات بودوباش ساکنین و استنباطات منطقی میتوانند تا حدودی مارا در زمینه رهنمای کند. در این نوشته که بیشتر جنبه معلوماتی دارد فیصدی پشتون ها در مجموع نفوس بین ۵۰ و ۵۵ فیصد بدلائل آتی مورد تالید و استفاده قرار گرفته است.

۱ - پشتون ها در ناحیه ی که منها الیه ارتفاعات پامیر و تمامی سلسله کوه های سلیمان گرفته تا جنوب دره هلمند و از آنجا تا هرات و سرحدات ایران گسترده است، پراکنده اند. بر علاوه پشتون ها پهلوی ازبک ها و تاجک ها گروپ عمده قومی را در شمال کشور تشکیل میدهند و در حدود ۱۰ فیصد نفوس بشکل کوچی حیات بسر میبرند که باستانی چند ده هزار کوجر، ایماق، عرب همه پشتون هستند.

۲ - فیصدی ۵۰ تا ۵۵ پشتون ها مورد تالید اکثر مراجع و اشخاص مطلع که بامساله نفوس کشور ما سر و کار پیدا کرده اند، قرار گرفته است.

پذیرفتن این مطلب که پشتون ها نصف و یا بیش تر از نصف نفوس کشور را تشکیل میدهند، ممکن برای یک هموطن مهاجر ما که در سنین جوانی مهاجر شده است، و یا در دوران اقامت در داخل کشور برایش امکان و یا فرصت مسافرت بولایات مهیا نشده باشد، دشوار خواهد بود، که اعم دلایل آن قرار آتی است:

۱ - در این اواخر یک تعداد کتب و رسالات توسط اشخاص برشته تحریر در آمده است، که روی ملاحظات سیاسی تعداد پشتون ها را از رقم واقعی آنها کمتر نوشته اند. کتب مانند افغانستان در مسیر تاریخ، افغانستان در پنج قرن اخیر، صفحات خونین از تاریخ هزاره، و پژوهشی در تاریخ هزاره مثال های عمده آن میباشد.

۲- از طرف دیگر ذهنیت هموطنان ما چنین است که بعضی ولایات را طور نپیک محل سکونت قوم خاص تصور مینمایند. تصور مثال ارزگان و غزنی را محل بودوباش هموطنان هزاره، کاپیسا و پروان را از تاجک ها و کندوز و بغلان را محل بودوباش از بک ها میدانند. یادآوری این مطلب هم ضروری میباشد که یک تعداد اشخاص و بعضی نثرات خارج از سرحدات کشور (امید واقماران) بالتلیغات منظم خود میکوشند به هموطنان تفهیم نمایند که پشتون ها گویا تنها در مناطق جنوب کشور سکونت دارند، و سه گوشه دیگر مملکت به هزاره، ازبک و تاجک تعلق دارد، تاباین ترتیب زمینه را برای طرح حکومت فدرالی که مقدمه تجزیه کشور میباشد، تهیه نمایند. این نوع تبلیغات که بخصوص بعد از تجاوز شوروی شروع شد، امروز شدت جریان دارد، اما واقعیت این است که پشتون ها بر علاوه جنوب کشور در سایر مناطق هم سکونت دارند. باین ارتباط یاد آوری یک خاطره شخصی در دورانی که در اداره مرکزی احصایه مامور بودم و برای اجرای امور سرشماری به ولایت ارزگان موظف شدم بمرور نخواهد بود. بعد از گرفتن مکتوب تقرر برای گرفتن سفر خرج به مدیریت عمومی اداری مراجعه کردم.

یکی از مامورین اداری وقتی مرا دید با تعجب پرسید: ((شما به ارزگان میروید؟)) گفتم: ((بلی، چرا!)) گفتم: ((شما که هزاره نیستید!)) واقعاً همان لحظه تصور من از ولایت ارزگان چنان بود که آن هموطن فکرمیکرد، در حالیکه عملاً دیدم که در ولایت ارزگان تعداد پشتون ها از هموطنان هزاره ما بیش تر بود. این موضوع حتی در نوشته های نویسندگان مانند بصیر احمد دولت آبادی که افغانستان را عملاً سرزمین اقوام ترک نژاد میدانند، از جمله تنها هموطنان هزاره ما را ۳۰ فیصد قلمداد می نماید، نیز انعکاس یافته است. موصوف در صفحه ۱۲ کتاب خود بنام شناسنامه افغانستان در مورد ارزگان مینویسد که ساکنین تیرین کوت، ولسوالی دهرآود، ولسوالی شهید حساس، ولسوالی چوره، ولسوالی نیش پشتون هیتند پشتون ها بر علاوه ۷۵ فیصد نفوس اجرستان، ۶۵ فیصد خاص ارزگان، و ۵۰ درصد گزآب را تشکیل مینمایند. هزاره ها در دایکنسیدی، شهرستان، مجران زندگی مینمایند، در ولایات پروان و کاپیسا هم تاجک ها ممکن با تفاوت در حدود ۱۰۰،۰۰۰ نفر از پشتون ها زیاد باشند. در ولایات کندوز و بغلان تعداد پشتون ها بمقایسه هریک از اقوام ساکن این

ولایات ازبک، تاجک و هزاره، بیش تر است. در ولایت غزني پښتون ها به استثنی جاغوري و مالستان، در مرکز ولایت، و ولسوالي هاي زنه خان، ده یک، خواجه عمري، ناور، جغتو، قره باغ، مقر، گیلان، آب بند، اندر، گپرو، ناوه، جاني خیل، کتواز، سلیمانخیل، دهله، اوښه، زندگي میکنند، و تعداد آنها بمقایسه هموطنان هزاره زیاد تر است. برای مزید معلومات خواننده را در اینجا بمطالعه چارت دعوت مینمایم که اکادمي علوم اتحاد شوروي سابق به نقل از کتاب نفوس دنيا تالیف ای. اس. بروک در سال ۱۹۸۱ در مسکو نشر نموده، و مجله آینه افغانستان آن را به ترجمه پوهاند عبدالشکور رشاد در شماره ۶۸ مورخ جنوري ۱۹۹۸ اقتباس نموده است. بروک ارقام چارت خود را با ستاد نتایج مرحله مقدماتی اولین سر شماری کامل نفوس سنجش نموده است:

شمار نفوس افغانستان

نقل از کتاب نفوس دنيا تالیف ای. اس. بروک طبع سال ۱۹۸۱، مسکو، اکادمي علوم اتحاد شوروي، ص ۳۷۷

اقوام	نفوس	لهجتي	اقوام	نفوس	فصدي	اقوام	نفوس	فصدي
			اورمري	۵۰۰۰۰	۵%	پنجابی هندو سکھ	۲۵۰۰۰	۰/۲
افغان	۸۰۰۰۰/۰۰۰	۵۲/۹	پراچه	۵۰۰۰۰	۵%	نیرالي	۲۰۰۰۰	۰/۱
تاجک	۳۰۰۰۰۰	۱۹.۸				چچک (بکریوال)	۲۰۰۰۰	۰/۱
هزاره	۱۳۰۰۰۰	۸.۶	ازبک	۱۲۰۰۰۰	۸.۶	جت	۱۰۰۰۰	۰/۱
چارایماق	۲۵۰۰۰۰	۲/۰	تورکمن	۲۰۰۰۰۰	۲/۰	کوهستانی (کوشانی)	۵۰۰۰	%
بلوچ	۱۲۰۰۰۰	۰/۹	افشار و قزلباش	۳۰۰۰۰۰	۰/۲	برگون	۲۰۰۰۰	۰/۳
نورستانی	۱۲۰۰۰۰	۰/۸	لرغز	۱۰۰۰۰	۰/۱	عرب	۲۰۰۰۰	۰/۲
پامیری	۱۰۰۰۰۰	۰/۷	فزاری	۵۰۰۰	۵%	مغل	۲۰۰۰۰	۰/۱
پارسی	۴۰۰۰۰	۰/۳				اقوام دیگر چون کوجر، هودا، انبیر	۳۴۰۰۰	۰/۲
کرد	۱۰۰۰۰	۰/۱	پشه ای	۱۰۰۰۰۰	۰/۲	مجموع	۱۵۱۰۸۰۰۰	۱۰۰/۰

دپوهاند عبدالشکور رشاد ژباړه

سالنامه سال ۱۹۹۷ بریتانیکا در صفحه ۷۷۶ ارقام آتی را ارائه نموده است:

۱- گوینده گان زبان های ایرانی

گوینده گان زبان پشتو (بدون مهاجرین در ایران و پاکستان ۱۱،۸۷۰،۰۰۰

گوینده گان زبان پشتو (بشمول مهاجرین) ۱۳،۳۵۴،۰۰۰

گوینده گان زبان دری (بدون مهاجرین) ۷،۳۶۰،۰۰۰

تاجک ۴،۶۲۰،۰۰۰

هزاره ها ۲،۰۰۰،۰۰۰

ایماق ۶۴۰،۰۰۰

گوینده گان زبان بلوچی ۲۱۰،۰۰۰

گوینده گان زبان های نورستانی ۱۷۰،۰۰۰

گوینده گان زبان های پامیری ۱۴۰،۰۰۰

۲- گوینده گان زبان های ترکی

ازبکی ۲،۰۰۰،۰۰۰

ترکمنی ۴۴۰،۰۰۰

۳- گوینده گان زبان های اندوآریایی

پشه یی ۱۴۰،۰۰۰

۴- سایرین ۴۳۰،۰۰۰

معلومات در مورد ترکیب قومی نفوس، برای توزیع خدمات دولتی، سروی های احصائیوی و پروگرام انکشاف دهات و سایر مقاصد اجتماعی و فرهنگی ضروری شمرده میشود.

جامعه افغانی وجوامع همسایگان بلحاظ تجانس قومی

افغانستان به لحاظ تجانس قومی نود و هشتمین کشور جهان است. فیصدی این تجانس در افغانستان ۳۴ در ایران ۲۴ و در پاکستان ۳۶ میباشد (۸) در افغانستان و در سایر کشورهای همجوار بغیر از ایران و پاکستان بزرگترین گروپ قومی بیش تر از نصف نفوس آنها را تشکیل میدهد (۹) به جدول شماره ۳ توجه کنید:

جدول شماره (۳)

ارقام به هزاره

اسم کشور	اندازه نفوس	گروپ عمده قومی	سهم فیصدی گروپ عمده در مجموع نفوس
افغانستان	۲۵،۰۰۰	پشتون	۵۲.۳ %
پاکستان	۱۳۳،۵۰۰	پنجابی	۴۸.۲ %

تاجکستان	۵۰,۹۴۵	تاجک	۶۲ %
ازبکستان	۲۳,۲۰۶	ازبک	۷۱ %
ترکمنستان	۲,۵۷۴	ترکمن	۷۰ %
ایران	۶۲,۲۳۱	فارس	۲۵.۶ %

از لحاظ جمعیت پشتون ها با داشتن ۳۲,۳۴۴,۰۰۰ نفوس بعد از پنجابی ها بزرگترین گروپ قومی را در منطقه تشکیل میدهند، مگر پنجابی ها بصورت دقیق کلمه گروپ قومی یا اتنیکي واحد نبوده مردمان منسوب به گروپ های مختلف قومی را در بر میگیر د.

جدول شماره (۴)
اقوام عمده کشور های منطقه
(ارقام به هزار)

پشتون	افغانستان	پاکستان	تاجکستان	ازبکستان	ایران	ترکمنستان	مجموع
-	-	۱۸,۹۱۰	-	-	-	-	۳۲,۳۴۴
-	-	-	-	-	۸۲,۴۴۰	-	۲۸,۴۴۰
۵۷۰	۷۲۰	-	۱,۳۷۰	۱۶,۶۰۰	-	۳۹۰	۲۱,۷۲۰
۱,۱۵۰	۷,۹۵۰	-	۵۸۰	۲,۵۴۰	-	۵۰۰	۱۲,۷۲۰
-	-	-	۲,۶۶۰	۱,۰۳۰	-	۵۰۰	۹,۴۴۰
-	-	۲۴۵	-	-	۱,۴۲۰	-	۵,۹۸۰
-	-	-	-	-	۹۷۰	۲,۹۹۰	۲,۴۰۰

گرچه تجانس قومی توسط بعضی صاحب نظران علوم سیاسی در پهلوی جغرافیایی، وجود منابع طبیعی، ظرفیت صنعتی، جمعیت، روحیات ملی، کیفیت دیپلوماسی، موسسات سیاسی، وضعیت نظامی و کیفیت قیادت نظامی و سیستم پولی و مالی، به عنوان یک عامل زیر بنای قدرت ملی شمرده میشود، ولی باید بخاطر داشت که در طرح این مباحث بیشتر کشورهای تازه با استقلال رسیده آسیا و آفریقا مدنظر است، که در آن ها عوامل متحد کننده مانند دین، سابقه تاریخی مشترک و همجواری و زندگی مشترک در طول قرون متمادی به حد کافی وجود ندارد که تکیه بر آنها همبستگی ملی را تقویت نماید. اما افغانستان نه مانند پاکستان روی ملاحظات مذهبی بوجود آمده و نه مانند روسیه با تصرف سر

زمین های دیگران بحدود فعلی رسیده است، و بالاخره نه مانند سوئیس از میثاق چند قوم تشکیل شده است. افغانستان یک سرزمین بسیار قدیمی و تاریخی است و اقوام ساکن آن با داشتن علابق و اتکای شان بر همدیگر باهم برادر وار زیسته همبستگی بین خود بوجود آورده اند، بطوریکه این همبستگی شان نظر به همبستگی بین مردمان کشور های دیگر منطقه ایکه افغانستان در آن واقع است، پیش تر میباشد

قسمت دوهم

نظری به نوشته های بعضی هموطنان در مورد نفوس کشور

افغانستان در مسیر تاریخ نوشته میر غلام محمد غبار یکی از منابعی است که برای ارائه ترکیب قومی نفوس بر آن وسیعاً استناد میشود درحالیکه این مطالب کتاب ثقه نمیشد. غبار در صفحه ۱۱ کتاب خود بارتباط نفوس بدون ذکر مآخذ چنین مینویسد: «قرار یک احصایه سال ۱۹۶۲ مجموعه نفوس کشور بالغ است بر ۱۵، ۲۷۱، ۶۸۸ نفر، یازده میلیون آن تقریباً نود فیصد تمام نفوس در دهات مملکت زیست مینماید. دونیم میلیون دیگر بشکل کوچی و نیمه کوچی در دهات موسمی و غزدی و چادر زندگی دارند... یک میلیون نفر و کمتر از ده فیصد در شهر حیات بسر میبرند» غبار در مورد رشد طبیعی نفوس (تفاوت تولدات و وفیات)، باز هم بدون ذکر منبع چنین مینویسد: «قرار احصایه رسمی وفیات در فی هزار ۹۴ و تولدات فی هزار ۲۶، ۲۹ نفر است. و قرار بعضی احصایه (متخصصین خارجی) وفیات فی هزار ۲۵ و تولدات فی هزار ۳۰ نفر است، که با این حساب از دیار نفوس در سال فی هزار ۵ نفر است.»

۱- اندازه نفوس

غبار رقم ۱۵، ۲۷۱، ۶۸۷ را بدون ذکر منبع درج نموده است و نفوس دهاتی کشور را یازده میلیون یا ۹۰ فیصد کل نفوس نوشته است. باید بگویم که اولاً نفوس دهاتی کشور ما هیچوقت ۹۰ فیصد نفوس نبوده است. و ثانیاً ۱۱ میلیون ۷۲ فیصد رقم ۱۵، ۳ میلیون است نه ۹۰ فیصد. بر علاوه غبار در نقل ارقام هم از منبع آن، دقت لازم بخرج نداده است. ازینرو، سر جمع نفوس شهری جمع دهاتی جمع کوچی ۱۵، ۳ میلیون نمیکردد، بلکه ۱۲، ۴ میلیون میگردد، باین ترتیب:

نفوس کوچی ۲، ۴۵۷، ۷۲۵

نفوس دهاتی ۱۱، ۰۰۰، ۰۰۰

نفوس شهری ۱،۰۰۰،۰۰۰
۱۴،۲۵۷،۷۲۵

۲- رشد نفوس

غبار در همان صفحه، رشد نفوس را به اندازه ۰.۵ فیصد مورد تأیید قرار داده است. در حالیکه در پنجاه سال اخیر رشد نفوس کشور باستان نوشته نیتن کیفتز و ویلیام فلیکر همیشه بالاتر از یکنیم فیصد بوده است. در قسمت وفيات و تولدات باز هم غبار بدون ذکر منابع آنها را با لترتیب ۲۹۵۶ و ۹۲۷ فی هزار تحریر نموده است. در نوشتن این ارقام باز هم اشتباه صورت گرفته است. در افغانستان نرخ تولدات در دهه ۱۹۶۰ بالاتر از ۵۰ فی هزار بود، و وفيات در حدود ۳۱-۳۰ فی هزار تخمین شده بود. نرخ وفيات ۹۲۷ (نو عشریه چل و هفت) فی هزار به هیچ صورت درست نمیباشد، زیرا با سپری شدن مدت تقریباً ۳۰ سال از نوشتن کتاب حتی امروز هم این رقم پایان نرا از سطح وفيات کشور های پیشرفته مانند اطریش (۱۱،۴ فی هزار) است، که بمقایسه کشور ما از سطح معیشت بلند تر و تسهیلات طبي بیشتر برخوردار هستند.

۳- ترکیب قومي نفوس

غبار در حالیکه به تخمینات مختلف در مورد ترکیب قومي نفوس کشور دسترس داشت و حتی بعضی کتب و نشرات را که حاوی این نوع تخمینات هستند، مورد استفاده قرار داده است، صرف به ذکر این مطلب اکتفا نموده که: «(زبان پشتو در ولایات شرقی، جنوب و جنوب غربی کشور بیشتر تکلم میشود. گویندگان این زبان اصلاً ۱۲ میلیون نفر است، که امروز در حدود ۶ میلیون آن بین خط مصنوعی دیورند و سواحل راست رود سند افتاده است. »

الف: غبار در مورد گویندگان سایر زبان های کشور اعداد بدست نمیدهد. وی این را هم نمی نویسد که در باره پشتون ها معلومات خود را از کدام منبع بدست آورده است. عجب است که ۶ میلیون پشتون در افغانستان و دقیقاً بدون کوچکترین کم و کاست و تفاوت ۶ میلیون در آن طرف خط نام نهاد دیورند زندگی میکنند! علاوه بر آن پشتون ها، برخلاف گفته غبار تنها در شرق و جنوب و جنوب غرب زندگی نمیکنند، و در شمال کشور، نقاط مرکزی و در غرب هم زندگی مینمایند و به زبان پشتو تکلم میکنند. عبارت «(بیشتر تکلم میکنند)» هم مبهم و الووده به غرض است. در چنین موارد اصلاً ذکر آن معمول نیست حالا اگر روش غبار را سرمشق قرار دهیم و محل بود و باش اقوام را در چهار سمت کشور به این

عبارت که ((بیشتر تکلم میکنند)) تعین کنیم به یقین که به مشکلات موجه خواهیم رسید.

غبار زبان های کشور را بدوگروپ عمده یعنی زبان های ملی و محلی تقسیم میکنند، و زبان های دری، پشتو و ازبکی را زبانهای ملی و زبانهای بلوچی و نورستانی را زبان های محلی میدانند. حالا فهمیده نمیشود که غبار زبانهای ترکمنی، براهوی، اورمیری، قرغیزی، قزاقی، پراچی، منجی، واخی، زیباکی، سربکی و غیره را شامل کدام گروپ میدانند؟ این هم معلوم نیست که غبار این تقسیم بندی را براساس کدام معیار انجام داده است؟

ب - بااساس نوشته غبار پشتون ها ۳۹ فیصد نفوس کشور را تشکیل میدهند. این رقم بااحتمال قوی به نقل از رساله بنام اقتصاد افغانستان یا - نظام اجتماعی و اقتصادی افغانستان نوشته (۱) پلیاک تحریر شده است. پلیاک فیصدی پشتون ها را درمجموع نفوس کشور بدون آنکه مآخذ آن را داده باشد و یا خودش درباره آن کدام سروی یا تحقیقی انجام داده باشد ۳۹ فیصد نوشته است. این فیصدی فاقد اعتبار علمی است و توسط او صرف برای پیشبرد مقاصد سیاسی مطرح شده بود. فیصدی پلیاک با فیصدی مندرج دایرة المعارف بزرگ اتحاد شوروی، که با وجود داشتن ملاحظات سیاسی و تاریخی برای استفاده اکادمیک ترتیب شده است، نیز تفاوت دارد. در این دایرة المعارف فیصدی پشتون ها درمجموع نفوس کشور ۵۰ است.

رساله نظام اجتماعی و اقتصادی افغانستان که در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در محافل چپی کشور بشکل رساله درسی دست بدست میکشید حاوی معلومات احصائی در مورد نفوس، وضع مسالکیت زمین، سکتور صنایع و موسسات و تاسیسات زیر بنایی بود. در نوشتن آن مانند سایر کتب و رسالات مارکستی از فنون نوین مشاهده، از مایش، تجربه و تحقیق از راه سروی و نمونه گیری استفاده نشده بود. این کتاب با وجود یادآوری های یکنواخت نظریات مارکستی بصورت ساده و عامیانه شده اش تالیف نافذی بر قضاوت محافل چپی و رادیکالی کشور داشت. بعد فیصدی ارائه شده این کتاب در مورد پشتون ها بصورت شاه بیت در اجندای ستمی ها درآمد. بر علاوه در این رساله کوشش شده بود برای

بی اعتبار نمودن دموکراسی و بی ثبات نمودن اوضاع پہلوی مسائل طبقات موضوعات التیکی رانیز شامل نماید.

انتخاب فیصدی پلیاک توسط غبار بیدون معرفی ار قسام و احصائیه سایر منابع معتبر در زمینه مولف اورابه عنوان یک مورخ مورد سوال قرارمیدهد. استناد غبار به این فیصدی بعد زمینه را برای پیشبرد اغراض سیاسی و تنظیمی و سمنی یک تعداد ناخلفان مهیا نمود. این ناخلفان توانستند در فقدان یک دولت مرکزی راه این فیصدی ها را در بعضی نشرات بین المللی باز کنند و شعار ((برادر بزرگ مرد)) را که خبیث باطن شان را ظاهر مینماید سردهند.

ج - در قسمت ۶ ملیون پشتون که بگفته غبار ((انطرف سرحد زندگی میکنند)) نیز یک نکته قابل یاد اوری است و آن اینکه غبار کتاب خود را در ۱۹۶۷ تکمیل نموده است، در حالیکه نفوس ((صوبه سرحد)) بر اساس سرشماری سال ۱۹۵۱ در حدود ۵۸۹ ملیون و بر اساس نتایج همسین سرشماری نفوس بلوچستان ۱۷۴ ملیون بود. بادر نظر داشت این فیصدی ها نفوس پشتون ها در این حدود ایالت و پشتون های سایر ایالات در ۱۹۵۱ یعنی در حدود پانزده سال قبل از نوشتن کتاب غبار پشتون های انطرف خط دیورند ۶ ملیون بود. در حالی که غبار کتاب خود را تکمیل نمود نفوس پشتون های انطرف خط متذکره به ۹ ملیون رسیده بود. اگر نتایج مرحله مقدماتی سر شماری کشور را اساس قرار دهیم بادر نظر داشت فیصدی رشد نفوس به اندازه ۲.۴ نفوس را برای سال ۱۹۶۷ سنجش نماییم درینصورت در ۱۹۶۷ نفوس پشتون ها در حدود طرف خط دیورند در حدود ۱۵ ملیون بود که از انجمله ۹ ملیون آن در انطرف و در حدود ۶ ملیون آن در افغانستان حیات بسر میبردند.

افغانستان در پنج قرن اخیر

میر محمد صدیق فر هنگ مولف کتاب فوق، اولین کسی است که نه تنها مساله عدم تجانس جامعه افغانی را از لحاظ نژاد، مذهب، و زبان برای تشدید حاسیتها و فراهم نمودن زمینه بهره برداری از آن ها را مطرح نمود، بلکه متذکر شد که باشندگان افغانستان دارای استعداد های ذهنی و اجتماعی گوناگون و نا برابر اند. فرهنگ کوشید ثابت نماید که پشتون ها بمقایسه سایرین از جهت زیستی فروتر هستند، و

توانایی سازمان دادن و حفظ جوامع متجدد را در سطح عالی در جهت خیر و صلاح عمومی ندارند. فرهنگ پشتون ها را متجاوز، فاقد روحیه تساهل و مدارا معرفی نموده است. وی برای بی اعتبار نمودن بنیادهای ملی و تحریف تاریخ و بالاخره بدنام کردن رهبران ملی متعلق به قوم پشتون نه تنها به نوشته های دشمنان پشتون ها اتکا نموده، بلکه خود نیز باوارد نمودن اتهامات و سررا زیر کردن سیلی از اکساذیب برپشتون ها از همه دشمنان این قوم اعم از مغل، فارس و روس سبقت جسته است. فرهنگ در این راه از تحریف حقایق تاریخی هم باک ندارد. طور مثال، برای اینکه ثابت کند که اسم افغانستان در زمان احمد شاه بابا خراسان بود و این نام بالای همه کشور اطلاق میشد به گفته صابر شاه ملنگ استناد مینماید. به عبارت فرهنگ توجه فرمائید: «دولتی که در نیمه سده هژدهم توسط احمد شاه درانی پی ریزی شد نیز در عصر شاه مذکور خراسان نامیده میشد.» چنانچه از زبان صابر شاه پسر و مرشد احمد شاه زوایت شده است که راجع به شاه مذکور به حکمران لا هور گفت: «او پادشاه ولایت خراسان است و تو صوبه دار پادشاه هندوستان.» فرهنگ این مطلب را از کتاب احمد شاه درانی نوشته گندا سنگه اقتباس نموده است، اما این عبارت در اصل متن چنین است: شاهنواز خان از پیر پرسید «احمد شاه برادر چه حال دارد؟»

پیر در جوابش میگوید: «وی پادشاه ولایت افغانستان و خراسان است. اولصمیم دارد که هندوستان را هم فتح نماید و شما صوبه دار و رعیت شخص دیگر هستید. شما بکدام جرئت چنین صحبت مینمایید؟»

همچنان صدیق فرهنگ برای اینکه زبان پشتو را از انجام وظیفه اجتماعی آن محروم نماید و از تعمیم آن در اداره، محاکم، تعلیمات عالی وارد و جلوگیری کرده باشد، باز هم به تحریف حقایق تاریخی میپردازد. طور مثال در صفحه ۴۶۲ کتاب خود تحت عنوان سیاست نو در سایل زبان مینویسد.

«با اینکه در افغانستان از قدیم الایام زبان های متعددی وجود داشت اما مسئله زبان تا این هنگام مشکلی در مناسبات مردم بایکدیگر و ارتباط شان با مقامات دولتی ایجاد نکرده بود. زیرا زبان دری که تقریباً ۴۰ فیصد از باشندگان کشور به آن تکلم میکردند، در سراسر دوره اسلامی زبان رسمی و زبان معاملات در کشور به شماره میرفت.» این

ادعای فرهنگ که «زبان دری در سراسر دوره اسلامی زبان رسمی و زبان معاملات در کشور بشمار میرفت.» فاقد ارزشی علمی است و نیازمند دلایل و مدارک میباشد که در نوشته موصوف یافت نمیشود. از لحاظ تاریخی اولاً در مورد زبان های رایج در کشور ما اطلاع دقیقی در دست نیست و به علت کمبودی مدارک نمیتوان حدود و قلمروی کار برد زبان های شناخته شده از قبیل پشتو، دری، ترکی، و مغولی را مشخص نمود. ثانیاً در دوران تسلط سیاسی اعراب زبان رسمی در خلافت اموی و عباسی عربی بود، نه دری. فارسی حتی در دربار آل بویه که یک سلسله بومی بود، نیز زبان رسمی نبود. آل بویه بجای فارسی به عربی، زبان بین المللی سرزمین های اسلامی توجه داشتند. وزیرای بزرگ آنها مثل ابن عمید، و صاحب بن عباد ادبای زبان عربی بودند، ابن مسکویه مورخ و ادیب معروف، ابوالفرج و ابن ندیم که در دربار و تحت آنها بسر میبردند، همه از بزرگان و نویسندگان زبان عربی بودند. این موضوع در قسمت سیر سلسله های مستقل در افغانستان و ماورالنهر کم و بیش صدق میکند، آنها اگر چه در قلمرو سیاست از دربار خلافت آزاد بودند (حکومت اعراب). ولی در قلمرو فرهنگ (زبان، ادب) به تسلط عرب وابسته ماندند. با سقوط خلافت بغداد در نیمه قرن سیزدهم میلادی بدست منل ها نیرو و توانایی گسترش زبان عربی عمدتاً به تشویق خواجه نصیر الدین طوسی کم گردید. اگر چه زبان فارسی کم کم بشکل زبان سیاسی و دیوانی در آمد ولی با آنها حتی بعد از سقوط بغداد زبان فارسی برخلاف قول فرهنگ در ساحه دربار، اردو، کتابت و بخصوص علوم همیشه زبان مسلط نبود. طور مثال در دوران صفوی ها (۱۵۰۱-۱۷۲۲ م) زبان ترکی از اوایل ساختن آن زبان کتابت و رسمیات و زبان مسلط در دربار وارد و بود. شاه اسماعیل صفوی، مؤسس سلسله صفوی شاعر زیر دست به ترکی اذری بود و خطایی تخلص میکرد. بر علاوه فارسی هیچوقت زبان مسلط علوم اسلامی حتی در فارس و خراسان نبود. باستانی علمای اسماعیلیه اکثر علمای سنی و شیعه دوازده امامیه را خود را در علوم اسلامی بزبان عربی مینوشتند. از طرف دیگر ذکر این مطلب نیز جایز اهمیت است که رهبری سیاسی فارس، خراسان و ماورالنهر را بعد از سقوط بغداد خاندان عباسی ترکمان بعهدہ داشتند. سلطه آنها بخصوص بر فارس، خراسان و ماورالنهر از دوام و ثبات بیش تر بر خوردار بود و حکمرانان سرزمینی که

در ۱۹۲۵ رسماً بنام ایران مسمی شد جزء در یک سلسله مورد استثنایی ترک‌ها بودند. لقب شاهنشاه ایران حاکی از حاکمیت و برتری عنصر ایرانی در دستگاه دولت نبوده است. این لقب مفهوم یک سلطنت مطلقه عمومی را در دوره ساسانیان می‌رساند چنانچه در قرون وسطی همین مفهوم در غرب با لقب امپراتور روم و در شرق با شاهنشاه هند مرتبط بوده است. هم شیر شاه و هم جلال الدین محمد اکبر خود را شاهنشاه می‌نامیدند. در حالیکه اولی پشتون و دومی ترک چغتایی بود. احمد شاه درانی هم در هند بنام شاهنشاه یاد می‌شد. صدیق فرهنگ در پیغمبر به نوشته خود چنین دوام می‌دهد: «احمد شاه ابدالی، باینکه پشتو زبان بود، و دران زبان شعر میگفت با درک این حقیقت (که در سراسر دوره اسلامی زبان فارسی زبان رسمی و زبان معاملات بود) زبان دری را بعنوان زبان رسمی و زبان معاملات حفظ کرد.»

صدیق فرهنگ محمد ظاهر شاه، شاه سابق را مورد ملامتی قرار می‌دهد که با صدور فرمان بتاريخ ۲ مارچ ۱۹۲۷ راجع به زبان پشتو از درک حقیقی که اسلاف او بی آن نایل آمده بودند، عاجز ماند، از آن عدول کرد و با رسمیت دادن پشتو (پهلوی دری) حلقه وصل و یگانگی را بین عناصر مختلف مردم از هم گسیخت، و باین ترتیب حیثیت و حقوق سایر زبان‌ها را سلب کردید، زیرا که به عقیده فرهنگ و همفکرانش «زبان فارسی بمقایسه زبان پشتو افضل و عالی است.» (۱۰) همان طوریکه «تاجک فوق همه است» حالا رسمیت دادن زبان پشتو و در یک ردیف قرار دادن آن با دری یک گناه نابخشودنی است. فرهنگ بدون ارائه شواهد محمد گل خان مهمند را متهم می‌نماید که تحریکاتی را برای طرد زبان دری نه تنها در دوایر دولتی بلکه در موسسات تعلیمی و حتی خانه و بازار آغاز کرد بعد بقول فرهنگ «مجید زابلی داود خان، نعیم خان نیز وارد و معرکه شدند. نظر محمد گل خان مهمند را در قسمت تعمیم زبان پشتو و طرد سایر زبان‌ها از خود نمودند و پس از آنکه آن را با آب و تاب هتلری جلا و صیقل دادند آنرا بعنوان سیاست جدید فرهنگی در محل تطبیق قرار دارند.»

بالاخره فرهنگ با این کلمات که سراسر نهمت و بهتان است، اکتفا نکرده مینویسد: «این وقتی بود که در سطح بین المللی المان نازی با وج قدرت رسیده بود، دورنمای پیروزی نهایی و حتمی آن عناصر

زورگو وفاشست مزاج (هدف فرهنگ شاه سابق، داودخان، زابلی و محمد گل خان مهمند است) رادر همه جابخود جلب میکرد. فرهنگ حنی متذکر میشود که محمد نعیم خان و محمد داودخان به نظر حزب ناسیونال سو سیالست گردیدند. به گفته وی شاه سابق برای اینکه از عزم زادگان خود عقب نماند در مورد تعمیم زبان پشتو و طرد سایر زبان ها فرمانی صادر کرد. حالا مطمئن هستیم که خواننده بایققراری منتظر است خود فرمان را بخواند، زیرا از توضیحات که فرهنگ در مورد آن داده است، برای خواننده جای تر دید باقی نمی ماند که اگر پهلوی کتاب بنام نبرد من از هتلر و مبانی فاشیسم از موسولینی بمان معتبر و مولف دیگری از اصول فاشیسم در دست است، باید همین فرمان محمد ظاهر شاه باشد که در ۲ مارچ ۱۹۳۷ در روز نامه اصلاح نشر شد، و صدیق فرهنگ آن را در صفحه ۲۲۷ کتاب خود آورده است، لطفاً به متن فرمان توجه فرماید:

((ج ع ج ا. ۱. نشان عم محترم سر دار شاه ولیخان غازی و کامل صدراعظم اعظم است که مثاله زبان در وحدت ملیه و حفظ آداب و شعایر یک ملت الرات معتنابهی داشته و توجه باین مطلب از جمله ضروریات حیاتیه یک مملکت بشمار میرود. چون در مملکت عزیز ما از طرق زبان فارسی مورد احتیاج بوده و از جانب دیگر بعلم اینکه قسمت بزرگ ملت ما به لسان افغانی متکلم و مامورین علی الاکثر به نسبت نداشتن زبان پشتو دوچار مشکل میشوند لهذا برای رفع زبان این نقیصه و تسهیل معاملات رسمی و اداری اراده فرمودیم، همچنان که زبان فارسی در داخل افغانستان زبان تدریس و کتابت است در ترویج و احیای لسان افغانی هم سعی بعمل آمده و از همه اول مامورین دولت این زبان ملی را بیاموزند ... شما بوزارت خانه ها و نایب الحکومه گی ها ... امر بدهید که مامورین لشکری و کشوری مربوط خود را مکلف نمایند که در مدت سه سال لسان افغانی را آموخته و در محاوره و کتابت مورد استفاده قرار بدهند.))

حالا خوانندگان محترم قضاوت کنند که در کجای این فرمان از طرد زبان فارسی صحبت شده است؟ چرا باید تعمیم زبان پشتو به مفهوم طرد زبان فارسی تلقی شود؟ اگر یک پشتون در دفتر بزبان پشتو مکتوبی را بنویسد و بادر محکمه به زبان مادری خود الاله دعوی یا دافع دعوی نماید، و یا نتایج تحقیق خود را بزبان پشتو نشر نماید، چرا باید بگفته آقای فرهنگ

یگانگی بین عناصر مختلف از هم بگسلد؟ عجب منطقی! باید بیشتر از نصف جمعیت کشور از اناسی ترین حقوق خود محروم باشند، تا وحدت ملی تحقق پیدا کند، درحالیکه در نتیجه آشنایی با زبان، با معارف و افکار دیگران انسان صاحب نظر با رزق، افق فکری فراختر، تفاهم فزونتر، و تساهل بیش تر در قبال، بنیادها و عقاید متفاوت و حتی مخالف میشود. حقیقت این است که از صدیق فرهنگ و پیروان روش شورونستی او افغان کسی است که «شاخه عقب نگذاشته شده زبان هند و اروپایی (پشنو) را در مکالمات خصوصی و شاخه پیشرفته تر آن (فارسی) را در مراودات رسمی، نشئت های علمی، تالیفات و خطابه های خویش بکار میبرد.» ۱۱

حالا اگر یک پشتون جرئت کند و برای بیان مطلبی صادر مراوده رسمی و یا در محفل اکادمیک از همین شاخه عقب نگذاشته شده استفاده کند، او دیگر حتی افغان نیست، فاقد هویت است، زیرا در مقابل زبان فارسی با بگفته آنها «(زبان مقدس فارسی)» ۱۲ قد علم کرده است و زبان عقب نگذاشته خود را با زبان برگزیده گان خداوند برابر شمرده است. در نظر آنها «(پشتو یک زبان محلی است که جز در قسمتی از افغانستان و قسمتی از پاکستان گوینده مادر زاد و ادبیات قابل توجهی ندارد)» و «(از لحاظ تاریخی نیز برای مقاصد دفتری و علمی مورد استفاده قرار نگرفته است)» حالا اگر یک پشتون بخواهد شایستگی لازم را برای داخل شدن در محیط اکادمیک و یا در ساحه کار و فعالیت اجتماعی کسب نماید، باید مثل بابل فارسی صحبت کند، در مراودات رسمی، معاملات تجاری، نشئت های علمی و تالیفات خویش از فارسی استفاده نماید. در غیر آن همه آن الفاظ و کلمات رکبک مبانند زورگو، فاشست و گرویده هتار که نثار محمد داود، و محمد نعیم و شاه سابق گردیده است، مبارکش باد.

صدیق فرهنگ از دکتر دو مطلب عمده در زمینه خود داری کرده و یا از آن ها بیخبر بود. یکی اینکه محمد ظاهر شاه اولین حکمران افغانستان نیست که برای تعمیم و رسمی قرار دادن پشتو اقدامی کرده است. پیش از او، امیر شیرعلی خان در شروع دهه ۱۸۷۰ در زمینه به اقدامات وسیع تر متوسل شده بود به هدف واضحی که پشتو را یگانه زبان ملی و رسمی کشور قرار دهد. دیگر اینکه اگر شاهان پیش فرمان نظیر فرمان محمد ظاهر شاه را صادر ننموده اند، دلیل آن این بود که دولت های شان وظایف یک دولت عصری را انجام نمیدادند. زمینه دخالت آن ها

در فعالیت های اقتصادی، اجتماعی و کولتوری محدود بود، و آن بدفع، و حفظ امنیت کشور و جمع آوری مالیات ها محدود میشد، در حالیکه در ۱۹۳۷ دیگر آن دوران گذشته بود که دولت ها در جریان توسعه اقتصادی سهم بگیرند، و صرف بحیث ناظر بیطرف عمل کنند.

مقارن صدور فرمان فوق در دوران محمد ظاهرشاه دولت خود را برای انجام وظایفی آماده مینمود از قبیل ایجاد خدمات عمومی، تحت تأثیر قرار دادن افکار عامه، تشکیل نهادهای اقتصادی، ایجاد فرصت های مناسب برای استفاده مطلوبتر از منابع، توزیع مطلوب تر مایه و ثروت، کنترل عرضه پولی، کنترل نوسانات اقتصادی، تضمین استخدام عوامل تولید، و ایجاد فرصت های مناسب برای سرمایه گذاری. دولتی که حضور آن در همه ساحات حیات اجتماعی محسوس باشد برای معرفی خدمات input های جدید (کود، تخم اصلاح شده، ماشین آلات زراعتی و غیره) تعمیم سواد، تعلیم و تربیه و خدمات صحتی و پروگرام های انکشاف دهات بمردم مراجعه میکند، بدون شک مأمورین آن باید بزبان مردم آشنایی داشته باشند. در غیر آن موفقیت این پروگرام ها در عمل مشکوک است. از توضیحات فوق واضح میگردد که صدور فرمان برای تعمیم زبان پشتو در ادارات، نتیجه علاقمندی ذاتی صادرکنندگان آن بزبان پشتو نبود، بلکه برای تسهیل معاملات رسمی و اداری بود. برعلاوه درازمدت دولت با تعمیم زبان پشتو بهلوی زبان فارسی میخواست با اهداف ذیل برسد:

۱- فعال ساختن قوه خلاقیت مردم

۲- مبارزه با موانع اجتماعی و فرهنگی

۳- بلند بردن کیفیت کار نوای بشری

۴- تامین عدالت اجتماعی.

در غیر آن اگر آنها واقعاً بزبان پشتو علاقمندی میداشتند چرا خود آن را یاد نمیگرفتند؟ و اگر خودشان نظر به کبر سن نمیتوانستند، پشتو را یاد بگیرند، چرا آن را در فامیل های خود رواج ندادند؟ آیا همان محمد نعیم خان که صدیق فرهنگ او را فاشست خوانده است، در مذاکرات خود پسر امون قضیه پشتونستان با مارشال محمد ایوب خان عبدالرحمن بزواک را بحیث ترجمان با خود همراه نه ساخته بود؟ یادآوری یک قصه دیگر هم از این حال حکایه مینماید: در یکی از عید ها بعد از ختم نماز عید در جلال آباد یک ریش سفید شینواری در مقابل

حضور ملوکانه قرار گرفت و به تالار گفت ((اعلحضرت به ټول عمر کې دې یوه کلمه پښتو هم ونه ویله.)) اعلیحضرت در جواب گفت : ((خدا گفتم)) شهنواري سرخود را بعلامت تالار شور داد و گفت. ((گوره اوس دې هم ونه ویله))

صدور یک فرمان، تاسیس پښتو ټولنه و تدوین کورس های پښتو، اگر چه در ذات خود کار های مهم بود، ولی در عمل بیش تر جنبه نمایشی داشت و نتیجه آن، آنچه مد نظر دولت بود، در عمل بدست نیامد. هموطنان ما میدیدند که فارسی وسیله تقرب بدربار و پیشرفت است. وزیر، شاعر، منشی، رازدار، مصاحب دربار، همه و همه در پی زبان بودند، در دواپس دولتی حتی در مناطق پښتون نشین نیز فارسی رسمیت داشت، و از پښتو خبری نبود. تمام نوایسج، اصولنامه ها، پالیسی ها، هدایات و فرمان ها ب زبان فارسی ابلاغ و نافذ میشد. فارسی عملاً در محاکم وارد و زبان مسلط بود اسناد و ولایات محاکم به همین زبان ترتیب شده بود. فارسی زبان تحصیلات عالی بود. حتی در موارد سمبولیک نیز دولت برای معرفی زبان پښتو توجه نداشت. باظهارات یک دانشمند هندی که با پښتو اشنایی دارد، توجه فرمایید: ((پرون مې له دې څخه د افغانستان دملکی هوایی شرکت دالوتکی په واسطه مسافرت وکړ لکن ومې لیدل چې دالوتني ټول اعلانونه په درې اوانګلیسي ژبو کېږي. میلنه پالوتکې پیغلي هم دیوه اوبل سره اوهم دمسافرانو سره په درې غوړېدلې. درې خوږه ژبه ده اود افغانستان رسمي ژبه ده، لکن پښتو هم چې پښتو څه شوه!))

تجربه افغانستان نشان داد که رشد و انکشاف یک زبان در قدم اول منوط به این است که یک قوم به زبان فرهنگ و هویت و شخصیت خود توجه اندازه علاقه دارد، و توجه اندازه در حفظ آن میکوشد، و چگونه دربار ورنمودن و اعتلا و ترویج آن سعی میکند. در غیر آن قرار یک مقوله پښتو ((په گوره وبلو خوله نه خوړېږي)) اما در این یاداوری مجال آن نیست که کتاب فرهنگ به بررسی و بحث گذاشته شود. علاقمندان تاریخ کشور میتوانند در زمینه به مقاله ((نظری به کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر)) نوشته استاد سابق پوهنتون پوهاند محمد حسن کاکړ که در ۱۹۹۰ از طرف موسسه نشر کتاب امان در پشاور به مقدمه محترم حبیب الله رفیع نشر شده است، مراجعه فرماید. در این نوشته تنها آن قسمت های نوشته فرهنگ بررسی میگردد که در آن راجع به نفوس کشور صحبت شده است.

میر محمد صدیق فرهنگ در کتاب خود در مورد نفوس و ترکیب قومی آن بطور مستقل بحث نکرده است. موصوف در ابتدا با عبارات مبهم از سرشماری های ناقصی که بگفته وی در سال های پلان گذاری صورت گرفته است نام میبرد. اصطلاح سال های پلان گذاری سال های ۱۳۳۵-۱۳۵۲ ۱۹۵۶-۱۹۷۲ یعنی از شروع پلان گذاری تا سال اول پلان چهارم را تداعی میکند. اما طی این مدت کدام سرشماری در کشور ماصورت نگرفته است، چه رسد بانک سرشماری ها باشد. فرهنگ ممکن مثل معمول سرشماری را با سروی اشتباه نموده باشد، وهدف وی سروی سال ۱۹۷۲ (ADS) باشد که به همکاری اداره بین المللی انکشافی امریکا (USAID) صورت گرفت، که در انصورت هم عبارت فوق صحیح نیست، زیرا که آن سروی قسمیکه قبلاً تذکر دادم، تنها نفوس مسکون را احتوانموده بود، و براساس آن نفوس کشور ۱۴ میلیون تخمین گردیده بود، نه ۱۵ میلیون.

صدیق فرهنگ باستناد نتایج مقدماتی سرشماری کامل نفوس کشور، نفوس شهر کابل را در حدود ۸۰۰،۰۰۰ نفر تخمین نموده است. موصوف بادامه آن مینویسد که قبل از تجاوز روس ها قندهار، وهرات هر یک بیش تر از یکصد هزار نفوس داشت. این ارقام هم صحیح نمیشوند. نفوس شهر قندهار قبل از تجاوز روس ها با ستناد همان منبع مورد استفاده فرهنگ بیش تر از دو صد هزار نفر بود (۲۰۷،۰۰۰). فرهنگ در قسمت تعداد باشندگان شهر غزنی نیز خطا نموده است که ان را پنجاه هزار نفر وانمود نموده، در حالیکه نفوس غزنی باستناد همان منبع کمتر از چهل هزار بود. وی همچنان گفته است که ۲۰ فیصد نفوس کشور یا ۳ میلیون نفر در شهر ها حیات بسر میبردند، حال اینکه رقم درست آن ۲،۱۳۴ (دو و عشاریه یکصد و سی و چهار میلیون) یا ۱۴ فیصد است. موصوف ۱۰ فیصد نفوس کشور را که ۱،۵ میلیون نفر میشود، کوچی قلمداد میکند، که تنها رقم صحیح همان صفحه کتاب مذکور است و باستناد نتایج مقدماتی اولین سرشماری کامل نفوس تحریر شده است. اما تعجب در این است که فرهنگ این رقم را در صفحات بعدی شاید به اقتضای مصلحت سیاسی کم تر یعنی در حدود یک میلیون قید نموده، و برای آن دلیل و شواهدی هم نشان نداده است.

فرهنگ بحث خود را پیرامون نفوس کشور در فصل اول کتاب خود پایان می‌رساند، و متعاقب آن در آخر کتاب یک بار دیگر بارتباط پالیسی‌های دولت، در دوره صدارت سردار محمد هاشم خان بشکل ضمنی مطرح مینماید. این بار فرهنگ برای گرم نگهداشتن معرکه پهلوی طرح سایر مطالب غرض آلودار قام و صحبت‌های جمعیتی را نیز طور تحریف شده برخ پشتون‌ها میکشد و مینویسد: «تناسب گویندگان زبان‌های مختلف نیز تخمینی است. درباره پشتوزبانان ارقام متعددی از چهل فیصد افغانستان در مسیر تاریخ (ص ۱۱-۱۲) تا ۵۵ فیصد گریگوریان (ص ۲۵) ذکر شده است.» با خواندن جملات فوق خواننده چنین تصور مینماید که گویا فرهنگ میخواهد یادکر ۲۰ فیصد و ۵۵، فیصد حدود تخمینات را بارتباط ترکیب اتنیکی نفوس نشان دهد اما او چنین نمیکند و با این حذف خود گفته کاسنن بوتول، دانشمند فرانسوی را که در موضوعات نفوس صاحب قالیفات متعدد، است، در عمل بآلبات می‌رساند که گفته است: «یکی از گرفتاری‌های بزرگ مکالمات جمعیت‌شناسی این است که تقریباً همیشه ملاحظیات دینی، سیاسی، و اخلاقی، به شبهه‌های غیر مستقیم و زیر جلی خود را وارد معرکه میکنند، و با دخالت‌های ناسف‌آور شان موجبات، مبهم شدن مسائل را فراهم مینمایند.» ۱۳ لطفاً یادآور نظر داشت این نظریه قضاوت و نتیجه‌گیری فرهنگ توجه فرماید «اما اکثر مولفین به پیروی از ارقام رسمی دولت تعداد کوچیان را دو میلیون نفر گرفته‌اند، و آنها را تماماً پشتون شمرده‌اند، در حالیکه بموجب سرشماری نمونه‌وی سال ۱۹۷۸ تعداد واقعی آنها از یک میلیون نفر تجاوز نمیکرد. بنابراین میتوان گفت که همان رقم ۲۰ فیصد به حقیقت نزد یکتر است.» این جملات را میتوانیم به عبارت ذیل هم بنویسیم، بدون آنکه در مفهوم آن تغییر رو نمائیم: «چون براساس (سرشماری نمونه‌ای) سال ۱۹۷۸ نفوس کوچی‌ها از یک میلیون نفر تجاوز نمیکرد، و از طرف دیگر یک جمعیت بزرگ از کوچی‌های غیر پشتون نیز در کشور ما زندگی میکنند، فلذا تخمین ۲۰ فیصد غبار از صحبت و اعتبار بیش از بر خوردار است. برعکس چون گریگوریان تعداد کوچی‌ها را به پیروی از ارقام دولت ۲ میلیون نفر تخمین نموده است، و همه را پشتون شمرده است، فیصدی او مدار اعتبار نمیشود.» این ادعای فرهنگ سرایا غلط است:

۱ - عبار برخلاف ادعای فرهنگ تعداد کوچی ها را نیم میلیون از ارقام رسمی دولت (بگفته فرهنگ) بیش تر نوشته است. اگر چه عبار ((کوچی و نیمه کوچی)) نوشته است، ولی از محتوای کلام وی چنین برمی آید که از آن مطلب او کوچی های سال تمام بوده، زیرا که موصوف در جمله بعدی مساله اسکان آنها را از نظر مصالح اقتصادی واجتماعی یکی از مسائل مهم و حل طلب می شمارد، در حالیکه در مورد نیمه کوچی ها مساله اسکان مطرح نیست. نیمه کوچی ها قبل از اقدام بکوچ فصلی برخی غلات را در محل پایگاه شان کشت میکنند، و بعد از تکمیل دوران کوچ تا فصل آینده مانند یک دهقان زندگی مینمایند. آن ها دارای ده و محل سکونی میباشد. ((نیمه کوچ نشینان)) در نظر کلاوس فردیناند که درباره کوچی های وطن ما تحقیقات وسیع را انجام داده است ((مردمان هستند که اقتصاد مبتنی هم بر مالداري متحرک و بادر جات کم و بیش مابوی به زراعت دارند و هم چنین به خاطر چرای دام دهانت خود را ترک میکنند و حتی چندین ماه سال دور از آن در زیرخیمه بصورت گروه های خانوادگی زندگی مینمایند.)) از طرف دیگر در تمام نوشته های گریگوریان ذکر ی از نفوس کوچی ها بعمل نیامده است و در ارائه نمودن فیصدی ۵۵ درصد به هیچ وجه ارقام رسمی دولت، طوریکه فرهنگ ادعا میکند، مدنظر وی نبوده است. کتاب گریگوریان بحدی مستند است که مآخذ های آن صد صفحه را در بر میگردد و فرهنگ در پیشگفتار کتاب خود متذکر میشود که کتاب گریگوریان بنام ظهور افغانستان معاصر درباره تاریخ مطالب سودمندی در بر دارد. با آنهم در عبارت فوق وی را متهم مینماید که موصوف بدون غور لازم به ((پسروی از ارقام رسمی دولت)) فیصدی پشتون ها را در مجموع نفوس کشور ۵۵ نوشته است. برای اینکه غلطی ادعای فرهنگ ثابت گردد مطالب متن کتاب گریگوریان را به تفصیل ارائه مینمایم. گریگوریان در صفحه ۲۵ کتاب خود پشتون ها را بحیث گروپ عمده قومی (اتنیکی) معرفی نموده تعداد آنها را در مجموع نفوس بین ۵۰ و ۵۵ مینویسد. در توضیحات همان صفحه گریگوریان با استناد نوشته جارج مارگنسترن مینویسد که باشندگان افغانستان به چار گروپ عمده زبانی تقسیم میشوند:

الف - گروپ ایرانی شامل پشتو، دری، بلوچی و غیره ۸۶ فیصد.

ب - گروپ ترکی ۱۲ فیصد.

ج - درد یک ا فیصد

د - سایرین یک فیصد - به تعقیب آن گریگوریان در صفحه ۲۱۷ منبع فیصدی کتاب خود را دایرة المعارف اسلامی (جلد اول صفحه ۲۳۰) معرفی مینماید. او همچنان به معرفی سایر منابع در زمینه میپردازد و متذکر میگردد که یک تعداد منابع غربی و روسی بعد از سال های ۱۹۴۰ این فیصدی را ۵۰ و با پایان تر از آن نوشته اند. گریگوریان علاوه میکند که منابع افغانی این فیصدی را ۶۰ بلند برده اند، بدلیل اینکه بالای کرکتر افغانی جامعه تاکید نموده سال ۱۹۶۰ بریتانیکا و داندل و لبرمولف کتاب بنام افغانستان میباشد.

لسمیکه از نوشته فوق بر می آید در انتخاب ۳۹ فیصد (یا بقول فرهنگ ۴۰ فیصد) کتاب ا پلهاک مساله تعداد کوچی ها مطرح نبوده، بلکه انتخاب بیشتر روی ملاحظات سیاسی و عقیدتی صورت گرفته است، طوریکه قبلاً بیان کردم.

۲ - عبارت ذیل کتاب فرهنگ هم واضح نیست: «اما اکثر مؤلفین ... تعداد کوچیان را دو میلیون نفر گرفته اند و آنها را تماماً پشتون زبان شمرده اند.» خواننده چنین تصور خواهد نمود که پهلوی کوچی های پشتون یک جمعیت قابل ملاحظه سایر اقوام نیز حیات بسر میبرند. چون موضوع واضح نشده است ممکن این عبارت چنین تعبیر شود که این جمعیت نصف و یا ثلث و یا ربع تمام کوچی ها است، در حالیکه به استثنای چند ده هزار نفر کوچی ای که ترکمن، قرغیز، عرب، ایماق و بلوچ و گوجرانند، دیگر تمام کوچیان پشتون میباشند. بین آنها گوجرنسبت به سایرین بیش تر است بطوریکه رقم مجموعی آنها در ۱۹۷۸ با استناد نوشته دانیل بالان ۱۰۰۰، ۱۵ نفر و یا ۲۲۷۰ خانوار میباشد، که از انجمله ۵۹۰ خانوار در دره فرخار در تالکان و ۳۲۰ خانوار در ارتفاعات نهرین و ۲۵۰ خانوار در اندراب بود و باش داشتند. کوچی های واقعی سال تمام آنها در طول سال زیرسکن های قابل انتقال (خیمه) سکنی میکنند و بکار زراعت اشتغال ندارند ۱۴.

۳ - فرهنگ تعداد کوچی ها را با اساس نتایج مرحله مقدماتی سرشماری کامل نفوس در ۱۹۷۸ یک میلیون ذکر نموده است. این رقم هم لقمه نیست. رقم لقمه آن یکمیلیون است. باید خطر نشان نمایم که از جمله ۲۹ ولایت هیچ یکی از ولایات از شبکه متراکم سرکوچ (حرکت) کوچی

ها بیرون نیست. از جمله ۲۲۵ واحد اداری کشور در سال ۱۹۷۸، تعداد ۱۸۲ واحد اداری دارای جمعیت فصلی کوچی بودند. ۶۸ واحد اداری در تمام سال دارای جمعیت کوچک کوچی هستند، و ۳۷ واحد اداری در خط السیر آن ها قرار دارد.

۴- فرهنگ سرشماری کامل نفوس ۱۹۷۸ راسرشماری نمونه ای میدانی، در حالیکه این سرشماری کامل یا (census) بود، نه سرشماری نمونه ای یا به عبارت دقیق تر سرروی نمونه ای (sample-survey). برای توضیح مختصر هر یکی گفته میشود که در سرروی نمونه ای یا sampling قسمتی از نفوس که بتواند از تمام نفوس نمایندگی کند انتخاب و مورد سوال قرار میگردد و نتایج سرروی بر کل نفوس تعمیم داده میشود اما در سرشماری تمام نفوس شمار میگردد، و مشخصات هر فرد جداگانه ثبت میشود. سرشماری همچنان در معنی محدود به بررسی رسمی و کامل جزئی از نفوس هم اطلاق میشود، مانند سرشماری دهائی، یا سرشماری صنفی و غیره.

۵- یادآوری این مطلب نیز ضروری است که اگر دولت های گذشته تعداد کوچیان را بلند تخمین مینمودند، در مقابل تعداد مجموعی نفوس هم تخمین میشد مثلاً در ۱۹۷۵ در مسوده پلان هفت ساله تعداد کوچیان در حدود ۲ میلیون تخمین شده است. از طرف دیگر فیصدی انتخاب شده فرهنگ با فیصدی گریگوریان بین ۱۰ و ۱۵ فیصد تفاوت دارد. حال اگر تنها تعداد کوچیان مد نظر فرهنگ میبود بدون شک ۵۰۰،۰۰۰ نفر کوچی باعث چنین تفاوت فاحش نمی گردید.

از توضیحات فوق این نتیجه حاصل میشود که قبول و تالیف ۲۰ فیصد (که رقم درست آن ۳۹ فیصد است) توسط فرهنگ تنها بهمین دلیل بلند بودن تخمین کوچی ها و یا موجودیت چند ده هزار نفر کوچی غیر نبوده، بلکه نزدشان ملاحظات و دلایل دیگری وجود داشته، که دکتر محمد امین فرهنگ وعده نشر آن را داده است از آن ها ذکر می بعمل خواهد آورد.

بازگشت به سرزمین «موجود»

در سال های اخیر کتب و رسالات توسط عده ای از هموطنان ما برشته تحریر درآمده که نیات قلبی شان را که نمایانگر خصومت شان به قوم پشتون و ذهنیت تجزیه طلب آنها است، بدون در نظر داشت

عواقب آن ظاهر نموده اند. این نوشته ها در پنجا بعنوان مشیت نمونه خروار مورد بحث قرار میگیرند. در یکی از این نوشته ها آمده است که :

((از نام کوهها دره ها، آبادیها، رودخانه ها، یل ها، چمنزارها ... در متن مراکز پشتون نشین کشور افغانستان میشود نتیجه بدست آورد که این کشور جای اولیه نشوونمای پشتون ها نبوده است. بلکه پشتون ها با همت و شجاعتی که داشته اند سرزمین های دیگران را تصاحب نموده اند. مردم بومی آن را وادار به ترک زادگان و موطن شان کرده اند.)) ۱۵ در نظر بناغلی عبدالصمد حقیقو نویسنده عبارات فوق، چون پشتون ها در افغانستان بیگانه اند، با سایر اقوام کشور قصد «برادری» و «اھنگ همدردی» ۱۶ ندارند لذا باید «با این ملت (پشتون) که دیگر حکم یک دشمن را دارد، و با دشمنان که قبل از این بودند، هیچ فرق ندارند، باید مبارزه کرد و به فکر نابودی آنها افتاد.» ۱۷ نویسنده بکلام خود چنین ادامه میدهد :

((اگر بکندهار وارد شویم باز مشاهده میکنیم و می شنویم که قلب کندهار (توپ خانه) را برای خود انتخاب کرده است در غرب شهر یک البر باستانی قرار دارد که اسم (چهل زینه) را بر خود گذاشته است. دهات، قصبات، رودخانه ها، راه ها، کوه ها، ولسوالی ها، هم اسمای فارسی و هزاره می دارند و با همسایر محلی ترسان ترسان بخوابی میکنند که باشندگان ما غاصبند و ما بقوم و مردم دیگر تعلق داشته ایم و به یاد آنها که ما را ساخته اند اسمایی خود را حفظ کرده ایم ... و میگویم که اسم من (تویخانه) است. اسم من (چهل زینه است)، اسم من (تخته پل است)، اسم من (بندداله) است اسم من (خاکریز است) ۱۸

اینگونه مطالب نه تنها در آثار طرفداران اخوندها، به تحریک اخوندها و در ملک اخوند ها بلکه در نشرات بیرون از سرحدات ایران در نوشته های مخالفین دولت ایران، که لاف از احترام به حقوق بشر و تمامیت ارضی و عدم مداخله در امور دیگران میزنند، نیز بیچشم میخورد. لافاً به مطالب اتی که جریده کیهان لندن، نشر نموده است، توجه فرمائید:

((مصالح ملی ایران ایجاب میکرد که تهران از همسان ابتدا بجای حمایت از هزاره های ترک زبان و حکمتیار پشتون که نشان داده است نه به قوم خود تعلق دارد و نه به افغانستان و نه به اسلام بلکه هدف

اوپشیانی به ثروت و قدرت است نیروی مادی و معنوی خود را در پشت سر تاجک ها قرار میداد که از چشمه فرهنگ مادری ما سیراب شده اند)) ۱۹ این ایرانی ها علاقمند وحدت ملی کشور ما هستند، ولی بینید آن را چگونه و تحت چه شرایط میخواهند. به پیشگویی جریده متذکره متوجه شوید ((دران تاریخ ایران میتوانست به هر پایي یک دولت وحدت ملی، با محوریت تاج کمک کند.)) ۲۰

حقیقت این است که برخلاف این نوشته ها اهل تشیع بشمول هزاره ها در مجاور سایر اقوام (بخصوص پشتون ها) به استثنای موارد نادر در صلح و مسالمت زیسته اند، از آزادی کامل اجرای مناسک مذهبی برخوردار بودند، حضور آنان در مقامات دولتی کاملاً محسوس بود، در ساحات کار و فعالیت و تجارت محدودی بر آنها وضع نشده بود، و در بود و باش در شهرها از تسهیلات زندگی شهری مستفید بودند. از طرف دیگر این هم حقیقت است که در ایران حتی پیش نمازان و امام جماعت بوسیله مقامات دولتی منصوب میگرددند، گرویدن به شیعه گری تشویق میشود و در نشرات دولتی به شخصیت های محترم اسلام و حتی صحابه کرام پیامبر اسلام اهانت میشود و شخصیت های بزرگ مذهبی آنها اهل تسنن را در آزار خود تحقیر و توهین میکنند و رهبران برجسته اهل تسنن از جمله کردها و بلوچ ها مخصوصاً در سال های اخیر در شرایطی که بعد از خلع مقامات در مرگ آنها دلالت دارد کشته شده اند. تبعیض فرهنگی، اقتصادی، و تعلیمی بر ضد کردها، ترکمن ها، عرب ها، و بلوچ ها شدت ادامه دارد. دولت ایران در ظرف دو سال گذشته طرح منظمی را برای معدوم نمودن هویت بلوچ ها، از طریق تغییر موازنه قومی در شهر های عمده بلوچستان چون زاهدان، ایرانشهر، چابهار، و خاش روی دست گرفته است. عرب های ساکن خوزستان هیچگونه مشارکت موثر در تصمیمات مربوط به منطقه ای که دران زندگی میکنند ندارند اهل تسنن با داشتن نفوس در حدود ۱۵ میلیون حتی یک نفر و زیر هم در کابینه ندارند بر علاوه. کردها، بلوچ ها، ترکمن ها و عرب ها از حق تحصیل بزبان مادری خود محروم هستند.

طرح اینگونه مطلب به نشرات قم و تهران منحصر نبوده بلکه مطالب مشابه آن در نوشته ها اعلامیه ها کنفرانس های مطبوعاتی اعضا و هواداران حزب وحدت، جنبش ملی و اسلامی و بخش ستمی جمعیت (شورای نظار)

هم به کثرت دیده میشود. در این نوشته های پشتون ها به نام های «مفتحوار» «بی تذکره» «شتر سوار» «جاهل» «غاصب» «فاشست» خوانده شده اند که عقیده آنها «بطور انحصاری بساطم وستم ۲۵۰ سال بالای سایر اقوام حکومت نموده اند» ۲۱ به عقیده آنها «بعزت یافت و ترکیب لاهمسان مذهبی، نژادی، زبانی و جغرافیایی و نظایر آنها ساکنین افغانستان نمیتوانند در یک دولت بسیط و کاملاً متمرکز گرد هم آمده حاکمیت سیاسی و ملی را بنحوی برابر و مساوی اعمال نمایند و از سوی دیگر در مجموع فراگیر و فرازمهاتنگ و متحد گردند» ۲۲ حزب وحدت اسلامی برای خروج از این «بن سبت» و «پرهیز از جنگ» طرحی بمیان آورده که بر اساس آن باید «نظام سیاسی واداری کشور فدرالی باشد» «قوه مجریه فدرال باید مشورتی باشد» «سنت های ریاست جمهوری نخست وزیری باید از نظام سیاسی واداری حذف گردد» «مذهب جعفری اثن عشری باید رسمی گردد» آن ها حتی حکومت فدرالی را برای افغانستان اعلان نموده، و پیش نویس قانون اساسی «جمهوری فدرالی» را در ۱۷ فصل و ۲۷۲ ماده به همکاری مقامات ایرانی تهیه نموده اند و آن را در «موافقتنامه حزب وحدت با جنبش ملی اسلامی هم منکس نمودند» ۲ بموجب این طرح کشور باید به پنج ایالت خیزود مختار آلی تقسیم گردد: - جمهوری خود مختار ایالت مرکزی هزاره جات (کرمان)

- جمهوری خود مختار ایالت غرب (هرات)

- جمهوری خود مختار ایالت کابل (کابل)

- جمهوری خود مختار ایالت شمال (مزار شریف)

- جمهوری خود مختار ایالت جنوب (قندهار)

در این تقسیم بندی ملاحظات قومی مدنظر بوده و هر یکی از ایالات کشور بزعیم طراحان آن به یک «قوم بزرگ» تعلق دارد. در نظر رهبران حزب وحدت قوم هزاره یکی از اقوام بزرگ افغانستان است که به لحاظ «کثرت جمعیت از تمامی اقوام موجود کشور اهم از پشتون، تاجک، ازبک بیشتراند. مضافاً آنکه شیعیان افغانستان به قوم هزاره خلاصه نمیشوند، بلکه نیره و خانوارهای دیگری نیز هستند که دارای مذهب تشیع میباشد مانند سادات، افشار، قزلباش ها و غیره. علی هذا جمعیت شیعیان در افغانستان در حدود یک بر سوم کل جمعیت اند» ۲۳

بقول حسن یزدانی مولف کتابی بنام پژوهشی در تاریخ هزاره، هزاره ها با آنکه دولتی جمعیت خود را که ۶۶ فیصد میشود در زمان امیر عبدالرحمن خان از دست داده ان، باز هم ۳۰ درصد جمعیت کشور را تشکیل میدهند. اما آقای یزدانی فکر نکرده اند که اگر ۲۲ فیصد باقیمانده هزاره ۳۰ درصد نفوس فعلی کشور را تشکیل دهند هزاره ها در وقت امیر عبدالرحمن خان باید در حدود ۹۰ درصد نفوس کشور میبودند، حال آنکه هزاره ها در ۱۸۸۶ یعنی پیش از قیام شان در وقت امیر عبدالرحمن خان بقول صوبه دار محمد حسن پسر رجب علی خان ، سر کرده هزاره های جغتو در حدود ۱۲۰،۰۰۰ خانوار بودند. ۲۵

بنا علی یزدانی ضمن معرفی ((دای)) هادر قسمت دایزنگی مینویسد که: ((دایزنگی شامل پنجاب ، ورس ، یکاولنگ ، لعل و سر جنگل میشود و در حال حاضر بزرگترین قوم هزاره را تشکیل میدهند. همه شیعه آلن عثری. مردم پاک عقیده، درست کار و شجاع و ماهر میباشند و جمعیت شان از ۱،۵۰۰،۰۰۰ (یکمیت نیست) ۲۶ در حالیکه در قسمت پاکي عقیده ، درست کاری ، شجاعت ، مهارت ، هموطنان ، دایزنگی خود با آقای یزدانی هم عقیده هستم و بان افتخار هم میکنم ، بارتباط جمعیت شان باید خاطر نشان نمایم که بر اساس نتایج مرحله مقدماتی سر شماری نفوس مجموعی این مناطق در حدود ۲۵۱،۰۰۰ نظر بود (پنجاب ۴۹،۰۰۰، ورس ۷۴،۰۰۰، یکاولنگ ۵۴،۰۰۰ و لعل و سر جنگل ۶۹،۰۰۰. چون این مناطق در طول بیش تر از یکدهه مقاومت کمتر صدمه دیده اند، و از طرف دیگر مجموع مهاجرین ان هم بین ده پانزده هزار نفر بود از یزرو اگر رشد نفوس آنها را به اندازه ۲۴ (دو عشاریه چهارم) فیصد (رقم تخمینی با اساس مرحله مقدماتی سر شماری برای نفوس دهاتی) در نظر بگیریم ، باز هم در سال ۱۹۹۵ سال نوشتن کتاب نفوس آنها بیش تر از ۲۵۰،۰۰۰ نفر بود. بر علاوه یادآور این مطلب نیز ضروری پنداشته میشود که در این مناطق بر علاوه هزاره ها مردمانی از سایر اقوام تیر بود و باش میکنند. واقعیت این است که هموطنان هزاره ما به علاوه نقاط مرکزی کشور ۲۷

در سایر ولایات هم زندگی مینمایند. حسین علی یزدانی در کتاب خود محلات بود و باش اقوام هزاره را در ولایات مختلف با تعداد خانوار های آنها مفصلاً معرفی مینماید. اگر ارقام موصوف را اساس قرار دهیم باز هم

تعداد هموطنان هزاره ما در خارج از نقاط مرکزی کشور بشمول ولایت کابل در ۱۷۸۰ از نیم میلیون تجاوز نمیکنند. همچنان در ولایت مرکزی کشور، با اساس سروری دموگرافیکی و معلومات اشخاص مطلع از محلات هزاره نشین، هموطنان هزاره ما تقریباً ثلث جمعیت ولایات مرکزی را تشکیل میدهند، که درینصورت از جمله ۱۵۰۴ میلیون نفوس کشور در ۱۹۷۸ تعداد مجموعی هزاره ها بین ۱۰۲ و ۱۰۵ میلیون نفر بوده که آن بین ۸ و ۱۰ فیصد نفوس میشود.

فتوای ((مرگ برادر بزرگ))

ببا قدرت رسیدن اداره تنظیمی کابل تلاش ستمی ها شدید تر شد، آنها و همفکران شان باین نکته توجه معطوف کردند که برای بقای این اداره یا محوریت تاجک ها برهبری برهان الدین ربانی که ویرا در غرب یک دولت مرد ((صالح)) و ((معتد)) معرفی نمودند، قلمفرسایی کنند. به سلسله این فعالیت ها بعد از آنکه در یک تعداد نشرات بین المللی در نتیجه تپ و تلاش آنها روی ملاحظیات سیاسی فیصدی پشتون ها در مجموع نفوس کشور پالین تراز رقم واقعی آنها انعکاس یافت، همکاران جریده امید دور دکتور میر محمد امین فرهنگ، سابق پوهیالی پوهنځي اقتصاد پوهنتون کابل حلقه زدند تا به پیشوا زحلول ((فصل نو تاریخ کشور)) وظیفه صدور فتوای ((مرگ برادر بزرگ)) که سال ها قبل بران میر غلام محمد غبار، و میر محمد صدیق فرهنگ آن را با ستاد یک رساله تبلیغی بنام نظام اقتصادی افغانستان اعلام نموده بودند، قاطعیت بخشند. باید بعرض برسانم که نه رشته دکتور امین فرهنگ احصائیه و دموگرافی است، و نه هم موصوف در زمینه، تجربه کار عملی دارد ولی چون شخص تعلیمیافته میباشد و سال ها در پوهنتون بحیث پوهیالی وظیفه اجرا نموده است، توقع میرفت که مقاله موصوف پیرامون مساله نفوس و نفوس شماری از انتظام علمی برخوردار خواهد بود. اما متأسفانه که چنین نیست. درینجا میخواهم نظریات دکتور امین فرهنگ را در دو بخش مطالعه نمایم: نفوس شماری و ترکیب قومی نفوس:

الف: نفوس و نفوس شماری

بقول داکتر محمد امین فرهنگ در کشور ما برای اولین

واخرین بار در سال های ۱۳۱۷ - ۱۳۱۶ / ۱۹۳۸ - ۱۹۳۷ یک سروری

نفوس انهم بشکل ناقص صرف روی اغراض سياسي صورت گرفته است و بس. مرحباً، به این آگاه و معلومات! به نوشته دکتور میر محمد امین فرهنگ در شماره ۱۹۲ جریده امید توجه فرمایید:

((در سال های ۱۳۱۷ - ۱۳۱۶ روی این موضوع (تثبیت نفوس کشور) بحث و مطالعه فراوان صورت گرفته، که در سالنامه های همین سال ها درج میباشند. در آن وقت وزارت داخله موظف گردید که تا تعداد تذکرات هویت صادر شده را حساب نموده و به مقامات بسپارد. در نتیجه معلوم گردید که در حدود ۲،۵ میلیون نفر یعنی صرف مرده ها تذکر دارند. و چون از طبقه نسوان هیچکس تذکره نداشت، بنابراین عدد مذکور را دو چند یعنی هفت میلیون نفر ساختند و یک میلیون دیگر را نیز بآن افزودند باین دلیل که بنابر تجارب دنیائی در هر کشور تعداد زن ها نسبت به مردان بیشتر میباشند. علاوهً کوچیان را دو میلیون قلمداد کردن که جمله ده میلیون شد. و بنابر عوامل که بیشتر تشریح نشده است، عدد نهایی را به ۱۲ میلیون تثبیت کردند. تا سال های زیادی همین عدد را بحیث نفوس کشور ارائه میکردند.))

طرز العمل و میتود مورد استفاده در سروری ۱۳۱۶ که مسئولیت اجرای آن بگفته داکتر فرهنگ بوزارت داخله محول شده بود در دسترس من نیست. دکتور فرهنگ منبع خود را هم ذکر نکرده و به سالنامه ها اشاره کرده، که مسلماً چنین مطالب به تفصیل در آن ها گنجایش ندارد. در هر حال من با اطمینان گفته میتوانم که طرز العمل و میتود آن به همین الفاظ عامیانه ای که دکتور امین فرهنگ بیان کرده نبوده است. آخر اگر هدف اعلان نفوس کشور ۱۲ میلیون نفر بود باین همه صحنه سازی ها چه ضرورت بود؟ ممکن داکتر فرهنگ این مطلب را از کسی شنیده باشد، ولی در قسمت صحت آن هیچ غور نکرده است.

داکتر امین فرهنگ نه تنها دولت افغانستان را با جملات فوق به جعل کاری متهم مینماید، بلکه موسسه ملل متحد را نیز در این توطیه بحیث شریک جرم معرفی مینماید. در زمینه باظهارات داکتر محمد امین فرهنگ توجه فرمایید:

((بعد از آنکه در سالهای ۵۰ هیئت های ملل متحد غرض مطالعه نفوس وارد افغانستان گردیدند سالانه یک فیصدی معین را به رقم فوق افزودند، به موسسه ملل متحد بحیث عدد رسمی تسلیم دادند،

چنانچه تا سال ۱۹۷۸ باین تجدید نظر ها و بکار گرفتن نمونه گیری ها نفوس افغانستان ۱۷،۵ میلیون تثبیت گردید و این عدد در احصایه های ملل متحد نیز قید شده است، در حالیکه در سال های ماقبل وزارت پلان تعداد نفوس را حتی بلند تر از ۱۸،۵ میلیون نفر نیز ارائه نموده است.»

قسمیکه دیده میشود، در نوشتن این عبارات کوچکترین دقتی بخرج داده نشده است. ((هیئت های ملل متحد))؟ اگر گفته دکتور فرهنگ صحیح باشد و هیات های ملل متحد غرض ((مطالعه نفوس)) وارد کشور ما گردیده باشند، بدون شک آنها در مسایل دموگرافی تخصص و تجربه داشتند. حالا بادر گردنی نیست که آنها بدون تحقیق در مورد یک رقم، که تقریباً بیست سال قبل والله با استناد گفته داکتر فرهنگ بدون استفاده از میتود عملی تثبیت شده بود بدون چون و چرا قبول کردند. دکتور فرهنگ طبق عادت خود توضیح نداده اند که این متخصصین ملل متحد توسط کدام اداره ملل متحد، در کدام سال تحت کدام پروگرام، و برای پیشبرد کدام پروژه با افغانستان اگرام گردیده بودند؟ بعلاوه داکتر فرهنگ از نمونه گیری ها و تجدید نظر ها نام میبرد، ولی باز هم فهمیده نمیشود که هدف شان کدام نمونه گیری ها است؟ اگر هدف موصوف سروی دموگرافی و دموگرافیکی اداره مرکزی احصایه (ADS) باشد که در ۱۹۷۲ صورت گرفت باید بعرض برسایم که اولاً آن سروی نمونه ای نبود. ثانیاً همان سروی بکمک اداره انکشافی بین المللی امریکا (USAID) صورت گرفت نه ملل متحد. ثالثاً آن سروی صرف نفوس مسکون راحتوا نمود نه تمام نفوس را. همچنان تاجالیکه از مطالعه اسناد و راپور های ملل متحد و گروپ بانک جهانی برمی آید آنها هرگز در مطالعات خود و تائیه راپور های مربوطه، نفوس کشور ما را قبل از کودتای ثور ۱۷،۵ میلیون اساس قرار نداده اند. طور مثال در ۱۹۷۲ تیمی از متخصصین بانک بین المللی انکشاف و عمر آن وارد کشور گردید و در ساحات مختلف مطالعات را انجام داد و نتیجه مطالعات خود را ضمن یک راپور در دو جلد نشر نمود. این راپور در اکثر وزارت خانه ها و واحدهای اداری کشور موجود بود. این متخصصین تخمین ADS را بامثابه بهترین تخمین مورد استفاده قرار دادند که براساس آن نفوس کشور ۱۴ میلیون نفر تثبیت گردیده بود که از انجمله ده ونیم میلیون در دهات ۲ میلیون در شهر ها و در حدود یکنیم میلیون بشکل

کوچی حیات بسر میبردند. بر علاوه این گفته داکتر فرهنگ هم محبت ندارد که وزات پلان در سال های ماقبل نفوس کشور راهزده و نیم ملیون اراله نموده است. اگر از عبارت سال های ماقبل که یک عبارت مبهم میباشد به حساب اغلاط معمولی در نوشته های داکتر میر محمد امین فرهنگ بگذریم، باید بگوییم که در ۱۹۷۵ در متن مسوده اولین پلان ۷ ساله انکشاف اقتصادی و اجتماعی نفوس کشور به اندازه ۶۷، ۱۶ ملیون مدنظر بود، رشد سالانه نفوس ۲، ۳. فیصد نشان داده شده بود. دوکتور میر محمد امین فرهنگ به سخنان خود چنین ادامه میدهد.

((در تمام احصائیه گیری ها توجه اصلی این بود که تعداد پشتون ها اکثریت را تشکیل میدهند و این مطلب در نشرات رسمی و غیر رسمی ذکر میشد، ولی باعداد و نسبت های متفاوت - اینک چند نمونه آن را تذکار میدهم.)) معنی عبارت فوق این است که حالا دوکتور امین فرهنگ ارقام را تقدیم میکند که توسط مقامات رسمی کشور و باتوسط حلفات رسمی و پاکدام گروپ سیاسی نشر شده است، و در آن کوشش شده که تعداد پشتون ها را بیش تر از آنچه است، نشان دهد ولی موصوف باین موضوع دیگر توجهی نکرده است. افکار دوکتور فرهنگ در نوشتن این مقاله به حدی اشفته بوده که حتی نتوانسته مطلبی را که شروع نموده تمام نماید. خوانندگان محترم ملاحظه کنید: ادم دانشمند پراوازه ی: دوکتور اقتصاد، و صاحب نظر در مسائل ((نفوس)) و ((نفوس شماری))، واز همه مهمتر اینکه متصدی ارشیف افغانستان در پوهنتون بوخوم المان که در آن بقول خودش ۷۰۰۰ جلد کتاب در ساله علمی در باره افغانستان موجود است. بآنهم در نوشتن مقاله خود چنین بی اعتنائی نشان دهد، اگر دوکتور فرهنگ این مطالب را و العا روی ملاحظات خاص سیاسی و برای فریب نه نوشته، چرا کوشش های دولت را در زمینه برای خوانندگان طور مشخص و واضح معرفی نه نموده است؟ در همین قسمت مقاله دوکتور محمد امین فرهنگ بیک نکته دیگر نیز اشاره میکند، که واقعاً مضحک است و انسان با خواندن آن بحال ملت غریب افغانستان باید تاسف کند که مناب و امکانات آن چگونه بهدر رفته است. تصور کنید بعد از سال ها تحصیل و صرف صدها هزار مارک شخصی با داشتن عنوان داکتر اقتصاد، آنهم در رشته اقتصاد ملی که مطلبی را با چنین عبارات عامیانه عنوان میکند. ((یکی از علل ان شوق

بزیاد نشان دادن نفوس کشور، اخذ کمک های بیش تر اقتصای از ممالک کمک دهنده بسود تابایندو سیله استحقاق خود را بلند برند)) باید اول بعرض برسانم که در اعطای کمک های خارجی که شامل گرانست ها و قرضه های امتیازی (concessional) است ملاحظات سیاسی، اقتصادی ستراتیجیکی و مسائل امنیت ملی و منطقوی کمک دهندگان بیش تر مطرح است تا مسائل اخلاقی و جمعیتی. بهمین دلیل قسمت اعظم کمک های شوروی سابق و اروپای شرقی به کیوبا و منگولیا و ویتنام داده میشد، و کمک های امریکا به اسرائیل و ترکیه و کمک های موسسه کشور های صادرکننده پترول (OPEC) به سودان، مراکش، مصر، و پاکستان تعلق میگرفت. آسیای جنوبی که از یک میلیارد دو دوصد ملیون بیش تر نفوس دارد، در سال ۱۹۹۱ تنها ۱۲ فیصد کمک های انکشافی را در یافت نموده است، و سهم کمک های خارجی در محصول غیر خالص ملی (GNP) هند کمتر از یک فیصد، پاکستان ۱،۲ فیصد، بنگله دیش ۶ فیصد و سیلون ۵،۱ است، در حالیکه کشورهای شرق میانه و شمال افریقا که نفوس آنها برابر به عتراسیای جنوبی است ۱۶،۴ فیصد کمک های انکشافی در یافت نموده اند. بر علاوه سهم آسیای جنوبی از کمک های انکشافی ۲۶.۸۱ در دهه ۱۹۷۰ به ۱۲.۲ فیصد در دهه ۱۹۹۰ پائین آمده است. پهلو عوامل سیاسی، اقتصادی و ستراتیجیکی، ظرفیت و توانایی جذب کمک های مالی کشور های دریافت کننده نیز بالای حجم کمک های انکشافی تأثیر دارد. بانک جهانی در چهارمین گزارش سالانه خود مینویسد که ((مهمترین عامل محدود کننده تأمین وجوه، برای پروژه های عمرانی در کشور های در حال توسعه کمبود پول و ذخایر مالی نی، بلکه فقدان خلاقیت و ابتکار گلوگاهها (تنگناهای) تشکیلاتی و موسساتی، فقدان پرسونل متخصص و ماهر، فقدان تحریر شغلی و جغرافیایی و ابعاد محدود بازار است.)) بر علاوه مسائل بازپر داخت و بالاخره اراده امادگی کشور ها برای توسعه اقتصادی نیز حایز اهمیت اند. نمیدانم داکتر محمد امین فرهنگ در کجا این مطلب را شنیده است که ((استحقاق)) کمک بااس نفوس تخمین میشود، و با اینکه این ملاحظه در کدام پروژه افغانستان مطرح بوده است. نحو بحث و طرح مسائل توسط جناب دوکتور میر محمد امین فرهنگ خاطره مباحثات دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ را بین ((روشنفکران)) کشور تداعی

میکند کہ برای توجیہ نظر یات سیاسی خود باین چنین دلایل عامیانہ توسل میگردند . بلاخرہ جناب دوکتور محمد امین فرہنگ از اظہارات خود در این سمت نین نتیجہ گیری میکند :

((موضوع احصایہ در افغانستان اساساً پیچیدہ و سر در گم است))

در اینکہ افغانستان مانند سایر کشور های روبانکشاف فاقد یک سیستم مولر احصاییوی بود، در آن شکی وجود ندارد، ولی قسمیکہ شما جناب داکتر محمد امین فرنگ فکر میکند ، موضوع احصایہ ((پیچیدہ و سر در گم)) نبود اینکہ شما از اقداماتی کہ برای تثبیت نفوس و جمع آوری احصایہ ہا در سایر سات صورت گرفته ائت اطلاع ندارید ، تقصیر از خود شما است . متأسفانہ معلومات شما بعنوان یک داکتر اقتصاد در سطحی است ، کہ فکر میکنید در کشور نان صرف یک بار برای تثبیت نفوس کشور کوشش شدہ ، آن ہم ۶۰ سال قبل توسط وزارت امور داخلہ . شما حتی از تاسیس و فعالیت ادارہ مرکزی احصایہ ہم اطلاع ندارید . باید خاطر نشان نمایم کہ در نتیجہ فعالیت های ادارہ مرکزی احصایہ کہ در سطح ملی یکی از باحیثیت دار ترین ادارات کشور بود ، اساس یک سیستم علمی و متمرکز احصاییوی بمنظور جمع آوری ، تصنیف ، تجزیہ و تحلیل ، نشر و توزیع ارقام و احصایہ های مورد نیاز مطابق بہ شرایط عینی کشور و معیار های بین المللی گذاشتہ شد .

جناب داکتر فرہنگ ! میخواہم با اطلاع نان براسانم کہ در اواخر دورہ محمد داؤد خان در ادارہ مرکزی احصایہ نہ تنها مسالہ نفوس (اندازہ نفوس ، توزیع جغرافیایی نفوس ، ترکیب نفوس بر اساس سن و جنس) دگر سر در گم و مغشوش نبود، بلکہ این ادارہ متکی بر روش های علم و میتودیک ، محصول غیر خالص ملی ، معاملات اسعاری ، ارقام مر بسوط بیلائس نادیات ، عواید و مصارف دولت و احصایہ خدمات اجتماعی و احصایہ های سکثوری را نشر مینمود . مقامات پالیسی ساز کشور نہ تنها در موالع عاجل بلکہ طور منظم برای پلان گذاری اقتصاد ملی ، ارزیابی پروژہ های داخل پلان از احصایہ ها استفادہ میگردند . جالب است کہ داکتر میر محمد امین فرہنگ بعنوان یک داکتر اقتصاد از پروژہ های وسع سر شماری نفوس کہ ہمکاری مالی و تخنیکی موسسہ ملل متحد روی دست گرفته شدہ بود ، ہیچ اطلاع ندارد . و جالب تر ہم اینکہ میر محمد صدیق فرہنگ در کتاب خود ہمین پروژہ سر شماری را

سروی نمونه گیری میداند و دکتر فرهنگ هم بدون آنکه با موصوف کمک کند و عبارت را صحیح نماید، عین همان عبارات را در نوشته های خود تکرار میکند، درحالیکه مردم هر روز برای همکاری با آن اول در رادیو و بعد تلویزیون دعوت میشدند.

ب - ترکیب قومی نفوس

این قسمت نوشته دکتر میر محمد امین فرهنگ هم از کوتاهی تحیق و تحلیل نظری حکایت میکند. برای تحلیل نظر موصوف اول میخواهم در باره کلیات ورزشوس مطالب شان بحث نمایم.

دکتر فرهنگ اولتراز همه خواسته است برای جلوگیری از سوء تفاهمات نصب العین خود را بیان کند باین الفاظ: «من باین حقیقت اعتقاد راسخ دارم که افغانستان یک مملکت دارای اقوام متعدد بوده و طوریکه در این اواخر بعضیها مینویسند یک کشور کثیر المللیست میباشد. ولی تعداد اقوام در مملکت ما بر غنای کولتوری و فرهنگی آن افزوده است.»

اگر جاب دوکتور میر محمد امین فرهنگ باین مسأله اعتقاد داشته باشد، و یا نداشته باشد، در افغانستان اقوام متعددی زندگی میکنند. این یک حقیقت افلاکی است و با اعتقاد دوکتور فرهنگ کدام ربطی ندارد. اصلاً ذکر کلمه «اعتماد» در اینجا برای یک امر بدیهی بیفایده است. مگر این موضوع که افغانستان یک کشور کثیر المللیست است به فکر نیاز دارد. این دیگر یک موضوع بدیهی نیست و دران ابهام و اغراض سیاسی نهفته است. گاش دوکتور فرهنگ در باره آن به تفکر میپرداخت، و اعتقاد خود را در زمینه ابراز مینمود.

استعمال کلمه ملیت عوض قومیت از فرآورده های فکری کمونست های بلشویک روسی است. این کمونست ها این کلمه را در هر کشوری بکار میبردند، که از لحاظ قومی متجانس نبود. تا آمدن روس ها در افغانستان کلمه ملیت عوض کلمه قومیت رواج نداشت و فرزندان فکری این و ستاین این کلمه را در افغانستان رواج دادند.

۱- دکتر فرهنگ برای ارائه ترکیب اتنیکی یا بگفته خودش ترکیب ملیتی جامعه افغانی از جمله ده ها مآخذ تنها به معرفی آن منابع میپردازد که دران ها فیصدی پشتون ها در مجموع نفوس کشور پالین تر

از رقم واقعی آن انعکاس یافته است. وی باین ترتیب میخواهد ثابت نماید که پشتون ها باید ممنون احسان میر محمد صدیق فرهنگ باشند که آنها را ۴۰ فیصد معرفی نموده است، در حالیکه با استناد این «منابع جدید» که داکتر فرهنگ بر آنها استناد میکند فیصدی شان کمتر از آن است.

داکتر فرهنگ اول از دایرة المعارف یونیورس چاپ ۱۹۸۸ فرانسه نام میبرد که بگفته او تناسبات «(فیصدی ها)» اتی رانیت کرده است:

نفوس :	۱۴ میلیون
پشتون :	۳۵ تا ۳۷ فیصد
تاجک :	۳۵ فیصد
هزاره :	۱۰ فیصد
بالی اقوام :	۱۵ تا ۲۰ فیصد

در باره این ارقام نباید گفت که اولاً رقم ۱۴ میلیون در قسمت اندازه نفوس، همه نفوس کشور ما را اعم از مسکون و غیره مسکون (کوچی و هموطنان مهاجر ما را) احتوا نمیکند، زیرا که نفوس کشور ۵۵ سال قبل یعنی در سال ۱۹۷۸ در حدود ۴، ۱۵ میلیون تثبیت شده بود. حالاً اگر تخمین داکتر محمد صدیق نورزوی را که بلند ترین تخمین در قسمت تلفات جنگ ده سال است اساس قرار دهیم باز هم نفوس کشور باید در ۱۹۸۰ سالاً از رقم ۴، ۱۵ میلیون باشد. متأسفانه دو کشور محمد امین فرهنگ باین نکته توجه نگردیده است. واقعیت این است که این رقم شامل نفوس مهاجرین در پاکستان و ایران نمیشود. این رقم توسط اداره مرکزی احصائیه تخمین شده است و در سالنامه معلومات اساسی سالانه برتانیکیای جهان ۱۹۹۸

(Britanica-Wold-Data-Annual-1998) نیز درج است که در هر دومین باین موضوع اشاره شده است که این رقم صرف نفوس داخل کشور را احتوا میکند و نفوس مهاجر را در برنمیگیرد. حالاً اگر تخمین اداره مهاجرین ملل متحد (UNHCR) را اساس قرار دهیم و تقریباً ۱۵، ۳ میلیون مهاجر را در پاکستان و تقریباً ۲، ۲۵ میلیون مهاجر را در ایران هم در نظر بگیریم، نه تنها اندازه نفوس بلکه ترکیب قومی نفوس هم تغییر نمینماید و فیصدی پشتون ها حتی با اساس همین فیصدی ها (یا بگفته داکتر فرهنگ تناسبات) ارائه شده دایرة المعارف یونیورس هم به ۴۴

میرسد، زیرا که اساس تخمین ما ریک سلی ونسکی ۸۴ درصد مهاجرین در پاکستان و در حدود ۴۰ فیصد مهاجرین را در ایران پشتون ها تشکیل میدهد. ۲۹ در ۱۹۸۷ ملل متحد نیز نفوس کشور را بدون مهاجرین در حدود ۱۰۷ میلیون تخمین نموده بود. از توضیحات فوق باین نتیجه می‌رسیم که برخلاف ادعای داکتر محمد امین فرهنگ فیصدی ارایه شده در کتاب افغانستان در پنج قرن آخر حتی بمقایسه ((احصایه های جدید نیز پایان تر است))

ثانیاً در ارقام فیصدی هموطنان تاجک مادر مجموع نفوس کشور به اندازه ۲۵ فیصد نشان داده شده است. حالا فهمیده نمیشود که هدف از ((تاجک)) کدام بخش از جمعیت کشور است؟ اگر مراد از تاجک ها تمام دری زبانان بدون هموطنان هزاره باشد در این صورت این فیصدی با فیصدی صدیق فرهنگ تفاوت دارد، زیرا صدیق فرهنگ در کتاب خود دری زبانان را چهل فیصد قلمداد کرده است، حال آنکه مجموع دری زبانان در دایره المعارف یو نیورس ۴۵ فیصد میگردد (تاجک ۲۵ فیصد، + هزاره ۱۰ فیصد). ولی اگر از تاجک ها ان هموطنان ماموردنظر دایره المعارف یو نیورس باشد که پهلوی فارسی وان ها، قزلباش هزاره ها، ایماق ها و سایر اقوام فارسی زبان شده (پشتون ها، ملتانی ها، کشمیری ها، سندی ها و غیره) بزبان فارسی تکلم میکنند در این صورت باید بگوییم که این رقم از رقم واقعی بسیار بلند تخمین شده است. فرض کنیم که همه ساکنین ولایات کابل، پروان، کاپیسا، بغلان، بلخ، بدخشان، تخار هم تاجک اند، باز هم این رقم به ۵ میلیون یا ۲۵ فیصد نمیرسد (بدون مهاجرین). مامیدانم که در این ولایات پشتون ها، هزاره ها، پشه یی ها، ازبک ها، قرغزها، گویندگان زبان های هامیری هم زندگی میکنند. حتی در منطقه ای که بنام شمالی یاد میشود، و شامل ولایت کاپیسا، پروان و شمال کابل است ممکن بین هموطنان پشتون و تاجک تفاوتی وجود نداشته باشد. از طرف دیگر در ولایات بغلان، بلخ، تخار، و بدخشان هم تاجک ها با سایر اقوام تفاوت چشمگیری ندارند. حالا اگر از داکتر محمد امین فرهنگ بپرسیم که اگر از جمله ۱۲ میلیون نفوس در سال ۱۹۸۰ در حدود ۵ میلیون ان تاجک باشد، پشتون ها چند میلیون خواهد بود؟ که بر علاوه ولایات شمال کشور در شمالی و مرکز ولایات کابل و اطراف آن در مجاورت تاجک ها زندگی میکردند و در

حدود ۲ میلیون آن بشکل کوچکی حیات بر میبردند (۱۹۸۸) و قسمت اعظم نفوس را درکنده‌سار، هلمند، ارزگان، زابل، فراه، پکتیا، غزنی، ننگرهار، کنر، لغمان، وردک، ولوگرهم تشکیل میدادند، مطمئن ام که داکتر میرمحمد امین فرهنگ شاه بیست میراثی غبار را تکرار خواهد نمود که صرف ۶ میلیون این طرف سرحد و ۶ میلیون آنطرف سرحد.

۲- دوکتور میر محمد امین فرهنگ برای تالید ادعای خود نوشته های ماریک ار. سلی ونسکی (Marek R.Slivinski) هم استناد مینماید، و میگوید ((م. سلی ونسکی ارقام ذیل را ارائه میدارد: پشتون ۲۹ فیصد، تاجک ۲۶ فیصد، هزاره ۱۰ فیصد، ازبک ۱۰ فیصد، ترکمن ۳ فیصد، و بانی ۱۲ فیصد.)) باید خاطر نشان نمایم که سلی ونسکی در قسمت ترکیب نفوس کشور تبعی نگرفته است بلکه نتایج سروی گال لپ پاکستان (Gallup-Pakistan) را که بین اکت و دسمبر ۱۹۸۷ صورت گرفته بو، و منظور اصلی آن معلوم کردن سروی نمونه ای احصائیه فامیلی افغان های مهاجر در پشاور بود، تحلیل نموده نامشخصات عمده نفوس افغانستان را براساس احصائیه ۱۹۷۹ تثبیت نماید. موصوف نتایج کار خود را ضمن یک راپور نشر نمود. محتوی این راپور در زمستان سال ۱۹۸۸ در شماره مجله ORBIS تحت عنوان افغانستان، نابودی یک خلق

(Afghanistan, the-Decimation-of-a-people) نشر شد. بعد آن راجع به سروی آسیای میانه بنام افغانستا ۸۷ - ۱۹۷۸. جنگ، دموگرافی و جامعه در همان سال نشر نمود. در این سروی تعداد نفوس کشور- اوسط تخمینات قبل از جنگ یعنی بین ۵. ۱۵ - ۱۲ میلیون در نظر گرفته شده بود. در این سروی تعداد نفوس، ترکیب نفوس، توزیع جغرافیایی نفوس، و با تفکیک نفوس بر اساس شهری و دهاتی و کوچی گری و سایر مطالب مربوط به مشخصات اجتماعی، اقتصادی، و دموگرافیکسی مدنظر نبود. این مطالب به اصطلاح احصائیه دان ها برای سلی ونسکی احصائیه (statistics) بود، یعنی مطالبی بود که وی بعنوان یک متبوع ان رامی فهمید و در قسمت آنها مآخذ و منابع وجود داشت که چنین معلومات را در برداشت. آنچه مورد نظر سروی بود یعنی با اصطلاح احصائیه دان ها پارامیتر (parameter) سروی بود بدست آوردن معلومات در مورد

مهاجرین و اندازه تخمینات جنگ بین سال های ۱۹۷۸ و ۱۸۷ بود ، این مطالبی بود که سلی ونسکی علاقمند بفهمیدن آن بود. در این سرور برای اینکه تعیین نتایج معرف تغییرات واقعی و پیش آمد های دموگرافیکی نفوس مهاجر شده تواند ، ۷۰ فیصد نمونه (sample) سرور به شکل اتفاقی (random) و ۳۰ فیصد آن بشکل سهمیه (quota) گرفته شده است . سهمیه برای آن کته گوری مهاجرین در نظر گرفته شده بود که بین مهاجرین تعداد آنها کمتر بود مانند ساکنین ولایت بادغیس ، هرات ، غور ، تخار ، تاباین ترتیب تغییرات و پیش آمدهای دموگرافیکی آن در نتایج سرور انعکاس یاب . این سرور صرف ۲۹ . یعنی کمتر از یک فیصد مهاجرین افغان را در پاکستان احتوا نموده است. در قسمت انتخاب نمونه هم ملاحظاتی وجود دارد ، زیرا تنها کسی که با خصوصیات اجتماعی و فرهنگی یک جمعیت آشنایی داشته باشد ، و در ساحه تجاربی اند و خنه باشد ، میتواند یک نمونه را به کمترین اشتباه انتخاب نماید . لذا باید ارقام سلی ونسکی باقی احتیاط مورد استفاده قرار گیرد .

بناشد یک لحظه قبول کنیم که پشتون ها ۳۹ فیصد نفوس را تشکیل میدهند . این همان فیصدی است ، کته ابتدا ء توسط پلیاک ارائه شده و مورد تالید سلی ونسکی هم است . سلی ونسکی باین نظر است که از جمله ۱۵ میلیون نفوس ۵ میلیون آن مهاجر است . چون ۸۴ فیصد مهاجرین را در پاکستان و در حدود نصف مهاجرین را در ایران پشتون ها تشکیل میدهند پشتون ها بنابر آن امروز بر شمار ترین قوم کشور نیستند موصوف تا انجایش رفته است که بر آورد کرده است که در داخل افغانستان امروز لاجک ها اند که با داشتن ۳۴ فیصد در رأس نفوس قرار دارند . در پی آنها هزاره ها ، ازبک ها هستند که هر کدام ۱۴ فیصد نفوس کشور را تشکیل میدهند و پشتون ها که در گذشته هم از نظر جمعیت و هم بلحاظ سیاسی قوم مسلط بوده اند صرف ۱۳ درصد نفوس کشور را تشکیل میدهند به محاسبه سلی ونسکی توجه فرمایید:

نفوس کشور	۱۵,۰۰۰,۰۰۰
مهاجرین	۵,۰۰۰,۰۰۰ (از انجمله ۳,۷ میلیون پشتون)
نفوس باقیمانده	۱۰,۰۰۰,۰۰۰
از انجمله	
کوچی ها	۹۰۰,۰۰۰
۹ فیصد	

پشتون های مکنون	۱،۳۰۰،۰۰۰	۱۳ فیصد
مجموع پشتون ها	۲،۲۰۰،۰۰۰	۲۲ فیصد
تاجک ها	۳،۴۰۰،۰۰۰	۳۴ فیصد
هزاره ها	۱،۴۰۰،۰۰۰	۱۴ فیصد
ترکمن ها	۲۰۰،۰۰۰	۲ فیصد
سایر اقوام	۱،۲۰۰،۰۰۰	۱۲ فیصد
سر جمع نفوس	۱۰،۰۰۰،۰۰۰	۱۰۰ فیصد

سلی ونسکی باین نظر است که از جمله ۵ ملیون پشتون که ۳۹ فیصد نفوس رالشکیل میدهد، ۲،۷۰۰،۰۰۰ آنر مهاجر اند و ۹۰۰،۰۰۰ شان کوچی اند. لذا تنها ۱،۳۰۰،۰۰۰ یا ۱۳ فیصد نفوس مکنون کشور پشتون اند. بعبارت دیگر از تورغونیدی تا نورخم و از حیرتان تا سپین بولدک فقط ۱،۳ ملیون پښتون زندگی میکنند.

ایا این ادعای سلی ونسکی درست است؟

نمیدانم که جواب داکتر میر محمد امین فرهنگ چه خواهد بود؟ اما او اکنون بیش تر از دو انتخاب ندارد. یا باید قبول کند که فیصدی سلی ونسکی غلط است، و یا بموضع اولی خود هنوز هم با فشاری نماید. فرض کنیم هنوز هم داکتر فرهنگ باین فکر است که با مهاجرت ۲،۷ ملیون پشتون بایران و پاکستان و با در نظر داشت ۹۰۰،۰۰۰ کوچی (که رقم درست آن در سالیکه سر وی صورت میگرفت ۲،۰۰۰،۰۰۰ بود) در براسر کشور تعداد پشتون ها از ۱،۳ ملیون تجاوز نمیکند. در اینصورت چه باید کرد؟ به نظر بنده راجل تنها این است که بایک هموطن اشتبا محلات و مردم کشور تماس بگیریم و همین ارقام را پیش او بگذاریم، توصیه او بذاکتر امین فرهنگ چه خواهد بود؟ مطمئن هستیم که آن شخص داکتر اقتصادمارا متوجه اشتبا خواهد نمود، و برایش خواهد گفت که استاد محترم اقتصاد، مسئول ارشیف افغانستان در پوهنتون بوخوم!

اگر یک لحظه فرض کنیم که همه پشتون های ننگرهار، لغمان، کنر، لوگر، پکتیا، وردگ، زابل، کندهار، هلمند و فراه مهاجر شده اند، یعنی در این ولایات احد من الناس بنام پشتون باقی نمانده است، باز هم پشتون های ساکن در ولایات کابل، هرات، غزنی، ارزگان، پروان و کاپیسا، کندوز، بغلان، فاریاب، و بلخ و جوزجان بیش تر از ۱،۳۰۰،۰۰۰

نفراند بدون مهاجرین . در این ده ولایت از جمله ۱۵ واحد اداری در ۸۲ واحد ان پشتون ها پایه تنهای زندگی میکنند ، و با درموقعیت اکثریت قرار دارند ، و با اینکه جمعیت قابل ملاحظه ی آنها دران بودو باش میکنند . حال باید دو کشور اقتصاد خود را به سه نکته دیگر هم متوجه نمایم :

۱ - تعداد کوچی ها بااس نتایج مرحله مقدماتی سر شماری ، انطوریکه میر محمد صدیق فرهنگ ادعا مینماید ۹۰۰ ، ۰۰۰ نیست بلکه رستم درست آن یکمیلیون است که در زمان سر وی این رقم در حدود ۲ میلیون بود . از دیار رقم ۶۰۰ ، ۰۰۰ کوچی این فیصدی را از ۲۸ به ۳۳ بلند میرود ، باین ترتیب :

نمایندگان ده ولایت	۱،۳۰۰،۰۰۰
کوچی ها	۱،۵۰۰،۰۰۰
مهاجرین	۳،۷۰۰،۰۰۰
جمعیت	۶،۵۰۰،۰۰۰

بیا تمحیج این رقم ادعای دو کشور فرهنگ مینی بربند بودن احوالیه مولف کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر درمورد پشتون ها بمقایسه منابع جدید ، بار دیگر باطل میگردد . این موضوع بدون شک برای دکتر فرهنگ دردناک است ، ولی چاره چیست ؟

۲ - بملاوه همین ده ولایت فوق الذکر ، پشتون ها در نیمروز ، بادغیس ، غور و لغمان هم زندگی میکنند . اما ها کیست فرهنگ فکر نمی کند که با محاسبه آنها در رقم فیصدی ما از دیار وارد خواهد شد .

۳ - بالاخره دو کشور فرهنگ با هموطنان پشتون ما که در ولایات کندهار ، ننگرهار ، پکتیا ، هلمند ، زابل ، سوگر ، لغمان و سرخا زندهگی میکنند در دوران جهاد و مقاومت مهاجر شدند و باستاند همین منبع مورد استفاده شما ، باز عمده دفاع از وطن را بعهده گرفته بودند چه باید کرد ؟ آیا فکر میکنید که با شامل نمودن آنها در محاسبه نفوس کشور ما فیصدی بدست خواهند آمد که نزدیک به فیصدی گویند ؟ یعنی بین ۵۰ و ۵۵ باشد ؟

باید هنوز هم فکر میکنید که همان ۳۹ فیصد پلایاک و همان ۶ میلیون غیر از که ۶ میلیون دیگر آن در انطرف سرحد زندگی میکنند ، مدار اعتبار نیست .

استناد به ارقام پروفیسر لویی دوپیری نیز در این مقاله برای توجه مولف دوکتور امین فرهنگ کمک نمیکند، زیرا فیصدی ارائه شده توسط دوپیری بالاتر از فیصدی مورد استناد صدیق فرهنگ است. از طرف دیگر سهمیده نمیشود که امین فرهنگ چرا از این منبع پسادآوری کرده است، زیرا نه بگفته امین فرهنگ ((احصائیه جدید)) است و نه پالین تر از رقم فیصدی پلیاک. پسادآوری این نکته هم ضروری است که دوکتور فرهنگ باز هم درین مورد اشتباه نموده است، زیرا که به اساس ارقام ارائه شده توسط دوپیری در کتاب او بنام افغانستان (صفحات ۵۸-۶۴) نفوس مجموعی کشور در حدود ۱۴ میلیون است، در حالیکه داکتر فرهنگ صرف بذکر ارقام پشتون ها، تاجک ها، ازبک ها، ترکمن ها، اکتفا نموده است، و چون اصل متن را ندیده اند، مجموع همین ارقام را که ۱۲،۵ میلیون میگردد، نوشته اند، که رقم مذکور قابل تصحیح است. دوپیری در اثر خود پشتون ها را ۵ میلیون، تاجک ها ۵،۴ میلیون، هزاره ۱ میلیون ازبک ۱ میلیون، فارسی ۶۰۰،۰۰۰، براهوی ۱،۸۰۰،۰۰۰، ایماق ۲۰۰،۰۰۰، ترکمن ۱۲۵،۰۰۰، بلوچ ۱۰۰،۰۰۰ و نورستانی ۱۰۰،۰۰۰ و اقوام پامیری، جت ها و مغول ها را هر یک چند هزار نفر نوشته است. اما موصوف در قسمت کوهستانی ها، گوجرها، و لرغزها معلومات داده است.

سالنامه جهان و کتاب واقعیات ۱۹۹۰ World-Almanac-and-Book-of-facts, 1995
این منبع مورد استناد داکتر فرهنگ بمقایسه منابع قبلی مهم تر میباشد زیرا که دست اندر کاران جریده امید بر اساس ارقام همین منبع فتوای ((مرگ برادر بزرگ)) را صادر کرده اند. داکتر فرهنگ بار ارتباط همین منبع به توضیحات خود چنین ادامه میدهد ((داکتر اشرف زی سید، که از نشریه سالنامه جهان و کتاب حقایق ارقام ذیل را که همه مربوط سال ۱۹۹۲ میباشند، بارتباط نفوس افغانستان در مقاله خود تحت عنوان (ارقام و احصائیه های جدید در مورد افغانستان، در شماره ۱۸۲ مورخ ۱۶ اکتوبر ۱۹۹۵ هفته نامه امید داده است: جمعیت عمومی نظریه لغمین سال ۱۹۹۲ - ۱۶،۹۰۰،۰۰۰. گروپ اقوام به فیصدی: پشتون ۲۸ فیصد، تاجک ۲۵ فیصد، هزاره ۱۹ فیصد، ازبک ۶ فیصد، ۱۲ فیصد سایر اقوام ایزاد نویسنده))

برای اینکه سلسله این ارقام و احصائیه های ((جدید)) تکمیل گردد، قسمت بعدی آن ذیل درج میگردد: ((زبان های عمده : پشتو ۲۵ فیصد، دری ۵۰ فیصد، ازبکی (ترکیک) ۱۱ فیصد مذاهب سنی ۸۴ فیصد و شیعه ۱۵ فیصد)) اولین مطلبی که بران بحث ایجاب میکند، عبارت ((احصائیه های جدید)) در مورد کشور است. باین ارتباط میخواهم خاطر نشان نمایم که در نشرات بانک جهانی، صندوق وجهی بین المللی و سایر نشرات بین المللی در اواخر دهه ۱۹۷۰ و شروع دهه ۱۹۸۰ در موارد ذیل معلومات مفصلی نشر میشد: نفوس، ترکیب نفوس باسای سن و جنس، نرخ بیسوادی، توقع و معلومات در موارد کمیت های کلی اقتصاد از قبیل حجم محصول غیر خالص ملی (GNP)، GDP، فیصدی اشتغال قوای بشری بآنفوس متعدد بکار، عرضه پولی و ارقام مربوط به بیلانس تادیات، بشمول ذخایر اسعاری کشور، حجم کمک های خارجی به تفکیک انکشافی و عادی، عواید و مصارف دولت و سایر احصائیه های خدمات اجتماعی (تعلیم و تربیه و صحت عامه)، این موسسات نه تنها از نشرات اداره مرکزی احصائیه وزارت پلان و بانک مرکزی برای نشر استفاده میکردند، بلکه هر سال هیاتی از طرف صندوق وجهی بین المللی (IMF) به همین منظور از کشور ما دیدن میکرد، وبامنامات مسئول وزارت های مالیه، پلان، تجارت، و همچنان بانک مرکزی، و اداره مرکزی احصائیه تماس میگرفت. این تماس ها تا سال ۱۹۸۹ دوام نمود. در سال ۱۹۹۰ هیات موظف صندوق وجهی بین المللی به سبب دلایل امنیتی عوض کابل با نمایندگان موظف اداره مرکزی احصائیه بانک مرکزی، وزارت مالیه و وزارت پلان در دهلی جدید ملاقات نمود و بعد از آن سلسله این ملاقات ها نسبت بدست گشتن حکومت قطع گردید.

اگر چه بعد از دهه ۱۸۸۰ بانک مرکزی افغانستان بمشوره مشاورین روسی از نشر ارقام مربوط به عرضه پولی، حجم ذخایر اسعاری را گزارش نمیداد، و از نشر ارقام و معلومات جلوگیری مینمود، باآلهم تا سال ۱۹۹۲ اسم کشور مادر نشرات بین المللی منجمه راپور انکشاف اقتصادی مربوط بانک جهانی، و سروی اقتصادی و اجتماعی جهان مربوط صندوق وجهی بین المللی انعکاس میافت. بعد از این سال نام کشور ما در هیچ یکی از این نشرات ذکر نمیکردید، زیرا که در نتیجه حاکمیت اداره کابل (شورای

نظار ، حزب وحدت ، جنبش اسلامی و ملی ، و حرکت طالبان کابل دیگر به مجسمه بودایی میماند که تباهی کشور را خاموشانه تماشا مینمود . تنها معامله گران سیاسی هستند که در همین حالت هم ، که ملت در حال جان کندن است ، در غم چربی میباشند و نویسند ((ارقام و احصائیه های جدید)) را به مردم میدهند ، بدون آنکه فکر کنند که بدست آوردن ارقام و احصائیه ها به سر شماری ها و سروی های احصائیوی ضرورت دارد ، و اجرای این کار یک امر فنی و دقیق است مخصوصاً در کشوری مانند افغانستان که با اقلیم های گونه گون و پراگندگی جغرافیوی که مشکلات زیادی با خود همراه دارد ، و احصائیه گیری باید با پلان گذاری دقیق و بسیج نیروهای فراوان انجام پذیرد ، و برای این منظور باید منابع مکفی مالی موجود باشد ، در حالیکه مخصوصاً بعد از ۱۹۹۲ که دامنه جنگ ها به کابل کشایند شده ، ادارات کشور دیگر نه رسیدگی به امور راداشت ، و نه منابع و امکانات این چنین امر را در دسترس داشت . برای معلومات این هموطنان بی خبر که متأسفانه با داشتن القاب داکتر و استاد هم فخر فروشی میکنند ، میخواهم همینقدر بگویم که اجرای یک سر شماری که در نتیجه آن ((احصائیه های جدید)) بدست آید ، ناهمین و سازمان دهی هزاران نفر نیروی انسانی را که بخش عمده تران باید دارای تحصیل متوسط باشند ایجاب مینماید بر علاوه این کار به صدها عراده وسایط نقلیه صحرائی ضرورت دارد ، و برای تحقق آن باید ده ها عنوان کتاب رهنما و دستورالعمل تدوین و چاپ شده باشد . متأسفانه این امکانات نه در ۱۹۹۲ ، نه بعد از کودتای نور بین ما افغان ها وجود داشت ، و نه امروز وجود دارد . بر علاوه ، در ارقام سالنامه جهانی تنافض ها وجود دارد بناین معنی که بین کمیت های آن روابط منطقی وجود ندارد ، و اصل اصانت در اقتباس معلومات رعایت نشده است که در اینجا میخواهم به بعضی از این نواقص اشاره کنم .

- سالنامه جهانی اندازه نفوس کشور مآرا در حدود ۹ ، ۱۶ میلیون درج نموده است . در این ارقام مهاجرین افغان در ایران و پاکستان شامل نمیشوند . این رقم از نشریه سال ۱۹۹۲ دایرة المعارف برتانیة اقتباس شده است ، ولی توضیحی که با رتباط همین رقم در صفحه ۵۳۸ آن تحت شماره ۵۰ درج است نقل نشده است . طبق این توضیح نفوس مذکوره شامل مهاجرین در پاکستان و ایران نمیشود . حالا

اگر این مهاجرین را هم محاسبه نماییم، باز هم فیصدی ارایه شده تغییر میکند و ادعای داکتر فرهنگ مبنی بر بلند بودن فیصدی مولف فرهنگ بمقایسه ((احصائیه های جدید)) از اعتبار ساقط میگردد.

- سالنامه جهانی ارقام مربوط به ترکیب قومی نفوس کشور ما را از صفحه ۲۰۵ نشریه بنام کشور جهان (Country-of-the-World) که از طرف Gala-Research.Inc در سال ۱۹۹۵ نشر شده است، اقتباس نموده است. اولین نکته ی که در این فیصدی ها توجه خواننده را جلب میکند، همانا تخمین بلند فیصدی هموطنان هزاره ما در مجموع نفوس کشور میباشد. اگر تخمین سال ۱۹۹۶ را در مورد نفوس کشور اساس قرار دهیم، باید از جمله تقریباً ۲۵ میلیون نفوس در حدود ۲۷۵ (چهار عشرتیه هفتاد و پنج میلیون) آن هزاره باشند. مطلب دوم این است که در همین نشریه فیصدی هموطنان شیعه ما ۱۵ فیصد نشان داده شده است در صورتیکه هزاره ها ۱۹ فیصد جمعیت کشور را تشکیل دهند، فیصدی هموطنان شیعه ما باید بیشتر از ۱۹ فیصد باشد، زیرا بر علاوه هزاره ها، فارسی وان ها، قزلباشان و هم تعدادی از تاجک پیر و مذهب تشیع اند و تعداد هموطنان فارسی وان ما بر اساس تخمین سال ۱۹۹۳ لویی دوپری در حدود ۶۰۰۰ است، که در ولایات فراه، هرات، کندهار، نیمروز، و غیره سکونت میکنند. ممکن چنین تصور شود که چون یک تعداد هزاره ها سنی اند، مجموع عمومی هزاره ها یعنی هزاره های سنی و شیعه از اهل تشیع بیش تر باشند که شکل شامل بر هزاره های شیعه، قزلباشان، قسمی از فارسی وان ها و تاجک ها میباشد، اما این تصور درست نیست به سبب واضحی که در جمله هزاره ها ممکن ده فیصد آن سنی باشند که هزاره های بادغیس یا قلعه نو، یا خراسانی در آن در تعداد زیاد تراند. اینها بر اساس تخمین جانتسا، در ۱۹۷۸ در حدود ۶۰۰۰ و بر اساس تخمین آ. جی. اسلانوف در ۱۹۶۹ در حدود ۵۵۰۰۰ بودند. درینصورت ارقام سالنامه جهانی تنها در صورتی صحیح بوده میتواند که هموطنان هزاره سنی ما در حدود ۲ میلیون میبودند، در حالیکه تعداد واقعی آن ها بین دوصد و دویست و پنجا هزار نفر است.

- سالنامه جهانی گویندگان زبان های ترک نژاد یا ارال التایی را یازده فیصد نشان داده است و فیصدی هموطنان از یک مارادر مجموع نفوس کشور ۶ فیصد ارائه نموده است. حقیقت این است که

تعداد هموطنان از یک ما بیش تر از ۶ فیصد میباشد و این فیصدی با فیصدی هموطنان هزاره ما در مجموع نفوس کشور مساوی میباشد و تناسب گویندگان ازبکی با سایر زبان های التایی ۵ : ۶ نیست .

دایرة المعارف بریتانیکا در کتاب سالانه خود در سال ۱۹۹۷

تعداد گویندگان زبان های ترکی را بشرح آنی درج نموده است:

گویندگان زبان ازبکی	۲۰,۰۰۰,۰۰۰
گویندگان زبان ترکمنی	۲۰۰,۰۰۰
گویندگان سایر زبان ترکی	۲۳۰,۰۰۰
مجموع	۲,۸۳۰,۰۰۰

درینصورت بر اساس ارقام فوق فیصدی از یک ها در مجموع نفوس در حدود ۸ فیصد ، و از ترکمن ها بشمول سایر گویندگان زبان های ترکی در حدود ۳ فیصد است ، که باینصورت تناسب ۳ : ۸ درست میباشد .

بی اعتنایی و هم بیخبری نشریه سالنامه جهانی یا منبع مورد استناد دوکتور محمد امین فرهنگ تنها به همین مورد خلاصه نمیکرد . در همین متن یک صفحه ای نشریه سالنامه جهانی که با افغانستان اختصاص یافته نکات ضعیف و ضد و نقیض بخدی زیاد است ، که اگر قرار باشد هر یکی آن باعلامه صلیب مشخص شود ، بدون شک به گورستان عیسوی ها شباهت پیدا خواهد کرد . معلومات این نشریه بر علاوه نفوس در مورد رقم محصول غیر خالص ملی (GNP) نرخ های تبادل ، و سهم سکتور زراعت در محصول غیر خالص داخلی نیز ناقص میباشد . حتی اصطلاحات و عبارات این نشریه هم معیاری نیست . اگر آن را در مقابل دو نفر طلبه علم اقتصاد بگذاریم تعبیر و انتباه آنها از آن متفاوت خواهد بود . مطمئن هستیم که دوکتور امین فرهنگ این نشریه را ندیده است ، و تنها به نقل ارقام آن اکتفا نموده است (امید مورخ ۱۶ ماه اکتوبر ۱۹۹۵) اگر ان را میدید بعنوان استاد مضمون اقتصاد ملی و شخص وارد در ((سایل نفوس)) و ((نفوس شماری)) حتماً متوجه این نکات میشد .

دوکتور مهر محمد امین فرهنگ طی یک مقاله ای که به ضمیمه جلد دوم کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر چاپ شده خود را (بحیث متصدی آرشیف افغانستان در پوهنتون بوخوم المان) قلمداد مینماید که در آن تعداد ۷۰۰۰ . اثر علمی در بساره افغانستان موجود

است. جالب است که همین متصدی ارشیف افغانستان در پوهنتون
بوخوم در باره ترکیب قومی کشور مطلبی مینویسد ولی کتاب شهر
Grappen-Afghan-DIE-Ethnichen نخوانده است، با آنکه این کتاب
بزبان المانی نوشته شده نه بزبان پشتو این کتاب در همین مورد بمقایسه
اکثر منابع مطالب مفصلی در بر دارد. ذیلاً تخمینات مندرج این کتاب
بشکل نوحیدی آن ذکر میگردد. ۳۰

منابع	پشتون	تاجک	هزاره	ازبک	ترکمن	ایماق	بلوچ
M.Kinbur	۷۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰	-
M.Aslanov	۶۰۰۰۰۰	۲۳۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	-	-
Krave song	۷۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	-
Liduprec	۶۵۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۸۷۰۰۰۰	۱۲۵۰۰۰	۸۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰
A.Janata	۲۸۰۰۰۰۰ بدون معاینه	۳۶۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	-
Janatach	۶۶۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰۰	۱۱۰۰۰۰۰	۱۱۲۰۰۰۰	۳۰۰۰۰۰۰	-	-
Weekes	۶۳۱۲۰۰۰	۳۲۶۰۰۰۰	۹۳۲۰۰۰	۱۳۲۰۰۰۰	۳۹۹۰۰۰۰	۸۲۹۰۰۰۰	۲۰۲۰۰۰۰

اینکه در پایان کلام میخواهیم بعضی از مطالب عمده آن را
طور خلاص ذکر نمایم. یکی از موانع اساسی در پسلان گذاری اقتصاد ملی،
ارزیابی های پروژه های اقتصادی و توزیع خدمات اجتماعی فقدان یک
سیستم موثر احصائیوی بود. اگر چه طرح و تطبیق یک روش منظم طرح
رشد و انکشاف آغاز گردید، ولی طی ربع یک قرن در قسمت نفوس
اقدامات مهم صورت نگرفت. از طرفی تثبیت نفوس از طریق اجرای
سرشماری کامل نفوس بلحاظ مالی و فنی دشوار بود - یک مشکل این
است که در دل کوه های صعب المرور هزاران آبادی منزوی وجود
دارد، که دستیابی بآنها صرف نظر از جنبه مالی طاقت فرسا است.
مشکل دیگر شمارش کوچی ها است که تقریباً دایم در حال حرکت
میباشند و شمارش شان وقت و مصارف زیاد را ایجاد میکند. به همین دلیل
هم سروری دموگرافیکی سال ۱۹۷۲ اداره احصائیه مرکزی نفوس کوچی
ها را در بر نگرفت. در سرشماری سال ۱۹۷۸ هم این معضله با مسایل
حساب دیگر از قبیل شمارش زن ها در بعضی نقاط کشور طور جدی
محسوس بود. بآنها در دهه ۱۹۷۰ در زمینه اقدامات جدی صورت گرفت

و در این اقدامات بعضی موسسات بین المللی همکاری نمودند. در اثر آن اداره مرکزی احصائیه عمدتاً به معاونت تخنیکى و مالی اداره نفوس موسسه ملل متحد اولین پروگرام وسیعی را در جهت جمع آوری ارقام در مورد اندازه ترکیب نفوس از لحاظ سن، جنس، قومیت، زبان و سایر مشخصات اجتماعى و اقتصادى نفوس روی و دست گرفت و در مرحله مقدماتى آن یک تصویر نسبتاً واقعی از اندازه نفوس، توزیع جغرافیایی و ترکیب آن بر اساس سن و جنس بوجود آمد، اما کودکهای شور موجب ناکامی این پروژه گردید، بطوریکه اداره مرکزی احصائیه دیگر نتوانست قرار پلان ارقام و معلومات احصائیوی در مورد مشخصات دموگرافیکى، اقتصادى و اجتماعى نفوس جمع نماید.

در قسمت ترکیب قومى نفوس مونت ستوارت الفستون اولین مولفى است که در باره آن بحث کرده. بعد از سقوط امپراتورى درانى و انعقاد معاهده ظالمانه دیورند هم نفوس افغانستان کم شد، و هم در ترکیب قومى آن تغییر وارد شد. مهاجرت ها از انعطیف در یای آمو در ترکیب قومى نفوس هم تغییر قابل ملاحظه ی بوجود آورد و تعداد نازک ها و ازبک ها را در مجموع نفوس کشور محسوس تر نمود. باوجود تمام این تغییرات بحث روی موضوعات قومى نزد افغان ها نادره ۱۹۷۰ مهم نبود. تنها عده ای معدودی از مولفان افغانى به این موضوع تماس گرفته اند، ولى نوشته هاى شان در اصل برای معرفی افغانستان و آنهم بربان انگلیسى بود، مثل الار عبدالرحمن پژواک و پروفیسر محمد علی، سابق استاد پوهنتون. از جمله محققان خارجی خارج مارگستون، وارلن گریگوریان و لویی دوپری با این موضوع علاقه نشان دادند، گریگوریان، و همچنان ارلند فلیچر، مولف کتاب افغانستان، شاهراه فتوحات، فیصدی پشتون ها را در مجموع نفوس کشور ۵۵ نشان داده اند. اما در حلقهات چپی کشور تنها ارقامى که طرف علاقمندی خود شان بود، بازار پیدا کرد. رساله ی بنام نظام اقتصادى و اجتماعى افغانستان بقلم ۱ پلیاک از جمله همین الار تبلیغى بود که در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ بر قضاوت محافل چپی تأثیرات نافذی وارد نمود. میر غلام محمد غبار بر اساس آن فیصدی پشتون ها را در مجموع نفوس کشور کمتر از رقم واقعی آن نشان داد. به تعقیب او میر محمد صدیق فرهنگ این موضوع را در کتاب خود آب و تاب داد. بعد از کودتای شور این موضوع

ابعاد جدیدی کسب نمود. در این دوره از یک طرف حکومت پرچمی به پشتیبانی روس ها برای سرکوب نمودن مقاومت ازفکتهورهای قومی استفاده مینمود و هم از طرف آن و هم از جانب حلقیات سنی در تنظیم های جهادی در حق متصدیان سابق کشور دشنام دادن شدید شد. آنها نه تنها برای برحق جلوه دادن خط های فکری خود معایب سیستم سابق را برجسته مینمودند بلکه باینموضوع واضحاً جنبه قومی هم میدادند و پشتون ها را «مسئول بدبختی مردم میدانستند» یکی از پیشقدمان این حرکت میر محمد صدیق فرهنگ بود، که برای گرم نگهداشتن معرکه پهلوی مطالب غرض آلود خود، ارقام و حجیات های جمعیتی را بر رخ پشتون ها کشید. وی باین فکر غلط بود که پشتون ها بلحاظ عدد هم در مولعینی نیستند که ما عناصر فرهنگی، موسسات قومی و هویت آن ها را در تشکیل ملت واحد مهم بشماریم. او همچنان مخالفت خود را با زبان پشتو و رسمی شدن آن اعلام کرد. این نظریات و استنتاجات فرهنگ بخصوص از طرف ستمی ها و فیدرالست ها با علاقمندی خاص استقبال شد و آنها از آن ها در راه ارمان های تجزیه طلب خود که از طرف قدرت های خارجی بخصوص ایران تحریک و حمایت میشد، استفاده میکردند. آنها در این راه تا حدی پیش رفتند که ارقام را بنام «احصایه جدید» که غالباً ساخت خود شان بود، از جیب های خود بیرون نمودند. امروز طرح مضر دولت فیدرالی در کشور ما در نوشته های شان مقام خاصی دارد اما طوریکه در این اوراق دیده شد استنباطات و نظریات شان درین مورد درست بوده نمیتواند و مهمتر آنکه در این اواخر واقعیت های کشور آنها را باطل ثابت نمود.

منابع

- ۱ - میری کلفورد، کشور و مردم افغانستان، نشر کرده، لپن کوت، فلادلفیا، ۱۹۷۳، ۴۱
- ۲ - نویسندگان و مؤرخان اسلامی قبایل مغول رایش وین چنگیز خان در اوایل قرن سیزدهم عیسوی بنام لائار یا دمیکردند. بعضاً این کلمه برای منل ها و تائار برده میشود.
- ۳ - فیض محمد کاتب، سراج التواریخ، جلد اول، مطبعه کابل ۱۳۳۱ هجری قمری، ۲۱

- ۴- محمد حسن کاکړ ، حکومت وجامعه افغانستان ، دوره سلطنت امير عبد الرحمن خان ، ۱۸۸۰ - ۱۹۰۱ نشر کرده پوهنتون دولتي تګسېس در استين ، ۱۹۷۹ ، ۱۴۲ - ۱۴۵
- ۵- ديوود سي ، مونت گمري ، «ازبک ها در دو دولت» در کتاب سرحدات قومي شوروي اسيايي ، تدوين کنندۀ وليم کارکي ، نيوسارک ، ۱۹۷۹ ، ۶۰
- ۶- محمد جان شکوري ، عضو فرهنگستان تاجکستان ، جريده کيهان ، لندن ، ۱۹۹۲
- ۷- سراج التواريخ ، جلد اول ، ۱۵۲
- ۸- ايد ورد آل ورت ، اسماي مبانۀ ، ۱۲۰ سال حاکميت روس ، نشر کرده پوهنتون د يوک ، ۱۹۸۹ ، ۹۳ - ۱۰۳
- ۹- دايبره المعارف بریتانیکا ، کتاب سال ۱۹۹۷
- ۱۰- نجيب مایل هروي ، تاريخ و زبان در افغانستان ، از انتشارات بنياد موقوفات افشار ،
- ۱۱- جريده اميد ، شماره ۲۲۷ ، ۲
- ۱۲- دوکتور شادمان ، در مقاله تحت عنوان (انخار بر لیب گور) فارسي را زبان مقدس خوانده است .
- ۱۳- کاننل بوتول ، اضافۀ جمعيت ، مترجم حسن پويان ، انتشارات چاپ بخش ، ۱۳۷۰ ، ۱۶۴
- ۱۴- در باره بيان مفصل کوچي کړي و مساله اسکان در قرن نژدهم در افغانستان مراجعۀ شود به کتاب حکومت وجامعه در افغانستان ، الرياد شده ، ۱۲۳ ، ۱۲۵
- ۱۵- عبد الصمد حقجو ، ابزار مداوم وسلطۀ پشتون ها ، از انتشارات حوزه علميه قم ، ۱۹۷۱ ، ۱
- ۱۶- ايضاً ، ۶
- ۱۷- ايضاً ، ۴
- ۱۸- ايضاً ، ۱۰
- ۱۹- جريده کيهان ، لندن ، ژوئن ۱۹۹۷ ، شماره ۶۶۱ ، ۴
- ۲۰- ايضاً
- ۲۱- فصل آزادي گزارش مفصل از اولين سفر هيأت بلند رتبۀ جنبش ملي اسلامي افغانستان به جمهوري اسلامي ايران ، نشر کرده ستاد استقبال از هيأت ، خزان ۱۳۷۱
- ۲۲- مقدمۀ طرح قانون اساسي جمهوري فيدرالي افغانستان ، از انتشارات حوزه علميه قم ، ۱۳۷۱
- ۲۳- ايضاً ، ۲۵
- ۲۴- حسين علي حاج کاظم يزداني ، پژوهشي در تاريخ هزاره ، چاپخانه شهد قم

۲۵ محمد حسن کاکر، افغانستان مطالعه انکشافات سياسي، ۱۸۸۰-۱۸۹۶،

چاپخانه عرفاني پنجاب، ۱۹۲۱، ۱۶۰

۲۶- يزداني، الرياد شده، ۱۴۳

۲۷- مناطق مرکزی افغانستان بلحاظ ساختمان جغرافیایی و خصوصیات فیزیکی
شش ولایت ذیل رادر بر میگردد: بامیان، ارزگان، غور، غزنی، پروان و وردک
مشخصات عمده آن عبارت است از شرایط ناگوار، توپوگرافی، کوهستانی بودن،
عقب ماندگی اقتصادی و پراکندگی نفوس. این منطقه ۱۴۹ هزار کیلو متر مربع بوده
و در سال ۱۳۵۸ در آن در حدود ۲،۶ میلیون مردم زندگی میکردند. پشتون، هزاره،
تاجک و ایماق گروه های عمده قومی این منطقه میباشند.

۲۸- در مورد تلفات جنگ افغان شوروی بلند ترین تخمین از داکتر صدیق
نورزوی بوده که به ۱،۷ میلیون میرسد. رجوع شود به مقاله داکتر نورزوی بنام
(مشاهدات، ارزیابی، مسائل نفوس افغانستان) مجله نویسندگان افغانستان آزاد
(وفا)، شماره ۲، ۱۹۸۸، ۶-۱۲

۲۹- باس تخمین ماریک سلی ونسکی پشتون ها ۸۴ در صد مهاجرین رادر
پاکستان و ۴۰ در صد مهاجرین در ایران را تشکیل میدادند. رجوع شود به رساله
موصوف بنام افغانستان، برپادی نفوس مجله اور بیس (ORBIS)، ۱۹۸۹، ۳۹-۵۱.

30. Erwin Orywal, Die Ethnischen Gruppen Afghanistans
Wiesbaden, 1986. Dr. Ludwig Reichert Verlag.

پښتون، افغان، پټان

محمد معصوم هوتک

د نړۍ د اولسونو په ټولې کچې پښتون ډیر لرغونی قوم دی او د زمانې ډیرې سړې او تودې پر راغلې دي. د سترو يرغلګرو تاراګونو یې لیدلي او مقابلې یې ورسره کړي دي او تر ډیرو سختو ازموینو سرلوری او بریالي راوتلی دی. له تیرو څه کم شلو کلو راهیسې بیا دا قوم له یوه بنیادي ازموینې سره مخامخ دی چې لاس ته هم پکښې ولاړ دي. دښمنانو یې د تاریخ، ژبې او هویت د پامناوولو له پاره ناکام تللونه پیل کړي دي. زما د لیکنې موضوع ددغه قوم د پیژندنې په باب لنډې خبرې دي.

له څلورمې هجري پېړۍ راوړوسته مورخینو د پښتنو بیان په څرګند ډول کړی چې تفصیل به یې وروسته راسي خو تر میلاد تقریباً یوزر و پنځه سوه کاله مخکې موږ د هندي آریانو په وینې سرودونو کې د پکته پر نامه پېښو چې د زیاترو ختیځ پوهانو په نظر پکته د پښت معادله کلمه ده او زیاتره افغاني پوهان د پښتون نوم هم له دې کلمې څخه راوتلی ګڼي.

مشهور یوناني مورخ هرودتس (۴۸۴ ق م) د هخامنشیانو د بحث په ترڅ کې د شاوخوا سیمې د اوسیدونکو په باب بیان لري، د هغو د مشرانو نومونه راوړي او د کرو ورو په باره کې یې څیړي. نوموړي لیکي چې آریان (Arians) د میدیانو (Medes) په شان غشي لري خو نور وسایل یې باختریانو (Bactrians) ته ورته دي. د کندهاریانو جامي هم د باختریانو په شان دي. ۱۰ په دې لړ کې د پکتیس (Pactyes) یادونه هم کوي او لیکي چې پکتیس واکمنونه.

(cloaks) ۲. اغوندي اومحلي لښدي او نیزې له خانو سره ګرزوي ۳ بل ځای د کوچیانو بیان راوړي چې دی ورته sagartians وایي او لیکي چې ددوی ژبه پارسیانو ته ورته ده خو وسایل یې تر پارسیانو پکتیانو ته نژدې دی، اته زره اښونه لري. ۴

^۱ دا لیکنه زما د هغې څېړنې لنډيز دی چې په ډېره مجله کې په القاسطو غبره شوې ده.

د هيرودتس (Herodots) پکتيان د ټولو مورخينو په اتفاق همدغه نښي پښتانه دي (د تفصيل له پاره اسلامي دايرة المعارف - لومړۍ ټوک د افغان بحث وگوري) د پښتنو اصلي ټاټوبۍ يوه پراخه سيمه وه چې د نښي افغانستان زياتره برخې او د پاکستان شمال شرقي خواوې پکښې شاملې وې. ددې پراخې اورشو پخوانۍ نوم روه و. د تاريخ فرشته د بيان له مخې روه هغه سيمو ته ويل کيده چې له سوات څخه دسوي تر بناره اوله حسن ابدال څخه تر کابل او کندهاره پورې غزیدلي وې. رياض المحبت د روه پولي له ايلمن ياننې هيلمند څخه تر قشقر ، له براهوي بلوچستان څخه تر کشمير پورې ښودلي دي. په دې ډول په روه کې د اصلي افغانستان ټولې سيمې شاملې وې. ۵ له تاريخي اسنادو څخه داسې ښکاري چې پښتانه د اسلام په اوږدو کې له بادغيس او هراړه نيولي بيا د غور، ترغرو پورې اوډغه راز په زابلستان ، کندهارا او د ختيځې پښتونخوا په غربيو سيمو کې مېشته وو او هغه د خوشحال خان خټک خبره چې « سر يې هوري کندهار لم يې دمغار کې و » په پښتو کلاسيک ادب کې د روه يادونه زياته شوې ده.

اشرف خان هجري وايي :

قاصدان له روه نه راځي مدت شو

سلام باد رارسوي منت يې تم دی

کاظم شيدا وايي :

په هندي ادا يې وکړي په ما چاري

زه شيدا په زړه ساده دروه افغان يم

پښتانه په مجموع کې نورو اقوامو د افغان په نامه بللي دي. دوی خپل ځانونه پښتانه او خپله ژبه پښتو بولي. ددې کلمې په باب پوهانو بيلابيل نظرونه ورکړي دي. ځينودمهباراته اسواکا (Asvaka) ته نژدې بللي ده. اسواکا د کندهارا سيمې ته منسوبه کلمه ده چې د اس د سپرليو معنا ورکوي. ځينو دسانسکريت له اسواخانه څخه راپيدا شوی کلمه گنلي ده چې معنا يې د نوريو ټاټوبۍ (سرزمين سواران) دی. په دې ډول وينو چې افغان هم د خلکونوم او هم د سيمې نوم دی. ۶ داسې نظر هم شته چې اغوان په ارمني ژبه کې د غورو اوسيدنکو ته ويل کېده او دا نوم پښتو ته د ارمني گاونډيانو لخوا ورکړل شویدی. ۷ البته

په ارمني ژبه اغوان د غورو اوسیدونکو نه وایي خو دا چې دا نوم دي په خاص ډول د افغانانو له پاره استعمال شوی وی، نوره څیرنه غواړي.

په اسلامي عصر کې به حدود العالم بنایي لومړنۍ کتاب وي چې د افغان نوم یې یاد کړی دی (۲۷۲ ق)، د ارواښاد علامه حبیبی په قول د حدود العالم مولف په هغه ځای کې چې د پښتونخوا ښارونه لکه گردیز، لغمان او ناور ذکر کوي به سول او ښهار نومو ځایو کې د افغانانو استوګنه ښيي او داسې ښکاري چې پټان به په ښارو کې هم اوسیده او مشهور وو. ۸۰ تر دې یادوني وروسته نو د علامه ابوریحان البیروني په ګډون د غزنوي دورې د ځینو لیکوالو او شاعرانو په اثارو کې د افغان او افغانانو بیانونه موندلای شو. د غزني د دربار شاعر فرخی له نن څخه څه دپاسه زر کاله مخکې ویلي دي:

بگونه شل افغانیان دویره ونیز   چو دسته بسته بهم تیر های بی سوار
فردوسی په شاهنامه کې زابل له نژدې د «دشت خرگاه» د اوسیدونکو په باب ډیرې خبرې لري چې تفصیل به یې وروسته ولولي او وایي:

چنین گفت دهقان دانش پژوه
مراین داستان را زپشین گروه
که نزدیک زابل به سه روزه راه
یکی کوه بد، سرکشیده به ماه
بیک سوی او دشت خرگاه بود
دگر دشت زی هندوان راه بود
نشته دران دشت بسیار کوچ
زاوغان ولاچین وکرد و بلسوج

د روښاني نهضت ستر مخالف، اخوند دروېزه ننګرهارې (۹۲۰ - ۱۰۲۸ ق) به مخزن الاسلام کې د افغان او حتی افغانستان یادونه کوي. دده خپله وینا داسې ده: الحاصل هر که سیخواهد که خود را از بلای هر دو جهان نکهدارد و در اسلام ثابت باشند و در کفر نه افتند از پیران این زمانه احتراز بکنند و مرید نشوند و الاحوال او را پیش خواهد آمد چنانکه دیده میشود درین ایام اکثر هر که از افغانستان و بلای که دران آمده است از پیری و مریدی در آمده است. ۹۱۱

خوشحال خان خټک وايي:

د افغان په ننگ مې ونـړله توره

رحمان بابا وايي:

چې کشور د افغانانو معطر شي

کاظم خان شیدا وايي:

په هندي ادا يې وکړې په ما چاري

د شلمې پېړۍ په سر کې د افغان نوم له افغاني ملت سره د

مېنې او په افغانيت باندې د وياړلو پوه تخښه شوه. زياترو منورينو له خپلو

نومونو سره د افغان لقب هم کېږي دې نامه نو نور پوازي د پښتو تمثيل

نه کاوه بلکې د هر افغاني تبعه له پاره کارېدې.

د څه مودې راهيسې په خارج کې ځينې افغاني نشرات د

ايرانيانو په پيروي «د افغانستاني» پېخونده کلمه کاروي چې په هېڅ

صورت د افغانيت مفهوم نه افاده کوي. زما په فکر ددې کلمې رواج به

افغانيت وياړلي صفت ته زيانمن تمام شي.

لکه مخکې چې مې وويل د افغان نوم پښتو ته نورو ورکړی

دی خو وروسته يې د پښتو ليکوالو او شاعرانو په ليکنه او کلام کې رواج

موندلی دی خو پښتو ځانونه تل پښتون ويلي دي اوله پښتونولي څخه

يې د خپل ژوند له پاره د پوه وياړلي اجتماعي قانون په توگه کار

اخښتی دی او اخلي يې.

پښتو ته د پټان لقب هم ورکړه شوی دی دا لقب د هند په

پراخه سيمه کې منځ ته راغلي او پسي عام شوی دی. تر ايجاد وروسته

يې درېښي معلومولو له پاره ډول ډول توجيهاټ شوی دي په مخزن

افغاني او له هغه وروسته په ځينو اثارو کې چې د مخزن افغاني اغېزه پر

پرتله ده، پټان د بطلان اوښتی شکل بلل شوی دی او پر زيات شوی چې

دا لقب د انحضرت ص له خوا قيس عبدالرشيد ته ورکړه شوی دی بطلان

يې د پيړۍ د ملاتير بللی دی. ۱۰

د ځينو په نظر د پټان د نامه ريښه په هند کې د پښتو له

لومړنۍ ټاټوبي سره تړلې ده. فرشته ليکي: کله چې پټانه د غور له

غرونو څخه د هند سيمو ته وليږدېدل او د بهار ولايت په پټنه کې يې

واړول هنديانو بيا دوی پټني ته منسوب کړل او پټانان يې وبلل. ۱۱

مشهور نارويزي ختيځ پوه، مارگنسون، په پټان کې د پټانه پټان ريښه

د خپله بولي ۱۲ د پټان توجهه چې هر راز وي، زما د څيړني موضوع نه ده زه دونه ويلای شم چې دا نوم په هند کې ایجاد شوی او د پښتو انارو ته يې لار کړې ده. حقيقت دادی چې پښتون، افغان، پټان د يوه قوم درې نومونه دي، ملا عبدالباقي افغان وايي:

پټان قيس عبدالرشيد زموږ بابا نومونې درې

د وحدت پياله يې نوش کړه له مشرکه سورا پرې

د پښتو ژبه پښو ده. لکه د افغان نوم چې د غير پښتو له خوا دې قوم ته ورکړه شوی دی و دغه راز غير پټانه اقوام پښتو ژبې ته افغاني وايي دا نوم همدا اوس د تاجکو، هزاره وو، اوزبکو او نورو ورونو قومونو په عوامو کې د پښتو ژبې له پاره کارېږي. په پښتو ادبياتو کې يې هم ډير وړاندې مثالونه شته. د روښاني افکارو مبلغ شاعر، دولت لوانی، وايي:

افغاني لفظ مشکل و لوست کېښ نه شه

ورته وشوه کښنده ديارلس حـسـرفـونه

له افغاني لفظ څخه يې مراد پښتو ژبه ده. پښتو يوه سوچه اريايي ژبه ده چې د هندو اروپايي ژبو د کورنۍ د هندوارپايي څانگې د اوستا په پناخ پورې تړلې ده. د پټې خزاني له مخې يې د ادبي انارو څرکونه د هجرت په دوهمه پېړۍ کې ليدلای شو په هر حال پښتو ژبه د يوه ژوندي قوم ژبه ده چې د نوي او معاصر ادب ټولو اصنافو ته يې په خپله لمن کې ځای ورکړي دي او په اصطلاح د سيالانو سياله ژبه ده.

لکه د پټانه د نامه په برخه کې چې د پوهانو نظريات بيلابيل دي، دغه راز د پښتو د اصل نسب په باب هم راز راز خبرې شوی دي: چا د بنی اسرائيلو بقايا بللي او چا بل څه ليکلي. اسناد ښيي چې دې موضوع ته د لومړۍ ځل دپاره د زرمې هجري پېړۍ په شاوخوا کې منظم کار پيل شوی دی. د مغل جهانگير دربارمنشي، خواجه نعمت الله هروي نورزي، دنواب خان جهان خان لودي په سپارښته او د سمانا د حاکم هيبت خان کاکړ په مرسته د مخزن افغاني په نامه يو کتاب په ۱۰۲۰ هجري قمري کې وکښ. په دې کتاب کې د پښتو د اصل و نسب په باب مفصله څيړنه شوې او د پښتو قبيلو د روايتي شجره چارټونه ترتيب شوي او په دې برخه کې شفاهي روايتونه په ليکلي توگه ثبت شوي دي. تر دې کتاب وړاندې موږ پر همدې موضوع باندې کوم منظم اثر نه لرو ځکه نو د نعمت الله هروي زيار په

خپل وخت کې یو لوست دي او دمولف او د هغه د همکارانو هڅه د قدر ورده. مخزن افغاني د ټولو هغو اثارو له پاره د نوي ماخذ حیثیت لري چې وروسته په دې برخه کې لیکل سوي دي. په تاریخ مرصع، خلاصه الانصاب، صولت افغاني شوکت افغاني، نوزک افغاني، تواریک خورشید جهان، د پښتو تاریخ اونورو کې دمخزن افغاني محتویات را نقل شوي دي. دغه راز ځینو ختیځ پوهانو لکه سرویلیام جونز، الکساندر برنس، او هنري جورج راورټي هم دمخزن روایتونه نقل کړي دي.

دمخزن افغاني د روایتو له مخې پښتانه بنی اسرائیل دي. په بنی اسرائیلو کې د ساول (طالوت) له نسله گڼل سوي دي. ساول د حضرت یعقوب (ع) په دوولسو زامنو کې د ابن اسرائیلو پاچا و. دوه زامن یې وو چې ارمیا او برخیا نومېدل، لور یې د حضرت داود (ع) میرمن وه. برخیا د حضرت داود وزیر او ارمیا یې سپه سالار و. د ارمیا زوی افنه نومېدی چې د حضرت سلیمان (ع) سپه سالار و او د برخیا زوی آصف نومېدی چې د وزارت منصب یې درلود. افنه ته خدای خلوتښت زامن. ورکړل او آصف ته اقل زامن د حضرت سلیمان د وفات پر وخت د افنه او آصف له اولادې دومره پیاوړې قبیلې جوړه سوه چې په ټولو بنی اسرائیلو کې یې سارې نه و. وایي چې بنی اسرائیلو د حضرت سلیمان (ع) تر وفات وروسته د خدای نافرمانۍ له ملاتړ له خدای د بابل پاچا، بخت نصر، پر مسلط کړ او د بنی اسرائیلو ځینې قبیلې حجاز ته او ځینې غورته مهاجري سوي، حجاز ته د مهاجرو بنی اسرائیلو وروستي مشر خالد بن ولید دی چې د ځینو پښتو مورني نیکه بلل سوي دي او د غور د بنی اسرائیلو متاخر سري قیس دي.

ددې نظر یې له مخې د حضرت محمد (ص) په ژوند کې حضرت خالد ابن ولید (رض) خپل هغه لږبرونه چې په غور کې اوسېدل د اسلام دین ته راوبلل د غور پښتو یو وند د قیس په مشري مدینې منورې ته ولېږه هورې یې د اسلام مقدس دین ومانه او په ایمان مشرف شول انحضرت (ص) پر قیس باندې د عبدالرشید نوم کېښود.

قیس د مکې د فتح په غزا کې برخه واخیستله او د بطلان لقب یې وگاټه. حضرت خالد ابن ولید خپله لور، بی بی ساره قیس عبدالرشید ته په نکاح کړه. قیس له خپلو یارانو سره غور ته راستون سو. د اسلام د

مېن د بن بليخ يې وکړ او په ۲۰ ق يا ۲۱ ق کې مړ سو. درې زامن يې پاته سول چې سره بن، بيت او غرغښت نومېدل. اوسنی پښتانه د همدغو درونو اولاد دي. خوشحال خان خټک د همدې نظريې لار اغېزې لاندې ويلې دي چې:

پښتون له اصله سره بنی دی   يا غور غښتي دی يا بيتي دی

لودی غلجی دی د بيتي له لوره   په سره بن پورې بيا کرانی دی

داود هغې نظريې لاندې چې په مخزن افغاني کې د لومړي ځل له پاره ثبت سو، وروسته يې پلويان او مخالفين پېداکړل او تر نونسمې ميلادي پېړۍ پورې د يوې مسلحې او منل شوې نظريې په توګه وچلېده. پلويانو يې پټو ژبه د عبراني ژبې يو اوښتي شکل وباله اوسامي ژبه يې وګڼله. د نونسمې پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې اروپايي پوهانو د پښتو د بني اسرائيليت نظريه لريوېښتي لاندې ونيوله او تراوردن تاريخي اتیکي او ژبنو څېړنو وروسته دې نتيجې ته ورسېدل چې دا نظريه پر پاڅه تاداو ولاړه نظريه نه ده او انسانوي خوايې درنه معلومېږي. البته د تاريخ په ځينو پړاوو کې به د سامي اقوامو ځينې افراد او ګروپونه له پښتو سره يو ځای سوي او پکښې منحل سوي وي (اوسني سادات او تر هغه وړاندې مثالونه)، خو حقيقت دا دي چې پښتانه نه بيا اريايان دي او پټو يوه سوچه اريايي ژبه ده.

پښتو محققينو ددې نظريې د شننو او څېړلو په نېامت د تورات د روايتاتو پر بنا اوږد تحقيق کړي دي او په نتيجه کې معلومه سوي ده چې:

د ساول (طالوت) په زمانو کې د ارميا په نامه هېڅوک نه او زوی يې افغه يو خيالي موجود دي. د ظفرکاګا خيل د وينا له مخې د افغه نوم په ټول تورات کې نه موندل کېږي. ۱۳

د ساول په زمانو کې د برکيا په نامه يو تن سته چې زوی يې آصف دي خو دا چې هغه دي د حضرت سليمان (ع) په وخت کې وزير مقرر سوي وي، په تورات کې هېڅ راز اشاره نشته. فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد د (الدرس التام في التاريخ العام) په حواله ليکي (دساول (طالوت) د پاچا کيدلو کال ۱۰۹۲ ق م او دمرګ کال يې ۱۰۵۶ ق م ښودل شوی دی او تر شاول وروسته حضرت داود (ع) د بني اسرائيلو مشر وټاکل سو او تر څلوېښت کاله واکمنۍ وروسته په ۱۰۱۶ ق م کال ومړ ... د پورتنۍ ليکنې په رڼا کې هم د درايټ په حکم د مخزن افغاني دا ليکنه زړه ته نه لويږي چې وايي (برخيا او ارميا د ساول

دوه پښتانه زامن وو او د هغو زامن آصف او افغنه د حضرت داود وزير او سپه سالار (رسول) دا خكه چې كه موږ د برخيا او ارميا زوكړه په ١٠٥٦ ق م يا ١٠٥٥ ق م فرض كړو نو د هغو زامنو (آصف او افغنه) زوكړه كه د پلرو په شل كلني كې پېښه وي نو آصف او افغنه بايد په ١٠٢٥ ق م يا ١٠٢٦ ق م كې زوكړي او تر شل كلني په كم عمر كې د حضرت داود ځوندي نوميالي پاچا له خوا د وزارت منصب دغه آصف او د سپه سالاري منصب افغنه ته وركول له عقل و عاده ليري ښكاري . ١٢

حضرت خالد بن وليد يمو پياوړي صحابي و. په اسلامي تاريخو كې يې د ژوند حالات بيان سوي دي مگر دده د هغه د عوت بيان هېڅ ځاي نه شو موندلای چې دغور پښتنو ته به يې وركوي او هغوي به يې د اسلام مېن دين ته رابللي وي. كه دا خبرې فرض حال ومنو، بيا هم د خالد بن وليد په برخه كې د پښتوود ښې اسراييليت دطراحانو څخه غلطې پېښه سوي ده. ددوي په نظر خالد بن وليد د امويانو په وخت كې د كابل والي و د حجاج بن يوسف له خوا چې د امويانو مشهور ظالم حكمران و، مركز ته وځوښت شو. خالد د حجاج له بېرې مركز ته نه ولاړ، په پښتو قوتونو له پښتو سره يې ځمېني وكړه او اوسني خالدي پښتانه چې ځيني كسان دا نسبت ښكېنو ته وركوي، دده اولاده ده. بايد وويل سې چې د كابل دغه والي خالد بن وليد نه بلكې خالد بن عبدالله القسري و. دغه خالد ديزيد لمسی د عبدالله زوی و چې د عربيو په بېيله قبيله كې د قسرين عبقر له اولادې څخه و او ددغه نسبت په واسطه يې خالد بن عبدالله القسري بولي په داسې حال كې چې د مخزن افغاني د روايت خالد د وليد مخزومي زوی او لقب يې سيف الله و. ده د كابل د والي په توگه وظيفه نه لرله د ښې اسراييليت د نظر يې له طراحانو څخه داده خالد نامي سره كېد سوي دي.

د ښې اسراييليت نظريه ښي چې قيس په ٢٢ پښت افغنه بن ارميا ته او په ٢٧ پښت ساول (طالبوت) ته رسېږي. ١٦ كه اوسني پښتانه يوازې دافغنه له نسله وي نو تر قيس پورې د٢٢ نسلونو اولاده څه سول؟ هغوي خو هم بايد پښتانه يا پښتنو ته نژدې قبيلې وي. موږ تراوسه پورې په كوم تاريخ كې د هغوي داوولاد په باب څه نه دي لوستي. له قيس څخه تر نن پورې د ډېرو دقيقو شجرو له مخې ٢٦ پښته ټاكل سوي دي په ٢٦ پښته كې په مليونونو انسانان منځ ته راغلل، په ٢٢ پښته كې خو به

هر وروسته تر اوسني شمير زيات وي دا په ميليونونو انسانان چيري تري شم
سول ۱

- د پښتو ژبي په باب علمي څيړنو دا خبره ثابتې كړې ده چې
پښتو سلمي ژبه نه ده او لكه مخكې چې مې وويل دا ژبه د هندو اروپايي
ژبو په كورنۍ اړه لري. دا څرنگه كيدلای سي چې قوم دې بني اسرائيل
وي او ژبه دې اريايي وي. ۱۷

- پوهيږو چې ددې نظريې طراحان په مغولي واكمنۍ كې
اوسيدل. په دې واكمنۍ (هند) كې تر پښتون د افغان كلمه ډيره مروجه
وه د هغه وخت د پښتو په نظر هم د افغان كلمه تر پښتون مقدمه ښكارېده
ځكه يې نو د ساوول په كورنۍ كې د ارميا او افغانه افسانه وضع كړه. كه
دوى نه دا معلومه وای چې پښتون - پښتون نوم تر افغان لرغونې دې
هيڅكله به يې د ارميا پر زوى افغانه نوم نه وای ايښى بلكه پښتون ته ورته
نوم به يې وركړى وای.

مخزن افغاني د پښتو د بني اسرائيليت د نظريې تر وړاندې
كولو وروسته ټولې پښتني قبيلې او قومونه د بيت، سره بن او غرغښت له
لارې قيس عبدالرشيد ته رسولې دي. البته پښتانه ډير قوي شفاهي
روايتونه لري او د هغو له مخې ځانونه دغو ډزو څانگو ته رسوي. زما په
فكر كه د قيس صحابي توب ثابت هم سي بيا هم دا درې نيكونه دده
زامن نشي كيدلای او تر اسلامي عصر ډير وړاندې كان دى ځكه كه مونږ
دوى د قيس عبدالرشيد زامن و بولونو د ژوند زمانه يې بايد د لومړي
هجري پېرۍ شاخوا وي يعنې په دغه وخت كې بايد پښتانه د اجتماعي
جوړښت له مخې د افرادو يا كورنيو په حالت وي. د قوم يا قبيلې تشكيل
يې بايد ډير وروسته جوړ سوي وي او پردې خبره خو تقريباً اتفاق سته
چې په دوو، درو پېړيو كې له يوه فرد څخه د زرگونو او لكونو افرادو
زېږيدل ممكن نه دي خو تاريخ موږ ته وايي چې د پښتو ددغو درو
نيكونو تر زماني دوى درې پېرۍ وروسته پښتانه د يوه داسې قوت په توگه
موجود دي چې ستر پاچاهان حساب وړباندې كوي. د سبكتگين (۳۶۶
هجري قمري شاوخوا) غوندي پياوړي سلطان د خپل جنګي طاقت د
پياوړتيا او د خپلې پاچهي د ټينګښت په خاطر ورسره ځينې كوي او د
زابيل (زاول) د پښتو د يو مشر لور ځانته غواړي ۱۸ لوديان د ملتان په
پراخه سيمه كې چې بوسل شل زره كلۍ لري ۱۹ د حميد لودي په مشري

د یو غښتلي سلطنت اساس ایږدي او سبکتګین یې پیاچاھی په رسمیت پیژني ۲۰ له دې ټولو خبرو څخه داسې نتیجه راوړي چې پښتانه د اسلام په صدر کې د افرادو په توګه نه بلکې د منظمو قبیلو په حیث موجود وو او د بني اسرائیليت د نظر یې د طراحانو دا خبره چې ټول پښتانه له قیس عبدالرشید سره تړلي دي پر علمي ناداو ولاړه خبره نه ده.

اوس به د پښتون قوم ځینې سترې څانګې د تاریخي اسنادو له مخې وڅیړو او وپوهو چې ددې څانګو څرک تراسلامي عصر ډیرې وړاندې موندلای سو.

اودل - ابدال - اپتل - هفتل - یفتل

ابداليان د افغانستان په تاریخ کې ډیره مشهوره قبیله ده چې د معاصر افغانستان د جوړېدو له وخته یې د دوه نیمو سوو کالو په اوږدو کې واکمني د ټولو پښتنو له خوا منل شوې وه او د روسانو د غیر مستقیم او بیا مستقیم نیري په نتیجه کې یې واکمني له منځه ولاړه. ددې قبیلې زیاتره مشاهیر د افغانانو او ټولو پښتنو ګډ ملي افتخارات دي.

د ابداليانو د نامه هغه سپین پوستي اریایي قبیلې نه رسیږي چې په تاریخ کې یې د اپتل (Aptal) یا هفتل په نامه پیژنو. اروپایان دغه اریایي هپتالیانو ته سپین هونان (White.Huns) وايي. د هون - هان او بتي شکل اوس په پښتو ژبه کې (خان) دی چې ځینې پښتانه یې د (خون) په بڼه هم تلفظ کوي. د اپتل قبیلې د څلورو سوه میلادي په شاوخوا کې په باختراو نغارستان کې یو پیاوړې دولت جوړ کړ، له ساسانیانو سره یې جګړې کړې او کتیبي یې د کندهار په شمال او ارزګان کې موندل شوي دي. ۲۱ عربو دې قبیلو ته هیاطله وبل. تاریخي څیړنې ښیي چې دغه سپین پوستي اریایان د اوسني افغانستان سیمو ته تر راتګ وروسته له پکټ (پښت) سره ګډ شوي دي. د افغانانو ژبه چې پخوا هر څه وه له پکتیهانو سره له ګډون وروسته یو مخیزه پښتو شوی ده. ابداليانو ته د دراني لقب لوی احمد شاه بابا ورکړي دي. لراحمد شاهي عصر وړاندې یې ټولو تاریخونو نوم ابدالي یا اودالي راوړی دی.

د ځینو ابدالي قبیلو د نامه څرک موږ ته په ډیرو لرغونو زمانو کې بریښي چې په هغو کې یوه الکوزي قبیله ده. د الکوزیو پښتو ټاټوبی له لویه سره د ارغنداب ناوه ده، د زابل ولایت په جلدک او د فراه په ولایت کې هم الکوزي میشته دي. ارغنداب په تاریخي لحاظ د اراکوزیا

سېمه ده . د ق م څلورمې پېړۍ په دوهمې نیمایي کې چې مقدوني سکندر (تولد يې ۳۵۶ ق م) له اتما زرو لښکرو سره د اسيا پر لويه وچه برید وکړ، دريم داريوش ته يې ماته ورکړه او هخامنشي سلطنت پایتخت يې وسو، مخ يې پر اريانا ونيو. د هرات تر نيولو وروسته يې د هيلمند ناوه او ورپسې د اراکوزي ناوه د اراکوزيانو له سخت مقاومت وروسته فتح کړه. د ۳۲۹ ق م کال په دويمې کې يې د اراکوزي سکندر يې په نامه يو ښار د اوسني کندهار په شاوخوا کې جوړ کړ. ۲۲ دغه اراکوزيان چې د ارغنداب پر غاړو يې د سکندر په وړاندې مقاومت کاوه بيله شکه د همدا نننيو الکوزيانو اسلاف وو.

د اريايانو په لرغونو سرودونو (ويدونو) کې ۲۳ مور د ارغنداب په ناوه کې د پني، دسه، پراوته او بريښه قبيلو نومونه مومو چې له دوی څخه همدا اوس پني په سيوی او کندهار کې سته، بريښه په يقين سره د بريځ قوم نوم دی، پروت د الکوزيو يوبناخ دي، د اپريديو نوم د اپاريتي په بڼه ثبت دي او په سليمانخيلو کې د داسو دسه په نامه يو خيل سته. (۲۴)

ساک _ سهاک _ ساگزي _ اسحاق زي

له تاريخي څيړنو څخه څرگنديږي چې د ساک قبایل د امو په شاوخوا کې اوسېدل او د ژوند زمانه يې تر ق م شپږ سوه کاله مخکې بلل سوي ده. وايي لوی کوروش د سيستان د فتح پر وخت همدغه ساکان د هغوي د ښو خدمتونو له امله (نيک کردار) بللي او نازولي يې دي. مرحوم علامه حبيبي ليکي چې دغه کوچني ساکان صحرائين بول، د باختر په سيمو او د امو سيند په جنوب کې له پکټ يا پښت قبيلو سره گډ بول. د ساک نوم ددغو قبایلو په نومو کې خاي سو لکه په زابل کې سهاک او په هيلمند کې ساگزي. ساک او ساگزي پښني قبيله ده چې له دې قبيلې څخه عبدالله محمد بن صالح ساگزي په سيستان کې د يعقوب ليث صفار پر خلاف پاڅون وکړ او مات سو (۲۵۹ هـ ق) . مشهور افغان پوه سر اولف که رو دکندهارا د ساک واکمنانو په نومونو کې خورا ډير پښتو مشابهتونه موندلي چې گران لوستونکي يې په تاريخ مختصر افغانستان ۵۸ مخ کې لوستلای شي.

کله چې عربي فرهنگ پښتنو ته ننوت خورا ډیرې پښتو کلمې په عربي طرز او وروسته په پارسي بڼه ولېکل سوي چې په هغو کې ساک په اسحق او ساکزي په اسحاقزي واوښتل. ۲۵

غوزي - غلزي - خلجي - غلجي

په پښتو کې غلجي قبایل هم د شمیر له مخې او هم په تاریخ کې د خپل ځانګړي نقش په خاطر د یادونې وړ موقعیت لري. د خلرمي هجري پېړۍ په سر کې له دې قبیلې څخه لودیانو په ملتان کې دیوې درنې پاچهي تاداو کښېښوو چې نیمه پېړۍ یې دوام وکړ چې د غزنوي سلطان محمود له خوا وروسته وړانده سوه (۴۰۱ ق). تر دې وروسته خلجیانو (غلجیانو) هم په هند کې د سلطنت ودانۍ ودروله (۱۲۰۶ ع) چې تقریبا ۲۲۸ کاله ولاړه وه. علامه حبيبي تراوردو ژبېنو او تاریخي څېړنو وروسته دې نتیجې ته رسیدلې دي چې خلجیان همدا غلجي افغانان دي چې له قدیمه د غزنوي په غرو او رغو کې اوسي اود زاولستان پخواني خلق دي او لسان خلجیه یې له شکه پښتو ژبه ده. ۲۶ د نهمې هجري پېړۍ په نیمایي کې لودیانو د دوهم ځل له پاره د شاهو خیل لودي سلطان بهلول په لاس د هندوستان په شمال (دېلي) کې د یوه باعظمنه سلطنت بنسټ کېښوو چې ترانیا کاله عدل وروسته د مغول بابر په لاس ړنګ سو. تر بابر وروسته بیا ددې قبایلو (غلجیانو) خپلوانو، سوریانو، د سلطان عادل شیر شاه سوري په همت په هند کې د پښتو واکمنۍ ټینګه کړه تر هغه وروسته وینو چې په کندهار کې د حاجي میرویس نیکه په قیادت ملي غورځنګ پیل سو (۱۱۱۹ ق)، پښتانه یې واکمنۍ ته ورسول ترانه دېرش کاله سلطنت وروسته د افشار نادر په لاس نسکوره سوه او تر دې وروسته بیاله یو شمیر هلو ځلو سره سره دې قبایلو سیاسي واک نه دی اخیستی.

غلجي څوک دي ؟

دمخه تر دې چې د غلجیو په باب پر نویو څېړنو وغږېږم، لازمه بولم د هغې وجه تسمیې یادونه وکړم چې ددغه قوم د نامه لپاره تراشل شوي ده او تر یوې اندازې پخپله په پښتو کې یې هم عمومیت موندلی دي. ددغې وجه تسمیې له مخې د غلجي نوم پسه اصل کې غلزوۍ دی او علت یې داسې بیان شوي دي چې د بیت نیکه لور منود

غور له یوه شهزاده سره ددوی په کور کې اوسیدلی ، پته مینه درلوده او د مخه نږدې چې ددوی شرعي نکاح ونړله شي ، په منو کې د حمل ټیناسې څرګندې شوې ، مور وېلار یې تر معلوماتو وروسته نکاح ونړله او کله چې یې زوی پیدا شو غلزي (د غلا زوی) نوم پر کېښود. داوچه سمیه لومړی ځل په مخزن افغاني کې لیکل شوي او ورپسې نورو تاریخونو لکه خلاصه الانصاب ، تاریخ مرصع ، پښتانه د تاریخ په رڼا کې ، د پښتو تاریخ ... کې نقل شوی ده نږدې اندازې چې مرحوم محمد صديق فرهنگ لاهم چې غلجيو په باب یې د نویو څېړنو په باره کې کافي معلومات درلودل په خپل التر افغانستان در پنج قرن اخیر کې دغه وجه سمیه تکرار کړېده . البته د مرحوم فرهنگ دا یادونه د زیاترو محقیقینو په نظر د پښتو سره د یو راز د پښتني ښکارندويي کوی چې په خواب کې یې پر نورو لیکوالو برسیره ښاغلي پوهاند دکتور محمد حسن کاکړ مفصله څېړنه کړې او دا نظریه یې یوه بې ښاده خبره بللې ده . (وګورئ د مقالو په هغو مجموعه کې د پوهاند کاکړ لیکنه چې د پښتو او پښتنو په باب جلیات نومېږي او په کاناډا کې څو کاله خپره شویده) ما هم ترخپله وسه د دېوه مجله دریم کال دریمه ګڼه کې پدې برخه بیان کړېدی . د پښتو قومونو په باب نورې مضحکې وجه سمیې هم شته او زموږ استاد ښاغلی پوهاند عبدالشکور رشاد یې یو اوږد لست برابر کړېدی چې یوه برخه یې د حیات افغاني د پښتو ژبې په تعلیقاتو کې چاپ شویده .

د غلجيو د نامه په توضیح کې پوهان د نوو څېړنو له مخې ټول په یوه خوله دې چې دانوم غرزي (کوهزاد) دي . غرزي یعنې د غرو خلک . علامه حبیبی د توماس چک له قوله وایي چې په لرغوني دري باختري کې Gar (ګر) غره ته وایي او د اموسیند د لوري خوا د غرنۍ سیمې اریایي اوسیدونکي غرچه نومیدل . غرڅه او غرڅني په ننی پښتو کې مروجي کلمې دي چې د غره مېړونو ته وایي . غرزي کلمه ورو ورو په غلزي غلجي او خلجي اوښتې ده . غر د یوې لاحقې په توګه د پښتانه له نامه سره تړلې دی عربو د غور پښتانه پاچهان ملوک الجبال بلل . دغزنوي دربار مشهور شاعر ، ابوالقاسم فردوسي ، په خپل تاریخي شهرار ، شهرنامه کې د زابل په غرو کې د افغانانو دیو مشر او پهلوان اوږد داستان لري . دامشرکک کوهزاد نومېدې چې په قوي احتمال سره یې (غرزي کک ، غلجي کک) بللای سو . فردوسي په شاهنامه کې داسې وایي : ۲۷

چنين گفـت دهقان دانش پـژوه
 كه نـزدېك زابل به روزه راه
 بېك سوي او دشت خرگاه بود
 نشسته در ان دشت بېسار كوچ
 يكي قلعه بالاي ان كوه بـود
 مران حصن را نام مرياد بـود
 بدو در يكي بدكنش جاي داشت
 نژادش زاوگان سپاهش هزار
 ببالا بلند و به پيكر بـلند
 دورانـش بمـانند ران پيل
 به نېرو جدا كـردې از كوه كمر
 چو پيـكار جـتې زمردان مـرد
 وړانام بودي كك كوهـزاد
 هزارو صدو هـژده اش سال بود

مراين داستان را زپښين گرو
 يكي كوه بد، سبر كشيده به ماه
 دگر دشت، زي هندوان راه بود
 ز اوگان ولاچين و كـرد و بلوچ
 كه ان حصن از مردم انبوه بود
 ازو چنان نابخردان شـاد بود
 كه در رزم با ازدهاپاي داشت
 همه ناوك انداز و ژوبين گزار
 به حمله چو شمير و به پيـكار بېر
 كه رزم چو شان تر از رود نيل
 گريزان ز رزمش بدې شمير نو
 زمردان بـر اوږدې از گرز كـود
 بگيـني بـسي رزم بودش به ياد
 بـي بـيـم ازو در دل زال بود

دارواښاد استاد احمد علي كهزاد په نظر د مرياد غرپه فرامه
 كي واقع دي او (كه نژدېك زابل په روزه راه) داسې تعبير وي چې زابل
 پراخه سيمه ده او په دې ځاي كي له زابل څخه مراد د هيلمنډ او
 ارغنداب ښاري دي. نوموړي استاد زياتوي ((د دشت خرگاه عبارت از
 سرزمين پهلوريست كه علي العموم كوچي ها در ان مستقر بودند و خيمه
 ها و شـردي ها و خرگاه هاي خود را در ان پهن دشت بريـامي نمودند :
 راهي كه بطرف هندوان رفته بود ۴۰مـكان دارد كه از طرف جنوب در راه
 قندهار و چمن كوټه جانب هند ميرفته، ولي امكان ديگر هم موجود
 است كه راه مذكور از طريق قندهار و غزنه به مركز كابلستان كه در ان
 وقت حصه زياد ان پيروان هندوييزم بودند كشيده شده باشد . ۲۸
 په شهنامه كي موږ پسو شمير نور پښونه هم موندلای سو چې د
 كك كوهزاد هویت په مشخص كيدلای سي.

دل كـسـارزار و خـرد را روان
 به نـمـروي او كس نېسته ميان
 اـبـر دشت خرگاه بگزيده كوچ

يـكـي گفـت اـي نامـور پهلوان
 نهنگ دمسـانست و شمير ژيان
 نژادش ز اوگان سپاهش بلوچ

*****

کک کوهزاد اژدهای نواست	زگر شیب و ازسام جنگی تراست
دگر انکه در کوه با ان دلیر	هزاران جنگی همه همچو شیر
بمردی فروزند هر یک ز کک	بود کک زیبار ایشان سبک
هزاران سواران افغان گروه	ز لاجین دلیران ابر گرد کوه
ندارم درنگ امشب ایدر زکین	مگر سوی اوغان و خرگاه زمین

*****

سوی دشت خرگاه تازیم زود   ز افغان و لاجین براریم دود

د دشت خرگاه موقعیت مونږ ته دا رانښيي چي دا د اوسني زابل او غزني د پراخو دښتو سره متصل و چي تر نن پورې لاهم د غلجی کوچیانو کړدی پورې پلني دي ، د شهنامي د متعددو روايتوله مخي کک کهزاد افغان ، د زابل پاچا وه د دشت خرگاه پښتانه يي عزيزان و او په لښکرکي يي په زرگونو اوغانان شامل وو چي له دې څرگندونو څخه ویلي شو چي کهزاد همداغزۍ غلجی دي . روايتی شجره د غرزي په اولاد کي د توران ، بولر ، بارو ، بابو ، درخی ... نومونه رانښي چي دا پخپله تر اسلامي اثر دیر وړاندې لرغوني نومونه دي . له دې څېړني څخه داسي نتیجه راباسو چي پښتانه اړين نژاد ته منسوب ددې ځناوري بومي انسانان دي . چي وروسته د تاریخ په مختلفو پړاوونو کي د نورو توکمونو خلک هم ورسره یوځای شوي او داسي په کي منحل شوي دي چي له بومي پښتو څخه يي سره بيلوالی گران ښکاري . ددوی ژبه پښتوله اريايي ژبو څخه شميرل کيږي . دهندو اروپايي ژبو له شرقی شاخه داوستا په گروپ پورې تړلي ده . دا موضوع اوس د يو داسي حقيقت په توگه منل شوې ده چي د ختيځ او لويديځ پوهان ورباندې متفقه الرايه دي او د تردید ټکی په کي نه ويني .

لمن ليکونه

- (۱) د هېرودوس تاريخ - اووم فصل - ۶۶ گڼه - ۴۹۲ مخ - انگرېزي ژباړه - دا يادښتونه پياوړي مورخ پوهاند دوكتور محمد حسن کاکړ رالېږي چې مننه ترې کوم.
- (۲) cloaks يو ډول بې لستونو جامې دي چې ارتې غاړې لري او ماد واسکت کلمه ورته مناسبه ژباړه و بلله.
- (۳) د هېرو دوت هماغه اثر اووم فصل - ۶۷ گڼه - ۴۹۲ مخ
- (۴) هماغه اثر اووم فصل ۸۵ گڼه - ۴۹۷ مخ
- (۵) کاکړ - پوهاند ډاکټر محمد حسن - افغان - افغانستان و افغانها و تشکيل دولت در هندوستان ، فارس و افغانستان - ۱۳ مخ - پېښور - ۱۹۸۸ م
- (۶) هماغه اثر - ۱۶ - ۱۷ مخونه
- (۷) هماغه اثر - ۱۵ مخ
- (۸) حبيبي - پوهاند عبدالحی - د پښتو ادبياتو تاريخ - دوهم ټوک - ۱۵ مخ - کابل ۱۳۲۲ ش
- (۹) اخوند دروېزه - مخزن السلام - ۲۰۷ مخ - دهلي - ۱۳۰۰ ق کال
- (۱۰) وگوري پښتانه د تاريخ په رڼا کې ، خلاصه الانصاب ، تواريخ خورشيد جهان
- (۱۱) ظفر کاکاخيل - سيد بهادر شاه - پښتانه د تاريخ په رڼا کې - ۱۰۲ مخ - پېښور
- (۱۲) تاريخ تلفظ صرف پښتو - د دوكتور روان فراهادي ترجمه - استاد عبدالحی حبيبي له تعليقاتو سره - لومړی ټوک ۲۱۱ مخ - کابل - ۱۹۷۷ م
- (۱۳) ظفر کاکاخيل - سيد بهادر شاه، پښتانه د تاريخ په رڼا کې - ۲۵ مخ - پېښور
- (۱۴) محمد حيات خان - حيات افغاني - پښتو ژباړه - دريم ټوک - تعليقات - بامخ - کابل - ۱۳۷۰ ش
- (۱۵) هماغه اثر - هماغه ټوک - تعليقات - پچ مخ
- (۱۶) ظفر کاکاخيل - سيد بهادر شاه - پښتانه د تاريخ په رڼا کې - ۲۵ مخ - پېښور
- (۱۷) ځينې کسان وايي دا خبره ممکنه ده چې لوم دې بني اسرائيل وي او ژبه دې هندو اروپايي وي او په مثال کې يې Yeddish ژبه راوړي دا ژبه د هندو اروپايي ژبو په جرمانېک ښاخ اړه لري او يوه ډيره نوې جوړه سوي ژبه ده چې د Early German او Hebrew يو مخلوط دی . نن ورځ د ايټاليا ، ترکيې ، هېانيې ، شمالي افريقا او يورپا شمير امريکايي يهودان نه په پوهېږي . (وگوري ؟ What is Jew - ۱۱۷ مخ - څلورم چاپ) دا چې ژب پوهانو په هندواروپايي کورنۍ پورې تړلې ده علت به لي غالباً دا وی چې پدې ژبه کې تر عبراني ژبې د جرمني ژبې مواد ډير دی .

- (۱۸) حبيبي - پوهاند عبدالحی - تاریخ مختصر افغانستان - ۱۴۱ مخ - ۱۳۶۸ ش - د سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان نشرات .
- (۱۹) رشاد - پوهاند عبدالشکور - لودي پټانه - ۱۳ مخ - کابل - ۱۳۳۶ ش .
- (۲۰) تاریخ سلطاني ۲۳ مخ ، تواریخ خورشید جهان ۶۷ مخ ، لودي پټانه ۱۲ مخ
- (۲۱) حبيبي - پوهاند عبدالحی - تاریخ مختصر افغانستان - ۲۳۲ مخ - ۱۳۶۷ ش
- (۲۲) هماغه اثر ۴۰ مخ
- (۲۳) ویدی سرودونه له نن څخه نژدې څلور نیم زره کاله وړاندې وېل سوي دي - وېونکی يې هغه اریایي قبایل وو چې د امو په شمال کې اوسیدل او خپله مینه يې اریانا وېجه بلله . اریایي مدنیت د وېدا په څلورو کتابو کې منعکس سوي دي چې نومونه يې ریګویدا ، سام وېد ، اتهروا وېد ، یجور وېد دي - ریګوید يې په ټولو کې قدیم دی .
- (۲۴) حبيبي - پوهاند عبدالحی - تاریخ مختصر افغانستان - ۱۰ مخ
- (۲۵) ددغه راز بدلونونو نورې نمونې دادي سرود ، سردسیر ، جروم ، گرمسیر ، مستنج ، مستنگ ، بختان - ساگزستان ، ههستان - کوهستان ، میرواعظ ، میرویس ، لهوگرد ، لوگر ، طوخي ، توخي - سفید روان - سپیروان (په کندهار کې د پوه کلي نوم دی) او نور .
- (۲۶) حبيبي - پوهاند عبدالحی - پټنوو لویکان غزنه - ۶۹ مخ ، کابل ، ۱۳۲۱ ش
- (۲۷) کهزاد - استاد احمد علي - افغانستان در شاهنامه - ۲۸۲ - ۲۸۹ مخونه - کابل - ۱۳۵۵ ش
- (۲۸) هماغه اثر ۲۸۷ مخ

د پښتو اصل او ريښه

حبيب الله تړی

کله چې سړی هغه روایات او نظریات راسپړي چې د پښتو د اصل او ريښې په باره کې په مختلفو آثارو کې راغلي دي، نو له راورتي سره دا خبره هرو مرو مني چې «د پښتو د ژبې د اصل او ريښې په باره کې هم د نظر اختلاف تر هغه نه کم نه دی لکه خپله د پښتو د اصل او نسب په باره کې چې دي.»^۱

پښتو چا د دیوانو ژبه بللې ده، چا سامي ژبو ته ورکش کړې ده او چا په هندو ایراني ژبو پورې تړلې ده. چا د هندو ایراني ژبو د سترې ونې په هندي څانګه پورې مربوطه ګڼلې ده او چا یې په ایراني څانګه پورې، چا بیا پښتو اصلاً د ساکانو یا سیتیانو ژبه بللې ده او چا د هندو ایراني ژبو تر منځ یوه مستقلة ژبه او د اتصال کړۍ ګڼلې ده. د تذکره الملوك^۲ مؤلف وايي چې ځینې روایتونه پښتو د دیوانو ژبه بولي. دي لیکي:

«ځینې روایتونه وايي چې افغانانو خپله ژبه له دیوانونه زده کړه، ځینې نور بیا وايي دا د کسې دغره د اوسیدونکو ژبه ده. د افغانانو د عادت وو چې د دغو خلکو بڼې او لوني به یې ترې بوولي او ودونه به یې ورسره کول او خکه یې نو پښتو ژبه ورته زده کړه او خپله ژبه یې چې ابراهیمي [عبري] وه، هیره کړه.»^۳

کوم مطالب چې د پښتو د اصالت په باره کې ځینې غربي مؤلفین لیکلي دي، په هغو کې هم بعضي د تذکره الملوك له افغانوي روایت نه وروسته نه پاتې کېږي.

هنري راورتي لیکي: «د پښتو ژبې د افعالو او ضمایرو له خصوصیاتو او ځینو نورو مشخصاتو نه داسې ښکاري چې دا یوه عجیبه او لرغونې ژبه او له هرې معلومې ژبې نه متفاوته ده.»^۴

راورتي وايي ددې خبرې دلیل دادی چې پښتانه اصلاً د یهودو د لسو ورکو شوو قبیلو بقایا دي. دی وايي کوم وخت چې دا قبیلې د فلسطین په یهودیه کې اوسیدې هلته یې ژبه دیو شمیر نورو قبایلو له لهجو سره ګډه شوه. کله چې دا قبیلې له خپل اصلي ملکه دهنوي دا اوسنی ملک افغانستان ته روانې وې، په لاره کې یې ژبه د ډېرو نورو ملکونو له ژبو

سره هم گډه شوه. څرنګه چې دغه د لارې په سر ملکونه اکثره غربي وو نو خلک یې په مختلفو درو کې پداسې وړو وړو قومونو ویشل شوي وو چه له بهر سره یې رابطه او مخابره نه لرله ځکه یې نو د هر قوم ژبې له نورو ژبو سره بیخي توپیر لاره. راورتي په پای کې لیکي څرنګه چې د پښتو ژبې اساس همدغه ګډوډه ژبه جوړوي نو له دې امله دایوه عجیبه او له نورو نه متفاوته ژبه ده. ۵

کله چې راورتي دخپل ګرامر په مقدمه کې دپښتو اونورو ژبو په ارتباط غږېږي، د هغو کسانو نظریات ردوي چې وايي پښتو یوه آریایي ژبه ده او وايي «پښتو زما په خیال دسامي ژبو په کورنۍ پورې اړه لري» پدې پي راورتي کوشش کوي دا ونیسي چې پښتو هم په صوني، هم په صرفی او هم په نحوي لحاظ له عربي او عبراني ژبو سره تړلي ده. ۶ راورتي یو څیرک او د ډیرې وسیعې مطالعې ځاوند محقق و او له زرو ایرانی ژبو په تیره یما ژند سره یې دپښتونژدې ارتباط پوره درک کړی و. مثلاً یو ځای لیکي:

«نن له اباسیند نه سمدستي لویدیځ پلونه داسې یوه ژبه وېل کیږي چې د عباراتو او ساختمان په لحاظ له هرې معاصرې ژبې نه بیخي فرق لري او په غالب کومان له ژند، پهلوي او عبري نه راوتلي ده او دا ژبه پښتو... ده» ۷

خو څرنګه چې دراورتي مطالعه په زرو فارسي او پښتو اثارو کې ډیره پراخه وه او پدغو اثارو کې، چې راورتي په ډیر زیات اهمیت ورته قایل و پښتانه په مکرر او متواتر ډول بني اسرائیل بلل شوي وو او خپله پښتو هم دا روایت تائیداو، نو له دې امله دی تر پایه له سامي ژبو، په تیره عبري سره، د پښتو د اصل او ریښې په نږدې ارتباط کلک ودرید او ورته تیر نه شو.

سر ویلیام جونز، د بنګال د شاهنشاهي آسیایي ټولنسي دمنوښي رئیس، له راورتي نه پخوا پښتو له سامي ژبو سره ورته بللې وه. جونز د بنګال د آسیایي ټولنې په مجله کې په هغې پوښتنې کې او بې درنګه تبصره کې چې دیوې تاریخي لیکنې په ارتباط یې وکړه، وویل چې «پښتو له کلدانی ژبې سره ډیره زیاته ورته ده» ۸

مگر د پښتو د تاريخ او ژبې يو شمير وتلو خپرونکو او د ژبنيو مطالعاتو مقتدر پوهانو له کلداني او نور سامي ژبو سره د پښتو ارتباط په قاطعيت رد کړ او ويي ويل چې پښتو له اصله يوه اريايي ژبه ده .

کلا پروت لومړنی وتلی مستشرق و چې په کال ۱۸۱۰ کې يې د اسيای ادبياتو د ارشيف په اول توک کې دا نظريه په صراحت رد کړه چې کوندي پښتو له سامي ژبو سره تړلې ده . ده وليکل چې « د پښتو او سامي ژبو تر منځ نه په کلماتو کې اندکترين شباهت شته او نه په گرامري جوړښت کې » ۹

مستوارت الفستن ، چې د پښتو د ټولنې او تاريخ د مطالعې په برخه کې د ديراوچست صلاحيت خاوند و ، په کال ۱۸۱۴ کې د پښتو او کلداني ژبې د ورته والي په باره کې د ويليم جونز خبره رد کړه او ويي ليکل چه ده دوه سوه او اتلس پښتو کلمې د يو شمير نورو ژبو له معادلو کلمو سره مقايسه کړې . خو « له دې وونه يوي هم له عبراني او يا کلداني سره اندکترين شباهت نه لاره » ۱۰

يو بل انگرېز مولف ، جان ملکم ، هم د فارس په تاريخ کې الفستن ته ورته نظر څرگند کړ او ويي ليکل : « د عبري او پښتو يا د افغانانو دمعاصرې ژبې تر منځ د نژدې والي هيڅ څرک نه لگيږي » ۱۱

د پښتو د تاريخ ، ژبې او ادبياتو لوی محقق اوسر مستشرق ، برنارد ډورن ، هم په کال ۱۸۶۳ کې وليکل چې « پښتو ژبه له عبري يا کلداني ژبې سره نه د گرامري لحاظ اندکترين شباهت لري اونه د لغاتو په لحاظ » ۱۲

ډورن د پښتو منتخباتو په مقدمه کې هم دا خبره وکړه چې « پښتو له هيڅ سامي ژبې سره څه ارتباط نه لري » ۱۳

په يوبل الر کې هم چې د هرې مخکې انجيل نومېږي او په کال ۱۸۴۸ کې بيکسټر خپور کړی دی ، د پښتو د ساميت نظريه په قاطع ډول رد شوې او ليکل شوی دی چه پښتو « د سامي ژبو هيڅ خصوصيات نه لري » ۱۴

البته يوزيات شمير غربي مولفينو او د ژبنيو مطالعاتو پوهانو نه يوازې دا چې له ډېر پخوا نه د پښتو د ساميت نظريه رد کړې بلکه دا يې هم په ډاگه کړې ده چې پښتو يوه هندو اروپايي ژبه ده .

بیا هم کلاپروت لومړنی غربي محقق دی چې پښتو يې يوه آریایي ژبه وبلله او دا عقیده يې په ډېره کلکه په ډاگه کړه چې ((پښتو بې شکه د هندو - جرمانیک ژبو د سترې ډلې يوه څانګه ده)) ۱۵
د ژبنيو مطالعاتو ډیر لوی عالم پات (Pott) هم پښتو په قاطع آریایي ژبه وبلله . لوونال پدې ارتباط داسې لیکي :

((پات Pott چې بل دده په سویه ستر د فقه اللغة عالم نه دی نیر شوی ، یوه شېبه هم پدې صفة نه کوي چې پښتو د هندو اروپایي ژبو په کتار کې ودرې .)) ۱۶

دورن هم په کال ۱۸۴۷ کې د خپلو منتخباتو په مقدمه کې پښتو یوه سوچه آریایي ژبه وبلله او وېي لیکل چې ((پښتو د هندو - فارسي ژبو په لویه کورنۍ پورې مربوطه ده)) ۱۷

اما هر څومره چې د ژبني تعارېخي . مقایسوي څېړنې زیاتره د علم حیثیت غوره کاوه ، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغومره دقیقه کیدله . د پښتو په برخه کې هم پوهانو یوازې پدې قناعت ونه کړ چې د هندو - ایرانی ژبو په کورنۍ پورې مربوطه آریایي ژبه يې وېي ، بلکه غوښتل يې دا هم معلومه کړی چې ددغې لویې کورنۍ له کومې څانګې سره خاص ارتباط لري .

څرنګه چې په پښتو کې د هندو ایرانی ژبې د لویې کورنۍ د دواړو ډلو خصوصیات دریاځي او په وفرت موجود دي ، نو له دې امله چا پښتو په هندي ډلې پورې مربوطه وګڼله او چاپه ایرانی ډلې پورې .

کوم غربي لیکوال چې پښتو يې لومړی ځل د هندو ایرانی ژبو له هندي ډلې سره مربوطه وګڼله هغه رابرت لیچ دی . لیچ په کال ۱۸۳۹ کې د بنګال د آسیایي ټولنې په مجله کې د پښتو ګرامر په باره کې یو مضمون ، چې په حقیقت کې په لویدیځ کې د پښتو ګرامر لومړنۍ طرحه ده ، خپور کړ او د هغه په مقدمه کې يې د پښتو اوسنکرت د اصواتو له یوې ساده مقایسې نه وروسته ولیکل چې ددغو دوو ژبو اصوات ښې چې پښتو په قاطع ډول د سنسکرت ښه لري . ۱۸

اما چا چې پښتو د هندي ژبو د یوې ښایسته وسیعې تاریخي - مقایسوي مطالعې په نتیجه کې د هندو ایرانی ژبو له هندي څانګې سره مربوطه وګڼله هغه رودولف هورنل دي . هورنل په خپل هغه اثر کې چې دګادي ژبو مقایسوي ګرامر نومېږي لیکي چې د هند شمال غربي سرحد

تر نهايي حدودو پورې پراکرت ژبې ويل کېږي. «خوله دې خاي نه
هاخوا پښتو او کافري ژبې پرته دي.» دی خبرې ته دوام ورکوي
اولیکي: «ترومې په خپلو هغو مقالو کې چې د پښتو او کافري ژبو په باره
کې يې ليکلي دي، له گادي سره ددغو دوو ژبو نژدې والی ته توجه
وراړولي ده... مگر خبره له دې نه وړاندې خي او [دغه ژبې]، خصوصاً
پښتو د مگادي پراکرت ژبې مسلم خصوصيات لري.» ۱۹

هورنل پدې پي کې له ځينو گادي ژبو سره د پښتو او نورستاني
ژبو يوشمير گډ خصوصيات او مميزات په گوته کوي او په پای کې ليکي:
«له دې نه څرگندېږي چې مگادي، پراکرت او پښتو او کافري ژبې په
لرغوني زمانه کې بيخي سره نژدې وي او حتی يوه ژبه يې جوړوله
وروسته سراسیمه ژبې دمگادي او د غو ژبو تر منځ واقع شوې او مگادي
ژبه يې ورو ورو د شرق په لور بيخي لرې تېل وهله.» ۲۰

په پښتو کې د هندي اريايي ژبو خصوصيات دومره بارز وو
چې حتی فرانسوي لوی ختيځ پوهان جيمزدار مستر هم په اول سر کې
په خپل هغه اثر کې چې هند ته د فلاوجيکو مطالعاتو د سفر رپوټ
نومېږي او په کال ۱۸۸۲ کې خپور شوی دی، د هندوایراني ژبو په
هندي ډله پورې مربوطه وگڼله.» ۲۱

اما چا چې پښتو اول وار د هندوایراني ژبو د ونې له ایراني خانکې سره وتړله
هغه شېلي ډيور دی. ده په خپل هغه اثر کې چې «د مقایسوي فلاوژي اجمال» نومېږي
او په کال ۱۸۵۳ کې خپور شوی دی، پښتو اساساً د ایراني ژبو په کتار کې ودروله خو په
عين وخت کې يې وويل چې پښتو ځانته خاص موقعيت لري. دی د ایراني ژبو په بحث کې
ليکي چې د افغانستان ژبه يعنې پښتو هم په همدې ځانگه پورې اړه لري خو «ځانته يې په
يوه خاصه او ابتکاري طريقه انکشاف ورکړي دی.» ۲۲

د ژبنيو مطالعاتو لوی عالم، ماکس مولر، هم پښتو له ایراني ژبو سره مربوطه وگڼله.
ده په خپل هغه اثر کې چې عنوان يې «په شرق کې د جگړې د مرکز ژبې» دی او په کال
۱۸۵۵ کې خپور شو، وليکل «افغاني ياد پښتو ژبه دخپل گرامر په لحاظ د فارس د ژبو له ډلې
سره تړلې ده.» ۲۳

ميولر وروسته په خپل يوه بل اثر «د افغانانو ژبه» کې چې، په کال ۱۸۶۲ کې خپور شو،
خپله خبره نوره هم تصريح کړه او پښتو يې د ایراني ژبو په شرقي ډلې پورې مربوطه وگڼله
او پدې ترتيب يې له «زند» سره ونېلوله. ۲۴

پات په کال ۱۸۲۳ کې اروپايي ژبي په پنځو کورنيو وېشني او پښتو
اوپارسي دواړه يې په دوهمه کورنۍ پورې مربوطې گڼي . ۲۵

اما ځينو پوهانو بيا پښتو د هندي او ايراني ژبنو ډلو ترمنځ يوه ځانته
اومستقله ژبه بللې ده . ډاکټر ارنسټ ترومپ چه د خپلو ډيرو وسيعو ژبنيو
مطالعاتو او څيړنو په لړ کې يې پښتو گرامر هم ليکلي دي ، پښتو د هندي
او ايراني ژبو ترمنځ يوه د اتصال کړۍ بولي او ليکي : « پښتو کلمات
مستقيماً له گاونډيو پراکرت لهجو ، په تيره بيا پنجابي او سنډي نه مشتق
شوي دي ، د صرف او ترکيب د عمليې د ساختمان له نظره سنډي ته
بيخي زياته ورته ده . پښتو په تيره زمانه کې د متعددې فعالوله نظره له
سنډي سره کامل مطابقت لري او يوازې د سنډي ژبې پر اساس تشرېح
کيدلې شي . مگر پښتو په هيڅ صورت کومه د پراکرت لهجه نه ده ، بلکه
يوه زړه مستقله ژبه ده چې له هندي آريايي ژبو د ايراني ژبو کورنۍ نه
د بدلون لومړنۍ مرحله بنښي او ځکه نو د دواړو خصوصيات اومميزات
پکښې څرگند دي ، خو بيا هم د پراکرت خصوصيات زياته پکې بارز دي .

د پښتو د خصوصيت دهنې له جغرافيايي موقعيت سره هم اړخ لگوي . ۲۶
پروفيسور اډيلنگ (M. Adelung) هم پښتو يوه ځانته مستقله او خاصه ژبه
وبلله ۲۷ او شيلي ډيور هم لکه څنگه چې وړاندې وويل شول ، وايي
چې « پښتو ځانته په يوه خاصه او ابتکاري طريقه انکشاف ورکړی دی . »

۲۸

دورن خپله د پښتو په باره کې هم همدا نظر لري او وايي چې پښتانه ، نه
دايرانيانو له پښته دي او نه د هنديانو ، بلکه د ادديغو دواړو ستروولسونو
ترمنځ يو مستقل قوم دی . ۲۹

جان ملکم هم پدې برخه کې دورن ته ورته نظر لري او ليکي چې
« پښتانه له فارسيانو او هنديانو نه متفاوت خلک دي . » ۳۰

اماد چا خبره چې د پښتو د ژبې د اصالت د ټاکلو په برخه کې د کاني
کرنه شوه هغه فرانسوي لوی عالم اوستر مستشرق جيمز دارمستېر دی . ده
د خپل هغه درانه اوستر اثر په اوله برخه کې چې د افغانانو ولسي
سندري نومېږي او د پښتو عنوان يې د پښتو نځوا هاروبهار دی ، پښتو
او زند په پوره تفصيل او ډير دقت سره مقايسه کړې او په پای کې دې
نتيجه ته ورسيد چې پښتو له زند سره دومره نژدې اړيکات لري لکه نوې
فارسي يې چې له زړې فارسي سره لري . پدې ډول دارمستېر د يوه

واقعي طالب العلم په حيثيت خپله پخوانۍ نظريه د نويو حقايقو په رڼا کې بدله کړه او پښتو يې په قاطع ډول د هندو ايراني ژبو د لويې ډلې د ايراني ډلې په شرقي ډلگۍ پورې مربوطه وگڼله او په ډاگه يې کړه چې پښتو ژند ته بيخي نژدې يوه بله ژبه ده. خو پښتو د شمالي هندي ژبو عناصر هم په بيخي خلاص لاس او پراخه پيمانه کب کړي دي. ۳۱

مارگنستون چې د پښتو ژبې په نيمه بيا د هنې د تاريخي مقايسوي څيړنې په برخه کې له ډارمستور نه راوروسته د ډير اوچت صلاحيت خاوند دی، د ډارمستور نظر کاملاً تاليدوي. خو په عين وخت کې پښتو په شرقي ايراني ژبو کې د ساگانو لرغونې ژبې ته دومره ورنژدې بولي چې وايي پښتو له اصله، غالباً، يوه د ساکالېجه ده. دی خبرې نه دوام ورکوي او وايي چې البته ددې امکان نشته چې سړی دې ددغو دوو ژبو ډير نژدې اړيکې ثبوت کړي. ۳۲ د مارگنستون خبره ځينې نور مؤلفينو هم، اساساً، تاليدوي. ۳۳

که سړی د مارگنستون نظريه مني او پښتو د ساکا يوه لهجه گڼي، نو معنا به يې داوی چې پښتو لږترلږه دوه رزه کاله پخوا معموله وه. ځکه د ساکانو مشران له ميلاد نه تخمين سل کاله دمخه يعني د (۹ ق م) په شاوخوا کې، په نننۍ پښتونخوا کې سلطه شول او په پنځم ميلادي کال کې يې سلطه پای ته ورسیده او پدې پسې يې ژبه هم لادرکه شوه. اوس سوال دادی چې پښتو او ساکاڅو، اساساً، د ايراني ژبو په شرقي ډله پورې مربوطې ژبې دي، نو پښتو د دومره قوي د هندي ژبو خصوصيات له کومه کړل؟ دا سوال دوه احتمالي خوابونه لرلی شي. يودا چې پښتو له اصله يوه ايراني ژبه وه او د هندي ژبو ډير زيات عناصر لکه څنگه چې ډارمستور او نور وايي وروسته ور داخل شوي دي. بل دا چې پښتو له اول سره نه داسې يوه ژبه وه چې هم يې د هندي ژبو خصوصيات لرل او هم د ايراني ژبو. راځن چې لومړی دا اول احتمال وڅيړو.

د يوه قوم ژبې ته د يوه بل قوم د ژبې په ډيره وسيعه پيمانه خصوصيات، معمولاً هغه وخت ور داخلېدلې شي چې لومړی قوم د دوهم قوم تر ډيرې قوي او اوږدې سياسي او ثقافتي سلطې لاندې راغلي وي. خو تاريخ شاهد دی چې د پښتو ملک په اسلامي عصر کې هيڅکله هم د هندوستان لوديځه راز سلطې لاندې نه دی راغلی، بلکه

پدې دوره کې دیر ځله هندوستان د افغانانو او پښتنو تر سیاسي سلطې لاندې راغلې او اساساً همدا کار په هند کې د اسلام او اسلامي ثقافت د خپرېدو سبب ګرځېدلی دی. اما له اسلام نه وړاندې داسې یوه دوره تیره شوې چې په هغې کې د پښتو ملک د هندوستان تر یوې قوي او طولاني سیاسي او ثقافتي سلطې لاندې راغلې و. دا دوره د موریا د کورنۍ د واکداري عصر دی چې د چندرا ګوپتا د واکدارۍ له سر نه (۳۲۳ ق م) پیل شوې او د آشو کا په مرګ (۲۲۷ ق م) پای ته رسیدلې او نږدې سل کاله یې دوام کړی دی. په واقعیت کې همدا یوازینی دوره ده چې کېدې شي پښتو ته د هندي ژبو خصوصیات په دومره وسعت او قوت ورننوتی وي او ددې معنی داده چې پښتو باید لږترلږه یوه دوه نیم زره کلنه او حتی تر هغه نه هم زړه ژبه وي. اما کله که سړی هغه اول احتمال مني او داسې ګڼي چې په پښتو د هندي او ایرانی ژبو خصوصیات ان داوړ سر نه موجود وو هلته نو بیا د ترومې نظریه تقویه کېږي او پښتو د هندي او ایرانی ژبو تر منځ یوه ډیره لرغونې د اتصال کړۍ یا په بل عبارت ددغو دوو کورنیو ډیو شمیر ژبو دانشماب منشا ګرځي.

ماخذونه

- (۱) هنري راورتي، پښتو ګرامر، لندن، کال ۱۸۶۰، مخ ۱۷
- (۲) تذکرۃ الملوک د پښتنو تاریخ دی او راورتي دخپل ګرامر په مقدمه کې معرفي کړی دی.
- (۳) د راورتي، پښتو ګرامر، مخ ۸
- (۴) د راورتي، پښتو د کشرې پېښور، کال ۱۹۸۲، مقدمه، مخ ۱۲
- (۵) همدا اثر، همدا مخ
- (۶) راورتي، پښتو ګرامر، مقدمه، مخ ۲۲ ۲۳
- (۷) همدا اثر، مخ ۲
- (۸) وېليم جونز، آسیایي مطالعات ټوک ۲، مخ ۱۷۶ کال ۱۷۸۲
- (۹) راورتي، پښتو ګرامر، مقدمه، مخ ۱۷
- (۱۰) منتواریت الفستن، د کابل سلطنت شرح او بیان الرش، کال ۱۳۶۲، مخ ۱۹۰ - ۱۹۱
- (۱۱) جان ملکم، د فارس تاریخ ۲، ټوک کال ۱۸۱۵، لندن، مخ ۵۹۷
- (۱۲) برنات ډورن، د افغانانو تاریخ، یادداشتونه، کال ۱۸۳۶، لندن، مخ ۶۵
- (۱۳) ډورن، پښتو منتخبات، مقدمه کابل، کال ۱۳۵۶، مخ ۲
- (۱۴) ایسډورلو ونال، د بنګال د آسیایي ټولنې مجله، کال ۱۸۶۰، ټوک ۲۹، مخ ۲۲۵
- (۱۵) راورتي، پښتو ګرامر، مقدمه، مخ ۱۷

- (۱۶) لوونتال ، مخکې ياده شوې خپرونه ، مخ ۲۲۵
- (۱۷) دورن ، پښتو منتخبات ، مقدمه ، مخ ۲
- (۱۸) رابرت ليچ ، د ښکال د اسيايي ټولنې مجله ، کال ۱۸۳۸ ، ټوک ۸ ، مخ ۱
- (۱۹) روډولف هورنل ، د گادي ژبو مقايصوي گرامر ، مقدمه کال ۱۸۸۰ ، لندن ، مخ ۳۳
- (۲۰) همدا اثر ، مقدمه ، مخ ۲۲
- (۲۱) جورج گريو سن ، دهند د ژبو سروې ، ټوک ۱۰ ، کال ۱۹۲۱ ، لندن ، مخ ۹
- (۲۲) شيلي ديور ، د مقايصوي لالوجي اجمال کال ۱۸۵۲ ، نيويارک ، مخ ۲۹۹
- (۲۳) فاکس مبولر په شرق کې د جگړې د مرکز ژبې کال ۱۸۵۵ ، مخ ۲۲
- (۲۴) جورج گريو سن ، دهند د ژبو د سروې ، ټوک ۱۰ ، مخ ۹
- (۲۵) لوونتال ، مخکې ياده شوې خپرونه ، مخ ۲۲۵
- (۲۶) ډاکټر ارنسټ لرومپ ، پښتو گرامر ، مقدمه ، کال ۱۸۷۳ ، لندن ، مخ ۱۲
- (۲۷) راوړلې ، پښتو گرامر ، مقدمه ، مخ ۱۸
- (۲۸) د شيلي ديور مخکې ياد شوی اثر ، مخ ۲۲۹
- (۲۹) دورن ، د افغانانو تاريخ ، يادداشتونه ، مخ ۷۲
- (۳۰) جان منکم ، د فارس تاريخ ، کال ۱۸۱۵ لندن ، مخ ۵۹۷
- (۳۱) گريو سن ، دهند د ژبو سروې ، ټوک ۱۰ ، مخ ۹
- (۳۲) جورج مارکسنز ، اسلامي دايرة المعارف ، ټوک ۱ ، مخ ۲۲۰
- (۳۳) اولاف کرو ، دی پناز ، کال ۱۹۵۸ ، نيويارک ، مخونه ۶۶-۶۸

بناغلي بابي زرتشت او اوستا او په اوستايي دوره کې د پښتنو څرک

محمد حسن کاکړ

محترم لطيف جان بابي له مانه وغوښتل چسې د هغه د پوه نوي اثر، زرتشت او اوستا، په باب پوځه وليکم. ما دده غوښتنه ومنله سره له دې چې ډېر وخت شوي ما د لرغونې افغانستان د تاريخ په باب لوستي نه دي کړي. ۱

بناغلي بابي د خپل هېواد د تاريخي او ژبنیو موضوعاتو په هکله څېړنې او ليکنې کوي. په دې باب يې يو شمير اثار هم چاپ کړي دي. په همدغه لړ کې يې د پښتو نومښود نوی خپور شوي اثر دی. دده د زرتشت او اوستا اثر د پوې لړۍ کړۍ ده.

لکه چې له نامه نه يې ښکاري دغه اثر د زرتشت او اوستا په باب دی. په هغه کې د زرتشت هېکيدنه او تعليمات چې د اوستا په کتاب کې ټول شوي دي د تاريخ په رڼا کې بيان شوي او د اشتقاقانو د علم له نظره څېړل شوي دي. په پای کې يې اعلام يعني هغه کلمې چې په متن کې راغلي په پوه لست کې پر هغو شکلونو کې راوړي چې هم په پښتو کې دي او هم په اوستا کې راغلي دي. ددغې موضوعاتو په باب دا نومړی اثر دی چې ما په پښتو کې او د پښتو له نظره لوستلی دی. په دې ډول دا اثر ابتکاري دي. خو څنگه چې په هر ابتکاري اثر کې نيمگړتياوې وي، په دغه اثر کې هم نيمگړتياوې ليدل کېږي. د زرتشت يا زرتشت او اوستا په باب څه ليکل په اصل کې يوگران کار دی. همداراز داروپا په هغو ژبو پوهيدل هم ضروري دي.

۱- وروسته له هغه چې ماخپله ليکنه محترم بابي ته واستوله په هغې باندې يې د نورو منابعو او په خاص ډول دلاندې منبع له مخې بيا نظر واچوه اوله سره تنظيم کړه. زرتشتي تمدن، دمانگ چې دهاله په قلم. دغه کتاب چې په هغه کې اوستايي تمدن له لرغوني زماني نه تر اڅا پورې کال پورې په عمده ډول د اوستا او شاهنامې او يوناني ليکولو د ليکنو له مخې ليکل شوي دي. په ۱۹۲۲ کې د اکسفورډ پوهنتون له خوا خپور شوي دي.

چې اوستا او هم هغه اثار پکې ژباړل شوي چې پخوانيو يونانيانو ليکوالو هم د زرتشت او اوستا او هم د اريايانو په باب راپري ايښي دي. البته دا يو ايډيالۍ حال دي او ايډيالۍ حال په اساني سره ميسر نه وي. خو يو محقق په دغسې حال کې هم لاس تر زړني نه کښي، په خاي پي له دوهمو منابعو څخه استفاده کوي. ښاغلي بابي همدغسې کړي دي. د زرتشت او اوستا په باب څېړنه د يو بل دليل له مخې هم يوکران کار دي او هغه دا چې دهغو په باب لومړنۍ منابع لري.

هغه څرمنې چې اوستا پرې ليکلې شوې وه، او په لمرقند او پرسي پوليس کې خوندي وې د مقدوني لوی سکندر د يرغل په وخت ياسوزېدلي او يا له مينځه وړل شوي دي. لکه چې د مځه ووييل شول د زرتشت تعليمات چې د هغه د پيروانو په سينو کې له يوه نسل نه بل نسل ته نقل کېده په پای کې د ساسانيانو په وخت کې غوندې او تاليف شول. د زرتشت دين هم د ساسانيانو او هم تر هغه دمخه د هخامنشيانو په وخت کې رسمي دين و.

داوستا مرکزي موضوعات زرتشت او د هغه تعليمات دي. دهغه د پيداکېدو خاي اومهال په يقيني ډول معلوم نه دی. د زېږېدو مهال پي له عيسوي ميلاد نه د مځه د شپږو سوه او زرو کالونو تر مينځ اټکل شوی دی. دې د سپي ناماگانو (Spitamas) په کورنۍ کې پيدا شوی دی. داوستا په يوه کتابکولي يعني يشت (Yasht) کې دی د سپي ناما زرتشت (Spitama-Zarathushtra) په نامه ياد شوی دی په لاسدي ډول

« چې دهغه په زېږېدو او د هغه په لولېدو سره

اوبو او بوټو خوښي وښووله

چې د هغه په زېږېدو او لولېدو سره

اوبه او بوټي ډير شول

چې د هغه په زېږېدو او لولېدو سره

هر کلي ووايه

د سپېڅلي واحد ټولو هست شويو

هر کلي دی وي چې زمونږ دپاره پيدا شوی

مذهبي لارښود

سپي ناما زرتشت « ۲

د زرتشت پلار پوروشاسپه (Pourushaspa) ټول شوي ، او په پوروشاسپه [دېني اسمي زوی؟] اسپه کورنۍ ته منسوب و . د زرتشت د زېږېدو ځای هم په باوري ډول معلوم نه دی . ویل کېږي چې هغه به د پارس ختیځه خوا کې د بلخ یا باختر کومه سیمه وي . دا چې په اوستا کې ددغې سیمې نومونه په کراتو راغلي دغه اکل تالید وي . په دې برخه کې بله مونږه داده چې زرتشتي دین د اوومې پېړۍ تر نیمایي پورې د اسلام ترخوږېد پورې د پخواني افغانستان یا اریانا یا ایرانا او پارس د خلکو دین و . بلخ ته د زرتشت د منسوب کېدو بل دلیل دادی چې اریاهان دمیلاد نه دمخه د یونیم زر او دوه زرو کالو نو ترمنځ په بلخ کې آباد شوي و ، چې لرغونو یونانیانو هغه د بکتریا یا باختر په نامه یادو ، او د برسيره پزدي د ایران ۲ او هند په مذهبي لیکنو کې د سپینو اوځایونو عمومې یادوني څرګندوي چې افغانستان ددغه ستر لمر د وروستۍ پړاوو ، چې هلته د اریایانو دوه ډلې سره یوځای شوي ، ۱ یوه ډله یې په بلخ یا باختر کې پاتې شوه ، او بله یې په هندوکش ته واوښته او دهند په هوارو سیمو باندې میشته شوه . په هر حال ، زرتشت په بلخ کې ویشناسپه پاچا (King-Vishataspa) دربار ته لار پیدا کړه او دربار یې د پاچا په شمول په خپل دین واړوه او له هغه وروسته د هغه دین په ټولې اریانا کې خپور شو . خو په پخواني افغانستان کې د زرتشت د دین ترڅنګ چې زر به یې مبادي بیان شي وروسته بودايي دین هم ورو ورو رواج پیدا کړ چې د هغه موسس بودا و . د هغه اصلي نوم به درنا گوانما و او وروسته په بودا باندې یاد شو ، چې په تانسکوت کې د "رون شوی" معنی ورکوي . دی له میلاد څخه ۵۶۲ کاله دمخه په شمالي هند

۲ - دهاله ، زردشتي تمدن ، یادشوي الر قنخ ۲۲ د بخدي ډواکمني کورنۍ یو جنرال سپتامنز (spitamenes) نومېده . دی غالباً دامپه له کورنۍ څخه و په هر حال دې د خپلو سورو جنرالو په ملګرتوب له مقدوني سکندر سره تر ډېره وخته پورې وجنګېده ترڅو په پای کې په سفدیانه کې د ماساګتانو له خوا ، چې د ساکانو یو خپل و ، ووژل شو . ارین ، سکندر فتوحات ، د سکندر ترجمه ۱۹۵۸ ، مخ ۲۲۲

۳ - لیکونکي دهاله دنورو اریایانو په شان ، پخواني افغانستان یا اریانا په ایران کې شامل ښودلی دي . خوداسمه نه ده او ددغې لیکنې په پای کې یې ناموالی بیان شوی دی .

کې په یوې واکمنۍ کورنۍ کې پیداشوي و. په افغانستان کې د پامېشان دوه لوی ټپان او د هغو په شاوخوا کې خوزره سيمې د بودیزم څرګندې علامې دي. هندویزم خو د دغو دواړو دینونو له دمخه وروسته له هغه چې د آریایانو یوه ډله د هند په هوارو ځایګو باندې میشته شوه ټکېل شوی و.

د همدغو ادیانو او هم په چین کې د کنفیوسوس دین او په لوېدیځې اسیا کې د موسویت او عیسویت او وروسته د اسلام دین د هنګدوله امله ده چې دیني او اخلاقي ارزښتونه د ختیځ دولتونو د کولتورونو لکه مهم عنصر لښکېلوي او هغه دوی د نړۍ له نورو ولسونو نه متمایز کوي. اسیا د نړۍ تر لویو سترو دینولویو وچه ده.

د زرتشت دین، یا په دقیق ډول د هغه فکري او عقیدوي سیستم د لرغونو آریایانو معنې دوېندی دوي. د آریایانو له عقایدو څخه انیمېزم دی چې شروع یې د ځلنورو وېداګانو په جمله کې له وګوتېدا نه کېږي. د زرتشت تعلیمات د اوستا په کتاب کې ټول شوي دي او اوستا ټولې هغو لیکنو ته راجع کېږي چې د زرتشت او د هغه د پیروانو له خوا رامنځ ته شوي دي. همداراز اوستا زرتشت اوستاهې ژبې ته هم راجع کېږي چې د هغه تعلیمات پکې بیان شوي دي. خو د اوستا کلمه په دغو لیکنو کې نه ده راغلې. هغه د لومړي ځل لپاره په پهلوي ژبه کې ډګر شوي ده. هغه نوم هم معلومه نه دی چې زرتشت یا د هغه پیروانو به د زرتشت تعلیماتو د پلاره په کار کې وي. همداراز د هغې ژبې نوم هم معلوم نه دی چې دوی پکې ګرېځدل او لیکنې یې پکې کېږي دي. د اوستا کلمه هم راز راز تفسیر شوې ده. په غالب احتمال چې هغه به د وید (vid) له فعل نه اخیستل شوی وي چې معنی یې "پوهېدل" دي. په دې ډول د اوستا معنی "علیم" یا "عقل" کېږي. د وید کلمه چې د سانسکرت کلمه ده او معنی یې علم "یا" مذهبي علم "دی هم د وید له کلمې نه مشتق شوې ده. د اوستا ژبه د سانسکرت له ژبې سره نږدې ده. لومړنۍ یې د لرغوني آریانا او وروستۍ یې د لرغونې هند ژبه وه. د اوستا کلمه د لومړي وار د پلاره په پهلوي ژبه کې راغلې چې هغه په

پارس کې له زرتشت نه پنځلس پېړۍ وروسته رامېنځته شوې ده. ۱. اوستا په پهلوي کې د اوستاک (Avistak) یا اوستاک وزند (Avistak-u-Zand) په بنوراغلي ده او زند په پهلوي کې د تفسیر معنی لري. په دې ډول زند داوستا تفسیر کېږي. دغه برخه د زند اوستا په نامه تراوسه هم د زرتشت په پیروانو کې په اوسني ایران او هند کې ژوندۍ ده. پهلوي په آرامي الفبا کې له یې نه د کین په لوري لیکلې کېده. او آرامي الفبا په اصل کې سامي الفبا وه چې له میلاد نه اته سوه کاله رومبې یې د ایران شمال لویدیځ ته لارموندلې وه. آرامي همدا راز د شمال - لویدیځ سلمي ژبو یوه څانګه وه چې په ختیځې آرامي او لویدیځې آرامي باندې ویشل شوې وه.

اوستا د څلورو لږو ډېرو ټوکو مجموعه ده، هر ټوک یې په بیل مهال کې مینځ ته راغلی لکه هندویزم چې په پېړیو پېړیو کې تکمیل شوی دی. د اوستا یو څو وړې برخې یلې دي او هغه د کمکی یاخونده اوستا په نامه یادېږي. په اصل کې د اوستا زیاته برخه له مینځه تللې ده. او هغه څه چې په پهلوي کې داوستا په نامه ټول شوی دی د اصلي اوستا یوه برخه ده. په هر حال اوستا هم د وېداګانو په شان مذهبي سندري دي او د څلورو ټوکونو نومونه یې دادي: یثنا (Yasna)، وسپرېد (Vispered)، یثستونه (Yashts) او ونډیداد (Vendidad). ددغو ټوکونو تر ټولو مهم یې یثنادي او ګاټا ګان (Gaths) د هغه لرغونې برخه ده، دومره لرغونې چې د ویدي دورې له لیکنو سره ورته والی لري. وېل کېږي چې پخپله زرتشت ګاټا ګان ویلي دي. ګاټا ګان د ټولې اوستا نه یوازې لرغونې برخه ده، بلکه هغه لرغولو مهمه هم ده او له نورو برخو نه د ژبې، اسلوب او وزن په لحاظ توپیر لري. دغو اصلي اهمیت لاهې دي چې هغه د زرتشت د تعلیماتو، و عقولونو او الهاماتو مجموعه ده او هغه په عمومي ډول داهورامزدا او اهریمن تر مینځ له جنګ، له دغه جنګ سره د انسان له ارتباط، د بدې په لټولو باندې د نیکی د لټولو دلته نهایې لري، او د اهورامزداله موعود او متوقع سلطنت نښه بحث کوي. یثنا چې ګاټا ګان د هغه یوه برخه ده زرتشتي دین بنسټ لښکېلوي، چې هغه د نیکی او بدې د مقابله په نامه خلاصه کېدلی شي. دغه فکر د یثنا له دغې جملې نه ښکاري: (هغه دوه لومړني ارواح چې هغوي خپل ځانو ته د غبرګوني په بڼه په عمل کې ونډول

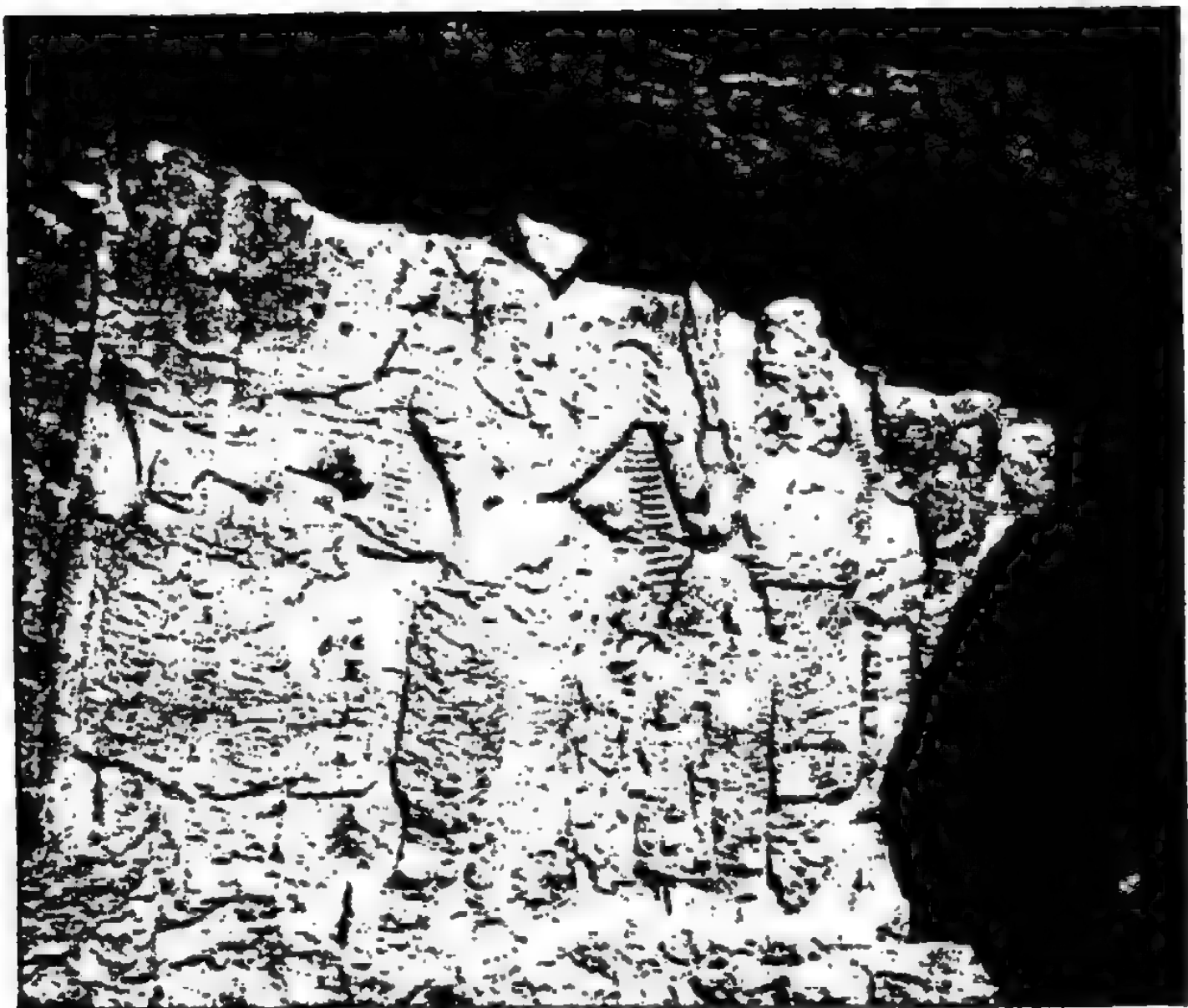
دېدي او نېکي فکر، قول او عمل دی. او ددوی لرمینځ عاقلان پوه شول چې نېکي به غوره کوي او احمقان به هغې نه کوي. ۷

دشنا په بل ځای کې دغه فکر په لاندنۍ منظومې کې بیان شوی دی:

دغو لومړنیو ار وا خو چې ځانونه دغیر گونو په څیر و ښو دل
په فکر او قول او عمل کې یو یې لږه او بل یې بد
ددوی لرمینځ د حق لاره غوره کړه عاقل، نامقول هسې نه
او څه وخت چې بیا دوی سره ولیدل د لومړۍ ځل دپاره پیدا کړ دوی
ژوند او نا - ژوند چې په پای کې په نصیب به شي
ډیر بد ژوند دېدي، او ډیر به فکر در پېښي. ۸

په دې ډول اخلاقيات د زرتشت د تعلیماتو بنسټ دی، چې د هغه له مخې « هغه څوک چې د قانون (ashavan) پابندي کوي، دفریب او خیانت (druj, angra mainyu) په مقابل کې به له به روح، اخري پیري او له عاقل روح (Ahura Mazda) سره مرسته کوي. څنگه چې هغه به له رېښتي فکر څخه الهام اخېستي وي، هغه د ټول جهان ددروج (druj)، د هغه د تابعانو (daevas, Devas) د هغه درو جانیانو (kavi, karapan) د هغه د جادوگرو (yatu) او پریانو (pairika) او د هغه د امانځلو رسم (د ژوندیو مخلوقاتو قرباني او نشه کوونکۍ څښاک) په مقابل کې به خپل دریځ ټاکي. هغه له بې دینانو (dregvant) او ترکاتو (Turks) سره یوځای د پوونېده کړي له ژوند نه په لږه اړي. هغه دهدف په هونپاري سره په منظم ډول ژوند کوي د قانون (Asha) له مخې د به روح په پیروي سره چې د هغې تمثيل به دپوه اخلاقي مشاور (vatu) له خوا کېږي. په دې ډول هغه به په دغې نړۍ او تر هغه وروسته د هیلې سلطنت (xshatra) د تیرکاتو سلطنت، د ترولوو به سلطنت (vahista, manah) د بنې جایزې (ashi, ada) ژوند درک کړي په پوره سعادت (Haurvatat) تلپاتې توب (ameretat) سره، او تر هغه وروسته به سخته ازموینه (yah, mazishta) اودنړۍ له سره جوړونه (frasho, keriti) وي. ۹

لر زرتشت له دغه د دوو دلسو ارباب النوع عبادت رواج لاره: اهورامان (ahuras) اودیوان (devas) یادای وان (daevas). څنگه چې په هغه وخت کې انسان له طبیعت سره نژدې ژوند کاوه، هغه د خپل ژوند دپاره د شاوخوا په طبیعي قواوو باندې ډیر متکي و.

اهورا مزدا او اهریمن له خپلو پیروانو سره هغسې چې
له میلاد نه د مخه په شپږمې پېړۍ کې د پرسي پولیس
د ښار د تریپیلون په وره کې انځور شوي دي.

منبع:- امریکایي اکاډیمیک دایرةالمعارف، ۱۹۹۷، ۳۸۸

دې زر په دې فکر شو چې کته يې په دې کې ده چې هغه پست قوتونه له خان نه راضي وساتي چې طبيعي سپر راهنمايي او اداره کوي. فکر يې وکړ چې لاندې اوبه، مخکې، ونې، او فصلونه او پاس لمر، ستوري، سپوږمۍ، اوورېځې دا هوراکانو يانه ليدونکو ځاوندانو په قدرت کې دي. له پوه نه يې مننه وکړه چې دورځې له خوا نړۍ روښانه کوي، اوتودوي، بل يې ولمانځه چې په فصلونو باندې يې د باران نعمت اوږوي او دې قادر کوي چې بڼه حاصلات ټول کړي، او بل ته يې د دعا لاسونه پورته کړه چې ده له روغتيا ورکوي. په دې ډول انسان ورو ورو په لوړ ونه ليدونکو ارواحو او د هنوي دور کړې او بخشش په قدرت باندې معتقد شو، او څنگه چې هنوي دده په فکر په ده باندې ډيرې لوړې کړې خاې يې موظف کړ چې د هنو عبادت وکړي او په جشنونو او خاصو ورځو کې د دودۍ او پخو غوښو خيراتونه ور وړاندې کړي. خو تجربو زر وروښووله چې د هوراکانو قدرت مطلق نه دی. څه وخت چې سېلۍ پرې راغلې او ډلۍ پرې واورېدلې، څه وخت چې سړو ورپرډاوه او لودو ښو وروبروه، او هغه وخت چې وبا او طاعون ووهه او نويانانو او زلزله ټکان وړکړ دی دې نتيجه ته ورسيد چې بدکاره ارواح به هلته هم اوسي چې له ښو ارواحو سره مقابله کوي او د هنوي کتور کارونه ځنځي کوي. په دې ډول تخليقي تصور طبيعي نړۍ د يو لړ بدکارو لواوو مکان هم وباله چې هنوي دخير رسولو له ملايکو سره تل جگړه کوي. انسان ددغو ملايکو دښمنان دځان دښمنان هم وبلل. خپل خير يې په دې کې وگاڼه چې په نيکو لواوو باندې په ټينگه معتقد وي، اوله هنو سره دگډو دښمنانو پرضد مرسته وکړي.

مرسته وکړي. دغه عقیده خپره شوه چې انسان کولی شي د قربانيو په وړاندې کولو، او د خاصو مراسمو په اجرا کولو سره له دېوانو سره په

جنگ کې هوراکان پياوړي کړي. ۱۰

ويل کيږي چې زرتشت په هنې کليوالي کرونده گرې کورنۍ کې زيږيدلي و چې يوازې د هوراکانو عبادت يې کاوه. نو د هغه د تعليماتو مرکزي ټکي د اشو چې د هورامزدا (Ahura Mazda) يا عاقل خداي دکاينالو يوازينۍ خالق دي، او د دېوانو عبادت د بسدي عبادت دي.

د هغه په عقیده امیثا سپنتگان (Amesha Spentas) د سخاوت اوه اسماني موجودات دي چې د اهورا مزدا د استاخو په حيث وظيفه اجرا کوي. د هغو په مقابل کې خبيثه ارواح دي چې په هغو کې سپنتا مين يو (spenta, mainyu) تر ټولو مهم دی، او دروج (druj) یا انگرامين يو (angra, mainyu) د هغو داستاخي په حيث د مقابلي ډلې يعنې د امیثا سپنتگان د ډلې پر ضد نيغ ولاړ دي. د زرتشت په عقیده دغه نړۍ ددوی د جگړو ډگر دی چې په هغې کې سپنتا مين يو د نيکي کارونه کوي او انگرامين يو يا د روج مين يو د بدې کارونه کوي. خو داد اهورامزدا حکم دی چې رښتين توب به په پای کې بريالي کېږي او زړه نړۍ به په اور سره له مينځه ځي او نوي نړۍ به د هغې په ځای مينځ له راځي. اهورا مزدا يا اورمزد (Ormazd) خپل مطلق قدرت له لاسه ورکوي، او له سپنتا مين يو سره يو ګډل کېږي، په داسې حال کې چې انگرامين يو چې داهريمن (Ahriman) استازی دی له هغه سره مخالفت کوي. اهرې من د خبيثه ارواحو يا د بدې ګانډو رب النوع داهورامزدا رقيب او مخالف دی.

د زرتشت دين د وحدانيت په لوړ روان دين دی. څنگه چې د هغه په فکر وروسته له هغه چې اهورامزد اېه دخپلو استازو د مجادلو په نتيجه کې د اهرېمن استازي له مينځه وړي په پای کې به په کایناتو کې يوازې يو خدای يعنې اهورامزدا پاتې کېږي او وحدانيت به په دې ډول حقيقي کېږي. اي. جي. کارنوي (A.J-Carnoy) واي چې « زرتشت په څرګند ډول يو بنيادي مصلح و چې غوښتل يې د وحدانيت هغه فکر چې د هغه په چاپېريال کې په بالقوه ډول موجود و له ټولو هغو امتيازاتو څخه پاک کړي چې عنعنې ته يې منل، او انسان او ارباب نوع له هغه متا بت نه وژغوري چې په جادوګري کې نغښتي وو.»^۱

کوم هغه اخلاقيات چې زرتشت تبليغول د کرونده ګرۍ په اجتماعي ژوند بڼا و. د هغو له مخې به نړۍ هغه څوک دی چې دسولي او نه ګاونډيتوب په روحیه سره خپلې رمې پيايې او کړنه کوي. دی بايد د پوانوته له اطاعت کولو نه سروغروي، ځکه چې هنوی لسه خبيثه ارواحو سره په ګډه دا هورا مزدا مخالفت کوي او د کروندګري

ژوند له خطر سره مخامخ کوي. دی د کرونده گري کسب د شیطانت او خبالت له مینځه وړونکي او برخلاف د پرماني او نیکمرغي راورونکي بولي. دغه فکر په ونډیداد کې په لاندې الفاظو کې بیان شوی دی.

«په رښتیا ده بدمرغه هغه مخکې چې د ډیروخت دپاره دبذکر له خوا شاري پاتې کېږي او هغه یوه ښه کرونده کوله ضرورت لري.

حتی دیوې ښکلي پېغلي په شان
چې تر ډیره وخته بی ماشومه وي
او یوه ښه میره له ضرورت لري
سپي تلامازښته! هر هغه څوک چې مخکې کړي
په کین لاس او په ښي سره
په ښي لاس او په کین سره
هغه له راوړي هغه په پرماني سره»

یاد اچي:

«څه وخت چې جوار لویږي، بیانو شیطانون په وېره کې لویږي، څه وخت چې دانې ټوکیږي، شیطانون ټوخیږي، څه وخت چې دندې لیدلې کیږي، شیطانون ژاري، څه وخت چې غوړي څرگندیږي، شیطانون بیا خفلي، په هغه کور کې چې جوار اوږه کیږي، شیطان ټکول کیږي.»^۲

دغه فکرونه شاید د زرتشت د وخت او د هیواد د اجتماعي ژوند انعکاس وي، چې هغه له پوونده توب نه کرونده گري ته د انتقال مرحله وه. ^۳ زرتشت کرونده گر په ډول ډول ستایلي دي. هغه ښي څارو، او څواري کښ ښوولي، چې لږ خوب او ډیر کار کوي، د سپیدو په څرک سره له کوره وځي، او د تیاري په خوړیدو سره په کور ننوځي، دی ټوله ورځ په مخکې باندې کار کوي، او په دې ډول د انسان نیکمرغي ډیروي. زرتشت په خپلې عقیدې کې بل غټ مقام اورته قایل شوي دي. اوریي د اهورا مزدا زوی ګنلې چې هغه مزدیشنايي کورونه رونیوي.

^۲ فعاله، زرتشتي تمدن، مخ ۲۸

^۳ کارلوي، زرتشتي دین، پادشوي الر، مخ ۸۶۳.

د زرتشت د پاره د کور نغري د محراب په شان و چې کورنيوي شي او خوا عبادت کاوه . لرگي په لاس او عابد کور والا د عاکوي چې دغه سپېڅلي نښه گوندي د تل د پاره دده په کور کې وخليږي . دی له هغه نه داسودگي او توبني ، ژوند او ميراني ، سپېڅلتوب او عقل او خليدونکي اولاد توقع کوي . نو د نغري په بدل کې کور والا د خاړويو په کلي ، د ميرو په ډيرښت ، په فعال دماغ ، فعال روح او ليکمرغه ژوند متبرک گرزوي . په زرتشتي دين کې نغري ته دومره اهميت لامل شوي دي چې د هغه په خليدو او هغه ته د قرباني په ورکولو سره د کورنيو د لليونکسانو ارواح حاضرېږي ، او په دې ډول دمرو او ژونديو سر مينځ نه ليدونکي او نه شايدونکي علايق دوام کوي .

زرتشت شايد لومړی لارښووي چې ددوه گون توب فکر يې داخليدو په بنسټ په دغه ډول بيان کړي دي . ممکن دهمدغه اخلاقي قوت له امله وي چې دغه عقیده چې د اريانا وای جاه په خاوره کې د کيانانو په دوره کې د وشتاسه پاچاپه واکمنۍ کې هسکه شوېده نه يوازي د زرتشت په وخت کې بلکه له هغه وروسته د پارس د هخامنشيانو ، ديونان او باختري اوساښتانيو په دورو کې د اوومې پېړۍ ترنيمايې يعني د اسلام تر خورېدو پورې يې د نړۍ د يوې برخې انسانانو په زړونو او دماغونو باندې حاکميت وکړ ، او د هغوی ژوند يې د خپلو اصولو له مخې تنظيم کړ ، دا ځکه چې اخلاقي بنسټ په اصل کې ډير ټينگ بنسټ وي ، لکه چې يوه امريکايي متفکره ، اين ريند (Ayn Rand) وايي : «د اخلاقياتو قوت د ټولو عقلائي فونونو په ډله کې ترټولو ستر قوت دی ... د انسانانو زياتره برخه به د ضد عقلائيانو ، تناقضاتو ، منافقتونو او غولولو سره سره د لويو موضوعاتو په هکله ، د اخلاقي حق په جانب توب احساس نه غير عمل ونه کړي او کوم هغه اخلاقيات يې چې منلي وي د هغو به مخالفت ونه کړي .»^۵

زرتشتي دين که څه هم د اسلام په خورېدو سره نابود شو ، خو يو شمير پيروان يې اوس هم د ايران په يزد او د هندوستان د بمبي په ښار کې د پارسي په نامه شته دي . دابه سمه نه وي چې وويل شي د هغه ټول ارزښتونه حتی په افغانستان کې هم له مينځه تللي دي . د هغو

^۵ اين ريند، فلسفه : څوک چې ورته احتياج لري ، د مگنت کتاب خپرونه ۱۹۸۲ ، مخ ۶۷ .

الار تر اوسه هم په رواجونو ، قصو او افسانو کې پاتې دي . ددغې غېږې له مخې کورونو ته د مرو دارواحو ورتلگ اود کورنيو له خوا د هغوی په نومونو خيراتونه ورکول تراوسه هم پوقوي رواج دی . بل مثال يې ددوه کون توب فکر دي چي د بدی او نيکی په نومونو کې په ولسي قصو او روايتونو کې يې دوام کړی دی . د دوه کون فکر د انقلاب او ضد انقلاب ، شرک او وحدانيت ، او داسې نورو سره متناقضو مفهومونو کې بدل کېږي . خو په دوو کته کورنيو کې لکه انقلاب يا ضد انقلاب ، نيکي يا بدی ، سپين يا تور ، تخت يا تابوت ، ټول يا هيڅ کې د فکر محدودول په واقع کې د ازادی او انتخاب لجدید دی . ددوه کون فکر د څو کون توب د فکر په خلاف او په نهايت کې نيمگړی فکر دی . نيمگړی په دی دی چي هم په فکر او هم په واقع کې د ضدينو تر مينځ نور څکرونه اونور انتخابونه شته لکه د انقلاب او ضد انقلاب تر مينځ اعتدال يا تدريج ، د سپين او تور تر مينځ نور رنگونه ، د تخت يا تابوت تر مينځ عادي ژوند ، د ټول يا هيڅ تر مينځ يو څه ، او د الحاد او اعتقاد تر مينځ شک يا بي پروايي او داسې نور .

د زرتشت د اخلاقي دوه کونوب په باب د تبصرې وړ بل لکي دادی چي اخلاقي مفاهيم مهالونو ځايونو او کولتورونو ته منسوب وي ، نه د اچي هغه به په ټولو مهالونو ، ټولو ځايونو او ټولو کولتورونو کې په عين مفهوم سره وجود ولري . اخلاقي مفهومونه او په مشخص ډول دينکي او بدی مفهومونه به په مطلق ډول په هر ځاي ، هر مهال او هر کولتور کې موجود وي خود هغو محتويات به له يوه مهال نه و بل ته له يوه ځايه و بل ته او له يوه کولتور نه و بل ته تفاوت ولري . داهم حتمی نه ده چي متناقض څکرونه به په واقعيت کې سره متناقض وي ، يا پوره سره متناقض وي : د تيارې په ژي کې رڼا وي ، او د رڼا په ژي کې تياره . کله کله تياره او رڼا دومره سره ګډه شوی وي ، چي حاصل مخلوط يې نه رڼا وي ، نه تياره . هر نارينه د ښځې کروموزوم لري او هره ښځه د نور کروموزوم . په بدی کې نيکي وي ، او په نيکي کې بدی هره . تاريخي دوره په خان کې د مخنی او اينده دورونو عناصر هم لري ، او هيڅ تاريخي دوره که هر څومره انقلابي يا هر څومره محافظوي هم وي ، نه پوره انقلابي وي ، نه پوره محافظوي . حقيقت دادی چي تاريخی دورې له يوې بلې نه په مطلق ډول بيلېدلې نه شي او څوکوت

نوب ، له دوه گون نوب ، په فکر او تاریخ کې حقیقت دي ، او د کوم فکر معتقدین چې مسلط وي هغه فکر هم مسلط وي .

زرتشت په اصل کې د تاریخ له نظره ډیر مهم دی . اوستا د بخدی دورې اریاناوای جټه د لومړي ځل دپاره د تاریخ رڼا له سپارلی دی . د بلخ سیمه که څه هم د نړۍ له هندو سیمو څخه ده چې غنم پکې په ډیرې پخوانۍ زمانې کې کرل شوي او د غنمو په کرلو سره هلته زراعتي تمدن په ډیره لږمه زمانه کې شروع شوي دي ، او د میلاد نه د دوو زرو کالو مخکې شاوخوا کې اریایان پرې باندې میشته شوي دي ، او هلته یې سیاسي نظمونه جوړ کړي او ودانۍ یې پکې کړي دي ، خوددغو کارنامو په هکله ځایي باوري لیکلي معلومات نه شته ، تاریخ یې ددغسې تختې په شان دي چې یوازې یو څو لکۍ لري خو اوستایي تخته لیکلي شوي تخته ده .

ددغې دورې په باب که څه هم یوناني منابع ، د فردوسي شاهنامه ، عربي او فارسي منابع او مخکې خطونه معلومات ورکوي خو دا ټول ډیر لږ ، ډیر تېست او دوهم لاسي منابع دي . یوازې اوستا دکیالي دورې په اخره کې دوشتاسپه پاچا په صر کې د بخدی اریاناوای جټه په باب لږ ټولو منابعو نه په گرانو زيات معلومات ورکوي . اوستا پېچوري ځایي منبع ده ، او پېچوري به وي . سره له دې هم باندینو او په خاص ډول ایزانیانو زرتشت او اوستا ایران او ایرانیانو ته منسوب کړي دي . خوداسم کار نه دی . په اوستا کې د ایران او ایرانیانو نومونه نه شته . په هغه وخت په هغه خاوره کې چې له ۱۹۲۵ څخه راهیسې د ایران په نامه یادېږي کوم پېژندل شوی سیاسي نظم مینځ ته نه وراغلی . دکیالي دورې نه وروسته د میلادنه دمخه په آلمه پېړۍ کې د اوسني ایران په شمال ، ختیځ کې د مادواکمني پیل شوه . بیا د میلادنه دمخه په ۵۵۸ کې د سپروس په سروالی سره په پارس کې د هخامنشیانو واکمني پیل شوه . دغه امپراتوري ورو ورو له اباسین نه تر مصره پورې پراخه شوه ، تر څو په ۳۳۰ ق.م کې لوی سکندر له منځه یووړه . هرودوت په خپل تاریخ نومی الر کې په ق . م پنځمې پېړۍ کې دغه کورنۍ هخامنشي ، هیواد یې پارس او اوسیدونکي یې پارسیان یاد کړي . له ایران یا ایرانیان یا حتی اریایان . د ایران کلمه چې پهلوي ده او له اریانا څخه راوتلی ده ممکن د لومړي ځل دپاره د ساسانیو په دوره کې را منځ ته شوې وي .

د ساسانیانو واکمني اړیکه شیرپایه کان په ۲۲۶ میلادي کې شروع کړه او په ۶۵۱ کې عربانو له مینځه یووړه. په اسلامي دوره کې عربانو پارس دالعجم په نامه یاد کړ. د ایران کلمه له یولسمې پېړۍ نه وروسته د فردوسي په شاهنامې سره بیا مروجه شوه. خو دغه کلمه د پارس په ځای تر نولسمې پېړۍ نه دمخه استعمال شوې نه ده. د ایران کلمه په ۱۹۳۵ کې د پارس په ځای ددغه ملک رسمي نوم شو. په دغه کال کې رضاشاه پهلوي له باندینو څخه وغوښتل چې د پارس په ځای د ایران کلمه استعمال کړي.^۱ له بلې خوا هنسي چې په دغې لیکنې کې یو ځای بل ځای راغلي، د زرتشت په وخت کې بلخ یا بخدي د کیانیانو د واکمنۍ مرکز و. اسبه یې واکمنه کورنۍ او اوسیدونکي یې اریایان وو. دوی خپل هیواد د ایریانا وای جابه په نامه یادوه. ایریانا اول د پشددانیانو یا پاراداتیانو په دوره کې چې له لرغوني مهال نه تر ۲۰۰۰ کلونو پورې اوږده وه دامو په شمال کې بیدبایي هیواد وو چې اوسیدونکي یې د اهورا مزدا په هدایت د مرککي سرونه د مامون کېدو په غرض د جنوب په لور ولېږدېدل، او یوه برخه یې د بلخ په سیمې باندې میشته شوه. او هلته یې د اوستا یې مدنیت بنیاد کېښود. ددوي بیا هم خپل لاتوبيي د ایریانا وای جابه په نامه یاد کړ. دلته مناسبه ده وویل شي چې په پخواوختونو کې د نفوسو د لېږوالي، د ساحو د پراخوالي اود پوونده ثوب په وجه اوهم دا چې د هیوادونو پولې نا لاکلې وې، د هیوادونو نومونه هغومره مهم نه و، لکه چې د ملي دولتونو په دوره کې دی. په هغه وخت کې امپراتوري گانې او دولتونه هغومره چې دواکمنو کورنیو په نامه یادېدل، د هیوادونو په نومونو نه یادېدل. د مثال په ډول د هیرودوت په تاریخ کې د پارس نوم یو خوځلې ذکر شوي، په داسې حال کې چې پارسیان پکې په کراتو راغلي دي. داسې هم باختریان یا باکتریان او د باختري یا کتريانو مونه درواخله. په هر حال، هیوادونه او خلک یې باید د هغوي په اصلي نومونو یادشي، نه د بل چاپه نومونو، لکه هسې چې د لیک مورخان کوي.

^۱ کاکرم ح، افغان، افغانستان و افغان هار تشکیل دولت نو هندوستان، فارس و افغانستان

هنري ولسن ممکن لومړنی مورخ اوسي چې په ۱۸۴۱ کې يې دغه کار په خپل کتاب، لرغولې اريانا، کېکړی وي. ده خپل کتاب د يونان او باختردورې دپاچايانو د هغو سکوله مخې کېلي، چې چارلزميسن، يوه انگرېزي گرزندوی، د نونسمې پېړۍ په درېيمې لسيزې کې د خپل سفر په موده کې په افغانستان او بلوچستان کې ټول کړي وو. مورخ ولسن ددغو سکوله مخې ثبته کړی چې اريانا د هغه هيواد نوم و چې د فارس او هند تر مېنځ پروت و. دغه اريانا د يونان او باختري دورې اريانا وه، چې د سکندر تر مړينې نه وروسته مېنځ ته راغلې وه. سکندر چې تر ميلاد نه دمخه په کال ۳۵۶ کې پيدا شوي و، په کال ۳۲۳ کې په ۲۳ کلنۍ کې مړ شو. د يونان او باختري دورې تر پيل نه دمخه د هخامنشي امپراتورۍ د سکندر په فتوحاتو سره له مېنځه نه تللی وه. فارس موجود و، خو له برمه لوېدلي و. ^۲ دا چې د يونان او باختري قلمرو په دغه مهال کې د اريانا په نامه يادېده څرگندوی چې لم تر لږه په دغه دوره کې درېدې دورې اريانا وای چاه يوازي د اريانا په نامه يادېده.

د ويدي دورې اوسيدونکو او بلخ په باب مورخ احمد علي کهزاد وايي چې «پکت، يا پښت يا بخت يېک رېشه برميگرځد و از قدیم ترين قبایل ویدی کتله اریایی باخترا است که حین مهاجرت د وحصه شده و حصه ی در بخدی ماند.» د هغې بلې ډلې د خلکو په باب يېا ليکي چې «هيروودوت از قوم پکتیي یا پکتیس یا پکتویس و از خانه مسكون آنها پکتیکا یا پکتیا که در ریشه این نام ها کلمه بخد یا بخدی محفوظ مانده ذکر کرده.» ^۱ ددغو وروستيو په باب د هيروودوت خپل عبارات دادي: «هلته نور هندیان هم شته چې د پکتیک (Pactyic) ملک گاونډيان دي او دوی د هند په شمال کې اوسي.» دی دا هم وايي چې دغه پکتیکان د «(باختریانو) (Bactarian) په شان ژوند کوي.» وروپسې وايي چې «د هنديانو په ډله کې دوی تر ټولو ډیر جنگيالي دي.» يېا وايي چې «(پکتویسو) (Pactyes) واسکټونه اغوستل او ځایي

^۲ کاکړ، د افغان او افغانستان ياد شوي اثر. مخ ۱.

^۱ د قول نقل د عبدالحی حبيبي له خوا، محمد هوتک، پته خزانه، د پوهني وزارت خپرونه،

کابل، ۱۳۲۹ / ۱۹۶۰، مخ ۲۰۷.

لیندی او چرې یې له خانو نو سره کړولې.»^۹ د جارج مارکن سټون داریایي ژبو د متخصص هغه نظر چې د پښتو په باب یې وړاندې کړی دی، هم د پورته توجیه په تائید تمامېږي، په دې تفاوت چې دې د پښتو ژبه د اوستا له ګاتا ګانو نه راوتلې بولي په دې ډول چې ((د پخوانۍ اریانا هغه څانګه چې پښتو ترینه راوتلې ده باید د ګاتا ګانو په سندرو پورې اړه ولري، چې د اوستا ډیره لرغونې برخه ده)).^{۱۰} د پښتو ژبې د اصل او ریښې په باب محترم پوهاند تړی مستنده او پخه لیکنه لري چې په همدغه کتاب کې لوستل کېدای شي.

د ویدي د پکت یا پکتیک د اوستا د بخدي یا بکتريا تر څنګ بله موضوع داده چې ایا د هغو اوسېدنکو ځانګړه کوم سیاسي نظام لاره، یا هې څواره واره ووبې له دې چې سیاسي نظام ولري؟ شواهد ښیي چې دوی په بخدي کې د اوستا په دوره کې او په مشخص ډول د سکندرونو تر راتګ نه د هغه ځانګړي سیاسي نظام لاره، لکه هې چې د اریا یا هرات خلکو، او د اراکوزیا یا کندهار خلکو سیاسي مشران او په غالب احتمال واکمني کولې ولې، خو په دغه مهال کې هغه ټولې دهخامنشي واکمنۍ تر لاندې وې. د بخدي سلطنت تر ټولو مهم سلطنت و. هلته داسې کورنۍ واکمنه کورنۍ وه. یوناني مورخانو بخدي یا بلخ د بکتريا (Bactria) په نامه یاد کړې، چې د هغه مرکز زري اسپه (Zariaspa) یا بکترا (Bactra) و.^{۱۱} د بخدي نوميالي واکمنان دهراسپه، وشتاسپه، گرشاسپه، اروت اسپه په نومونو یاد شوي دي. د وشتاسپه لوی وزیرد جم اسپه او د زرتشت پلار د پوروشاسپه په نومونو پیژندل شوي دي. اسپه په اوستا کې داس په معنی کلمه ده.^{۱۲} اسپه چې داس مونث

^۹ هیرودوت، تاریخ د دی وډګرن انګریزي ژباړه، د شیکاګو د پوهنتون خپرونه، ۱۹۸۷، دریم فصل، ۱۰۲ پاړکی (مخ ۲۵۶)، اووم فصل، ۶۷ پاړکی (مخ ۴۹۳).

^{۱۰} د قول نقل د ګاګر له خوا، د المان او المانستان یاد شوي الم مخ ۵۱.

^{۱۱} اریین، د سکندر فتحات، د اوپري وی سینکورت انګریزي ژباړه، د پنګون چاپ، کال

۱۹۵۸.

^{۱۲} دهاله زرتشتي تمدن یاد شوي الم، مخ ۱۸۳.

دی ، د پښتو کلمه ده ، او په همدغه شکل تراوسه هم په پښتو کې ژوندی ده . په دې حساب داسې کورنۍ پښتنه او واکمنان یې پښتانه کېږي . میر غلام محمد غبار ، احمد علي کهزاد ، یعقوب حسن خان اوعبدالرحمن پژواک لادمخه دغه نظر وړاندې کړی وو چې « ... د بکتريایا (بخدي) لرغوني هیواد د افغان لومړنۍ پاچا یې ده . ځکه چې د پښتون کلمه له بکتريایانه راوتلی ده. »^{۱۲} دا چې د افغان او ځینې نور پښتنې نومونه داس له کلمې نه راوتلي دي همدغه نظر قوي کوی چې د اسېه کورنۍ پښتنه وه.

ابوریحان البیروني وايي چې د افغان نوم په هنې کلمې پوری اړه لری چې په مها باراتا یا د هندوانو په حماسي کتاب کې ، چې د سانسکریټ په ژبه کښل شوی دی ، داسواکا په بڼه یاد شوي دي . احمد علي کهزاد په دې هکله تفصیل ورکړي او ویلي یې دي چې اسواکایا اسواغانه د سانسکرت ترکیبي کلمه ده په معني داس او مکران . په دې ډول اسواکا یا اسواغانه د سنورو هیواد کېږي .^{۱۳} د پخواني یونان پوه لیکوال د کونترسین د «(خوښه)» په یوناني شوي شکل ذکر کړي چې اصل یې ممکن د بنواسپو ملک یا بڼه اسېه خلک وي . ارین ، بل یوناني مورخ چې دغسوي میلاد ۹۰ کال نه خو کاله دمخه پیداشوي دي دسوات او باجوړ د خلکو په ډله کې د اسېه زی (Aspazi) نوم هم اخلي . تر هغه د مخه سترابو ، د یونان جغرافیه پوه او مورخ چې د ولادت کال یې تر میلاد نه د مخه ۶۲ کاله اټکل شوی دی اسېه زی د هېه سی په نامه ذکر کړی . سړاو لاف که رو ، د پتان نومي کتاب مولف وايي چې «اسېه زی او هېه سی په اصل کې یوه کلمه ده چې یوسف زی د هنې معرب دي . ددې معني داده چې د اسلامي دورې یوسف زی په اصل کې اسېه زی وو . دی وايي چې همدا اوس هم یو کلیوال یوسف زی د خان ته ای سپ زی (Isapzai) یا اسېه زی (Aspazai) وايي ، نه یوسف زی .^{۱۴}

^{۱۲} وارین گریگورین ، د معاصر افغانستان هسکېله ، د اصلاحاتو او عصري کولو سیاست ،

۱۸۸۰ - ۱۹۴۰ د مسطور د پوهنتون خپرونه ، کال ۱۹۶۹ ، مخ ۳۴۶ .

^{۱۳} کاکړ ، افغان او افغانستان یادشوي اثر ، مخ ۱۶ ۲۴ هماغه یادشوي اثر . مخ ۲۴ .

^{۱۴} هماغه اثر یادشوي اثر ، مخ ۲۴ .

په منځينيو پېړيو کې د غور يوه واکمنه کورنۍ شنب نومېده ، چې دشين اسپ ترکيبي کلمه ده .

څنگه چې په اوستا يې بلخ کې واکمني کورنۍ په خان د اسپ نوم ايښي و له دېنه داسې ښکاري چې خلکو او په خاص ډول پښتو اس ته په لوړ نظر کتل ، او وروستيو د هغوی پيروي کړې وي . د هغه مهال خلکو د اوبښ ، غوايي ، سپي او وزې هم قدر کاوه او چاچي به په هغو ظلم کاوه هغه ته به جزا ورکول کيده ، خو اوستا اس ته د نن ورځې په اصطلاح د سوپر مين حيثيت لايال و . ((ځينو ملايکو به چې غوښتل به خپل وار اسمانو ته و ځيږي د اسونو ډلې به يې په خپلو بگيو (Chariots) پورې تړلي . ويل کيږي چې هغو اسونو چې د پاسبنيو موجوداتو بگي کښولي په شمير کې به څلور سپين رنگي ، خپلډونکي اوجگ اسان وو . نمان به يې په سپينو او سرو زرو نال شوي وو . اوپه مخکې يا اسمانو کې تر ټولو چټک موجودات وو .^{۱۹} واکمنان به د جنگ ميدان ته په اسونو تلل او جنگياليو به ملايکو ته د غاړې کولې چې ورته چټک اسان ورکړي . څه وخت چې ساتونکي ارواح په غوره کې وو ، کور والايه يې په چټکو اسانو متبرک کول .

په وروستيو پېړيو کې اس ، اس سور ، رکابونه او په واقع کې ټول يراق هم د صلاحيت او واک نڅښه وي . د عربي سياسي کلمه چې په اسلامي نړۍ کې په عمومي ډول د سياست او دولت چلولو د فن په مفهوم په کارېده ، د اس اداره کولو په معني هم په کارېده . هغه وخت چې عثمانيانو د اس لکۍ د صلاحيت د نښې دپاره په کاروله او د سلطان ځيني لوړ رتبه نظامي منصبداران يې ((دامپرانوري د رکابونو داغاکانو)) په حيث نومول دوی په څرگند ډول داس والا تصوير د اغيزمن واک دسمبول په شان گانه . په لويديځي نړۍ کې د فرانسوي سوال (cheval) کلمه چې داس معني ورکوي ، په نورو ژبو کې په بيلو بيلو کي مروج شوه او په هغو کې د اس او داس والا مفهوم د قدرت مستعار رسمبولونه گڼل کيدل . ۲۶۰ اروپا فيودالي نظام په يوه معني په اس

^{۱۹} دهاله ، زرښتي تمدن ، مخ ۱۸۳

♦ ۲۶ برنار دلويس ، د اسلام سياسي ژبه ، شيکاگو د پوهنتون خپرونه ، شکاگو ، لندن ۱۹۸۸

اواس والا باندې ولاړو، او اس والا پکې د غوره دریځ خاوند و. په واقع کې اس د ماشین د عصر نه دمخه په هغه تناسب مهم و لکه وروسته چې ماشین مهم شو. داسو نو اهمیت هغه وخت دیر شو، چې رکاب جوړ شو، او په هغه سره د اوږده واټن وهل په لږ وخت کې ممکن شول. که رکاب لرونکی اسان نه وای، ممکن د ایاستر فاتحان نه وای، او چنگیز خان امیر تیمور، بابر شاه نادر شاه افشار او احمد شاه دراني بریالي شوي نه وای چې ملکونه لاندې کړي او امپراتوري ګانې جوړې کړي. نو عجیبه نه ده چې په لرغونې بخدي کې واکمني کورنۍ په خان باندې داس نوم ایښي و او اسان یې د سوپر مین په شان بلل.

ديپرون چلينج

-۲-

زغورونکی، بنسټ اېښودونکی میرویس نیکه

قاید میرویس هوتک او خپلواکي

محمد حسن کاکړ

د حاجي میرویس هوتک په ژوند کې (۱۶۷۳-۱۷۱۷) کندهار د نفوسو په لحاظ له اوس څخه متفاوت و. په هغه مهال کې د کندهار خلک چې زیاتره یې ابدالیان (درانیان) او غزنیان یا غلزیان وو مالداران پوره کوچیان، نیمه کوچیان، بدگران او دځمکو خاوندان وو.

د پښتو اصلي ټاټوبي د بلخ، غور او ننگرهار سیمې دي. دا چې دوی ولې اوڅه وخت نورو سیمو ته وکوچیدل بیل بحث غواړي خو په اعمی عمومي پېړۍ کې زیات پښتانه د خای د تنگوالي له امله د پېښور شاوخوا سیمو او سوات او باجوړ ته ولېږدېدل. د غزنویانو، په تیره د سلطان محمود غزنوي په دوره کې دوی شمالي هندوستان ته مخه وکړه. او د هندوستان د اسلامي سلطنتونو په دوره کې د ((هندوستان)) د ځنګل په نامه یاد شول. هلته یې په خپله هم خپلواک دولتونه جوړ کړل، چې دا موضوع هم بیل بحث غواړي.

پښتانه په دیار لسمې پېړۍ کې د مغلو د تاراکونو په سبب د کسې یاد سلیمان د غرو په درو کې میشته شول. ابدالیان د کسې له غرو درونه ورو ورو د لویدیځ په لور وکوچیدل. دوی د شپاړسمې پېړۍ په نیمایي کې دارغستان د سیمې ستره ډله وه. له هغې سیمې نه یې لاهم د لویدیځ په لور کوچ وکړ او د کندهار په شاوخوا سیمو باندې میشته شول او د دغو سیمو اوسیدونکي یې لکه پارسیان او ملتانیان او نور وشرل. نور یې لاندې کړل، هم یې د هغو مخکې و لېولي، او هم یې پراخي بې مالکي ځمکې خپلې کړې. دوی پدې ډول د کندهار په ختیځه کې د غلزیانو ګاونډیان شول.

غلزیان چې په غور کې هسک شوي وو، په اوومې پېړۍ کې د چیني زایر، شون چولګ مشهور په هېون تسانګ، د لیکنو له مخې د غزني په شاوخوا سیمو کې اباد وو. دوی په واقع کې د کومل او کرمي د سپینو او ګلات تر مینځ درو اوهوارو کې د عمده قوم په حیث پراته وو. دوی په یولسمې پېړۍ کې د سلطان محمود غزنوي په وخت کې نوم واېست. په پنځلسمې او شپاړسمې پېړۍ کې یې په هندوستان کې دولتونه هم جوړ کړل، چې دمخه دې ټکي ته اشاره وشوه. په افغانستان

کې هغه غلزيان چې د کابل اوننگرهار تر مېنځ سيمو باندې پراته وو د ختيځو غلزيانو ، او هغوی چې د کابل او کندهار تر مېنځ آباد وو ، د لوېديځو غلزيانو په نامه ياد شول . دوی د شمير او زور په لحاظ له ابداليانو سره برابرو ، او چې سره کاونديسان شول ، رقيبېان وگرځېدل . په غالب احتمال داولسمې پېړۍ په نيمايي کې دوی سره جوړه وکړه ، او په خپلو کې يې يوه گډه پوله وټاکله . دغه پوله د مورخ سلطان محمد دراني په قول گرماب ، او د نورو په قول جلدک دی . موافقه د غلزيانو دمشر سلطان ملخي توخي او د ابداليانو دمشر ، سلطان خدايداد مشهور په سلطان خوکي تر مېنځ وشوه . د هغې له مخې هغه سيمې چې د گرماب په شمال ختيځ کې پرته وې د غلزيانو شوې ، او هغه چې د گرماب په لوېديځ او سهيل کې پرته وې ، د ابداليانو وگڼل شوې . دغې موافقې ددغو سترو پېښې قومونو تر مېنځ د ټکر امکان کم کړ . خو تر هغې مهم په دغو سيمو باندې ددغو قومونو مېشته کېدل وو .

دا معلومه نه ده چې د ابداليانو خپلونه په کوم شرايطو مېشته شول . د هر خپل دپاره مخکې د کوم وېش له مخې وټاکلې شوې ، يا هر خپل کومه هغه سيمه چې جرگې وې ، پرې باندې مېشته شو او خو ځنګه چې په هغو سيمو باندې چې د ابداليانو خپلونه مېشته شول د هغو مخکې په نسبت چې د غلزيانو خپلونه ونيولې پراخې وې احتمال لري چې په دغه مهال کې د وېش مسأله نه وې مطرح شوې . وروسته د نادر شاه افشار په وخت کې عبدالغني خان الکوزی دهرخيل دپاره سيمه وټاکله ، او داحمد شاه دراني په وخت کې په دغه وېش کې سمون راوستل شو . خو غلزيانو په هماغه اول سر کې دهرخيل دپاره سيمه وټاکله ، لکه چې مولف امان الله هوتک ليکي « د سوري سيمه د لن زو ، عمرزو ، شيخ زو ، ملي زو ، معروف زو ، خدر زو ، لغرو ، بايي زو ، او ساگزو شوه . غوره مرغه چې ... مخکې دمنولو تر راتګ د يوسف زو او منند و مينه وه ، د ساگزو ، بايي زو ، طاهرو ، يوسف خيلو او سادات خيلو په برخه کې راغلې . دروغاني شاوخوا د برخو د گام شوې . داته غر علاقه درمي زو ، با بيانو ، بايي زو ، طاهرو او هوت خيلو شوې ، اودسره ځنګل د رخت يحيی سيمي دبابو زو ، ساوت خيلو او پو لرو شوې » . داتې ټکاري چې دغه وېش چې ددوهم ملکيار (نه اول ملکيار چې هغه دهولک نيکه زوی و) په مشري وشو ، دايمی و ، لکه چې وروسته د عبدالغني خان الکوزی وېش په

ابداليانو کې دایمي وو. په پښتو کې یوازې په بونیر، سوات، دیر، باجوړ، او اتمانخیلو کې دمنځکو دویش رسم نوبتې او موټنې و، چې هغه څه وخت چې یوسف زی په دغو سیمو باندې قابض شول، دشیخ علی په ابتکار عملی شو. په هر حال، ملکیار له خپل وېش نه وروسته ولېس دکرني په لور وهڅوه، او له کوچني توب نه یې وگرځوه. ددغه هدف دپاره یې ولېس دکاریز دکیندلو دپاره وگماره چې دهغې زمانې له کاریزونو څخه نږدې پنځه شپېته کاریزونه یې تر اوسه هم ودان دي. خونوی ژوند په دغو قومونو کې نوی مسایل پیدا کړل. په هر قوم کې دمنځکو، خرخایونو او کاریزونو په سرلانجی پیداشوی، اودهنو هوارولو دپاره ضرورت محسوس شو. څنګه چې په دوی کې قومي ضوابط اوغننه نسوي وه هر قوم هڅه وکړه چې دځان دپاره واحد سیاسي نظم مینځ ته راوړي. ترڅو دهغه له لاری خپلې دننۍ چارې سمبال کړي، له نورو قومونو سره پیداکېدونکي جنجالونه رفع کړي، او له صفوی اومغلی امپراتوریو سره چې دوی دهغوی په قلمرو کې راتلل روابض ولري. داته په دغو اوارو سیمو کې دمنځکو والو قومي مشرانو له کورنیو نه هم سروالي کورنۍ هسکې شوې اوخپلواک ریاستونه مینځ ته راغلل. دبسلطان خودکي اوسلطان ملخي له نومونو څخه هم معلومېږي چې دوی دخپلواکو ریاستونو واکمن سروالان وو. دابداليانودسرکورنۍ سدوزی وه چې دهغې مونس ابدالله مشهور په سدودصفوی امپراتورشاه عباس (۱۵۸۸ - ۱۶۲۹) په وخت کې دقوم دسروال په حیث پېژندل شوی و. دغلزیانو سرواله کورنۍ اول نوخی او وروسته هوتک شوه چې دمېرویس له هسکیدونه وروسته دباد شاه خیل په نامه یادېده او هوتک په مرغه، اته غر، او سوری کی میشته وو.

غلزیان او ابداليان دګرګین تر راتګه پوری په دننیو چارو کې خپلواک وو، که څه هم لومړنۍ دمغلي او وروستۍ دصفوی امپراتورۍ په قلمرو کې شامل وو. دغه امپراتورۍ ګانې دتپارسمي پیری په سر کې هسکې شوې وې چې دکابل صوبه دمغلو او کندهار دصفوی امپراتوري په قلمرو کې شامل وو. اودهندوکش په خوا سیمو باندې شیباني ازبکانو قبضه کړې وه. څوکندهار دزیات اهمیت په سبب دمغلو او صفویانو ترمنځ یو وخت بل وخت دتکر میدان کېده او څوځله یې دهغه په سر چنګونه هم کړی وو. دغلزیانو او ابداليانو لویانو ددغو امپراتوریو

له رقابتونو څخه استفاده کوله، او دوی په بین الملی سیاست کې وارد وو. دا معلومه نه ده چې دغو مشرانو په خپلو قامونو باندې تر کومه حده حاکمیت چلوه. خو دا معلومه ده چې دوی دخپلو قومونو شخړې، اوهغه قوم مینځې او بیروني مسائل چې دوی یې متاثر کول، په جرګو سره هوارول او په جرګو کې دخپلونو سرانو قوې غړلاره. په دوی کې دجرګو رواج نیمې چې ددوی لویان مطلق واکمنان نه، بلکه ولسی مشران وو. دا هم معلومه ده چې دغو لویانو له مربوطو امپراتور یو سره دمالیاتو په ټولولو کې کمک کاوه. په دې ډول ولس له خارجي عملاتو سره سروکار نه لاره، مګر دا چې دمالیاتو له ورکولو نه سر وغړوي او امنیت کېدو کړي. نو خلک په خپل کاروبار بوخت وو. کلي، باندي، کلاوې او ماجتونه یې جوړ کړل، کاریزونه، نهرونه او ويايې یې وایستلې، مخکې او باغونه یې ودان کړل. په دې ډول ولسونو د کړوند کړي ژوند ته په زياته اندازه مخه وکړه. په ابدالیانو کې د نیمه کوچي توب ژوند هم رواج پیدا کړ، خو دغلزبانو له هر خپل نه یو څه سوچه پووننده پاتې شول. دوی شمالي هندوستان او د غزني شاوخوا سیمو ته تلل. راتلل. په عین حال په دوی کې ځینو سوداګري هم کوله او سوداګران یې آن تومرکزي اسيا، جنوبي هندوستان او بنگال پورې هم تلل.

په کندهار کې رقابتونه او سیاستونه وروسته له هغه لاجدي شول چې شاه حسین صفوي چې په ۱۶۹۲ کې پاچا شوی وګرځېد خان چې په اصل کې ګرجي او نوی مسلمان شوی وکندهار ته د بیکلرګی په نامه دوالي په حیث له ډیرو اختیاراتو سره وپېر. په دغه وخت کې کندهار ته د مغلو له خوا خطر متوجه شوی و. د هندوستان منلي دولت له صفوی دولت څخه غوښتي و، چې کندهار ورپریږدي. ددې احتمال وچې د کندهار په سردوی سره ونښلي سره له دې چې دواړه دولتونه له پخواني برم او زور څخه لویدلي وو. ګرګین خان غوښتل ددغه خطر په مقابل کې د قومونو قدرت ځانته منتقل کړي. نوی لومړی کار دا شو چې دمالیاتو په ټولولو ادنیځ حاکمیت په چلولو سره د قومي مشرانو واک محدود کړي. دغه سیاست چې دغښتوي سیاست په خلاف و، ابدالیان وپارول. ګرګین خان ددوی ترمینځ د سیمې وکړی. او په دوی کې یې پوه ډله د بلي ډلې پر ضد ولسموله. هغه وچې د دولت خان سندوزی (داحمدشاه نیکه) قوې ډله یې پر بلي ډلې وځپله، او د وروستۍ ډلې

مشران ، عطاسدوزی او عزت یې وهڅول چې خپل قوم کندهار ته نږدې خای په خای کړی . دوی همدغسې وکړل ، خو ډیره موده نه وه تیره شوې چې کرګین پر هغو نابیره ودانګل ، ویسې خپل او مهاجرت ته یې اړ کړل . نږدې ټول ابدالیان شور اوک ، بکوا ، فراه ته وکوچیدل چې وروسته یې په هرات کې د لومړي ځل د پاره خپلواک دولت هم تاسیس کړ . په کندهار کې غلزیان د عمده قوم په حیث پاتې شول . په دغه وخت کې د قوم مشر حاجي میرخان هوتک ، یا حاجي میرویس خان هوتک و چې په کال ۱۶۷۲ کې زیږېدلی و . په دغه وخت کې به شاید د پنځو وېشتو کالو و . دغه ځوان مشر په راتلونکو نويو او سختو شیبو کې پاڅه نجوېزونه ونیول او عملي کړل ، او په هغو سره یې ثابت کړه چې دې نه یوازې د خپل قوم بلکه د نورو قومونو په رهبري کولو او قرباني نه د هغوداماده کولو په لاره کې په سیمه کې یې جوړې شخصیت و او کرګین خان دده په پرتله خام او تند مزاجه بیکانه حاکم و .

کرګین خان د ابدالیانو له شړلو څخه وروسته میرویس هوتک ته رجوع وکړه . په غالب احتمال د کرګین خان هدف داو چې دده قوم هم وڅیژی او په کندهار کې قوي قوم پري نه ږدي او په ورو قومونو باندې د خپل خیال حکومت وکړی خو د میرویس هدف د کرګین خان د هدف په خلاف او هغه د پوره خپلواکي خپلول و . نو خپل هدف ته درسیدلو دپاره یې له کرګین خان او صفوي دولت سره په ظاهر کې د دوستي لار غوره کړه . او د کرګین خان په غوښتنه یې د ښارد کسلان ترې منصب ومانه او هغه ته یې خان نږدې کړ دومره نږدې چې د مورخ سلطان محمد دراني په قول «کرګین یې مشوره او بکار نیرداختي ، بغیر اجازه او اقدام صلح و جنگ نه ساختي ، اکثر مالیات دور دست را بموافقت و مراقبت او بدست مې اوردې و لشکر رابه سر کردی میرویس میروستادی و مالیات را حصول مینمودي» . خو ډیر موده نه وه تیره شوی چې کرګین په میرویس باندې بدګمان شو او هغه یې دپارس پای تخت اصفهان ته تبعید کړ اوله شاه حسین صفوي نه یې و غوښتل چې «خوب است این مرد در اصفهان باشد . آرامي قندهار مربوط به حبس این مرد است ورنه باعث اختلال قوم و حکومت شاه در قندهار میگردد و باید به او اجازه عودت به قندهار هیچ داده نه شود» . په دې ډول میرویس په ژوندانه کې د لومړي ځل دپاره په سخت مشکل واوښت . مشکل یې داو

چې دی په یوه بیګانه ملک کې د هغه ملک سیاست مخالف پېژندل شوی ، او تر څارنې لاندې نیول شوی و . نویې سملاسي هدف داشو چې خان ازاد کړي او هیواد ته بیرته وګرزي تر څو خپل اصلي هدف ته درسیډو دپاره کارو کړي . هلته یې د سوغاتونو په ورکولو او دخپل تدبیر او اغېزناکۍ وینا په برکت دربار ته لار پیدا کړه او ددربار په یوې متنفذې دلی باندې یې دومره نفوذ وکړ چې د هغې سروال یخنی صدراعظم اعتماد الدوله په شفاعت شاه حسین دی نه یوازې معاف کړ ، بلکه کندهار ته یې دورنگ اجازه هم ورکړه ، چې د پخوا په شان د ګرګین خان مشاور اوسی او په عین حال کې د هغه اعمال وڅاري . د سیاسي بندي لپاره دایوه هس کارنامه ده چې نظیرې ماته په تاریخ کې معلوم نه دي . میرویس په اصفهان کې خاتله داهم معلومه کړه چې د فارس امپراتوری مخ په خوري ده ، رسمي سیاست دسنيانو او شیعیه ګانو ترمنځ اختلاف شدید کړی ، درباریان په مخالفو دلو سره ویشل شوي او پخپله شاه یو ضعیف شخص دی . ددغو کشفیاتو په اساس میرویس دې نتیجه ته ورسید چې دپوره خپلواکۍ ګټلو وخت رسیدلې دی .

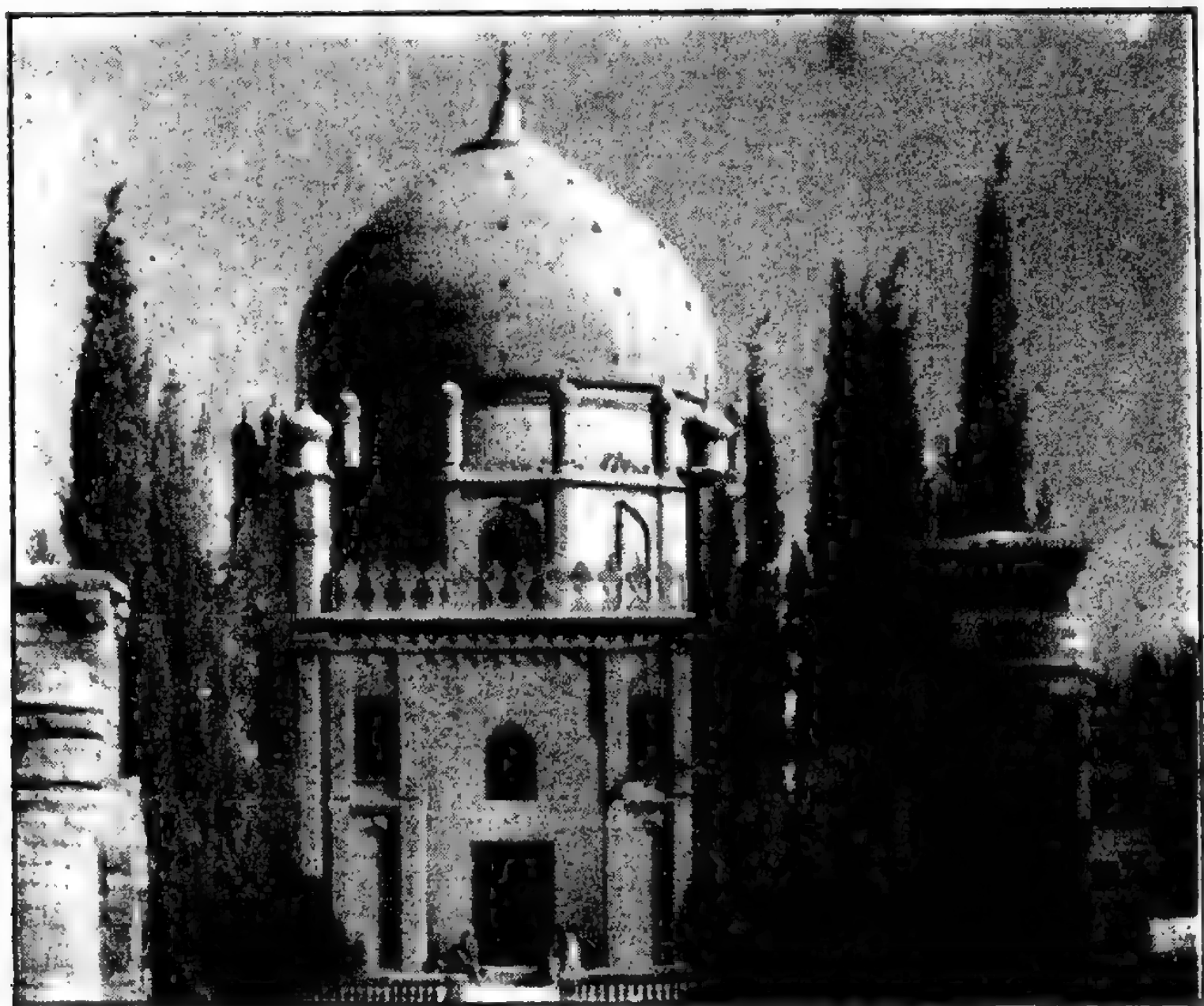
میرویس کندهار ته تر ستند و وروسته د شاه د سپارښتنې او د مصلحت له مخې له ګرګین خان سره د مشاورۍ او د ښار د ګټلان لړ په صفت پیا همکاري غوره کړه . خو ګرګین خان پرې داده نه و او ویې غوښتل چې ویې ازمايي . نویې د هغه لور خپل زوی ته په نکاح وغوښته . د میرویس دپاره دا بله سخته کتاله شوه ، په دې چې په پښتو کې په تیره دسر په پښتو کې دادود نه و چې خپلې لورې پر دوهغه هم باندنیو ته نکاح کړي . نویې د قومي مشرانو په صلاح یوه بله نجلۍ دخپل لور په نامه د ګرګین خان زوی ته په نکاح کړه او هغه یې په دې ټول غافل کړ . میرویس وروسته قومي مشران دمانجی په کلی کې په پټه سره جرګه کړل . دمانجی کلی دکندهار دختیځ په دیرش کیلو مترې کې دکابل - کندهار په لار کې دپوپل زیو په سیمه کې پروت دی . درېدی خان مهمند په قبول چې په خپلې منظومې محمود نامه کې یې راوړي ، او هغه په پټه خزانه او دخپلواکۍ لمر څرک کې نقل شوی دي ، دمانجی په جرګې کې دغو مشرانو ګډ ون کړی وو: سیدال خان ناصر ، بابو جان بابی ، بهادر خان اندر ، ملا پیر محمد مساجي ، عزیز خان نورزی ، یوسف خان هوتک ، گل خان بابر ، نور خان ، پریغ ، نورو خان الکوزی ، یحیی خان هوتک ،

حاجی نور محمد مشهور په حاجی انکو اویونس خان کاکړ . میرویس جرګې ته خپل وړاندیز وړاندې کړ او هغه داو چې د بلوڅو، کاکړو، او ترینانو خانان دې خپل ولسونه د مالیاتو لسه ورکولو څخه وازوي ترڅو ګرګین خان مجبور شي له پوځ سره ليرې لار شي او دوی وکولی شي هلته هنوی له مینځه یوسي. جرګه والو د هغه تجویز ومانه، په قران یې لوړه وکړه او له هغه سره یو موټی شول . میرویس هنونه هغه فتواګانې هم وښوولی چې له وطن نه یې د غاصبانو د شرلو د پاره دمکې له علماوو څخه ترلاسه کړې وي. میرویس مکې ته د حج دادا کولو د پاره له اصفهان نه تللی و، او دغه فتواګانې یې ترلاسه کړې دي . د بلوڅو، کاکړو او ترینانو خانانو د مانجی د جرګې له پرېکړې سره سم خپل ولسونه د مالیاتو له ورکولو نه وازول او د پناخون لومړی عملی ګام یې وخت کړ. د ګرګین خان په مقابل کې د الومړنی ولسی ((سرغرونه)) وه. هغه هم خپله مشورتی جرګه وبلله او میرویس هم پکې ګډون وکړ. میرویس بېناهم د مصالحت له مخې ((سرغرونه)) د خپلو د پاره په کلکېه خپل ملاک و ښود. ګرګین وروسته له هغه شپږم زریز پوځ د کاکړستان، ژوب او بلوچستان په لور واستوه او پخپله د یوه سپاره کنډک په قومانداني ورپسې روان شو، او میرویس ته یې وویل چې له خپلو قومي ايله جاريو سره به د ارغستان په ده شېخ کې ورسره یوځای کېږي . میرویس په داسې حال کې چې ګرګین خان له خپل کنډک سره موخو د ځای ته رسیدلی وو، له خپل اوه سوه ییز قومي ايله جاري سره خان ورورسوه . د شېخ له خوا یې نابیره پرې ودانګل او هغه یې له ټول کنډک سره له مینځه وېوړ. داپېښه که څه هم مهمه وه معنی یې دانه وه چې کندهار آزاد شو. په بلوچستان کې شپږم زریز پوځ او د کندهار په ښار کې دولس نیم زره عسکر د هغه په حصار کې ځای په ځای وو. د کندهار صفوي عسکر و سلمي اوتو پونه لرل او د ښار په ټینګ حصار کې یې ځانونه مامون ګڼل. په هغه برسیره ((د ښار د باندې اکثر کلي او ولس ایرانمان وو.)) دا ټول د میرویس د پاره یو ښل چیلنج وو. څو میرویس په ابتکاري تجویز نیولو او د هغه په عملي کولو کې پوځ شوی و. لومړی یې واړه ايله جاري ټولي د ښار شاوخوا وګمارل او د ښار رابطه یې له خارج سره قطعې کړه. د صفوي پوځ د ګرګین خان د ښارنوشت څخه ښی خبره پاتې شو. داپله جاري بل ټولی د پناهو جان بساې په قومانداني خان د ښار کلا ته ورسوه . ورپسې میرویس له څه

باندې درې زرو ايله جاريو سره په داسې حال کې چې هغوی د صفوي د وژل شویو عسکرو په وسلو سمبال او د هغوی جامې يې هم په لن وي بارتله ورسيد. ميرويس د گرگين جامې په لن کړې وې. اوټول سواره بارتله ورننوتل. د پارس عسکرو په ميرويس د گرگين خيال وکړ او پښتنو د ښار حصار ته په ننوتلو سره په بې ساري چټکۍ سره عمليات پيل کړل. د پارس عسکرو او منصبدارانو له لاسه دغونډه پيدا و وخت ورنگر. ډيرې ترېنه ووژل ځه لاسي ژوندي ونيسول او ځه يې وتښتيدل. پښتنو د ميرويس په مشرۍ په دغه ډول په کندهار کې د پردیو د دوه سوه کلن حاکميت علامه له مينځه يووړه اوله لاسه تللي خپلواکي يې بيرته خپله کړه. دا وخت کال ۱۱۱۹ هجري قمري او ۱۷۰۹ عيسوي و.

د صفويانو هغه شپږم زره عسکر چټي کاکړستان او بلوچستان ته تللي وو، د گرگين خان له مرگ نه وروسته کندهار ته ورسيدل، خو له پښتنو سره له يوې ناکامي مقابلې نه وروسته چې په هغې کې ډيرې ووژل شول او ونيسول شول وتښتيدل او د تراجيدي خبر يې اصفهان ته ورسوه. له هغه وروسته ميرويس په ځرگند ډول جرگه وبلله او جرگه والو ته يې په خطاب کې وويل: «تاسې چې د دين د پاره هر څه کوي ... د مړيو په ډبرې باندې به ولټکل شي. او خلک به يې د محشر لور ورځي درناوي وکړي.» د جرگه والو يوه ډله اندېښمنه وه او ځرگنده يې کړه چې «د پارس امپراتوري پراخه او زوړوړه ده، پرمانه پوځونه او خزاني لري، مونږ غريبان به په کومو وسايلو له هغو سره مقاومت وکولى شو؟» د ميرويس د پاره دا هم گرانه شوه چې اوس به خپل ځينې بې زړه اوتسلیم طلب وطنوال څنگه لټان کوي. په لوت اوفصاحت يې هغوی ته خطاب وکړ چې «ډېره موده شوې چې د پارس خلکو د انصاف او عدالت له حدودو څخه لرې کړی دی او په بيلو بيلو لارو يې زموږ عزت او ولس زخمي کړی دی.» هغه دا هم وړله وويل چې اوس د صفوي امپراتوري ضعیفه شوې او د ټکيدو په حال کې ده. هغو ته يې هغه فتواگانې هم وښودلې چې د پردیو د سلطې د پردولو په مقصد يې د مکې، ماورالنهر او هندوستان له علماوو څخه ترلاسه کړې وې. هغه په دې ډول د شکمنو اوتسلیم طلبانو شک او ترديد رفع کړ. بيا جرگه والو دی د خپل قايده په حيث غوره کړ، او ډيرو يې د مقاومت کولو د پاره تيارې وښود.

د ژغورونکي، بنسټ اېښودونکي ميرويس نیکه مقبره

د صفوي حکومت خپل عکس العمل په دوو بڼو کې څرگند کړ: هډاکره او زور. لومړی یې د خپل حاکمیت داعيادي د پټاره قايد ميرويس ته استازي وليږل. قايد ميرويس د هغه لومړي نماينده، محمد جامع ته وويل چې: «له خيال کوي چې عقل او پوهه ... هغو غرونو ته چې دغه هيواد يې احاطه کړی دی نه ده راغلې. پرېږده چې ستا پاجا څنگه چې يې زړه وي خپل زور واز مایي. که هغه څنگه چې ته وايي زورور وي يوازې به په کرونه په شو خبرو زمور له طرحو سره مقابله وکړي.» قايد ميرويس د پارس دوهم استازي، محمد خان، د هرات والي ته چې د حج د سفر ملګري يې و هم ورته ځواب ورکړ او ورته يې وويل چې له لوی څښتن څخه مشکور اوسه چې قباد دوستي په سبب پر مونږ د مېلمه حق پيدا کړی دی. که داسې نه وای لاته به جزا درکړل شوې وای ځکه چې «له مونږ نه په سپک نظر کوري او موږ وروسته له هغه چې ختخپرونه شکولی دی د سر ښوب د پاره بولي. خو په يقين سره پټوه شه چې د انتقام وخت رسېدلی دی او غېر لمن افغانيان د پارس د خلکو د پاره د خدای تعالی غوره شوی وسایل دي. زمونږ پورې ايستلی شوی دی او ترڅو چې ستاسې شاه له تخت نه کوزله کړل شي، او هيواد موفتح نه شي په لیکو کې به نه شي.» له هغه وروسته د صفوي حکومت په نظامي عملياتو لاس پورې کړ او خسر و خان، د گرجستان والي او د کرګين خان وراره يې د دولس زریز پوځ په قومانداني کندهار ته وليږه.

خسرو خان په خپله دنده کې لږ پوه حده پورې بريالي شو. لښکرو يې په گرشک کې د پښتو پو لښکر په شاو تمبو په ۱۷۱۱ کې يې د کندهار ښار کلا بند کړ او له اوسېدنکو څخه يې بني له ليد و شرط نه تسليمي وغوښتله. ميرويس محاصره کوونکي په محاصره کې ونيسول او د سونګ او خوړو شيان يې پرې بند کړل. د محاصري دوام او دبې ليد او شرط تسليمي تقاضا دې سبب شو چې خسرو خان د عبدالله سدوزی په مشري ابدالي متحدین له لاسه ورکړي او محاصره شوی ټارپان په خپل مقاومت کې لښک شي. سره له دې چې په اول کې ځينو غوښتل چې تسليم شي. په دغه حال کې قايد ميرويس په يوه لوی لښکر سره چې د نږدې او ليرې قامونو له جنګياليو نه يې د مقابلي په مقصد برابر کړی و، د خسرو خان پر پوځ يرغل وکړ او هغه يې د پوځ له دیرې برخې سره له مينځه سووړ. د پارس بل انتقامي پوځ د محمد خان رستم په قومانداني

هم پټ همدغه سرنوشت واوښت . له هغه وروسته د صفویانو نظامي وجود او سیاسي سلطه اول په کندهار او وروسته په هرات کې له مینځه یووړل شوه او میرویس خپلواکي یقیني کړه .

قاید میرویس وروسته کندهار له کلات نه تر فراه پورې یې له کوم جنګ نه اداره کړ، او په ۱۷۱۷ کسې په پخه خوانۍ کې د څلورو څلوېښت کالو په منګ و فات شو . دې په اصل کې له ۱۷۰۹ نه وروسته د کندهار واکمن و . دده دواکمنۍ او ادارې په باب معلومات نشته خو دې یې له کوم شک نه د کندهار په پوره خپلواک کولو سره د افغان د خپلواکۍ بنسټ ایښودونکې دی . باید په یاد ولرل شي چې د خپلواکۍ پیرغ لومړی روښانیانو هېک کړی و . روښانیانو د بایزید انصاري مشهور په پیر روښان ، د هغه د زامنو او لمسیانو په مشري د منلو د سلطې پر ضد په ښارلسمې او اولسمې پېړۍ کې په وفتو سره مبارزې وکړې . په دغو مبارزو کې د پیر روښان د کورنۍ د سرکسان لول تلف شول . د خپلواکۍ ګټلې په لار کې بلکورنۍ نشاید دغومره تلفات نه وي ورکړي . په هر حال له هغو وروسته داولسمې پېړۍ په دوهمې نیمگني کې اېمل خان مومند او خوشحال خان خټک د عین مقصد دپاره له منلو سره کلونه کلونه وچنگېدل . د روښانیانو په شان دوی هم په مقصد ونه رسیدل خو دوی ټولو د پښتو تاریخ د لودو مبارزو تاریخ وگرزوه او د مبارزو روحیه یې ژوندۍ وساتله .

د قاید میرویس حرکت د همدغو مبارزو په لړ کې بریالي حرکت دی . هغه په کندهار کې د صفوي د امپراتورۍ پوځونه له مینځه یووړل ، او کندهار یې پوره خپلواک کړ . دغه بریالي ټوب یې په لږو مسابو او بشري لواوو سره حاصل کړ . په بشري لواوو کې فعاله برخه د شلزو هغه هم د ټولو غلزیونه بلکه د لویدیځو غلزیو وه . له دوی سره کاکران، لړیان، یلوچان، پریڅ، یو شمیر ابدالیان او هزارګان ودرېدل . د ابدالیانو شتمني برخې د کندهار په ازادولو کې برخه نه لرله او میرویس ونه شو کولی ټول ابدالیان د ازادۍ په مبارزې کې لږه ځان سره ملګري کړي . له دغو قومونو څخه میرویس درې نیم زره جنگیالي تنظیم کړي وچې د مولف امان اله هوتک په لټول یې ((پوځه ګوډې رنډې وسلې لرلې)) په داسې حال کې چې د دښمن شل زریزو پوځ لویک او ټوپونه لرل او تنظیم شوی وو .

سره له دې هم پښتانه پرې غالب شول. دوی په دوه دلیلونو پرې غالب شول. یو دلیل یې داو چې کرکین خان په خپل نوي سیاست یعنې د قومونو د داخلي خپلواکۍ په محدودولو سره قومونه اود هغوی مشران وپارول او هغو د پوره خپلواکۍ گټلو په لار کې د میرویس ننګه په ټینګه وکړه. خو دا په درسته نه وې چې وویل شي ټولو قومونو او مشرانو او خانانو یې هم دغسې وکړل. په وروستیو کې ځینې تسلیم طلب وختل. البته میرویس د هغوی اندېښنې رفع کړې. خو دغه اطمینان موقتې ثابت شو. د میرویس له مرګ نه وروسته د هغه ورور اوجانشین میر عبدالغزیز، هم تسلیم طلب وخت، تر څو د میرویس مشر زوی، میر محمود، د ازادې غوښتونکو په ملاتړ هغه له منځه یووړ. دغې پېښې د میرویس په کورنۍ کې د انتقام او تریبوري حس وپاروه تردې حده چې دغه حس په پای کې د هغه د کورنۍ د سقوط یو سبب وګرځېد.

د پښتنو د پریسالي لسوب بل دلیل پخپله میرویس دی. مګر میرویس په باب دغسې لیکنه تراوسه نه ده لوستلې چې لیکونکي به یې هغه مدد مست کړی وي. برخلاف مورخانو دده شخصیت او کارنامې ستایلي دي. ج. ت. کروشنسکي او جان هان وې، معاصرو باندینو تاریخ کښونکو، دده او همدا راز دده داخلا فوکارنامې په تفصیل سره بیان کړي او ستایلي دي. ددې عمده دلیل دا دی چې میرویس نه یوازې د هوتکو بلکه د لویدیځو غلزي قومونو سروالي کورنۍ ته منسوب و، اودې په دغې سروالي کورنۍ کې دولسي مشر په حیث هک شوی و. د لویدیځو غلزيو خپلواک ریاست که څه هم سلطان ملخي توخي تشکیل کړی و، د میرویس په وخت کې د هغه پلار بنال خان هوتک د هغو مشرو چې د هغه له مرګ نه وروسته میرویس د قوم په مشري غوره شو. د میرویس کورنۍ شتمنه، سوداګره او دودۍ ماره وه. په خاص ډول د میرویس مور، نازو انا چې د سلطان ملخي توخي لوړه، شاعره، عالمه، دودۍ ماره او په ولس مینه میرمن وه. او هغې خپل زوی، میرویس د هغمن ژوند د پاره روزلې و. پخپله میرویس له قومي مشرانو، علماوو، سوداګرو او وګړو سره محشور و. په ولسي دود او دستور پوهېده اولانجې یې په جرګو هوارولې. د خپلواکۍ گټلو د حساس دوران مشکلات یې په یو لړ جرګو سره حل کړل. پنځمه یې دسره غره په شنه کوتل کې د داینفريه غبرګه کې دېوي ونې لاندې وکړه چې هغه وروسته د پنځو ونه

یاده شوه . دا چې دی فصیح او قانع کوونکی و شاید له دې امله وچې دی جرګه مار سروال و . ممکن دهمدغو شخصي اوصافو په سبب وي چې دی د خپل پلار قایم مقام وټاکل شو . په هر حال میرویس په مکه او هندوستان کې د فتواګانو د حاصلولو او په پارس کې وطن ته د ستندېدو په مقصد له علماوو او دولتي مامورانو سره مجلسونه او بحثونه وکړل . په دغو مجلسونو کې یې نوی اومخالف نظریات واوریدل ، بصیرتونه زده کړل ، اوله سیاست سره لاهم علاقمند شو . له سیاست سره د همدغې علاقې له امله وچې ده خپل هدف ته درسیدلو په لار کې له خپلې شتمني نه چې هم ورته په میراث پاتې وه او هم یې پخپله په سوداګري سره ډیره کړې وه ، په سخاوت سره استفاده وکړه . ده د خپلو سفرونو ، تجربو او همداراز د خپل د فعال او بیا وقار شخصیت او خپلواکۍ حاصلولو د داعیې په برکت وکولې شول چې په خپل وطن کې علما او قومي مشران اوځانان تردې اندازې ترخپل قائم لاندې راوړي چې هغوی خپل مقتدیان اوولسونه د خپلواکۍ د غاصبانو په مقابل کې پاڅون ته وهڅوي . عامه خلک په دې نه پوهیدل چې هغه د ازادي جنگ و . دمولف امان الله هوتک په قول «په ناصرو او هوتکو کې هم عام خلق په دې نه وو خبر چې مونږ د خپلواکۍ جنگیالیان یو.» خو میرویس دغسې شخص و چې په ډیرو سختو حالاتو کې هم په خپل هدف کې ټکنی نه شو . بلکه نور یې هم دهنه په لور و هڅول . تجویزونه یې ونیول او دهنو په برکت او دملګرو په همکاري یې وکولې شول پوره خپلواکۍ وګټي ، خپلې کارنامې دوبار نه ډک سر مشق وګرزوي او خپل نامه ته ابدیت ورکړي . میر غلام محمد غبار دی «مرد مبتکر و مبارز و مؤسس بولي» او اضافه کوي چې «برای انهدام تسلط خارجی و حصول ازادي واستقلال ملي در گوشه افغانستان عملاً راه را باز کرده بود.» دده نوښتګر تدبیرونه سړی ته د جوزف سنالین ویناپه زړه کوي چې ویلې وه «نه د پلوماسي دیوې فرقي کار کوي.» د پوره خپلواکۍ د ګټلو په لار کې د قومي مشرانو او ځانانو یې دریغه ملاتړ او پخپله د میرویس دولسي شخصیت» له امله وچې ده د خپلې سروالۍ په دورې کې له هنونه خان وخت ونه نیو او یوازې یې د قاید یا سترمشر یا وکیل په لقب اکتفا وکړه . داسې ښکاري چې د خپلواکۍ ګټل ، نه حاکمیت چلول د هغه اصلی هدف و . میرویس وروسته له هغه چې قاید شو د مرګ تر ورځې یې

د مشر په حيث سلوک وکړ، نه دامير يا پاچا په حيث چې ځان به د خداى
 نالې يا سوري گنې اوولس به رحمت بولي. ده په واقع کې يوازې خپل
 ځان، خپله کورنۍ او خپل قام خپلواک نه کړ. ده قومونه هم خپلواک
 کړل او هم خپلواک پرېښودل. خپلواکي گټل او خپلواکي ورکول د قايده
 ميرويس ستره کارنامه ده.

د ثور انقلاب یاد ثور کودتا؟

محمد حسن کاکړ

په دې کې خطر دې چې خپلې مفکورې له نورو څخه واخلې. باید له نورو څخه معلومات حاصل کړې خومفکورې، د تجربو په شان، باید پخپله سناووسي.

لارډاکتن

(دغه لیکنه په کال ۱۳۶۸ / ۱۹۸۹ کې په پېښور کې د آزاد افغانستان د لیکوالو د اتحادیې (وفا) په اداره کې په یوه سمینار کې لوستل شوې وه، او دلته په یو څه سمون سره د لومړۍ ځل د پاره خپرېږي).

په کال ۱۳۵۲ / ۱۹۷۸ کې د ثور د میاشتې په اوومه د محمد داؤد په سروالې د افغانستان د لومړي جمهوریت نسکوریدنه او په ځای یې د نور محمد تره کې په مشرۍ د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت درېدنه داردو کارو. دا د ټول پوځ کار هم نه و. په پوځ کې د هغې برخې کار و چې ستراتیژیکې مقام یې لاره. دغې برخې له هغه ځای نه دېر حال حکومت د تصمیم نیولو عالي مرکز په چټکۍ سره له کار نه وغورځوه. په یوه حساب یې د لسو او په بل حساب د څلیرو شت ساعتو په اوږدو کې حکومتی واک یا په دقیق ډول د حکومت د سروالې مقام تر لاسه کړ.

د پوځ دغه برخه د پلچرخې د زغورې څلورم لمبر قواوې او د بگرام هوايي قوه وه. په دې حساب د حکومت نیونه د هغو نظامیانو، په خاص ډول د هغو نظامي منصبدارانو کار و چې تر نورو قواوو څخه ډیر په پېچلو او عصري وسلو سمبال و. د دغو منصبدارانو شمېر د حفیظ الله امین په قول یوازې په کابل کې درې سوه تنه افسران وو. دی په عادي نظامي تمریناتو کې ډېر انداختونه کړي او ځانونه د حکومتی واک غصبولو د پاره تیار کړي وو. تره کې په خلقي پوځیانو باندې دومره ډاډه و چې ویل یې غواړي د زمري په میاشت کې انقلاب وکړي، او په هغه باندې د زمري انقلاب نوم کېږدي. په هر حال، دغه منصبداران د قوي عقیدې او ټینګې ارادې خاوندان وو، او د کودتا په وخت کې یې د مخالفو منصبدارانو، په تېره د امرانو په محصورولو او وژلو کې له ګرندیتوب نه کار واخیست. له څه کم یولک نظامي افرادو څخه ممکن دوه زره د پاڅیدونکو په پلوي پاڅیدلې وي. سره له دې چې د پوځ سره برخه د حکومت پرخواوه پېښې په دغسې چټکۍ سره روانې شوې

د یرغلګرو ماتوونکی غازی وزیر محمد اکبر خان

اونتيجه دومره زردپا خيدونكو په كته تمامه شوه چې مخالف منصبداران دمحمد داود له مړينې نه وروسته له سرته رسيدلي عمل سره مخامخ اوپه ظاهركې تسليم شول. بناريان خوځه كوي چې په دې نېوهېدل چې څوك څه كوي گوندي لويان حتی دگونډ عمومي منشي، نورمحمد تره كې، اودگونډ منشي، ببرك كارمل، هم په كودنا يې عمل خبر نه وو. له گوندي لويانوڅخه يوازي حفيظ الله امين اوله نظامي منصبدارانو سره رابط غړي چې هغه هم يوڅوكه وو، خبروو. امين چې د نور كودنا هغه په ابتكار او نومندې سره دهمدغو رابطو غړيو له لارې دخلقې منصبدارانو له خوا پيل اوپريالي شوه په دغه وخت كې دگونډ دلوړ مشرتابه يعني سياسي دفتر يا پوليټورو غړي هم نه و. دې چې دپخوا نه د تره كې لخوا نه پدې دنده كمارل شوي ودي دمرکزي كميتي غړي اودخلفي فراكيون دنظامي گوند يالوآمرو. دلوړ دميشتي په پنځمه او شپږمه تره كې او كارمل اوپنځه نور گوندي لويان بنديان وو، نور يې ياپېت وو او ياد چاردهي په كليواو ياند، وكي سرگردان گرزيدل. گوندي ايدپا لوگانو په دغه عمل باندي د انقلاب نوم كښېنود، حال داچې هغه كودنا وه، اول به زه دلته دواړه په لنډ ډول معرفي كړم. كودنا دكوپ (coup) اودتا (d'etat) نه جوړه فرانسوي تركيبې كلمه ده په معني د(دولتي ستروك) يا(د دولت سقوط). په اصطلاح كې كودنا دحکومت سملاسي نيولوته چې زياتروخت په تشدد سره ترسره كېږي ويل كېږي. د انقلاب كلمه دڅرخولو معني لري، او تعريف يې يو اوناكلي نه دي. په معنوي ډول انقلاب دحکومت تركيب ته دتغيير وركولو په معني و، چې هغه لزوماً دزور له لارې څه نه و. په دربار كې چې به كوم وزير تبديل شو خلكو به دغه تغيير د انقلاب په نامه ياداوه خود ۱۷۸۹ كال نه وروسته په دغه تعريف كې تغيير راغې. خلكو دغه كال دپوه نوي ډول انقلاب شروع وباله چې له ماضي سره يې مقاطعه حقيقي وه، او خصوصيت يې تشدد او داجتماعي، سياسي او اقتصادي اساسي تحول دپاره نامحدود امكانات وو. خلكو داسي هم فكر كاوه چې دغه نوي حادثه له ملي سرحداتو څخه اوږي او يوڅه عمومي او عالمي ده. حتي هغه خلك هم چې انقلاب يې نامطلوب گانه په دې موافق وو چې انقلاب ددوي دعصر سياست دپاره اساسي و ۱

وروسته انقلابيونو انقلاب هغه عمل ته وايه چې دټولني زياتره خلك په عمدي ډول حاكم نظام نسكور كړي، او په خاي يې دخپلي خوښي ترهغه بڼه نظام راولي. ولادمير لينن، دشوروي اتحاد مؤسس چې دشلمې پېړۍ دير وتلی انقلابي دي، انقلاب په دې ډول شرح كوي. «د انقلاب اساسي قانون چې په ټولو انقلابونو په تيره په شلمې پېړۍ كې دروسې په دريو انقلابونو سره تاليد شوي دي، په لاندې ډول دي: ددې دپاره چې انقلاب وشي دزبېنل شويو اوستم خپلو ولسونو دپاره كافي نه ده چې په زړي لارې باندې

دژوند کولو ناممکنې درک کړي، او اوښتون وغواړي. ددې دپاره چې انقلاب پېښ شي اساسي خبره داده چې استثمار کوونکي په زړې لارې باندې ژوند او حاکمیت ونه شي کولي.)) دې وړاندې وایي: ((یوازې هغه وخت چې (لاندني طبقات) ونه غواړي په زړې لارې باندې ژوند وکړي او (پورتنی طبقات) ونه شي کولي په زړې لارې باندې حاکمیت نه دوام ورکړي، انقلاب بریالی کېدلی شي. دغه حقیقت په نورو الفاظو کې هم افاده کېدلی شي. انقلاب یې له عمومي بحران څخه په ټول ملک کې (چې استثمار کوونکي او استثمار شوي دواړه متاثره کړي) امکان نه لري. له دینې داسې نتیجه اخیستله کېږي چې ددې دپاره چې انقلاب پېښ شي اساسي داده چې لومړي د کارگرو زیاتره برخه (یا لږترلږه د طبقاتي شعور خاوند په سیاسي لحاظ فعال او سوچمن کارگران) پوره درک کړي چې انقلاب ضروري شوي اودوي ددې دپاره تلل دي چې د هغه دپاره ځانونه قربان کړي. دوهمه دا چې حاکمه طبقات په دغسې حکومتې بحران کې لټاروي چې هغه حتی تر ټولو بېرته پاتې کارگران هم په سیاست کې کشوي.)) ((د هراصل انقلاب علامه دخپل شوېو کارگري پر گټو په حجم کې لس چنده یا حتی سل برابره زیاتوالي دي چې تر اوسه یې تفاوت او سیاسي مبارزې د کولو مستعد دي))، حکومت ضعیف کوي، او د انقلابونو دپاره ممکنه کوي چې هغه په چټکۍ سره نسکور کړي)) لښ داهم وایي چې ((انقلاب د کارگري طبقي اکثریت په نظریاتو کې یې له کوم تحول څخه امکان نه لري، داسې تحول چې پر گټو له سیاسي بحران څخه په لاس راغلي دي، نه هېڅکله یوازې په پرو پا گند سره)) ۲

په دې ډول د خلقیانو دواک نیولو عمل حتی پخپله ددوی د ((سترلارښود)) دوینا له مخې هم انقلاب نه و، خو څنگه چې دخلک دموکراتیک گوند لویانو او ایدېا لوگانو دخپل گوند غړي په انقلابي فکرونو سره مجهز کړي وو، دوی په هغه باندې د ((انقلاب)) نوم کېښود. انقلاب د گوندیانو دپاره د عقیدې په شان سپېڅلي ارزښت پیدا کړ اودوي په خپله انقلابیان شول، په داسې حال کې چې په لونسې کې د انقلابي شرایطو څرک هم نه وو، لکه چې وروسته به په دغه ټکي باندې بحث وشي. انقلابیانو سمله لاس په دې پیل وکړ، چې له ماضي سره پریکړه وکړي. نو یې افغاني تجاربو ته ښاځېده. د سر دولتي افغاني ماموران یې په لږه هنوي چې په لویدیځي نړۍ کې تحصیل کړي وو، یا ووژل، یا بندیان یا موقوف کړل او یا یې ورته تنزیل ورکړ. ددوي او همدا راز د نورو حرفوي او ملکي مامورانو په ځای یې خپل گوندیان وگمارل، سره له دې چې دوی په دولتي چارو ونه پوهېدل. په عین حال کې یې زیات شمیر شوروي مشاوران هم په نظامي او هم په ملکي

۲- لښ، کین تلونکي کمونیزم، د ماشومانو ناروغي، مترقي خپروونکي موسسه، مسکو، ۱۹۷۷ کال انگریزي چاپ مخ ۹۶.

خانکو کې استخدام کړل او په دوي باندې يې تر څير گوندي افغانانو نه زياته تکیا وکړه. داتول ددې دپاره چې دوی خپل دولت په انقلابي اصولو بنا کړي او دغه له لارې دټولنې دپېرېو پېرېو اجتماعي روا بېط سمله لاس په انقلابي ډول واړوي، او که څوک ورسره مخالفت وکړي، او يا حتی ورسره همکاري و نه کړي ورسره «انقلابي برخورد» وکړي گوندي لويانو ددغه فکر په اساس عمل کاوه چې ددولت په نيولو سره دوي دخلکو دژوند او مرگ واک تر لاسه کړي او ځنګه چې دوی انقلابيان او دخلکو ضد متګران دي يوازې دوی دولس ستونزې هوارولي، اودولتي چارې په مخ بيولي شي. نور محمد تره کې ويل چې «مونږ انقلاب کړي، مونږ حکومت کو»

«انقلابي برخورد» ددوي په خپل سر غوڅونکي چلند شو. دولتي شکل اړول اوله نورو سره «انقلابي برخورد» کول پارونې وکړي خو هغه څه چې ټول ولس يې وپاروه، او گوند يان لې ورسره لاس په گريوان کړل ددوی هغه کوښښونه وو چې غوښتل يې په هغو سره اجتماعي روابط واړوي. دهمدغه مقصد او همدا راز ددولتي شکل اړولو دپاره يې اته ترمانونه يو په بل پسې په خپل سر وايستل او په حاکمانه ډول عملي کړل داسې چې دعمل په جريان کې يې دخلکو دحقوقو، ارزښتونو او ژوند پروا و نه کړه. ولس په ټول هېواد کې دانقلابيانو پرضد باغونونه وکړل، اوانقلابيانو هغه په وچ زور وځپل. په زرگونو يې بنديان کړل، وکړول، او ووژل، سره له دې هم انقلابيانو ناري و هلې چې ددوی دولت دځواکي کښو دولت دي. ددوی په فکر ددې معنی داوه چې دوطن بدگران او کارگران او په مجموع کې ځواکي کښان له خپل بد حال څخه اگاه، له هغه نه بهزاره او دهغه په اړولو پسې وو، خو په خپله په دې قادر نه وو چې خپلې هلې او غوښتنې مشخصې او افاده کړي، او په عمل کې يې پياده کړي. نو ددوي رښتيني خامن يعني هغه نظامي منصبداران کوم چې دافغانستان دخلک دموکراتيک گوند په خلقي فکرونو مجهز کړي او په گوند کې تنظيم کړي وو، ددوي په نمايندګي پاڅيدل او هغه نظام يې نسکېر کړ چې دځواکي کښو په زيان او د «فيودالانو»، «ارستوکراتانو»، «پانګه ورو»، «کمپرادورانو» او «طفيليانو» په کټه وو.

لکه چې د مخه يې ذکر وشو له ځواکي کښو نه دگونديانو مطلب کارگر او کرونده گر وو خودوی په ډيرو لحاظو نو سره په اساسي ډول متفاوت وو او د نورو په مقابل کې يې ګډ دريځ نشو غوره کولی. دکارگر و په باب دڅومره ويل بس دي چې په افغانستان کې ددوی شمير دومره لږ وو، لکه يو ټاپو چې په سمندر کې وي. پخپله نور محمد تره کې هم په دغه حقيقت اعتراف کړي و. ده په کال ۱۹۲۹ کې دمارچ په ۱۸ د شوروي اتحاد د صدر اعظم، اليکسي کاسيګن د پوي تېلفوني پوښتنې په ځواب کې ويلي و چې «په افغانستان کې د کارگرو شمير بيخي لږ دي» دغه لږ کارگران هم زياتره

د دولت لپاره یې د خصوصي صنايعو مستخدمان وو. دوی هغسې کارگران هم نه وو کوم چې په لوېديځې اروپا کې د تیرې پېړۍ په لومړي نیمایي کې وو. هغه مهال کارگرو په ډېرو سختو شرایطو کې دغه اصطلاح د بخور نمیر په حال کې ژوند کاوه. د افغانستان د کارگرو ژوند د اروپا د تیرې پېړۍ د کارگرو تر ژوند نه په کرانه بڼه وو. لومړۍ ډلې چې د خلقي حکومت په مقابل کې د کومې موضوع په سرکار پرېښود دمکروريانو کارکوونکي وو، چې حکومت د هغو غوښتنه و منله او موضوع یې زرغلی کړه. د کارگرو په خلاف کړونده کر د افغانستان د خلکو غټه برخه تشکیلوي او افغانستان د ورو مخکې والو ملک دي. لوی مخکې وال هم په ملک کې وو، په هرات، فراه، میمنې، کنډوز، اومزار کې خو د دې شمېر لږ وو. د زرگونو جریبو نو مالکان په ټول ملک کې د کوټو په شمېر وو. د ورو مخکې والو ترڅنګه د بې مخکې کړونده کرو، زراعتي، اجاره کرو او په مجموع کې د بدګرو یا زراعتي کارګرو شمېر هم ډېروو، اودې. د دوی د ژوند په باب ډېره مهم ټکي په نظر کې نیول ځنځې دي، او هغه دا چې د مخکې د حاصلاتو په باب له مخکې والو سره د بدګرو مناسبات ډېرېو پېړیو د عرف او عادت له مخې داسې تنظیم شوي وو، چې دمخکې د ماهیت يعني ښه ازیو ب اونا ښه ازیو ب په تناسب دمخکې په حاصلاتو کې د کړونده کرو برخه پانیمایي، پادریمه، یا څلورمه او یا پنځمه وه او د حکومتې مالک او نور غراماتو ناپه هم دمخکې والو په شان وه. په کنډوز کې دمخکې د اجوره کار عایدات د حکومتې او سطر مامور له قانوني معاش نه ډیر وو. دمخکې د اجاره کرو عایدات نږدې هم زیات وو، او داپه دې سبب چې دوی له مخکونه د خپل زحمت په اندازه حاصلات ترلاسه کول. هو، د هغو بدګرو حال بد و چې بدګري ورته نه پیدا کېده. دغسې بدګرانو تر وړکاران په صناعتې او تعمیراتي اجوره کارو تبدیلېدل، او په ښارونو، په تېره د کابل په ښار کې د دوی شمېر ډیر وو. په دې حساب په یو څه استثنې سره کړونده گردلرو ډېرو شتمنیو په لولو سره د مارکستي اصطلاحاتو په اساس د وروبو رڼواګانو په ډله کې حسابېدلي شول. داسې شواهد په لاس کې نه شته چې ونښې کړونده کرو دغسې صنفې یا طبقې شمعور پیدا کړي وو، چې د هغه له مخې خپل کړه عیار کړي او د مخکې والو په مقابل کې جګ شي. دوی په هیڅ وخت کې د فیودالي روسې، یا فیودالي جرمني او یا د فیودالي فرانسي د بدګرو په شان د صنفې روحې له مخې دمخکې والو په مقابل کې ګډ عمل نه دي کړی. نو عجیبه نه ده چې دوی د خلقي حکومت ترشا و نه درېدل سره له دې چې دغه حکومت د هغو د ملاتړ د کتلو دپاره دمخکې اصلاحات عملي کړل، او په هغه سره یې لویو مخکې والو له ډیرش جریبه مخکې پرېښودله، اضافکې یې لږینه واخیسته او په یې مخکې بدګرو بالدي یې د کورنۍ په سر پنځه جریبه وویښله. په واقع کې حکومت دمخکې د اصلاحاتو په عملی کولو سره د پخوانیو زورمنو حکومتونو د تشدد چلند په عمل کې هم تالید کړ او هم یې له هغونه زیات زور زیاتي وکړ. په معاصر افغانستان کې

په تيره دامير عبدالرحمن خان په وخت کې هغومره چې حکومتې عمالو بدگران ټکولي
 مخکې والو نه دي ټکولي. مخکې والو د هغو د ټکولو دپاره نه حقوقي اونه عملي امکان لاره.
 داچې بدگر او له هغو سره مخکې وال او روحانيون د حکومت دنا دودو په مقابل کې
 يو وخت بل وخت پاڅيدلي دي بايد عجيبه ونه گڼله شي. دوي هيڅ وخت دمجردو
 مفاهيمو لکه نظام، صنف، طبقي، طبقاتي فکر او طبقاتي مبارزې اوداسې نورو په فکر کې
 نه وو. د معاصر افغانستان د سياسي تاريخ تر ټولو مهم بعد له حکومت سره دنورو ډلو په تيره
 د قومونو تصادم، اودننه په حکومت کې داعلي واک په سرد ډلگيو، کورنيو او افرادو
 ترمينځ جگړې دي. نو کودتا يې نظميان د خواري کښو او بدگرو د فکري او عملي لارې
 نمايندگان نه شي کېدلي سره له دې هم نور محمدتره کې به وېل چې نظامي انقلابيان
 د خواري کښانو يعني د بدگرو او کارگرو ځلمن دي. له دغې وېبانه دهغه مقصد داو چې هغه
 څه چې نظامي انقلابيانو وکړل ددوي د خواري کښو پلرونو دهيلو او غوښتنوله مخې و. دغه
 توجیه هم سمه نه ده. نظامي گونديان ټول تعليميافته گان وو او په هغو کې دځينو
 دتحصيل موده دولس کاله، د ډيرو شپاړس کاله، او دنورو لا اوږده وه. په افغانستان کې
 تحصيل که څه هم عمومي او ورپا و په واقع کې عمومي نه و د خواري کښو يعني د بدگرو
 دخامنو دپاره په عمل کې ممکنه نه وه چې دومره اوږد تحصيل وکولي شي. په لغمان کې
 په ابجد، لومړنۍ ښوونځي او منځنۍ ښوونځي کې زما بېخي ډير شمير همصنفانو او نورو
 تحصيل پيړني دي. زما هغو همصنفانو او نورو تحصيل ته دوام ورکولي شو چې کورنيو يې
 د هغو کار ته سخته اړه نلرله. نظامي گونديان دمارکستانو په اصطلاح دورو بورژواگانو،
 غڼو بورژواگانو، فيودالانو او بيوروکراتانو په ډله کې حسابيدل. ځيني يې دواکمني کورنۍ
 تېرته هم منسوب وو. په دې ډول دغه نظامي گونديان دلور تحصيل، (چې ډير ويې په
 شوروي اتحاد کې کړي وو) عايدانو، سليقي، جهان ليد، هدف او په يوه کلمه د شخصيت
 له نظره له عامه خلقو نه متفاوت اوحتی له هغوی سره په مخالف قطب کې وو. د عصري
 تعليم کړو او خارج نه تللو افغانانو په حيث دوي په دغسې شغل بوخت وو چې سروکار يې
 له تخنيک، دولت او قدرت سره وو. دوی عصر يان اود عصري ژوند او تحول غوښتونکي وو.
 هغوي چې په گوند کې تنظيم شوي او له کمونيستي تعاليمو سره اشنا شوي وو متحد شوي
 وو. چې دخپل گوند په دستور او انکاسره حکومتې واک تر لاسه کړي که څه هم دغه کار
 په غير قانوني ډول سره تر سره شي. په دې ډول دوی په دغسې کمونيستي انکارو کې
 نښتي وو چې دافغانستان دشرايطو او دخلکو دذهن محصول نه، بلکه له خارج نه په تيره
 له شوروي اتحاد نه، وارد شوي وو دوی په واقع کې له خپل ولس نه بيگانه شوي وو او په
 ولسي مبارزو کې يې برخه نه وه اخيستي. څنگه چې ددوي د ابديالوجي مرکزي ټکي
 د قدرت تر لاسه کول و دوي په هغه ټينگ ودرېدل. دغه ټکي نه يوازي ددوي دپاره بلکه

د ډیرو نورو تعلیم کړو یا دنوي تحصیل کړي ډلې خواصو (elites) دپاره هم ډیر جالب و. خو دوی په دې چې نظامیان وو تر نورو نه په ښه موقعیت کې وو. په ډیرو و بیرته پاتې ملکونو په تیره په افغانستان کې سیاسي او نظامي قدر لونه سره لرلې دي. له ۱۹۵۶ څخه وروسته چې دافغانستان پوځ په خاص ډول په عصري و سلو سمبال شو او د نویو اویپچلو وسلو استعمال دپاره منصبداران په باندنیو ملکونو کې تعلیم یافته شول دوي وروسته د ښه موقف خاوندان وگرځیدل. دغه عنعنوي نظامي ساحه دحکومتي کید و او دولتي کید و او په نتیجه کې دواک گټلو دپاره تر هرې بلې ساحې او تر هرېل وخت نه زیاته مهمه شوه. افغانستان چې دخپل خاص موقعیت له امله دخپل نفوس په تناسب لوي پوځ اوزیات شمیر منصبداران لرلې دي په هغه کې یې د ښه استعداد خاوندان جلب کړي دي.

په معاصر افغانستان کې نظامیانو په عمومي ډول او انقلابي منصبدارانو په خاص ډول دملک عمومي سیاست ډیر متاثر کړي دي. خو په سیاست باندې ددوي الر دعلامه ذهن پر خلاف اودهیواد په زیان تمام شوی دی. ددغه حکم دپه حقه بنودلو د پاره به خو مثالو نه راوړم. دمحمد داود دصدارت په دوره کې پخوا له دې چې په کال ۱۹۵۵ کې لویه جرگه وغوښتله شي او له هغې نه له شوروي اتحاد نه دوسلو دپیرودلو اجازه ترلاسه شي دپنځوسو یاشتینو لوړ رتبه منصبدارانو نه یوه لوړه شورا جوړه شوه. محمد داود دغې شورا نه څرگنده کړه چې دامریکې په گډون لویدیځ هیوادونه نه غواړي په افغانستان باندې وسله څرخه کړي مگر داچې شرط پرې باندې کښېږدي په داسې حال کې چې شوروي اتحاد هم په مونږ وسله څرخوي او هم زمونږ دبیطرفي درناوي کوي. نو افغانستان باید له شوروي اتحاد څخه وسله په بیه واخلي. مشهور مرستیال خان محمد دپوي وینا په ترڅ کې دمحمد داود دنظر په ملاتړ څرگنده کړه چې افغانستان ته دپاکستان له خوا خطر متوجه دي او امریکا هم د پاکستان په خوا ولاړه ده. په دې حال کې زمونږ دپاره بله لاره نه شته مگر داچې له شوروي اتحاد څخه وسله ترلاسه کړو. شورا په نږدې اتفاق سره دغه نظرونه نه. جنرال اسدالله سایی، دملي دفاع د وزارت د محاکماتو ریس، ورسره مخالفت وکړ اودلیل یې راوړ چې افغانانو تر اوسه په بیطرفي سره خپل ملک ساتلي او اوس نه بیا یې خپل ملک دشورویانو غیږي ته و سپاري. ده دا هم وویل چې مونږ باید په دیني لحاظ هم دغه کارونه کړو. نو دمحمد داود په مشري دنظامي منصبدارانو دغه فیصله دافغانستان دکشالي اصلي منبع ده. دوی په دې نپوهیدل، یایې نه غوښتل په دې پوه شي چې دغه شوروي اتحاد دختیځې اروپا له هیوادو نو سره څه ډول سلوک کاوه.

دنظامي منصبدارانو بل مثال هغه خلقي منصبداران او په سر کې یې اسدالله سروري دي کومو چې په خپلو کونډي لوبانو زور اچوه چې دمحمد داود حکومت باید ړنګ شي. دوي له دغه درک نه عاجز وو، چې کومه هغه سیاسي خلا چې په دغسې عمل

سره منع له راتلونکې وه ، ددوي گوند هغه دکولي نه شوه . وروستي مثال چې دانقلابي منصبدارانو دي لاهم وړانوونکي ثابت شو . دشورويانو په نظامي يرغل سره چې ددوي انقلابي حکومت يې نسکور کړ دوي بايد دخپلو خواړي کښو ((پلرونو)) وطن ، آزادي ، ناموس او خپلواکي نه ددفاع په خاطر چې د همدغه مقصد دپاره دهغو په پيسو او اعتبار روزل شوي ، او منصبداران شوي وو ، دهنه مخالفت کړي واي او په خپل مخالفت سره خپله ملي او انساني وظيفه ترسره کړي واي . اما دغو غولول شويو انقلابينونه داچې له خپل پلارني هيواد نه دفاع ونه کړه ، برخلاف له غولوونکو ، افغان وژونکو او افغانستان نيوونکو سره يو خاي شول ، او دخپلو خواړ کښو ((پلرونو)) په خپلو او وژلو او د وطن په وړا نولو کې ور سره حشر شول . ددې دپاره چې د موضوع په هراړخ باندې بحث شوي وي ، بايد دانقلابي منصبدارانو ، او په عمومي ډول ، دانقلابيانو نظره هم په پام کې ونيسول شي ، دوي خپل انقلاب په دې موجه کاوه چې ((فيوداليزم)) ، ((ماقبل فيودالي حال)) ، ((پانگه والي)) ، ((کمپرادوري)) او په عمومي ډول دوطن بيرته پاتې توب دوطن زياتره خلک يعني خواړيکښ بدگران ، کارگران او بيوزلان د ژوند له نيکونه محروم کړي او د ژوند نيکني اودهيواد شتمني يوه مفت خورلړه کې يعني ((فيودالانو)) ، ((پانگه ورو)) ، ((روحانيونو)) ، ((اوپه بل عبارت)) ، ((حکمراني طبقې)) خپل کړي . ددوي په فکر ددغه حال اود بيرته پاتې توب له مينځه وړل . اود اجتماعي عدالت لاسنيول له انقلابي لاري نه غير په بله لار ممکن کيدلي نه شو ، اودوي دهمدغه مقصد دپاره په انقلابي عمل باندې لاس پوري کړ .

دافغانستان واقعيتونه دغه نظر نه تاليد وي . لکه چې د مخه پرې بحث و شو د يادوشويو دليلونو ترڅنگه بل دليل دا دي چې کومې هغه انقلابي نسخې چې دانقلابي منصبدارانو باندنيو استادانو ايسلي وې اود بيرته پاتې توب درفع دپاره په هغو عمل شوي دي دهمدغو خواړي کښو افغانانو اونورو له خوا رد شوي دي . دهمدغه مخالفت په وجه گوندبانو دغه نسخې ورو ورو وارولي او په پخوانيو اشنا لارو باندې يې بيرته يون پيل کړ . اوس (۱۹۸۹) دوي په ظاهر کې له خپلو انقلابي معتقداتو نه هم اوښتي او په دغسې سياستو نو يې پيل کړي چې ددوي له معتقداتو سره په تضاد کې دي . سره له دې هم دوي له يوه شي نه لانه دي تير شوي ، اونه غواړي له هغه نه تير شي ، يا پوره ترينه تير شي ، مگر داچې ترينه واخيستل شي . دغه شي قدرت دي ، خو اوس چې پرې سخته راغلي دانقلاب نوم هم نه اخلي په داسې حال کې چې پخوا يې په ډير و قلقلو سره د ((زغورنده انقلاب)) او ((په شانه تلونکي انقلاب)) په نامه ياداوه . خو دا په هيڅ ډول کفايت نه کوي . دانقلابي منصبدارانو او په عمومي ډول دانقلابيونو د يادو شويو گروهو ، پريکړو او کړو نتيجه د ثور کودتا او دبرحال دولت ړنگول شول يې له دې چې بل دولت يې پر خاي ټينگ شي . دغه حال زمونږ د جامعي دپاره ښه عواقب نه لري . دافغان دتاريخي لويې جامعي دپاره به

تر دې بل ستر مصيبت کوم وي چې د دولت يا په دقيق ډول د يوه سياسي نظام له لرلو نه محرومه وي . د خلق دموکراتيک گوند د انقلابي سر والانو د قدرت نيولو هڅه سرې نه دي . د بي بي ارکنيږي هغه قصه په زړه کوي چې هراfgان يې په خوله وايي ، مگر هيڅ افغان يې د کاغذ په مخ نه راوړي . دغه گوند ثابته کړه چې د ايډيالوجي دمخې حتی د استعداد او عزم خاوندان هم حکومت نه شي کولي دا خو لا په ځاي پرېږده چې جامعه له سره تنظيم کړي ، دعا وکړي چې لکه د دغسې گوند د مشرتابه غبري د افغانانو له مينځ نه پيا هسک نه شي .

ببرک کارمل

خپل یا پردی؟ خپلواک یا بلواک؟

محمد حسن کاکړ

زمونږ هدف باید زموږ وطن، زموږ ټول وطن،
او بل څه نه، مگر زموږ وطن اوسې او د خدای
تعالی په لطف دغه وطن پوسن او پر تمې بلډگار
وگرزي، نه د ظلم او ترور، بلکه د عقل، د سولې او
د ازادۍ. د انبل وېستر

غواړم په دغې لیکنې کې د هویت او ملي خپلواکۍ په رڼا کې
په ببرک کارمل باندې یو څه ولیکم.

لومړې به یو څه توضیحات وړاندې کړم. په افغانستان کې
چې یو ډیر لرغونی هیواد دی سیاسي نظامونه ډیر پخواني ناستي شوي و
او د ملي دولت بنیاد پکې امیر شیرعلي خان ایبني دي خودغه دولت
د انگلیسانو په دوهم جنگ سره له مینځه لاړ. کوم هغه دولت چې
امیر عبد الرحمن خان له سره تنظیم کړ اساساً د ثور تر کودتا پورې وپایښ.
په دغې دورې کې دغه اوسني افغانستان هک شو، او د «دولت خداداد
افغانستان» په نامه د دغې دولت بنیاد پکې کښودل شو چې پکې
د لومړي ځل د پاره متحد الشکله سیاسي، اقتصادي، حقوقي او سیاسي،
نظامونه د پاچا په سروالي سره ناستي شول، او پاچا پکې د رسول
د «نایب» او «د خدای د سوري» په نامه نږدې له نامحدود و د اختیارانو
څخه بهره من وکړل شو.

د پاچا امان الله خان په پاچایي کې د خلکو برابرې په اساسي
قانون کې چې په ۱۹۲۳ کې وایستل شوه، ومنله شوه، او د ملي او مدني
ټولنې د جوړولو په لور لومړنۍ گامونه واخیستل شول، په دې معنی چې
په دغه قانون کې ومنله شوه چې «تمام مردم افغانستان نزد دولت حقوق
مساوي دارند.» د «برابرو حقوقو» افغانان په اساسي قانون کې په دغه

عبارتو ازاد هم اعلام شوي ، ((تمام مردم افغانستان داراي آزادي هاي فردی اند)) او ((حریت فردی از هرگونه مداخله و تعرض مصئون است)) بل غت او بشتون دپاچا په مقام کې راوستل شو او هغه دپاچي پاچا)) ۰۰۰ بر اساس اصول شرعیت و مواد این قانون حکم خواهد راند و استقلال را حفظ و به ملت وفادار خواهد ماند)) په دې ډول دپاچا پخواني سودي نا محدود اختیارات محدود شول ، اودغه اختیارات هم باید د ((صدر اعظم)) او (وزیرانو) له خوا چې پاچا به یې غوره کوي ، عملي شي ، دا ټول تفریات په دغسې یوه نوي افغانستان کې ومنل شول ، چې داسې قانون په ژبه)) ۰۰۰)) در اجرای امور داخلی و خارجی اش کاملاً آزاد و مستقل است)) ددغه قانون غت اهمیت په دې کې دي چې هغه د آینده قوانینو دپاره سرمشق وگوزید. دپاچا محمد نادر خان قانون د ((سلطنت مستقلة افغانیه)) او ((تابعیت افغانیه)) اصطلاحاتو په خاپولو سره لاهم ملي بڼه غوره کړه. ۲۳ کاله وروسته په ۱۹۶۴ کې د محمد ظاهر شاه په پاچایي کې یل نوي اساسي قانون وایستل شو ، چې هم د محتویاتو او هم د عملي کېدو په وجه هم تر پخوانیو او هم تر وروستیو قوانینو نه مهم او په ملي ژوندانه کې اغېز لاک لابت شو. په هغه کې ومنل شوه ، چې ((حاکمیت ملي در افغانستان بملت تعلق دارد)) دغه ملت د قانون په ژبه ((توسط آسوري در حیات سیاسي مملکت سهم میگیرند)) په عمل کې هم دغسې وشول . خلکو دوه ځلي د ولسي جرگې غړي په دغسې ازاد ډول غوره کړل ، چې هیڅکله یې په دغو مړه آزادي سره نه و انتخاب کړی . په خپله پاچا د ملي حاکمیت تمثيل کوونکی ونبودل شو ، چې وظیفه یې ((د اسلام د سپیڅلي دین)) ، ((د وطن استقلال)) د ((ساحي پشپړ توب)) د ((اساسي قانون)) او د ((خلکو د حقوقو)) سائل تعین شول . په قانون کې د افرادو مجموعه د ملت په نامه یاده شوه په دغو الفاظو چې ((ملت افغانستان عبارت است از تمام افرادیکه تابعیت افغانستان را مطابق با حکام قانون دارا باشند)) د ملت هر فرد افغان په نامه اعلام شو په دې ډول چې ((هر هر فرد افراد مذکور کلمه افغان اطلاق میشود)) کومې هسې لویې جرگې چې دغه قانون غوره کړ د افغان کلمه داسې تعریف کړه : ((مقصد از کلمه افغان این است که هر فرد افغان که در افغانستان زندگی میکند و تبعه افغانستان است از هر قوم و قبیله ایکه باشد افغان گفته میشود)) اساسي قانون دوي موظف وگرزول چې

«دفاع از وطن وظیفه مقدس تمام اتباع افغانستان است» دغه ټول ارزښتونه په هغه اساسي قانون کې هم ومنل شول، چې د محمد داود خان جمهوري دولت په دوره کې په ۱۹۷۶ کې وایستل شو. په دغه قانون کې لا «دفاع از استقلال، حاکمیت ملي، وتمامیت ارضي» په اوله ماده کې اعلام شول، خو په دغه قانون کې یو شمیر اقتصادي منابع دولتي اعلام شول، او په دې ډول دولت ته لږ څه سوځلستې بڼه ورکړلې شوه.

په یادو شویو قوانینو کې یادشویو ارزښتونو د افغانانو په زړونو کې لاهم ټینګ ځایونه لرل. په هغه بر سره افغانان خپلو کورنیو، خپلو قامونو، او خپلو ناموسونو ته هم په ټینګ ډول ولیدار وو. دوی دغو ارزښتونو ته خپله ولیداري د افغان او انګلیس په جنګونو کې په عمل کې په اثبات رسولې وه. باندینیانو په تیره انګلیسانو د همدغې ولیداري په وجه دوی ته په مجموع کې د افغان ملت، او افرادو ته یې افغانان ویل. د افغان کلمه حتی د امیر شیرعلي خان په سیکو کې هم کښل شوې وه. دغو ارزښتونو د شوروي تر پر غل پورې بدېهي شکل غوره کړې وو. په عین حال کې په جامعي کې نور ارزښتونه هم رادننه شول، او د تعلیم کړو افغانانو مغزونه تسخیر کړل، چې له هغونه یو هم بېرک کارمل و.

بېرک کارمل په خاص ډول وروسته له هغه په ملي او پښتني المللي دگرکې نوم وایست چې د شوروي اتحاد حکومت دې ۱۹۷۹ کال د دسمبر په ۲۷ مه په کابل کې دوزیرانو دغالي شورا او د انقلابي شورا درلیس یعنی د افغانستان د حکومت او دولت د سروال او په عین حال کې د خلق دموکراتیک ګوند د عمومي منشي په حیث په اقتدار راوست. دغه عمل د افغانستان د پورته یادو شویو ټولو اساسي قوانینو د ارزښتونو، د افغاني ټولنې د ارزښتونو او د افغانانو د غوڅ اکثریت د ذهن پر خلاف و. البته کارمل، د هر بل افغان په شان، حق لاره چې دغه مقام ته ځان ورسوي، خو نه د دده حق و، او نه ور سره د افغان ملت منلې چې دې دې د شوروي په پوځ او زور سره حکومتې او دولتي مقام تر لاسه کړي. ده ولې دغسې وکړل، او ګوند یې ولې دده دریځ ومانه؟ ددغې پوښتنې ځواب ددوي دوینا وو او لیکنو له مخې دادي چې دوي غوښتل د سوځلستې نظام له لارې خپلو وطنوالو ته خدمت وکړي. دلته به په دغه فکر باندې چې هغ سم دي یا ناسم دي، او په افغانستان غونډې هیواد کې هغه د تطبیق وړ دي یا نه دي بحث ونه شي. خودا به

د افغانستان خلك وړ سره ونه مني ، لكه چې عملاً يې ونه منله ، چې دوي يا نور افغانان دي دباندني پوځ په زور دحکومت او دولت سروالي خپله كړي. داچې ددغه فكر خاوندانو د شوروي پوځ له لاري دولتي واك تر لاسه كړ ، او په دې ډول د همدغو خلكو د حاكميت حق نقض كړ ، يو څرگند حقيقت دي خو داچې دوي افغانيت ترك كړي وو ، يا داچې دوي خانونه نيمكړي افغانان گرزولي وو ، اوبايي دافغانيت پر خلاف عمل وكړ ، بحث غواړي .

پخوا له دې چې پورته موضوع تر بحث لاندي ونيسم ، غواړم دافغان دكلمي په هكله چې دهغې په باب په همدغه اثر كې دمخترم محمد معصوم هوتك او زما په يوې بلي ليكنې كې بحث شوي ، پوځه ووايم .

دافغان اصل اسواكا (Asvaka) اسواك (ا) دي ، چې دلومړي ځل دپاره په مهاباراتا (Mahabarata) ، دلرغونې هند په هغې حماسي كې ذكر شوي چې تر عيسوي ميلاد نه دمخه ۱۲۰۰ كال كې كبل شوي دي ، اسواكا ، اسواغا نه (Asvaghana) دسانسكرت ، يا لرغونې هند دژبې ، تر كيبي شكل داس والا ، يا اس سپور ، اوهم داس سور دهيواد په معني دي . اسواكا په زړه پارسو كې دابگكان (Abgan) ، اوگان (Avgan) ، او په هندي كې داوا گانه (Avagana) په شكل راغلې ، چې وروسته په اسلامي دوره كې افغان شوي دي . دري ويونكي اوس هم افغان داوځان په نامه يادوي . (دپښتون كلمه تر اسواكانه هم لرغونې ده ، او هغه دوېدي دوري په ريكويدا كې له نن نه دري زره كاله دمخه منځ ته راغلې ، دپكتاس يا پختاس (Pakhtas) په شكل ، او دلرغونې يونان دلومړي مورخ ، هيرودوت (ترميلادنه دمخه پنځم قرن) په عصر كې د پكتو يس يا پكتيس (Pactyes) په بڼه ليدل شوي ، چې دپكتيك يا پكتويك (Pactyic) دهيواد او سيدونكي وټا دافغان يا اوځان كلمه دنورو له خوا دپښتو دپاره په كارېده ، خودوي خپل خانونه په هغو نومونو يادول چې وروسته پښتانه ، پښتانه ، پاپختانه شول .

دلته دلاندي لكو په نظر كې نيول لرم دي . يو داچې دافغانستان هر تبعه ، كه څه هم دافغان په نامه يا دشو ، دهر قوم افرادو دنورو قومونو دافرادو په مقابل كې خانونه خپل قوم ته منسوب بلل ، اونورو پښتانه دافغانانو په نامه هم يادول . بله داچې دافغان كلمه له هيواد يعني له افغانستان سره نښتي ده ، اولكه چې دمخه مې وويل افغان

اوافغانستان(افغان ستان) دواړه هم داس سورو، اوهم دهيواد په معني دي. داسې ښکاري چې دوخت په ليريدو سره دافغان نوم يوازي خلکو يعني پښتنو ته مختص شوي اوهيواد يې دنورو له خوا((جبال الافغانيه کشور افغان، مرز افغان، حدافغانيان، او [همداراز] دافغان په نامه يادشوي دي)) ۲ او بيا افغان افغانستان شو، په داسي حال کې چې په خپله پښتو له هيو دوت نه په را وروسته مهالونو کې خپل هيواد دپښتونخوا يا روه په نومونو يادوه. دافغانستان نوم دمورخ سېمي په تاريخنامه هرات کې ۲۴ کرته ذکر شوي دي. دغه الر دخوارلسمي ميلادي پيري ۱۲۱۸۵ او ۱۳۲۲ کلونو په مېنځ کې ليکل شوي دي. دامير شيرعلي خان او امير عبد الرحمن خان په وختوکې دافغانستان پولي دلومري خل دپاره دين الملي توافقانو په موجب وټاکلي او حد بندې شوي، او دافغانستان نوم له هغه وروسته په ملي او بين الملي سطح کې رسمي او عام شو. ۳ بله داچې پخوا له دې چې په قانون کې دافغانستان نه دفاع دافغانستان دټولو الباعو وظيفه وگڼله شي، دوی دوطن په دفاع باندې ټينگ ولاړ وو. دوي ځکه دوطن په دفاع باندې ټينگ ولاړ وو، چې دوي، ددوي پلرونه، اوددوي نیکونه نه همدغه وطن سره په روحياتي او دژوند په لحاظ تړل شوي وو. وطن يا هيواد دوی ته هسې يو جغرافيوې موقعيت نه و. هغه ددوي مينه وه اود ما يکل گل ون په نظر((څنگه چې دهيواد اصطلاح ديوه چا مېنې ته راجع کېږي، هغه تر ټولو موسساتو څخه ډيره سپېڅلې ده. مېنه يوازي په جغرافيوې حس سره موقعيت نه دي، بلکه هغه هغه ځای دي چې يو څوک ورپورې اړه لري. مېنه دارزښت سرچينه، دژبې منشا، او هغه نفري دي چې له هغه ځای نه دکورنې دتقليد وړ لو يان هک کېږي. داهغه ځای دي چې هلته يو څوک يو څوک کېدلي شي))، له همدې امله افغانان دايتالويانو او جرمنيانو په شان، خپل هيوادته پلارني هيواد وايي، او څنگه چې دغه هيواد د((ډيرو ارزښتونو، په شمول دعنني، ژبې، تاريخ، اوعرفي هويت سرچينه ده، په اساني سره لېدل کېږي چې هغه وخت چې دغه ارزښتونه وتړل شي، يوڅوک دهغو ددفاع دپاره وسلونه لاس اچوي)) ۵. افغانان دخپل هيواد نه ددفاع په لار کې حتي دنيا دسترو فاتحانو، او امپراتورانو په مقابل کې په ميراني سره جنگيدلي، اوپه دې لار کې يې دومره ډيري قرباني ورکړي. چې شايد نورو خلکو له خپلو ملکونو نه ددفاع په لار کې نه وي ورکړي. په دې ډول دافغانانو او په خاص ډول دپښتو هويت او پيژندگلو ي په افغانستان پورې مېلي ده. له همدې امله به وي چې پښتو په حماسي اشعارو کې دوطن تر نورو ژبو نه ډيره غني ده، او دملنگ جان تراني جوگ نه لري. څنگه چې افغانستان يو ډير لرغوني هيواد دي، او څنگه چې پښتانه په هغه کې په زرگونو کلونو اوسېدلي دي ددوی دغه هويت ددغې اوږدې مودې په بهير کې ښه ټينگ شوي دي. نو دافغانيت غټ عنصر وطن، يعني افغانستان، تشکيلوي، اوپه افغان دخپل وطن او دخپلو وطنوالو په قربنه، اوار تباط کې خپل شخصيت لکمېلوي، خان ازادگني، او په مجموع کې خپل ملت ته په واکمني

باندې معتقد وي . په اصل کې دغه عقیده دوی ته له خپلو نیکونونه په میراث پاتې ده ، او دوي دهمدغه میراث په برکت اودخپلي میراني او په همت دسيمي په خلکو کې په ازاد اوسیدلو او له وطن نه ددفاع په لار کې نوم ایستلي ، اوددغو اوصافو له برکته یو سر لوري ملت ګڼل شوي دي . سره له دې هم کارمل ، کارملیانواوپه کارمل پورې اړوند دافغانستان دخلق دموکراتیک ګوند درهبري غړو په خپل پلارني وطن باندې دشورویانو نظامي یرغل ومانه او دپټه یي غاړه کښېښوده چې دهنه عمال ددوي په خپل وطن کې پرې باندې واک وچلوي . ماهیڅ فکر نه کاوه چې افغانان دهنه هم په اصطلاح روبانفکر افغانان به چې دخپلواکي په ارزښت پوهیږي ، خپل افغانیت به چې خپلواکي یې یو عنصر دي ، په سوویتیزم باندې بدل کړي ، چې بلواکي یې غټ عنصر دي . دابه سمه نه وي چې وویل شي دوی افغانان نه وو . دوي افغانان وو . خو افغانیت یې ناقص شوي وو . دغه حکم بحث غواړي ، اوزه به دلته دغه بحث په بیرک کارمل باندې پیل کړم ، په دې هیله چې معلومه کړم هغه څومره افغان پاتې شوي او څومره شوروي شوي و . دغه بحث به په کارملیانوباندې هم رڼا واچوي ، ځکه چې هغوي په خپله اراده هغه ته هڅې تسلیم شوي وو ، چې لکه دیوي طریقې مریدان خپلو مرشدانو ته تسلیم شوي وي .

دکارمل په هکله په ډېرو خپرونو کې معلومات شته ، خو هغه هم لږ او هم غیر دقیق دي . هغه څه چې زه یې دلته دهنه دسوانح په باب په کاروم ، په هغو معلوماتو بنادي ، کوم چې ماله محترم پوهاند ډاکټر عبدالغفار متوکل ، اومحترم سپننا حسین خیل څخه ترلاسه کړي دي . ، دواړه کارمل او دهنه کورنۍ له نږدې نه پېژني او دواړو ماته دهنو په هکله لیکلي معلومات لطف کړيدي دي . پوهاند متوکل دنجات په لړۍ کې دکارمل همصنفي او دهنه تر بندي کېدو ، یعنې تر هغه وخته پوري چې کمونیست شوي نه و ، دهنه ملګري و . پوهاند متوکل په پوهنتون کې له تدریس نه برسیره دمركزې روغتونو سرطبيب هم و .

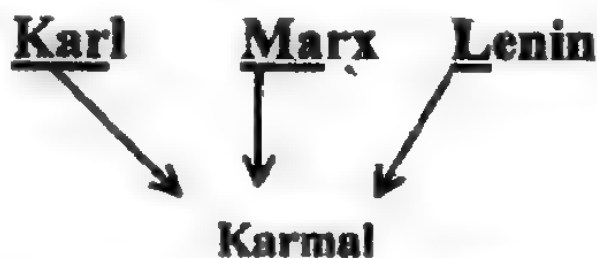
بیرک کارمل په کال ۱۹۲۹ کې دکمربو په کلي کې دغې پلار اومور څخه پیدا شوي ، چې دافغانستان له تابعانو څخه وو . دکمربو کلي دکابل دښار په شل کیلومترې کې دجنوب شرق په لور دچکري منار دغره شمالي دامن کې پروت دي . غرب ته یې دشیوکیو او سهاکو ، ختیځ ته یې دحسین خیلو او بت خاک کلي پراته دي . شمال ته یې دبگرامیو کلي اوچمن پروت دي . زیاتره خلک یې په دري اولرېبي په پښتو خبرې کوي ، خو دبیرک نیکه ، میرزامحمد هاشم خان دکمربوله کلي نه نه و . هغه لا له افغانستان نه نه و . دمحترم سپننا په وینا دکلي په خلکو کې اوس هم ویله کیږي . چې دې دکومې مور له خوا حرامی زیږېدلي

او د عرب خان په جومات کې د شپې له خوا اچول شوي ، اودغه ماشوم بیا د کلي خان ، عرب خان ، لوي کړي دي . خو محترم سپتنا دغه اواز به بې بنیاده گڼي او وايي چې «خپله میرزا محمد هاشم په ټول افغانستان کې ... نه پلار لري ، اونه مور ، نه کاکا ، نه ماما ، او هېڅ څوک دالابتولي نه شي چې دي به دنني افغانستان وي .» دده په قول «میرزا محمد هاشم خان د کار گذار په نامه [په] رسمي دولتي دفتر کې بیا صلاحیتنه مامورو. دغه رسمي دفتر په دولتي شکل کې انگریزانو په کال ۱۸۷۹ کې دخپل اشغالگر پوځ په مرسته ځینې منطقي اشغال کړي وې نو دغه دفتر د جنرال فریسندرک رابرتس نومي له خوا په کابل کې پرانستل شو ، چې ددغه دفتر په مرسته د اشغال شوو کلو باند ونه مالیات او محصولات راټولیدل ، او د اشغالگر پوځ دخوراک او څښاک ټول ضروریات ددغه دفتر په ذریعه اکمایدل ، چې انگریزانو دخپل اعتماد وړ کار کوونکي میرزا محمد هاشم هلته مقرر کړي و .» دي وړاندې لیکي چې «دکلي اکثر خلک په دې عقیده دي چې میرزا محمد هاشم اصلاً له کشمیر نه انگریزانو سره جوخت کابل ته راغلي دي .»

میرزا محمد هاشم خان له افغانستان نه د انگریزانو له وتلو نه وروسته کشمیر ته ستون نه شو ، او په کمربو کې یې هستوگنه غوره کړه ، خودي هلته هېڅ خوار کشمیري مهاجر نه ، بلکه دښه ژوند او عزت خاوند شو . غټ دلیل یې دادي چې ده دخپل مسموریت په دوره کې ددغه کلي له خانانو ، صدرالدین خان او همداراز ، له عرب خان او دهغه له زوي ، محمد عمر خان ، سره روابط ټینګ کړل ، ان تر دې چې محمد عمر خان خپله خور هغه ته په نکاح کړه او دخور په ټکري کې یې «دیره اندازه ځمکه» ورکړه . محمد عمر خان ملا خیل ته منسوب ، او دکلي خان و . په کلي کې درې خیلونه اوسي په نامه د ملا خیل ، میر بې خیل او مندی خیل . دغه خیلونه چې یوازي په همدغه کلي کې میندل کیدلي شي ، ځانونه عربان بولي ، خو دخانۍ او ملکي په سر یې سره سخت رقابتونه او جنګونه کول او لا نن بري به زیاتره د ملا خیلووو. دغه خیل د میرزا محمد هاشم خان په مرسته لا دزیات اعتبار خاوند شو په دې چې دهغه پو مشر ، صدرالدین خان ، دهغه په کمک سره دغه دارمقرر شوي وه . او دې تر مرګه پورې د انگریزانو مو اوجب خپور و ، او له مرګ نه وروسته یې هم معاش د انگریزانو له خوا دده وارثانو ته تادیه کیده . دهغه وارثانو دده معاش د حمام الدین په ذریعه له هندوستان

څخه هر کال په لاس راوړ. حسام الدين هم ملاخيل ، او دهغه زوي کرام الدين کاکړ و، خو ده په دې د کاکړ تخلص ځانله غوره کړ ، چې مور يې کاکړه وه. په هر حال ، ميرزا محمد هاشم خان د دوو ځامنو ځاوند شو : محمد حسين او گل حسين. محمد عمر خان خپلو دغو خوريو ته بيا خپلې لوني واده کړې. له محمد حسين خان نه درې ځامن دهمدغي بنځي له خوا پيداشول چې نومونه يې سلطان حسين ، سلطان محمود ، او سلطان محمود شول . داسې نومونه دي چې د هندوستان په مسلمانانو کې زيات رواج لري، او دوي خپل نومونه واورول چې افغاني بڼه ورته ورکړي : د سلطان حسين نوم ببرک ، او د سلطان محمود نوم محمود بريالي شو. ببرک بيا وروسته له هغه چې په کمونيزم باندې معتقد شو ، د کارمل لقب غوره کړ خو د کارمل کلمه لکه هسې چې بنکاري د کارملگري په معني به وي نه ده. د يو بل راوي په قول هغه (سلطان حسين) د خپل لوي نوم (ببرک کارمل) لپاره د تصور په ټال داسې خيالي تصوير جوړ کړی و چې د کارل مارکس او ولاديمير لينن د نومونو سره په پيوند کې چې په هېڅ منطق او ليک دود سره پيوند نه نيسي، پيوند او په دې ډول.

ددغه لقب ايستل بيا جوړول پخپله د کارمل نوښت نه دي. هغه دهمدغه راوي په قول «په اغلب گمان چې شاه محمد دوست ... د کارل مارکس او لينن له نومونو نه جوړ کړي دي» شاه محمد دوست دغه نوم په اصل کې په خپل زوي باندې اېښي و ، او کارمل بيا دهغه په اجازه خپل تخلص وگرزوه. په هر حال ، دببرک کارمل مور د محمد عمر خان لور ، اودهغه د زوي محمد حنيف خور ، اوملاخيله وه، چې دغه خپل په اصل کې عرب دي ، (محمد حنيف مشهور پرچمې عبدالوکيل پلار دي) او د کارمل پلار دميرزا محمد هاشم خان کشميري زوی دي . په دې حساب ببرک کارمل دمور له خوا عرب او دپلار له خوا کشميري دي .

البته ميرزا محمد هاشم خان په افغانستان کې لومړنۍ کشميري نه دي . تر هغه دمخه هم کشميريان په افغانستان کې اوسېدل . کشمير چې داحمد شاه دراني په وخت کې په ۱۷۵۲ کې نيول شوي و، تر ۱۸۱۸ پوري دافغانستان دامپراتوري يوه برخه وه . په دغه مهال کې او

هم وروسته له هغه چې د پنجاب مها را جه ، رنجيت سنگهه ، پري باندي
سلط شو ، له کشمير نه ډير خلک کابل ته راغلل ، لکه چې له نيولونه
وروسته يې افغانان هلته تللي وو . دامير شير علي خان په وخت کې په
کال ۱۸۷۶ کې چې د قاضي عبد القادر لږ څارنسي لاندي دکابل
اوسيدونکي وشميرل شول ، ټول شمير يې ۷۰۰ ، ۱۲۰ تنه وټاکل شو ، او
د کشمير پانو شمير پکې دري زره تنه وو . ۶

ببرک کارمل په کمريو کې هم ژوند نه دي کړي چې دا طرفي او کليوالو
خلکو ارزښتونه يې خپل کړي وي . هغه نږدې خپل ټول عمر دکابل په
ښار کې تير کړي ، خو هلته هم نه په يوه محل کې ، او نه ټول وخت له
خپل فاميل سره . دي په داسي حال کې چې د پلار کور يې په کمريو کې
و ، په کابل کې دنجات په عالي ښوونځي کې شامل شو ، او هلته يې
د عبدالرشيد خان په کور کې ژوند کاوه ، چې دمور خپلوان يې و . دهغه
کور دنجات ليسي ته نږدې په جوي شير کې واقع و . کارمل به کله
د خپلي عمه مېره ، غلام فاروق خان کره هم اوسېده . دهغه کور د پړانچه
په کور کې و چې دمورده شوهانو په کوڅي هم يادېده . غلام فاروق خان
ټليگرافي دمحمد نادر شاه له وژل کيد ونه وروسته بندي شوي هم و . په
دغه وخت کې دکارمل پلار چې له يو نظامي مستعمل کورس نه فارغ
شوي و ، دهغه عالي نظامي کورس لوماندان مقرر شو ، چې دلور رتبه
منصبدارانو د پاره جوړ شو وو . هغوي چې د ترقيع وخت يې نږدې و ، او
ددې د پاره چې ترقيع وکړي بايد دغه کورس ولولي . په دغه کورس کې
چې دملا لي ليسي ته لږ دي واقع و ، جرمنانو لدرېس کاوه . په هغه کې
سردار محمد داود ، سردار اسدالله سراج ، محمد اصف خان ، مشهور په
لوماندان اصف خان هم شامل و . کارمل به دخپل پلار د ليدلو د پاره
هلته له او په دغه ترڅ کې يې دکورس له يو جرمني استاد ، مایور ، سره
چې د پلار استاد يې و پېژند گلوي پيدا کړه ، او دهغه له لور سره يې
د دوستي تا روهزوه . له هغو نه به يې د جرمني هېتلر د فتوحاتو ، او نازېزم
په باب مجلې او عکسونه ترلاسه کول ، او صنف ته راوړل . د همدغې
پېژند گلوي له امله به و ، چې کارمل دغسې مصري کالي اغوستل چې
د جرمني خوانانو په شان معلوم شي : شا پو ، نيمه اروپايي پتلون ، اولند
لستوني کمپس . نورو شاگردانو دغسې کالي نه اغوستل . ببرک کارمل په
خواني کې مذهبي احساسات لرل ، او يو وخت بل وخت به په دهمزنگ
کې دعلم او جهل دمنار په وړاندي لاس په دعا ولاړو . په مکتب

کې چې تبارز نه لاره . پلار يې دعالي نظامي کورس له اکمال نه وروسته دغزني په فرقه کې مقرر شو ، او له هغه وروسته يې خپل فاميل دکابل په شهر اراکي په يوه کرايي کور کې هستوگن کړ . محمد حسين خان يونيم کال وروسته له هغه چې در پشخورو په فرقه کې قوماندان مقرر شو ددهمزنګ بندي ځاني شاته بل کرايي کور ونيوه . وروسته يې دکابل ښار والي نه په نوي ښار کې يوه نمره ځمکه تر لاسه کړه ، او هلته يې دوه کورونه ودان کړل ، چې په يوه کې په خپله اوسېده ، او بل يې گودا کبر اعتمادې ته په کرايه ورکړ . اعتمادې له ښه نامه نه بهره من نه و ، او بېرک دکرايي اخيستلو له لارې دهغه په کور کې لار پيدا کړه . هلته به دې هم په « خورد ونوش » کې اخته شو ، او له کرايي نه به ليرېده . دغه کاريې دپلار دپاره دمنلو وړ نه و . دمحترم پوهاند متوکل په الفاظو « (يک روز عصر وختي من بدېندن بېرک بخانه شان رفتيم مشاهده نمودم که در حويلي کتاب ها حريق شده و پدرش بېرک رابا ميز ، مشق و لغت مينيزند و مادرش لرياد ميکشد . وقتيکه داخل [حويلي] شدم فرقه مشر صاحب به عصبيت گفت : غارجان ! اين بېرک خاين مرا بدنام سياخته نزد حکومت روي ندارم ، برايش نصيحت کن . هر گاه از اين رفقاي هر بيايي خود دست ور دار نميشود . اين خانه براي او نميباشد . » دابه چېې کتابونه وو ، چې بېرک کارمل به حتي دمکتب په دوره کې هم لوستل . دې دمطالعي خاوند و ، مگر دچېې کتابونو مطالعه يې دپلار دپاره دمنلونه وو ، دا اوله « (هرچايي رفيقانو) » سره دهغه محشوريت دپلار اوزوي تر مينځ اختلاف خلق کړ . اختلاف بله موضوع دمحمد حسين خان بله څخه کول و ، له پورتنۍ پېښې نه زړ وروسته دبېرک مور مړه شوه ، او کونډ پلار يې خپله کونډه وريندار چې ښه يې هم وه ، په نکاح کړه . بېرک له دغه کار سره مخالف و . ماله نورو کسانو څخه اورېدلې دي ، چې بېرک له هغې يعني له خپلې خاله سره هم جوړ و . له هغه وروسته کارمل اناهيتا کورته بلله . اناهيتا چې له امريکي نه دنرستگ دکوم کورس له ويلو نه وروسته ستنه شوې وه ، په ډاکټر کرام الدين کاکړ واده وه . ددوي دوستي محمد حسين خان زوروه ، لکه چې محترم منوکل وايي « (اين موضوع محمد حسين خان را رنج ميداد ، وضمن گفت : » بېرک خاين با خاليم کاکاي خود معاشقه ميکنايد . » دبېرک کارمل دپاره کور نو کور نه و ، کله به دمحمد زمان خان کړه اوسېده ، او کله يې دحقوقو دپوهنځي په ليليه کې چې د شاه دوشمشيره زيارت تر شا دسلام

نبي خان څرخي پخواني کورو، له غلام جيلاني باختري، محمد امان اورنگ اونورو سره شپې تېرولې. محترم متوکل وايي «بېرک از خانه گريزان شده بود و به دامن اين و آن مي افتاد. در آواخر در خانه محمد نبي خان، معلم پشتوي مکتب نجات واقع جمال مينه زندگي ميکرد، تا وقتیکه جيلاني باختري در جمال مينه خانه اباد کرد و رفقا را در انجا جمع بنمودند، و جلسه ميکردند، اما اين جلسه ها سياسي گفته نميشد، چون همه مصروف فلاش و قمار ميبودند.» جلالی باختري دکارمل دخاله زوي و. داوخت کارمل د حقوقو له پوهنځي نه فارغ شوي و.

د کارمل د تحصيلاتو په هکله مي دقيق معلومات تر لاسه کولي ونه شول. داسي ښکاري چې دې په کال ۱۹۴۸ کي د نجات له لېسې نه فارغ شوي وي. غوښتل يې د حقوقو په پوهنځي کې تحصيل وکړي، خو دېو هنتون ريس، ډاکتر محمد انس، دې پي پي سي بي نه معرفي کړ، په دې دليل چې کارمل د نجات د لېسې د ساينس له څانگې نه فارغ شوې و. پي پي سي بي د فزیک، کيميا، او بيالوجي لومړي توري دي، او دغه سخت کورس چې د يوه کال دپاره و، د طب پوهنځي دپاره جتمعي مدخل و. کارمل دغه کورس له څو مياشتو نه وروسته ترک کړ. شايد دا په کال ۱۹۵۰ کې و. په دغه وخت کې دېو هنتون د محصلانو اتحاديه چې د محصلانو لومړنۍ اتحاديه وه د سردار شاه محمود خان د صدارت په دوره کې د پوهنې دوزير، فيض محمد خان ذکر يا، له خوا منظور شوې وه، او په فعاليت يې پيل کړي و. دغه اتحاديه دمالي، انضباطي، او اداري کمېټو په لرلو سره ښه فعاله وه، او پوهاندانو منو کل يې مرستيا ل و، د چارنښي په ورځو کې يې د استقلال په کول کې په زېږنداري کې کنفرانسونه ورکول. کنفرانس ډير او ريډونکي لرل، چې يو يې زه وم. اتحاديه له صنفې حد نه اوښتي، او پوره سياسي شوې وه، او دوورځي موضوعات يې خپرل. په دې ډول دغې اتحاديه دويښ زلميان، وطن، اونډاي خلق له گوندونو سره په گډه د کابل سياسي فضائوده او الهام بخښونکي گرزولي وه، تر دې حده چې سردار شاه محمود خان او دربار يې په دموکراسي باندي پښمانه کړل. په داسي حال کې چې حکومت د لومړي ځل دپاره دملي شورا داومي دورې انتخابات، او تر هغه دمخه په ۱۹۴۹ کې په ټول ملک کې د ښارواليو انتخابات آزاد پرې ايښي و، دايمي دورې انتخابات چې بايد د ۱۹۵۲ کال په پاي کې شوي وای، مقيد وگرزول. تر هغه دمخه يې غير حکومتي آزاد اخبارونه هم پښ کړي

وو. ددغو لحدیدالو پر ضد په کابل کې مظاهري وشوي او په یوې مظاهري کې مظاهره کوونکو دارگ لږ ختیځ وړه پوري خانو له ورسول، او له پاچا نه یې وغوښتل، چې د ستوري انتخابات لغو اعلان کړي، حکومت نه دا چې د هغو غوښتنه رد کړه، د ټولو کوندونو د سرکسان یې بنديان کړل. په دغې مظاهري کې بیرک کارمل خوځونکي رول ولوبوه، خو د هغه د نیت په هکله راویان شکونه لري. سپینا حسین خیل وايي چې «کله چې ۱۳۳۱ کال د حمل د میاشتې په ۳۱ ورځ دملي شورا دالمنې دورې په مناسبت مظاهره جوړه شوي وه، د مظاهري د له دباغ عمومي ډله له خوا د پیل خشتي جومات ته ورځرمه اپارتمانونو مخې ته ورسیده، او په هغه ځای کې [خلک] سره جمع شول، په کوم ځای کې چې داکتر عبد الرحمن محمودي معاینه خانه وه. د بیرک سپین بااپنوش په ځان و، او د مظاهري لږ مخه روان و او د حکومت پر ضد یې شعارونه ورکول. محمودي او غبار دواړه د معاینې خانې د اپارتمان پر بندي ته را ووتل: خو د مطلب خبرې یې مظاهره چیانو ته وکړې، او بیرک یې د افراطي شعارو ته نه منع کړ، او د یوې سیالمت آمیزه مظاهري خواش یې وکړ، خو بیا کله چې مظاهره له هغه ځایه وخوځیده، بیرک هغه دارگ په لور روانه کړه، مظاهري لږه آمیزه شکل غوره کړ، چې په نتیجه کې میر غلام محمد غبار، داکتر محمودي، فرهنگ، بران علي لاج، سرور جویا، اونیور بنديان شول ... بیرک هم بندي شو، خود بیرک اونیور بندي ځاني ډیر فرق درلود.» وروسته غبار په دغه هکله کارمل په یوې غولدي کې تړون کړ. د محترم سپینا په قول غبار د نور محمد لږه کې په کور کې بیرک د یوې «دروېشت کسيزې کمیټې په وړاندې» په دغو الفاظو مخاطب کړ: «لو پسر جنرال ځاین، جاسوس دولتمن، که بمظاهرات فرمایشي تعدادي از وطن پرستان را چندین سال بزندان انداختي. اگر چه خود هم بزندان آمدي ولي شسي وروژت مظلوم نبود که بکجا بودي. اکنون باز میخواهي که براي بادارت خدمت بداري وچند وطن پرست دیگر را روانه زندان بداري.» په دغه ورځ چې «... غبار هر څو سوره بیرک وغانده او الشاي که بیرک د ځان د ستاغ ونه کړه، بلکه ډیر په احترام یې غبار ته د استاد په نامه خطاب وکړ، او څو څو د پانه جعلې یې د هغه په صفت کې بیان کړې. پس له دې غبار لږ لږ کولید ته راغی.» محترم منو کیل هم په مظاهره کې د بیرک لږول په دغو الفاظو بیانوي: «دوهمین وقت محمودي، غبار وداکتور قیوم رسول منځپنډي شیده

بودند و گفته میشد که ببرک برای راپور دادن بحکومت وقت خود رادر بندي گري داده است.)) دیوه بل روایت له مخي کارمل په دي فکر نه و چي دمظاهري کولو په سبب به بندي شي.

د کابل ولایت نوليف خانۀ ۲۳ کلن کارمل دپاره دسياسي استعالي مرکز وگوزیده. هلته دده بندي خانۀ دسپنټا په قول دنورو له بندي خانو يعني کوټونه ((فرق لاره)) غبار هم په هغې وينا کې چي ببرک ته يې وکړه ، همدغې فکر القا کوي. په نوليف خانۀ کې کارمل به هغې کولي ته ته چي هلته مير اکبر خير اوصالح محمد اکا اوسيدل ، دسپنټا دليکنې له مخي)) ((صالح محمد اکا به ويل چي ببرک نومې هلک زمونږ کولي ته رالۀ، مير اکبر خير سره يې خبرې اومر کې کولې.)) ببرک هلته له مير اکبر او همدا راز له مير محمد صديق فرهنگ سره چي هغه هم هلته بندي و ، دسو شلزم فکري ملگرتوب پيل کړ ، خودي په پای کې په سوويتزم کې دومره ډوب شو ، چي خان يې له هغونه پيل کړ ، او په شوروي اتحاد پوي وتاړه. دهنه دغه استعاليۀ ما دهمدغه الر په پوي بلي ليکنې کې بيان کړي ده. دلته به دغو سره ووايم چي دډموکراسي بې الرتوب ، حکومت واکمني اود بندي خانې سختي گانسي کارمل شايد په دي فکر کړي وي چي ددې دپاره چي سياسي التدارک لاسه کړي ، بايد دشوروي اتحاد ملا نړد کمونستي کيدوله لاري وکني.

کارمل چي سردار محمد داؤد دصدارت په دوهم کال کې په ۱۹۵۴ کې د بندينۀ ازاد شو ، او دیوه روایت له مخي دمحمدحسن شرف په واسطه د حقوقو په پوهنځ کې شامل شولۀ مير اکبر سره په گډه ويل چي (۵۰۰۰۰ ربندي خانۀ راه يگانه وعقیده مشترکي را در راه سيادت مردم افغانستان با همدېگريافتۀ بودند.)) ۲ دغه عقیده دشوروي دولۀ کمونيزم يا سوويتزم عقیده وه ، خود سردار محمد داود خان دصدارت په لس کلنۀ (۱۹۵۳ - ۱۹۶۳) دوره کې ددغې عقيدې په اساس دعمل کولو دپاره مجال نه و ، که څه هم حکومت له شوروي نه دخپلو انکشافې پلانونو دپاره کريد لونه تر لاسه کول ، خو دهمدغو او نورو انکشافاتو ، په تيره دنوي تعليميافته منځنۍ طبقې په پښ کيدو سره سو شلستي او اسلامي فکرونۀ افغانستان ته ننوتل ، اوسياسي حلقې رامنځ ته شوي ، کارمل په ۱۹۵۶ کې له پوهنځي څخه خارج شو ، او وروسته له دي چي داحتياط عسکري دوره يې تيره کړه په ۱۹۵۸ کې په پوهنځي کې بيرته شامل شو او په ۱۹۵۹ کې له هغه فارغ شو . اول يې دپوهنې په وزارت کې په

ماموریت پیل وکړ، او بیا د پلان وزارت ته لاړ، چې صدیق فرهنگ یې مشاور و. کارمل په عین حال کې د کرنې په وزارت کې، چې غلام حیدر عدالت یې وزیر و، او د کارمل خاله زوی غلام جیلاني باختری یې ادارې رلې و، داجیر په حیث هم کار کوه، اوله معمول نه زیاته اجوره ورته ورکول کیده. کارمل په ۱۹۶۰ کې صدراعظم محمد داود خان ته لوی خدمت وکړ. ورته یې اطلاع ورکړه چې صفت الله مجددي تر پل ارتن لاندې بم ایښي، او غواړي هغه وخت یې وچوي چې د شوروي اتحاد کوم عالي رتبه هیات چې کابل ته راغلي و، له هغه نه تر پرې. دغه اطلاع د صفت الله مجددي ورور، رحمت الله مجددي ته خوا، د میر اکبر خیبر په ذریعه ور رسیدلې وه. رحمت الله مجددي د میر اکبر خیبر تر نفوذ لاندې تللي وه ۸ احتمال لري چې کارمل په دغه کار سره په عین حال کې د شوروي حکومت اعتماد هم خپل کړي، او د کې چې یې غړي شوي وي. کارمل په عین حال کې دربار ته هم لار پیدا کړه. په دې هکله شفاهي روایتونه ډیر دي، دیوه لیکلي روایت له مخې ((از منابع موثق شنیده میشد که ببرک کارمل توسط آقای میر محمد صدیق فرهنگ ... در تشویق جوانان به قبول کمونیزم سهم بار زی داشتند.)) ۹ پخواني پاچا هم له دغسې کتنو نه منظور لاره. د محترم عبدالحق واله په قول پاچا ((هم بانور محمد نره کې وهم با ببرک کارمل پنهانی ملاقات هاي داشت که بیش تر منظور شان نرم ساختن آنها و واضح ساختن این حقیقت بود که هنوز زمینه در افغانستان برای سو سازم مساعد نیست.)) ۱۰ کارمل د فکري ملګرو جلبولو کار ته هغه وخت زوره ورکړه چې د پاچا او محمد داود خان په لطف لې په دولتي مامورانو کې اعتبار پیدا کړ. حکومت په خاص ډول د صدراعظم نور احمد اعتمادی په وخت کې په داسې حال کې چې دنورو ګوندونو په لیره د اسلامي تنظیمونو په مقابل کې سخته رویه غوره کړې وه، د کارمل ددلی په مقابل کې یې نرمه رویه نیولې وه. حکومت حتی د مسکو د کرنې د کمونستانو په مقابل کې چې په ۱۹۶۸ کې نمایندګانو یې د شوروي اتحاد د کمونست ګوند په کانګرس کې په مسکو کې ګډون کړي وو، او د اکار دهنوي په کمونست توب په څرګند ډول دلالت کاوه، او حکومت له یې دهنوي پر ضد د قانون له مخې اقدام کولو زمینه برابره کړې وه هم څه ونه کړل، سره له دې چې سید لاسیم رشتیا لیکي چې ده هم پاچا او هم اعتمادی ته د دغه انکشاف د مضرو عواقبو

خبرداري ورکړې وه. ۱۱ د خلق دموکراتيک گوند دپاره چې له نامه نه غیر کمو نستي گوند و او په ۱۹۶۵ کې په منظم ډول میدان ته وتلې و، په ډېر و سطحو کې او د ډېرو حلقو او کسانو له خوا فعالیت کېده، له ۱۹۶۷ نه وروسته چې هغه دپرچم او خلق په ډلسو وویشل شو، او کارمل د لومړني ډلې مشر و، د کارمل دپاره چې ټول عمر يې په بنار کې تیر کړې و، تر نورو گوندي لویانو نه په بنار کې هغه له د فعالیت زمینه زیاته برابره وه نو یې په بنار کې په دولتي مامورانو، تعلیم یافته گانو، او نورو بنا ریانو کې خپل فعالیت ته تر پخوا زیاته زوره ورکړه. له پخواني صدراعظم محمد داود خان سره یې لیدني او غوندي کولې. په دغو غونديو کې محمد زمان خان، د نجات دلسې پخواني مرستیال، او د صدارت د تفتیش برحال رلس هم له کارمل سره گډون کاوه. محترم متوکل د هغه له قول نه لیکي چې « داود خان ببرک راهمیشه ببرک جان خطاب می کند و خيلي دوستش دارد. » محمد داود او کارمل چې په اساسي ټکو کې سره په تضاد کې وو په یوه ټکي باندې سره جوړو چې هغه د قانوني پاچايي او د دموکراسي له نظام سره مخالفت وو. دواړو د هغه د بې اعتباره کولو دپاره له یوه اوبل نه د منظره په تحریکولو او د بې لباتي په راوستلو کې استفاده کوله. د کارمل د غونديو بل مرکز په مکرو روپانو کې د جیلاني باختري یوه کوټه وه. کارمل به هلته له خپلو ملگرو لکه سلطان علي کشمند، عبدالسلام، سلیمان لایق، باختري اونورو سره گوندي جلسې کولې. شاه محمد دوست به چې په صدارت کې زیات وقت د قلم مخصوص مدیر و، او د محمد هاشم میوند وال د صدارت په دوره کې لکه سوري ورپسې هر چیرې روان و، د هغه اونورو په باب اطلاعات راوړل او د محترم متوکل په قول « گذارشات را به مجلس مي آورد وان ها به مرجع خود روانه می کردند. » د جلب او جذب بل عامل محمود بریالي، د کارمل سکه ورور و. کارمل هغه د شلو کلو نو نه کم خوانانو د جلبولو دپاره گمارلې و، او د جلسو لگبتونه یې ورکول. د جلب او جذب عمده مرکز د اناهیتا راتب زاد کور و، چې په څلور مه کارته کې د مر کزي دواخانو ډپو ته مخامخ واقع و. لکه چې دمخه وویل شول اناهیتا د کارمل معشوقه وه که څه هم دې د مرده شویانو د کوڅې عبد الباقی په لور، محبوبې، واده و او اناهیتا په ډاکتر کرام الدین کاکړ واده وه. دلته به خوانان کارمل بلل اونجونې اناهیتان بللې، او دود کا او نڅا مجلسونه به هم کیدل، اناهیتا د پلار له مړینې نه

وروسته له خپلې مور سره اوسېده چې هغې د شاه محمود خان په کور کې خدمت کاوه. اناهيتا له خپل اول ناکام عشق نه وروسته ډاکټر کرام الدين کاکړ نه چې د شاه محمود خان کورنۍ ډاکټرود «سوغات» په شان وړاندې شوې وه. اناهيتا چې وروسته يې د ښځو دموکراتيک سازمان جوړ کړ، د ښځو په تيره دتعليم کړو پيغلو په تنظيمولو کې دافغانستان لومړۍ اولتراوسه بيجورې ښځه ده. خو دمير غلام محمد غبار له قول نه وېل شوې چې «اگر انا هيتا باعزيز سراج ازدواج ميکړد هرگز امروز پشت سازمان وسازمان بازي نميکشت و... مبارزه انا هيتا گرفتن انتقام از فرار پدر ويک مشت عقده ها واهانت هاي بود که خانواده سلطنتي برروا داشته بودند واز ين حالت ابراز ناسف ميکړد.» ۱۲

د قانوني پاچا يې په دوره کې سياسي حلقې او په هغو کې چېې حلقې ډيرې فعالې شوې، په تيره وروسته له هغه چې په کال ۱۹۶۵ کې دخلق دموکراتيک گوند او ښځو دموکراتيک سازمان په منظم ډول مېدان ته ووتل. په دغه دوره کې کارمل دوه ځلې او اناهيتا يوځل د کابل له انتخاباتي حوضونه په ولسي جرگه کې انتخاب شول، خود کارمل او دغه دملگرو د پرمختگ غټ دليل له دوي سره د شوروي اتحاد مالي مرسته وه. دهمدغه گوند دا اعتبار ور بوه کس ماته دنېکو لاي دورپانکوف له قول نه چې په مکو کې دپښو اديبانو متخصص و، او په دري هم پوهېده رويل چې «دپرچم دسرهرکس په مکو کې دوسيه لري.» داچې دغه لويان څوک وو، څرگنده نه ده، خود حقيقت دي چې چې بې دميانشي ۲۵۰،۰۰۰ روسي روبله کارمل ته ورکول چې دگوند په چار وېسي ولگوي. پوهاند متوکل هم وايي چې شورويانو هغه ته معاش ورکوه. لريا بڼا چې دپرچم غړې وه، او دغذايي فقر دنياروغي په وجه مېکوته دنداوي دپاره په شخصي لگښت تللي وه ليکي چې دوو رپا نکوف «ازعلت مريضې من پرسید. برايش گفتم که من فقرغذايي داشتم. جالا کاملاً وزن گرفته صحتمند شده ام.» لريا بها اضافه کوي چې «دوريانکوف خپلې متاثر شوو نا خود اگاه گفتم: «ما هانه مبلغ سي وينج هزار روبل را کارمل چه ميکنند؟... ما براي چه [يا] پول ميپرستيم؟» ۱۳ لريا بها په کابل کې دهمدغي موضوع او نورو موضوعاتو په باب دانتقاداتو له امله دبېرک کارمل، مير اکبرخېبر، سلطان علي کشتمند، ډاکټر اناهيتا راتب زاد، سليمان لايق او نور احمد نور په مخ کې تر تحقيق لاندې ونيوله شوه دهمې په خپلوالفاظو «بېرک کارمل باعصبانيت

«گفت.» «بگو جانم! نوراً سي ای ای) چند میدهد که این چنین پرو
 پاکند و تبلیغات را علیه من راه انداخته ای؟»
 «گفتم سي و پنج هزار روبل روسي.»
 «گفت اگر روي پرده سينماي فلم بياندازي کسي باور نخواهد کرد.»
 «گفتم روي همه باور خواهند کرد.»
 «گفت تاريخ راما خواهيم ساخت.»

«گفتم بلي تاريخ راشما ننکين خواهيد ساخت.» ۱۲

دمعاش له موضوع نه پرته دغه نوري خبري هغه هم په دغسي قالبې عباراتو کې مبالغه
 بنکاري، خو سره له دې لږها بها به زړه وره وه، چې د هغه په باب يې هم، کارمل
 دگوندې لويانو په مخ کې په دغسي الفاظو مخاطب کړي وي خو مير اکبر دهنې په خوا و
 او هغه کارمل ته دهنه ددغه تور په خواب کې چې «رفيق خيبر! تواين دختر را تشويق و بر
 عليه من تحريک مينماي.» وويل چې او «دختر يې ترس، بي الايش و حساس است،
 هرچه را زود درک ميکند و اين گناه خودماست که نتوانستيم اعتماد او را جلب کنيم.»
 ۱۵ بل مهم تکي دلته دادي چې لږ لږه دغه پرچمي لويان په دې خبر ووچي ددوي گوند
 دشوروي اتحاد معاش خوردي او دهنه په برابر به اړومرو ورته خدمت کوي. دوي بايد په
 دې نپوهيدل چې دوي په افغانستان غوندي هيواد کې کمو نزم له خدمت نه شي
 کولي، او په دې به پوهيدل چې دشوروي دولت له خدمت کولي شي او هغه دا چې هغه
 ته دافغانستان په باب اطلاعات ورکړي. دوي همدغسي کول. کرنيل اليکزاندر موروزوف
 (Alexander-Morozov) چې په کابل کې ۱۹۲۵ نه تر ۱۹۲۹ پوري په شوروي سفارت کې
 دکې چې يې دمدير مرستيال وليکي چې «[حفيظ الله] امين په دې خبر نه و چې
 دشوروي استخبارات دمحمد داود په حکومت کې دپرچميانو له اشتراک نه خبر وو او دغه
 اشتراک دشوروي استخباراتو په اجازه عمل شوي و.» دې وړاندي ليکي چې «نژدې ټولو
 هغو پرچميانو دشوروي پټو اجنسي گانو ته اطلاعات ورکول کوم چې دمحمد داود په
 جمهوريت کې په مرکزي کميټې کې شامل وو، او دهنو نومونه دامين په لست کې ذکر
 شوي دي.» ۱۶ حفيظ الله امين دلورتر کودتا وروسته دگوندې موضوعاتو په هکله مسکو ته
 يوه ليکنه استولي وه، چې په هغې کې دغه پورته موضوعات هم شامل وو. دبیرک کارمل
 طرفداران هم دکې چې يې مخبران وو، لکه چې دکې چې يې يو بل مامور وايي چې
 حفيظ الله امين «... بيا دکارمل دپلويانو په وژلو پيل وکړ چې دهنو نه دپرو مونږ نه
 مخبري کوله.» ۱۷ بیرک کارمل په دغسي خدمتونو سره په کې چې يې باندي خان دومره
 گران کړي و چې دغوايې تر کودتا نه وروسته کې چې يې کوبين وکړ چې دشوروي
 حکومت هغه دافغانستان ددولت سروال کړي، که څه هم چې هغه په کودتا کې هيڅ برخه

نه ده اخیستې ، ولا دمیر کوزېچکین (Vladimir Kuzichkin) د کي جي بي ډگر جنرال چې پنځه کاله په تهران کې د شوروي په سفارت کې دېتو فعالیتونو د ادارې، د S مدیریت آمر، او په ۱۹۸۱ کې یې انګلستان ته پناه یووړه لیکي چې « زموږ [کي جي بي] څېړنو څرګنده کړې وه چې [نور محمد] تره کې به مصیبت ناک انتخاب اوسي : هغه سخت دریزه و، زموږ په کټه په سیاسي پیچلو موضوعاتو باندې یې خپل سر نه خلاصاوه او تل دخپلو نږدې ملګرو ترالږ لاندې و، نه زموږ ترالږ لاندې . له بلې خوا کارمل، موږ نظر ورکړ، چې دنازکو سیاستونو په ضرورت پو هیډه . برسیره پردې هغه کالونه کالونه د کي جي بي اجنټ و په هغه باندې موږ ددې اعتماد کولې شو چې زموږ مشوره به مني. » ۱۸ سره له دې هم ، کوزېچکین وايي، چې د شوروي لوري واکمني جرګه کې یا « پو لتوبورو فیصله وکړه چې د تره کې ملا وتړي ځکه چې پخپله [لیو بند] بر یژېنېف هغه پیژنده . » کو زېچکین ځکه په کارمل باندې ډاډه و چې هغه دکمو نیزم په هغه شکل باندې معتقد شوي و چې سوویتزم [شورویت] یې دنول جهان دپاره دسر مشق په حیث منلې و ، لکه چې دکارمل له خولي نه ویل شوي : « نو [لریا] میداني [که] ما طرح انتر ناسیو نالیزم پرو تیري داریم . پروتاریا وطن ندارد ، همه جهان وطن ما است . » ۱۹ کارمل په سوویتزم باندې دومره ټینګ و چې غوښتل یې افغانستان هم دهغه برخه وګر زوي . « ده پخوا له هغه چې په قدرت ورسول شي حتي غبرګوندي کسانو ته ویل چې « دي شواړي افغانستان د شوروي اتحاد شپارسم جمهوریت کړي . » ۲۰

د کارمل او کارملیانو اعمال دهغوي ددغي عقیدې انعکاس و، چې افغانانو ته څرګند دي او هغه محترم حبیب الله رفیع په دغو الفاظو بیان کړی : « دوي نه دکمونیزم لومړي درس دا و چې په انتر نیشنلزم کې وطن نه خایېږي ، او دملې کټي سائل له انتر نیشنلزم سره خیمانت دي . دوي ملي کټي نه پیژندلې ، ددوي په نظر دکمونیزم دوینسا پو عادي سري تر یو یا شرف افغان نه [ډیر] ارزښت لاره . » ۲۱ دپرو لتاریا بین المللي هویت او دا چې هغه وطن ته لري په اصل کې دکارل مارکس فکري دي ، او کارمل اولور په افتخار سره پزي باندې معتقد شوي وو، بي له دې چې فکر وکړي چې هغه پو بوج سیاسي شعار دي اورو سانو سوویتستي دولت ددې دپاره جوړ کړي وو چې په هغه سره دخواري کښو کارګرو او کمونزم په نومونو په اول سر کې خپل ګاونډي هیوادونه لاندې کړي . ځنګه چې ددغي عقیدې خساوند کارمل خپل خان او خپله پرچمني ول له د شوروي اتحاد د خدمت دپاره چې دوی د « شور اګانو هیواد » په نامه یادوه تیاره کړي وه شورویانو په پای کې دکابل دکو څو دغه سوویتست

انقلابي افغانستان د دولت سروال کړ په داسې حال کې چې هغه په جامعي کې یې بنیاده اود دغسې عمدتاً ښاري ډلې مشر و چې خلقيانو دخپل حکومت په دوره کې دوه خطي خپلي وه او پخپله کارمل یې له یو شمیر نورو پر جمې لویانو سره له وطن نه لرلې او افغانستان له تابعیت نه محروم کړي و .

اوس به دغه موضوع وڅېړم چې شوروي لویانو وروسته له هغه چې کارمل یې د افغانستان د انقلابي شورا د مشر ، دوزیرانو د شورا د سروال ، او د خلق دموکراتیک ګوند د عمومي منشي په حیث هک کړ ، په خپل واک پرېښود یایې خپل دستورونه پرې عملي کول ؟ ددغې اساسي موضوع سپړل به دسویتزم ماهیت هم څرګند کړي . افغانانو ولیدل چې بیرک کارمل ، ګوندیان او رحیم یې په عمل کې بېواکه وو خو دابه ډیرونه معلومه نه وې چې دوی په اصل کې په عمدي ډول بېواکه کړل شوي وو ، اودوي دغه بېواکي یا سیاسي مریي توب دخپلي اېډیا لوجې په حکم منلې و ، په دې خام فکر چې په افغانانو باندې واک وچلوي . دغه حقایق د شوروي اتحاد له هغو لیکلني شویو رسمي اسنادو او منابعو څخه څرګند دي ، چې له ړنګیدو وروسته یې پر لاسوي دي . د هغو تر څیړلو دمخه به ووايم چې په افغانستان باندې د شوروي اتحاد له پر غل نه وروسته دبیرک کارمل په سر والي سره نوي عمدتاً پر جمې حکومت دخواونو په موده کې په ښاري دولت باندې بدل شو ، په داسې حال کې چې د شوروي اتحاد څه باندې سل زره عسکر په جونیو او ښارونو کې ځای په ځای شوي او مشاوران یې په ملکي او نظامي ساحو کې داجرایي آمرانو په حیث ننوتل . د هېواد اطرافې سیمې داسلامي تنظیمو نو په لاس کې ولوبدلې چې لویانو یې په پېښور کې مقرونه نیولې وو ، او له دغه ښار نه یې د دوستو هېوادونو وسلې او نورې مرستې د پاکستان له نظامي استخباراتو نه تر لاسه کولې او جنګیالیو ته په افغانستان کې رسولې . په اصل کې دننه په وطن کې جنګیالیو مجاهدینو دافغاني او اسلامي جذباتو په پیروي ، دخپلې وسپنيزي ارادې په قوت او دولس دغو څ اکثریت په ملاتړ ډیر غلګر پوځ او دهغه تابع حکومت پر ضد دغسې ملي جهاد پیل کړی و ، چې حتی شکاک نړیوال یې خپلې ملاتړي ته هڅولې وو . مقصد دا چې دکارمل حکومت دخپل تاسیس له پیل نه دولس دغو څ اکثریت سره په ضدیت کې واقع شو ، اود خپلې بقا دپاره یې په شوروي اتحاد باندې په کلې ډول اټکا وکړه . د شوروي اتحاد حکومت هم د همدغو مقابلو په سبب اوهم داچې د افغانستان موضوع بین المللي شوه ، په دې وېره کې شو چې دکارمل حکومت به ناکام شي ، اود هغه په ناکامي سره ممکن دهغه لاس نه یوازې له افغانستان څخه لندشي ، بلکه امپرانوري به یې هم په منځنۍ اسیا کې ضرر وويني . د همدغې وېرې له امله اوهم داچې له چې دساره جنګ په دغه نوی پړاو کې ډیر جمې حکومت هم دامن دحکومت په شان ددوی

له کنترول نه ووځي هغه يې له هماغه اول سر نه دخپل کنترول لاندې ونيو. دامين په وخت کې د شوروي اتحاد لويان ((په زياتېدونکې اندازې وېرېدل چې شوروي اتحاد به افغانستان له لاسه ورکړي او امريکا يان به چې ايران يې له لاسه ورکړي و، هلته ځاي ونيسي)). ۲۲ ليونيد شېرشين (Leonid Shebarshin)، دکې چې يې مرستيال، لاپه دې فکر و، چې امين قصد کړي و چې ((په موږ باندې د)) (مصدق جمهوري لښ انور)) سادات کانه وکړي)). ۲۳ ددې دپاره چې دغسې څه پېښ نه شي د شوروي حکومت، که څه هم کارمل او پرچميان يې له تره کيانو سره چې اوس يې ځانونه ((اصولي خلقيان)) بلل په قدرت رسولي وو، اوسره له دې چې دغو ټولو د شوروي دولت سره دوفاداري عهد ونه کړي و، غوښتل يې چې تر هغو چې دافغانستان خلکو، دمنطقې او جهان حکومتونو دافغانستان دغه نوی حکومت نه وي منلي لښکری به يې په افغانستان کې وي، او په حکومت باندې به يې کنترول ولري. په دغه حال کې دبیرک کارمل دپاره دخپلواک رول لوبولو مجال نه و پاتې. د شوروي حکومت حتی دشخص کارمل دساتلو دنده هم په غاړه واخيسته.

د شوروي اتحاد دنظامي پسر غل پټه سببا دبیرک کارمل له دوشنبې، دتاجکستان د شوروي جمهوريت له مرکز نه، دبگرام هوايي مېدان له په الوتکه کې او بيا له بگرام نه دکابل ښار نه په ټانک کې راوستل شو. کارمل په ښار کې په ارگ کې هستوگنه غوره کړه. هلته د شوروي اڅيزانو، بشخد متانو، مشاورانو، اودراپور شپه او ورځ دده خدمت کاوه. دکارمل لږدې ساتونکي افغانان وو، خو د هغو وسلو کارتوسونه نه لرل. د هغه ساتنه دکې چې يې افسرانو او ددولتي او حکومتي ماڼيو، دگوند دمرکزي کومېتي او ارگ ساتنه د شوروي کومانډوگانو کوله. ۲۴ کارمل نور نه هغه کارمل نه و چې په کابل کې به ازاد گرزيده، او په خپله خوښه به يې له يوه اوبل سره کتل، خو شورويانو د هغه ډير قدر کاوه. دومره ډير شورويان د هغه په خدمت کې وو چې هغه دېته اړه نه لرله چې دخپلې کورنۍ له غړيو سره ووېشي، يانې دهنوي له حضور نه پرته ووېشي. مېرمن يې، محبوبه کارمل، چې مذهب به څه وه او يو وخت په پوهنتون کې زما شاگړده وه زياتره وخت په شوروي اتحاد کې وه. کارمل خپلې معشوقې، اناهيتا له هم ضرورت نه لاره ځکه چې دکې چې يې عالمانو کارمل اودگوند دپولتيورو ځينو غړو ته روسي پېغلې استولې. په واقع کې د شوروي حکومت چې څومره يې په وسه کې وه دکارمل دخوښ ساتلو دپاره وسایل برابر کړي وه دبیرک کارمل د شورويانو په لور يې سره ځان په دغسې چاپېريال کې وموند چې په ټول عمر کې يې نه و ميندلی ددغو ټولو په بدل کې کارمل له يوه شي نه شېرشو چې هغه واک

دي ۲۵ مولف گل زوک خد ران ليکي چي « دروسانو له واک او صلاحيت نه پرته له هيڅ يوه وطن فروش [پرچمي] سره دخپلي ارادې واک او اختيار نه شته. يوه نمونه يې همدا ده چي دببرک وطن فروش په دفتر کې دده دمزلو شا پرده لېري [لېکېږي]. دېردي شاته پوروسي او پوترچمان تل ناست وي. په دي برسیره دببرک او مراجعينو ټولي خبرې ترې لېسېږي » ۲۶ خو ببرک کارمل دلايل لرل چي هغه دمخترم محمد آصف اهنک چي دکارمل دمکتب ددوري دوست و، له قصي نه څرگندوي. دهغه له ټوله حکايت دي چي « هنوز دوسال ارزما مداري کارمل نه گذشته بود که روزی شخصاً بخانه ام تليفون کرد و از من خواهش نمود تا فردا روز ساعت ده بجه صبح بملاقات او حاضر باشم. » په ارگ کې دکارمل کولې ته دباغلي آهنک دننولو په قصه کې راغلي چي [وختي] بااعصای چوب خواستم داخل اطاق کارمل شوم محافظ شوروي باداشتن چوب معانعت [نمود] و منهم مقاومت کردم صداهاي هر دوی مارا کارمل صاحب شنید: خودش بیرون آمد و از محافظ شوروي خواهش کرد مرا با چوب دست اجازه دهد. [محافظ] مثليکه امراورا نشنیده باشد چوب را از دستم بیرون کشید. کارمل باطاق خود بازگشت من که چاره دیگر نداشتم چوب... را داده لنگیده داخل اطاق شدم.] کارمل [به اغوش باز و صمیمانه اول مرا بوسید و گفت: «مراقبای شوروي بي نهايت دوست دارند و برای حفظ جانم حتی اوامر را ناسازیده ميگویند.» متکه قدرت حکمرانی و صلاحيت پيش خدمت روس را به چشم سرديده بودم موضوع را به ناايد حرف او خاتمه دارم. » ۲۷ گمان نه کوم چي پخپله کارمل په خپل دليل باندي دزړه پاور لاره. ضيا مجيد پخواني نظامي منصبدار او دکارمل دوست چي نوی له باندي نه هېواد ته ستون شوی و، هم دببرک کارمل دبلواکي قصه لري: « روزي طبق هدايت او [کارمل] نزد ش رفتم. او باپيشاني و اغوش باز مرا پذيرفتند و باالطف فراوان گفتند: « خيلي ارزو داشتيم که با افغانستان باز گردي تا پيرامون مسائل گذشته... با تو صحبت نمايم. » و امروز براي اين کار وقت کافي دارم، [ولي] هنوز دقيقه ي چندي از صحبت ما نگذشته بود که دروازه اطاق باز ميشود و ياسبان شوروي کارمل به انگليسي شگسته به بي اعتنالي ... اشاره به ساعت بند خود کرد و گفت وقت تمام شد. کارمل صاحب دوستانه ازوي به انگليسي خواهش کرد: « لطفاً اجازه بنهيد يکدقيقه پيش تر. » کارمل صاحب مراد دوست داشت و ميخواست پيش تر

صحبت نمایند ... اما سلطان بیچاره دست و پا زبان بسته تسلیم شده حتی حق صحبت بدوستان شخصی خود را نداشتند.» ۲۸

په بېرک کارمل باندې ددغې قیو دو دعملې کولو یوه معنی داده چې هغه باید چارې د شورویانو په دستور اجرا کړي. پخوا له دې چې بېرک کارمل په قدرت ورسول شي شورویانو د افغانستان په باب یوه عالي جرګه کې جوړه کړې وه چې له یوري اندرو پوف، د کې چې بې ریس، اندري کرومیکو، دباندنیو چارو وزیر، دمتری اوستینوف (Dmitri Ustinov)، دملي دفاع وزیر، او بوریس پانوماریف (Boris-Ponomarev)، د مرکزي کمیټې د بین المللي منشي، نه جوړه وه. دغه جرګه کې موظفه وه چې د افغانستان په باب معلومات غونډه کړي او دګوند پولتبوروته سپارښتنې وکړي. پولتبورو بیا د هغو له مخې پرېکړې کولې او دعملې کولو دپاره یې حکومتې اوګوندې څانګو ته سپارلې. دغه څه د شوروي اتحاد له هغو ارشيفي اسنادو څخه څرګندې چې په دې وختو کې په واشنگتن کې دودرو ولسن بین المللي مرکز په مجله کې د شوروي اتحاد او افغانستان ۱۹۶۸ - ۱۹۷۸ تر نامه لاندې په ۵۱ مخونو کې چاپ شوي دي. ۲۹ ددغو اسنادو عام کېدل د شوروي اتحاد د لګېدلو ممکن کړي دي. زه دلته یوازې د موضوع په اړوند له هغو نه استفاده کوم، اووایم چې د شوروي اتحاد دګوند پولتبورو دپورته یادې شوې جرګه کې د راپور له مخې د ۱۹۸۰ کال د جنوري په ۲۸ د افغانستان په باب په دیارلسو فقرو کې عمومي دستور العمل وایست چې زیاتره یې د موضوع دباندنۍ اړخ په هکله و. د داخلي موضوعاتو په هکله ددغه لارښود دستورونه دادي: «دګوند د اتحاد په باب دګوند ژوند او جوړښت د هغه خط په اساس چې د شوروي اتحاد د سوشلستي جمهوریتونو مرکزي کمیټې د افغانستان د خلق دموکراتیک ګوند له لویانو نه په یوې سپارښتنې کې غوښتنه کړې وه.» (د ثور کودتا وروسته د شوروي اتحاد مرکزي کمیټې د خلقيانو او پز چمیانو د یوموتې کېدو په هکله په یوې سپارښتنې کې څرګنده کړې ده چې «ولادمیر لینن په دې ټکې باندې ټینګا رکړي و چې یو انقلاب هغه وخت مفهوم لري شي چې په دې پوه شي څنګه خپل ځان وساتي.» ۳۰) (د افغانستان د خلق دموکراتیک ګوند په سروالي سره له دموکراتیکو او چېي سازمانونو نه د یوې واقعاً ممثلي پراخې جبهې د جوړولو په برخه کې د یو شمېر سوشلستي هیوادونو (چکوسلواکیه، بلغاریه اونور) له تجارېونه استفاده.) (د افغان په ځوانانو په تیره دمحصلاڼو په هیاتو باندې دګوند دنفوذ ټینګتیا [او] دکمښمول په کومک سره د یو لړ سپورټي، کولتوري اولوروسازمانو نو تشکیل.) (د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت د سیاسي او اجتماعي منځني موسساتو اعظمي انکشاف اولټینګتیا، دیوه نوی اساسي قانون دایستلو اومنلو دکارګر نډېتوب، اود قومونو او اقلیتونو داستاڅو دپاره ددغې مواقعو ایجاد چې هغوي په ټولو حقوقو سره په جرګو اومجلې شوراګانو کې ګډون وکړي.) (د افغانستان په دموکراتیک جمهوریت کې

دزیانو لومونو له لویانو سره د تماس ایجاد اود مذاکرو شروع او د هغو طریقو پلټنه چې په ډېره لږه موده کې له جنگ غوښتنو نکو سره په دغه شرط مصالحه وشي چې له ضد-حکومتي فعالیتونو نه لاس واخلي.)) ((له مسلمانو روحانیونو سره د اوږدې مودې د پاره ددغسې پلان د پاره کار چې هدف یې د اعتدالي مسلمانو مشرانو جذب وي، چې له [حکومتي] مقاماتو سره همکاري وکړي دمر نجس روحاني حلقو د نمایندگانو انزوا، له شیعې روحانیونو سره د تماس ایجاد، او د شیعه گانو په مقابل کې د هر نوع تبعیض (په شمول د اقتصادي تبعیض) رد.)) ((په هیواد کې د عادي اقتصادي ژوند تأسیس او په خاص ډول په ښارونو او کلیو کې د کار کړو د مادي ژوند سمون. د دولتې او خصوصي سکتورونو تر منځ د متوازنې او متقابلې سودمنې همکاري تهیه.)) ۲۱ دا اوځینې نور موضوعات لکه د «خلفي پوځ سمبالول» او «د دولتي مصنوعات» او «داخلې چارو دارگانو له لارې مرستې کول» د یوه عمومي پروگرام څاکه وه.

مهمه داده چې دغه پروگرام د دستور العمل په توګه د شوروي اتحاد د حکومت جوړ کړ او د کارمل حکومت، یې د هغه د تطبیق د پاره موظف کړ. دا هغه موضوعات و چې وروسته د کارمل حکومت د هغه د عملي کولو د پاره فعالیت کاوه، خو په عملي کولو کې یې هم ازاد لاس نه لاره که څه هم چې په همدغه پروگرام کې ویل شوي و چې «(زموږ خوا)» به د پېرچمي حکومت له عمالو سره د هغو په عملي کولو کې «کار کوي» هېوا دوي په ګډه سره کار کاوه، خو د شوروي مشاوران حاکمان وو، او د کارمل د حکومت عاملان بیواکان، لکه چې مولف انتوني ارلندلکسي: «۱۹۷۹ په ختمیدو سره په افغانستان باندې نور نو د افغانستان دموکراتیک ګوند حاکمیت نه کاوه، د شوروي اتحاد کمونسټ ګوند حاکمیت کاوه.» ۲۲ واقعیت دادی چې شوروی اتحاد په افغانستان باندې نه، بلکه د کارمل په حکومت باندې حاکمیت چلوه. ددغه حکم ریښتین لوب له دغه حقیقت نه هم څرګند دي چې بیرک کارمل او نورو د مامورانو په شان له شوروي لویانو څخه استهدا کوله. شاه محمد دوست، د دموکراتیک افغانستان د باندنيو چارو وزیر، د جنوري په ۲ مه په مسکو کې اندري گرومیکونه څرګنده کړه چې «بیرک کارمل تل په دې ټینګار کوي چې هغې مشوري اوهیلو نه دي په خبره پاملرنه وشي چې شوروي رهبران یې راکوي.» ۲۳ گرومیکو خپلې پولتبورو ته دا ورکړ چې «دوی [د کارمل د حکومت لویان] زیاتره له موږ نه مشوره غواړي. موږ یې ورکوو. دوی اعلاميې خپروي.» ۲۴ په مشخص ډول گرومیکو د جنوري په ۱۷ مه خپلې پولتبورو ته وویل چې «بیرک کارمل له موږ نه مشوره

وغوښتله چې که داسلام اباد په اسلامي» کنفرانس کې گډون وکړي. مونږ ورته مشوره ورکړه چې ښه داده چې دهبواد له پولو نه اخوا نه شي.» ۲۵ شاه محمد دوست استهداگاني هغې وي چې لکه ماشومان يې له لويانو نه کوي. ده په هماغې يادي شوي کتنې کې له گرومېکونه په دغو الفاظو استهداوکړه: «ايادچين په باب زه څه ووايم، او که يې ووايم په کوم ظرفيت سره!» يا داچه «دهغو پرو پاگندي مبارزو په هکله چې امریکا اونورلوېديځ هيوادونه يې [دبشري حقوقو] په باب کوي، ايازه په دې باره کې چې ددسمبر له ۲۷ مې نه وروسته دافغانستان دموکراتيک جمهوريت مشرانو ټول سياسي بنديان دطېقي، دين، ژبې، قوم، يا عرق يا سياسي نظرياتوله توپير نه غبرازادکړي دي، څه ونه وایم!» گرومېکو ورته شاياسي ورکړ چې «دادافغانستان دموکراتيک جمهوريت له خوا يو معقول او مهم اقدام دی. که بايد اړومرو دهغه په باب په تفصيل وغوږې.» ۲۶ شاه محمد دوست، که څه هم دافغانستان دموکراتيک جمهوريت دباندنيو چارو وزير و، دوزارت چاري دتسوروي سر مشااور، واسيلي سفر و نچوک (Vassiliy Safronchuk) داتو مرستيالانو په مرسته په مخ بيولي لردې حده چې «له دغه وزارت نه هېڅ ټلگرام استول کيدلې نه شو مگر داچې ددغې دلې دکوم کس له نظره نه شي.» ۲۷ دنورو وزيرانو حال هم همدغسې و، «شورويانو دټولو کلېدي وزارتو نو لکه دمخابراتو کنترول په خپل لاس کې نيولی وو، هروزير لږ ترلږه دوه مشاوران لرل او... هېڅ وزيرهڅ ډول پرېکړه که څه هم وړه به وه، بې له دې چې له خپل هر جيري حاضر سيوري نه مشوره واخلي، نه شوای کولې.» ۲۸ داسې هم نه وه چې لکه څنگه چې دگرومېکوله وينا نه معلومېرې هغوی داعلاميو په خپرولو کې ازاد و. کومې هغه وينا وي چې گولدی او حکومتې لويانو په رسمي محافلو کې ورکولې دهغو ليکنو درې ترجمې وې چې شوروي مشاورانو په روسي يا تاجکي ليکلې. پخپله کارمل هم له دې حال نه مستثني نه و: «باوبيايه مينوشندن ويا زمينه ترتيب ييايه نوشتن وبياييه دادن تحت کنترول را باو واگذاشته بودند زیرا اداره امور کشور مستقيم وغير مستقيم خصوصاً بسال اخير زعامت او برباست خاد وابسته شده وتحت نظر بلا انفکاک مشاورين شوروي وچند سر سيزده بې اراده افغاني شان کنترول ميگرديد.» ۲۹ حکومتې اوگوندي لويانو سره نه دې هم خپل وظايف تر سره کول، او د «ازاد، خپلواک، سرلوري او غورېد ونکې افغانستان» قلقلې يې روانې

سالي وي . شايد وويل شي چې څنگه چې دوی دافغانانو غوڅ اکثریت خپل دښمن گرزولي وو، دوی ته بله لاره نه ده پساتي مگر داچې د شورويانو واکمني ته غاړه کېږدي. ددغسې استدلال په برابر کې به وويل شي چې دازادو انسانانو په حيث هغسې چې دوی سوویتیزم غوره کړی وو، هغسې يې ترک کولي هم شو، خو چې اراده يې کړې وای. خو نه یو څو پرچميانو نه پرته نور ټول په سوویتیزم باندې ټینګ ودرېدل. بېرک کارمل لا نه یوازې ((آمدن یا عساکر شوروي را اشتباه نمپنداشتند)) بلکه بر فضای شکاک خود[به صراحت و افتخار گفته بود] که [شوروي ها در پیاده کردن سویتیزم و عدالت اجتماعی تجارب... کالی داشته، و هرگز در اجراءات خود غلطی نخواهند کرد. حوصله داشته بگذارید شوروي ها آمده اند تا کشور ما را بحيث نمونه در منطقه انکشاف بخشند.)) ۴۰ کارمل او نورو سوویتستانو داجتماعي عدالت او سوویتیزم په نومونو بېواکي منلې وه په دې اميد چې په افغانانو باندې واکمني وکړي. په دې ډول دوی هر یو ځان په خپلواک اوبلواک باندې وېشلي و، خو دافغانانو غوڅ اکثریت هم ددې خپلواکي - بلواکي اوهم شوروي - واکي نه منله. برسیره پر دې، بېرک کارمل، هغه هم دجنگ او اضطراب په حال کې، دغسې شخص نه و، چې دافغانانو سروالي وکولي شي. دغه حقیقت حتی دهغه شوروي ((ملگرو)) نه هم څرګند شوی و، بوریس گروموف (Boris Gromov)، په افغانستان کې د شوروي دپوځ اخري سر قوماندان لیکي چې کارمل ((یاهو سرای. بیماند وپراکسیون بازی همتا بود که استادانه میتوانست در لابلای گفتارهای انقلابی پنهان گردد. این [استعداد] با او کمک میکرد تا پیرامون خود هاله ی از یک رهبر بیافریند. هر باری پس از ارتکاب یک اشتباه دیگر او همگان را متقاعد میکرد انید که حال دیگر همه چیز بمن روشن شده، دیگر اشتباه نخواهم کرد.)) ۴۱ خو گروموف دا په نظر کې نه نيسي چې یو سروال هغه وخت نیروخي چې چاري به خپل فکر اوواک اجراء کړي، په داسې حال کې چې شوروي عمالو دکارمل لاس اوپښې تړلې وې. د شوروي اتحاد یو نظامي مورخ، نیکولای ایوانوف هم په همدغه فکر دي لکه چې وایي ((هغه [بېرک کارمل] دهیچازوي نه و.)) (He was nobody). ۴۲ دغه د((هیچا زوی)) په اصل کې له بلواکي نه علاوه، دعمل سړی نه و. په ملگرو ملتونو کې د شوروي اتحاد یوه عالي رتبه مامور حتی په ۱۹۸۲ او ۱۹۸۵

«معرفي کاهه. پولې وړانتسوف (yuli vorontsov)، شوروي اتحاد دباندنيو چارو دوزارت مرستيال، څرگنده کړه، چې کارمل په ۱۹۸۵ کې ((کار پرېښود، په شراب څښلو يې پيل وکړ.)) دی لکه چې په دې خبره و، چې کارمل ډېر دمخه په شراب څښلو پيل کړی و. وړانتسوف مهمه خبره داده چې کارمل ((ډېر وخت ځان گوښه کړی و، لږ وډيوکنکس و، او ورو ورو مخ په خوري روان و.)) ۲۲ داسې ښکاري چې کارمل بلواکي په دغسې حال کړی و. دهنه او دصحي جنجالونو په شمول دالتهابونو، دوپني سور فشار، او څېگر دناروغۍ په نومونو کارمل ۱۹۸۶ کال دمارچ په ۲۰ مه د علاج دپاره مکتونه بوتل شول. هلته معالج داکتر دانتظار په خلاف څرگنده کړه چې کوم جدي رنځ دکارمل ژوند نه تر لې خوا ((دغه ناروغ بايد يوازې دقوي الکولي شرابو له څښلو نه دده وکړي.)) ۲۴ کارمل په همدغه حال کې هم کولی شول دژنيو خبري وځنډوي، چې دملګرو ملتونو دسر منشي دخاص استازي، دیکوکور درويژ، تر څارنې لاندې دافغانستان او پاکستان دنماینډگانو له خوا له ۱۹۸۲ څخه وروسته په غیر مستقیم ډول په ولسو کې کېږي. او س اتحاد شوروي دمیخائیل ګورباچوف په واکمن کېدو سره غوښتل خپلې لښکرې دپوښو په وساطت له افغانستان څخه وباسي، خو کارمل په دې نظر و، چې شوروي اتحاد دې پنځه لکه نور عسکر هم افغانستان ته واستوي، دافغانستان سرحدات دې ممنون کړي، د مقاومت تنظیمونه دې وځپي، پاکستان دې دده حکومت په رسمیت وپېژني او وروسته له هغه دې شوروي خپل پوځ وباسي ۲۵ کارمل دخپل نماینده، شاه محمد دوست، په درېمه دژنيو خبرو له خنډ کېدای شو. ګورباچوف وروسته (دنومبر ۱۲ مه) خپلې پوښو له څرگنده کړه چې «کارمل ځانله اجندالري، اوله موږ سره رښتیا نه کو.» څوګورباچوف چې له کارمل نه واوښت اساساً له دې امله وچې دهنه په فکر ((دا چې تر اوسه ملي پیوستون له شته دهنه ستر علت دا دی چې کارمل هیله کوي چې په کابل کې زموږ په مرستې سره [دقدرت په ګټه] ناست اوسي.)) ۲۶ کارمل نور شوروي لپاره ګټور نه وه. خو برطرف کول يې درامه وګرزیده.

په شوروي اتحاد کې دکارمل دسفر په دوران کې دکې چې بې عمالو اول هغه نه په اشلرو او وروسته په واضح ډول وویل چې دګوند دعمومي منشي وظیفه دخدا سروال، نجیب الله ته په ولس سره پرېږدي او پخپله یوازې دانقلابي شورا رلس اوسي. لېونید شېرشین وايي چې «موږ په

څرګند ډول ورته وویل چې په نړۍ او افغانستان کې وضع او رېډونکې ده ، اوددې وخت راغلې چې دی دعمومي منشي مقام خپل یوه ځوان ملګري ته پرېږدي» دي وړاندې لیکي چې ((دغه افغان ټکنمارو، غوښتل یې له وخت نه استفاده وکړي، او تر هرڅه دمخه کابل ته ځان ورسوي. په پرنسپ کې یې موافقه وښودله، خو څرګنده یې کړه چې باید له ملګرو سره مشوره وکړي چې په داسې حال کې چې بدلون راولي په ګوند کې څنګه ثبات وساتي)) ۲۷ کارمل په مسکو کې دیوې میاشتي له لم کېدونه وروسته دمې میاشتي په لومړي ورځ کابل له ستون شو.په سباي دکې چې بېي دباندنیواسـنخبرالوآمرولادمیرکریچکوف (Vladimir-krychkov) ، هم ځان کابل ته ورسوه . هغه څ که کابل له زر ځان ورسوه چې کارمل ته موله ورته کړي خپل ګوند دخپلې موقولې پر ضد ولمسوي. کسر یچکوف په خپل سملاسي کتبي کې په کارمل باندې غږ وکړ چې په خپلې موافقې باندې ودرېږي. دشرشین په قول ددغې خبرې په اورېدو سره ((دکارمل مخ لور واوښت. له دینه یې انکارونه کړ چې په مسکو کې ځینې لوفقات شوي و، خو اخطار یې ورکړ چې پر طرفې به یې دلار اوغضب څپه خوره کړي ، اودشوروي اتحاد لوم اولشان به په نه جبران کید ونکې ډول سره خساره من شي. سمله لاسه یې چې خبرې یې په بې سره ډول له خولې نه ولې چې غیفي کړي چې ومي وژني، قربانی مي کړلي، زه دمرګ دپاره، دبندې توب دپاره او کړول کېدو دپاره لپارم، دکریچکوف خبرې یې نه اورېدلي، نه یې غوښتل چې خبرې ی قطع شي اوخپلې له عصیانیت نه دکې یو اړخیزې خبرې یې اورېدي کړې. اواز یې لوړ کړ، دخپل له نظرنه لویدلو دلایل یې یو په بل پسې قطار کړل چې دټولو نتیجه هماغه یوه وه چې دشور اتحاد محرک دافغانان دوضع له سرحداتو نه دباندې واقع دي، اوهغه دشوروي اتحاد دجهاني منافعوله خوادکنه کېږي)) ((کریچکوف په نرم اودپرلنرم اواز،اوپه منظم ډول، لکه چې له یوه ګران ناروغ اومايوس ملګري سره ګډېږي، کارمل متیقن کاوه، عزت النفس یې ورستایه اودهغه درناوي اودرنښت خوښوونکي تصویرسم یې ورکاږه چې ملګري به یې په ټول عمر کې په شوروي اتحادواغانستان کې چا رپر کړي وي.دشوروي اتحاد دشهرت په هکله کریچکوف څرګنده کړه چې په افغانستان کې هېڅ څوک له هغو مذاکرونه خبر نه دي چې په شوروي اتحاد کې شوي دي.)) (له فکر کوی چې افغانان څره دي، دهغه درد خواب و.)» (کارمل

دنزاکت له دایري نه ووت، په هغه حقیقت یې خواشینی ښکاره کړه چې هغه ټول هغه څه کړي چې شوروي اتحاد یې په دې قادر کړ چې د افغانستان په چارو کې مداخله وکړي. کرېچکوف په ټینګه ورته وویل چې د شوروي عساکر په افغانستان کې وژل کېږي او دا د شوروي ځوانه ځینې حقوق پرکوي. کرېچکوف په ټینګه ترېنه وغوښتل چې (خپل خان د افغانستان انقلاب دپاره وساتي). کارمل په جېغه ځواب ورکړ (چې د افغان انقلاب په سوله کې پرېږدی وځی، خپلې لښکري وباسي. افغانان پرېږدی چې له خپل انقلاب نه په خپله دفاع وکړي). دمکو استاذي دغسې ونبودله چې د لښکرو د ایستلو په هکله یې څه نه دي اوريدلای.

((دواړه خواوې ستري شوي وې. کرېچکوف د مینې موسکاوو کړه او په بله ورځ یې د بېا لېدلو غوښتنه وکړه چې دواړه خواوو به په دغو خبرو به سوچ کړي وي. کارمل په غلې ډول رضایت ښکاره کړ، خو د بېا په مانسپین یو تالیر ښوونکي هیات د ملي دفاع، کورنیو چارو او دولتي مصونیت د وزیرانو په شمول ورباندې غږو کړ چې استعفی وکړي. کارمل بیا دنا هیلې توب په څرګندولو سره انفلاق وکړ خو په پای کې تسلیم شو او [دې په ۲ مه یې] د مرکزي کمیټې پلنوم ته استعفی وړاندې کړه.)) ۲۸

د کارمل استعفی له نجیب الله سره چې دده په ځای وګوند عمومي منشي شو د موافقت په معنی نه وه. په ګوند کې تر نجیب الله نه، سره له دې چې په خپل نظام کې تر ټولو لوړ مقام ته هسک شوي و، د کارمل پلویان زيات وو او کارمل د هغو په ملاتړ له نجیب الله سره د مخالفت لار ونيوله او په دغه لړ کې یې د هغه د ((ملي پخلا نیې)) له سیاست سره چې د شوروي حکومت په دستورې ۱۹۸۲ کال د جنوري په ۱۵ مه اعلان کړ، مخالفت شروع کړ. کارملیانو شاید د کارمل په دستور د سازمان نجات ملي افغانستان په نامه چې زرد سنا په سپک نوم یاد شو او بیا ترک شو، نوي سازمان وایست او په مظاهره یې شروع وکړه چې په هغې کې یې د شوروي پر ضد شعارونه هم ورکړل. مظاهره و خپل شوه، او کارمل ملي لویان یا له حکومتي مقاماتو نه وایستل شول، او بیا درېو تنزېل ورته ورکړ شو. ۲۹ نجیب الله حس کړه چې په داسې حال کې چې کارمل د انقلابي شورا رئیس وي، که څه هم د اېسو تشریفي مقام و، وبه نه شي کولی چاري دنوي سیاست په رڼا کې په مخ بوځي. نو په دې پسې شو چې له دغه مقام نه یې هم کوز کړي. کارمل دې کار ته هم حاضر نه و، ترڅو نجیب الله ورڅرګنده کړه چې که استعفی ونه کړي هغه نښل

دوسی به یې په دوران واچولای شي چې په هرې یوې کې د هغه په خیال
تسورن کېږي. کارمل مجبور شو د ۱۹۸۶ کال د نومبر په ۲۰ انقلابي شورا
له سروالي نه هم استغفي وکړي. نجيب الله له هغه نه وروسته چې دبېرک
کارمل وجود يې هم دخپل موفقيت دپاره خنډ باله، هغه يې د شورويانو په
مصلحت دمسکو په لور روان کړ. عجيبه داده چې دغه کارمل په داسې
حال کې چې دخپل پروتاريایي فکر له مخې افغانستان يې خپل وطن نه
ګانه، دافغانستان اشغال يې دشوروي لښکرو په ذريعه منلې و، او دوطن
يوه برخه، واخان، يې چې وېل کېږي دیوی موافقي له مخې شورويانو ته
پرې اېښي و، دکابل په هوايي ميدان کې پخوا له دې چې الوتکې ته
وڅېږي په مخکې باندې پراخ پړيوټ، اوهغه يې ټکل کړ. دیوې لیکلې
منبع له مخې: ((روزیکه ميخواستند کارمل را پروسيه ببرند [کارمل] په
نزدیک طیاره بخاک افتیده ومیکوشیدند تا در دل خاک وطنش فرورود
ایما باجبرو ناخواسته ار [او] رابطیاره انداخته بردند.)) ۵۱

کارمل په مسکو کې ۱۹۹۱ کال دجون تر میاشتي پورې اوسېده، پخوا له دې چې دهمدغه
کال داکت په میاشت کې دمخاليل کورباچوف پر ضد نا کلمه کودتیا باندې پېل وشي.
کابل ته ستون شو، کارملیانو دشوروي اتحاد تر ړنګېدو وروسته (دسمبر ۱۹۹۱) چې په
افغانستان کې نور نو کمونستانو توخته نه شوه کولې، په ظاهر کې کمونستي عقاید هم ترک
کړل: دطبقاتي جنگ پرځای يې قومي جنگ غوره کړ او شاید په دې منظور چې دمخاليلو
ډلو تر منځ دقومي جنگونو دپاره پکې ووهي اوخپل ځانونه له سمله لاسي خطر څخه بېخ
کړي. ۱۹۹۲ کال په مارچ کې يې په مزار کې له قوماندان احمد شاه مسعود، عبدالرشید
دوستم او داسلامي وحدت ګوند اونورو سره دپښتو پر ضد ائتلاف وکړ او په اپرېل کې يې
دجمهوررلس، نجيب الله پر ضد کامیابه کودتا وکړه. ۵۲ خو کارملیان چې دپخواني خلق
دموکراتيک ګوند دخودلکيو له ډلې نه یوازې یو ډلګی و، یوازې دمرستندوی قوت په
شان وو، او لویان يې ورو ورو له وطن نه ووتل، لکه هسې چې دنورو ورته ډلګيو لویان له
وطن نه ووتل. افغانستان اوس دکارملی لویانو له وجود نه پاک دي، لکه هسې چې دنورو
ورته ډلګيو دلویانو له وجود نه پاک دی. پیروان يې اوس دګوتو په شمار په افغانستان کې
پاتې دي، اوهلته دمسلمانو افغانانو په شان ژوند کوي. پخپله کارمل په ټول دغه وخت کې
کله په مزار، کله په حیرتانو او کله په تاجکستان کې درې دره ګرزېده، ترڅو ۱۹۹۶ کال
ددسمبر په ۲ مه په مسکو کې دکوما په حال کې مړشو چې شاید دخپکو دناروغې له امله به
و، مړی يې دهنه دوصیت له مخې په حیرتانو کې دعبدالرشید دوستم په اجازه ښخ شو. خو
طالبانو بیا دهنه جسد دامو په سیند کې واچوه، او داهغه وخت وچې دوی ۱۹۹۷ کال په
سپتمبر کې په حیرتانو باندې مسلط شوي وو. بیرک کارمل اوس دنړۍ په هېڅ برخه کې

گورنه لري. دحفيظ الله امين، او نجيب الله گورونه هم ورک دي. تره کي ۱۲۷۹ کال داکتوبر په ۱۰مه دکابل په قول اوچکان کې خښ شوي و، خو د هغه گور هم دروسانو د يرغل نه وروسته د خپل ځای نه پيڅايه او ورک کړی شو. دمحمد داؤد خان گورهم نامعلوم دی، خودی چې لښک افغان اومسلمان و، ددوي په ډله کې نه راځي، که څه هم الوکرات اودوطن دروانې يې لښکې موسس دي.

دابه سمه نه وي چې په ببرک کارمل او دهغه په فکر ونو او کړو باندې له يوه سره دبطالان کرښه وکاروله شي. کارمل دافغانستان په سياست اولولنې باندې خپل الر پرې ايښې دي، که څه هم هغه منفي دي. پيروان يې اوس هم پرې اعتقاد لري، اوبسی عظيمي پسرچمي لادي دهيواد په اوله درجه رجالو کې حسابوي او په خپل کتاب کې وايي چې ((دراين کتاب باامانت داري کامل از زبان همکاران، رفقا ودوستانم، از زبان بعضي از رجسالت درجه اول کشور مانند سردار محمد داؤد، دوکتور نجيب الله وببرک کارمل وغيره صحبت شده.)) ۵۲ دا يو حقيقت دی چې دغه ښاري شوي، زېږونکي، اوږدپېرې، منډلې اولند کې بکسول. ۵۲ په خپلو عقايدو، کړو او شخصيت سره دوطن په زرگونو ځوانان او ځوانسانې نه په زور، بلکه دهغوي په خپله خوښه دخپلې لارې پيروان وگرزول او په خپل کمونستي گوند کې تنظيم کړل، او بيا يې خپل خان اوخپل گوند تر دې حنده پورې دشوروي اتحاد غونډې دنړي موهم ستر نظامي قدرت نه داعتبار وړ وگرزول چې همدغه شوروي اتحاد يادوي په افغانستان غونډې هېواد کې په واک راوستل. دغسې کاروله هر څوک نه شي کولې، يا يې هر څوک نه کوي. يو څوک بايد دده کامله بيوکراسي وليکي. دغه به زه دده په هکله په يو څو ټکو باندې تبصره وکړم.

ببرک کارمل دپراخې مطالعې، منطقي استدلال، استقامت، او پرله پسې ها ند اوزېنار سره خان ددغسې قوت خاوند کړ چې په «روښانفکرو» باندې يې په زور ډول لغود وکړ، خودی له هماغه چا او هماغه پرنسېب سره رښتينی نه وه هر هغه څوک يې ځنځي کوه يسا له مينځه وړه چې دمقصد په لار کې يې خنډ کېده او له هر هغه غيزاوهرفته چاته يې استفاده کوله، چې په دغه لار کې يې ورسره مرسته کوله. په دغه لار کې يې دخپل خان واک او اراده هم شورويانو ته وسپارله، اوکارمليان يې هم په همدې لارې باندې روان کړل، او له خان نه يې په پای کې دغسې يو ذليل سروال جوړ کړ چې دافغانستان په تاريخ کې څه چې حتی ددنيا په تاريخ کې هم ښاري نه لري، خووروسته له هغه چې شوروي اتحاد سقوط وکړ، او کمونيزم بيا په

دلیق دول سووینزم په عمل کې باطل وخت هغه خپل فکر بدل کړ، او دخپلو پخوانیو ویناوو پرضد یې ویناوې وکړې. داهغه وخت و چې ده دحیرتانو په بندري بنارکې دجنرال عبدالمومن تر سیوري لاندې دکاښتوونو نه په جوړې کودلې کې ملت، وطن، اوملی واکمني ته دخایف او خاین په شان ژوند کاوه. هلته دنړۍ دپواکو سروالانو په دله کې دغه تر ټولو پواکه پخوانی سروال ښاغلي حامد علمي په دغو الفاظو مخاطب کړ: «هما نظریکه شما مخالف تجاوز شوروي به افغانستان بودید بهمان اندازه منهم مخالف بودم. من ازروزل مخالف آمدن شوروي ها به کشور بودم، ولي ما قربانی جنگ سر دشدیم. مبارزه من نسبت به مبارزه شما دشوارتر و خطرناکتر بود زیرا شما در خارج و من در داخل قلعه مبارزه میکردم و بالاخره توانستم نیروهای شوروي را از وطن محبوب خویش بیرون کنیم وافتخار تیاریخی را برای فرد فردکشور خویش کمای نماییم» دکارمل دغو او لاندې خبروځه حیران کړم، حیران یې په دې کړم چې ده څنګه خپل خان په دې فایده کړې و چې دغسې وغږېږي. افغانانو ته څرګنده ده چې ده دخپل حاکمیت په دوره کې هر څه چې په رسمي دول وېلې و، ددغو خبرو پرضدو. څرګنده ده چې کارمل حتی له خپل خان سره هم رښتني نه و، او یو څوک چې له خپل خان سره رښتني نه وې، له نورو سره رښتني کېدلې نه شي. دحیرانې وړ بل ټکي دادی چې یو شمیر انسانان څنګه ددغسې نارښتني انسان پیروي کوی، او ښې مذهبي لادې دافغانستان ((په اوله درجه رجالو کې)) هم حسابوي. دکارمل خبرې یو عام شوي نظر ټالېد وې، او هغه داچې یو کمونست دخپل هدف په لار کې دروغ وېل، منافقت کول، له وطن نه لېږېدل، او اخلاقي اصول تر پښو لاندې کول رواګنې، او په دې دول دهنه پیژندل اسان کار نه دی.

بیرک کارمل په دغو خبرو هم ښه نه ده کړې. ښاغلي علمي یې دنورو جوړښتانو په څېر په دې ملامت کړې چې له هغه سره یې جفا کړې. دهنه په الفاظو: «نه تنها تو بلکه تمام خبر نگاران و جوړښتان در برابر من جفاي بزرگ را مرتکب شده اید، طوریکه من اضافه از چار سال در شوروي وچکوسلواکیه زندانی بودم ولي هیچ خبر نگار درباره من گزارشي به نشر نرسانید وهیچکس دنیا را از زندانی بودن من اطلاع نداد، خصوصاً جوړښتانی مانند شما که خود را افغان میگویند باید از روس ها میپرسید که رئیس جمهور ما کجا است وچرا به شوروي برده

شده است.» يوازې داهم نه ده. دغه کارمل په دې اوبنګي توبولي چې د افغانانو اصیل خوبونه له مینځ نه تللي دي: «... مسئله اي که زیادتو مرا متاثر میسازد از بین رفتن اوصاف وخصایل افغاني است، طوریکه ما افغانها در وعده وفا به ان؛ شجاعت، مردانگی، ثبات واستقامت شهرت خوبی داشتیم: به حرفي که میزدیم وفا میکردیم وقولي که میدادیم تاپای جان استاده میبودیم ... من ازایمن ازبین رفتن ها سخت مایوس هستم ونمیدانم چطور دوباره این خلا را ترمیم کنیم.» تر هر څه ډېرې په دې غمګین وجې «... من از شرایط کنونی سخت متاثر هستم وروزها برای وطنم میگریم.» ۵۵

له دغو ویناوو څخه ښکاري چې کارمل په پای کې د «افغان» او «وطن» په زور قایل شوي و، په داسې حال کې چې دمخه یې هم وطن او هم افغانان تر پښو لاندې کړي وو، په دې ډول چې ده د شوروي پوځ په کمک سره په خپل سروال کېدو سره د افغانانو د ملي حاکمیت حق نقض کړي و، او کله چې همدغه پوځ افغانستان وړاندووه، او افغانان یې وژل ده د کارملیانو هغه د «قوای دوست» په نامه یادوه. برسيره پردې ده همدغه پوځ د شېر شین په قول افغانستان ته بللي، او بیا چې همدغه پوځ دده حاکمیت تثبیت کولي نه شو، ده له شورویانو څخه وغوښتل چې پنځه لکه نور پوځ واستوي، او په هغه سره افغانان دده دپاره ایل کړي. په دې ډول کارمل خپله ګټه په دې کې لټوله چې شورویان افغانان ایل کړي، لکه چې نیکه یې، میرزا محمد هاشم خان غوښتل انګریزان افغانان ایل کړي په دې حساب کارمل په دښمن لمانځني کې دخپل نیکه په لارروان و، په دې تفاوت چې نیکه یې جنرال فریدرک رابرتس، دافغان-انګلیس په دوهم جنګ کې د انګریزي پوځ سر قوماندان دپاره او کارمل دجنرال سرګی سوکو لوف دافغان شوروي جنګ کې د شوروي پوځ سر قوماندان اودنورو ډبري دپاره خدمت کاوه، په داسې حال کې چې دافغانانو غوڅ اکثریت دمرګ په قبول سره له دواړو سره جنګیده. په هر حال دحیرتانو کارمل له شوروي کارمل او له هغه کارمل سره چې پخواو، پنه څرګند ډول په تضاد کې دي. اوس سوال دادي چې اصلي کارمل کوم دي؟ کارمل څله له خان نه خو کارمله جوړ کړل؟ څله په زرګونو روښانفکران ددغسې یوه کس مریدان شول، اوڅله تر اوسه هم دستر جنرال ښي عظیمي په شان کارملیان دده پیروي کوي؟ ددغو پوښتنو ځواب شاید په دې کې وي چې «انقلابي

روښانفکران)) دکارمل دموکیتونو په سبب هم دهنه تر نفوذ لاندې تللي وو. داچې کارمل، کارملیان، خلقيان، اوشوړوي، کمونستان په خپل اصلي هدف کې ناکام شول، یو څرکند حقیقت دی. خو کارمل ددغې ستړې ناکامۍ نه دهنه په خپلو ګوندي رقیبانو باندې غالب شوی او په خپل فکر دافغانستان واکمن ګرزدلې و. په لنډ ډول کارمل دګوند دتظلمولو په اوله کې میر غلام محمد غبار په دسې سره لیرې کړ، لکه څې چې علي محمد زهمایې چې دسپنا په قول ((ددموکراتیک خلق په ګوند کې یې سیاسي فعالیت درلود)) لیرې کړ، ځکه چې بیا هم دهنه په قول ((دګوند ګنګړې په وخت کې دداسې خلکو حضور... بېرک اولسره کې نه خطر متوجه کوه، چې په انتخاباتو کې به یې ډېرې چلن کې وي)) ده حتی میراکبر خیر هم اول له خپل مخې نه لیرې کړ، او په پای کې یې له مینځه یووړ. دسپنا په قول ((دګنګړې په وخت کې لره کې او بېرک میراکبر نه وویل چې له فعلا دپولیسو منبدار یې، که نه په ګنګړه کې ګډون وکړي، نوځکه به بیا دې ګوند نه پولیسې ګوند ووايي، په دې بهانه یې میراکبر او دهنه ملګرو ته قناعت ورکړ، هغه په ګنګړه کې اشتراک ونه کړ، که هغه په ګنګړه کې اشتراک کړي وای، حتماً هغه [له] لره کې او بېرک نه ډېرې رایې اخیستلې، چې ممکن اول یادوهم شخص وای... په هر صورت بېرک ته چالن نه و چې دوهم غړي دګوند شوي وای)) دبېرک زور په لره کې اوامین نه رسیده، نو یې انشعاب وکړ، او دخیبر په مرسته یې خپل ګوندګي لوی کړ، خو کله چې دواړه ګوندګي بیرته یوګوند شول، او کله چې دهنه او خیبر تر مینځ اختلافات پراخ او جدي شول کارمل دخپلو جلا دانسوله لارې، چې په غالب احتمال دکې چې یې په ابتکار به و، خیبر له مینځه یووړ. دغې موضوع ته ما په خپل کتاب کې تفصیل ورکړی، او پکې مې ویلي چې خیبر دګودنا پر ضد و او ویل یې چې ګودنا به بریالی شي خو هیواد مونږ نه منی او په دغه کار سره به یې موږ په خطر کې واچوو. ګودنا وشوه، او هغه دځلپانانو په ابتکار بریالی شوه، او بیاځلپانانو پر جمې لویان دکارمل په شمول له ملک نه وایستل. په پای کې کارمل په دې موفق شو چې امین دشوړوی په پوځ سره له مینځه یوسي، او دهنه په زور دافغانستان واکمن شي، خو دده دغه بریالي لږه درنښتې ناکامې پیل شو، ځکه چې هغه په خپل دغه بری سره نه یوازې خپل پاتل او بالقوه مخالفان، بلکه دکابل خپل پخواني ملاکمران او په مجموع کې دافغانانو پوځ اکثریت دخپلو

عقایدو، د خپل ګوند، د خپل رجیم، اود خپل شوروي اتحاد نه پخلا کېدونکي دښمنان وګرزول. ده په واقع کې په خپل دغه بریالي لوب سره د هغو نور موندو او ارزښتونو پر ضد عمل وکړ، چې افغانان د هغو په رڼا کې افغانان، مسلمانان، او خپلواکان شوي وو، او د هغو په لاس کې خپل وطن خپل کور، کور، ناموس او د خپلو نیکونو دغسې میراث ګانه چې د شاعر دغې په ژبه «ستازره کې پرتې دي ټولې تللي افغاني زما».

پایلیکونه

۱- محمدظم فیض زاد، جرګه های بزرگملي افغانستان و جرګه های لا منهاد و هیئت تسلط کمونیست ها و روس ها (پشاور)، ۱۳۶۸ / ۱۹۸۹. په دغه اثر کې د افغانستان د اساسي قوانینو متنونه، او د لویو جرګو پرېکړې ثبتې دي، اوزه له محترم حبیب الله رفیع نه مننه کوم چې د دغه مهم اثر یوه نسخه یې ماته بڼلې ده.

محمد حسن ګاکر، «د افغانستان د اساسي قانون تاریخ»، ایراتیکا د ایرره المعارف ټوک ۶، خپرونکي منازده، کلفورنیا، کوسټامینا، ۱۹۹۲، ۱۵۸-۱۶۲.

۲- محمد حسن ګاکر، افغان، افغانستان و افغان ها و تشکیل دولت در هندوستان، پاریس و افغانستان، د آزاد افغانستان د لیکوالو اتحادیه (وفا)، پېښور، ۱۳۶۷ / ۱۹۸۸، ۱۶-۲۱.

۳- حکومت او جامعه په افغانستان کې، د امیر عبدالرحمن خان سلطنت، د لکسای د پوهنتون خپرونه، لکسای لندن، ۱۹۷۹، xvii.

هیرودوت تاریخ، مترجم د ګریسن، د شیکاګو د پوهنتون خپرونه، شیکاګو، ۱۹۸۸. مخ ۲-۱۰ م لمر (۲۵۶ مخ)، اووم فصل ۶۷ م لمر (مخ ۲۹۲).

۴- حبیب الله لمری، «افغانستان» آزاد افغانستان (اخبار)، د افغانستان د مطبوعاتو د مرکز خپرونه، پېښور، لومړي کال، لومړي ګڼه، مارچ، اپریل ۱۹۹۸ / ۱۳۷۷، ۲۷. دغه اخبار پخوا د وفا په نامه خپرېده.

۵- اریانا او خراسان د اوسني افغانستان په شان سیاسي واحد و نه اوهېوادونه نه وو. سرحدونه یې له ګاکي او تیل په لیمبر کې و. په لرغونو مهالونو کې د لن پر خلاف د هېوادونو د نومونو ذکر کول معمول نه و او نومېره چې د هغو واکمني کولې ګانې مشهورې وې، هغوی مشهوره وو. په خراسان کې د دغه حلیت غښت مشهوره د طاهري، مساري، سلجوقي، غزنوي، غوري اولیموري واکمنی کورنۍ ګانې وې. اریانا خو لاهسی هېواد و چې اوسیدونکي یې اریانی نژاد وو نه ترک نژاد، سلسلې نژاد، نژاد ازبکان. هزاره ګان او قزلباشان خو یې اوسېدونکي نه وو. دوی د خراسان په ټوله دوره کې هم د خراسان اوسېدونکي نه وو. خراسان په اصل کې د پارس د خلکو له خوا د لمر خاګه هېواد په نامه یادېده. دوی اوس هم د خپل وطن لمر خاګه ولایت د خراسان په نامه یادوی لکه افغانانو د مشرقی، جنوبی او شمالي لومړیو د خپل هېواد د هغو سیمو د پاره بکارول چې په غوښتو کې

- واقع و داسې هم دمنځني ختيځ، او لسري ختيځ اصطلاحات درواخلي چي
اروپايان يې په ترتيب سره دلوېديځي اسيا او ختيځي اسيا دپاره استعمالوي.
- ۵- مایکل گل ون، جنگ اوهست توب، مسوه فلسفي څېړنه، څيړونکي: دپنسلوانيه
دولتي پوهنتون، پولېورسټي پارک ۱۹۹۲، ۱۵۸، ۱۶۲.
- ۶- محمد حسن کاکړ، افغانستان، دداخلې سياسي انکشافاتو مطالعه، ۱۸۸۰-۱۸۹۶،
دپنجاب دپوهنې مطبعه، لاهور، ۱۹۷۱، ۱۲۰.
- ۷- محمد حسن شرق، کورنۍ پېوش هاي پوهنه پيا، خاطرات، دوکتور محمد
حسن شرق، ۱۳۱۰-۱۳۷۰، اوسني کمپيوټر پوهنه دخلي جديده، ۱۹۹۱، ۱۳۲.
- ۸- محمد حسن کاکړ، افغانستان، دثبوري پر غل او داخلاو خواب، ۱۹۷۹-
۱۹۸۲، څيړونکي: دکليفورنيا پوهنتون پر کلي، لندن، ۱۹۹۵، ۵۳.
- ۹- محمد حسن شرق، پيا دثوي الر، ۲۳۲.
- ۱۰- عبدالحق واله، ((اعلحضوت پو طنت پر گره ولسا (اخبار)، فيبروري ۱۹۹۸، ۲.
- ۱۱- خاطرات سياسي سيد قاسم رښيا، ۱۹۹۲-۱۹۹۳ مطبعه امریکن سينيپاي
ورجينا، ۲۳۲-۲۳۱ دمولى نوم چي سيد قاسم رښيا دى، ذکر شوي نه دي.
- ۱۲- لريابها، ((ازدځپيمان بيدادگر لار از جهنم کولسيزم)) لاسم (مجله) مبارک
۱۹۹۰، کليفورنيا، ۷۲.
- ۱۳- ايضاً، ۷۹.
- ۱۴- ايضاً، ۸۱.
- ۱۵- ايضاً.
- ۱۶- اليکزالد ر مورو زوطه ((په کابل کي زموږ سري)) نيولاييمز (مجله)، ميکتو، ۲۸،
۱۹۹۱، لومړۍ برخه، مخ ۲۹.
- ۱۷- ((کودنا کلي او وژني په کابل کي)) لاسم (مجله)، ۱۹۸۲، مخ ۲۲.
- ۱۸- پورتني منبع.
- ۱۹- لريابها، ياده شوي ليکنه، مخ ۲۶.
- ۲۰- کاکړ، يادشوي اثر افغانستان (۱۹۹۵)، مخ ۶۲.
- ۲۱- حبيب الله رفيع، ((دافغاني روښنکارانو مسئوليت اور رسالت)) تعاون مجله
دافغانستان تعاون مرکز خپرونه پېښور، اکتوبر-نومبر، ۱۹۹۲، مخ ۱۰.
- ۲۲- جي-م، کورنټکسو، ((دافغان هالنډ، دافغاني مداخلې او پرکې ولسو
اربانتيماوي)) دجنوبي اسيا او دمنځني ختيځ مطالعاتو جورنال، زميني، ۱۹۹۲،
پنسلوانيه، مخ ۷.
- ۲۳- اوډ، ر. وسنتاو ((په افغانستان کي دشوروي دداخلې په بڼې لوري روښني
خوښاد)) يو ليکن، وډرو ولسن بين المللي مرکز، زميني ۱۹۹۶/۱۹۹۷، مخ ۱۲.
- ۲۴- پوريس گروموف، ارتش سرخ در افغانستان، دغزبان پيا لاسر ژبانه، (دلاهور)،
دپلدينو چارو دموکسي چاپ اوخپروني، لهران، ۱۳۷۵/۱۹۹۶، مخ ۲۲.
- ۲۵- کاکړ افغانستان پيا دثوي کتاب (۱۹۹۵)، مخ ۶۹.

- ۲۶ - گل زرک خدیران، دتاریخ له خاطر ونه ، درسونه ، عبرتونه ، لودنې توکم
پېښور (۱) ۱۳۶۲ / ۱۹۸۸ ، مخ ۸-۸
- ۲۷ - دقېول قل حسن شرق، یادشوي اثر ، مخ ۲۳۱
- ۲۸ - پورتني اثر ، مخ ۲۴۰
- ۲۹ - (اتحاد شوروي او افغانستان ، ۱۹۷۸ - ۱۹۸۹ : دروسي او ختيځ جرمني له
ارشيفونو څخه اسناد) ، دساره جنگ بين المللي تاريخ يو لېنن، دود روولسن بين
المللي مرکز، ژمني ۱۹۹۶ / ۱۹۹۷ ، ۹-۸ گڼي
- ۳۰ - موروزوف، ياده شوي ليکنه ، ۱ مخ ۳۹
- ۳۱ - اتحاد شوروي او افغانستان ، ياده شوي ليکنه مخونه ۱۶۲-۱۶۳
- ۳۲ - التونسي ار تولد، دافغانستان دوه گونديز کمونيزم، دستغورد پوهنتون، خپرونه
کليفورنيا ، ۱۹۸۳ مخ ۹۹
- ۳۳ - اتحاد شوروي او افغانستان - ياده شوي ليکنه ، مخ ۱۶۲
- ۳۴ - ايضاً
- ۳۵ - ايضاً
- ۳۶ - ايضاً
- ۳۷ - ار تولد، دوه گونديز کمونيزم ، ياد شوي کتاب ، مخ ۹۹
- ۳۸ - جواردين، افغانستان ، د شوروي جنگ ، کروم هلم خپرونه ، ۱۹۸۵ ، مخ
- ۳۹ - محمد حسن شرق، یادشوي کتاب، مخ ۲۳۸
- ۴۰ - پورتني اثر، مخونه ۲۳۶ ، ۲۳۷
- ۴۱ - گريغوفه یادشوي اثر ، مخ ۱۵۱
- ۴۲ - کساکر، افغانستان، یادشوي اثر (۱۹۹۵) ، مخ ۷۲
- ۴۳ - دیکو کورډوويس او سيلک سن هري سن، له افغانستان نه دباندې، د شوروي
دولتو داخلي لسه، د اکسفورډ پوهنتون خپرونه ۱۹۹۵ ، نيويارک، اکسفورډ، مخ ۲۰۴
- ۴۴ - ايضاً
- ۴۵ - کساکر یادشوي کتاب (۱۹۹۵) ، مخ ۲۵۹ ، سيلک هري سن، افغانستان له
دباندې ياد شوي کتاب ، مخ ۲۰۴
- ۴۶ - دقېول قل، د سيلک هري سن له خوا، افغانستان نه دباندې ياد شوي کتاب
مخ ۲۰۸ ، کساکر افغانستان (۱۹۹۵) ، مخ ۷۲
- ۴۷ - سيلک هري سن ، افغانستان له دباندې، یادشوي اثر، مخ ۲۰۴
- ۴۸ - پورتني اثر، مخونه ۲۰۴ - ۲۰۵
- ۴۹ - کساکر، یادشوي اثر (۱۹۹۵) ، مخ ۲۶۱
- ۵۰ - سيمه طيب جنواد، (الحاق واسترداد واخان) پخپله قلم، چوون جولاي
۱۹۹۲ ، مخ ۳۹ ، محمد ظهير کبير سراج روښاد هني نيمه اخير سده ييست در
افغانستان ، جنبداول ، چاپ از نلسا پلورنخي، فرانکفورت، ۱۹۹۲ مخ ۱۷۲۰ ښاغلي
جنواد دموافقت ليک نيته جون ۱۹۸۱ اوښاغلي سراج يسي ۱۹۸۰۵ کال دمارچ ۱۲
مه يسي . دغه اختلاف ، او داچي دموافقت ليک متن تر اوسه چا نه دي خپور

کړي. په دې کې شک پیدا کوي چې واکمن به د کومې لیکلې شوي موافقت نامې له مخې شورويانو ته تسلیم شوي وي. البته په دې کې شک نشته چې واکمن شورويانو په واقع کې تر خپل کنترول لاندې نیولی و.

۵۱ - محمد حسن شرق، یادشوي کتاب، ۲۴۰

۵۲ - محمد حسن کاکړ ((افغانستان، سیاست، د سببه، کونړه فکري و نفرت)) جرگه، ارگان نشراتي حرکت تاسیس حکومت انتخابي در افغانستان، لاس انجلس، شماره ۵، اپریل ۱۹۹۲، ۱۰-۱۹

۵۳ - محمد نبي عظیمي، اردو سیاست، درسه دهه اخیر افغانستان، نسا: سبا کتابخانه، پشاور، ۱۳۷۶ / ۱۹۹۷ ث

۵۴ - بکوف، ببرک کارمل و منفروتن، په کابل کې خلکو کارمل د بکوف په نامه یادوه.

۵۵ - حامد علمي، سفرها و خاطره ها، کتابخانه دانش، پشاور.

۱۳۷۵ : ۱۹۹۶ . ۲۰۹ . ۲۱۰

په قومي او ژبنيو ليکو باندې دافغانستان

دويشلو په مقصد دمسکو احتمالي پلان

بروس رچرډسن

دښاغلي بروس رچرډسن دغه ليکنه دغه دتوی خپور شوي کتاب يو فصل دي په نامه د: افغانستان، دشوروي دترورسلطنت ختموونکي، دغه فصل پخوا په اينه افغانستان (اپريل ۱۹۹۸) کې خپور شوي، او تر هغو دمخه ماله په همدغه اثر کې دنيولو دپاره استولي شوي و.

په دغې ليکنې کې دافغانستان په باب دنويو منابعو له مخې عمده مطالب خاي شوي دي. يو عمده مطلب يې دادي چې دشوروي حکومت لويانو ديوري اندروپوف او ميخائيل کورباچوف په گډون دافغانستان دلاندي کولو اوويشلو په مقصد دغسې سياستونه وايستل چې دغه له مخې تنظيمونه او قوماندانان، دنظامي عملياتو تر څنگه په نورو طريقو سره پخپلو کې په جنک واچوي او په دې ډول ددوي دپوځو نو اولاس لاندي پر چمي رجم پر ضد د مقاومت جبهه ضيفه کړي. په دغه کار کې دوی له ځينو سره تر څه حده بريالي شول. وروسته يې په لاپراخه پيمانه دقومي مليشياوو او قوماندان واکمني پلانونه وايستل. شورويانو تر انگرېزانو نه زيات دافغان اوانگليس په جنگونو کې دافغانانو تر مينځ دنفاق اچولو کار ته زوره ورکړه که شوروي اتحاد ړنگ شوي نه وای ممکن دافغانانو مشکل لا هم زيات وای. په دغې ليکنې کې دا اودغسې نور عمده مطالب تر بحث لاندي نيول شوي دي، او ددې دپاره چې هغه په دقيق ډول لوستونکو ته وړاندي شوي وي ما دغه ليکنه پخپله په پښتو واړوله خوځينې وړې رږدونکې برخې مې دملې مصلحت له مخې پرې نيولي.

محمد حسن کاکړ

ترکستان، افغانستان، دکپين سيمي، پارس دسپرنج هغه گوتونه دي چې

په هغو سره دفری دلاندي کولو دپاره لو به کېږي.

لارډ کرزن

لکه هسې چې دشوروي دولت داوينا کالونو په تاريخ کې زياتره پېښ شوي دعمل په ډگر کې ددغه ضد استخباراتي دولت دوج زور سلوکونو په وروسته دورونو په خاض ډول انگازې راپور نه کړي دي.

د بډګري پاڅونونو پر ضد د شوروي سوزونکو عملياتو له هغو تجارېو څخه منشاء اخيستي ده چې شوروي اتحاد د شلمې پېړۍ په سر کې په قفقاز کې دمخنيو (Makhno) او تامبويو (Tambov) پاڅونونو پر ضد او په منځني اسيا کې دېزمه چې (Basmachi) پاڅون په مقابل کې کړې وو. د نړۍ له دوهمې جګړې نه وروسته دوره کې سرو لښکرو او دولتي امنيتي خاصو واحدونو د بېلتنيک او اوکرایین پاڅونونه په ګډه وځپل ددغو واحدونو تکنیکونه ډله ييز اعداد موند، تبعيد ونه، او د پراخو زراعتي مخکو شاري کول وو، په دې هدف چې د پاڅون کوونکو بشري او مادي بنسټ په فزیکي ډول له مينځه وايستل شي. ۱ ددغې سابقې په نظر کې نيولو سره په افغانستان کې له ۱۹۷۹ څخه وروسته دمسکو اعمال بايد نه بې مثاله او نه حيران کوونکي وګڼل شي. د کي، جي، بي، ام، وي، دي (M.V.D) او جي ار (G.R) خاصو موظفونو واحدونو دمجاهدينو په مقابل کې له خاصو تخنيکونو نه کار اخيسته، چې هغه استخبارات، سازشونه، خرابکاري، پارونه، او مخکنيو، او هوايي قواوو د لږو وسلو له سوزونکو بسابليتونو سره دورو واحدونو ګډ ول وو، په دې مقصد چې عنعنوي زراعتي جامعه بېرته ابتدايي حال ته واړوي. ۲ له يوه نظره شورويانو افغان پاڅونونو ته دېزمچي په ويلو سره بي له دې چې پام يې شوي وي، د «لوبي» په له لاسه ورکولو باندې اقرار وکړ دادهنوي له نظره دناريخي سابقې په لرلو سره يو سپک نوم و، او په اصل کې ددې دپاره وضع شوي و، چې په هغه سره د يوه عنعنوي اسلامي کولتور دورو مخکښه والو بډګرو نوم داغې کړي. دغه اعمال او همدا راز شوروي اتحاد ته د تلقي او روزنې په منظور د زرګونو ماشومانو انتقال په ګډه دمسکو د نياتو پيش کوي، چې مقصد يې په نهلستي طريقې سره د افغان د نيولنې له سره تنظيمول دي. دغه طريقه سري ته هغه ستراتيژي په زړه کوي چې «روسي» او شوروي اتحاد په نونسمې او شلمې پېړۍ کې په قفقاز او منځني اسيا کې د مسلمانو ولسونو په مقابل کې په مخ بيولي وه.

د کاسکاد (kaskad) عمليات

د ۱۹۸۱ کال په دسمبر کې په مسکو کې ليونيد برېژنيف بېرګ کارمل ته دستور ورکړ، چې په افغانستان کې د شوروي د حضور د نېټګڼت او په شوروي اتحاد پورې دهغه د تړلو دپاره ډګر هوار کړي. د جنرال غلام صديق ميره کې په قول چې هغه د شوروي پلان په باب له اصل منبع نه معلومات ترلاسه کړي و، او وروسته له هېوادنه ووت، د برېژنيف پلان دهغه شديد مخالفت له امله عملي نه شو، چې د خلق او پرچم د کمونستي ډلو

ترينځ مو جود و. ۳ برېښيف دخپلو استخباراتي شبکو د سروالانو په مشوره د افغانستان دنوته کولو پلان ياد کاسکا د عمليات وايست. ۴ د کاسکا د عمليات موظف و په پټه هغسې کارونه وکړي چې دهند وکش په شمال کې دنه و ولايتونو د کوبه کولو د پاره ضروري وو، چې هغه د شوروي په هغو جمهوريتونو کې مدغم کړي چې هلته هم عين قومونه اوسي. شمال په دغو ولايتونو کې غير پټانه [په مجموع کې] په اکثريت کې دي. دهند وکش جنوب افغانستان به په دغسې نامه خپلواک عمدتاً پښتني حکومت وي چې هلته به د لوی پښوستان او بلوچستان ديپلټون غوښتني حرکتونه د عامل په حيث فعال وي. دغه حرکتونه به په دغسې چاودونکي سيمه کې د شوروي پلان ايستونکو د پاره د بې ثباتي د پيدا کولو او له نارامي نه د استفادي کولو د پاره شايد خورا ارزښتناک ثابت شي. ۵ ميره کې څرگنده کړه چې «برېښيف کارمل ته وويل چې... افغانستان به تجزيه شي. په دې ډول چې د کابل په شمول به شمال نهه ولايتونه د شوروي اتحاد سره پوره کنترول لاندې وي، او نور مملکت به په خپل برنوشت پاتې وي.» ۶ شورويانو په خاص ډول د کندوز، سمنگان، بدخشان، بغلان، تخار، بلخ، جوزجان، باديخي، او فارياب له ولايتونو سره علاقه لرله. دغه پلان به شوروي اتحاد په دې قادر کړي چې دغه سيمه لاندې کړي. بې له دې چې په دېرو لگښتي نظامي عملياتو باندې تکيه وکړي، او دمخبرانو او د موادو استولودو اړخيزي لويښتي لارې خوندي وساتي. د شمالي سيمو او سېدونکي زياتره تساحک او ازبک دي چې په قومي لحاظ د شوروي اتحاد د جمهوريتونو [له اسېدونکو سره] ورته وي. ۷ کې چې بي. د دغه پلان ملاتړ وکړ چې دهغه له خپل نظر سره چې د افغانستان کتاله څنگه هواره شي، نسبتاً نږدې و. ميره کې وويل چې «د کې چې بي. لورو مامورانو داسې حس کړه چې افغانستان به متحد وډو قواوو سره کنترول کېدلې شي.» د کې چې بي. نظر داو چې په خاد باندې به ټيکه زوره واچوي، چې قومي، مذهبي، او نيشنلستي عواملونه پام وړوي او له هغو نه ګټه وچته کړي. ۸ د کاسکا تر څارنې لاندې د کې چې بي. د سر حدي محافظه مديریت يو خونو د افغانستان د شمالي ولايتونو ساتنه په دغسې ډول سره په خپلو لاسونو کې ونيوله چې هغه لکه د شوروي اتحاد د منځني اسيا د جمهوريتونو توسعه اوسي. د کاسکا تر کنترول لاندې به شمال له جنوب او جنوب غرب نه په څرګند ډول پيل وکړل شي، او پاليسي به د دغه نظر له مخې عملي شي. د ماسکو هدف داو چې دغسې شرايط خلق کړي چې

په هغو سره به محلي خلق خپله گټه په دې کې وويني چې موجوده وضع په خپل حال وساتي.

په دې ډول انکشاف يې پرمختيا او گټه اخيسته نږدې په کلي ډول په شمال کې متمرکز شوه. شورويانو دامو سين، انکشاف ته چې شوروي اتحاد له افغانستان څخه بيلوي زوره ورکړه. د غاز او پرينا پروجې تر لاس لاندې ونيولې شوې. د کندوز او هرات په سيمو کې داوبو کولو دوه بنسټونه ودان شول، اونور يې د اوږدې مودې او ستراتيژيکې پلان جوړولو په مرحله کې و. ۱ شورويانو او متحدينو يې په شمالي سيمو کې د بنارونو، کليو، او اطرافي سيمو له وړانولو څخه ډډه وکړه، په داسې حال کې چې مسکو په جنوب کې په فعال ډول په دې پېښې شو چې نه يوازې دخپل حاکميت په مقابل کې مخالفت له مينځه يوسي، بلکه ټول هغه څه هم له مينځه يوسي چې د پښتنو ژوند پرې باندې ولاړ و، او د هغوي د ژوندانه وسايل يې برابرول. ۱۰ شمال له سيمې نه دباندې داوبو کولو شبکې، فصلونه او کلي وران شول، سيمې يې نفوسه شوي، او جنوب په رښتيا نې شاري باندې مېدل شو. ۱۱ د نظامي عملياتو طرح دغسې منظم کوښښ نه و چې په هغه سره د قومي اساس له مخې انتخابي سيمې پخپله هغه سيمې چې نږدې ټولې پښتې وې يې نفوسه کړي. د شوروي نظاميانو له خوا د جنو سايد (د قوميت په اساس قتل عام) له طريقې نه استفاده وشوه چې مقصد يې د پښتنو شرل وو. هوايي بمباري گانو په شمول د هوايي انفلاقونو او د نېپام بمونو کلي په پوره ډول په کنډوالو بدل کړل. ټوپ لرونکو هلي کو پترونو د پېرار په حال کې خلک ووژل. د بمونو، راکتونو او ټوپونو په شديدو وېشتنو باندې کلي هوار شول، د شوروي او پرچمي رجيم گډ و مخکنيو قواوو قتل عامونو او نورو له وحشت نه ډکو اعمالو سيمې په کلي ډول په فرار مجبوري کړې. په خنډ وروسته چې لرغېل به سست شوي و، افغانان به په ضد انسانانتي پرسونل، مایونو سره چې ډېه شاتلونکو لښکرو له خوا به په کليو، فصلونو او د خورو د زيرمي کولو په ځايونو کې ايښودل شوي وو، عيبي کېدل او وژل کېدل. د فصل ټولولو په وخت کې درموندونو ته اوږواچول شو، ټاکنه به وايستل شول، او باغونه به وران شول، اورمي او کلي به له مينځه يوړلې شوې. ډېريو پريو داوبو طرزونه چې د افغان کرښه پرې باندې متکي وه ويجاړ شول او پيرازه مخکې په بېديا وو واړولې شوې.

په دې ډول د قوميت په اساس د شديدې سوزونې نياسست دغسې سنجول شوی کوښښ پېښې چې ((تور حکومت وکړي)) او هغه په

دې ډول د پښتني کليمو په مقابل کې د شوروي او پرچمي رجيم د عملياتو د جنګ په نظم باندې بدل شو. ۱۲ دکا سکاد بڼل اړخ دمحل له غير پښتني قومونو څخه د خاصو قواوو غوره کول، جلبول او تنظيمول وچې په شمالي سيمو کې د مسکو له خوا قدرت ونېسي اولهنگ يې کړې. دغه قوه به د شوروي اتحاد د عين قومونو د منسوبينو له خوا پياوړې کېږي. د دغو همکارانو له ډلې څخه د يادوني وړ او د شوروي د استخباراتو د ايټکار د توجه وړ محراق د احمد شاه مسعود د پنجشېر وسله وال مخالفان او د عبدالرشيد دوستم جوړجاني ملياشوي. ۱۳ شورويانو په سيمي کې د قوميت، مذهب، ژبې او تاريخ بيلوونکي مميزات تر موجودو ملي سرحداتو څخه مهم وګڼل. په دې ډول د شوروي په ملاتړ او فعالې مرستې سره د نجاګ او ازبکو مليشويي قواوو څخه دغې شوروي پالې التلاف راووت چې په خپل پښتون ضد تمایل سره په خپلو کې سره يو موني شوي وو. ۱۴. [مترجم د لوستونکو پام دغه مهم ټکي ته اړوي چې سره له دې چې شورويانو او پرچمي رجيم لويانو د افغان قومونو تر مينځ د اتفاق اچولو او د پښتني پيدا کولو سياست عملي کاوه. د افغان قومونو نه له هغه سره مخالف وو، او خپل مخالفت يې په عمل کې په بېلو بېلو وښود. البته احمد شاه مسعود او عبدالرشيد دوستم د اقتدار د ګټلو د پاره له دغه چلند سره سمه شول، خودوي په دغه برخه کې د خپلو قومونو نمايندګي نه شي کولي.] دکا سکاد د تطبيقولو په پړاو کې د مقاومت له وټليو لويانو سره د همکاري تر وړونه مهم وګڼل شول. ځکه چې دغو تر وړونو لږ تر لږه د شوروي لښکرو قطارونو ته اجازه ورکوله چې په لويو ستراتيژيکي لارو په تيره مهالګ په حساسي لارې باندې، چې په کابل کې يې د موادو د لټه کولو او ارتباط ساتلو د پاره په خاص ډول اهميت لاره، په محفوظ ډول تګ وکړي. ۱۵ شورويانو په دې ډول ۱۹۸۰ لسيزې په زياته موده کې د افغانستان د ټوټه کولو پلان ته زوره ورکړه. دوي ۱۹۸۴ کال په آخر کې له لرمز نه مزار شريف ته درېل د غزولو خط، او همداراز هلته د يوه ادارې مرکز په جوړولو باندې پېره کوله. په نتيجه کې د دېرو راپورونو له مخې د ۱۹۸۴ کال د ډسمبر او د ۱۹۸۵ کال د مارچ تر مينځ شورويان مزار ته د مرکز د لږ ډولو پلانونو د طرح کولو په کار باندې لګيا وو.

د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت د وسله والو قواوو د ټوټه کولو د پاره هم لښاري نيول شوي و، او هغه دا چې شورويانو وسنجوله چې د جوړجاني قومي مليشيا د دوي د اوږدې مودې د ستراتيژي او هدفونو د پاره پټه څرګند ډول نه مناسبه ده. ۱۶ شورويانو د لښل راوړ چې

۱) د لښکرو د لامنځ‌تول تنظيم په مقصد د شمال نظامي علاقي چي مرکز به يې مزاروې، تاسيسېږي. د محمل د ناساجکو او ازيکو څخه د دغتي علاقي قواوې دکي چي يې د خاصو او عيني قومونو ته د منسوبينو له خوا جلبېدلي. په دغې طريقې سره دغتي يوه ټيټه نظامي قوه رامنځ ته شوه چي په داسي حال کي چي دشوروي د څلويښتم لمر پر څو قومانداني ته يې ولاداري ساتله په خپلو محلي کتو باندې په ټيټه ولاړه وه. ۱۷ دکابل (پرچمي حکومت) د هېواد ټوټه کول نه ردول اونه يې نه نظره غورخول. دغه سياسي عمليه په نسبتا په زړه پورې چاپيريال کي روانه وه او څنگه چي د ۱۹۸۲ کال له پيل نه د احمد شاه مسعود د پنجشېر له مخالفو قواو وسره د نه يرغل يو لړ تړونونه وشول د شمالي افغانستان په زياترو برخو کي په واقع کي هيڅ جنگ ونه شو. کوم هغه جنکونه چي په دغه مهال کي وشول هغه د احمد شاه مسعود د پنجشېر د مخالفو قواوو او دشوروي هغه گډ عمليات وو چي د مقاومت د هغو ډلو په مقابل کي يې کول، چي له مسعود سره په مخالفت کي وو، او کومو چي د سالنگ په لار کي دشوروي قواوو د انتقال مخه نيوله. ۱۸. نور اعمال لکه د مهمو قوماندانيو وژنه، د اطرافي او ملکي خلکو په مرکز ونو باندې يرغلونه، د وسلو دکاروانو نو مخنيوي، او د ليرولارو د يو څو برخو دکترول د پټناره سابقه په هغو سيمو کي په شدت روانه وه چي پټنانه پکي په غالب اکثريت کي وو. ۱۹.

د کلاسک د تطبيق په جريان کي شورويانو د افغان د مقاومت د شمالي غړو د موافقينو په جلبولو کي خپل ستراتيژيکي ليري هدف درک کړ. شورويانو په خپله برخه کي له احمد شاه مسعود نه ليکلي شوي دادگر نسي ترلاسه کړي چي هغه به ژمنه کوي چي دشوروي او پرچمي حکومت د موقوفونو په مقابل کي، او همدا راز په جنوبي سالنگ او نورو سيمو کي چي دده تر مطلق کنترول لاندې و، د نظامي فعاليتونو مخه ونيسي. ۲۰ د ۱۹۸۰ کال د لسيزي له نيمايي نه وروسته د غير پټني قومونو او په خاص ډول د پنجشېر د مخالفو قواوو او د جوزجاني مليشيا په مينځ کي د خاصو مليشايي قواوو تنظيمونه د مرکز د ساتني د پاره وسيله وگرزېده. همدا راز هغه له شوروي نه کابل ته د مهمو موادو د انتقال د پاره دلاري د مصنون ساتلو وسيله هم وگرزېده. ۲۱ د اهرم د ۱۹۸۰ لسيزي په مينځ کي وچي دشوروي او ايران حکومتونو په گډه د افغانستان ټوټه کول د پټي خولي د اتفاق په کولو سره چټک کړ، داسي اتفاق چي په ظاهري ډېره گډ د بنمن يعني د امريکي د باندنيو سياستونو د شنډولو د پاره تجويز شوي و.

په نتيجه کې تهران ته سفر او له هغه سره تماس نيول نه يوازې دا چې اغماض شو، بلکه دمسکو او کابل له خوا تشويق شو او څنگه چې دافغانستان شيعه گانو ايران خپل مذهبي او کولتوري مرکزگانه د ۱۹۸۰ لسيزې اخري نرم والي د ايران دنفوذ خپرېدو او د هغه د بشري کومکونو دپاره په پراخه پيمانه اسانتيا وي برابري کړې بې له دې چې کابل يې مخه ونيسي. ۲۲ د ايران دنفوذ په خورېدو سره د مقاومت مجلې تنظيمونو په تيره داحمد شاه معود نظام شور او خپل تنظيمونه د ايراني پرنسپونو په اساس عيار کړل. په دې ډول په غېر پېښې تنظيمونو په تيره په شيعه تنظيمونو کې مذهبي او سياسي لغات هغه شول چې د ايران خميني پاله حکومت په کارول ۲۳ ددغسې اوږدې مودې لوڅ والي اغېزه داشوه چې د ايران حکومت د مشروع او حمايه کوونکي قدرت په حيث په پراخه پيمانه ومنل شي او دنظرياتو او سياست پيروي يې وشي، (۲۴) د ايران - شوروي اتفاق دمسکو دقومي ژبې تقسيموونکي ستراتيژي د دليل وجود وگرزېد چې دکاسکاد بري پېښې کړي. ۲۵ په نهايت گڼې په ۱۹۸۰ لسيزې کې په افغانستان کې ډېر مهم انکشافات له مرکزي شويو موسساتو څخه چې په کابل يا پېښور کې و، دقومي وفاداري په اساس مجلې شوي و واحدونو ته قدرت او مشروعيت لري چې انتقال و. هغه څه چې په ځاي پاتې شول او په لويديځې نړۍ کې يې پام جلب نه کړ، ددغسې قدرت ميکانيزم و چې دمسکو پلان به په دوام لرونکي ډول سره تطبيقوي په عين حال کې چې هغه به زرتقويه کېږي. (۲۶) ۱۹۸۹ کال له بيرته وتلو نه وروسته دقوميت په اساس دهيواد دټوټه کولو پلان هيڅکله ترک نه شو.

پايلېک

- ۱ - جان جي، ژباک، چکتي، دکې. جي. بي. تاريخ، ليکونن، خبرونکي دليکونن کتابونه، ۱۹۸۸، ۵۸.
- ۲ - پاسني، الر، ۱۱۲.
- ۳ - يوسف بودانسکي، ((د کابل سقوط دسيمه ييز ستراتيژيکي بدلون لگ نه دي وروکړي)) دباندنيو چارو او دفاع ستراتيژيکي پالسي، واشنگتن، ۱۹۹۲، ۱۱.
- ۴ - پاسني ليکنه، ۱۱.
- ۵ - پاسني ليکنه، ۱۱.
- ۶ - پاسني ليکنه، ۱۱.
- ۷ - پاسني ليکنه، ۱۲.
- ۸ - پاسني ليکنه، ۱۲.

- ۹ - ايلي کرو کاسکي، (افغانستان او شوروي جهاني منافع) دروزان کلاس په تدوين شوي اثر کي، افغانستان : په ستري لوبي بيا نظر، خپرونکي، فریدم هوس، نیویارک، ۱۹۸۷، ۱۷۷
- ۱۰ - پاسني لیکنه ۱۷۸
- ۱۱ - پاسني لیکنه ۱۷۸
- ۱۲ - دروزان کلاس، « جنوساید په افغانستان کي، دایز الیل چارلي په تدوین شوي اثر کي په نامه د، دجنو ساید په پراخېدونکي کړۍ کي، دوهم لوک، نیویورک، ترانس اکشن پبلشرز، ۱۹۹۲، ۱۲۹-۱۶۴
- ۱۳ - بودانسکي، یاده شوي لیکنه، ۱۲
- ۱۴ - پاسني لیکنه، ۲۲
- ۱۵ - بوریس گروموف، محدود قطعات، ۱۸۸-۱۹۲
- ۱۶ - بودانسکي، یاده شوي لیکنه، ۱۲
- ۱۷ - پاسني لیکنه، ۱۲
- ۱۸ - شهناز لني، مرکه له لیکونکي سره، راولپنډي، نومبر ۱۹۹۷، لني، د افغانستان دفاع پخواني وزیر، په پنجشیر کي د جمعیت د تنظیم او شورویانو د هغو ګډو و عملیاتو تفصیلات څرګند کړل، چي د هغو مجاهدو دلو په مقابل کي یې کول کومو چي د دموکراتیک جمهوریت، پاشوروي قواو د پرضد پر غلو نه کول
- ۱۹ - بودانسکي، یاده شوي لیکنه ۱۲
- ۲۰ - شېر شېن دهنکو لاس، ۱۷۲-۲۱۴
- ۲۱ - بودانسکي، یاده شوي لیکنه، ۲۲
- ۲۲ - پاسني لیکنه، ۲۳
- ۲۳ - موسي خان جلال زي، په افغانستان کي فرانسوي او اتنیکي تشدد، پېښور، والکارد، ۱۹۹۶، ۱۳۷
- ۲۴ - بودانسکي، یاده شوي لیکنه، ۲۳
- ۲۵ - شهناز لني په یادي شوي مرکي کي چي محترم سید نور الحق حسيني ترجمه کوله له شوروي اتحاد سره د احمد شاه مسعود د همکاری په هکله زما د پوښتنې چي په مقابل کي څرګنده کړه چي « په هغه حال کي چي نجیب الله به لوړنو خپل وظایف تر سره کولای ونه شول، احمد شاه مسعود د شورویانو له خوا د هغه د خلف په حیث ونومول شو، هغسې چي بسبرک او نجیب د شورویانو د ګټو د تمثیل کولو د پاره غوره شوي وو، دي هم غوره شو، زه شخصاً بوریس گروموف پېژنم، او هغه څه چي هغه، په خپل کتاب، محدود قطعات، کي د مسعود په باب لیکلي والسي دي.»
- ۲۶ - ۱۹۹۲ کال د اکتوبر په ۶ مه د کندهار د سړپوزي په بندي خانه کي له څلورو ایرانی عسکرو او همدا راز له جنرال اسماعیل خان سره زما د پاره د مرکو کولو چانس پیدا شو. دغه عسکر د طالبانو له خوا د هرات په جګړه کي نیول شوي وو. له هغو څخه یوه یې په افغانستان کي د جنگ په کولو سره اعتراف وکړ او وي ویل چي د هغه مطلب د غنیمت ګټل وو، نورو ایرانی بنديانو په افغانستان کي د خپل حضور او نقش په هکله له څرګندونو سره میلان ښکاره نه کړ.

جنرال اسماعيل خان څرگنده کړه چې په ايران کې روزل شوي هزاره گان په الوتکو کې بلمان نه واستول شول ، اوبيا د ايران له خوا ، مامور شول چې د افغانستان په شمال کې د طالبانو پر ضد التلاف کې وځنګړي. جنرال اسماعيل خان يانه غوښتل او پاي نه شو کولې د هغو عسکرو دشمر په باب وغږېږي کوم چې ايران يې لږه کوي. د غومره يې وويل چې ((شاهد پنځه يال (زره)) دده کورنۍ په تهران کې ده، او هلته دغسې اوسې چې لکه په کور کې بندۍ وي. په دغومر کوکۍ سيد نورالحق حسيني تر جمانې کوله.

په پنجشير کې اوربند

درېټين توب ستر دښمن زياتره يوازې عمدې، تجويز شوي او دمنافقت دروغ نه بلکه پاتې کېدونکي ، هڅونکي او غير واقعبينانه افسانه ده.
جان اف ، کنيدی

د ۱۹۸۰ کال په پسرلي کې د کابل. رحيم دشوروي ډير غليزو پوځي واحدونو په پلټه احمدشاه مسعود، د پنجشير د جبهې قوماندان ته يو هيات واستوه چې ددغې درې له مجاهدينو سره د مذاکرو په کولو سره مقاومت ختم شي. دغه هيات له پنځو کسانو څخه جوړ وو چې په هغو کې د احمدشاه مسعود تره، محمد عيسي، هم شامل و. د پنجشير د درې مشر تابه پوهيده چې دغسې تعيين کوونکي وخت راغلي چې يو لړ ضروري تشکيلاتي، سياسي، اونظامي اقدامات وشي. ۲ په جبهه کې په دې اتفاق وشو چې په دريو مهمو ضرورتونو باندې سوچ وشي او هغه لسويد او عملي شي.

۱ - دغسې يو پلان چې احمد جان پهلوان شند کړل شي.

۲ - دغسې يو سياست چې دشوروي له قوماندان سره خبرې وشي.

۳ - دغسې يو سياست چې درقيبسو مجاهدينو تنظيمونو په مقابل کې د پنجشير د جبهې گټې خوندي وگرزولې شي. هيات په دره کې لا په خبرو بوخت و، چې روسي پوځونو د اپريل په لسمه ۱۹۸۰ د لومړي ځل دپاره په پنجشير باندې يرغل وکړ. وروسته، چې دلايل يې څرگند نه دي، معلومه شوه چې د يرغل روسي قوماندانان له هغو خبرو څخه خبر کړل شوي نه وو، چې له احمد شاه مسعود سره روانې وې. ۳ يو دليل به يې د کابل، شوروي گډه پرېکړه وي چې د پنجشير له جبهې سره د زور له دريځ نه خبرې وشي.

روسيانو په پنجشير باندې ددوي د لومړي يرغل په دوران کې د اپريل په ۱۷ مه د کابل د قومانداني مرکز د حکم له مخې سمله لاسه اموشو چې د پنجشير د جبهې په مقابل کې له عملياتونو لاس واخلي. په همدغه وخت کې و چې احمد شاه مسعود يوازې د څلوېښتم پوځ له

قومانداني سره دخبرو په کولو باندې ټينگار وکړ. ۲ عبدالحيظ منصور،
 داحمد شاه مسعود سياسي امر او پيو گرافي ليکونکي په خپل کتاب کې
 ۱۹۸۲ کال دغه اوربند په هکله موافقه په تفصيل سره بيانوي چې
 مسعود او شوروي دڅلوېښتم لمبر اردو قوماندان تر مينځ شوي وه.
 دمنصور کتاب، پنجشير دجها د په دوران کې، نومېږي، چې په کال ۱۹۹۱
 کې په پېښور کې خپور شوي دي. منصور په خپل دغه کتاب کې
 د شورويانو دغوښتنو په هکله هيڅ نه وايي خو گريگور ييف (Grigorev)
 وايي چې دمنصور او شوروي ليکوالو دمشاهداتو تر مينځ جدي تفاوتونه
 او حذفونه موجود دي. ۵ ددې ټکي يادونه مهمه ده چې دښاغلي منصور
 کتاب په ۱۹۹۱ کې له چاپ نه وروسته چې په پېښور او کابل کې دخرځلاو
 دپاره وړاندې شوي و، دمسعود دکسانو له خوا بې له دې چې دوي کوم
 دليل وړاندې کړي، راټول شو. دا کتاب بيا په بل کال يعني ۱۹۹۲ کې
 چاپ او دخرځلاو دپاره عرضه شو. ويل کېږي چې څنگه چې دغه کتاب
 داحمدشاه مسعود دپاره په سياسي لحاظ گران تمامېده هغه له دکابونو
 نه دغه دټولولو حکم وکړ. ۶ په کال ۱۹۹۲ کې د کتاب دوهم چاپ هغه
 څرگند ونې سمې کړي او مسعود اود پنجشير جبهه يي ترېخوا نه زياته په
 مثبت ډول وښودله، چې په دې ډول يې د(پنجشيرزمري) افغاني دايمي
 لوب يقيني کړي وي. ۷ روسي نوميالي ختيځ پوه اس. اي. گريگور ييف
 (S.E. Grigoriev) دښاغلي منصور کتاب ۱۹۹۱ او ۱۹۹۲ کالو نښو دواړه
 نسخې روسي کړي او په کال ۱۹۹۲ کې يې دسان پيتر سبرگ دولتي
 پوهنتون له خوا خپور کړي په نامه د: پنجشير دپوه افغان مورخ له نظره
 ۱۹۷۵ - ۱۹۹۰. گريگور ييف چې د ۱۹۹۲ کال داپريل په ۷ مه کابل ته
 دپوه بل مقصد دپاره په سفر تللي و، له منصور سره دډېلو غوښتنه وکړه،
 چې په ظاهر کې دغو اختلافاتو اوتناقضاتو په باب معلومات تر لاسه
 کړي چې دعين پېښو په باب دغه اودروسي دنظامي ارشيفونو لخوا
 تر مينځ موجود دي. پروفيسر گريگور ييف ليکي: (۸) ((دغو نيمگړو
 معلوماتو له مخې چې ددغه مولف په باب دمنصور په کتاب کې ورکړ
 شوي دي، دې په پنجشير کې پيداشوي، او په دغه دره کې يې تر پوه
 وخته پورې ژوند کړي دي، او په پېښور کې دافغاني مهاجرينو په کمپونو
 کې زيات گوزېدلي دي، عبد الحفيظ منصور دافغانستان داسلامي جمعيت
 په مشر تابه کې مقام لاره، اوددغه تنظيم په سياسي څانگه کې دمنولي
 عهدي خاوندو. دجمعيت دنظيم له استازو سره دخبرو په بهير کې زموږ
 کوښښو نو چې دغه په هکله نور معلومات تر لاسه کړو نتيجه ورکړه. له

منصور سره د شخصي ليدنې د پاره د جمعيت د تنظيم له مشر تابه نه زموږ غوښتنې، چې د يادو شويو نيمگړتياوو په باب سره وغږيوو هم ناکامي شوي. منصور د ډيرو مهمو پېښو په باب چې په هيواد کې يابه خپله په پنجشير کې شوي سترگې پټوي او تفصيل نه ورکوي، لکه چې هغه دده په نظر مهمې نه وي. په مولف باندې د کتاب د گډې ودې طرح په هکله کلک انتقادونه کېدلي شي. دې هغو پېښو ته ډېره توجه کوي چې په اصل کې يې اهميت نه دی او مهم حقايق له ياده باسي. دغه کار او په خاص ډول د اوربند د موافقې په باب جزيات کوم چې موږ يې له خپلو [اروسي] اسنادو سره متناقض مومو دهغه له تاريخي ارزښت نه کموي.»

(دغه کتاب تر زياتې اندازې لنډ شوی دی، لکه هسې چې ضمايم يې خلاصه شوي دي، چې هغه د ډيرو پراخو موضوعاتو په باب اوډيو شمېر اسنادو متون دي. په عمومي ډول دا هغه ليکونه دي چې د کابل رجيم د پنجشير دمشر تابه او د پنجشير د خلکو په نومونو عنوان کړي دي. داسې پېښو نيټه ليک (د جمعيت د تنظيم د پلويانو له نظره) د ۱۹۷۵ څخه تر ۱۹۹۰ پورې پکښې ذکر شوې دي. په جهاد کې د دوهمې درجې کډون کوونکو لکه دمجاهدينو د فرعي څانگو قوماندانانو او صفوفو نه شته والي ددې مائع کيږي چې موږ له خپلو منابعو نه دهغو سوانحات تکميل کړو.)

((د منصور نتايج او دريځونه د پنجشير د خلکو د قومي او روحي تصوير په باب د پنجشير د ستمي لوب عنايم څرگندوي.)) ۹

هغې چې گريگوريف وايي د منصور تفکر او اصطلاحات ستمي لوب ټينې. دهغه په بيان کې يوه بېولاله او رېډله کېږي - پنجشير لومړي او تر ټولو دمخه. دهغه له پانونه شايد يو نااشنا لوستونکي په دې فکر شي چې شوروي اتحاد په دوو هيوادونو باندې د انکلسي دي - پنجشير او افغانستان.

پايلىک

۱ - اس. اى. گريگوريف، پنجشير له ۱۹۷۵ نه تر ۱۹۹۰ پورې د يوه افغان مورخ له نظره،

۲ - پاسني الر، ۲۰

۳ - پاسني الر، ۲۰

۴ - پاسني الر، ۲۱

۵ - پاسني الر، ۵

۶ - له پوهاند عبدالشکور رشاد سره د ليکونکي مرکه، کابل، اکتوبر ۲۰، ۱۹۹۷

۷ - پاسني مرکه

۸ - گريگوريف، يادشوی الر، ۵

۹ - گريگوريف، يادشوی الر، ۵-۶

د ۱۹۸۲ کال د اوربند توافق ليک

که نړۍ زموږ په انګيزو خبره شوه موږ به زياتره په خپلو دېرو نو
کړو باندې هم خجالت شو.
فرانسوا دوک دی لا روچي فوکا

د کي. جی. بی. د پخواني سروال، پوري اندريوف، د بريژنف دمشر تابه د تاج
ميراث په پای کې د افغانستان د پنجشير په دره کې انعکاسات وکړل. اندريوف په کال
۱۹۸۲ کې د کي. جی. بی. کرنيل اناتولي کازنا چيويف (Anatoly Kaznacheyev) له دوو
تاجکي ترجمانانو سره د پنجشير درې ته واستوه. د دغه هیات هدف داو چې د احمدشاه
مسعود او د شوروي د څلوېښتم لمبر اردو تر مېنځ د نه تعرض يو ليکلي شوي تړون وشي. ۱
د دوو شپږو مياشتو سختو دورونو له خبرونه وروسته احمدشاه مسعود، ډاکتر عبدالحي،
اوبسم الله خان د پنجشير د جبهې په استازي توب سره د اوربند يو توافق ليک په رسمي ډول
لاسليک کړ. ۲ د شوروي سروال، اندريوف، په دې منظور چې له احمدشاه مسعود سره د کار
اړيکې ټينګ کړي، د ښه نيت پولیک تسويد کړ، چې هغه ته د بسم الله خان په لاس ورواستول
شو. بسم الله خان دغه ليک د جنګلک چکرن محمد داود خان په ذريعه احمدشاه مسعود ته
ورسوه. د اندريوف په دغه پيغام کې د پنجشير د جبهې د کښالي دهوارولو په مقصد له مسعود
سره د مخامخ لېدلو د پاره لپارې وښودل شو. مسعود موافقه ونيو ده، خو په دې شرط چې
د پرچم او خلق له ډلو نه دې هېڅوک په دغو خبرو کې گډون ونه لري. ۳ لومړنی ټوندي
په بازارک کې وشوي، او د هغو نتيجه د مسعود او د هغه د شوروي مقابل لوري تر مېنځ شفاهي
موافقه وه. د هغې په موجب بايد ټول نظامي عمليات د شپږو مياشتو د پاره وځنډول شي. له
هغه وروسته بيا د دواړو خواوو تر مېنځ د شپږو مياشتو تمدید ومنل شو. ۴ د همدغه کال په پای
کې د اوربند ليکلي شوی توافق ليک لاسليک شو چې بايد د ۱۹۸۲ کال د جنوري په لومړۍ
ورځ نافذ شي. ۵

اندريوف څه باندې يو کال وروسته له هغه چې په واک راغلي و، مړ شو. وروسته له هغه چې
د کانستانتين چرنينکو (Konstantin Chernenko) انتقالې بې الره دورې نه د اندريوف
وليعهد، ميخايل گورباچوف، ۱۹۸۵ کال د مۍ په ۵ مه په واک راغې، په پنجشير کې يې
د اندريوف ابتکاري عمل له سره ونيو. دغه عمل د پخوا په شان له احمد شاه مسعود سره
د دوه اړخيزو خبرو او همکاري له مخې دوام وکړ، چې نتيجه يې د مسعود تر حکمراني لاندې
د يوې خودمختاره شمالي سيمې تاسيسول شول. ۶ د ۱۹۸۲ کال د توافق ليک له لاسليک
کولو نه وروسته د پنجشير جبهې د خپل خان په کټه اعلاميه کې په ټينګار سره څرګنده کړه

چې د کلبدين حکمتيار په مشرۍ له اسلامي حزب نه پرته دمجاهدينو ټولو تنظيمونو په يټوه اتفاق سره ددوی د فيصلې ملاتړ وکړ. حکمتيار شورويانو ته د هر راز امتياز ورکولو جدي مخالف و. ۷ عبدالحيظ منصور په خپل کتاب کې د لسو موادو د اوربند توافق ليک په دې ډول بيانوي: ۸

هغه څه چې موږ ترسره کړل

- ۱ - دغه توافق ليک د ټول افغانستان د ازادۍ په لور لومړی گام دی.
  - ۲ - بايد د شوروي - کابل رځم ټول قطعات له انايې نه پرته له پنجشیر نه ووځي.
  - ۳ - د پنجشیر جبهه د احق دخان د پاره ساتي چې د شوروي ټول هغه مواد وگوري چې انايې ته ورل کېږي.
  - ۴ - هېڅ هغه نظامي ملاتړ به پرې نه بنودل شي چې انايې ته ننوځي.
  - ۵ - کوم هغه غیر نظامي مواد چې انايې ته ورل کېږي، بايد د هغو په باب اول ليکلي شوي اجازه حاصله شوې وي.
  - ۶ - له انايې نه پرته له ټول پنجشیر نه بايد د شوروي - کابل رځم مایانونه وايستل شي.
  - ۷ - د شوروي خوا او د کابل حکومت بايد ټول هغه مناسب اممال اجرا کړي چې د پنجشیر د جبهې د لوبانو پر ضد تر ورستي عمليات له مينځه یوسي.
  - ۸ - د متعاهدو ډلو له خوا نه به اشخاص په خپله خوښه د یوه او بل خواته تسليم شي. هغوي چې په زور سره نيول شوي دي، بايد خپلو خواوو ته تسليم کړل شي.
  - ۹ - هغه علاقې چې په دغې موافقې کې شاملې دي.
- الف: پنجشیر ب: شوتل ج: د اندراب یوه برخه، د: سنجان د: بولغین او گل بهار
- ۱۰ - د پنجشیر دولسووالي مشر به د جبهې له خوا غوره شي.
- په پورتنۍ بیان کې د ۱۹۸۲ کال توافق ليک مهم تفصيلات ذکر شوي نه دي. دا هغه تفصيلات دي چې [نه شته والی يې] د کتاب الفالي توب او په دې ډول د هغه تاريخي ارزښت په جدي ډول کموي. د یادونې وړتې د سالنگ لویې لارې ته د اشارې نه شته والی، یادونه په اهمیت ياندي سترگه پټول دي. داسې هم د شوروي موافقه کوونکو له خوا د هغه په باب د تقاضاگانو د اهمیت نه پېژندل دي. د کورنکوریف په نظریاتو غلې منصور د جانبداري په خاطر دغه واقعیتونه په عمدي ډول له حریف کړي دي. ۹ د سالنگ د لارې مامون تیا د شوروي مذاکره کوونکو د پاهر ستر اهمیت لاره. ددوی له نظره هغه د توافق ليک روح اوزره وه. ۱۰ پنجشیر که په گوښه ډول وکتل شي، د شورويانو د پاره یاهېڅ ستراتیجیکي اهمیت نه لاره، یایې ډېر لږ ستراتیجیکي اهمیت لاره. پنجشیر یوازې او یوازې سالنگ ته د نږدې والی په وجه او د پنجشیر د جبهې د مشرتابه له خوا د هغه د مامون

ساتلو په امداد کې کې اهمیت لاره. ۱۱ د شوروي اعلي واکمنې ته د چرنينکو په هکې دوسره د پرومېنوس حافظه کارانوجي دانديروپوف له چلند سره مخالفت کړي و، د پنجشير د اوربند د موافقې په باب د قوي مخالفت او ازونه پورته کړل وروسته ميخائيل گورباچوف دمکو- پنجشير ارتباط د افغانستان د تجزيه کولو له پلان سره د احمد شاه مسعود، محمد حسن شرق او سلطان علي کښتمند په مرسته رابرسيره کړه. ۱۲

دغه څه معلوم دي: د عبد لکمال د کابل هوټل د يوه مامور او کتونکي په قول د ۱۹۷۹ کال په اپرېل کې احمد شاه مسعود او د شوروي نظامي غړو په دغه هوټل کې سره غونډه وکړه. د غونډې نتايج که څه هم په عمومي ډول معلوم نه دي، ويل کېږي چې هغه د مسعود او شورويانو تر مينځ لومړنې تماس او همداراز د ۱۹۸۰ کال په سر کې پنجشير ته د مذاکرې د هيات د استولو د پاره عامل و.

د ۱۹۷۸ کال له اخير نه وروسته احمد جان پهلوان، د پنجشير د درې يو جنګي قوماندان، د کابل درجيم د ګټوپر ضد نظامي عمليات رهبري کول. ۱۳ د احمد جان پهلوان جنګيالي ګډوب احمد شاه مسعود اندېښمن کړی و او د هغه جنګي قابليت يې د خپلې سروالې د پاره خطر او دغسې فعاليت ګانه چې په ده باندې به د شوروي اعتماد له مينځه يوسي چې په نظامي پراخو عملياتو باندې کنترول لرلې و شي، او د قرار داد ونو په اساس خپلې ژمنې تر سره کولې و شي. ۱۴ منصور هغه «دېر مهم توافق ليک او سند» تر بحث لاندې نيسي چې پنجشير جبهه مناره کوي او هغه د احمد شاه مسعود او شورويانو تر مينځ په کال ۱۹۸۵ کې لاسليک شوي و. دغه موافقه تر هغه وخته پورې تر ټولو ډېره مهمه موافقه وه. د نويو معلوماتو له مخې دغه «موافقه» د محمد حسن شرق او ميخايل گورباچوف تر مينځ د غونډې نتيجه وه چې په کال ۱۹۸۵ کې شوې وه. گورباچوف په دغې غونډې کې محمد حسن شرق او سلطان علي کښتمند ته وظيفه ورکړه، چې د د وړو خودمختارو سيمو درا مينځ ته کولو په لور زياروباسي: يوه به د تاجک خود مختاره سيمه وي چې د احمد شاه مسعود اوسکوله خوا به په ګډه اداره کېږي. بله به يې مرکزي غرنۍ سيمه وي چې د شيعه ګانو تر ادارې کنترول لاندې به وي. د «هزارستان» په نامه دغه مرکزي سيمه به په دغه پلان کې دهم - مذهبي سلطان علي کښتمند او همدا راز د ايران داشتراک د جاپړي په شان وي. ۱۵ د ۱۹۸۵ کال په پای کې شورويانو د اوږدې مودې د پاره د احمد شاه مسعود د ټاکتيکې اوسياسي قابليت په هکله د اعتماد کمېده څرګند کړه. په لومړي کې يې ګلبدين حکمتيار ته مذاکره کوونکي واستول او د افغانستان په نسلو کې پنځه نوی حاکميت يې هغه ته پېشنهاد کړ. دوي په دې وخت کې په

دې فکر شوي وو، چې حکمتيار تر ټولو ډېر اغېزناک تشکيل لري، او په غالب احتمال به په سياسي لحاظ استقامت وکولې شي. په عوض کې شورويانو دکابينې په عهد و کې ددموکراتيک خلق کمونيست گوند غړو دپاره دکابينې پنځه په سلو کې تقاضا وکړه، حکمتيار ونه منله. ۱۶

پايلېک

- ۱- گريگوريف، يادشوي الر، ۲۱
- ۲- عبد الحفيظ منصور، پنجشير دجهاد په دوره کې، ۱
- ۳- پاسني الر، ۶۷
- ۴- پاسني الر، ۶۶
- ۵- پاسني الر، ۵۰
- ۶- محمد حسن شرق، خطرات دوکتور محمد حسن شرق، ۱۳۱۰ ل. چاپ شخصي، ارمي کمپيوټر پوښت، دهلي، دچاپ کال ناعلوم، ۲۵۶
- ۷- منصور، يادشوي الر، ۶۹
- ۸- پاسني الر، ۶۷
- ۹- گريگوريف، يادشوي الر، ۵-۶
- ۱۰- پاسني الر، ۵۱
- ۱۱- پاسني الر، ۵۱
- ۱۲- محمد حسن شرق، يادشوي الر، ۲۵۶
- ۱۳- گريگوريف، يادشوي الر، ۳۶
- ۱۴- پاسني الر، ۳۶
- ۱۵- شرق، يادشوي الر، ۲۵۶
- ۱۶- له صدراعظم، دمک ۲۱ له پلوت سره دليکونکي مرکه، کندهار، اکتوبر ۲۲، ۱۹۹۷

د پنجشير دسيه

هرسري درې سجمې لري: هغه چې غرگندوي يې، هغه چې لري يې او هغه چې فکر کوي لري يې.

الفونسکار

يوه خوځنده شريکي واحد د۱۹۷۹ کال دجون په ۱۱ مه دکنتر خانې پل چې دسالنگ په جنوبې برخه کې واقع دي، په هغو چاودونکو موادو سره وران کړچې هغه دکابل دحکومت پر ضد په پخوانيو عملياتو کې خپل کړي وو. ا ددغې حملې په الر دسالنگ له لارې دافغانستان له شمالي سيمو سره دکابل ارتباط دنه ورځو دپاره

وښلېده. دغه عمليات داحمد جان پهلوان له خوا پلان او رهبري شوي وو، پهلوان يو نامتو جنګيالي و چې له کمونستانو سره يې سخت جنګونه کړي وو. دپنجشير خلکو په اکثريت سره دې دهغه دجنګي قابليت او مشري داوصافو دلرلو له امله دپنجشير ولسوال کړ. ۲ د ۱۹۷۹ کال ددسمبر په اخړه کې احمد جان داحمد شاه مسعود له خوا دنامعلومو دلايلو له مخې کابل ته واستول شو. داحمد جان په غياب کې عبدالحفيظ منصور، داحمد شاه مسعود سياسي مشاور دهغه پر ضد دغلطو تورو نو او تونکو رسولو مبارزه پيل کړه. وروسته له هغه چې احمدجان پهلوان د ۱۹۸۰ کال په خپوري کې پنجشير ته ستون شو دمسعود په حکم سره دخيانت په تو ربندي شو. ۳ احمدجان پهلوان د ۱۹۸۰ کال اپريل په ۹ مه اعدام شو.

سيد اصرار الحق حسيني مجاهد، د ۱۹۸۰ کال په اخړه کې په جرمې کې له احمد سمیع او عبدالستار سره دمرکو په ترڅ کې ددهغه اعدام رپرډوونکي تفصيلات بيانوي. دوی دواړو له ۱۹۷۸ څخه تر ۱۹۸۰ پوري داحمد جان پهلوان په سروالي سره له کمونستانو سره وهلي وو. حسيني وايي:

«داحمدجان پهلوان دکابل له رجيم سره دموافقو کولو په سر چې خبرې پرې کېدې په ټينګه مخالف و. دې يو زړور قوماندان او ښه جنګيالي و. مسعود نه غوښتل چې دکمونستانو پر ضد اقدام وکړي او دې دکابل درجيم په مقابل کې داحمد جان پهلوان له عملياتو سره په ټينګه مخالف و. دې له دې سره هم په ټينګه مخالف و چې احمد جان دې حاکم وي. هغه دپنجشير واک دخان دپاره غوښته، نو يې وواژه، خلکو به چې داحمد جان پهلوان په باب پوښتنې کولې په دروغو ورته ويل کيده چې هغه دروژنې دپاره اندراب ته تللي دي. دوي ځکه دغسې ويل چې پوهيدل خلک دهغه وژنه نه کاليد وي.»

پايليک

۱ - گريگوريوف، يادشوي الر، ۲۶

۲ - پاسني اثر، ۲۸

۳ - پاسني اثر، ۲۸

د مسعودستان پيدايښت

.... وژنه، غد راو سازش

په جنگ کې زور او دوکه دوه اساسي فضيلتونه دي.

تا ما س ها بس

په ۱۹۸۲ کې په اندراب کې داحمدشاه مسعود دټوپو لارې دجمعه خان دمجاهدينو له خوا وشليدلې. مسعود په ۱۹۸۲ کې دموافقي له لاسليک کولو نه وروسته داندراب له لارې له شورويانو څخه نظامي مواد تر لاسه کول. ۱. جمعه خان ته دمسعود دموادو اصلي منبع معلومه وه. نو هغه داعترض په ډول دهنو بريالي قطع کولو عامل شو. په دې ډول دمسعود دپاره، دحاسو موادو ضياع مسعود / شوروي وهڅول چې په يوې کډې قوي سره په اندراب باندې بريد وکړي. ۲. مسعود به دتوضيح دپاره ويل چې جمعه خان دده دموادو درسيديو مانع کېږي. اودې بله چاره نه لري. مگر داچې بريد وکړي، او دخپلو موادو ليکي ساموني وساتي. ۳. خو هغسې چې دپېښو جريان وښوده دمسعود روايت دتحقيق په نتيجه کې سم ونه خوت. دغه وينا داعتبار وړه نه وه. ټول مواد له پاکستان نه راتلل. اندراب ته له شمال څخه نه وړل کېدل. عبدالحفيظ منصور، داحمدشاه مسعود سوانح ليکونکي، دملامتې وړ دغه مقابلې «په اندراب دهندوکش په شمال باندې عمليات ضروري او بي وينې» وبلل، خو دغه عمليات په وينو باندې ککړو. ۴. دالومړنۍ يعني بي سابقې پېښه نه وه، دبنغلان دپخواني بناووال، سيد باقي الله حسيني، په قول د مقاومت په رقيبو دلو باندې داحمدشاه مسعود يرغلونه افسانوي شوي دي. په کال ۱۹۸۱ کې احمدشاه مسعود داسلامي حزب په قوماندان، سيد منصور، باندې په اندراب کې يرغل وکړ. منصور له جنگ کولو نه ډډه وکړه، کيله گي ته واوښت، او انجينر سليم ته يې پناه يووړه. څه وخت چې جگړه کيله گي ته ورسیده، او دانجينر سليم مجاهدين هم پکې ښکېل شول، انجينر سليم اومنصور، په داسې حال کې چې احمدشاه مسعود تعقيبول، په خنجان کې وليان ته واوښتل، او هلته دواړه په يوې نښې کې تپي شول. دوليان په نښه کې، ديوې ويناله مخې، داحمدشاه مسعود لخواوي دشوروي اتحاد دجنگي واحدونو له خوا په مستقيم ډول حمايه کېدلې. منصور او انجينر سليم، ددې دپاره چې

د احمد شاه مسعود شوروي د گډو عملياتو په اثر له حتمي مجازاتو نه امان ومومي، غوربند نه په شا لاړ. احمد شاه مسعود ددې دپاره چې خپل هدف پټ کړي، او دخپلو سيالانو په مينځ کې يې له خپلو تېريونه خان تېر نه کړي وي، ادعا وکړه چې منصور دهنه دموادو لاري شلولي دي. ه ډېر خلک په احمد شاه مسعود باندې بدگمان وو. وېل به يې چې د پېښو په اظهار کې پوره صادق نه دي. په باندې نړۍ کې ځينو ته د کيلېه کې د جغرافيوې موقعيت په باب او دا چې هغه په پنجشېر کې له عملياتو سره څه ارتباط لري، معلومات نه وو. خو دمحل يوه ډله لويان په اسانۍ سره دوک کيدلې نه شول. دوی سره جرگه شول چې د احمد شاه مسعود په مقابل کې د ځيانت د تور په هکله مينځگړي نوب وکړي. لکه چې څرگنده وه جغرافيوې شواهد غير قابل رد وو. انجينر سليم د کيلېه کې او خنجان د پېښو په نتيجه کې له جرگې نه دخپلو عرايضو په باب داد وغوښته. د جرگې لويانو د شواهد و په کتنې سره په احمد شاه مسعود باندې حکم وکړ چې انجينر سليم ته يو ميليون او اوه لکه افغاني تاوان ورکړي.

په يوې بلې پېښې کې په کال ۱۹۸۶ کې انجينر سليم او عبدالحې حقجو په نهرېن کې سره ولېدل، او دسولې په روحيه يې په قران شريف باندې لاسونه کښېنودل اولوره يې وکړه چې خپل منځي دعوا گانې به يې له دې چې په وسله وال بريد حل کړي، په سوله سره فيصله کوي. بله ورځ انجينر سليم له عبدالحې حقجو سره له يوې غونډې نه وروسته په داسې حال کې چې اودس يې تازه کوه دراکتو نو په حملې سره چې له ټولو خواوو نه چار پېر شوی و. ووژل شو، عبدالحې د احمد شاه مسعود په حکم سره په دغسې بې رحمۍ سره يو بل دعوه لرونکي رقيب له مينځه يووړ. ۶ يوه بله پېښه چې د اسلامي حزب اود جمعيت مجاهدين پکې ښکېل شوی وو، په کال ۱۹۸۱ کې په کيلېه کې د شورويانو نظامي مقر ته نږدې وشوه، د عمر خان تر قوماندانې لاندې د جمعيت قواوو د امان الله تر قوماندې لاندې د حزب په قواوو باندې بريد وکړ. امان الله په دغه وخت کې د انجينر سليم تر قوماندې لاندې و. يوه ورځ يا زيات پخوا له دې چې دغه پېښه ختمه شوې وي، دشوروي ډره لرونکو موټرو د جمعيت جنگياليو ته مهمات ورسول، نېټان يې ورپه ځای کړل، اوزخمونه يې ورباندې کړل. ۷ په ۱۹۸۰ کې د اسلامي حزب يوه شپېته کسيزه ډله مجاهدين له پاکستان نه د بغلان په نيت روان شوی وو، چې هلته په شوروي نظاميانو باندې بريد وکړي. دوی مجبور وو د پنجشېر او اندراب له غربي سيمو نه واورې. په دوی باندې په داسې حال کې چې په وسلواو نظامي مهماتو سره درانده وو د جمعيت د جنگياليو له خوا غړ وشو، ووهل شول او بې وسلې شول. ۸ په يوه لحاظ دوی نېکمرغه وو چې له دوی سره د دوی قوماندان، عبدالغفور نه و، او که واي شايد نېست شوی وای. احمد شاه مسعود خپلو

شیریکيانو له لادمخه حکم کړی و، چې دغه رقيب قوماندان خای په خای ووژني،
۱ داد حزب او جمعيت دخونړيو نښتو دلری لومړنی معلومه نښته وه.

د جهاد په متصاعد بهير کې د قوم- مرکزي منظمه طرح په ډاگه شو دادخيانت هغه طرح وه چې دنظار شورا مانيفستويي خپله کړې وه، چې په هغې سره خپل غړي يې لمسول چې په رقيبو مجاهدينو باندې بريدونه وکړي، دزور ليدول پيل کړي، او دهنو پښتنو مالونه چور کړي چې په شمال کې اوسې (۱۰۰) دراپور له مخې دغه پاروونکي مانيفستو ياسند دډاکتر عبدالرحمن په لاس دشوروي دسر مشق له مخې ليکل شوي دي دافضل احمد پناه په نامه چې دماوستي دوختونوم يې دي، هم يادېږي. ددغې مانيفستو الفاظو هغو الفاظو ته ورته وي چې نازي پروپاگنډ چيانو ديهودانو پرضد دخپل قتل عام په پروگرام کې په کارول.

پايلیک

- ۱ گريگوريف، يادشوی ال، ۲۵
- ۲- پاسني ال، ۲۵
- ۳- منصور، يادشوی ال، ۶۶
- ۴- گريگوريف، يادشوی ال، ۲۵
- ۵- له سيد باالي الحق حسيني سره دليکونکي مرکه. ښاغلي حسيني دبنغلان پخواني ښاروال اودهنو لومړيو ليکوالو په ډله کې و، چې دفرقوي او انيکي تشدد په باب يې په افغانستان کې خبرداري ورکړې و، پېښور، می ۵، ۱۹۹۱
- ۶- له حسيني سره مرکه،
- ۷- = =
- ۸- = =
- ۹- = =
- ۱۰- = =
- ۱۱- = =

دفرخار پېښه

پروپاگنډ ددروغ ويلو دهنر هغه څانگه ده چې خپل دوستان پرې غولولي شي بې له دې چې خپل دښمنان پرې دوکه کړي.
ف. م. کارنفورد

د ۱۹۸۹ کال ددسمبر په ۲۲ مه سيد جمال، دگلبدین حکمتيار يو لوی قوماندان، دهغه ورور، او دوه نوميالي منصبداران ددغسې جرم په تور غرغره شول چې هغوی نه ووکړي. دوی په دې تورن شوی وو چې دفرخار په تنگي کې يې دنظار شورا ۳۶ تنه مجاهدين داوو قوماندانانو په

ګډون په يوه ناڅاپي يرغل کې وژلې وو. ۱۰ په کابل کې دبانډنيو چارو دوزارت يوه مامور چې نه غواړي نوم يې واخيستل شي، راته وويل چې دغه يرغل په خپله داحمدشاه مسعود له خوا دسياسي او تاکتيکي ملا حظو له مخې ترتيب شوی وو او داچې په هغه کې ۶ کسه وژل شوي و نه ۳۶ تنه لکه چې په اولني راپور کې يې ذکر شوي و. ددغه مامور په الفاظو: «په مورکې يو متل دي چې په دغه باب ښه تطبيقېږي. مسعود په يوې ګولۍ سره درې هدفه وويشتل: اول داچې مسعود غوښتل چې کلبدين حکمتيار بې اعتباره کړي چې دبانډنيو چارو دوزير په صفت يې تازه داسلامي هيوادونو په کنفرانس کې ګډون کړي و. نو هغه يې په دې تورن کړ چې ډېر غل حکم يې ورکړي و. بله داچې مسعود غوښتل خان له قاضي اسلام الدين نه خلاص کړي، په دې چې هغه دجمعيت يو قوماندان و، دنظار دشورا مخالف و. دريمه داچې مسعود غوښتل سيد جمال له مينځه يوسي چې هغه له هغه سره په تالقان کې په قدرت کې شريک و. زه دوه نمره پېژنم، چې ددغې پېښې شاهدان وو، خو ددې دپاره چې ضرر ورنه ونه رسېږي نومونه يې نه اخلم، نو ګوره چې داحمدشاه مسعود په يوې ګولۍ سره درې هدفه وويشتل.» ۴

داعدام له پېښې نه وروسته حکمتيار په ټينګه وويل چې دموضوع په هکله دې په ازاد ډول تحقيق وشي، او څرګنده يې کړه چې «دا ددوو قوماندانانو تر مينځ جنگ دي او موږ ته لازمه نده دغه په باب له جمعيت سره وجنګېږو.» ۳ هغه داهم وويل چې دهغو ۳۶ تنو نومونه دي وښودل شي چې وايي په يرغل کې وژل شوي دي. مسعود دحکمتيار غوښتنې ته اهميت ورنکړ او يوازې دا ۶ تنو نومونه يې وښودل چې دهغه په قول وژل شوي وو.

دفرخار دپېښې په باب دخپرېدو نو غاښه وسايلو هيځانات دحکمتيار شخصيت دنړۍ والو په نظر کې لټ راوست. ۴ په دې ډول داحمدشاه مسعود په سياسي او دروغو سره دصفت الله مجددې (دعبوري) حکومت دهغه دبانډنيو چارو وزير پر ضد وپارو او په خپله حکومت يې هم فلج کړ. دمسعود له سياسي نه وروسته مجاهدین تر پخوا زيات ډلې ډلې شول او هر يوه په خاص ډول سره دګډوډۍ په زياتولو کې برخه واخيسته، او دغه حال دطالبانو تر هسکېدو پورې دوام وکړ.

پايليك

۱- محمد يوسف او مارک اوکن، ديم تلک، دافغانستان نابيان شوی داستان، لندن، خپرونکسي کوپر، ۱۹۹۲، ۱۲۹.

۲- له سيد نور الحق حسيني سره په پښور کې په يوې مرکې کې (نومبر ۱۰، ۱۹۸۶) څرگنده شوه چې قاضي اسلام الدين، دجمعيت دتنظيم يو تکړه قوماندان، په يوې غونډې کې داحمدشاه معود له خوا دنظار شورا له جوړولو سره مخالفت وکړ او ويې وويل چې «موږ ولې دوو تنظيمونو ته ضرورت ولرو، دغه يو يې بس دي، اوهغه ددې دپاره چې له معود نه غټ سړي جوړ کړي.» دغه ځينو گډون کوونکو ملگرو دغونډې په پای کې ورته څرگنده کړه چې په خپل دغه مخالفت سره يې خپل ژوند له خطر سره مخامخ کړی دي. دغې پيشگويي په ټول افغانستان کې زړ انگازې وکړې. له همدغې غونډې نه دنگ په لار کې وچې دخپل تنظيم ملگرو يې پرې ودانگل او ويې واژه. ښاغلي نور الحق حسيني په پښور کې ۱۹۹۶ کال په پای کې په يوه مطبوعاتي کنفرانس کې گډون وکړ په دغه کنفرانس کې دجمعيت مسوورانو دنظار دشورا دتشکيل اعلان کړ، چې تردې نامه لاندې به «دافغانستان دټولو مجاهدينو دکتو دپاره يوه پراخ بنسټه مؤسسه رامنځ ته شوې وي.» دکنفرانس ويناوې او چاپېريال دباندنيو جوړښتانو په نظر کې نيولو سره ترتيب شوي و،

۱- دډاکټر الکزاندريد ونوف، داوکراين دامنيتي سرويس آمر، څرگنده کړه چې دنظار شورا دمکو نه په الهام سره جوړه شوې ده، په دې مقصد چې داحمدشاه معود دسياسي لور توب دمخالفت پرضد، او دجمعيت دنورو غړو له خوا دغه مخالفت پر ضد عمل وکړي چې هغه شورويانو ته امتيازات ورکړي ده، شخصي مفاهمه، نومبر ۲، ۱۹۹۲.

۱- کله چې موږ د۱۹۹۷ کال دنومبر په ۱۲ مه په اسلام آباد کې له شهناز ټپي سره په خپلې مرکې کې له هغه نه دفرخار دپيښې په باب پوښتنه وکړه، هغه له دینه تعجب وکړ، چې موږ له دغې پيښې نه خبروو، هغه وويل چې په دغې پيښې کې پنځه کسه وژل شوي و، خوده ونه غوښتل چې د معلوماتو منبع څرگنده کړي. ده وويل چې «حمله دمعودلخوا شوې وه» ده داهم وويل چې «له معود سره په دغه کار کې دنجيب دصمد اوکور مالي (Koor-I-Mali) ملشيا وو مرسته کړې وه، چې دسيد جمال موفيت ور وښيي، او ويې نيسي.» دمرکې مترجم، سيد نور الحق حسيني،

په بگرام کې خیانت

له به خپله سوله یا وکتی یا په بیه واخلي، له بدنه یې په مقاومت وکته،
له بد سره یې په مصالحې سره په بیه واخله.

جان رسکن

دافغان، شوروي دجنگ په شدید حال کې، دافغان درېیو مجاهدینو دلو تر مینځ کر کېچونه هم شدید اوزیات شول. دپادوني وړ دبنمنې دگلبدین حکمتیار او احمد شاه مسعود تر مینځ وه، چې دمحمد داوود په دوره کې پیل شوي وه. په کال ۱۹۸۲ کې عبيدالله نیازی، دحکمتیار دحزب قوماندان دشورویانو دتوپونو، اوراکتونو په یوې سختې حملې کې ووژل شو. عبيدالله نیازی دجهاد له پیل نه وروسته په بگرام او يادهغه په شاوخوا سیمو کې دشوروي په نظامي قواوو باندې بریالي یرغلونه کړي وو. په همدې ډول مولوي صفي الله، دحرکت انقلاب اسلامي قوماندان، دبگرام دعملیاتو په ډگر کې دشوروي اتحاد په قواوو باندې گذارونه کړي و، او هغه هم په پورته ډول سره شهید شو. هغه څه چې دوی پرې باندې خبر نه وو داو چې ددوی ځایونه داحمدشاه مسعود له خوا په پټه په خطر کې شور زول شوي و. مسعود ددوي دمو قوتونو دقیقه جغرافیه دشوروي قواوو قومانداني ته ښوولې وه، په دواړو حالاتو کې دراديو یې مخامخو پر یکونې داحمد شاه مسعود شوم پلان څرگند کړ. هغه ولې دغسې وکړل؟

دلویو قوماندانانو له مینځه وړل ده ته یو عادي کار ګرځېدلی و، په لمره هغوی چې دشوروي په قواوو باندې یې ددیني جذباتو تر تاثیر لاندې برېښونه کول، او ده دشویو معاهدو له مخې ددغو قواوو په ساتلو باندې خان متعهد کړی و.

لېونید شېرشین، دکی. جی. بی مدیر، دمسعود دخیانت په باب لیکي: «دتوروستي اعمالو په هکله دهغه تجارب هغه په دې قادر کړ چې په سیمه کې یو شمیر هغه لویان له مینځه یوسي چې دسلطې ادعاوې یې لرلې.» دالیکزاندر فیدو توف په قول: «داشغال په ټوله دوره کې یوه وړه پاراشوتي قوه VDV چې ځینې افراد یې مایپېژنډل داحمدشاه مسعود دساتلو دپاره مؤظفه شوي وه. شورویانو فکر کاوه چې که دمسعود دغه فعالیتونه څرګند شول، یاله خطر سره مخامخ شول، ممکن دداخلي انتقام اخیستلو په وجه هغه له مینځه یوړل شي.»

پایلیک

۱ - کله چې موږ له شهنواز ټپي نه وپوښتل چې له شورويانو سره په جنگ کې تر ټولو ښه قوماندانان څوک و؟ هغه وویل «هیڅ یو» هغه څرګنده کړه چې مسعود تر شورويانو نه ډیر افغانان وژلي دي.» زه ډیر افغانان پېژنم چې مسعود په لاس وژل شوي دي، هر څوک درېیو ډلو تر مینځ له نښتو څخه خبر و، د فرخار اوبګرام پښې چې تادهغو په هکله پوښتنې وکړې، مسعود عملیات و، خو نور افغانان هم وو، چې لاسونه یې د افغانانو په وینو ککړ وو.» له شهنواز سره مرکه، راولپنډي، نومبر ۱۲، ۱۹۹۷. مترجم سید نورالحق حیني.

۲ - شېرشین، دمکو لاس، ۱۲۷ - ۲۱۲

زموږ په مغزو کې دغه فکر تاوېده زاتاوېده چې په خپله د شهنواز ټپي لاسونه به د څومره افغانانو په وینو ککړ وي.

په کابل کې سملاسي اعدام او د جنگ جنايتونه

يوه پېښه شوې چې دهغې په باب گرېدل گران اوچوپ پاتې کېدل ناممکن دي.

ابد موند بروک

د ۱۹۹۲ کال په اپرېل کې په کابل کې داحمدشاه مسعود مجاهدينو دځاد دستگاه ونيوله، او په ځای يې د«ملي مټونيت» په نامه دپټ پوليس نوي اداره تاسيس کړه. ۱۰ هغوی په پنجشېر کې له بندي ځانو نه علاوه، په کابل کې دپټ سرويس دغسې بندي ځانه ساتله چې هلته به يې دتحقيق په جريان کې بنديان کړول ۲ دغه نوي ځانگه رياست تحقيق نومېده، او داوازي په قرار دهغې پنځه زره اجنټان په ټول هېواد کې خواره وو. ۳

يوه ځوان افغان چې دښپټو ورځو دپاره تر تحقيق لاندې نيول شوی و څرگنده کړه چې شپېته بنديان په دغسې يوې وړې تاځانې کې اچول شوي وو، چې اوبه او صحي اسانتياوې يې نه لرلې. وروسته بيا دې دپنجشېر دکار کلمې ته ولېږدول شو، هلته يې په اونيو اونيو سترگې پټې وې، وهل کېده، په مقعد کې يې بونل لخته کېده، په لغتو وهل کېده، اوبه مقعد کې يې گوتې وهل کېدلې، هغه اوس له دايمي درد او داخلي خون ريزې سره شپې او ورځې تېروي.

نويډ فریدون، یو نامتو افغان جورنلسټ، دمسعود دملی مصنویت دمامورانو له خوا دپنځو اوماشومانو په مقابل کې دوحشت ناک برخورد اوټولنیزو اعدامونو قصه لري. ۲ [خونمترجم نه غواړي دغه لرزوونکي او له وحشت نه ډکه قصه په پښتو واړوي، له دغې قصې نه څرگنده ده چې دانسانانو په برابر کې ددغو مصنویتانو اونظاریانو اوهمداراز دوحديتیاو او کليم جمانو سلوک حتی داګایانو، کایانو اوخادسانو تر سلوک نه هم زیات بی بندو باره او بی مسئولته وو.]

پایلیک

۱ - دمحترم محمد حسن سهاک په قول کله چې احمد شاه مسعود په ۱۹۸۸ کې دبانک او حکومت کمونستي مامورانو سره په سازش کې دقندوز بانک ونيو، یو عشاریه څلور ملیارده افغانی یې دنظار شورا نظامي عمالو ته تخصیص کړي. پنځه سوه اولس ملیونه افغانی دخیاد دپراختیا دپاره بېلې شوې. دغه پیسې داحمدشاه مسعود دپټ پولیس تشکیل دپاره نومنه شوه چې په هغه سره وروسته دکابل خلک ترورېدل، تېلفوني مفاهمه، نومبر ۱۶، ۱۹۹۶.

۲ - مصطفى دانش، (دافغانستان ست توب له تشدد سره) ژنیو، دسویس دجهاني چارو مجله اکتوبر، ۱۹۹۶، ۳۷.

۳ - پاسنی لیکنه اومسخ.

۴ - نوید فریدون، (په کابل کې اتیکي تشدد) سپټمبر، لندن، سپټمبر ۱۹۹۶، ۱۲.

الف

۵ - پاسنی لیکنه

۶ - دانش، یاده شوي لیکنه، ۴۸.

دورانکاری اعمال

... دنړۍ تر ټولو پخوانی لوبه

دجنگ دحال مستعار نوم د«پنجشیر زمري» چې احمدشاه مسعود پرې باندي یاد شو ددغې لوړ همت اودغسې مشر حکایه کوي چې ستره هيله به یې وطن اوبیرغ ته درزه له کومې نه خدمت کول وي. خو حقیقت دیوه بل راز شخص تجسم دي، او موږ په دغو پاڼو کې په تفصیل سره دغې شخص وینو چې دشخصي جاه طلبې اوقومي احساس اورېي اسهلا کوي. دلته هغه تبصرې دیادونې وړ دي چې دشوروي دیوخونو لوی قوماندان، بورېس گروموف دخاطرو په پښتو متن کې دیوه لوړرتبه استخباراتي مامور له قول نه نقل شوې دي. دغه کتاب په کال ۱۹۹۴ کې داپریل په ۱۳مه دمشوفسکي کمسمول (Mashovsky Comsomol) په ورځپاڼه کې راوتې و، په نامه دمحدود قطعات. تبصره یې دادي:

«خو که ته رښتين توب غواړي هغه دادي چې احمدشاه مسعود تر زياتي اندازې پورې په موږ پورې تړلې او زموږ د نفوز عامل و. نږدې يو کال زموږ منصبدارانو له هغه سره خبرې کړي، او دوی سره په کډه پرېکړې کړې دي. اوهغه ډېر وخت هغه څه کول چې موږ ورته ويل.»^۱

«احمدشاه مسعود په خپل ورځني ژوندانه کې اسلامي فرضونه په ځای کول، خو زموږ استخباراتي سرويس ته معلومه ده چې هغه له خپلو نږدې ملګرو سره شراب څښل.»^۲

«احمدشاه مسعود دعادي خلکو خدمت کاوه، اوهنوی ورباندې گران و. دافغانانو په مينځ کې دغه قوماندان تر نورو ډير منلی و. همدغه وجه وه چې زموږ د قطعاتو قوماندان د هغه د همکاري له جپولو سره علاقه لرله چې په پنجشير کې دخوږيو پېښو مخه ونیوله شي. په پای کې دڅلوېښتم لمبر پوځ کوښښونو مطلوبه نتيجه ورکړه. په کال ۱۹۸۲ کې موږ خپل هدف ته ورسېدو.» (په دغه کال کې) «موږ له احمد شاه مسعود سره دغسې ټينګ علايق تاسيس کړل چې ترهغو چې دشوروي قواوې په افغانستان کې وي هغه به خپل حال پاتې شول.»^۳

«په افغانستان کې دهغو کالو نو په بهير کې [چې موږ هلته وو] له احمد شاه مسعود سره زموږ نظامي شته والي انکشاف وکړ، سره له دې هم زموږ د محدود قطعاتو قومانداني د هغه دډلې وسله وال فعاليتونه له سترگونه نه غورزول. په کال ۱۹۸۲ کې د شخص احمدشاه مسعود اودڅلوېښتم لمبر اردو داستازو تر مينځ موافقه وشوه چې دغسې په قرار مسعود ژمنه وکړه چې په جنوبي سالنگ کې به چې يوازې دده په قبضه کې ودهرراز وسله وال فعاليت مخه نيسي چې دشوروي دنظامي لاريو پر ضد به کيږي.»^۴

«احمد شاه مسعود دوسلو اوسهاتو دنه لرلو له امله مجبور و دغسې موافقي ته غاړه کېږدي ... ددغې موافقي له مخې مسعود خپل تنظيم ته حکم وکړ چې دکابل حکومت پر ضد له وسله والو ښتو نه ډډه وکړي، اوخپل ټول قوت د [کلبدين حکمتيار] داسلامي حزب په مقابل کې په کار کړي.»^۵

د پنجشير يرغلونه

نو داد پنجشير يرغلونه ولي! ايا هغه جزا ورکوونکې مشهورې نېټې وې، لکه هسې چې باندینو جورنلستانو ترسيم کړي، يادعامه خپرونو جوړي کړي پېښې دي چې لويديځو مطبوعاتو په هغو سره احمدشاه

مسعود د افغانستان د مقاومت يو هېښناک او سډېر شخص ښودل دي؛ جوړنلستانو په شعوري يا غير شعوري ډول احمد شاه مسعود د دغسې قيام کوونکي په حيث ښودلې دي چې د شوروي له هېښناک پوځ سره يې په پر له پسې ډول دغري وهلې دي. خودا دهنه څه په خلاف دي چې د بوريس گروموف په خاطراتو کې راغلي، لکه چې هغه ليکي:

((مونږ [خلوېښتم لمراردو] هر وخت کولی شو چې احمدشاه مسعود وڅپو.))

(د بوريس گروموف د خاطراتو په درې متن کې داسې راغلي ((رهبري نظامي شوروي در افغانستان هرگونه امکانات را در اختيار داشت که ... شکست خورد کننده ي را بروی مسعود تحميل کند. هرگاه چنين لزومي به پيش مي آمد ما [مسعود] را نابود مي ساختيم ترجمه)) د کی . جی . بی . مدیر، لیونید شېر شین په خپلو خاطراتو کې راوړي چې انجنیر محمد اسحق ۱۹۸۵ کال په اخر کې د عربستان په طایف ښار کې لا يې کولې چې سوږ ته د شوروي دراتلونکو نظامي عملیاتو په باب اطلاعات له افغاني منابعو څخه نه، بلکه له شوروي منابعو څخه په لاس راتلل. شېر شین ليکي: ((مارشال سوکولووف [په کابل کې د شوروي اعلي ناظم او قوماندان] د خپلو استخباراتي مامورانو او احمدشاه مسعود ترمنځ د دغسې پټو ديسوي تماسونو څخه حتماً خبرېده او د شرایطو په ملا حظې سره به دغه معلوماتو دی فکر کولو ته هڅولی وای. پنجشیر د افغان د جگ دغه تر ټولو ډېر عمده او ډېر نامتو شوی عملیات ساختګي ووله یوه يې اهميته سروال احمد شاه مسعود نه يې يو مهم ملي شخصیت جوړ کړ. په نړۍ کې يې نوم ورځپور کړ، او له امريکې او اروپانه يې د مقاومت ټولو مربوطو تنظيمونو ته د پيسو او وسلو سيلاب روان کړ، د پنجشیر د عملیاتو لمر يا دهنو پوره يې لمرې په ټوله هغه دوره کې چې زموږ پوځ په افغانستان کې و تړیوه خل نه زیات حس شوه.)) ۶ شوروي جوړنلست ولادمیر سګي ریډ (Vladimir Snegirev) هم د پنجشیر پر ضد زموږ ډېر مشهور شوی پرغلونو ته چې د عامه وسایلو د جوړنلستانو له خوا خپاره شوی دی، په شک او تردید سره کوري او وایي ((حتی دمخه ماګمان کړی و چې په پنجشیر کې يعني چیرته چې مارشال سوکولووف، مارشال اکسومیوف (Axomeev) او جنرال وارنیکوف (Varennikov) زموږ قواووې رهبري کړي دي، زموږ بريالي ټوبونه یو لوی جعل وه. دغه جعل په دي وختو کې دباندنيو استخباراتو د ځانګې آمر لیونید شېر شین، دیاد د ښتونو په خپرېدو سره تانید شوی دي.))

چچنيا

په کال ۱۹۹۵ کې د چچنيا د جنگ د مقاومت مشر ډوګر دودایفوف Dzhokar-Dudayev خپل دوه استازي عبدالواحد او شامل بسایفوف، کابل ته په منډه واستول. د دغه سفر مقصد دا و چې له کابل نه دروسانو په مقابل کې وسله تر لاسه شي. اسماعیل خان، گلبدین حکمتیار، او عبدالرب رسول سیاف بی له کوم تردد نه موافقه وکړه چې

د چيچن له مجاهدينو سره دې دوسلو او روزنې مرسته وشي. اسماعيل خان له مخکې نه هوانې توغندي، ستنگر داستولو ژمنه هم وکړه. احمدشاه مسعود او برهان الدين رباني د چيچن له خلکو سره له مرستې کولو نه دده وکړه په دې دليل چې ((موږ له روسانو سره ښه مناسبات لرو او موږ به داسې څه و نه کړو چې دغو مناسباتوته خلل ورسي)) د دودايوف پلان داوچې په دغو توغنديو سره دروسي هغه الوتکه وولي چې دمې دورځې په نمايش کې دمکو دپاسه تېرېږي. دغه توغندي بايد له ايران نه گروزي نه انتقال شوی وي. خو څه وخت چې ايران له دغه پلان نه خپر شو توغندي يې ونيول او دخو مياشتو دپاره وساتل. ايران مسعود په شان له روسي سره د روابطو ساتلو هيله کوله. ۸

سالنگ ۱۹۸۸

د شوروي او مسعود تر مينځ ۱۹۸۸ کال له اوږيند نه وروسته نا ارامه کوونکې اوازې خپرې شوې. داسې بنکاري چې روسانو له حيرتان نه د سالنگ په لار دکابل په لوردکسابل دخکومت دوسلو لارې ګانې تال کړې. افغان حکومتي منصبداران په زور له لاريونه بکنه کړل شول، بنديان شول، په مسعود باندې څرخ شول، يا هغه ته ورکړل شول، دري ويونکي ايران وژغورل شول، او ښو ويونکي ووژل شول.

د سومالي ارتباط

۱۹۹۲ او ۱۹۹۵ کالونو تر مينځ احمدشاه مسعود داريانا افغان په ملکي الوتکو کې له بگرام نه سومالي ته وسلي په قاچاني ډول رسولي. دغه وسلې د سومالي جنگ مشرانو له خوا دامريکې نظاميانو په مقابل کې په کارېدلې، چې په يوه برالا عمل کې د اولسو امريکايانو په مرګ او شايد که د سوماليانو د زرگونو په مرګ نه وي دهغوي د سل گونو په مرګ تمام شوي وي. ولې سومالي ته دوسلو قاچاق؟ زما په فکر دلته دوه امکانه موجود دي: لومړي امکان به دا وي چې وسلې زر په درنو اسعارو بدلېږي. خو تردي نه دغه امکان زيات بنکاري چې دهغه مکو مرجع به له هغه نه غوښتي وي چې له دغه افريقا يې هيواد سره مرسته وکړي چې امريکې پکې خان دخپل کړي دي، او هغه دامريکې پر ضد عمل کوي. (۱۰)

ژوند طرز

دغه څه معلوم دي: احمدشاه مسعود له شورويانو سره ډېرې موافقې کړي دي. ولې؟ هري قرارداد کوونکې خوا څنګه ګټه تر لاسه کړه؟ شواهد څرګندوي چې احمد شاه مسعود پسي، نظامي مهمات، او د پنجشير په

مقابل کې د نه تعرض تضمینونه تر لاسه کړل. داسې هم احمدشاه مسعود د افغانستان د وېشل کېدو په صورت کې به د مېکو له خوا د شمالي سیمې ادارې سروال اوسې. (شهنواز ټنې) شورویانو په خپلې برخې کې د سالنگ د لویې لارې د تجرید کیدو په باب له احمد شاه مسعود نه د د کړنې تر لاسه کړې، چې د نظام شوروي په قواوو سره به هغه چې د کابل حیاتي شاهرګ شمېرل کېده د مخالفو ډلو له حملو نه بچ ساتي. د شورویانو د پاره د اندېښنې وړ بله مسئله داموسین نه اخوا د اسلامي حزب چپا وړ نه وو، چې د نړۍ له دوهم جنګ نه وروسته به یې د لومړي ځل د پاره د شوروي خاورې ته جنګ وړې وای. احمدشاه مسعود د وسلو په زور د نورو دورنګ مخه ونیوله او د شوروي په نظامي مرستې سره یې وکولې شول چې له جنګ نه د شمالي سیمو د زیاتو برخو په بچ کولو سره د روسانو پر ضد یرغلونه محدود کړي.

پایلیکونه

- ۱- بورېس کروموف، سري لېنکري په افغانستان کې، پښتو کوونکي، پردیس مسافر، مقدمه، پېښور، ۱۹۹۷، ۷۱.
- ۲- پاسنی اثر، ۲۶۲
- ۳- پاسنی اثر، ۲۶۶
- ۴- پاسنی اثر، ۲۶۶
- ۵- پاسنی اثر، ۲۶۶
- ۶- شېرشین، یادشوي اثر، ۲۱۲
- ۷- ولادمیر سېکیرېف «زما په اجتنالو کې جنرالان وو»، تروډ ورځپاڼه مېکو، ۲۲ جنوري ۱۹۹۲، ۲-۱.
- ۸- پوهاند ودیر ساپې په پېښور کې د نومبر په لسم کال ۱۹۹۲ کې د یوې مرکې په ترڅ کې لاندې پېښې بیان کړې: په ۱۹۹۱ کې، احمدشاه مسعود، ببرک کارمل، او ډاکټر عبدالرحمن چې په فضل احمد پناه باندې هم یادېده، له یو شمېر پرچميانو سره پوهاند ساپې ته مراجعه وکړه او د نجیب پر ضد یې کودتاه تشویق کړ، وروسته په ۱۹۹۲ کې، مسعود، عبدالرشید دوستم، ببرک کارمل، فرید مزدک، او نجم الدین کلوباني د گلبدین حکمتیار د وژلو د پاره چې وروسته له هغه چې صدراعظم شوی و، د سیمه وکړه.
- ۹- دغه پېښه په پېښور او کابل کې په کال ۱۹۹۲ کې د نومبر په میاشتې کې په مرکو سره تالید شو. سیدافري بانوري، په کابل کې د حمل او نقل په ریلست کې پخواني کونېل شاهنواز ټنې، او محمد نعیم اجمل، په لیپیا کې پخواني سفير، منابع وو، مترجم سید نور الحق حسینی.

۱۰ - سيد ابرار، داريانا افغان رټس. پوهاند ودير ساپي ته په ۱۹۹۶ کي داستولو مربوط سندونه ونيودل. ساپي دنجيب په وخت کي دهوا نوردې رټس و، ساپي دغه بڼه په پېښور کي نومبر ۱۰ - ۱۹۹۷ کي ديوې مرکي په لږځ کي څرگنده کړه. په واشنگتن کي دسنا دښاندېنيو اړيکو کمېټې يوه مشاور، چي پخوا داستخباراتو غړې و، او دخپل دنامه يادول يې نه غوښتل، دپادشوي سند منبع يې ماته څرگنده کړه، خود احمدشاه مسعود دسوانح له راکولو نه يې ډډه وکړه (برخه ۲)

دير په سوري کي

کوم څه چي موږ يې ننداره کوو داساسي حقيقت رابرسيره کېدل دي
له نوي روسيې لاندې زور شوروي پروت دی.
بسي نومه

وروستنۍ پېښې دساتند وې - تابع هغه رابطه څرگندوي چي دساره جنگ په بهير او په سيمي باندې دهغه نه په راپيدا شرايطو کي داحمدشاه مسعود او ماسکو تر مينځ تاسيس شوي وو. مثال يې هغه سملاسي تبصري وي کومې چي اليکزاندر ليبيد (Alexander Lebed) دسرو لښکرو يوه پخواني جنرال، په دې وختو کي په واشنگتن کي په يوه مطبوعاتي کنفرانس کي کړي وې. هغه ويلې و چي ((نړۍ دې دطالبانو په مقابل کي چي دروسمي دوست افغاني لويان (احمدشاه مسعود او عبدالرشيد دوستم) يې شري دي له روسي سره په افغانستان کي دهغې دنفوذ په ساتلو کي مرسته وکړي)) ۱

عبدالرشيد دوستم او احمد شاه مسعود هغه کان دي چي له کال ۱۹۹۳ نه يې وروسته سره نه ووليدلي، يعني وروسته چي ددوي قواوې دکابل تنظيمي حکومت تر شاه يو موټي شوې وې او بيا دکابل دکنترول په سر سره ونيول، او دښمنان شول او په نېټو کي يې په زرگونو خلک ووژل شول، اودکابل دښارزياتره برخې په کنډوالو بدلې شوې. ۲

خو په يوه موافق وخت يعني د۱۹۹۶ کال داکتوبر په ۱۰ مه په جنگ کي دغو شکمنو اتديوالانو (احمد شاه مسعود عبدالرشيد دوستم او کریم خليلي) داويلېگ نويليايوف (Oleg-Nevelyaev) تر څارو سترگو لاندې نظامي اتحاد سره وکړ. نويليايوف په مزارکي دروسمي قونسل و. دغه توافق ليک چي په خنجان کي لاسليک شو، په ظاهر کي شمال ته دطالبانو دنظامي قواوو دپرمختگ دمخنيوي په مقصد و. هغې مقصد چي دمکو دمؤنډني او سوداگري دکټو پرضد به وي. ۳ دنيلو يليايوف

او عبدالرشید دوستم له مسکو نه ترلاسه کړی دي. مسکو ددې دپاره چې افغانستان په دننيو چارو کې خپله نه سترې کېدونکې لاسوهنه حق په جانب ښيي، اساسی کارد ولوبوه چې هغه طالبان (د ټولې سیمې دپاره دافراطیونو) په شان معرفي کوي په داسې حال کې چې خپل ماموریت یې د (منمندن کوونکې نظام) په شان په ټکماری سره اعلاموه. د ۱۹۹۷ کال په اګست کې عبدالودود، داحمدشاه مسعود پلوت، له خپل مې، ۱۷ هلې کوپنر سره طالبانو ته واوښت او بیا یې دپل متک دورانولو داستان بیان کړ چې دهمدغه کال په تېر جولای کې پېښ شوی و. هغه پنجشیر ته دسرک دویجاړولو بیان هم وکړ. ۲ پل متک په ستراتیجیکي لحاظ مهم و په دې چې هغه یوازینی سرک و چې د سالنگ په خوله کې پروت و. احمدشاه مسعود ددې دپاره چې دطالبانو دپرمختګ مخه ونیسي دغه دوه ستراتیجیکي هدفونه دچوونکو موادو او دروسیمې مشاورینو په مرستې ویجاړ کړل. ده دملی جهاد په لس کلنې دورې کې دثوروې اتحاد دیرغلګرو پوځ پر ضد له دغه کارنه ډډه کړې وه. ۵

ټیم جانستون (Tim-Johnston) په کال ۱۹۹۷ دسپتمبر په ۱۵مه له کابل نه یو راپور خپور کړ، اوپکې یې وویل چې یوري باتورین (baturin-yuri) دروسیمې دجمهور رئیس، بوریس يلتسن، نظامي مشاور پنجشیر ته واستول شو. دهمغه له دغه سفر نه وروسته په روسیې هلې کوپتر کې دلونا رپو (lunar-1) توغندیو نوی ډوله محموله، چې په فراګ -۷ باندې هم یادېږي دروسانو له خوا احمدشاه مسعود ته واستول شوه. دغو توغندیو احمد شاه مسعود په دې قادر کړ چې په کابل باندې له خپلو مخکنیو جبهو نه گذارونه وکړي. او احمدشاه مسعود له دېنه انکار وکړ چې له یوري باتورین سره یې لیدلې دي. دستیلايت په تېلفون کې یې له پنجشیر نه وویل چې «نه مې له کوم روسي یا باند نیو نظامي افسرانو سره خبرې کړې، او نه مې ورسره لیدلې دي، او دغه وینا وې ټولې یې بنیاده پر وپاګندې دي.» ۶ یوه اونۍ وروسته، دسپتمبر په ۱۵ مه په مسکو کې داحمدشاه مسعود او یوري باتورین دپنجشیر دغونډې یو ګډ عکس خپور شو. ۷

مارک اچ . ملستاین (Mark H. milstein) دسو لجراف فرچون Soldier-of fortune دمجلې لوړرتبه خبريال په خپلې مجلې کې په یوې مقالې کې ولیکل چې دفرغز او ازبک اجیران له ده سره دترمز په سفر کې ملګري وو. ترمز دافغانستان سرحد ته ورڅرمه په ازبکستان کې دپخواني شوروي اتحاد نظامي چوڼی لرونکی ښارګوټی دي. ملستاین وايي: «دغه اټکل شل مخ (مجاهدين) داجیر کیدو په مقصد دمیاشتي دپر شو ډالرو داجورې په امیدوو. دوی دروسی منبدارانو په ملګرتیا روان وو چې ددوستم

په دې ډول په نهائي تحليل کي داحمدشاه مسعود، عبدالرشيد دوستم، کريم خليلي اونورو عملونه نه يوازې ددوی دخپل هېواد اودجهاد دروحيي او عزت په مقابل کي خيانت دی، بلکه دغو غير متجانسو عناصرو په مينځ کي چي ټول سره په گډه دافغانستان عنعنوي ټولنه جوړوي، دقومي گډژوند دنسبتاً برابر جهت تخریب هم دی. په دې برسېره ديوه مغرور زعامت له خوا دقدرت، شخصي لوی والي، او اقتصادي گټو دپاره دقوميت په اساس دجنگ پرمخ بيول داعتماد په مقابل کي هغه خيانت دی چي ادعا کوي دتاجکو، ازبکو او هزاره گانو د مصالحو دپاره يې کوي، خوناجکان، ازبکان، او هزارگان افغانان دي، هغې افغانان چي په ميرانه وجنگېدل او له يوه ملحد يرغل نه يې خپل هېواد وژغوره. ددوی قرباني او ددوی خاطر بايد هېڅکله له خاورو سره بېخايه برابر نه شي.

ټايلیک

- ۱ - جارج ميلون، (ليد دچوبایس په مقابل کي دروسي آينده په خطر کي) وال سټريټ جورنال، ۲۵ نومبر ۱۹۹۶، دسر مقالې مخامخ ته،
- ۲ - جان برنز (دوه افغاني ډلې ژمنه کوي چي دکابل له نویو حکمرانانو سره وجنگېږي) نیویارک ټایمز، اکتوبر ۱۱، ۱۹۹۶، ۲.
- ۳ - پاسني لیکنه
- ۴ - ریوتر، جولای ۵، ۱۹۹۷
- ۵ - پاسني منبع
- ۶ - پاسني منبع، جولای ۱۵، ۱۹۹۷
- ۷ - ازويستيا، سپتمبر ۲۳، ۱۹۹۷
- ۸ - سمارک ملتاین، (هغه هېواد چي سولی له ياده ایستلی) سولجراف فارچون (جله) فبروري ۱۹۹۷، ۷۲

افغانستان ۱۹۹۷

ولې زه او نه اودېر نور خلک د جنگ پر ضد په ټينګه پاڅېدو؟
ولې موږ هغه ددېرو دردناکو مصيبتونو په ډله کې يو بل مصيبت گڼو؟ موږ
د جنگ پر ضد په پورته ډول عکس العمل ښو ځکه چې هر يو دخپل خان
د ژوند حق لري، ځکه چې جنگ ټول انساني ژوند ته خاتمه ورکوي
ځکه چې هغه انفرادي انسانان سپکاوي ته راکاږي، ځکه چې هغه دوی
مجبوره کوي چې دخپلې ارادې پر خلاف نور انسانان ووژني، او ځکه
چې هغه ارزښتناک مادي خيزونه له مينځه وړي کوم چې دانسانانو په زيار
سره توليد شوي دي.

زما په نظر هغه قوي دليل چې موږ د جنگ پر ضد پاڅېدو
دادی چې موږ مجبور يو همدغسې وکړو. موږ ځکه د جنگ پر ضد يو چې
مجبور يو دعضوي دلايلو دپاره شته اوسو.
زيگموند فرويد

د افغانستان د ټوټه کولو پلان هېڅ تېرک شوي نه دي،
د بريښنيز د کاسکاد پلان په تل ټرل ټوب کې اوسي. دا هغه پلان دی
چې د تهران اوسېدونکو په نېغ دخپل ټوب سره خپرېږي. ۱. په داسې حال
کې چې دوي نوښت د دوام لري د افغانستان خلک له ويره ووتکي چلېنچ
سره مخامخ دي. ۲. يو څو هيوادونه دي چې دخلکو دارادې پر ضد او
داقليت په ملاتړ دخپلو خاصو اغراضو دپاره د جنگ لېوالتيا لري. هې.
ددوي دا اعمالو دپه حق نه بودلو او نفاق کولو مجرا يعنې د ملګرو ملتونو
جهاني موسسه په دغې پروسې کې معکوسه شوې ده په داسې حال کې
چې هغه په اصل کې د جنگ دختمولو او بېطرفۍ دپاره جوړه شوې ده.

لکه چې داکافي نه وي د افغانستان خلک درېټين ټوب دپاره
هم ځانونه د جنگ په حال کې ويني. ټولنيز خپروونکي تنګ نظره وسايل
د عادت له مخې د اسلام په پېدايښت او حيثيت او همداراز د افغان د پېر يو
پيريو تاريخ لرونکي غنغښتي او ټولنې باندې نيوکې کوي. د افغانستان خلک
يوازې غواړي دوی ته دموفق کېدو چانس ورکړل شي. هغسې چانس
چې خپل ماشومان وروزي او تعليم ورته ورکړي. دوی بس هغه څه
غواړي چې نوره دنيا يې دخپل دخان دپاره مسلم حق گڼي، هغه حق
چې ازاد اوسي او خپل ژوند په خپله په مخ بوځي. موږ دغومره ددوی

مديون يو، تر هغه لږ به نه يوازې ناانسان توب وي، بلکه د عدالت سر چپه والی به هم وي.

((تاريخ به هغه څه په يا دولري چې موږ يې نن دلته کوو.))

پايلیک

۱ - په افغانستان کې د جنگ پایښت باید دمکو، تهران او په شمال کې دهنوي ((تابعانو)) دپاره غاښ دغاښ (Quid-pro-quo) په مقابل کې وکړل شي. څرگنده ده چې دملګرو ملتو نو په عمومي اسامبلې کې دافغانستان (رېښه) استازي توب دمکو او تهران دحرصناکو غوښتنو تابع دی، چې هغه په خپل وار کې دهمدغې موسسې په داخل کې دجنگ دتاوان په باب دپالوګ ست کوي. بله دا چې دجنگ دوام به ددې باعث شي چې له افغانستان څخه پایپ لاین تېر نه شي، او مکو او تهران دواړه به دغه هکله سخت فعالیت کوي، دمرکزي آسیا له استثمار شوېو منابعو له دغنموي تجارت لارو دوام چې تر اوسه دمکو ترنښود لاندې و، هم په خطر کې لوېدلې دي. دایران او روسی د((تابعانو)) په باب به داقصادي، دیلو مالیکې او نظامي حمایې دوام په افغانستان کې شاید دالویت په حکمرانی تمام شي، چې داد معادلي بله خوا څرګند وي.

۲ - دشمال اتحاد د((نه پخلا کېدونکو)) کتابی مثال رانېښي. اجتماعي پوهان نه پخلا کېدونکي هغو ته وایی چې یو ځل چې وسله راپورته کړي، بیا ددې توان له لاسه ورکوي، او پایښت خپله نه غواړي چې بېولي ته راوګرزي. کله کله دغه نه پخلا کېدونکي هغه ګان دي چې هېښناګ جنګي جرمونه یې کړي وی، او په دې پوهېږي چې که جنګ ختم شي، اویا کله چې ختم شي، دوی به مجازات شي. نور هغه ګان دي چې هغوی هغه ((داعیه)) چې دهنوي دپاره جنګېږي، یافکر کوي چې دهنوي دپاره جنګېږي، تردې حده پورې بین المللي او خپل ارمان ګرزولي وي، چې بیا له خپل دښمن سره هېڅ راز روغې جوړې ته نه حاضرېږي. یوازنی څیز چې دوي یې مني، هغه پوره بریالی توب دی.

د خنجان معاهده

د اتوپيه ده

د افاجه ده

د دخنجان معاهده ده

دې کې بادار شته

دې کې غلام شته

د دتاريخ نوره ټوټه ده

دې کې نفاق دی

دې کې وحشت دی

د د روسانو پوه دسيه ده

خو قاتلان دي

دې کې خو غله دي

د شيطانيت پوه نسخه ده

د اشنبرو موټر

دانه منو موټر

ددې ملت دافيصله ده

شاهي سعادت

دوهمه برخه

د نن چلینج

خېلواکي گتونکي ټولواک امان الله خان

د ملي ټولنې جوړول

انوار الحق احدي

ملي ټولنه هغې جامعي ته وايي چې اوسيدونکي يې د قومي ، ژبني او مذهبي توپيرونو سره سره ځانونه د هغې اودهغې د ټولنې غړي و بولي ، هغې ته نهايي ولساداري ولري ، او له بلې هرې جملې نه زيات له هغې سره د کلک اجتماعي ، سياسي او رواني تړون احساس وکړي . ژبني ، قومي ، مذهبي ، ديني او تاريخي يووالي ټول کولای شي چې د ملي ټولنې نه جوړېدو سره مرسته وکړي ، خو د ملي يووالي احساس په دغو فکتورونو پورې منحصر نه دي . په نړۍ کې داسې ډيرې ټولنې شته ، چې وگړي يې په هر لحاظ سره متجانس وي ، لکه جاپان او يا په ډيرو اړخونو کې سره توپير ولري لکه سويس . په متجانسو ټولنو کې د ملي ټولنې جوړېدل نسبتاً انسان وي . خو په غير متجانسو ټولنو کې د ملي ټولنې جوړول نسبتاً گران وي ، او هغه رڼ فکر ، قوي عزم او پرله پسې هڅې غواړي .

د ملي ټولنې د جوړولو مشکلات ديوه هيواد د سياسي انکشاف تر سيره پورې هم اړه لري . په غربي هيوادونو کې سياسي تکامل له مشخصو مرحلو نه تېر شوي دي : اول دولت جوړ او ټينگ شو ، بيا ملي ټولنه جوړه شوه او ملي وحدت مينځ ته راغی ، بيا د اقتصاد ودې ته توجه وشوه ، بيا په سياست کې عامو خلکو ته برخه ورکړل شوه او دموکراسي تعميل شوه ، اوکله چې اقتصاد ښه وده وکړه بيا د ملي عايداتو عادلانه وېش مطرح شو . ددغو بيلو بيلو سياسي مرحلو تر مينځه به ډيرش - څلوېښت کاله وخت تېرېده ، او د پاليسي په جوړولو کې به په عمومي ډول پکې حکومتونو باندې لېوډ کم وو . د مثال په ډول په دغو هيوادونو کې د دولت د نيکېدو نه وروسته ، کله به زور او کله به خوښه ، حکومتونو په خلکو باندې د ملت جوړولو پروگرام تطبيق کړ . څرنگه چې د ملت جوړولو پروگرام د ديموکراسۍ له دورې نه مخکې عملي شو ، خلکو نه شو کولی چې د ديموکراتو حقوقونه په استفادې سره د حکومت له هغو پروگرامو سره مخالفت وکړي ، کوم چې په زور عملي کيدل . دغه حال د ملت جوړولو پروسه چټکه کړه . همدارنگه د کارگرو د حقوقو د نه انکشاف له امله په دغو هيوادونو کې د اقتصادي ودې مرحله چټکه او د اقتصاد وده زياته کړه .

خو د دریمې نړۍ په هیوادونو کې د ملتونو د سیاسي تکامل مسیر له پورتنۍ مسیر نه فرق لري. د دریمې نړۍ په هیوادونو کې هم اول دولت جوړېږي، خو د دولت له جوړېدو سره سم د سیاسي تکامل ټولې او بالا اقل دوه درې مرحلې یوځای پیل کېږي. په دې اساس په دریمې نړۍ کې د دولت له جوړېدو سره سم حکومتونه مجبور دي چې د ملت جوړولو، اقتصادي ودې، دیموکراسۍ، او د ملي عایداتو د عادلانه وېش موضوعاتو په هکله هم په یووخت کې تصمیم ونیسي. کله کله دغه بېلې بېلې پروسې سره تصادم کوي او تصادم بیا سیاسي ناکراري پیدا کوي. د مثال په ډول په هغو ټولنو کې چې بېل بېل قومونه ژوند کوي، که د ملي ټولنې جوړښت پوخ نه وي کېدای شي چې له دیموکراسۍ نه د قومي اختلافاتو د تقوینې لپاره استفاده وشي، ملي وحدت نور هم کمزوری شي، اوسپنې ناکراري را منځ ته شي. په دې حال کې ضروري ده چې د دولت له جوړېدو نه وروسته د ملي ټولنې د جوړېدو په لار کې هڅې وشي ځکه که ملي ټولنه جوړه نه شي نورې سیاسي مرحلې که کلمه یې هم وی سیاسي ناکراري پیدا کوي او هغه په خپل وارد اقتصادي ودې، د دیموکراسۍ تکامل او ملي یوالي ته ناوړه رسوي.

په غیر متجانسو ټولنو کې د ملي ټولنې د جوړېدو ښه شکل د ټولنې په هویت باندې موافقه ده. د ملي ټولنو په هویت کې د اکثریت قوم عمده رول لري. په جهان کې اکثر دولتونه قومي هویت لري. په اروپا کې دا حکم بالکل عام دی. فرانسه، جرمني، پولېنډ، هنګري، یونان او یو شمېر نور هیوادونه یې څرګند مثالونه دي. د امریکې ټولنه که څه هم له مختلفو قومونو نه جوړه ده، او ځینې خلک په خپلو کورونو او خصوصي معاملاتو کې په خپلو قومي ژبو غږېږي او خپل رسم او رواج مراعاتوي خو په سیاسي ژوند کې دوی ټول امریکا د یوې ټولنې په صفت مني. تقریباً ټول په انګریزي خبرې کوي، له بل هر هیواد نه زیات امریکې ته وفادار دي، او د ټولنې د اکثریت د قوم یعنی د انګلو سکس حاکم نقش د ملي ټولنې په هویت کې مني. زموږ په منطق کې هم د اکثریت دولتونه هویت په قومي اکثریت پورې تړلی دی. د مثال په ډول په ازبکستان، تاجکستان، ترکمنستان، ایران، ترکیه او عربي هیوادونو کې که څه هم هم قومي اقلیتونه شته، د دولتونو هویت د قومي اکثریت هویت ته منسوب دی.

د ملي ټولنې د جوړېدو د پاره ضروري ده چې د يوه غځير متجانس هيواد ټول قومونه د دولت او ملي ټولنې په هويت باندې موافقه وکړي، او دولت ددغه هويت د تعميم په لاره کې هڅې وکړي. لکه چې دمخه مې وويل ددولت او ملي هويت په تعيين کېدلو کې داکثريت قوم هويت مهم رول لري. په دې ارتباط دژبې موضوع خورا مهمه ده. ملي ټولنه ملي ژبې ته ضرورت لري، چې په هغې باندې د ټولنې ټول قومونه سره مفاهمه وکړي. له سويس او کوم بل مملکت نه پرته په نورو ټولو هيوادونو کې ملي ژبه د ملي ټولنې په جوړېدو کې لوی نقش لري. هغه ټولنې چې ملي ژبې نه لري، هلته ملي وحدت کمزوري وي. خو په قومي لحاظ په غير متجانس هيواد کې طبعاً ددولت له جوړېدو سره سم ټول خلک په يوه ژبه مفاهمه نه کوي. دا ددولت وظيفه ده چې بې له دې نه چې خلکو ته خاص تکليف ايجاد کړي، ملي ژبې ته ورو ورو عمومييت ورکړي. زمونږ په منطقه کې د ايران دولت په دې برخه کې ډېر مولق دي سره له دې چې په ايران کې د فارسي ژبو شمير په سلو کې د شپږو په شاوخوا کې دي. صفويان، قاجاريان، پهلويان او اوس اسلامي رژيم د ملي ژبې په هکله موافق وو او نورو قومونو له بې حق ورنکړ چې د فارسي ژبې د ملي حيثيت په هکله تغير راولي. د مرکزي اسيا لوي جوړشوي دولتونه لکه تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان هم ددغو هيوادونو د قومي اکثريت ژبه د ملي ژبې په صفت پېژني. د تعميم دپاره بې هڅې کوي او قومي اقليتونو ته تشويق کوي چې د خپلو قومي ژبو برسېره نورې ملي ژبې هم زده کړي. د ملي هويت روزنه د ملي ژبې د تعميم نه برسېره د واحد ملي کلتور ودې ته هم ضرورت لري. هغه وخت چې د ملي ژبې موضوع حل شي په هيواد کې اقتصادي فعاليت د هيواد بيلې بيلې برخې سره ونښولي معارف وده وکړي او مفاهمې ته عامه وسايل عمومييت پيدا کړي د ملي کلتور وده ډېره چټکه کوي.

د ملي ټولنې د جوړولو دوهم عمده حساس د هيواد د وگړو تر مېنځ قانوني مساوات دي. که يوه ټولنه په قومي او ملي لحاظ متجانسه هم وي تر څو پورې چې د هغې وگړو ته مساوي حق ورنکړای شي هلته ملي ټولنه نه شي جوړېدای. همدغه دليل دی چې د فرانسې له انقلاب نه دمخه په اروپايي هيوادونو کې ملي ټولنې نه وې جوړې شوې. تر هغه دمخه د اکثر هيوادونو وگړي په قانوني ډول په بيلو بيلو طبقو وېشل

شوي وو او د قانوني مساوات خاوندان نه وو. په بالفعل ډول د خلکو لږ مېنځ قانوني مساوات د ملي ټولنې د جوړېدو د پاره حتمي دی. د ملي ټولنې ټول وګړي بايد دا حق ولري چې د جمهوري رياست او صدارت نه نيولي تر ولسوالي پورې هر دولتي مقام د لياقت او يا د خلکو د خوښۍ له لارې تر لاسه کړي. د ملي ټولنې هېڅ وګړي بايد د قومي، جنسي، مذهبي شتمني او طبقاتي توپيرونو له امله د دولتي مقامونو له نيولو نه محروم نه شي. (په افغانستان کې د دولت او حکومت رليسان له دې امر نه په ديني لحاظ مستثنی دي ځکه چې د دولت او حکومت مشران بايد سنيان وي.) همداراز د ملي ټولنې غړي بايد وګړای شي چې د لياقت په درلودلو سره په هره تعليمي مؤسسه کې غړيتوب تر لاسه کړي او د ملي ټولنې هروګړي بايد د اقتصاد په دولتي او خصوصي سکتورونو کې بېي له کوم تبعيض نه د کار کولو حق ولري. لنډه دا چې په اجتماعي، سياسي او اقتصادي چارو کې بايد د ملي ټولنې د غړو تر مېنځ «قومي» سکتې، قبيلوي، ديني او طبقاتي توپيرونو پر اساس تبعيض ونه شي.

قانوني مساوات که څه هم د ملي ټولنې د جوړېدو عمده اساس دی تر څو پورې چې په ملي هویت باندې موافقه نه وي حاصله شوي، قانوني مساوات نه شي کولای چې د ملي ټولنې د جوړېدو پروسه پرمخ بوځي. په ځينو غير متجانسو ټولنو کې چې د ملي هویت موضوع نه وي حل شوې، د موګراسي، چې د قانوني مساوات اعلي شکل دی حتی سياسي ناکرارۍ مېنځ ته راولي، او د ملي ټولنې مشکل نور هم زياتوي. په دې اساس د ملي ټولنې په هویت باندې موافقه او د ملي هویت تعميم د ملي ټولنې د جوړېدو او سياسي انکشاف پاره لومړی ضروري شرط دی.

په افغانستان کې د ملي جوړېدو په لار کې په زړه پورې پرمختګ نه دی شوې. دغه امر درې عمده عوامل لري: قومي فرلونډه، په عمومي ډول د حکومتونو بې پروايي او کله کله په يوه وخت کې د سياسي انکشاف له بيلو بيلو مرحلو سره مخامخ کېدل، او د ملت جوړولو لپاره د يوې واضح ستراتيژي نشتوالی.

په افغانستان کې بيل بيل قومونه ژوند کوي. که څه هم د قومونو تناسب په هکله بې د علماو د تخمينونو تر مېنځ توپير شته خو ډير پوهان په دې نظر دي چې د افغانستان نفوس لا اقل په سلو کې پنځوس پښتانه په سلو کې ۲۶ تاجک په سلو کې ۸ هزاره، ۸ ازبک او په سلو کې

شپږ چار ايماق دي . دنورو قومونو لکه ترکمنانو، بلوڅانو، نورستانيو، پشه يانو او براهويانو تناسب ډير کم دی. څرنګه چې افغانستان له قومي لحاظه يوه غيره متجانسه ټولنه ده، له بيلو بيلو قومونو نه د ملي ټولنې جوړول اسان کار نه دی. دغه کار روڼ فکر، معقوله ستراتيژي، لسوي عزم او دوام داري هڅې غواړي. په افغانستان کې د سياسي انکشاف هڅې هم د دولت جوړولو له مرحلې څخه نه دي اوښتي، او کله کله چې دولت جوړولو نه برسیره نورو موضوعاتو ته توجه شوې ده، حکومت د سياسي انکشاف نه بيلو بيلو مرحلو سره په يوه وخت کې مخامخ شوي او دغه حالت د ملت جوړولو پروسه له مشکلاتو سره مخامخ کړې ده. خود ملي ټولنې په جوړېدو کې تر ټولو نه مهم د حکومت د مشرانو سياسي پوهه، سياسي ثبات او جرئت او د واضحي معقولي ستراتيژي درلودل دي. په دې برخه کې د افغانستان پخوانيو حکومتونو غټې نيمګړتياوې درلودې.

د افغانستان د دولت تېره د احمد شاه بابا په لاس ايښودل شوې ده. احمد شاهي دولت که څه هم د ډير وخت لپاره قومي دولت و خو سدوزي واکمنو د ملت جوړولو لپاره کومه واضحه ستراتيژي نه درلوده او اداري يې هم د امپراتوري شکل درلود. په دې ډول د سدوزيو په دوره کې په افغانستان کې دملي ټولنې دجوړېدو په لار کې کوم موثر پرمختګ ونه شو. داحمد شاه بابا دولت دده د لمسيانو او د محمد زي زمامدارانو په لومړيو کلونو کې ډير کمزوري شو. نوی نسبتاً قومي دولت د امير عبدالرحمن خان په لاس جوړ شو. د امير عبدالرحمن خان او امير حبيب الله خان په دورو کې ډيره توجه د دولت جوړېدو ته وشوه. او دملي ټولنې جوړولو او اقتصادي ودې ته کومه خاصه پاملرنه ونه شوه. د شاه امان الله خان په دوره کې دملت جوړولو اقتصادي ودې او دموکراسي پروسې ټولې چارې پخواي شروع شوې خو د ملت جوړولو هڅې يې نيمګړې وې او د ملي هویت په هکله يې قاطعيت او وضاحت نه درلوده. د ملي هویت کوم هغه نسبتاً ضعیف شکل چې وړاندې شوي وو هغه هم په جدي ډول عملي نه شو. شاه امان الله دخلکو د قانوني مساوات په هکله کلکې هلې ځلې وکړې خو څرنګه چې د مخه مې وويل تر څو پوري چې د ملي هویت موضوع نه وي حل شوې ملي ټولنه يوازې د قانوني مساوات په ستنه باندې نه شي جوړېدلای. د ۱۹۲۹ کال اغتشاش نه يوازې دا چې دملت جوړولو

اقتصادي ودې او ديموکراسي پروگرامونه ناکام کړل بلکه دولت يې هم دومره کمزوری کړ چې وروسته محمد نادر شاه او صدراعظم محمد هاشم خان د دولت د ټينګېدو لپاره ډیرې هلې ځلې وکړې. د صدراعظم محمد هاشم خان دغه ستراتيژي چې د اکثریت قوم او ژبه (پښتون او پښتو) په ملي هویت کې اساسي برخه ولري ، عملي ستراتيژي وه . خو حکومتونو د هغه په تطبيق کې له قومي عزم نه کار وانه خيست او په نتيجه کې د ملي ټولنې د جوړېدو په لاره کې دغه لومړی ستراتيژي ناکامه شوه . د صدراعظم شاه محمود خان او صدراعظم محمد داود خان په دورو کې د ملي ټولنې له جوړېدو نه اقتصادي ودې ته زياته توجه وشوه او محمد ظاهر شاه د مشروطې پاچاهي په دوره کې يو ځل بيا د ملت جوړولو اقتصادي ودې او ديموکراسي پروسې ټولې يوځای پيل شوې . د ملي هویت په هکله د محمد ظاهر شاه ستراتيژي دا شوه چې پښتو او دري به رسمي ژبې وي او پښتو به بزميره پر هغه په دې چې د اکثریت ژبه ده ملي ژبه هم وي . که څه هم دا يوه مغولنه ستراتيژي وه خو د نهمېل په لاره کې يې هيڅ ډول موثر ګامونه وانه خيستلای شو . سره له دې چې محمد ظاهر شاه د خلکو د قانوني مساوات په هکله موثرې هلې ځلې وکړې ، خو څرنگه چې ملي هویت پوځ نه وه ددغې دورې له ځينو ليبرالي آزاديونو نه د قومي اختلافاتو د تقوې په لاره کې استفاده وشوه او د ملي ټولنې د جوړېدو پروژه يو ځل بيا ناکامه شوه . د محمد داود خان په دوهمه دوره کې ديموکراسي له مينځه ولاړه ، د ملي وحدت په هکله کوم واضح فورمول طرح نه شو ، او د دولت په استحکام او اقتصادي ودې باندې ټينګار وشو . د کمونستانو په دوره کې خلقيانو د ملي وحدت پر ځای پر طبقاتي جګړې باندې ټينګار وکړ . او پرچميانو ، خصوصاً د کارمل په دوره کې قومي اختلافات تشويق کړل او غوښتل يې چې خپل حکومت د قومي اقليتونو په مرسته ټينګ کړي . کمونستانو نه ديموکراسي هيڅ اهميت نه درلوده ، او د جګړې دوام دوی ته ددې موقع برنګره چې د اقتصاد په برخه کې کوم موثر کار وکړي . د برهان الدين رباني په دوره کې دملي وحدت ځای قومي جګړو ونيمو ، ديموکراسي خو څه چې حتی د افرادو عادي حقوق هم د " حکومت " او ټوپکچيانو له خوا تر پښو لاندې شول . اقتصاد په تېره ودرېد او دولت يوازې په بين المللي سطحه کې يو ضعیف قانوني موجوديت درلود . د طالبانو دولت او ملت جوړولو ستراتيژي لا تر اوسه پورې معلومه نه ده .

په دې ډول افغانستان کې د ملي ټولنې د جوړېدو په لاره کې موږ کامونه نه دي اخیستل شوي. څرنگه چې د مخه مې وویل تر څو پورې چې په غیر متجانسو ټولنو کې د ملي هویت موضوع نه وي حل شوې د ملي ټولنې جوړېدل ډیر کران کار وي.

د ملي هویت په تعین کې د ژبې موضوع ډیر اهمیت لري. مخکې له دینې چې انگریزانو نیمایي پښتانه له افغانستان نه بېل کړل پښتو په افغانستان کې دومره غټ اکثریت درلود چې پښتو باید د افغانستان یوازنی رسمي او ملي ژبه وای. اوس هم، لکه چې دمخه مې وویل، په افغانستان کې د پښتو شمیر په سلو کې له پنځوسو نه ډیر دی، او په دې اساس پښتو باید رسمي او ملي ژبه وي. خو پښتو تر ډیره وخته پورې رسمي اهمیت نه درلود او کله چې به په تیوري (قانون) کې هې نه د ملي هویت په تشخیص کې اهمیت ورکړ شو، په عمل کې به نه یوازې دا چې پښتو نسبت درې نه او لوېت نه درلود. بلکه په واقعیت کې پښتو دوهمه درجه او محکومه ژبه وه. په یوې غیر متجانسې ټولنې کې واره قومي اقلیتونه له خپلو ژبونه برسیره ملي ژبه زده کوي. په افغانستان کې له هغو ورو لومونو لکه نورستانیانو، پشه یانو، او بلوڅانو نه پرته چې له پښتو سره په ګډه ژوند کوي نورو قومي اقلیتونو پښتو نه ده زده کړې، او رسمي چارې ددوی په منطوقو کې په درې اجرا کېږي. برسیره پر هغه د قانون او واقعیت ترمنځ دومره غټ تفاوت موجود دی چې د دولت لوی مامورین که څه هم پښتانه دي، په پښتو نه شي غږېدی. په دې ډول د ملي هویت په برخه کې د افغانستان سیاسي انکشاف له تضاد نه ډک دی. قانون او د دولت پالیسي په تیوري کې د پښتو د تعمیم حکم کوي خو په عمل کې پښتو یوه محکومه ژبه ده. ددغه تضاد نتیجه داده چې د ملي هویت د تعین او تعمیم په هکله هم پښتانه او هم ځینې قومي اقلیتونه له حکومتونو نه ناراضه دي. د قومي اقلیتونو ځینې پښتون دښمنه ډلې چې وینې پښتو د پښتو له منطقي نه دیاندي مروجې ژبه نه ده غواړي د پښتو نظري تفوق د ملي هویت په تعین کې له منځه لاړ شي. له بلې خوا د پښتو د تعمیم طرفداران په دې ناراضې دي چې پښتو یوازې په تیوري کې ملي او رسمي ژبه ګڼله شوې خو په عمل کې هغه نه یوازې رسمي حیثیت نه لري بلکه ډیر مامورین ورباندې ملنډې وهي. دواړه ډلې د تیوري او عمل توافق غواړي: د پښتو مخالفین غواړي چې پښتو د ملي هویت په تعین کې

عمده رول ونه لري . برعکس پښتانه غواړي چې دولت دې د ملي هویت په تعیین کې پښتو ته خاص اهمیت ورکړي او بیا دې ددغه ملي هویت د تعمیم دپاره کلکې هڅې وکړي او د قانون حکم دې عملي کړي . په دې ډول دواړه خواوې له دولت نه ناراضي دي .

په هغو هیوادونو کې چې د ملي هویت موضوع نه وي حل شوې په نورو سیاسي ساحو کې پر مختګ د شکو بند وی . همدغه دلیل دی چې په تیرو لسو کلونو کې په افغانستان کې د دولت کمزوري حتی د هیواد جغرافیایي یووالی له خطر سره مخامخ کړ . د افغانستان حکومتونو اوځینې سیاسي ډلو یا په ناپوهۍ او یا په بې مسؤولیتي سره د افغانستان د ملي هویت او د ملي ټولنې د جوړېدو له موضوع سره برخور کړي او کوي یې . برسیره پردې چې د خلق ، پرچم او شعلي ډلو په عمل کې له قومي تعصباتو نه ځانونه ازاد نه کړل ، دوی د ملي هویت له موضوع سره هېڅ علاقه ونه ښودله . په ۱۹۷۱ کې چې په ولسي جرګې کې دا بحث روان و ، چې د دولت د نامورینو باید دواړه رسمي ژبې یعنې پښتو او دري زده وي ، د پرچم او خلق ډلو دایموه کلابه موضوع وبلله او دمشکل په رفع کې یې برخه وانه خيستله ، کمونسټانو به دايم ملي موضوعاتو ته په ټیټه سترګه کتل . او ښکار به یې کاوه چې طبقاتي فرقونه روا سیاسي فرقونه دي . دوی د ملي داعیمې پلویانو ته تنګ نظره ناسیونالستان وبلل . بنسټ پالو اسلامي ډلو هم نه یوازې د ملي هویت د تشخیص او تعمیم موضوع مهمه نه بلکه دوی هغه داسلامي اتحاد سره متضاده گڼله او مخالفت یې ورسره کاوه . خو کله چې د کمونسټانو حکومت سقوط وکړ ، دغو ډلو یا ستمي غړ جګ کړ او یا یې له دې چې د ملي وحدت کوم فورمول وړاندې کړي په قومي تعصباتو کې منحط پاتې شول . سره له دې چې په تیرو پنځو کلونو کې د ملي وحدت موضوع د افغانستان په سیاست کې ډیره مهمه موضوع شوې وه دغو بنسټ پالو ډلو جمعیت اسلامي او حزب اسلامي تر اوسه هم د ملي وحدت او ملي ټولنې د جوړولو لپاره کومه غاړمول نه دي وړاندې کړې . په تیرو دوه درې کلونو کې قومندان احمد شاه مسعود له یوې خوا د ملي گرایي او افغاني ناسیونالزم دعوی کوي . خو له بلې خوا له افغان او پښتو سره حساسیت لري او هڅه یې کړې چې حتی د ځینو دولتي موسساتو منل شوي پښتو نومونه ورک کړي او په ځای یې ایراني اصطلاحات عام کړي . اسلامي حزب که څه هم په تیرو څلورو کلونو کې قومي موضوعاتو

نه لږ متوجه شوی دی خو دغه بدلون یو تکنیکي حرکت دی او په نیوړی کې حزب اسلامي تر اوسه پورې د ملي وحدت موضوع نه په اهمیت قایل نه دی. همدارنګه عبدالرشید دوستم او حزب وحدت د فیدراسیون خبرې کوي، د قومي اقلیتونو دپاره نور حقوق غواړي، خو دوی دا خبره نه کوي چې په ملي سطح کې به د قومونو روابط په کومو اصولو ولاړ وي، او د ملي هویت فورمول به څه وي.

د ملي ټولنې د جوړولو دپاره ناپېیلو ملي او سیاسي اشخاصو هم د کوم پاڅه فکر محصول ستراتیژي نه وه وړاندې کړې. ځینې کسان بې له دې چې د ملي ټولنې په جوړولو کې د ژبو او ملي ټولنې اهمیت وڅیړي د پښتو دملي حیثیت او تعمیم طرفدارانو او مخالفینو ته بد وایي. دوی بې له دې چې د ملي وحدت د ټینګندو لاره توضیح کړي، په بې محتوا شعارونو سره خلک ملي وحدت ته بولي. په دې کې شک نه شته چې ملي وحدت یو عالي هدف دی، خو دملي وحدت ټینګدل تر هر څه دمخه د ملي هویت تعیین او تعمیم ته ضرورت لري. دغه ډول ملت پالان یا دملي هویت تعیین او تعمیم په اهمیت نه پوهیږي او پاته غواړي چې د یوې مهمې موضوع په هکله موقف ونیسي. ځینې نور نش په نامه ملت پالان د وطن پالنې او ملي وحدت تر مینځ فرق نه شي کولی. دوی په دی ټینګار کوي چې یوازې د وطن مینه (patriotism) کفایت کوي چې خلک ورباندې ټول شي، اوملي وحدت تر لاسه شي. خو دوی په دې نه پوهیږي چې له سویس نه پرته ممکن په بل هیواد کې یوازې د وطن پالنې په احساس باندې ملي ټولنه نه وي جوړه شوې وطن پالنه د ملت پالنې یو اساسي رکن دي. اما یوازې په وطن پالنه باندې ملي ټولنه نه جوړیږي. په هغې ټولنه کې چې په ملي هویت باندې موافقه نه وي شوې هلته حتی د وطن په حدود باندې نزاع کیږي او اکثر داسې واقع کیږي چې په یوې مخکې باندې بیل بیل قومونه د وطن دعوی کوي. ددې ادعا بڼه مثال دا عرابو او اسرائیلو دعوی ده چې دواړه فلسطین ته خپل وطن وایي او دغه دپاره حاضر دي چې له خپل ژوند نه تیر شي. څرنګه چې دوی په ملي هویت باندې موافق نه دي له عین خاورې سره ددوی تعلق مشکل نه شي رفع کولی، او ددې امکان ډیر کمزوري دي چې دوی به په یوې ملي ټولنې کې سره ګډ ژوند وکړي. په بین المللي سطح کې ددغه حکم، چې یوازې وطن پالنه دملي ټولنې سره ګډ ژوند وکړي په بین المللي سطح

کې ددغه حکم، چې يوازې وطن د جوړېدو دپاره کفايت نه کوي، بل بڼه مثال په شمالي ايرلينډ کې د کاتوليکانو او پروټسټانانو اختلاف دی. په افغانستان کې ددغه حکم بڼه مثال د قوماندان احمد شاه مسعود مولف دي. په تيرو څلورو کلونو کې هغه او د هغه ملګرو دملت پالنې او د وطن پالنې دموي کړې دي. ددوی ډير پښتانه مخالفين هم خانو نه وطنپالان او ملت پالان بولي، خو څنگه چې دغه دواړه ډلې د ملي هويت په موضوع باندې سره توافق نه لري، دوی نه يوازې له يوه او بل سره مشترکه مبارزه نشي کولی بلکه په متقابل سترګو کې ناستې دي، سره له دې چې دواړه ډلې د وطن پالنې او ملت پالنې ادعا کوي. په دې اساس د هغو "روښانفکرانو" نظر چې وايي يوازې د وطن پالنې په شعارو باندې ملي ټولنه جوړېدلی شي، پوخ نظر نه دي.

ځينې نور تش په نامه ملت پالان د موجود حال (Status-quo) دوام غواړي. دوی هغه کسان چې د ژبو د سياسي اهميت په هکله غږېږي پر فاشزم متهموي، او غواړي چې د ملي هويت د تعين په مساله کې د ژبې اهميت نفی کړي. خو څنگه چې دمخه مو بحث وکړ موجود حال نه پښتو او نه د قومي اقليتونو ځمکودلوته دمنلو وړ دي. دغه حال د سيکا لوزي په اصطلاح پېژندګلوی ناموافق لوب (cognitive dissonance) منځ ته راوړي او هغه د خلکو نه رضایت زیاتوي.

زما په فکر د ملي وحدت دپاره لار پيدا کول اوس هم يو ډير مهم سياسي ضرورت دي. ترڅو پورې چې قومي روابط د سياسي عدل او صداقت په اصولو ونه درېږي، ملي هويت تعين او تعميم نه شي، د افغانستان سياسي انکشاف به په ښویدونکي پېنځ ولاړوي. له اساسي موضوعاتو نه ټيټه مشکل نه شي رڼع کولی. د افغانستان سياسي ډلې او سياسي شخصيتونه بايد په دې برخه کې ژور فکر وکړي، او کلک موقف ونيسي.

د ملي ټولنې د هويت په هکله بايد د قومونو د وګړو شمير او ځينې تاريخي واقعيتونه په نظر کې ونیول شي. په دې کې شک نه شته چې د افغانستان له ټولو قومونو نه د پښتو شمير ډير دی. دا هم ښکاره ده چې پښتون او افغان په اول کې مترادفې کلمې وي او وروسته د افغان نوم حاوي شو، او د هيواد لول وګړي يې په غېم کې ونیول او د وطن په انساني قوانينو کې په همدغه مفهوم ومنل شو. همدغه دليل دی چې د دولت هويت تل افغان و. په نړۍ کې افغانستان يوازنی افغان دولت دی. زمونږ په سيمه کې نور قومونه هم ځانګړې دولتونه لري. تاجکستان،

ازبکستان، ترکمنستان ایران ټول قومي دولتونه دي. ددغو ټولو دولتونو هویت د هر هیواد د اکثریت په قوم پورې تړلی دی. څرنګه چې په افغانستان کې پښتون له ټولو قومونو نه لوی قوم دی، د ملي ټولنې هویت باید افغان وي. په دې اساس که له اول نه د افغانستان سیاسي انکشاف د نورو دېرو هیوادونو د سیاسي انکشاف مسیر تعقیب کړي وای پښتو باید د افغانستان یوازنی رسمي او ملي ژبه وای او هغه باید اوس د افغانستان د ټولو اوسیدونکو د تفاهم وسیله وای. خو په افغانستان کې سیاسي انکشاف له نور مال مسیر نه اوښتی دی، او سره له دې چې د پښتو نفوس په سلو کې تر پنځوسو نه زیات دی ګڼ شمیر اقلیتونو د پښتو پرځای دري زده کړي، او مونږ باید دغه واقعیت د ملي ټولنې په جوړولو کې په نظر کې ونیسو. په دې اساس به داوي چې پښتو او دري دواړه رسمي ژبي وي. خو سیاسي عدالت، تاریخي واقعیت او په هیواد کې د پښتو اکثریت دا حکم کوي چې پښتو دی د افغانستان ملي ژبه هم وي. په دې ارتباط زما موقف د ۱۹۶۲ کال د اساسي قانون چې د مشروطې پاچایي په لسیزې کې حاکم وو ورته دي. د ۱۹۶۲ کال اساسي قانون پښتو او دري د رسمي ژبو او پښتو د هیواد د ملي ژبې په صفت پېژندلی وه، خو د اساسي قانون دغه حکم به تطبیق نه شو، او په رسمي چارو کې حتی د پښتو په منطوقو کې هم یوازې دري مروج وه. دغه حالت برسیره پردې چې دملي هویت له تعمیم سره مرسته نه کوله په پښتو باندې ظلم و. او پښتو ته د منلو وړ نه و.

څرنګه چې مې دمخه بحث وکړ، ژبه د ملي هویت په تعیین کې لوی نقش لري. که د افغانستان تاریخ او د پښتو شمیر په نظر کې ونیسو، له پښتو نه پرته بله ژبه نه شي کولی چې په افغانستان کې ملي حیثیت پیدا کړي. د پښتو د ملي حیثیت مخالفین تر اوسه په دې دي قادر شوي چې د پښتو په مقابل کې بدیل وړاندې کړي. که هدف متحد افغانستان او د ملي ټولنې جوړېدل وي باید پښتو د ملي ژبې په صفت ومنله شي او د تعمیم ملاتړ یې وشي، خو د افغانستان ځینې "روښانفکران" اوسیايي ډلې له دغه فکر سره حساسیت لري، که څه هم ژبه د ملي هویت په تعیین او دملي ټولنې په جوړېدو کې په عمل او تېوري کې لوی رول لري. په دوی کې ځینې لایادې علمي په وجه یاد پارونې په مقصد په هغو کسانو او ډلو باندې د فاشستي نور لګوي چې هغوی پښتو نه په ملي حیثیت قابل دی او په تعمیم باندې یې

لښکرګوي. که د ملي ژبې ټاکنه او د هنري تعميم فاشستي حرکت وي نو له سويس او کومه بل ملک نه پرته به په ټوله دنيا باندې فاشزم مسلط وي. خکه چې د نړۍ د هيوادونو لوی اکثريت رسمي او ملي ژبې لري.

د هيواد ملي او رسمي ژبه زیاتره یوه وي. خو په ځینو هيوادونو کې له یوې ژبې نه زیاتې رسمي ژبې وي. زه نه غواړم دلته د فاشزم په هکله څه ولیکم. بس دومره ویل غواړم چې فاشیزم درې عمده مشخصات لري: فاشیزم قاید پرسته وي، فاشیزم د دیموکراسۍ پر ضد وي او افراد ته د دولت په مقابل کې حقوق نه ورکوي، او په غیر متجانسو ټولنو کې فاشزم دیوه خاص نژاد، قوم، دین، یا طبقي خلکو ته نسبت نورو ته لسانوني او عملي امتیازات ورکوي. په افغانستان کې د فاشزم ټاپه د کمونستانو له خوا په ملي شخصیتونو او دلو باندې په ناروا ډول ولګول شوه. اوس غیر کمونستي اشخاص او دلي هم د کمونستانو په پیروي دغه اصطلاح استعمالوي. د مثال په ډول د افغان ملت ګوند په دې لښکرګوي چې د پښتو تعميم د ملي هویت د روزنې او دملي ټولنې د جوړېدو لپاره ډیر مهم ضرورت دی. د پښتو د تعميم مخالفین کله کله افغان ملت د فاشزم په تور متهموي خو د افغان ملت د مخالفینو دغه ادعا یا د سیاسي فلسفې نه د مطلقې بیخبرۍ او یا د شیطان صفتي محصول دی.

د افغان ملت ګوند د خپل تاسیس له وخت نه د دیموکراسۍ ملاتړ کړي، د خدای (ج) له حاکمیت نه وروسته یې د ملت د حاکمیت پر نسب منلي او حکومت یې دایم ولس ته مسول ګڼلي، او لښکرګوي چې چې انتخابات دي هر څو کاله بعد اجراشي او حکومت دي د پارلماني اکثریت له خوا جوړ شي. څوک چې په سیاسي فلسفه کې لږ څه معلومات ولري، پوهیږي چې دیموکراسۍ او فاشزم سره متضاد مکتبونه دي او هغه دلي چې دیموکراسۍ مني هغوی هیڅکله فاشزم نه شي تحمل کولی. دافغان ملت ګوند ګرڼلاره د فاشزم سره په ښکاره مخالفت وایي چې هر فرد ځینې حقوق لري چې دولت نه شي کولی هغه ورنه سلب کړي. همدارنګه په اقتصادي چارو کې د افغان ملت ګوند د اجتماعي عدالت ملاتړ کوي، پداسې حال کې چې فاشستي ګوندونه اکثره د جګو طبقو امتیازاتو د خوندي کېدو لپاره هلی ځلي کوي. یواځنې لکۍ چې پخوا یې کمونستان هڅول، او اوس ستمیان هڅوي چې افغان ملت په فاشزم منهم کړي دادی چې دافغان ملت ګوند د پښتو دملي حیثیت او تعميم په هکله کلک دریځ غوره کړي، او دا دې علمو اوپاد شیطان صفتو

اشخاصو او دلو لپاره د فاشزم معنی لري . خو څرنګه چې دمخه مې بحث وکړ ، د ملي ژبې تعین او تعمیم په ډیرو هیوادونو کې مروج دي . زموږ په منطقه کې هم ټول دولتونه ملي ژبه لري . د مثال په ډول په ایران کې یوازې فارسي ملي او رسمي ژبه ده ، په ترکیه کې یوازې ترکی ملي او رسمي ژبه ده ، په ټولو عربي هیوادونو کې یوازې عربي ملي او رسمي ژبه ده ، په تاجکستان کې یوازې تاجکي ملي او رسمي ژبه ده ، په پاکستان کې یوازې ازبکي ملي او رسمي ژبه ده ، په پاکستان کې یوازې اردو ملي او رسمي ژبه ده او په هند کې لا اقل په نیوري کې هندي ژبه ملي ژبه ده . که د پښتو له تعمیم نه د افغان ملت ملاتړ ددغه ګوند د فاشستي دلیل وی ، په دې اساس دغه پورته ذکر شوي دولتونه هم باید فاشستي خاصیت ولري . اما د اعلمی حکم نه ، بلکه د پښتو د مخالفینو پرلې دي .

د ملي هویت تعین او تعمیم یوه داسې اساسي موضوع ده چې له دغه کار نه پرته د ملي ټولنې جوړول ګران وي . همدارنګه تر هغو چې ملي هویت تعمیم نه شي ، د هیواد د بیلو بیلو قومونو د ملتیا لاندو تر مینځ اتحاد هم ګران کیږي . هر کله چې د ملي هویت مشکل رفع شو ، بیا د افغانستان د ټولو قومونو ملت یا لان په یوه سیاسي سټګر کې د اسلام ، استقلال ، دیموکراسي ، د افرادو حقوق ، پرمختګ ، برکت ژوند او ډیوي مدني ټولنې لپاره په ګډه مبارزه کولی شي . په افغانستان کې همدا اوس د ملتیا لاندو د بې اتفاقي پولوي عامل د ملي هویت او ملي ژبې د نه تعمیم مسأله ده .

څرنګه چې دمخه مې بحث وکړ په ملي ټولنه کې دا هم ضرور وي چې د ټولنې ټول وګړي د مساوي حقوقو او وجایو خاوندان وي . که د کوم قوم ، کومې ژبې او یا کومې منطقي خلکو نه قانوني او یا بالفعل امتیازات ورکړل شي او دنورو قومونو له خلکو سره د تبعیض سلوک وشي ، دغه حالت د ملي ټولنې له جوړېدو سره مرسته نه کوي . د افغانستان ټول هغه اوسېدونکي چې د دولت او ټولنې افغاني هویت ومنې او د هیواد په رسمي اوملي ژبو باندې وغږېږي کولی شي چې د ولسوالي نه نیولې ان تر جمهوري ریاست پورې مقامو نه د لیاقت یا د خلکو د رایو له لارې تر لاسه کړي . سیاسي ، اجتماعي او اقتصادي امتیازات باید هیڅ قوم نه منحصر نه وي . او د هیواد ټول افراد د هیواد له امکاناتو نه د استفادې متساوي چانس ولري . د ملي هویت د تعمیم تر څنګه قانوني او بالفعل

مساوات د ملي ټولنې د جوړېدو لپاره مهم دي . په افغانستان کې د قانوني او بالفعل مساوات په هکله ځينې ډلې څه شکايتونه لري . دغه شکايتونه د ملي ستم د طرفدارانو له خوا په بنکساره ډول افاده شوي . (د ملي ستم طرفداران د خپلې پخوانۍ خانگري ډلې نه برسېره د پوچم په پخواني گوند، په جمعيت اسلامي او په شوراي نظامي د پرنفوذ لري) .

د ملي ستم د مفکورې پيروان ادعا کوي چې په افغانستان کې د پښتو کولتور حاکم او د نورو قومونو کولتور محکوم دی . کولتور د يوې ټولنې د عقايدو ، رسومو ، او ژوندانه د لارې مجموعه ده . په افغانستان کې د اسلام مقدس دين د ټولو مسلمانو قومونو کولتوري چوکاټ جوړوي . څرنگه چې اسلام د ټولو مسلمانو افغانانو تر مېنځ مشترک دی په افغانستان کې د ټولو قومونو کولتور يو بل ته سره ډېر ورته دي . کوم هغه کولتوري اصل چې پښتانه له نورو قومونو نه بېلوي هغه پښتولي ده ، خو پښتولولي هېڅکله په غېريښتون قومونو باندې چا نه ده تحميل کړې . په اصل کې د امير عبدالرحمن خان د پاچايي نه راپدې خوا حتی د پښتو په منطقه کې د افغانستان بېلوېلو حکومتونو د شريعت د تعميل هڅه کړې ، او لا اټل په حقوقي او جزايي مسئلو کې يې د پښتولي ساحه ډېره محدوده کړې . څرنگه چې د ۱۹۵۰ لسيزې نه را پدېخوا هم د قبيلوي ژوند اساسات کمزوري شوي دي د پښتولي ساحه حتی د پښتو په اجتماعي مناسباتو کې هم محدوده شوې . په دې اساس دا ادعا چې پښتانه په کولتوري ساحه کې په نورو باندې ظلم کوي واقيت نه لري . که چيرې ژبه د کولتور يو مهم عنصر وگڼو نو په رسمي معاملاتو کې د پښتو محکوميت د ستميانو دغه ادعا چې پښتانه په نورو قومونو باندې کولتوري ظلم کوي ، نوره هم کمزورې کوي .

د ملي ستم د مفکورې پيروانو يوه بله ادعا داده چې په افغانستان کې د ثروت وېش د پښتو په گټه دي ، او نورو قومونو نه پکې مساوي حق نه دی ورکړ شوي . په اکثرو هيوادونو کې د ملي ثروت او ملي عايداتو د وېش په هکله مقايسوي ارقام موجود دي . خو په افغانستان کې متاسفانه د ملي ثروت او ملي عايداتو په هکله ارقام نه شته او له دې امله د ملي ستم د پيروانو دغه پورتنۍ ادعا په موثق ډول نه تاييدېدلی او نه ردېدلی شي . خو څرنگه چې په افغانستان کې مخکې د عايداتو عمده منبع ده او دمخکې د وېش په هکله يو څه ارقام شته هيله ده چې دمخکې وېش بحث به د ملي ثروت او ملي عايداتو په وېش باندې يو څه

رڼا واچوي. په افغانستان کې چې د کمونستانو د مخکو د اصلاحاتو له پروگرام نه دمخه مخکې نسبتاً په مساوي ډول د خلکو تر مینځ ویشل شوي وې، په داسې حال کې چې په ایران، ترکیه، عراق، مصر، پاکستان او هندوستان کې د مخکو د اصلاحاتو له پروگرامونو نه دمخه لویو ملاکانو په زرگونو جریبه مخکې درلودې. په افغانستان کې د مخکې د مالکیت تر اړیکې نسب نورو هیوادونو ته ډیر کم و. لویې دویرې، امریکایي مشهور مورخ په دې برخه کې تحقیقات کړي دي. هغه وایي چې د ۱۱۶۲ کال نه دمخه په افغانستان کې په سلو کې شپیتو دهقانانو خپلې مخکې خپله کولې، او په ټول هیواد کې یوازې د پر شو ملاکانو له زرو جریبونه زیاته مخکې نه درلوده. ۱ محمد حسن کاکړ، د افغانستان مشهور مورخ، د انظر لایندوي چې په افغانستان کې د مخکو ویش نسبتاً مساوي و. دی وایي چې د نفوسو ډیر والی او دمخکو کموالی د اسلامي قانون نه پیروي چې د هغه په اساس د متوفی مال د هغه د کورنۍ د ټولو غړو تر مینځ په نسبتاً مساوي ډول ویشل کېږي او د خینو پاچایانو لکه امیر عبدالرحمن خان دغه پالیسي چې له متقد و خلکو نه به یې د هغوی د سیاسي کمزوري لپاره مخکې نیولې د مخکو د نسبتاً مساوي ویش عمده دلایل دي (۲).

د کمونستانو له کودتانه وروسته دوو اجتماعي عالمانو بوشوروي ولا ډیمیر گلوخودید، او بل هندوستانی، سدهان موکرجي، د افغانستان حکومت له ارقامونه په استفادې سره د مخکې د ویش په هکله نسبتاً دقیقې مطالعې کړي دي. دواړه عالمان وایي چې د مرحوم محمد داود خان د جمهوري ریاست په دوره کې په افغانستان کې په سلو کې دوڅلوینت کورنیو له پنځو نه تر ۲۷ جریبو پورې مخکې درلوده او په سلو کې پنځه او یا کورنیو لا اقل یوڅه مخکې درلوده. دوی د خپلو څیړنو پر اساس حکم کوي چې په افغانستان کې په سلو کې څلوینت برخې مخکې د په سلو کې نهو کورنیو په لاس کې وې او دغه کورنۍ د افغانستان زمینداره طبقه بلل کېده. خو دغونښتاً نویو زمیندارو هم په اوسط ډول له ۷۵ جریبونو زیاته مخکې نه درلوده د کلو خودید او موکرجي په نظر د منطقي د نورو هیوادونو د زمیندار په نسبت ۷۵ جریبه مخکې ډیر کم شي دي (۳).

د کمونستانو دمخکو د اصلاحاتو پروگرام هم په افغانستان کې دمخکو کموالی او د مخکو د نسبتاً برابر ویش واقعیتونه ناید کړل.

کمونستان په دې فکر وو چې په افغانستان کې مخکې ډیرې او د مخکو د ملکیت تراکمه کوي دي. دوی فکر کاوه چې که دوی د طبقاتي جگړې غږ جگ کړي او مخکې له زمیندارونه واخلي او په بي وزلو خلکو بي وويشي دوی به د میلیونو افغانانو ملاتړ تر لاسه کړي. کمونستانو تخمین کړي وو، چې دوی به له زمیندارونه تقریباً شپږ ملیونه جریبه مخکې ونیسي او په بي مخکو خلکو باندې به بي وويشي.

خو دوی یوازې یو نیم ملیون جریبه اوله درجه مخکې هغو خلکونه چې له ډیرش جریبو نه بي مخکې ډیره وه ونیوله او مجموعاً یې د یو ملیون او درې لکه جریبو اوله درجه معادل مخکې په ۲۱۶۰۰۰ بی مخکو کورنیو وويشي. د کمونستانو د تخمین پر اساس له کوچیانو نه غیر، هغه وخت په افغانستان کې تقریباً ۶۲۰۰۰۰ بی مخکو کورنیو ژوند کاوه. ددې لپاره چې د یوې متوسطې کورنۍ د متوسط ژوند احتیاجات د مخکې له حاصلاتو نه تهیه شي، یو فامیل باید لا اقل ۲۰ جریبه مخکې ولري. خو کمونستانو حتی دغه محدود تعداد بي مخکو کورنیو ته له پنځه جریبه نه زیاته مخکې ورنگرایی شوه. په افغانستان کې د زراعتي مخکې د کموالي او د مخکو د نسبتاً مساوي ویش له امله کمونستانو بالکل تعجب وکړ او کله چې دا ورته ښکاره شوه چې ډیرو بي مخکو کورنیو له مخکې نه شي ورکولی بیا یې د طبقاتي جگړې خبرې سرې کړې. دغه څیړنې که څه هم د قومونو تر منځ د مخکو په ویش باندې پوره رڼا نه اچوي، خو که دا وینو چې په افغانستان کې په عمومي ډول مخکې کمې دي، د مخکو ویش نسبتاً مساوي دي، او مخکې د باید عمده منبع ده نو بیا حق لرو چې د ستمیانو د غي ادعا چې په افغانستان کې د ثروت ویش په قومي تبعیض باندې ولاړ دي، او ډیرې مخکې د پښتو په لاس کې دي د شک او تردید په سترګه وگورو. برسیره پردې کله چې گورو چې د پښتو ځینو ولایتونو کې (کنړ، لغمان، ننگرهار، پکتیا، او لوگر) نسبت نورو ولایتونو ځمکې کمې او د خلکو شمیر ډیر دي. او په ټول افغانستان کې یوازې ډیرش نمره چې هغه هم ټول پښتانه نه دي، له زرو جریبونو زیاته مخکې لري، نو زمونږ شک او تردید په نورو قومونو باندې د پښتو د اقتصادي ظلم په هکله نور هم قوي کیږي. خو څرنګه چې د مځه مې بحث وکړ تر څو پورې چې د ملي ثروت او ملي عایداتو د ویش په هکله مطلق ارقام تر لاسه نکړو د اقتصادي ظلم ادعا په قاطع ډول باندې نه ردیدلای شي، او نه

تائيديدلای شي. هغه خلک چې په يقين سره د اقتصادي تبعيض ادعا کوي بايد چې د خپلې ادعا د ثبوت دپاره موثوق ارقام وښيي.

د ملي ستم د طرفدارانو له ټولو نه لوی شکايت دا دی چې پښتو په افغانستان کې عمده دولتي پوستونه تقريباً انحصار کړي او د نورو قومونو وگړو ته يې موقع نه ده ورکړې چې مهم دولتي منصوبه تر لاسه کړي.

له نیکه مرغه دغه موضوع امریکايي څيړونکي، بارني روبین څيړلي ده. دی ليکي چې د ديموکراسۍ له لسیزې نه د مخه (۱۹۶۳ کال نه پخوا)، په افغانستان کې عمده دولتي مقامونه د مختلفو قومونو تر مېنځه داسې وېشل شوي و چې پښتو ته په سلو کې ۵۷۹، تاجکو ته ۲۹،۲ ساداتو ته ۶۴ نورو سني قومونو ته مجموعاً ۴،۵، او اهلي تشيع ته ۲،۲ برخه رسيدلي وه. د محمد ظاهر شاه د ديموکراسۍ په دوره کې بيا د مهمو دولتي مقامونو وېش داسې فرق وکړ چې پښتو ته په سلو کې ۵۶۱ تاجکو ته ۲۲ ساداتو ته ۲،۲ نورو سني قومونو ته ۵،۵ او اهل تشيع ته ۲،۲ برخه ورسیده. (۲) که څه هم ددغې احصايې پر اساس د ديموکراسۍ نه مخکې او د ديموکراسۍ په دوره کې پښتو د خپل نفوس په تناسب له خپل حق نه لږ څه زیاته برخه تر لاسه کړې خو دغه حکم تاجکانو او ساداتو په هکله هم صدق کوي په اسلامي ټولنه کې سادات خاص موقف لري او دا د تعجب وړ نه ده که څه هم د ساداتو شمير په سلو کې حتی یو هم نه دی. دوی له ديموکراسۍ نه د مخه ۶،۲ او د ديموکراسۍ په دوره کې ۲،۲ عمده دولتي مقامونه تر لاسه کړي و. خو دا تعجب خاي دی چې د ملي ستم د مفکورې ډیر پيروان تاجکان دي. او سره لدې چې د تاجکانو شمير په سلو کې له ۲۶ نه زیات نه دي دوی له ديموکراسۍ نه د مخه په سلو کې ۲۹،۲ او د ديموکراسۍ په دوران کې په سلو کې ۲۲ برخې مهم دولتي مقامونه تر لاسه کړي وو. په واقعيت کې د ديموکراسۍ په دوره کې په مهمو دولتي مقامونو کې د شمير په تناسب د تاجکو برخه تر پښتو نه زیاته وه. د بارني روبین احصايه یو جدي تبعيض ته د اهلي تشيع خصوصاً د هزاره گانو په مقابل کې په گوته کوي. ویل کيږي چې په افغانستان کې د اهل تشيع شمير په سلو کې له لږو څخه ډیر دي خو ددوی برخه په عمده دولتي مقامونو کې د ديموکراسۍ نه پخوا ۱،۸ او وروسته ۲،۲ وه. د ملي ټولنې په جوړېدو کې

باید دا ټکي په نظر کې ونیول شي او هڅه وشي چې د دولتي مقامونو په نیولو کې د قوم پر اساس تبعیض ونه شي.

ددغو ارقامو له بحث نه منظور دا نه دی چې په افغانستان کې په قانون او عمل کې د خلکو تر مینځ پوره مساوات ټینګ دي. که څه هم د محمد ظاهر شاه د نیمګړې دیموکراسۍ په دوره کې کوم خاص قانوني امتیاز هیڅ قوم ته نه و ورکړ شوی، ددې امکان موجود دی چې په عمل کې به له ځینو سره د تبعیض سلوک شوي وي، خو د ملي ټولنې د جوړېدو لپاره دغه ډول تبعیضونه باید مشخص شي او باید ورسره مبارزه وشي، نه دا چې په یوه قوم باندې د امتیاز توروته ولېږل شي. لنډه دا چې د ملي ټولنې جوړېدل دوه غني ستنې غواړي: په ملي هویت باندې موافقه او د هغه تعمیم او د هیواد د ټولو وګړو د پاره په عمل او نظر کې قانوني مساوات. د قانوني مساوات په هکله د افغانانو تر مینځ کوم کلک اختلاف نشته، له کومو قومونو سره چې د مساوات سلوک نه دی شوي لکه هزاره ګان هغوی ته باید په نظر او عمل کې پوره قانوني مساوات ورکړل شي. له نزاع نه ډکه موضوع د ملي هویت او د ژبو موضوع ده. هر کله چې د پښتو د تعمیم غوښتنه کېږي ځینې خلک ددغې غوښتنې ته فاشستي غوښتنه وايي. دغه سلوک نه یواځې دا چې د ناپوهۍ ښکاروندی دی، د هیواد د سیاسي تکامل په مخ کې د یو لوی مشکل حل کول خنډوي. ځینې افغاني شخصیتونه په دې نظر دي چې د ملي هویت او د ژبو موضوع له نفاق نه ډکه موضوع ده او لا اقل اوس باید ورباندې خبرې ونه شي. خو مشکلات سیاسي وي یا اجتماعي یا شخصي په سکوت او موقف نه نیولو باندې نه حل کېږي. غټې خبرې غټ تصامیم غواړي. هغه اشخاص او هغه ټولنې چې د غټو تصامیمو له ډډه کوي پرمخ تللی نه شي. په دې برخه کې باید له معنی او صداقت نه ډک بحث وشي. دغه فکر چې په افغانستان کې دې درې او پښتو دواړه رسمي ژبې وي خو پښتو دې ملي ژبه هم وي هم عادلانه دي او هم له تاریخي او د خلکو د شمیر له واقعیتونو سره سم دي. په دغې ټکي باندې موافقه د ملي او دیموکراتیکو لخواو د اتحاد او د ملي ټولنې د جوړېدو د پاره مهمه ده. هیله ده چې سیاسي ډلې او سیاسي لیکوالان په پوره مسکوت په دې باب ښکاره او علمي بحث وکړي او هڅې کاذب او موقنسي محبوبیت لپاره به معنی طرح وړاندې نه کړي.

پـاـيـلـيـک

۱. لويي دويري، افغانستان، خپرونکي: د پرستن پوهنتون، پرستن، ۱۹۷۳ - ۱۲۷
۲. محمد حسن کاکړ، حکومت او جامعه په افغانستان کې، د امير عبدالرحمن خان د سلطنت دوره، ۱۸۸۰ - ۱۹۰۱ خپرونکي: د تکساس دولتي پوهنتون خپرونه، استين او لنډن ۱۹۷۹ - ۱۱۵ - ۱۲۲
۳. د موکرجي او کلو خودديناد ارلامو د پاره وگوري د نظيف شيراني ليکنه: مقدمه: مارکسني انقلاب او اسلامي مقاومت په افغانستان کې، د نظيف شيراني او را برت کين فیلد له خوا تدوين شوي کتاب، په افغانستان کې انقلاب او بغاوت، خپرونکي: د کليفورنيا پوهنتون د بين المللي مطالعاتو موسسه، برکلي، ۱۹۸۴ - ۱۹ - ۱۸
۴. بارثي روبين، په افغانستان کې سياسي خاصان، مستاجر دولت جوړونه، مستاجر دولت ډنگونه، د منځني ختيځ مطالعاتو بين المللي جورنال فبروري ۱۹۹۲ - ۷۷ - ۹۹

افغانستانه! صفه صلیبی

ته مې مینه ته الفست مې

ته زما ژوندون مې پست مې

ته غیوت د لـــــــوینې مې

ته مې شان مې ته شوکت مې

له مې تن ته مې وجــــود مې

له کعبه مې د شــــجود مې

له مې هست مې ته مې بــــود مې

له مې روح ته مې کالبد مې

د یوړپ جنــــت به څه کرم

د هند تاج او تخت به څه کرم

شې لوڅرې شوې اړې شوې

دا اوښتې بــــخت به څه کرم

له زکړونــــه دې واری شم

زه مې اورم تــــري لوی شم

د چا بــــد نظر درپړوت

کــــاشکی زه دې سپلنی شم

به ټوټې ټوټې جانانه

زما خوږ افغانستانه !!!

پښتانه لیکوالان بد کوي چې ژاري

سعد الدين شپون

د دعوت د جريدې د زمري او وري په گڼو کې مې د پښتانه لیکوالان ولې ژاري په عنوان يو وړوکي شکايت ليک ولوست. په زړه پورې او خواب غوښتونکي و.

کالونه کالونه پخوا مې يوه ترانه پښتونه اړولې وه. داپه دويم جهاني جنگ کې د فاشيزم په اجباري کمپ کې لکه چنه کوم يهود ليکلي وه. هغه وخت نو د يهودانو برخه خواره وه او خپل ځانله حکومت يې نه لاره او هر چيرته ه کتل کيدل.

دغه ترانه تر اوسه راسره پرته وه چه اوس يې د خپرونې موقع مساعده بولم.

يو بزگر روان مسلخ —
کراچي يې مخته کړې
يو سځوند تر، پری په غاړه
کراچي پيسوري تړلی
زړې مړې سترگې تروري
پښې راکارې خو مجبور دی

پاس آسمان کې نونکی ده
هر خوالينه هسکه کړې
د وزرو پيسه ترو تورو
د هوا زړه غوځوي
ښه پيسونه باد ته ناڅي
له خندا لول بولي ښه دي
درسته ورځ خندا خندا ده
ان تر نيمې شپې لا خاندې
او سځوند تر روان مسلخ ته
بسزگروا يې سځوند تر جانه
ناڅي پري پرېده را درومه
تاته چاويل چه سځوند تر ښه
ولې تيسالوڅي هوا ته

لکه هوغه لـــــــوټه کی
د شینکي آسمان په زړه کې
چې الــــن کوي او ناڅي؟
د سخوندر نو بس ورهيو وي
یا د جنګ لاندې سو ليري
یا چاره پرې رابنګل کيږي
خـــــــو که تا وزر لرلی
بیا به ته هم الوتلی
لکه پورې تونه کی چې
نه قصاب ورته پخپري
نه د جنګ لاندې ستميري .

... ..

اوس به دغه کراره ترجمه دخپلي موضوع پورې ونړم . دا په
خاي خبره ده چې پښتو کتابونه زیاتره ، اول خو څوک چندانې لولي نه
او که لولي یې نو پسي ورباني نه خاورې کوي او که هسې وربا په لاس
ورغی ، یا یې د بل سړي په کور کې ولید ، او کوربه تللی و چه د دودی
انتظام وکړي او ده خپل پام غلطاوه ، نو ودې شي چه وېې لولي او که
بیا یې خوبې شو ودې شي چه کوربه نه یې امانت وغواړي ، او ودې
شي چه بیرته یې ورته کړي . اوس نو پښتو لیکوالو له خدای به بانه په
لاس ورکړي ، کله تاجکی ملامتوي او کله هندکی ، کله پرچمی پررګني
او کله سمي زموږ د ملامتی کوته لکه چه درې بنده ته بلکه یکي یو بند
لري ، چه خاتنه نه کنجک کيږي ، تل بل ته سپنځه وي .

یو وخت یو هندي په یوه سیمینار کې په انګلیسي د آسیا په
بیرته پاتي توب غږیده . ده غوڅلې په خبرو کې دا فقره تکراروله چې
The trouble is مانا ، " غم دادی " د سیمینار رئیس په آخر کې ورته وویل
" تاسو چې په هرې غونې یا حل غوښتو تکی مسالي د trouble ټاپه لکوي
په لوی لاس د هنې د حل لاره بندوي ، ځکه trouble مانا تلکيف ، مانا
غم مانا لرازیدی . نو که تاسو د یوې ستونزې د حل په لټه کې یې ، هغه
trouble نه بلکه problem یا " سوال " و نومي او بیا ددې سوال د حل
پسي شي . trouble مازې خوا خوږې او زړه سواندي را پیاوړي او د مسالي
لاره لري حال دا چه سوال پوښتنه او داسې نور توري استعجاب او د
غونې دحل کولو لپوالیا راهیسې زه وایم پښتانه لیکوال هسې ژاري .

اول دي د پښتو اثارو سره د بهلاقه گي عوامل وڅيړي بيا دي نو د
 همدغو عواملو د لري کولو تدبير وکړي او تر هغې چه دا لري کيږي،
 بايد په همدغو موجوده شرايطو کي داسي اثار وليکي او خپاره دي کړي
 چه پښتانه (چه لاهم د نورو ژبو او کلچر د اړوندې دي) دغه پښتو اثار
 ولولي. مانا يې عوامل معلوم دي خو زه يې ددغي ليکنې دښودلو او
 تمرکز د ساتلو له کبله له تفصيله تيرېږم. دلته به په يوې اثارې
 قدر بياشم. اصلي عامل د ايراني فلان (دا يوه نيمه علمي غونډې
 اصطلاح ده چې د تمدن څيړونکو او مورخينو ددغي سيمي په يوې اړتې
 ترانگې اېښي ده چه هلته يوه بل نه سره ورته کلچر خپور و او گډه ژبه
 يې فارسي وه) موجوديت دي. دا هغه لويه کړۍ ده چه سعدي، بيدل،
 خليلي، البال، نورسن زاده، بهار او د همدې سکنت په زړهياو نوري
 نموني په کلتوري اډانه کي سره نښلوي. دا کړۍ دسيمي په کوم خاص
 سياسي چوکاټ پوري محدوده نه ده بلکه ټوله سيمه، د صوفيانو په
 اصطلاح، د همدې فلان، د الطابو، او تادو او غوث تر فرهنگي نګڼ
 لاندې ده. د زړه د زياتو کالونو راهيسي اغزل شوي، پخه شوي او
 قوام نه رسېدلي ده. په دې سيمه کي چې چا قلم چلولی شو، بچک مې
 نه دي چې باج يې نه وي ورکړي. زموږ ستر بابا، احمد شاه، په دې
 فلان کي زموږ د پاره يو ځاييکي پيل کړ، سياسي استقلال يې راپرزوگر
 خو له ژبه او کلچر کي يې هماغسې د جنغ لاندې پرېښودو، دا څه چې
 ده پخپله هم خپلې ليکنې ترې خلاصې نه کړای شوې. بابا گانيو،
 خوشحال او رحمان دواړو په کي ددې فلان په ژبه، بڼه ازمېلي ده.
 د علامه حبيبي زياتره اثار د همدې فلان د ژبې په اسنادو بنادي او.
 حتی ان چې دده خپل زياتره اثار په همدې ژبې ليکل شوي دي. زه به
 دلته خپل سترگو ليدلی مثال راوړم او په دې کي مې موخه دا هم ده
 چه د يوه سند په حيث پاتې شي. د بيتاب نوم خوبه مو اورېدلی وي،
 عبدالحق بيناب، د فارسي ژبې پوړوان شاعر و. په پوهنځي کي زموږ
 د بديع (چه دوی هغه وخت علم باله) استاد و. دده او خليلي، (چه بيا
 وروسته يوه شوم دواړه په قام ساپي او ترېوران دي) په ملک الشعرا کيدو
 مقابله وه، خو د ځينو سياسي دلايلو په وجه بيناب ملک الشعرا شو. دواړه
 د فارسي ژبې منل شوي استادان وو. يوه ورځ د تفرېح په وخت کي ما د
 منځنيو پوي ونې ته لکيه ويلي وه، پام مې شو چه بيناب صاحب د کوم
 کليوال سره چې دده سره يې کار و، څيږي کولسي. غوږونه مې ځک

کړل . کلیوال په پښتو د بیتاب صاحب نه لکه چې پسي شونتې . که
کورم د بیتاب صاحب آواز راغی " خو خو خلې مې دزله ویلې چې
ماښک پسي نشته " اریان درمان پاتې شوم چه دا بیتاب خو پښتون دی !
نور غور مې هم ونیو او بیتاب صاحب په کره ، سره اولکه پښتو او این
چې د کلیوالو په لهجه په پښتو گډ و . ما د خانه سره ویل ، کور مې گډ
کړې ، چا فکر کاوه چې بیتاب دي پښتون وي . بیتاب به په عمر کې ، یو
پښتو تیری ، که دروغزن نه شم ، نه وي لیکلی . د " من لاله ی آزادم " په
نامه ښکلی شعر وپولکی ابراهیم ضیا هم همداسې درواخله . ایله دلته په
امریکا کې چې مې دده زوی ، ډاکتر مونسې صفا ولید چې به چې جوخه
پښتو وایي ، پوه شوم چه ابراهیم صفا پښتون و . دهغه ورور ، انور بسمل
هم همداسې . حتی دداوی په پښتونولي هم زه لرغون خبرنه وم . د
افغانستان پاریسو ، منیرات مری خو په همدغو غښتلې وه . په معاصرو
مولیوالو کې به سلیمان لایق او الهام نومونه صرف د بیلګې په حيث یاد
کړم . زمونږ نامتو مورخ ، حسن کاکړ ، ښکته چه زمونږ د سیاسي هویت
ژوندی ساتلو ته به چې خدمت کړی دی خو فارسي آثار یې تر پښتو که
زیات نه وي کم خو نه دي چې نه دي . دلري پښتو نخسوا لیکوالانوله
خودومره فارسي نه ورځي (هغوی بیتا په بلنې گرایي کې ورپسې)
خواوین هم کله چې دکار خبره دکالی کرښه ، یا وجیزه پخپلو وینا وینا
لیکونو کې یې کوي نو د همدې فلان ژبه کوي . دهغې ښځې خبره
چه غور (جافور) یې لازه او د واده په شپه چې په تیاره کې خاوند
وربالدي گوتې لېولی او وېي ویل " څنگه بایسته پوست مخ دي دی ! "
نودې ورته وویل ، " دا مې غور دی ، مخ مې لا بل دی (مانا دا چې نه
گوتې پرې وهي زما غور (جافور) دی ، مخ مې لا بل دی . لیکوال خو
هرې سوري نه لاس وروړي او خپله طبعه ازیمي ، مگر ناکوستي پښتانه ،
د کلي او بانډو پښتانه چه زمونږ د کلچر پیوره غوا هماغلته ده هم ترې بچ
پاتې نه شول . خو جالز (حافظ) او شیخ سادې (سعدي) هلته هم اولیا
دی . دغه دایران د فلان طلسم ، دغه فوبیا او رعب هلته هم منلې دي .
زمونږ کلي کې یو وخت یو چاپالی د سروې دپاره راغلی و ، ده چیرته یې
پښتو هم زده کړې وه خو کلیوالو ، چنه روک پښتانه دي ، ورسره فارسي
ویل . کس دادی چې هر هغه څه ، هر هغه څوک او هر هغه انرژي چې
له بهره به راغله ، ددوی په نزد د فارسي په طلسم به سمبال وه . چې
حاضر وخت او خپل نژدې چاپیریال ته کم تو حتی په امریکا کې هم

تري خلاص نه يو. سري داسي منگل دی چنه تر اوسه بنځه ده ته " بنځه دو " وايي اوسيرمن يې داسي کونړی ساپی ده چنه لاهم کونج نه کونج او خلويښت ته خلويښت وايي. دوی دواړه دخپلي يو کلني لور کي سره چې په امريکا کي زيږيدلي ده فارسي وايي. بل مثال يې زما اتدې ملگري دی چنه بنځه يې کتاب ورډکه ده. دوی يو د بل سره فارسي وايي. ددغو عواملو ميتودېک څيرل په بل وخت ته پريږدم او رابه شم دي ته چې اوس خو نو داسي ده چې ده، علاج يې څه دی!

زه ددوو لارو تجويز کوم خو په لومړنۍ لارې د منزل کولو متره په خان کي نه وينم. دا لومړۍ لار داده چې د پښتو وپوښکو او د خپل کلچر او ژبې مينو حکومت ټينگ شي. پښتو ژبه رسمي شي، هم د مکتب ژبه شي او هم د دفتر، هم د دربار هم د سردار. که دا وشو نو (دوه مثالونه نه لرم خو بيا هنوی نور نوښتي لري) په څوکالونو کي به حتمي يو داسي غورځنگ، د اينسليمزم او تحريک راشي چې بيا به د ايران فلان ورته حيران شي. دويمه لار چې اوس حاضر موږ ته لا پراتني پاتي ده (بلکه تل به پاتي وي) د ليکلو، چاپولو او ليکلو ته د نورو د تشويقولو لار ده. په دې کي موږ مجبور نه يو چنه د چانه اجازه واخلو، منت ورته وکړو، او د خولي ماليدو امن وغواړو. خپله ژبه موده، ورکي ليکوي يې، ورباندې خبرې کوو، ورکي سند دي وايو، د نورو ژبونه يې په کي تر جمه کوو. دا خبره سمه ده خو "خو" په کي شته. يوه "خو" چنه ډېره مهمه "خو" ده داده چنه دهندو خبره the-trouble-is څوک به يې ولولي؟ خلک پښتو نه لولي

زما عاجز په نظر هماغسې چنه هندو ستونزه سمه نه طرحه کولو، زموږ ځيني ليکوال د خلکو د پښتوله نه لوستلو نه، د نه ليکلو ډېاره پلمه جوړوي. دا څنگه خلک دي چې د رحمن په کلام طالع وينې، د خوشحال شعرونه هرځاي د منلونو په حيث راغليوي، د حمزه کلام په سندرو کي بولي، د الفت اشعار په ننگرهار کي خولي په خولي گرځوي، او زمونږ ليکنې نه لولي!

هغه ورځ، خواخوږو د پېښور نه بيا په يوه بڼه کتابونو وويستم. (که ددوی دا پيرزويني نه وي، موږ به څه کا؟). په دغو کي د هليې د مجلې څوکني، د گوهر رحمن، بيکيار، پيوند او آزمون اشعار او د نارنج گل د شاعري گيدۍ شامل وو. په دغو کي په کابل کي د يوه سيمينار د مقالو غورچاڼ او د عامه کتابتون او ملي آرشيف مجله هم وه.

یوه هفته کیږي چه په همدغو کلانو بوخت يم. ا چي پښتو دی خو ټولې زما د ښو دی. او هره مقاله او نظم زما په ذهن کې په سله او خورې اوترخي بصري را ځيږي. اچه کېدوله دې ماته ځکه د خاصي پاملرنې وړ دی چي خامخا یو څه پرلله، اوسپالي اورقابت ورسره مله وي. زه ددغو دوو خپرونو په هرې مقالې قضاوت نه کوم او نه دا اوسنی لیکنه کوم ادبي نقد دی، خو زما خپل قضاوت (لکه هغه وخت چي د سړي خپل زوی د بل همزوني سره غېږې نیسي) دادی چه دواړه غوږ په غوږ روان دی خو دا موټر وال یو څه غږند یو. ډیر نه، ((تفاوت یې په ډره دی یا په گام)) زموږ والو دا، د احساساتو د حد نه زیاتو پرېوتلونه ډیره هڅه کوي او د همزولو دا، ارقامو او اسنادونه دلیل به یې، ودي شي چي زموږ او زموږ د همزولو تر منځ د سیاسي دریځ په فرق کې وي. زموږ حکمونه زوړ، د بساور او هیلني نه دک او ځیني وختونه یې د احتیاط د بریځ نه صادرېږي او خو ځیني موکله د ماشومانو، لاسونو پر کونو نه را ایسته شي. همزوني تر موږ دقیق، پته نیولی او بې منځاله ښکاري.

اوس که یو بې تفاوته، دوه ژبي لوستونکی دغه مقالې ولولي نو حق به لري چي د همزولو دا، په دې بلي غوره وکني او چه بله همداسي مجموعه ورته راشي نو بیا د همزولو دا، په زغرده لولي او زموږ والو خواته رغبت نه کوي. څوک به وایي دا ستا قضاوت دی او عادلانه او عمومي نه دی. زه یې منم. خدای دې وکړي چه همداسي وي. یره، "زه دې لیوني وای خو چه نارانه خندلی".

دا ټریبل (trouble) نه دی بلکه پرابلم (problem) دی چي باید حل شي. نور نظرونې او بچکي هم لري. خو اصلي پرابلم دادی چي موږ خلکو ته په لیمک کې داسي شي نه ورکوو چي دهنوی د معنوي او مادي ژوند سره دې اړخ ولگوي اوتنده یې ماته کړي. چي نه ځي په شا به یې کړي خو که نه خورې نو بیا داسي خواږه ورکړه چي دده اشتها راوړي. دابنگلي کسه به مې ډیر وخت په زړه کې وي چي د سوکال د نواښر په میاشت کې مې خالص صاحب له، چه په عربستان کې ناروغ پروت و، د امریکا نه تلفون وکړ. هغه ډیر په تلکيف کې و او نوی د عملیاتو نه راوتلی و. نه پوهېږم، څنګه او په کوم جرات مائري د پښتو شعر او شاعري پوښتنه وکړه. خالص وویل چه نن ورځ په پښتو شاعري کې ډېر محمد کاروان نوبت غږېږي. یوه پخه او نقدي خبره چي خالص

صاحب وکړه داوه چه کاروان د فارسي ژبې د لوېو استادانو سره سيالي کولی شي. د خالص په خبرو مې نه دي کبله هم سياله وشوه چې د کاروان په اشعارو کې دخداي، کعبې، او داسې نورو نورو استعاري يادونه ډيره شوې او تل وپريدېم چې خداي مه کړه څوک ملا يې تکفير نه کړي. نو گورو چه خالص مريض و، نو عربستان ته لاړ، چه د شعر نړۍ شو نو خپل کاروان ته ستون شو.

دا خبره (که رښتيا هم وي دومره زياته شاربل شوې ده چې نور نو حتی د هغې په شرو مېو کې خوندنه دي پاتې)، چې په تېرو دوولسيزو کې د کميت په لحاظ ډير پښتو آثار خپاره شوي خو د گوتو په شمير نه غير نور ټول د باطله دانۍ جوکه و د پيرې حکم دی. دابيه دکوم کرجن (قهرجن) کليه وي چې دهرالرد لوستلواوږيه هغې باندې دحکم کوله حوصله ورسره نه وه نو عمومي حکم يې کړی دی. دتېرو دوولسيزو دلوېيانې ساحل په شکوکې داستعداد دسرو زرو بڼايسته زيات بڅرکي پراته وو خو زر شوی ندی پرې لوېيتی اولوېيان بيرته سند ته لاهو کړي دي.

دکار خبره داده چې که ليکوال د ټولنې د سکنيو ارزښتونو مطابق، د هغوی په ژبه او په داسې قالب کې چې د هغوی د ټينګلا د تجربو سره موافق وي ليکنه وکړي نو خامخا لوستونکی او خريداران پيدا کوي. خپله داخبره به يو څه تعديل کړم اول دا چې د "ټولنې" په ځاي به لوستونکی ووايم او دا ځکه چې زمونږ ټولنه کې لوستي د نالوستي په تناسب په شمير کې د ډير ټينګه درجو په لړ کې راځي. خو اوس حاضر زما مخاطب همدا وي، او که په ليکوالو کې داسې يو نوم نرېدا شي چې د رحمن بابا په شان يې خلک په سروگرځوي، نو غوړي لاغور. څوک به راته د انتقاد گوته لکه کړي چې سړی څنګه دخپل مېړني ولس د مطرح کولو نه مخ اړولی شي؟ دا انتقاد خو لاسپک دی، زه به يې نوره غوسه را وپاروم او وبه وایم چې زما مخاطب لوستونکی هم نه بلکه پخپله ليکوال دي. دجومات دناخچونه تير، د خلکو په منلونو کې دداخليدونه تير، لم تر لږه د نورو پښتو ليکوالو د لوستلو جوګه خو دي وي. که پښتانه ليکوال داسې کتاب، رساله يا لږ تر لږه مقاله وليکي چې نور پښتانه ليکوال يې په لوستلو خوند يا ګټه واخلي نو بيا که مادي نه وي معنوي خريداران خو پيدا کوي. همدا کار دی چې، زما په نظر، په روانو شرايطو کې شوونی دی. د ليکوالو شمير دې څوک کم نه ګڼي. په پيښور، کوټه، ننگرهار او کابل کې ددوی لويې خالې دي. يوه بله بڼه

زیرمه د هغو لیکوالو هم ده چې دوه لسمزې یې د جهادي تنظیمو نوږه نشراتي دفترانو کې کار کړی او قصیده یې همدا غلته پخه کړې ده. بله زیرمه په لویدیځو ملکونو کې میشته لیکوال دي. همدا اوس له مسکو، لندن، سناکوو لم، او یو شمیر نورو ځایو لکه جرمني او هند نه منظمي پښتو خپرونې راوځي.

یو تجویز چې څه موده مخکې ما "لیمه" مجلې ته استولی و، د لیکوالو د بخلایني وړاندیز و: هلته ما ویلي و چې راځي پښتو خپل کله لکي و منو او د هرې ښې یا کینې عقیدې گروهیدلی چې یو د پښتو په مزې منکولي څښي کړو. د افغانستان د نورو ژبو ویونکو همدا کار کړی او بیرته یې خپله عنفه روانه کړې ده خو موږ هم ښې رتو او هم چې اویه هرې خوا سرې، نوروې اونیورې ټاپې لیکوو. موږ د خانه د وچې د هاګ د بین المللي محکمې قاضیان جوړ کړي دي او په لوی لاس له خپلو لیکوالو د بوسنیا، کراچيچ، جوړوو، محکو موو او رتو یې پرېږدي تر هغې چې محاکمه او په دار خړول کیږي زموږ ژبه راشتمنه کړي.

زه خپلو پښتو لیکوالو ته دا تجویز کوم چې یو د بل سره دې راشه درسه ټینګه کړي. اوس چې په نړۍ کې د ټکنالوژۍ په برکت د اطلاعاتو لویه لاره پرانتي ده که نور نه وي نو د لیک، تلفون، فیکس، ای میل او انټرنیټ تار خو دی ورسره ولري. هرې پښتو خپرونې له دې برسيره په خپل لار، خپلې سلا مشورې او تجویزونه وړ واستوي او ورسره دی څه چې تیار وي هغه دیار وی ووايي او مالي مرسته دی ورسره وکړي. دا ځکه چې د جلا وطنۍ او مفلسۍ په دې چاپیریال کې د یوې داسې خپرونې ځممانه، چه وړیا ویشله کیږي، مشکله ده. برسيره په دې مالي مرستې د خپرونو ویشل او توزیع لا بل مهم خدمت دی چې پښتانه یې کولی شي. مثلاً زه باید دومره خو وکړم چې دغه شان خپرونې دلته په امریکا کې نورو پښتو ته ورسوم.

که د سیمینارونو په جوړولو مو وسه نه رسي، د مخ کتوی، نقد او نور کمکي ادبي مجلسونه، مشاعرې، اود ولاړې غونډې خو جوړولی شو. زما وروستی یادونه دا ده چې گل مخ اوڅټ او پښتو لار او برنه لري، د ټولې پښتونخوا د لیکوالو پیوستون حتمي دی.

دوهمه برخه

د نن او سبا چلینجونو ته ځواب

در رد توهین نامه کسانی بنام بناغلی ((سید فرهاد))

محمد حسن کاکر

بناغلی ((سید فرهاد)) در هفته نامه امید (۲ دسامبر ۱۹۹۵) زیر عنوان ((توهین نامه ی بتاریخ)) در باره کتاب من افغانستان، تجاوز شوری و جواب افغان، نوشته ی دارد. این نوشته نقد بر کتاب من نی بلکه مجموعه خلاف حقیقت ها، اهانت ها و بهمت ها است. طرز افاده و استدلال آن میرساند که این نوشته کار دیگران بنام بناغلی ((سید فرهاد)) میباشد. نصف آن بدفاع از بناغلی عبدالغفور زوان فرهادی و میرمحمد صدیق فرهنگ وقف شده و نسبت با آنها اخلاص فراوان نشان داده شده است، در حالیکه آنها در کتاب ضخیم من موضوع جزئی اند.

بناغلی ((سید فرهاد)) با تمام اخلاص که با آنها نشان داده این حقیقت را پوشانیده نمیتواند که ولتی اتحاد شوری با تجاوز نظامی و تحمیل حکومت پرچمی استقلال و حاکمیت ملی هموطنان ما را نقض کرده بود آنها مقامات بلند و معاشات فوق رتبه را در همین حکومت قبول کردند، و باینوسیله تجاوز شوری و حکومت تابع آن را پذیرفته، فکر سلوک، و حیات اجتماعی و رسمی خود را تابع فکر و عمل آنها نموده از شخصیت متکی بر وجدان و قضاوت آزاد خود گذشتند و بحیث مشاوران وزارت امور خارجه و صدارت وظیفه گرفتند که برای شناسایی و استقرار حکومت تابع شوری در افغانستان مشوره ها بدهند و تجاوز نقدیم کنند. آنها باین صورت وطن، هموطنان، آزادی و حق حاکمیت هموطنان خود را پشت سر گذاشتند. در حالیکه ازادیخواهان وطن با قبولی جان و مال اشکال مختلف مبارزه را در پیش گرفتند. آنها در واقع با این تسلیمی خود را در صف نا آزادگان قرار دادند. نا آزادگان بزرگان شده نمیتوانند مگر آنکه در قدم اول از نا آزادی خود را نجات دهند و نجات از نا آزادی بدون شک در ذات خود یک کارنامه بزرگ میباشد، اما این کارنامه برای آنانیکه به نا آزادی خو کرده باشند نزدیک به ناممکن میباشد. با آنها عجب است که بناغلی ((سید فرهاد)) نوشته مرا در باره بناغلی فرهادی و فرهنگ ((توهین به بزرگان))، «حمله بر دو دانشمند و صاحب قلم» و «قتل روحی» خوانده است، در حالیکه آنها با قبول کردن خدمت به حکومت پرچمی تابع شوری از آنچه بودند خود را هنوز هم کوچکتر نموده بودند. بناغلی فرهادی قبل بر آن هم

با نوعی از ناسازادگی جو گرفته بود باین معنی که موصوف بحیث مأمور و دیپلمات (دیپلمات توسعه دیپلومه بمعنی کاغذ دولتشده میباشد که به سبب آن دیپلمات شخص دورویه، دوزبانه، غیر صمیمی و منافق هم خوانده میشود) آنچه در باره موضوعات رسمی میگفت و عمل مینمود به دستور امر آن بود نه بدستور فکر و اراده خودش. چون وی شیفته مقام دولتی بود برای حفظ و ارتقای مقام بالا تر بامران خاضعانه متابعت مینمود، و متابعت را در سلوک، حرکات و چهره هم نشان میداد. اما وقتی آنها دیگر امران او نمیبودند و مقام و ترفیع با و داده نمیتوانستند، با آنها قطع رابطه مینمود. مثال برجسته این سلوک بناغلی فرهادی با محترم شاه سابق میباشد که موصوف همیشه خلع شد حتی از سخن زدن با او امتناع نموده، در حالیکه همین شاه او را در پاریس یعنی جایکه او از آنجا با موصوف از کپ زدن امتناع نموده بحیث سفیر مقرر کرده بود.

بناغلی فرهادی در واقع با این امتناع ولی نعمت خود را رد کرد. سلوک بی پرستی در اصل قابل تکرهش میباشد، ولی در قسمت بناغلی فرهادی شاید عجیب و غیر متوقع نباشد به سببی که چوکی رسمی او را تغییر داده بود، مثلیکه چوکی احراز کننده سمت عنصر خود را به شیوه خاص خود تغییر میدهند. از خدمت موصوف بحکومت پیرجمی تابع شوری معلوم است که وی حاضر است بهر کس و هر گروه داخلی یا خارجی خدمت کند همبقدر که موصوف را مشاور، وزیر یا سفیر مقرر کنند. بمانند ستالین و هتلر او هم به مقدس بودن دولت معتقد میباشد، با این تفاوت که آنها از دولت برای تحقق آرمان های اجتماعی استفاده میکردند و او از دولت ربه عالی و معاش فوق ربه میخواهد. در نتیجه همین نوع سلوک بود که زندگی فاقد اصول و ناسازادگی جز سبخیه بناغلی فرهادی شده بود. البته این چنین نبوده که او قدرت آزاد زیستن و اصولی زیستن را نداشت. او هم بمثل انسان های دیگر این چنین قدرت را داشت، ولی چون موصوف یک شخص راحت طلب شهری نبود، طاقت تحمل دشواری ها را نداشت، که با زندگی اصولی بودن همراه اومیباشد. به همین سبب بود که وی زندگی مستریخ اما ناسازاد شهری را بقیمت آزادی شخصی و زندگی اصولی اختیار کرده بود. حقیقت این حال در دوره نشئت فعلی مبرهن تر شد. موصوف آنچه در این دوره در باره موضوعات ملی گفته و کرده برخلاف آن است که در دوره گذشته گفته و کرده بود در این دوره او دیگر کسی نیست که در گذشته بود. کاش این استحال وی بضرر مردم نمیبود. اما چنین نیست. در این دوره او تا توانسته در خفا با پشتونها و پشتو مضرت کرده.

جدی تر اینکه این مضرت وی شاخچه دیسه ی است که آن را حکومت ایران در سازش با حکومت روسیه علیه پشتونها (درواقع علیه ملت افغان)

مسوده اولی این نوشته در جریده امید ۲۶ جنوری ۱۹۹۶ نشر شده است اما این جریده از نشر دفاعیه های دیگر ابا نمود.

براه انداخته است. نوشته های اهانت امیر و تهمت های فراوانیکه در جریده امید نشر پشتونها و پشتو شده بدستور بناغلی فرهادی کرده شده. مثال مشخص نوشته های است که در این جریده بر ضد من جا داده شده است. در این جریده از دسمبر ۱۹۹۵ تا تحریر این سطور (۱۰ جنوری ۱۹۹۶) نوشته های زیادی بر ضد من ظاهر شده و این نوشته ها به تشویق و تحریک او بوده و یا از طرف او دکنه و انشایده است. تمام این نوشته ها بعد از نشر کتاب من در اکتوبر ۱۹۹۵ بوده که در آن از قبولی عسده مشاوری بناغلی فرهادی نگاشته ام، مثلیکه از عبدالحی حبیبی، عبدالرؤف بینوا و میر محمد صدیق فرهنگ نگاشته ام. اما من آنچه را که در کتاب خود در باره بناغلی فرهادی و دیگران آورده ام، خود اختراع نکرده ام. من فقط وقایع را در آن ثبت نموده ام که خود آنها در وقوع آن سهم گرفته بودند. علاوه بر آن این وقایع خلاف واقعیت نبود. اگر بنکر بناغلی فرهادی این وقایع خلاف حقیقت میبود باید میکوشید آن را خلاف حقیقت ثابت بنماید. اما او این کار را کسرده نمیتواند به سببی که من خلاف حقیقت نمی نویسم. چون اعمال متذکره این تسلیم شدگان اهمیت ملی داشت و چون بیان این نوع اعمال از جمله وظایف یک تاریخ نویس میباشد، من بحکم وظیفه و مسلک موظف بودم آن را بنکارم بدون آنکه در آن تصرف کنم. من حیرانم که بناغلی فرهادی با آنکه تا درجه داکتری در زبان شناسی در فرانسه تحصیل نموده چرا از این طریق بد میبرد. هنوز هم متحیر میگردم که وی بخود صلاحیت میدهد که عملی را که برخلاف مصالح علیای جامعه میباشد، با اراده خود مرتکب گردد ولی با آنها دشمنی مینماید، که آن را بیان مینمایند. جای تاسف است که این داکتر دیپلومات عوض آنکه از ارتکاب این عمل بر خلاف مصالح ملی توبه کند و یا حد الفل در باره آن سکوت اختیار نماید دیگران را در خفا تحریک میکند که بر ضد بیانگران چنان نوشته ها بنمایند که مخالف اخلاقی و آداب و اصول زندگی مدنی میباشد. این داکتر و این دیپلومات از آن بد نمیزد که به وسیله سفر نچوک، سر مشاور کشور اشغالگر که در وزارت امور خارجه بمثل وزیر خارجه عمل مینمود، در باره سیاست خارجی افغانستان مشوره ها میداد ولی اکنون آن هموطن خود را توهین مینماید که در مقابل

اشغالگران و حکومت تابع آن استاده بود. این سلوک شاید جز اخلاق مقام و دولت پرستی او باشد و یا شاید او در اصل مفهوم آزاد زیستن را درک کرده نتواند. شاید هر دو شاید ها درست باشد. اگر وی مفهوم آزادی را درک میکرد و بازندگی بر اساس پرستیپ خو کرده میبود، هرگز چنین نمیکرد، بلکه برعکس ایمان به آزادی و اصولیت را در این دوره تثبیت در عمل با سیاست میرسانید و سرمشق میشد و یا حد اقل با مسئولیت مینوشت و مثل یک مرد بنام خود مینوشت و از توطیه هتا و تحریکات خودداری میکرد و عیسایان را میمانده خود را با صداقت، نماز، دعا و تصوف میگردانید که تا حال بنآن اظهار نموده است. این موصوف نه آنکه چنان نمیکند بدستور بنافلسی برهانندالذین ربانی، سر کرده نامشهاد حکومت مطروحه، در موشه مثل متحد از افغانستان نمایندگی میکنند و بشارت منابع مصارف دفتر و معاش خود را از حکومت ایران میگیرد و اخذ نور مربوط افغانستان در مثل متحد را به مشوره دیپلمات هتای روسیه فیستدالی اهرامیتصاید. اگر بنافلسی داکتر عبدالغفور روان فرهادی، این دیپلمات نامدار ما، یک شخص متقی، مسلمان راستین، افغان اصیل و بازندگی اصولی و آزادی فکر و وجدان پاینده میبود، هرگز چنین نمیکرد.

بعد از این مقدمه اکنون میخواهم آنچه را که در کتاب خود درباره بنافلسی فرهادی، فرهنگ، جیبی، و بنسوا نوشته ام بدون زیادات و کمسی بنوشتته ((سید فرهاد)) درباره آن خدمت خوانندگان پیش کنم و برای شان موقع فهم که خود اضلوت کنند که نوشته من درباره شان حقیقت دارد و یامن بر آنها نهمت بته ام.

برخ اول نوشته من درباره آنها حاوی چند تبصره عمومی و برخ دوم آن ذکر وقایع درباره شان میباشد. در برخ اول کتاب بنسود (ص ۷۲) نوشته ام که بعد از تجاوز شوروی بر افغانستان و نصب رجیم پرجمی ((تعدادی از افغان های سرشتان شیر کمونست هم بوزارتخانه های مختلف گذاشته شدند. اما این سازشکاران که همکاری بنا رجیم متذکره را سرمشق گذاشتند بزودی دریافته اند که مناصبی برای شان داده شده است. ولی صلاحیت نی. اضافه بر آن تا آن وقت در سیاست افغان واقعیت این شده بود که هر کسیکه بارجیم همکاری کند دگر از اهمیت اجتماعی (دگر) برخوردار نخواهد بود.)) در پاورلی کتاب بنسود (ص ۲۳۲) این سرشتان را معرفی نموده گفته ام که ((ضروری این افغان های سرشتان - عبدالحمی جیبی، مولف، نویسنده، شاعر و عضو سابق پارلمان، عبدالروف بینوا، شاعر، وزیر سابق و عضو پارلمان، میر محمد

صدیق فرهنگ مولف، عضو سابق پارلمان و یکی از بنیاد گزاران حزب وطن، وروان فرهنگی دانشمند و دیپلمات برای همه (مردم) بمنزله یک تکان شدید بود. آنها بخصوص بین عقلی گراها از شهرت خوبی برخوردار بودند و آنها از ایشان توقع داشتند که کم از کم از رجیم تابع دوری اختیار کنند. اما آنها در خدمت شان داخل شدند بدون آنکه بتوانند تأثیری بر سیاست آن وارد کنند. آنها زمانی با رجیم به همکاری پرداختند که شوروی ها کشور شان را اشغال کرده بودند و هزار ها افغان را میکشستند.

برخ دوم همچنان معلوماتی در بردارد که من از صحبت های خود با آنها حاصل کرده بودم. باین عبارات ((من با لثنی حیپی که پسان در کابل وفات نمود بنا دیگران دیدم و موضوع قبولی عهده ها را با ایشان در میان گذاشتم. ببنوا گفتم که وی در شفاخانه بستری بود که خبر مقرری خود را شنید. وقتی من با او گفتم که پس دلیلی در دست دارد که عهده را نه پذیرد موصوف مرا با احتیاط فراخواند و گفت باید در این وفات بحرانی محتاط باشیم. بعد از آن دوستان نزدیکترش به عین منظور کوشیدند مگر آنها هم ناکام شدند. در ۱۹۸۰ رجیم او را در لیبا بحیث سفیر مقرر نمود. بعد بمرض سرطان استخوان مبتلا شد، برای تداوی به امریکا رفت و در آنجا در ۱۹۸۵ وفات نمود.))

((سیر محمد صدیق فرهنگ عهده خود را از روی سیاست قبول کرده بود. گفت که کارمل با واطمینان داده است که میخواهد آن وعده های خود را ایفا کند که در پارلمان برای تشکیل حکومت دموکراتیک داده بود. استدلال کرد که از آنجا که سیاست فن امکان میباشد او عهده را پذیرفت تا زمینه را برای بازگشت قوای شوروی مساعد نماید.))

((چنان معلوم میشد که موصوف با رجیم همنوایی داشت. طی سالیانی با محمد عمر پیلوت، کریم نریمه و اصف اهنک در پیشبرد افکار چپی خط ماسکو فعالیت نموده بود. در دهه پنجاه در محبس کارمل و خیر را که آنها هم بندی بودند با این افکار ساخته بود.))

((فرهنگ در وزارت معادن و صنایع بحیث مشاور کار میکرد. او همچنان کارمل را بدربار معرفی کرد. و باتکای آن در تشویق جوانان بقبول کمونزم با ببرک کارمل سهم بارزی داشتند. من بفرهنگ گفتم که شوروی ها که قشون خود را با فغانستان فرستاده اند این کار را نه بخاطر

کارمل و نه برضد امین کرده اند، بلکه آنها از خود اهداف دارند و ورود قشون شان با احتمال غالب مصایبی را بی‌سار خواهد آورد، فرهنگ سکوت اختیار کرد. پسان که از خواب غفلت بیدار شد بموضوع پی برد و با امریکا رفت و در آنجا انتقادات نرسمی بر کارمل وارد نمود. با انهم کارمل لژیونی را در پیش گرفت که بموجب ان آثار گرافیک‌های نقاشی را که فرهنگ در منزل خود (پوشانیده) گذاشته بود محفوظ باشد و درباره ان به پرچمی هدایت داد که در منزلش میزیست. بعد از انکه نجیب الله مقامش را اشغال نمود پرچمی دیگری در منزل اقامه اختیار کرد و او ان التار را از خود نفوذ.

در قسمت بیوگرافی کارمل (ص ۲۰۸) این را هم گفته ام که او (بعد از فراغ از پوهنتون در وزارت پلان شامل کارشند و با میر محمد صدیق فرهنگ، علی محمد زهما، استاد پوهنتون و با آنها یکسه در پتاره کمونیزم معلومات اختصاصی داشتند، در تماس شد. کارمل در دهه شصت فرهنگ را استاد خطاب میکرد و بعد از انکه شوروی ها او را بر مسند قدرت رسانیدند فرهنگ را بحیث مشاور مقرر کرد و برایش وعده داده که شوروی ها در ظرف چند ماه خاک افغانستان را ترک میکنند و فرهنگ بحیث مشاور اقتصادی قدرت واقعی خواهد داشت.)

((روان فرهادی با انکه یک مسلمان صادق و شاید از ابتدا با رجیم مخالف بوده باشد عهده ای را که کارمل برایش داد پذیرفت. فرهادی بمنصب رسمی دل بستگی داشت و کارمل او را تازه از زندان خلقی رها کرده بود. فرهادی علاوه بر ان بدبین بود، استدلال کرد که معادله طور غیر قابل مقایسه بنفع شوروی ها میباشد. مقصدش این بود که شوروی ها مقایسه با افغان ها بیحد قوی اند. وقتی برایش گفتم که شوروی ها با جنگ نمودن با افغان ها داخل خاک خودشان خود را بلحاظ اخلاقی ضعیف تر نموده اند، موصوف موضوع را تبدیل نمود. فرهادی، تقریباً برای دوسال به رجیم خدمت نمود و طی ان دومرتبه به شوروی سفر کرد. او حتی تجاوز را انکشاف مثبتی در روابط افغان و شوروی خواند. فرهادی بعد (۱۹۸۳) فرار کرد. در ۱۹۹۳ بحیث سفیر دولت اسلامی افغانستان در ملل متحد مقرر شد.))

اکنون خوانندگان محترم قضاوت کنند که نوشته من درباره بناغلی فرهادی و فرهنگ ذکر واقعیات بوده و یا انچنانیکه بناغلی ((سید فرهاد)) گوید ((توهین به بزرگان))، حمله بر دو دانشمند و ((صاحب قلم)) ((شخصیت کوبی)) و ((قتل روحی)) میباشد؟ طوریکه در اول گفتم آنها وقتیکه اتحاد شوروی با قوه نظامی خود وطن شان را اشغال کرده بود در خدمت رجیم ساخت ان داخل شدند و مردم و وطن خود را که آنها را در دامن خود

پرورنده بودند تنها مانند ایا کسانی که بزرگ وبه وطن و مردم خود صادق باشند آنها را موقعی که معروض به تجاوز اجانب شده باشند تنها میگذارند و با حکومت دست نشانده آن همکاری میکنند اگر گزنی دیگر اینکه اگر بناغلی ((سید فرهاد)) از دانشمندان واقعاً دفاع میکرد، چرا از بینوا و حبیبی دفاع نه نموده است؟ معلوم است دفاع بناغلی ((سید فرهاد)) از علمانی بلکه تنها از بناغلی فرهادی و فرهنگ است. بدفاع از فرهنگ مینویسد که او ((چه ضرورت داشت که در کتاب خویش افغانستان در پنج قرن اخیر، پشته اعمال کرملن و اجیران افغانی اش را با اسناد غیر قابل انکار بر ملا کند)) بناغلی ((سید فرهاد)) این سوالیه را قسم انتقاد بر نوشته من در باره او از قول منابعی بنام (الف) و بناغلی داکتر حسن شوق آورده است که قراران، فرهنگ به ترویج عقاید چپی خط مسکو میپرداخت. اول او این کار را طوریکه بناغلی ((سید فرهاد)) ادعا میکند، نکرده، اگر میکرد باید آن را بیش تر از همه در حق پرچمی ها خصوصاً کارمل مینمود. فرضاً این ادعای بناغلی ((سید فرهاد)) درست هم باشد معنی آن این میشود که فرهنگ اجیران افغانی کرملن را بر ملا نموده، نه آنکه با عقاید چپی خود وداع نموده است. یک شخص میتواند چپی و کمونیست باشد در عین اینکه علما پیکینگ و یا مسکو را بباد انتقاد قرار دهد. فرهنگ وقتی کتاب خود را مینوشت شاید بر عقاید سیاسی خود تجدید نظر کرده باشد. او کتاب خود را در سال های آخر عمر خود در اخیر دهه هشتاد نوشته است. موصوف شاید چنان جد می نبوده باشد که با آن نظرات خود تا ابد پابند بماند که افغان ها بی بنیاد بودن آن را در عمل ثابت مینمودند. بهمان نحو بناغلی ((سید فرهاد)) بدفاع از بناغلی فرهادی میبرد که ((این خواننده حقیر علاقه دارد که خواند خطی، اعلامیه ای و یا مقاله ای که بر آنچه نویسنده مذکور (کارگر) ادعا نموده است، گواهی دهد)) پرستی هم من آنچه را از قول بناغلی فرهادی آورده ام، بر منابع کتبی مبتنی نیست. من در کتاب خود آورده ام که من با بناغلی روان فرهادی و دیگران دیدم و درباره قبولی مناصب شان با ایشان صحبت نمودم. اکنون در باره او بصورت مشخص ترمیکویم که بعد از نصب او بحیث مشاور وزارت خارجه سه مرتبه او را در دفترش دیدم، و او در یکی ازین دیدار بمن گفت که ((معادله طور غیر قابل مقایسه بفتح شوروی ها میباشد)) این روایت بقدری درست است مثلیکه گفته شود دو پای در صورتیکه خورد سال و مریض نباشد با دو پاه راه رود و چارپاه با چار. این سوال بناغلی ((سید فرهاد)) نشان میدهد که این فکر از خود او نیست. تنها بناغلی فرهادی میداند که منبع این نوشته من شخص خودش است بناغلی ((سید فرهاد)) از این اغماض نموده که بناغلی داکتر روان فرهادی به مناصب دولتی عاللمندی داشت. موصوف در طول دوره ماموریت خود بحکومات خدمت نموده که سیاست های مخالف و حتی متناقض را دنبال میکردند و او نه آنکه سیاست های شان را به پیش برده به معتقد بودن بر آن هم تظاهر نموده است. او حتی طوریکه گفته شد، بحکومت پرچمی

ساخت شوروی هم خدمت کرده با آنکه وقتی خود را ((خدایار کابلی)) میخواند. شخصیکه خدایار باشد به حکومتی خدمت نمیکند که سران و با داران سران آن ملحدین باشند. همچنان شخصی که کابلی واقعی باشد با حکومتی همکاری نمیکند که یک عامل عمده ویرانی کابل باشد، مثلیکه حکومت بناغلی ربانی یک عامل عمده ویرانی کابل است، و داکتر فرهادی اکنون با آن خدمت میکند. باین صورت خدمت جناب داکتر عبدالغفور روان فرهادی بحکومات که به سبب داشتن ماهیت های مختلف سیاست های ضد و نقیضی را دنبال میکردند واضح است، آنچه واضح نیست عقاید و اصول خود او است.

موضوع دیگر نوشته انتقادی بناغلی ((سید فرهاد)) حفظ الله امین و امینی ها است. اول باید بگویم که کتاب من در باره حکومت خلقی نیست. اما من در کتاب خود بحیث مقدمه اختلافات بین پرچمی ها و خلقی ها را از یکطرف و اختلافات بین امینی ها و ترکی خیل را از طرف دیگر بیان کرده ام و این کار را بطوری کرده ام که همین اختلافات در نهایت به اتحاد شوروی بهانه داد بر افغانستان تجاوز کند. البته برای روشن ساختن بعضی موضوعات نقیضاتی را که بدوره خلقی ارتباط میگردد، هم ذکر کرده ام. درینمورد موقف اردو و منصبداران نظامی هنگام تجاوز شوروی اهمیت خاصی دارد که هم آن را بیان و هم ارزیابی نموده ام. بناغلی ((سید فرهاد)) صرف یک جمله مرا از منین ارزیابی بیرون نموده و بر اساس آن ادعا نموده که من از امین و امینی ها دفاع کرده ام. برای اینکه خوانندگان بدانند که من در آن از امین و امینی ها دفاع کرده ام و یا رول منصبداران اردو را بطور متوازن ارزیابی نموده ام بهتر میدانم تمام آن متن را در اینجا بخوانندگان پیش کنیم و در آخر کلمه بناغلی ((سید فرهاد)) را هم ذکر نمایم. (ص ۳۱-۲۹).

((وقتی خلقی ها بقدرت رسیدند کوشیدند اردو را خلقی نمایند. اردو را از منصبدار های غیر حزبی تصفیه کرده منصبدار های خود را ترفیع دادند. این کار بزرگترین منبع تشنج در اردو شد که همراه با مسائل دیگر به قیام های بزرگی منتهی گردید که در مجموع اردو را ضعیف نمود. بیگانه شدن بسیاری از منصبدار ها بر آن افزوده شد بخصوص در فرقه هفت ریشخور که به تیره کی و یا دار بودند... منصبدار های طرفدار تیره کی بعد از آنکه موصوف بتاریخ ۹ ماه اکتوبر خفه ساخته شد بغاوت نمودند. اگرچه منصبدار های طرفدار امین نظریه منصبدار های دیگر گروه های متعدد پیش تر بودند و با آنکه آنها نظریه منصبدار های طرفدار تیره کی و منصبدار های پرچمی مصمم تر بودند، با آنها با

متجاوزین مقابله نکردند، با وجود آنکه از جمله تمام منصبدارهای کمونست منصبدارهای طرفدار امین بیشترین و طنخواه و کمترین کمونست بودند. وجود شوروی و طنجار و کلاب زوی با اردوی متجاوز شاید این منصبدارها را زیر نالیر آورده باشد که از مقابله خودداری کنند. مهمتر از آن عقیده‌ی بود که این منصبدارها بکمونیزم و اتحاد شوروی داشتند. حتی منصبدارهای وفادرا به امین از روگردانی او از اتحاد شوروی خبر نداشتند. همچنان نباید نالیرات کورس‌های تبلیغی کمونیزم و دوستی با اتحاد شوروی را که در واحدهای اردو دایر شده بود از نظر انداخت. در باره جلب دوستی شوروی هر دو گروه عمده حزب یعنی خلقی‌ها و پرچمی‌ها با هم چنان مشابهت میکردند که مردم به طنز میگفتند آنها برای اینکه توجه شوروی را بخود جلب کنند مثل الباقی‌ها سلوک مینمایند.»

«تمام این انکشافات بین منصبداری‌ها کمونست این عقیده ساده را ببار آورد که اتحاد شوروی دوست راستین القانها بوده و هر آنچه حکمرانان آن میکنند به نفع شان میباشد. اینکه این منصبدارها کمونست بودند به یقین معلوم نیست امنا عقیده آنها در باره اتحاد شوروی کامل بود. به قدرت رسیدن آنی آنها را خمار ساخته بود. بعد از تجاوز بعضی از آنها استدلال میکردند که چون امین به کمونیزم خیانت کرده اتحاد شوروی مجبور شد آنچه را که باید میکرد، کند. حوادث هم منصبدارهای امر را مغشوش نمود، زیرا که آنها از امین چنان دستورها دریافت نکرده بودند که در صورتیکه شوروی بر کشور تجاوز کرد آنها چه رویه اختیار کنند. علاوه بر آن آنها، بر خلاف بسیاری افغان‌ها، از قدرت نظامی شوروی با خبر بودند و هم این تبلیغ که «قوت‌های ارجحی» و «امپریالیست‌ها در رأس امپریالیست جهان خور امریکا» خطر آنی را به «انقلاب پر شکوه شور» متوجه نموده اند شاید بر آنها موثر شده باشند. معنی تمام اینها این شد که کشور شان، هموطنان شان، و حیثیت شان که از آنها تقاضا میکرد مثل اسلاف خود در برابر متجاوزین استادگی کنند، قربانی آن ایدیالوجی بیگانه شد که در خدمت روسیه قرار داشت.»

«در گذشته هیچگاه مدافعان حیثیت ملی در وظایف خود ملل این منصبدارای کمونست ناکام نشده بودند. در گذشته هیچگاه منصبدارهای نظامی در یونیفورم تحقیر نشده بودند مثلیکه این منصبدارها تحقیر شدند.

انها برای اینکه از گفته های طعن آمیز زن ها مأمون باشند از رفتن در سرویس های عامه در لباس رسمی که در افغانستان معمول است خود داری کردند. فی الواقع افاده «میرمن منصبدار» بحیث کلمات تحقیر بعد از تجاوز برای ماه ها ورد زبان عام بود.»

بناغلی «سید فرهاد» ازین متن صرف یک جمله را بیرون نموده براساس آن حکم نموده است. علاوه بران آن جمله را هم تحریف نموده و قسمت انتخابی را که ترجمه نموده به غلط ترجمه نموده و در مجموع مفهوم اصل جمله را منکسر نموده باین ترتیب که «تمام مأمورین طرفدار به امن بیشترین وطن پرست و کمترین کمونسیت بودند.» طوریکه ذکر شد، موضوع فعلی صاحب منصبان نظامی و خاصاً صاحب منصبان کمونسیت خلقی است نه مأمورین خلقی غیرازان. هم مفهوم جمله من آن نیست که موصوف ترجمه نموده است. جمله من این است: «اگر چه منصبدار های طرفدار امنین نظیر به منصبدار های سایر گروه های متعهد بیشتر بودند، و با اینکه آنها نظیر به منصبدار های طرفدار تره کی و منصبدار های پرچمی مصمم تر بودند، با انهم با متجاوزین مقابله نکردند، با وجودیکه از جمله تمام منصبدار های کمونسیت منصبدار های طرفدار امنین بیشترین وطنخوا و کمترین کمونسیت بودند.» پیش تر از آن بناغلی «سید فرهاد» تبصره کنان گفته است که «البای کساکر خوانندگان امروزی را کورو کرلقی نموده میخواهند مجسمه بی روح را مرد زنده بخوانندگان تعریف نماید. حالا خوانندگان قضاوت کنند که آیا من خوانندگان را «کوروگر» فکر کرده ام یا خود بناغلی «سید فرهاد» با همین مقصد این کار را قصدا کرده است!

بناغلی «سید فرهاد» یک جمله دیگر را هم از فرینس بیرون نموده درباره آن تعبیر های مشابهی نموده است. جمله من درباره امنین است که بعد ازیکه تاز شدن خود خواست تغییراتی در مأمورین حکومتی وارد نماید و به اشخاص غیر حزبی کار دهد. من در کتاب خود باین موضوع تفصیل نداده ام. صرف همینفرد نوشته ام که «درعین حال امنین شروع کرد به برطرفی مأمورین طرفدار شوروی از مقامات حساس و مقرری تحصیل کرده های غربی بمقامات بسالتر.» بناغلی «سید فرهاد» آن را دفاع از حکومت امنین تعبیر نموده خواهان شواهد شده است. اما

وی ((مقامات بالاتر))، ((مقامات عالی را)) ترجمه نموده که صحیح نیست. مقامات عالی ((بحیث مفهوم مطلق بمأمورین یا مأمورین های عالی رتبه راجع میگردد هر حالیکه کلمه ((بالاتر)) در اینجا ترفیع برتبه بالاتر را افاده میکند. در هر حال، امین بعد ازیکه تاز شدن خود به وارد نمودن تغییرات در اداره شروع کرد و خواست با اعلام شعار ((قانونیت، مصونیت عدالت)) از زشت بودن رژیم خود بکاهد. من نام های اشخاص غیر حزبی را بیاد ندارم که امین در اواخر دوره سه ماهه خود با آنها ترفیع داده و یا جدیداً استخدام نموده است. اما در این شکی ندارم که او همچو حرکتی را براه انداخته بود. این کار در جمله دیگر چیزها، شوروی ها را نسبت به او بدگمان نموده و این موضوع با موضوعات مهمتر دیگر باعث آن شد که آنها امین و حکومت اش را از پا در آورند. بتائید گفته خود اکنون میخواهم از منابع شوروی شنواید از اینه نصایم که عبارت از فیصله نامه مورخ ۲۱ ماه اکتوبر ۱۹۷۹ پوئیسوروی کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی است. در آن از ((تغییر جهت سیاسی امین به غرب)) نام برده شده و آمده است که امین ((عزم دارد در صحنه سیاسی عملاً تمام اشخاص متنفذ حزب و دولت را محروم نماید)) علاوه بر آن تشویش گنان اظهار شده که ((کاملاً ممکن است امین برای اینکه قدرت شخصی خود را حفظ کند، جهت رژیم را کاملاً تغییر دهد)) این تشویش بخاطری اظهار شده است که در نظر پوئیسوروی ((علایم نارام کننده از کوشش های امین بنظر میرسد دایر بر تماس های او بانمایندگان اپوزیشن محافظه کار و زعمای الوام مخالف حکومت که در جریان آن [امین] آمادگی نشان میدهند موافقه نماید درباره متوقف شدن مبارزه مسلحانه آن ها برضد حکومت که در شرایط مصالحه به ضرر انکشاف ترقی کشور خواهد بود)) در فیصله نامه این هم آمده است که امین مصمم است ((سیاست متوازن تر را اختیار کند)) ((سیاست متوازن تر)) امین در نظر زعمای شوروی این بود که ((... نمایندگان دول متحده امریکا بعد از تماس خود با افغان ها [امین و امینی ها] باین نتیجه رسیده اند که ممکن است خط مشی افغانستان را بطرفی تغییر داد که برفع واشتکتن باشد)) ۱ در این زمینه والتین فالین، معاون مدیر شعبه بین المللی کمیته مرکزی، گفته بود که ((در کدام فرصتی بعد از مسرک تیره کی ... ما اطلاع حاصل نمودیم که امین پلانی سردست گرفته که آنچه را که سادات { رلس جمهور مصر } کرده بود بنماید. موصوف به

طریقه ی انتظار داشت که قطع روابط را با ما موجه نماید، که اخراج به اخراج مشاورین منتهی میشد.» ۲. من باین موضوع تفصیل دادم تا ایشان دهیم که چون امین میخواست سمت های سیاست داخلی و خارجی افغانستان را مثل محمد داود و موسی شفیق تغییر نماید و افغانستان را، در جمله دیگر چیز ها به غرب نزدیکتر نماید برایش حتمی بود که تحصیل کرده های غرب را به مقامات بلند تر برساند، و ماهیت انحصاری حکومت را تغییر نماید. باین منظور حرکتی را برآه انداخت اما شوروی ها ان را متصل بعد از شروع آن خنثی نمودند.

بناعلی ((سید فرهاد)) یک موضوع دیگری را هم از لرنه جدا کرده چنان تعبیر نموده که مفهوم ان برضد ان است که مطلب من است. من در کتاب خود (ص ۲۰۲) نوشته ام که متصل بعد از صیب رحیم پرچم ((اعضای حزب در شهر های ولایات نظریه کابل بدفعات پیش تر کشته میشدند حتی در شهر مزار که در همواری واقع است و با شندگان ان نسبتا به ملایم بودن مشهور شده اند حزبی ها به چنان تعداد کشته شدند که با دیگر شهر ها همسری و حتی زیادت نمود)) بناعلی ((سید فرهاد)) از ان چنان تعبیر نموده که گویا مطلب من تحقیر یک قوم یا نژاد است. این تعبیر بعدی مضحک است که بجواب دادن نمی ارزد ولی میخواهم صرف همیقتدر با اطلاع بناعلی ((سید فرهاد)) برسانم که اول باشندگان ان شهر مزار بمنزل باشندگان شهر های دیگر منسوب بیک قوم یا یک نژاد نی، بلکه مخلوطی از افراد منسوب بقوم ها و بی قوم هاست و دیگر اینکه چون این شهر در همواری واقع است باشندگان به مثل باشندگان شهر های دیگر که در همواری واقع اند، نظریه باشندگان مناطق کوهستانی ملایم تر میباشد. بصورت عمومی سبیه مردمان شهر با سبیه مردمان کوهستانی فرق میکنند. برجسته ترین مثال این واقعیت شاید پشتون های مهمند مناطق برمه مند و کوزمهمند باشند. اما بناعلی ((سید فرهاد)) به کلمه ملایم، کلمات ساخته خود را از قبیل ((کله خام)) و ((استعداد نفر خدمت شدن)) اضافه کرده و براساس ان حکمی صادر نموده که مقصدش غیر از زهرپاشی چیز دیگری شده نمیتواند. حکم او این است: "کلماتی چون ((نرم)) ((ملایم)) ((کله خام)) و ((استعداد نفر خدمت شدن)) ازواژه های ((تفرقه نادی است که با حمایه روس ها

و باکماشتن محمد گل مومند. (وامثالهم) در طول سال به صحنه عمل پیاده شده.»

بناغلی «سید فرهاد» همچنان ناسف کنان اظهار نموده که کاشکی کتاب من «بیانگر مداخله پاکستان و دسایس پاکستانی در کشور ما میبود» مطلب او این است که من مداخلات پاکستان را در امور داخلی کشور بیان نکرده ام این بیجا و نادرست است. زیرا که انقدر که من از سیاست های مداخله گرانه مقامات پاکستان در امور افغانستان تا سال ختم کتاب خود در جون ۱۹۹۲ به تفصیل حرف زده ام مولف دیگری تا آن اندازه به تفصیل حرف نزده است. من همچنان سیاست کشور های دیگر نزدیک و دور اسلامی را طور انتقادی هم بیان و هم تحلیل نموده ام و همین سیاست ها را منشاء عمده جنگ های داخلی بخصوص ویرانی شهر کابل تشخیص نموده ام، بآنکه کتاب من در اصل شرح و بیان رویداد های داخلی یعنی تاریخی، سیاسی میباشد. در اینجا میخواهم صرف جمله آخرین از بیان و تحلیل از توافقات پشاور را طور مثال ذکر نمایم، که نتیجه ابتکار نفوذ نمایندگان سیاسی، و استخباراتی پاکستان، ایران و عربستان بود و سران تنظیم های افغان از آنها متابعت کردند، بآنکه موضوع تعیین سر نوشت سیاسی افغانستان و کاملاً مربوط به موخرالذکر بود. جمله من این است که «توافقات پشاور نشان داد که افغانها اکنون مجبور اند با بیش تر از (یک اتحاد شوروی) معامله کنند و این اتحادیه شوروی های جدید مانند برادران بزرگ در لباس اسلام مصمم اند از آنها حاکمانه سرپرستی کنند.» اکنون میخواهم درباره نوشته بناغلی «سید فرهاد» چند تبصره مختصر نموده کلام خود را ختم نمایم.

۱: بناغلی «سید فرهاد» در تمام نوشته خود نه درباره من و نه درباره کتاب من حرف مثبتی هیچ هم ندارد و حتی کتاب مرا «توهین نامه ی بنام تاریخ» خلاصه نموده، در حالیکه این کتاب بیانگر دفاع یک ملت پانزده میلیونی افغان بر ضد تجاوز نظامی یک ابر قدرت دو صد و هشتاد میلیونی و مسایل مربوط بساین مقابله بوده که اثرات آن تنها با افغانستان محدود نماند. بلکه در منطقه و جهان هم سرایت کرد و علاوه بر آن در آن بصد ها موضوع دیگر در شکل سیاست های حکومتات متعدد منطقه و جهان مطالعه شده، مثلیکه اضرار و تنظیم ها و وقایع

دینامیک دسته جمعی انسان های منسوب به کشور ها و کولتور های مختلف جهان در آن مطالعه شده است. بناغلی سید "فرهاد" درباره این موضوعات حرفی ندارد، و کتاب را صرف از زاویه دوسازشکار دیده و بدفاع از آنها مانند یک شخص موظف و متعهد حکم ها نموده و باین ترتیب نوشته خود را کاملاً یکطرفه و پارتیزانی نموده است.

۲: بناغلی «سید فرهاد» باحواله کردن اتهامات یرمن که من باستانی پنج سال حبس تمام عمر بالغ خود را در تحصیل، تدریس، تتبع، تالیف و ترجمه گذارنده ام، نبود را بحیث کسی معرفی نموده که به علم، معلم و کتاب ارزش نمیدهد.

۳: بهار عجب است که بناغلی «سید فرهاد» مرا نمی شناسد اما کتاب مرا و خودمرا با کلمات زشت ولساطع پسا میکند درحالی که موصوف نه تاریخ دان است نه در سابق کتاب های تاریخ را ارزیابی کرده، و نه نویسنده است و نه درباره جریانات سیاسی علاقمندی نشان داده. اگر این نوشته ابتکار خود بناغلی «سید فرهاد» میبود و موصوف در موضوعات ملی باقطع نوشتن عادی میبود در آن صورت بساید او در درجه اول کسانی را مورد انتقاد و ملامتی قرار میداد که در برابر پول و رتبه بحکومت دست نشانده شوروی متجاوز خدمت کردند و با این خدمت خود پروای وطن، استقلال و حاکمیت ملی افغان را نکردند. معلوم است که این نوشته ابتکار و یا از کس دیگری بنام بناغلی «سید فرهاد» بوده که خود فاقد اصول اخلاقی و بلند همتی ولی پخته کار، تجربه کار دردسره بازی و خرابکاری میباشد.

پاورقی

۱ خلاصه یادداشت های نمره ۱۷۲ جلسه بیروی سیاسی کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی درباره مشی سیاسی آینده پیرامون وضع افغانستان. "جورنال مطالعات آسیای جنوبی و شرق میانه"، شماره زمستانی ۱۹۹۴ - ۵۳، ۵۸.

۲ - سلیک هری سن ، خارج از افغانستان ، قصه درویشی برگشت شوروی ،
 بتعلم دیگو کورو دو ویز و سلیک هری سن ، ناشر: پوهنتون اکسفورد ،
 نیویارک اکسفورد ، ۱۹۹۵ ، ۲۲ .

در رد نوشته های غیرمسول پوهیالی

فرهنگ

محمد حسن کاکړ

پوهیالی داکتر محمد امین فرهنگ در هفته نامه امید (شماره ۱۲۹ اول جنوری ۱۹۹۶ و ۱۹۴ مورخ ۸ جنوری) تحت عنوان «از حقیقت کوی تا جعلکاری» و همچنین تحت عنوان «نقش پوهنتون کابل در جهاد علیه کمونیزم در افغانستان» در همان جرییده (شماره ۱۲، ۱۹۹۶ لبروری) نوشته های نموده که عمدتاً بر ضد شخص من است. موصوف در باره چند موضوع کتاب من، افغانستان، تجاوز شوروی و جواب افغان، که از طرف پوهنتون کلیفورنیا در ۱۹۹۵ نشر شده است، و یک مصاحبه من که قسماً در باره زبان پشتو در مجاهد ولس (جولای اگست ۱۹۹۵) انتشار یافته است، هم چند مطلبی نگاشته است.

پوهیالی فرهنگ در مورد آن قسمت کتاب و مصاحبه من سخن زده است که در باره میر محمد صدیق فرهنگ، پدر پوهیالی موصوف میباشد. پوهیالی فرهنگ در نوشته های خود از پدر خود دفاع نموده است، که من در باره موصوف یک چند مطلب انتقادی را در کتاب خود آورده بودم. نوشته های پوهیالی فرهنگ بنابر آن به تحریک از عصیت صورت گرفته است، چنانچه خودش میگوید: «من به حیث یک افغان که متأسفانه بصورت ناجایز لامل و شخصیت آن مورد تجاوز قرار گرفته است، حق دارم که مطالب ..... را به چاپ برسانم.» (۱) یک معنی این جمله این است که پوهیالی فرهنگ موضوع را از نظر علم بررسی کرده نتوانسته است. خودش هم با این ناتوانی خود اعتراف میکند و میگوید «من نه صلاحیت علمی آن را دارم و نه میل آن را دارم که درباره این اثر [کتاب من] کدام نقد علمی بنگارم.»

۱- مسوده اولی این نوشته در جرییده افغان ملت (۱۴ نومبر ۱۹۹۶ و ۱۶ فبروری ۱۹۹۷) و متن پنتوان در خپلواکی وږمه (همان سال) نشر شده است. امین فرهنگ به جواب آن در جرییده امید (۵ جنوری و ۱۲ جنوری ۱۹۹۸) مطالبی نگاشته که در آن اصول اخلاقی و آداب نویسندگی را زیر پا گذاشته و چنان کلمات زشت در آن بکار برده مثل که آنرا کدام بازاری بله گرد نوشته باشد.

(۲) جای دیگر طور مشخص میگوید که او تاریخ نمیدانید. ضمنی بصیرت بر یک نوشته محترم پوهاند داکتر محمد یحیی ابوی مینویسد که: «پوهاند امیر صاحب ابوی با تاریخ و تاریخنویسی مانند این حقیر قطعاً آشنایی ندارد» و «من در مورد مطالب مربوط به تاریخ افغانستان کدام بصیرت ندارم، زیرا در خود صلاحیت علمی این کار را نمی بینم». ۳ پوهبالی فرهنگ که از نادانی خود در باره تاریخ با این مزاحیت اعتراف میکنند باید در باره آن چیزی نمی نوشت، چه رسد بآنکه آن را ارزیابی کنند. مگر او نه اینکه چنان تکرده است، بخود صلاحیت چنان مورخ را قایل شده است که خواسته است بزعم خود آثار مورخین را (با ارایه اسناد و مدارک معتبر و انکار ناپذیر رد و باطل نماید) برعلاوه موصوف با کمال بیباکی مینویسد که «جناب پوهاند صاحب در پجهای وارهلمونون یک سلسله اتهامات بی پایه و بیمایه مبادرت به جعلکاری و دروغنویسی نیز ورزیده است که اگر [من] آنها را با ارایه اسناد و مدارک معتبر و انکار ناپذیر رد و باطل نسازم نسل های آینده کشور آن را بحیث واقعیت های تاریخی پنداشته باین ترتیب تاریخ وطن عزیز ما یک بار دیگر توسط جنون مورخین بظاهر بنام و نشان ولی دراصل جعلکار و بی پرستی ... بطرف خدعه و فریب کشانیده میشود». ۴ موصوف با این هم اکتفا نکرده نسبت های غلیظ تر از قبل «منتهای دیده درایی» و «الزکدایی» و امثال آن را به من والرم روا داشته است.

از همه اولتر میخواهم توجه خوانندگان را باین نقطه معطوف نمایم که امین فرهنگ در سلسله درجات علمی پوهنتون در درجه ابتدایی یعنی پوهبالی قرار دارد. ولی همین پوهبالی در دوره تشت فعلی بعدی بیباک شده که حتی پوهاند ها را هم با الفاظ هرزه یاد میکند. حال از شخص موصوف میپرسم که در حالیکه او با اعتراف خودش تاریخ نمی داند چگونه میتواند وقایعی را که من بارتباط صدیق فرهنگ بیان کرده ام او آن را «اتهامات بی پایه بیمایه» میداند و میخواهد آن را «با ارایه اسناد و مدارک معتبر و انکار ناپذیر رد و باطل سازد؟» کجاست «اسناد و مدارک معتبر و انکار ناپذیر» او! چون قرار نوشته خودش و هم در واقعیت او قادر باین کار نیست از اصل موضوع خارج شده دشنام ها داده است و با این کار راه کسانی را در پیش گرفته است که وقتی از بحث روی اصل موضوع ناتوان شوند، آن را به شخص تبدیل میکنند و دشنام میدهند.

تبدیل کردن بحث از موضوع به شخصی موضوعی در منطبق است بنام لاتینی The-Argument-ad-Hominem یا صرف ad Hominem به معنی «بسوی انسان» این یک کار اسان و معمولاً پیشه کسانی است که از درک اصل موضوع و یا از دفاع از موقف خود عاجز باشند. داند هال میگوید که «موضوع را نادیده میگیریم و بر کسی که آن را تمیل میکند

و یا از آن دفاع مینماید می‌تازیم. مثلاً وقتی کسی برای ساختمان پارک موتر از قطع نمودن درخت‌ها دفاع میکند ما او را ملامت مینماییم که چرا جراب سفید پوشیده است. « ۵ نتیجه تبدیل نمودن موضوع به شخص این میشود که شخصیکه این کار رامیکند عوض منطق و عقل از حسابات کار میگیرد و الفاظ را استعمال میکند که شخصی سالم استعمال آن را عار میداند. پوهیالی فرهنگ فقط چنین کرده است. اگر ازو پرسیده شود که اگر موضوع را برای غور رسی بکدام محکمه قانونی پیش کند آن را بهمان طرز و عبارات الهاده خواهد کرد؟ یقین دارم که جواب موصوف منفی خواهد بود، زیرا که اگر جوابش مثبت باشد قاضی محکمه حتی دعوای او را هم نخواهد شنید. محکمه علمه یا قضاوت خوانندگان هم چنین است به سببی که به قول دانشمندی «آنچه را که او [قضاوت کننده] محکوم یا تبرئه می نماید در واقعیت الهی وجود و در دسترس قضاوت ازاد دیگران قرار دارد. « ۶ امین فرهنگ کلمات غلیظ و هرزه را که بمن نسبت داده است در واقع امرها آن خود را معرفی نموده است. بقول مربی بی « با استثنای نموی سبزیجات مانند و انسیاقات حیوان مانند ما [انسان‌ها] تقریباً تمام آنچه هستیم با استعمال الفاظ ارتباط پیدا میکند. « ۷

این فرهنگ، طوری که در فوق ذکر نمودم، هم میگوید که او تاریخ نمیداند، و هم تاریخ مرا « الزکدایی » و مرا « جعکار و بی پرستی » میداند. از موصوف میپرسم که کسی که دسپلینی را نداند چگونه میتواند آن را ارزیابی کند و درباره آن و مولف آن حکم‌ها صادر نماید؟ ایما او فکر نکرده است که این روش مخالف عقل و زاده لعصب است. ایما او فکر نکرده است که کسی که وظیفه اش تدریس علم یعنی تدریس دسپلین خیالی از تناقضات است، باید منطقی و معقول برخورد کند؟ ایما او فکر نکرده است که در صورتیکه استاد پوهنتون کاربرد الفاظ هرزه را بخود اجازه دهد، از هرزه گان کوچه و بازار چه گفته؟ در اصل جای تعجب در این است که حکم‌های پوهیالی فرهنگ به ارتباط نوشته‌های است که من درباره پدر و تالیف او نموده‌ام، ولی او آن را به تمام کتاب عام نموده است. من متحیرم که پوهیالی فرهنگ با این روش و با این نوع ذهنیت چگونه تدریس کرده است؟ نوشته‌های من درباره صدیق فرهنگ هوایی نیست. آنچه را که من درباره موصوف نوشته‌ام قسماً بر اساس مشاهدات خود و قسماً بر اساس گفتارها و نوشته‌های حکومت ولایت و دیگران بقید منابع یعنی مستند ذکر کرده‌ام. چون همین نوشته‌ها پوهیالی فرهنگ را تحریک بنوشتن نموده است برای موصوف لازم بود آن را نادرست ثابت کند و اگر این کار را کرده نمیتوانست سکوت اختیار میکرد.

درباره این موضوع اتفاق است که کذا بیت و جعلکاری کنار یک شخص کم وجدان است. درباره این موضوع هم اتفاق است که شخص با وجدان بخود اجازه نمیدهد کسی را کذاب، دسیسه کار و جعلکار خواند مگر آنکه کذابیت، دسیسه کاری و جعلکاری او با ثبات رسیده باشد. علاوه بر آن کسی را کذاب خواندن و جعلکار دانستن به ناحق بی احترامی بخوانندگان و مشابه با روش کمونست های جلمسی است که وقتی در برابر مخالفان استدلال کرده نتوانند آن ها را ضد انقلاب خوانند و تهمت ها برایشان حواله کنند. این روش همچنان بی احترامی با الفاظ است که شخصی نامحترم آنها را بیجا استعمال میکنند. در نهایت این روش کم فرهنگی را نشان میدهد که شخصی کم فرهنگ به سبب آن با الفاظ هرزه عادت میکند برخلاف اهل دانش و فرهنگ و آنهاییکه شرف خود و دیگران را گرامی میدانند در استعمال کلمات تمیز بخرج میدهند. آنها نه تنها دوستان بلکه مخالفان خود را هم با کلمات احترام یاد میکنند، با آنکه نظریات شان را که باطل تشخیص کنند، بر حمانه رد میکنند. آنها کلمات را که در تمام موارد بکار میبرند با احساس تمیز و مسئولیت استعمال میکنند. این ریند، متفکر امریکایی در زمینه میگوید: «مگر صادر کردن حکم اخلاقی یک مسئولیت بسیار بزرگ میباشد. کسیکه میخواهد داور باشد برایش حتمی است که سجه متقی داشته باشد» و بخاطر ملاحظات فامیلی، مادی و احساساتی از شواهد چشم پوشد. موصوفه به کلام خود با این عبارات دوام میدهد: «برای یک شخص مقول حتمی است که در محکمه درون ذهن [وجدان] خود بمثل او [قاضی] راستکاری دقیق و سخت را رعایت کند یعنی در جایکه در آن نظر به محکمه عامه مسئولیت بزرگتر است.» رعایت این کلمه یعنی «راستکاری سخت و دقیق» مهم است به سببی که با الفاظ ریند «داور هر وقتی که حکم اخلاقی صادر میکند شخص خود را در معرض حکم قرار میدهد» و «شخصیکه قضاوت میکند باید از روی آن بالای خود او قضاوت شود.» ۸ اکنون بعد از ذکر این اصول که رعایت آن برای دوام زندگی امیخته با اخلاق حتمی است به سراغ نوشته های امین فرهنگ میروم و میخواهم معلوم نمایم که این کلمه ها در «محکمه داخل ذهن» او چه ارزشی دارد.

امین فرهنگی درباره من مینویسد که «و وقتی که ما در ماه جوزای ۱۳۵۷ اساس حرکت وحدت ملی را در پوهنتون کابل گذاردیم یکی از همکاران اسم شمارا بحث کسیکه در جریان داخل ساخته شود

درباره این موضوع اتفاق است که کذا بیت و جعلکاری کار یک شخص کم وجدان است. درباره این موضوع هم اتفاق است که شخص با وجدان بخود اجازه نمیدهد کسی را کذاب، دسیسه کار و جعلکار خواند مگر آنکه کذابیت، دسیسه کاری و جعلکاری او با لبّات رسیده باشد. علاوه بر آن کسی را کذاب خواندن و جعلکار دانستن به ناحق بی احترامی بخوانندگان و مشابهه با روش کمونست های جلمی است که وقتی در برابر مخالفان استدلال کرده نتوانند آن ها را ضد انقلاب خوانند و تهمت ها برایشان حواله کنند. این روش همچنان بی احترامی با الفاظ است که شخصی نامحترم آنها را بیجا استعمال میکند. در نهایت این روش کم فرهنگی را نشان میدهد که شخصی کم فرهنگ به سبب آن با لفاظ هرزه عادت میکند. برخلاف اهل دانش و فرهنگ و انهاییکه شرف خود و دیگران را گرامی میدانند در استعمال کلمات تمیز بخرج میدهند. آنها به تنها دوستان بلکه مخالفان خود را هم با کلمات احترام یاد میکنند، با آنکه نظریات شان را که باطل تشخیص کنند، بر حمانه رد میکنند. آنها کلمات را که در تمام موارد بکار میبرند با احساس تمیز و مسئولیت استعمال میکنند. آیین رهند، متفکر امریکایی در زمینه میگوید: «مکروصادر کردن حکم اخلاقی یک مسئولیت بسیار بزرگ میباشد. کسیکه میخواهد داور باشد برایش حتمی است که سچها متقی داشته باشد» و بخاطر ملاحظات فامیلی، مادی و احساساتی از شواهد چشم نبوشد. موصوفه به کلام خود با این عبارات دوام میدهد: «برای یک شخص مقبول حتمی است که در محکمه درون ذهن [وجدان] خود بمثل او [قاضی] راستکاری دقیق و سخت را رعایت کند یعنی در جایتکه در آن نظر به محکمه عامه مسئولیت بزرگتر است.» رعایت این کلمه یعنی «راستکاری سخت و دقیق» مهم است به سببی که با الفاظ رهند «داور هر وقتیکه حکم اخلاقی صادر میکند شخص خود را در معرض حکم قرار میدهد» و «شخصیکه قضاوت میکند باید از روی آن بالای خود او قضاوت شود.» ۸ اکنون بعد از ذکر این اصول که رعایت آن برای دوام زندگی امیخته با اخلاق حتمی است به سراغ نوشته های امین فرهنگ میروم و میخواهم معلوم نمایم که این کلمه ها در «محکمه داخل ذهن» او چه ارزشی دارد.

امین فرهنگی درباره من مینویسد که «وقتیکه ما در ماه جوزای ۱۳۵۷ اسباب حرکت وحدت ملی را در پوهنتون کابل گذاردیم یکی از همکاران اسم شمارا بیعت کسیکه در جریان داخل ساخته شود

وطاهر عملی، طوریکه فرهنگ ادعا میکند، در صحن پوهنتون چندین مرتبه قدم زده ایم، ایما همچو قدم زدن ها باید دلیل استخدام بمرام سیاسی شود؟ عقل سلیم حکم میکند که در صورتیکه استخدام سیاسی در نظر باشد باید دیدار ها برای آن در دفتر یا کدام جای خاص صورت گیرد. حقیقت این است که این «قدم زدن ها» صورت نگرفته است، و این از نوشته های زیر خود پوهیالی فرهنگ هم معلوم میگردد.

امین فرهنگ در این باره که من بعد از نشر خبر نصب صدیق فرهنگ بحیث مشاور صدر اعظم ببرک کارمل با پوهاند داکتر سید بهاوالدین مجروح و بناعلی غلام فاروق صافی بخانه اورفتم و بگفته او [صدیق فرهنگ] «بر همکاری من با حکومت دست نشانده اجنبی» اعتراض کردم مینویسد که «اساساً مرحوم پوهاند مجروح نظریه اشناپی قدیم که در دوره تحصیل با ایشان در جرمنی داشتم و بعد با ارتباط که در پوهنتون کابل هم داشتم برای دیدن اینجانب که تازه بعد از دو سال حبس از پلچرخ ریخته بودم بدیدن من بمنزل ما آمده بود. اینکه داکتر کار هم همراه ایشان بود بخاطر نندارم زیرا ایشان را اصلاً نمی شناختم.» ۱۱ اگر پوهیالی فرهنگ دو سال را در دوره پلچرخ ریخته گذرانده باشد چطور برایش ممکن است، مرا در دو دوره حکومت خلقی با طاهر علمی در صحن پوهنتون دیده باشد؟ تمام دوره خلقی از ۷ ثور ۱۳۵۷ تا جدی ۱۳۵۸ مدت بیست ماه را در بر میگیرد. برای یک دقیقه قبول کنم امین فرهنگ طوریکه میگوید مرا با طاهر علمی در صحن پوهنتون دیده است. در اینجا سوال این است که چون او قرار نوشته خودش در ماه جدی ۱۳۵۸ مرا در سالون منزل خود از فاصله نزدیک نمی شناخت، چطور ممکن میگردد که او در ماه جوزای سال پیش از آن مرا از فاصله دور در صحن پوهنتون شناخته باشد؟ اساسی تر این است که خود امین فرهنگ این ادعای خود را در یک نوشته دیگر خود رد میکند مثلیکه میگوید «اینکه در ملاقات شما [کار] پدر مرحومم در مقابل شما سکوت اختیار کرد علت آن این بود که من بدان مرحومی گفتم که در حضور شما تبصره نه کنند.» ببینید، امین فرهنگ هم میگوید به خاطر ندارد که مرا در منزل خود دیده باشد و هم میگوید که من به پدر مرحومی ام گفتم که در حضور شما از تبصره خود داری کنید. مشکل واقعی پوهیالی فرهنگ در این است که علاوه بر آنکه جعلکاری میکند بر اساس حدیثات به استنتاج میپردازد، در حالیکه استنتاج باید بر اساس معیار های افکار و اخلاق صورت گیرد و این معیار ها را او در متن خود

با خیبر یکجا بود.» ۱۵ امن در بن مورد با منبع الف خود که با صدیق فرهنگ، میر اکبر خیبر، و ببرک کارمل و هم با سایر محبوسین سیاسی آن دوره منسوب به وین زلمیان، ندای خلق، و وطن اشنائی داشت بار دیگر در تماس شده حقیقت را جویا شدم. موصوف به تالید قول سابق خود گفت که او تمام آنها را در توقیف خانه ولایت کابل دیده است. امن فرهنگ شاید قول او را قبول نکند، اما اگر او قول او را قبول نمیکند مجبور است قول پدر خود را که در قول او شک و تردیدی را بخود راه نمیدهد، قبول کند. پدرش منبع الف را با این عبارات قطعی تالید میکند: «اما قدر مسلم این است که ببرک در زندان ولایت کابل با او [خیبر] هم اطاق شده و این ایدیالوجی [کمونیسم] را از و فرا گرفته است.» ۱۶ آنها هم اطاق نبودند، ولی هر دو در انجا بندی بودند. در هر حال قبلاً خود امن فرهنگ اعتراف کرده است که پدرش در زندان ولایت کابل بندی بود. بنا بر آن، بر خلاف ادعای امن فرهنگ، صدیق فرهنگ، ببرک کارمل و میر اکبر خیبر در قطار سایر بندی ها در زندان ولایت کابل که بنام توقیف خانه یاد میشد در شروع دهه پنجاه همزمان بندی بودند و نوشته موصوف با حکم هایش در باره من فقط ساخت و بسافت شخصی خودشان است. منبع الف من میگوید که چون فرهنگ قبل از بندی شدن خود مارکیزم میدانست و نسبت به کارمل و خیبر من تر بود آنها را با آن آشنا ساخت مگر نوشته خود فرهنگ مبهم است، و از آن صریحاً فهمیده شده نمیتواند که خیبر کارمل را با آن آشنا ساخت و یا معکوس آن. در هر حال، صدیق فرهنگ نمیگوید که خود معلم را کی تعلیم داده بود. بقول منبع الف این معلم خود صدیق فرهنگ بود، و با این سبب بعد کارمل و خیبر فرهنگ را استاد میخواندند.

از این نوشته ها واضح است که پوهیالی داکتر محمد امین فرهنگ حاضر است از دانش خود بحیث وسیله برای جعلکاری استفاده کند، نه برای جستجوی واقعیت. در سطور بالا جعلکاری او ثابت شد و ناتوانی موصوف در رد نوشته های من واضح است. غیز از آن هم اونمیتواند از تاریخ پدر خود و بالخاصه از همکاری موصوف با رژیم دست نشانده شوروی که در اصل یک امر غیر قابل دفاع میباشد دفاع کند. چون این نتواند دشنام میدهد و لاف و گزاف میزند و فکر میکند که با دادن دشنام ها و لاف زدن ها حق با او خواهد شد. بقرار این ذهنیت هر فکری را که در ذهنش خطور کرد و تشخیص نمود که او را بمقابل مخالف او یاری میرساند در الفاظ آورده بخوانندگان پیش می کند

و خیال میکند که افکار همیشه در زیور طبع اراسته شد حکم نص را پیدا میکند بدون آنکه فکر کند که نوشتار ها و همچنان گفتار ها صرف وقتی مدار اعتبار شده میتواند که حقیقت را بیان کند و یا منظور از ان ها کوششی برای دریافت حقیقت باشد. چون وی زیر یک عنوان معین موضوعات نامربوط را جمع مینماید و پروای معیار های افائی و اخلاقی را نمیکند و از آنجا که علاوه بر آن نوشته هایش تناقضات هم میداشته باشد خود را در تلک ساخت خود قید می نماید.

با انهم امین فرهنگ در نوشته های خود از پدر و الراء که تاریخ است، دفاع مینماید، با آنکه بقول خودش تاریخ نمیداند. دفاعیه او در دو موضوع عمده زیر خلاصه میشود (۱): نوشته های صدیق فرهنگ در جهت مخالف با پشتو و پشتون ها نیست. (۲) فرهنگ چپي طرفدار خط مسکونی، بلکه یک دموکرات مشروطه خواه بود. اما او این موضوع را که پدرش بحیث مشاور ببرک کارمل، سرکرده رژیم دست نشانده شوروی خدمت نمود، از نظر انداخته است در حالیکه تمام هیاهوی از همین موضوع نشأت کرده است. در قسمت اول امین فرهنگ میگوید که کاکر ((این ادعای جعلی را یکبار دیگر تکرار میکند که [مولف] فرهنگ در هر جا که مایل ضد پشتون را سراغ نموده است ان را بیان داشته است)) ۱۷

من در اینجا از بحث درباره تعصب صدیق فرهنگ درباره پشتون ها و پشتو منحرف میگردم زیرا که در نظر من ضدیت او با پشتون ها و پشتو در تالیف اش بنام افغانستان در پنج قرن اخیر بقدر کافی واضح است و من و تعدادی از نویسندگان درباره این موقف وی نوشته ها نموده ایم که در شماره های متعدد جرییدی مجاهد ولس از ۱۹۸۸ به بعد نشر شده است. سال ۱۹۹۲ تعدادی از این نوشته ها در یک مجموعه بنام د پشتو او پشتو په باب جعلیات از طرف محترم داکتر محمد گل رومان بچاپ رسیده است. مقاله من بنام ((نظری به کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر)) که هم د مجاهد ولس و هم در مجموعه فوق نشر شده است از طرف موسسه نشر کتاب امان در پشاور بشکل رساله در ۱۴ صفحه طور علحده نشر شده است. صدیق فرهنگ در برابر انتقادات من جوابات داده است ولی دفاعیه او که در ان بعضی انتقادات مرا قبول نموده و بعضی ها را نا درست خوانده برای من قابل قبول نیست و من در باره صدیق فرهنگ بفکر سابق خود هستم که گفته بودم: ((در این الر هیچ قوم دیگر نا این حد کوبیده و تحقیر نشده است مثلیکه پشتون ها کوبیده

شده اند. فرهنگ در هر مورد کدام نظر نامساعدی راجع به پنتون ها یافته است، آن را بدون انتقاد و حتی بدون ارائه شواهد اقتباس کرده و بعد تفسیر عندی در جهت تائید آن اظهار نموده است.»

موضوع دیگری که پوهیالی فرهنگ آن را در نوشته های خود برجسته نموده این است که صدیق فرهنگ یک دموکرات مشروطه خواه بود، نه چپی طرفدار مسکو. پوهیالی موصوف برای تائید نظر خود آن مقاله پدر خود را زیر عنوان ((تجدید سخن در مرام وطن)) در نوشته خود کاملاً اقتباس نموده که او بحیث مدیر مسول جریده در ۱۹۵۱ نشر کرده بود. صدیق فرهنگ در این مقاله خود اصلاحات رابراساس دموکراسی و شاهی قانونی تقاضا کرده بود. امین فرهنگ در عین حال از کار روایی های پدر خود هنگام تدوین قانونی اساسی دوره مشروطه دهه شصت سخن ها زده است.

اول طور مقدمه میگویم که نوشته ها و نظرات سیاسی یک دوره درباره تمام دوره ها و حتی درباره یک دوره دیگر لزوماً صدق نمیکند و درین باره بعضی محک ها موجود است که با مادر شناخت اشخاص و نظرات شان کمک کرده میتواند. یکی ازین محک ها توافق بین گفتار ها، نوشتارها و اعمال است. اما چون اعمال سیاسی تغییر پذیر است، دانستن آنها از جمله مشکل ترین مسائل اجتماعی میباشد، بخصوص وقتی در نظر گرفته شود که افراد با تغییر سن و شرایط افق در جهان بینی خود تغییر می آورند و هم خود ((نظم های اجتماعی واقعیت های تاریخی بوده که دستخوش تغییرات سریع و پیاپی است)) ۱۸ اگر فرهنگ در آغاز دوره دموکراسی دهه پنجاه دموکرات مشروطه خواه بود شاید بعد از آن در دوره ای که شوروی در افغانستان نفوذ کرد و چپی ها نیاز کردند فکر خود را تغییر داده باشد و علایم میرساند که او چنین کرده است. نور محمد نره کی و ببرک کارمل هم چنین کرده اند.

انها پیش از آنکه حزب دموکراتیک خلق را که یک حزب کمونیستی بود بنهاد گذارند به ترتیب اعضای ویمنی زلمیان و انجمن پنتونستان بودند. در سایر کشورهای رو با نکشاف بخصوص در مستعمره های کشور های اروپایی در آسیا مبارزین سرشناس در ابتدا نشلیست بودند و بعد با دگرگونی نظم های اجتماعی کمونیست شدند. (۱۹) چون در افغانستان عصر دوره دموکراسی کوتاه نبود با از بین رفتن آن که اکثر پشروان نهضت مشروطه بشمول صدیق فرهنگ در زندان ها انداخته

شدند خوش بینی آن دوره از بین رفت و بد بینی جای آن را گرفت. در مجموع ناکامی نهضت باعث آن شد که طریقه اعتدالی اهمیت خود را از دست دهد و افکار انقلابی چپی و راستی جذابیت پیدا کند. در عین حال، فکر قدرت گرفتن بکمک کشورهای خارجه رفته رفته قوت گرفت. بعد از آن هم سیاست گردانان اصلاح طلب و هم انقلابی کمتر متمایل بودند افکار خود را در لباس تحریر درارند اما در صحنه عمل بقدر یککه میتوانند علنی و یا مخفی کار میکردند و در صدد جلب کمک های خارجی در رسیدن باریکه قدرت دست بکار شدند. دوتا بودن در سبجه ها و بصورت مشخص دوتا بودن در نوشتار ها و گفتار ها هنوز هم عام تر گردید. مانع عمده یک تابدون یا موافق بودن عقاید با کردار ها بصورت عمومی کولتور مغتنق و بصورت خاص نظام سیاسی پولیسی بود. حتی در دوره مشروطیت هم آزادی یا توانی یکی بودن نوشتار ها با کردار ها محدود بود، با آنکه آزادی در این دهه باوج خود رسیده بود. در اینحال نوشتار ها معرف واقعی افراد بخصوص کارداران رسمی شهری شده نمیتواند. اینحال مسلما بالای صدیق فرهنگ هم موثر بود.

من از تعداد زیاد افغان ها شنیده ام که فرهنگ چپی بود ولی آنها نمیخواهند نام های شان گرفته شود. بعضی حتی گفته اند که فرهنگ به سبب چپی بودن تاحدی هوا خواه اتحاد شوروی شده بود که باری کوشید در بعه طیاره دوماشینه شوروی که در انوقت از منطقه وزیر اکبر خان مینه فعلی پرواز میکرد و مواد خوراکی و غیره به سفارت می آورد پناه ببرد، اما بگیرشد و بامر صدر اعظم سردار محمد هاشم خان پیدرش، مستوفی سید حبیب خان سپرده شد. شاید همین واقعه مسبب اخراج صدیق فرهنگ از لیسه استقلال شده باشد. داکتر سید خلیل الله هشمیان میگوید که ((... فرهنگ ابتدا یکی از پیش اهنگان این ایدیالوژی [مارکسیزم لینیزم] در افغانستان بوده و صدها شاگرد بشمول ببرک کارمل را تربیه کرده بود و این واقعیت بخود [سید قاسم] رشتیا وهمه روشنفکران وقت و دستگاه حکومت و سلطنت معلوم بود.)) ۲۰ بناغلی صباح الدین کشکی هم صریحا نوشته است که در دوره شاهی مشروطه ((فرهنگ با چپی ها بحدی نزدیک بود که بمشکل میتوانست میان سایر اعضای (ولسی جرگه) نفوذ وارد کند. علاوه بران، او تحت عنوان نظریات (البرال) خود با کمونیست ها هم ردی نشان میداد و بدین گونه در بسی موارد، در حقیقت به بیشبرد اهداف شان کمک میکرد.)) ۲۱ فرهنگ در ولسی جرگه که برای یک دوره عضوان بود

به سبب داشتن مفکوره چپی و ذوق و سلوک های مشابه با اعضای پرچمی و سایر چپی ها نشست و برخاست میکرد، و از دیگران فاصله میگرفت. بناغلی اصف هنگ، که دوست قدیمی فرهنگ میباشد، بعد از وفات موصوف نوشت که «فرهنگ به مطالعه مارکسیزم لیننیزم پرداخته او یکنانه فردی [درافغانستان] بود که [این] اندیشه مترقی را نسبت به همقطارانیش بیشتر... میدانست» ۲۲

روایات و اقتباسات فوق و همچنان تذکرات من در کتاب و مقاله من نشان میدهد که صدیق فرهنگ چپی بود، با پرچمی ها همدردی نشان میداد و در پیشبرد افکار شان کمک میکرد. بعضی ها حتی گفته اند که موصوف عضو مخفی پرچم بود مثلیکه دیگران در ظاهر با حکومت روز و در حق پرچمی بودند، اما در باره فرهنگ شواهدی در دست نیست که این ادعا را ثابت کرده بتواند. بنا بران در حال حاضر گفته شده میتواند که صدیق فرهنگ چپی غیر وابسته بود، باشاچه پرچم حزب خلق دموکراتیک همدردی نشان میداد، و این همدردی وقتی که شوروی پرچمی ها را بقدرت رسانید شکل همکاری را بخود گرفت. اما اصطلاح چپی مبهم بوده از اصلاح طلبان تا افراطیان همه را در برمیگیرد مثل مارکست ها، روز نیست ها، لنینست ها، ماوست ها، تراسکینست ها و امثال آن. معلوم میشود صدیق فرهنگ در اوان جوانی یعنی وقتی که کوشید به شوروی پناه ببرد چپی افراطی و از آن بعد اعتدالی و روز نیست شده باشد. اینکه او تا چه حد روز نیست یا مارکست روز نیست بود، هم معلوم شده نمیتواند، زیرا، طوریکه گفتم، درجه چپی بودن و یا روز نیست بودن یا به عبارت دیگر درجه معتقد بودن بیک سیستم فکری به شرایط افالق ارتباط میگیرد، و چون شرایط افالق در حال تحول میباشد سیستم فکری شخصی هم تحول میکند و سیستم فکری سیاسی چون مفاهیم اخلاقی دیر پا و مطلق نیست.

اما در یک جامعه مدنی فرد حق دارد هر فکری را که برای اصلاح امور انتخاب کند برای تطبیق آن تلقین و کار کند بشرطیکه فکر و عمل او با قانون اساسی کشور مخالف نباشد و خود در خدمت کدام کشور خارجی قرار نگیرد. چون در این عصر دولت ملنی در اثر مخالفت افراد با قانون اساسی و یا در خدمت قرار گرفتن شان به خدمت کشور خارجی نظم جامعه و دولت ملی برهم میخورد و همسایگان بدنبست از این حال بنفع خود استفاده میکنند لازم میدانم در این باره باختصار

برای اینکه از قانون اساسی پیروی شود جتمی است که قانون اساسی و ثقیه راستین ملی باشد یعنی انجنانیکه دران صلاحیت و مسئولیت جامعه در برابر افراد واقعبینانه معین شده باشد حقوق اساسی و مسئولیت های افراد، دران واقعبینانه تضمین و معین میباشد (افراد و حکومت (به نمایندگی از جامعه) بمندرجات ان عمل کنند مگر در افغانستان که تاکنون شش قانون اساسی در ان تدوین شده حکومت بیشتر از افراد قوانین را پایمال کرده و افراد آنها را بالاخره لغو کرده اند. فکر پابندی بقوانین بشهران در این کشور ریشه نگرفته است. بافککه در عصر با حقوق اساسی افراد عالمشمول شیده افراد مکلف اند از قوانین کشور خود پیروی کنند و در قوانین اساسی باید حقوق اساسی عالمشمول افراد مندرج و تضمین باشد. در حال، در هر صورت مخالفت با قوانین امنیت و نظم که وجود ان برای زندگانی اجتماعی جتمی است مختل میگردد و امکان از بین رفتن دولت ملی فراهم میگردد. به افغانستان وقتی خطری متوجه میگردد که افراد یا تعدادی از آنها به پیشبرد و امراض همسایگان بدنیت گردند. چون پنج کشور مسلمان افغانستان را احاطه کرده و تمام آنها بین خود مردمان منسوب به عین القوام دارد که عمدتاً در اطراف سرحدات همدیگر زندگی میکنند، همسایگان ماهر وقتی که در کشور عازاری پیدا شده در امور داخلی ان مداخله کرده اند. نیت بد این کشور ها بعد از ضعیف شدن افغانها در نتیجه مقابله موفق شان علیه قشون متجاوز شوروی متوفیاً ثابت شد. این کشور ها بخصوص ایران و پاکستان بعد از ان که افغانها قشون اشغال کر را به عقب زدند، و خود شوروی تجزیه شد و کشورهای دوست دوره جهاد ملی بخصوص امریکا، از افغانستان و منطقه فاصله گرفتند در امور داخلی افغانستان جنگ زده خود را هنوز هم دخیل تر ساختند و با دادن پول و اسلحه به گروه های افغانی زیر نفوذ خود، و همچنان با تحریک آنها در مسائل قومی، لسانی و مذهبی به انواع دیاس و توطیه ها پرداخته اند. این مداخلات علاوه بر انکه مسبب ویرانی کابل و به وجود آمدن اداره های متعدد خود مختار در کشور شد دور نمایی حل مسئله افغانستان را تاریک تر ساخت. نیت بد این کشور ها از این هم معلوم میگردد که آنها حتی در دوره جهاد ملی اشخاص و تنظیم های متمایل به خود را به نام های فرقه های مذهبی، اقلیت های قومی، عدالت اجتماعی، ایدئولوژی سیاسی و هم با رجوع به شهوت قدرت خواهی و زر دوستی بعضی ها زیر نام های در ظاهر خوش آیند انقلاب

کارگری، انقلاب اسلامی، تامین حقوق اقلیت های قومی، اسلامستان، فیدریشن و امثال آن به سوی خود جلب کرده اند و با این کار خود معکوساً مفاهیم ملی را که پایه افغانستان را به حیث یک کشور مستقل و پایه دولت ملی را بحیث تنظیم کننده حیات ملی تشکیل میدهد از قبیل اصل حاکمیت ملی، استقلال ملی، اصل خود ارادیت، تاسیس حکومت از روی انتخابات و یا لویه جرگه و امثال آن ضعیف ساختند. ضعیف ساختن مفاهیم ملی در اصل زمینه سازی برای از بین بردن افغانستان بحیث کشور مستقل میباشد. کمونست ها و اسلامتها (مسلمان های تندرو و انقلابی) با داشتن تعلقات با خارجی ها همواره شناخته شده بودند. اما آنچه قابل اندیشه است این است که حتی درجمله افغانهای مشروطه خواه، استقلال طلب و دموکرات هم بعضی ها در روز های آزمایش ملی به تعهدات خود با ملت پایبند نمالندند و به بهانه «ظلم آل پحیی» و «فاشزم» و «برتری خواهی» پشتون ها را هی را در پیش گرفتند که در نایب اجندا های همسایگان بدنیت و در ضدیت با مفاهیم ملی تمام شد. از یک نگاه تجاوز شوروی افغانها را در معرض بزرگترین آزمایش ملی قرار دادند. در این آزمایش ملی صدیق فرهنگ که زمانی خود را «دموکرات»، «مشروطه خواه» و «مخالف استبداد» قلمداد میکرد ناکام ماند. او نه آنکه با تجاوز مخالفت نکرد، عهده مشاوره صدارت را، در حالیکه عهده دار کدام مقام رسمی هم نبود قبول کرد، و در خدمت رژیم در آمد که اتحاد شوروی آن را با زور قشون خود بقدرت رسانیده و این رژیم تنها از طرف حزب رسمی که در اصل کمونیستی بود با طرز دکتانوری اداره میشد. صدیق فرهنگ با این عمل خود بان قانون اساسی مخالفت کرد که خود در تدوین آن سهم گرفته بود. در اولین ماده این قانون مسجل است که «حاکمیت ملی در افغانستان بملت تعلق دارد». اگر فرهنگ با این اصل و یا حتی به سیستم وطن بهر شکل که میبود منتقد میبود، در هر حال با آن وفا دار میماند. معلوم است که او سیستم سیاسی چپی رقم پرچم را مرجح تر میدانست، اومی فهمید که قبولی عهده مشاوره در رژیم که آن را ملت افغان نی بلکه قوه نظامی اتحاد شوروی نصب کرده بود مخالف اصل حاکمیت ملی و دولت ملی بود. اومی فهمید که مشاوره صدارت وظیفه سیاسی بوده او را مأمور میساخت که برای مستقر شدن همین رژیم مشوره ها بدهد و تجاوز و جنگجو نماید. با آنهم او این عهده را پذیرفت در حالیکه در دوره شاهي مشروطه یعنی در دوره ای که آن قانون اساسی حکم فرما بود

که فرهنگ در تدوین آن سهم گرفته بود و بقول خودش دعوت های داکتر محمد یوسف، و محمد هاشم میوند وال صدراعظم آن دوره را برای قبول کردن عهده وزارت پلان رد کرده بود. ۲۲ بر عکس او دعوت ببرک کارمل را پذیرفت و شاید این قبولی وی بخاطری بوده باشد که فرهنگ به سبب داشتن روابط خاص با کارمل فکر میکرد که در افغانستان بالاخره دوره ی آمده که اوبخیت چپی میتواند صاحب اقتدار شود. فرهنگ این را هم در نظر داشت که از مخالفت و اقتدار پرچمی ها در طرد خلقی ها و امنی ها و بصورت عمومی در منضوب نمودن پشنون ها که او آنها را در کتاب خود «پرتری خواهان» و «فاشیت» خوانده اند استفاده خواهد کرد. انگیزه های واقعی فرهنگ در قبول کردن عهده مشاوره صدارت هرچه بوده باشد، موصوف برای آن این دلیل تراشیده است که «چون برای بیرون شدن از کشور به پاسپورت ضرورت داشتم (زیرا به علت مریضی مزمن قلبی نمیتوانستم از راه گریزی خارج کشور شوم) پیشنهاد او [کارمل] را در برابر وعده پاسپورت به هند برای معالجه پذیرفتم.» ۲۴ بقولی «این دلیل خنده آور و بچه گانه است» و با دلایل زیر رد میشود. یکی اینکه اگر او نمیخواست مشاور کارمل شود، مریضی او بهترین دلیل برای رد پیشنهاد وی میشد. دیگر اینکه او در منزل خود ماند که به ملاقات او رفته بودیم، گفت که او این وظیفه را پذیرفت به سببی که کارمل به او اطمینان داد که میخواهد آن وعده ها را ایفا نماید که در اولی جرگه برای تشکیل حکومت دموکرات ملی داده بود تا با تشکیل آن زمینه بازگشت قوای شوروی ماعد گردد. دیگر اینکه بقول مولف انتونی هابمن که من آن را در کتاب خود نقل نموده ام کارمل بفرهنگ وعده داده بود که موصوف در حکومت او «قدرت اقتصادی» خواهد بود. فرهنگ بر علاوه شاید به سببی هم این عهده را پذیرفته باشد که فکر میکرد قشون شوروی انچنانیکه در کشورهای اروپایی شرفی حکومت را جابجا خواهد نمود و خودش در آن طوریکه کارمل برایش وعده داده بود «قدرت اقتصادی» خواهد بود. علاوه بر آن معلوم است چپی بودن و همدردی داشتن او با شاخه پرچم فرهنگ را به موفق شدن شوروی در افغانستان خوش بین نموده بود. از قبول عهده مشاوره او معلوم میشود که فرهنگ مانند بسیاری از حکومات خارجی در باره توان افغانها در دفاع از وطن مایوس بود. او در کتاب خود هم روحیه دفاعی افغانها را در برابر مهاجمین استیلاگر انچنانیکه

مورخان، بخصوص میر غلام محمد غبار، برجسته نموده است، برجسته
تکرده است. او حتی مبارزات افغانها را در برابر قشون متجاوز انگلیس در
جریان جنگ اول شان ((سراسر منفی خوانده است)) ۲۵ در حالیکه علیقلی
میرزا یک ایرانی معاصرانرا ((ننگی عظیم در افغانستان بر سپاه انگلیس))
خوانده که ((همانسانندوی درممالک اسپاهیچ دولت راروی نداده)) ۲۶.
در هر حال اگر فرهنگ بروحیه مبارز افغان معتقد می بود و درک می کرد
که موقعیت کشور شان به همجوار بودن ان با پشتونستان برای جنگ
دفاعی مساعد میباشد شاید این وظیفه را نمی پذیرفت و مثل بسیاری از
همسالان و همپایه های خود کم از کم عزلت اختیار میکرد مگر او نه ان
که چنان نکرد عضو موسس ((کمیسیون عالی کنسره موسس، جبهه ملی
پنروطن، جمهوری دیموکراتیک افغانستان)) هم شد که رژیم کارمل
میخواست از ان به حیث لویه جرگه در آینده استفاده کند. (۲۷) والعییت
این است که صدیق فرهنگ برخلاف ادعا های خود میخواست با رژیم
دست نشانده به همکاری خود دوام دهد و از شخص کارمل خواهش
نمود که او را به حیث سفیر مقرر کند. افغان قایل اعتمادی خواهش او
را از زبان خود کارمل چنین بازگو میکند. ((ببرک کارمل چي په ۱۹۹۰
کې د شوروي څخه بیرته افغانستان ته راوړل شوی و د دوهم مکرویانو په
ساحه کې په مخه راغی او غوښتل یې چې له ما سره ډیرې خبرې وکړي.
هغه ورځ زه چېرته نللم او د خبرو فرصت می نه درلود، خو بیا هم ببرک
نژدې یو ساعت مائل کرم او د هرې خوا یې خبرې شروع کړې او د خبرو
په ترڅ کې یې وویل چې فرهنگ په خپل کتاب کې ماته ډیر بد ویلی
دی. ما په ځواب کې ده ته وویل چې تاته د بد ویلو وار دده د کتاب په
دریم جلد کې رسیږي. ببرک راته وویل چې په دغو دوو جلدونو کې هم
ماته بد ویلی دی. ببرک زیاته کړه چې ته پوهیږي چې فرهنگ ولې ماته
بد ویلی دی؟ ما ورته وویل چې زه نه پوهیږم... ببرک وویل چې فرهنگ
زما مشاور و او دی غواړی چې ماته په بد ویلو خپل مشاوریت پټ کړی.
ببرک زیاته کړه چې فرهنگ یوه ورځ زما څخه خواهش وکړ چې که زه
دې په هند کې سفیر مقرر کړم. ببرک وایي چې ما ورته وویل چې موږ
ډاکټر حسن شرق په هند کې د سفیر په حیث مقرر وو. علت یې دادي چې
هندوان داود خان نه ډیر ارادت لری او ډاکټر شرق د داود خان دوست
دی. ببرک وویل چې ما فرهنگ ته وویل چې تا به په یوگوسلاویا کې
دسفیر په حیث مقرر کړم. ده موافقه وکړه او ما د فرهنگ اگرېمان
د یوگوسلاویا د دولت څخه مطالبه کړ. څرنکه چې د یوگوسلاویا دولت نه

غوبنیل چپی د افغانستان سره د سفارت په سویه مناسبات وساتی په همدغه دلیل یې د فرهنگ اکریمان رد کړ. او فرهنگ امریکانه ولاړ او هلته مجاهد سو. « بدین ترتیب چون صدیق فرهنگ باوجود خواهش او سفیر شده نتوانست در مارچ ۱۹۸۱ کابل را به قصد هند ترک کرد. سخن اصلی در اینجا است که موصوف وقتی از همکاری با رژیم دست نشانده دست کشید که احتمال مستقر شدن رژیم ضعیف شده، خودش سفیر شده نتوانست و احتمال ((قدرت اقتصادی شدن)) او هم از بین رفته بود. نا ان وقت مجاهدین کشور را به استثنی شهرها و ششگروهي ان ازاد نموده و باشندگان کابل یعنی انهایی که فرهنگ را وقتی به باروالی و اولسی جرگه برگزیده بودند در سه حوت سال ۱۹۸۰ برضد شوروي ها و رژیم دست نشانده ای شان قیام بزرگ برپا کردند و شاگردان معارف و محصولات پوهنتون براه انداختن مظاهره ها جانبازی ها کردند. در این وقت برخلاف توقع فرهنگ جهاد ملی کم نظیر برضد شوروي های متجاوز و رژیم تابع شان قوت گرفته بود و قوای اشغالی مدافعان ناموس افغان را با افراد ملکی میکشتند و کشورشان را ویران میکردند. برای فرهنگ که با در خدمت قرار گرفتن در رژیم دست نشانده موئید سیاست اشغالی شوروي شده بود دیگر دیر شده بود. میرمحمد صدیق فرهنگ بر خلاف مرامنامه حزب وطن خود که ((حفظ استقلال و تمامیت افغانستان)) هدف ان بود عمل کرده است. مبهم تر این است که فرهنگ با این عمل خود نیز برضد استقلال ملی و برضد دولت ملی و در مجموع بر خلاف مصالح ملی رفتار کرده است و این عمل او غیر قابل دفاع میباشد. اگر این عمل او خیانت ملی نباشد میخواهم بدانم که خیانت ملی چیست؟ نویسندگی بانام مستعار صمدضمن تقریظی بر جلد دوم کتاب فرهنگ زیر عنوان ((تاریخ نویسی با چشمان بسته و وجدان خفته)) حکم نموده است که ((این در واقع آخرین میخ بر تابوت روشن فکری و آزادی خواهی او بود)) ۲۸

امین فرهنگ چند موضوع دیگری را هم در میان آورده است، اما اکثر آنها به حدی سخیف است که لازم نمی دانم به تمام انها جواب دهم در باره اینکه قرار ادعای امین فرهنگ من ((بزرگترین اهانت را به لویه جرگه روا داشتم و صدیق فرهنگ در جهت تقویت ان ابتکارات کرده است)) زود بحث میکنیم. اکنون به نوشته زیر او جواب کوتاه میدهم. نوشته او این است که ((حق ترجمه مقاله شما را با انگلیسی و تحویل دادن انرا با مقامات کارفرمای امریکای شما توام بایستی از جعلکاری

های شما را در تاریخ معاصر افغانستان برای خود محفوظ نگاه میدارم»
 من حیرانم که یک داکتر و یک پوهیالی چطور حاضر میشود این چنین
 نوشته بنماید. و با آن وقت خود و دیگران را ضایع کند. مگر این فکر
 خام او به من موقع میدهد که انرا به طرح نمودن چند سوال رد کنم.
 پس از اومی پرسیم که این مقاله مال شماست؟ نی نیست. ایما این مقاله
 برای شما میراث مانده است؟ نی نمانده است. ایما نویسنده آن
 صلاحیت انرا به شما داده است؟ نی نداده است. در صورتیکه
 جوابهای این سولها منفی است شما صلاحیت قانونی ترجمه نمودن و
 محفوظ نگاه داشتن آن را از کجاء بدست آورده اید؟ یک سوال دیگر.
 ایما به شما معلوم است که من در امریکا از خود یک کار فرما داشتم و یا
 دارم؟ برای من خود معلوم نیست. از روزی که من در امریکا پناهنده
 شده ام شش ماه انرا در پوهنتون هوایی تتبع کرده ام که ما حاصل آن
 کتاب من است و مدت سه ماه را در پوهنتون کلیفورنیا در سان دیگو
 تاریخ افغانستان معاصر را تدریس کرده ام و بالای مدت در خانه خود
 بودم. چون من کار فرما نداشته و نه دارم معلوم است در نظر دارید
 راپور من را به کدام مرجع دیگری امریکایی تحویل دهید. در این صورت
 بلاخره مهم تر از همه سوال این است که شاغلی محمد امین فرهنگ ایما
 بهیث یک داکتر، به هیث یک پوهیالی، به هیث یک افغان و بلاخره به
 هیث یک انسان برای خود کوشان نمیدانید که خود را به تحویل دادن
 راپور موظف مینمائید، ولو که تحویل دادن آن به کدام مقام امریکایی و به
 فکرتان درباره ((جعلکاری)) من باشد. فکر کن!

اکنون در پایان این نوشته میخواهم در باره آن نقاط به اختصار بحث
 کنم که قبلا وعده داده بودم.

۱- امین فرهنگ در شماره ۱۹۴ جریده امید مینویسد که: ((کار به هیث
 یک پشنون بر موسسه عالی سیاسی افغانی یعنی لویه جرگه بزرگترین
 اهانت را روا داشته است، در حالیکه فرهنگ به اصطلاح او هزاره
 سنکلاخی... از ابن موسسه دفاع و انرا ممثلی اراده مردم افغانستان
 معرفی مینماید.)) امین فرهنگ بعد از آن جمله ذیل صدیق فرهنگ را از
 گذارشات لویه جرگه سال ۱۳۴۳ به ترتیب ذیل می آورد: ((... ما فعلا
 راجع به یکی از موسسات مهم سیاسی مملکت صحبت میکنیم
 و میخواهیم طرز انتخاب و ترتیب این مجلس کبیر ملی را تعیین کنیم.
 از جمله تدابیر که در این جگاه اتخاذ شده سیستم آزاد انتخابات آزاد،
 مستقیم، عمومی و سری است که مترقی ترین سیستم در تمام جهان

می باشد و ما انرا در شورا تطبیق میکنیم . و چرا انرا در یک مجلس بسیار مهتمتر از شورا که عبارت از لویه جرگه باشد تطبیق نه نماییم ؟» من در مقاله خود گفته بودم که «لویه جرگه که اصلاً در شرایط معاصر به یک موسسه ارتجاعی تبدیل شده است در دوره داود خان هنوز هم ارتجاعی تر شد».

صدیق فرهنگ که به قول خودش «از جمله تسوید کنندگان قانون اساسی سال ۱۳۴۳ عضو کمیسیون لویه جرگه سال ۱۳۶۴ بود» برخلاف انتباهی که در جمله فوق خود در جهت تقویه لویه جرگه داده است ، انرا محدود تر ساخته است . در لویه جرگه عنعنوی سهم نمایندگان ملت بیشتر و از حکومت کمتر بود . در آن اعضای هر دو مجلس شورای ملی ، نمایندگان انتخابی از ولوالی ها و مراکز ولایات و کابل اشتراک میکردند. در آن همچنان تعدادی از معارف ، روحانیون ، علماء و مامورین بلند رتبه ملکی و نظامی عضو میشدند . آنها که جمعاً متنفذین ملی و دولتی بودند چنان مجلس کبیر ملی را تشکیل میدادند که در آن تعدادی نمایندگان انتخابی (ولو که تعدادی از آنها نتیجه اتفاق نه انتخاب بودند) به مقایسه اعضاء انتصابی و یافرمانی بیشتر و متنفذتر بودند. در اینصورت لویه جرگه عنعنوی اراده ملی را تمثیل میکرد و ملت و حکومت از قبضه ان حمایت مینمودند مگر صدیق فرهنگ (البته با سایر اعضاء کمیسیون) به قرار ماده ۲۸ قانون اساسی انرا محدود تر نمود قرار این ماده «لویه جرگه مرکب است از اعضاء شورا (اولسی جرگه و مشرانو جرگه) و روسای جرگه های ولایات . در این صورت لویه جرگه عبارت از اعضاء شورا جمع ۲۸ عضوی دیگر (روسای جرگه های ولایات) و شاید هم تعدادی از مامورین ملکی و نظامی گردد. به این حساب لویه جرگه جدید بمثل لویه جرگه عنعنوی ممثل اراده ملت شده نمیتوانست . محترم محمد علم فیض زاد مؤلف کتاب جرگه های بزرگ ملی افغانستان میگوید که به این ترتیب «جرگه بزرگ ملی به مفهوم و معنی واقعی آن از بین برده شد و در عوض شورا ملی جانشین آن گردید.» و «حکومت ها به غرض این که دست آزاد تر در امور داشته باشد سهم ملت از این جرگه های مهم ملی را کاسته اند.» ۲۹ در باره همین نوع جرگه رسمی حکم من صدق میکند که گفته بودم «لویه جرگه که اصلاً در شرایط معاصر به یک موسسه ارتجاعی تبدیل شده است در دوره داود خان هنوز هم ارتجاعی تر شد» من باید عوض کلمه «ارتجاعی» کلمه «سخ» را استعمال میکردم .

۲- امین فرهنگ مقاله مرا به نام «با از بین رفتن داود خان بساط امین عبدالرحمن خان چیده شد.» مثل معمول از قرینه خارج نموده تعبیرات عندی به آن ضمیمه نموده و کوشیده است نشان دهد که گویا من با خلقی ها همدردی و همکاری نموده ام. صدیق فرهنگ هم مرا «خواخوا» دوره تره کی و امین قلم داد نموده و حتی گفته است که من در دوره خلقی وظیفه استادی پوهنتون را «مطابق دستور دولت» اجرا کرده بودم. من این اتهامات را به ترتیب ذیل رد میکنم.

- مقاله ای یاد شده فوق من در شماره های ۷ و ۶ روزنامه انیس یعنی یک ماه بعد از کودتای نور نشر شد که در آن وقت چهره واقعی حکومت پوره معلوم نبود و باستانی تشدید که هنگام اجرای کودتاه صورت گرفته تا آن وقت وقایع عمده خشن واقع نشده بود، و یا به من معلوم نه بود. برعکس حکومت با الغاء کانتور صنف ۸ که تعیل آن در دوره داود خان وحشتی را بمن والدین شاگردان تولید کرده بود و بخش نمودن تسلیحات در باره رها نمودن بندی ها و تبلیغات وسیع که حکومت در باره خدمت به مردم به راه انداخته بود، به حدی جلب توجه کرده بود که متحولین و مأمورین به حکومت اعانها دادند من در چنین فضاء مقاله خود را نوشتم و در پایان آن گفتم که «با از بین رفتن سیستم دولتی داود خان در حقیقت بساط امیر عبدالرحمن خان چیده شد. و یک دوره پر امید برای اکثریت مردم برای اولین بار در تاریخ افغانستان آغاز شد.» البته این جمله من خوشبینانه بود اما این خوشبینی من زود گذر بود و من در اظهار آن تنها نه بودم. نویسندگان دیگری من جمله مرحوم محمد ابراهیم صفار، مرحوم عبدالرشید بیغم و مرحوم سید قاسم ربتیا بنام مستعار 'حبیب زاده' مقالات نشر نموده اند. از جمله ربتیا یک تعداد مقالات در روزنامه انیس نشر کرده که در آن ضمن اظهار خوش بینی به حکومت خلقی محمد نادر شاه و سلطنت خاندانی او را به عبارات ذیل یاد کرده است: «مخالفت روشنفکران افغانستان با پادشاهی دسسه امیر قادر خان (۱۵ جوزا ص ۵)» مکتوب (که کدام هواخواه نادر خان به یکی از جراید هند برای نشر ارسال کرده بود) در حقیقت جعلکاری نادر را به خوبی ثابت میگرداند و ضمناً همکاری حکومت انگلیس را برای سرکوبی وطن پرستان افغانستان که مخالف نادر خان بودند. «اسناد محرمانه دولت برطانیه در روی و وطن فروشی نادر را اشکال میسازد.» «در این جبهه یک جنبه خاص این مناسبات خاص مخفی که عبارت از معامله گری نادر به دولت انگلیس در مورد استقلال افغانستان و قبول نفوذ سیاسی

و اقتصادی و انحصار بلامانع آن کشور در وطن عزیز ما باشد، با اسناد و اوراق محرمانه دولت مذکور... بطور مختصر اشاره میکنم.)) (۸ سرطان ۱۳۵۷ ص ۵) رشتیا در خاطرات خود به این نوشته ها اشاره میکنند و میگویند که در اصرار مامورین حکومت خلقی فیصله نمودم که ((چند مضمون نوشته به دسترس شان بگذارم تا از شر شان نجات یابم.)) (۲۱ این نوشته چنان معنی میدهد که رشتیا آنها را برای نجات خود و نه برای معلوم کردن حقایق نوشته است. حالا فهمیده نمی شود که نوشته های موصوف تا چه اندازه حقیقت دارد و او باید این موضوع را در خاطرات خود روشن مینمود، تا نوشته های موصوف مورد اعتماد قرار میگرفت. در هر حال همین رشتیا بنا همین نوشته هایش در دوره مهاجرت تا وفات او در بهار سال ۱۹۹۸ مشاور پسر و جانشین همین محمد نادر شاه مرحوم یعنی محمد ظاهر شاه شاه سابق افغانستان بود و در دوره سلطنت او مدیر، رئیس، مسئول و زیرسفر بود با آنکه موصوف به تسولی در دوره صدارت محمد هاشم خان در اترسرفت تکت های پستی که در آن وقت یک موضوع حساس سیاسی بود، محاکمه و به حبس و ترک وظیفه محکوم شده بود. ۲۲.

مقصد اصلی از نوشتن مقاله یاد شده من اینست که حکمرانان جدید خلقی را از عواقب زیاده روی ها و استبداد که علی العموم بعد از به اصلاح پاشاه گردشی واقع میگردد پر حذر نمایم مگر هر آنچه را که من در آن گفته ام به فکر من حقیقت دارد، و موصوف بر حقیقت دوره امیر عبدالرحمن خان به تسدی بالایم مؤثر شده بود که از سیاست عملی کریزان باشم. در دوره جمهوری محمد داود خان هم موصوف بر بنیادی بودن به تعداد ۷۲ تن از جمله مخالفات حکومت به نام مریضان خلقی و عصبی در علاوالدین و قلعه زمان خان مرا به سیاست عملی افغانستان هنوز هم بدین تر نمود ((به تسولی از جمله این بندی ها به تعداد ۲۷ تن آنها به امر امر شعبه جنایی ولایت کابل بنام الیاس زنده به گور شده اند)) اما خوشبینی من انچنانیکه در جمله یاد شده مقاله من افاده شده بود زود گذر بود و این زود گذری از نوشته های زیر نمایان است.

۳- در این بخش آخرین نوشته خود میخواهم را جمع بموقف خود در دوره حکومت خلقی با این ارتباط بحث کنم که هر دو فرهنگ مدعی اند که من ((بدستور دولت)) خلقی وظیفه استادی را ایفا نموده با آن همکاری کردم.

درست است که من در دوره خلقی در پوهنتون وظیفه استادی را ایفا نموده ام، مگر من صرف به تبعیت از فکر و روش خود تدریس نموده ام بدون آنکه در آن وقت یا در اوقات دیگر ملاحظات غیر علمی را بخاطر خوش نمودن این و یا آن و یا حکومت در نظر گرفته باشم و چون من به پابندی به اصول علمی شناخته شده بودم هیچ کس و یا مقامی به من دستور نداده است، و یک تعداد دوستان که سفارشات نموده بودند، در من اثر نکرده است. در دوره حکومت پرچمی هم هیچ مقامی بمن دستور نداده است، یا وجودیکه در این دوره موقف ضد شوروی من واضح بود. تنها بناغلی عبدالله منشی حزب رسمی در پوهنتون دو هفته قبل از بندی شدن من در تبعه دوست مشترکی پیغام فرستاد که از مخالفت با شوروی در صحن پوهنتون منصرف شوم. علاوه بر آن من مضمون خود را که تاریخ افغانستان معاصر بود مثل سابق تدریس میکردم یعنی بعد از کودتای نور هم آن را از روی مفاهیم مارکستی تدریس نمی نمودم، اینکه صدیق فرهنگ میگوید من بدستور دولت خلقی وظیفه استادی را اجرا میکردم، نظر مرا در باره غیر متقی بودن او بحیث مولف هنوز هم قوی تر مینماید. اگر او با این فکر باشد که استادان پوهنتون همانند سامورین دولت مجبور بودند بدستور دولت تدریس کنند به غلط رفته است. درست است که عده قلیلی از استادان در تدریس اصطلاحات مارکستی را بکسار میبردند مگر بیش از این استادان مستقلانه تدریس میکردند. استادان، بر خلاف سامورین دولت، در تدریس از آزادی بر خوردار بودند و این آزادی از ماهیت مسلک شان که تدریس علم است و تدریس بدون آزادی ناممکن است، نشأت میکرد. هیچ مقامی غیر از استادانه صلاحیت و نه وسایل تحدید آزادی درسی را دارد، مگر آنکه استادان با تطمیع و یا تخویف شوند. استادان تطمیع و تخویف شده نمیتوانند مگر آنکه خود شان با آن راضی گردند. استادان که بر علم و آزادی درسی و بر خود انکار داشته باشند، تطمیع و تخویف نمیشوند. برعکس آنها از وظیفه درسی لذت نموده و با وجود بنی وسیله گی احساس قنوت میکنند. آنها میدانند که علم موجب تحریک شعور میگردد و آنها در ایجاد شرایطی مولز میگردند که سر انجم در جمله چیز های دیگر، به سقوط حکومت خود کلامه منتهی میگردد. برای شخص من صنف جایگاه مسرت، قنوت و افتخار بود. البته استادان که پهلوی تدریس وظایف اداری را اجرا مینمودند، مقداری از آزادی را از دست میدادند. من در مقام علمز خود وظیفه خالص اداری را اجرا نکرده ام. بعد از برگشت بوطن

از تحصیلات عالی در ۱۹۶۸ در پوهنتون استاد شدم و پیش از آن مدیر مجله کابل بودم. علاوه بر آنکه طوریکه پیش گفتیم، به سیاست عملی علاقه نداشتم و نمی خواستم در زنجیر امریت و مأموریت دولتی خود را مقید نمایم. همین سبب بود که به استثنای دوره اول جوانی که عضو و پیش زلمیان بودم، عضو هیچ حزب دیگر نبودم. اما چندی بعد از آنکه تانک های روس را با عساکر آن صبح روز ۷ جدی ۱۳۵۸ در میرویس میدان کابل دیدم به همراه حشوم پوهاند فضل ربی پژواک، پوهنوال داکتر محمد عثمان روستار، پوهند وی داکتر محمد طاهر هاشمی، داکتر سید خلیل الله هاشمیان، و داکتر عبدالله حقایتی تسابندی شدن خود در اپریل ۱۹۸۲ در کدر رهبری اتحادیه عمومی استادان و محصلان افغانستان فعالیت میکردم. تا آن وقت بتعداد ۲۹ تن استاد با ما در خفا عهد بسته بودند و قرار بود که در آینده نزدیک به فعالیت علمی شروع کنیم. در عقب این اتحادیه درجه آزادی خواهان شامل بودم که تعدادی از استادان قبلا تاسیس کرده بودند. اما خادبا تمام طول و عرض خود مرا نه شناخته و متهم به کدر رهبری هم در گروه ما وستی رهایی و هم در حزب افغان ملت نمود. پرچمی ها یا بعضی از آنها مرا اخوانی و یا افغان ملتی و بعضی ها خلقی میخواندند. امین فرهنگ مرا حتی «همکار عمال کمونیست دولتی» خوانده است با آنکه در یک جای دیگر گوید که او مرا نمی شناسد. در هر حال در کله هیچ یکی از آنها این فکر خطور نکرد که یک شخص میتواند با آنکا بر وجدان و فکر آزاد خود زندگی کند.

۲- اکنون بعد از این مقدمه کوتاه بر میگردم بموقف خود در دوره حکومت خلقی. هنگام کودتای نور من علاوه بر مدرس امریسا راجهنت تاریخ بودم. اما بعد از آنکه طاهر علمی بحیث رئیس فاکولته ادبیات مقرر شد مناسبات من با او تیره شد. موصوف بعد تقرر خود از من چند پیراهن و نکتایی مطالبه کرد مگر من مطالبه او را بخود کسر شان دانستم و معذرت خواستم. شاید شخص دیگری از آن چنانی بنفع خود استفاده مینمود. در هر حال به تعجب آن طاهر علمی رساله مرا بنام افغان افغانستان و افغانها و تشکیل دولت در هندوستان فارس و افغانستان که از طرف پوهنتون تازه نشر شده بود، مصادره کرد و دلیل آورد که من در آن حکومت خلقی را با حکومت دوران امیر عبدالر حمن خان مشابه خوانده ام. جمله من که او به سبب آن رساله را مصادره کرد این بود که من آن را در آخر آن قسم نتیجه آورده بودم با این ترتیب که

«در دوره های مابعد از حکومت امیر عبدالرحمن خان افغانستان هم بلحاظ سیستم دولتی و هم بلحاظ ساحه ادامه و شکل انکشاف یافته دوره امیر عبدالرحمن خان میباشد.» علمی از رئیس پوهنتون باغلی سیدی خواست که حق التالیف آن هم از من گرفته شود. من با رئیس پوهنتون استدلال کردم که در او تأثیر کرد. شاید به سبب همین تأثیر بوده باشد که از طرف علمی ضرر دیگری بمن نرسید. سیدی که در دوره اشغال طور مرموزی مسموم شد یک شخص عالم و بی ضرر بود. رساله من مصادره شد مگر فرهنگ دوستانی چون باغلو حبیب الله رفیع و زلمی هیواد مل ترتیبی گرفتند که بموجب آن تعداد زیادی از آن بازار عرضه شد. در هر حال به تعجب آن حکومت تصمیم گرفت که صد مین سالکود مقاومت افغان ها بمقابل تجاوز انگلیس را تجلیل نماید. مقامات پوهنتون بشمول طاهر علمی از من که در این مورد تخصص داشتم طور خاص توقع داشتند که ضمن تجلیل از مبارزات آزادی خواهی افغان ها کلمات مساعدی نشر حکومت شان کنم. مگر من که در آن وقت چهره خشن حکومت معلوم شده بود نمیتوانستم در مسایل غیر درسی در فعالیت سهم بگیرم. در مجلس که بزیاست باغلی علی گل پیوند معین وزارت اطلاعات و کلتور به همین مناسبت دایر شد سید قاسم ربنیا، من و دیگران در آن اشراک کردیم. من از عضویت در آن کمیته ابا پرزیدم که بزیاست ربنیا برای تدوین رساله دران مورد بهمان آورده شد. مقاله را بنام معاهده گندمک جهت نشر دران وعده دادم. ولی آن را عملاً سطحی نوشتم، ربنیا برای بهتر شدن آن پیشنهادات کرد ولی من پیشنهادات او را رد کردم. مقاله من از نشر باز ماند. ربنیا و همچنان صدیق فرهنگ و دیگران همکاری قلمی نمودند و مقالات شان در یک مجموعه به نشر رسید. دیگر اینکه پوهنتون از من بحیث امر دیپارتمنت تاریخ خواست مجلسی درایدیسوریم پوهنتون تنظیم نمایم. من چنان کردم ولی خود من با آن که امر دیپارتمنت بودم و در موضوع تخصص داشتم از سهم گرفتن در آن طرفه رفتم باین ترتیب که من عمداً آخرین نوبت سخنرانی را بخود اختصاص دادم. و در روز تجلیل نوبت بمن نرسید. رئیس پوهنتون، طاهر علمی و داکتر گل محمد نور زوی رئیس اکادمی علوم به عیلام همکاری من پی بردند مگر چون داکتر نور زوی هم مثل سیدی یک شخص عالم و بی ضرر بود و در عین حال دوست شخصی من بود، ضرر دیگری غیر از بر طرف شدن از امریت دیپارتمنت

بمن فرسید و من تا سقوط حکومت خلقی فقط بحیث استاد تدریس میکردم.

منابع

۱. محمد امین فرهنگ، "تبصر بر دو مکتوب" افغانستان در پنج قرن اخیر، جلد دوم، چاپ امریکن سپیدی، هرنندن در ورجینیا، امریکا، ۱۳۶۹ / ۱۹۹۰، ص ۳۳
۲. محمد امین فرهنگ د، "از حقیقت گویی تا جعلکاری" جریده امید، شماره ۱۹۳، ۱ جنوری ۱۹۹۶، ص ۳
۳. محمد امین فرهنگ د "تبصره بر دو مکتوب" اثر مقاله یادشده، ص ۳۳.
۴. د "از حقیقت گویی تا جعلکاری" مقاله یادشده، ص ۳۳.
۵. دافلد هالد، خوب نگاشتن، لتل براون و کمپنی، بوستون، ۱۹۷۶، ص ۲۴۹.
۶. این ریند، مزیت خود خواهی، سکنت بوک، ۱۹۶۴، ص ۷۲
۷. ب. ایوانز، آموزنده یک لغت در هر روز، کتاب های بلتاین، نیویارک ۱۹۶۳، ص ۱۰.
۸. این ریند، مزیت خود خواهی، اثر یادشده ص ۷۲.
۹. محمد امین فرهنگ، "از حقیقت گویی تا جعلکاری" امید شماره ۱۹۴، ص ۲.
۱۰. محمد امین فرهنگ، "نقش پوهنتون کابل در جهاد علیه کمونیزم" امید شماره ۱۹۹، ص ۱۱.
۱۱. محمد امین فرهنگ "تبصره بر دو مکتوب"، مقاله یادشده، ص ۳۷.
۱۲. این نوشته بدون شک از میر محمد امین فرهنگ است ولی منبع آن را اکنون نشان داده نمیتوانم.
۱۳. محمد امین فرهنگ "از حقیقت گویی تا جعلکاری" مقاله یادشده، ص ۹
۱۴. این ریند، مزیت خود خواهی، اثر یادشده، ص ۷۲.
۱۵. ایضا
۱۶. میر محمد صدیق فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر، جلد اول پشاور، ۱۹۸۸، ص ۲۸۹.
۱۷. محمد امین فرهنگ، "از حقیقت گویی تا جعلکاری"، مقاله یادشده، امید، ۸ جنوری ۱۹۹۶، ص ۳
۱۸. ا. ج کالنگ وود، خطابه ۲۰ می سال ۱۹۴۶، ص ۲۲، ناشر وصال طبع این رساله معلوم نیست.
۱۹. ر. هری سن، "کمونیزم در آسیا" راهنمای دستی آسیا، بدون گای ونت، چاپ پتکون، ۱۹۶۹، ۲۶۷-۲۷۸.
۲۰. سید خلیل الله هاشمیان، "نظری به کتاب خاطرات سیاسی سید قاسم رشتیا" مجله اذه افغانستان، مارچ ۱۹۹۸ / حمل ۱۳۷۷، ص ۵۳.
۲۱. صباح الدین کشکی، دهه مشروطیت، شورای فرهنگی جهادی افغانستان، اسلام آباد، ۱۹۸۶، ص ۱۰۷.
۲۲. ساهو "فقد فرهنگ کریپتو کمونست بود" مسوده چاپ نشده، ص ۵.
۲۳. میر محمد صدیق فرهنگ افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۱، ص ۳۵۰، ۵۰۹.
۲۴. میر محمد صدیق فرهنگ "پاسخ به انتقادات و رد اتهامات" در افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۲، ص ۷۴.
۲۵. میر محمد صدیق فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۱، ص ۱۹۵.

۲۶. ع. م. اعتقاد السلطنه، تاریخ وقایع و سوانح افغانستان، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۶۵، ص ۹۱

۲۷. محمد علم فیض زاد، جرگه های بزرگ ملی افغانستان، ۱۳۶۸ / ۱۹۸۹، پشاور، ص ۳۶۳.

۲۸. محمد علم فیض زاد، جرگه های بزرگ کتاب یادشده، ص ۲۸۳.

۲۹. صمد، "تاریخ نویسی باچشمان بسته و وجدان خفته" مجله پیام زن، جون ۱۹۹۴، ص ۱۱

۳۰. میر محمد صدیق فرهنگ، پاسخ به انتقادات ورد الهامات، مقاله یادشده، ص ۷۲.

۳۱. خاطرات سیاسی سید قاسم رښتیا، ۱۳۱۱ - ۱۳۷۱ / ۱۹۳۲ - ۱۹۹۲ چاپ شخصی در مطبعه

امریکن سپیدی، ویرجینیا، امریکا ۱۳۷۶/۱۹۹۷، ص ۴۵۲، کتاب نام مولف را ندارد، ولی این اثر از سید قاسم رښتیا می باشد.

۳۲. موضوع سرقت و یا اختلاس لکتهای پوستی رښتیا موضوعی بود که به گفته خودش ((متأسفانه

به زندگی آینده ام تأثیر ناگوار و دوام دار باقی گذاشت.)) اما معلوم کردن حقیقت آن مشکل

است، به سبب که در این مورد روایات خود رښتیا و از دیگران تفاوت فراوان دارد. خود رښتیا

صفحه کتاب خود را (۱۲ الی ۱۶) با آن وقف نموده و آنرا نتیجه امر آمر خود میداند، در حالیکه

بنام علی مساپر در جریده ای مجاهد ولس (اگست ۱۹۹۷ صفحه ۱) زیر عنوان پارک زرنکار در مورد

آن چنین مینویسد ((مرحوم محمد هاشم خان صدراعظم برای حفظ بی طرفی و جلوگیری

بخش افواهاات نا درست در افغانستان هدایت میدهند تا تمام نامه های فرستاده شده توسط

اشخاص در صورتیکه لکت پوستی نداشته باشد صادره شده ازینرو مردم مجبور بودند تا نامه های

شخصی خود را توسط وزارت مختبرات ارسال دارد و با طبع حکومت آنرا کنترل مینمود.))

((در این میان به صدر اعظم اطلاع میدهند که مدیر مسئول نگهداری لکت های

پوستی (رښتیا) لکت ها را به دسترس سفارت انگلیس و سفارت روسیه رقبای

دولت آلمان فرار میدهند (مفروشند). مدیر را تعقیب و در حالیکه لکت های

پوسته را از جیب کشیده و به کپارمند سفارت انگلیس سپارد، دستگیر میکنند. دزد

با پشتماره به جرم خود اعتراف، و به ده سال حبس محکوم میشود.)) روایات متعدد

مشترک بر این است که موصوف به حبس و طرد محکوم شده بود. ولی موصوف به

قبول خودش مدت سه ماه را در محبس سپری نمود، و به شفاعت موسی جان

قندهاری از حبس رها شد، در حالیکه دیگران میگویند که مرحوم عبدالرسول

(علی خیل) معین وزارت مختبرات ولایت که شاید از جمله متقی ترین و با جرئت

ترین، مامورین عالی رتبه محمد ظاهر شاه بوده باشد او را هم به حبس کشاند، و

هم بعد به شفاعت پدرش وسیله رهایی او از حبس شد.

د ښاغلي عبدالله غورياني سپکې سپورې

عبدالقيوم کوچی

نه ومه خبر پرده مې لږ غوندي چې جگه کړه
ندي د ويلو هغه څه چې ما ليدلی دی
زه يې په ويلو او ليکلو گناهگار شوم
نور يې په عمل او په کردار باندې ښاغلی دی
گل پاچا الفت

ته خبر يې چې ته څوک يې
ته د مينځ آسمان وې ستوری
پستا شمله چې به شوه پورته
شوې به بڼکه شملې نورې
غني خان غني

عبدالله سمندر غورياني، چي په خپله خاتنه د استادې مقام وړ کوي، په هره پوه ليکنه کي پښتو ته سپکې سپورې وايي. دده دښمني د طالبانو د غورځنگ سره هم يوازې او يوازې په دې ده چې د طالبانو د قيام مشري د پښتو په لاس کي ده، سره له دې چې طالبان وايي او پخپلو کړويي هم ثابت کړی ده چې دوي د افغانستان د نورو کامونو په نسبت تبعيض او تنگ نظر نلري. دوي ټولو کامونو ته چي په گډه سره يې د افغانستان ځانگړي او واحد ملت او ولس جوړ کړی دی په درنده سترگه گوري او لويې پکي نه راولي. داځکه چې طالبان د قران عظيم الشان اود حضرت محمد (ص) احاديثو د اصولو سره سم خپلې ټولنيزې او ملي چارې سر ته رسوي. همدا اوس د طالبانو د مشر تابه په سترې جرگې (شوري) کي څلور تنه د نورو کامونو استازي برخه لري.

د پکتيا او پکتیکا واليان پښتانه نه دي مگر ټول ميشته پښتانه پدي ولايتونو کي د دوی درناوی کوي او د خپلو مشرانو د منل شوو لويانو په سترگه ورته گوري.

عبدالله غورياني خاتنه د قران مجيد او د احاديثو "مفسر" او څيړونکی وايي خو پخپلو ليکنو کي د ايمان او احاديثو پر بنسټونو طالبان او په حقيقت کي پښتانه ټکوي. کاشکي غورياني د اسلام د سپېڅلي دين په رڼا کي آفاقي نظر غوره کړي وای او د تنگ نظر او تعصب د څنځيرونو څخه يې ځان ژغورلی وای. د غورياني په ټولو ليکنو کي د انتقاد پوه کړينه هم په غير له پښتو څخه د بل چا په برخه کي ليکل شوې نه ده.

غورياني نه يوازي طالبان او د پښتو مشران او سروالان ټکوي بلکه دی د پښتو په ليکوالانو او د نظر په خاوندانو باندې گذارونه کوي او هر يوه ته د خپلې سويې او خپل کلچر او پوهې په اندول سپکې سپوري وايي سره له دې چې غورياني خان استاد بولي او داسې بريښي چې د کابل د پوهنتون د فلسفې په څانګه کې يې سبق ورکړی او زده کړونکي يې روزلي هم دي، مګر دې تراوسه بريالي شوي نه دي چې خپله پوهه پر خپلو احساساتو واکمنه او مسلطه کړي. زما په نظر سره دې بايد د هغو متعصبينو او تنګ نظرو ستميانو څخه چې د افغانستان د يووالي او يرموټي کيد و د ښمنانو تر اغيزې لاندې تللي دي لوېږ ولري.

دې پوه تعليم يافته او منوره سړی دی او منورين او پوهان که په هر کام او قبيلې پورې اړه ولري بايد ملي ګټې په نظر کې ولري او د خپل ولس او ملت د سباتي او جوړېدو دپاره هڅې وکړي او د تنګ نظري او د کامي حدودو او نفورو څخه يې نظر اوچت او لوړ وي. منور ټول پوهېرو چې ستمي اندېښنې چې د افغانستان د ګاونډيو دښمنانو او په خاص ډول سره د شمالي ګاونډيو چې پر کمونستي او سکتريستي اېډيالوژي سمباله شوي وه زموږ پر ناپوهو او له عقيدې ډکو او غولېدل شويو وطنوالو باندې اغيزې درلودې. دغو دښمنانو غوښتل چې د نفاق او بېلتون جرړې زموږ د پوه موټي ملت پر بېلو بېلو کامونو کې وښکې او د هغو د خپګان لپاره دا پلمې را منځ ته کړي چې د افغانستان په مشر تابه کې د پښتو برخه ډېره ده او د نورو کامونو حقوق ورکړي شوي نه دي. پر خپله غورياني بايد دا ومني چې د ننني افغانستان په سياسي جوړښت کې چې د ميرويس ټيکه او احمد شاه بابا د زمانو څخه په نظر کې ونیول شي پښتو په نامه سره واکمني کړې او رسمي قدرت د نورو د تکره، پوهو او په وطن مينو شخصيتونو او استازو لخوا تمثيل شوي دي.

که د مثال په توګه د ظاهر شاه څلويښت کلنه واکمني وڅېړو ددې خبرې په حقيقت به به پوه شو. ټول وطنوال خبر دی چې دده دسلطنت ستنې د غو غبر پښتني کورنيو په اوږو ولاړې وې.

علي محمد د باندنيو چارو او د دربار وزير د بدخشان څخه و، د فېنلي کورنۍ چې غړي يې وزيران اوسپران وو هم د بدخشان د تاجکو څخه را ولاړ شوي وو، نوروز خان د مالي اود دربار وزير د کلنگار د تاجکو څخه و، سرمشري نور محمد کهکدای په اصل، هزارې و، د پکتيا لوی

نائب الحکومه او پوځي قومندان ، فیض محمد خان لسوگري اودده ورونه چې د پادشاهي پڅي ستنې وې ، تاجکان وو او داسې نور.

غورياني د طالبانو ځوانان نه خوښوي او داسې استدلال کوي چې دوی د پاکستان په ديني مدرسو کې روزل شوي دي او اوس چې د افغانستان د خاورې د بشپړتيا د پاره به جگړه اخته دي، د پاکستان کوداکیان دي. دا حقيقت دی چې د طالبانو يو شمير ځلميان د پاکستان په مدرسو کې ديني زده کړه کړېده مگر غورياني به پوهيزی چې دا پېښه څنگه او ولې وشوه. کله چې د خلقي ، پرچمي او روسی کوداکیانو واکمني د لور د کرغېرن بدلون په نتيجه کې مينځ ته راغله، د پوهني په سېستم او د زده کړې په نصاب کې بدلون راغی. د زده کړې نصاب په کمونيستي بڼه بدل شو او افغاني ځوانان او پېغلې په ښوونځيو کې د ديني زده کړې پر ځای د کمونيستي اصولو په زده کولو مجبورې او د شوروي مشاورينو ترخاص پروگرام لاندې دغو زده کوونکو بايد د خپلو کورنيو د غرو په برخه کې خپلو کمپوټه ددوي سياسي ، ديني او ملي ، افکار او کړو وړو په باب راپورونه وړاندې کړي وای. کله چې ددوی پلرونو او ميندو وليدل چې ددوی زامن اونجونې د اسلامي او ملي او عنعنوي روحيې او کلچر په خلاف د خپلې کورنۍ پر ضد روزل کېږي او په جاسوسۍ شېکو او ځايو پورې تړل کېږي مجبورې شولې چې هجرت ته ولاړې او د پاکستان مهاجرو کمپونو ته ځانونه ورسوي او خپل ماشومان په ديني مدرسو کې وروزي. غورياني غوښتل چې د افغاني پېغلې او ځوانان د ديني مدرسو پر ځای په کمونيستي کمپو کې روزل شوي وای. غورياني خبر دی چې د روسي د سرو لښکرو د يرغل په وخت کې ۵۰ زره افغاني ماشومان روسي ته وليږل شول او هلته د لس کلنې څخه تر شل کلنۍ پورې افغاني ماشومان د کمپول او د کۍ ، جسي ، ېسي ځوانانو په کمپونو کې وروزل شول. اوس هغه ځوانان د ښاغلي مسعود په لښکرو کې د طالبانو او نورو مسلمانانو پر ضد په جگړه اخته دي. غورياني يو ځل هم په خپلو ليکنو کې ددې خبرې يادونه نه ده کړې. دغورياني د تعصب نه ډکوليکنو ښه ښکاري چې که چېرې همدا طالبان د افغانستان د شمالي سيمو څخه راپورته شوي وای غورياني به يوه ککه او ېې ځايه خبره ددوی پر ضد نه وای کړې. دده ددښمني ښکاره دليل دادی چې د طالبانو په مينځ کې د پښتنو شمير ډير دی ايا غورياني په دې حقيقت نه پوهيږي چې د پښتنو شمير د نورو افغاني کامونو په پرتله د افغانستان د

ملت په جوړښت کې دیردي؟ هېڅ څوک لمر په دوو گوتو پتولی نشي. که غوریاني خوشحاله کيږي او یا خپه کيږي پټانه د افغانستان د دولت او ملت او د ملي واکمني په جوړښت کې د ملا د تیر حیثیت لري.

پټانه چې نه وي افغانستان ممکن د نېستي او تباهي ګنډې ته وروپيږي. دا خبره بیا هم دهې معنی نه ورکوي چې په افغانستان کې د نورو کامونو حقوق او شخصیت معنوي او اخلاقي ارزښتونه دي. تر پټو لاندې شي. پټانو د تاریخ په بهیر کې د نورو کامونو د حقوقو او معنوي ارزښتونو درناوی کړی دی خو اوس پټانه دا هم غواړي چې د پټونو په رڼا کې خپل حقوق او معنوي ارزښتونه خوندي کړي، خپلې ژبې، ادب او ثقافت ته وده ورکړي او هم د نورو د حقوقو او کلچر درناوی وکړي. دوی به د اسلام د سپیڅلي دین په لارښوونه کې چې وايي: «وامرهم شور بینهم» او هم د پټني روحی سره چې هر څه باید د جرګو او مرکونو لپاره د اکثریت او اقلیت په اصولو سمبال شي د افغاني ټولنې د بیا ودانولو او د ټولنیزو او سیاسي نظم په بیا جوړولو کې فعاله برخه واخلي.

غوریاني دی سر ګریوان ته کړی او له خان سره دې محاسبه وکړي چې پټانه منورین دیر دي او که د نورو کامونو منورین؟ که چیرې د نورو کامونو د منورینو شمیر دیر وي او هغه د پټانو د واکمني په چاپېریال کې روزل شوي وي نو دلته عدالت څه شو او ملامت په دې کار کې څوک دی؟ او ولې غوریاني په دې برخه کې غلی دي او څه نه لیکي؟

غوریاني پټانه عالمان او پوهان نه شي زغملی. کله پر پوهاند حسن ګاګر وردانګې او کله پر قدرت الله حداد خولي لګوي. د ډاکټر حسن ګاګر تاریخي او سیاسي څیړنې او لیکنې چې په انګلیسي ژبه خپرې شوي دي د امریکې او اروپایي کتابتونونو نه لاس ته راتلای شي.

دده آثار د افغانستان د پېژندګلوي د پاره د هر افغان د سر لوري سبب دي. مګر غوریاني د ګاګر صاحب د علمي لیکنو څخه کرکه لري. تاسی وګورئ چې دی څومره د کام پرستي د تعصب او کرکې او عقدي په لومو کې نفېنی دی او خپل دماغ، خپله ژبه، خپل قلم لري نشي خلاصولای.

حداد صاحب په یوې رسالې کې د پټونو ټولنیز ټیګس او ټولنیز ګټور اړخونه په ګوته کړي دي. ده هیڅکله د افغانستان د نورو کامونو په کلچر او ثقافت او انساني او اخلاقي ارزښتونو ګوته نه ده نیولی او ګومه یې ځایه تبصره یې پرې نه ده کړې. دی یوازې د خپلې ژبې او خپل پټني ثقافت او دود او دستور چې هر بل کام او تېری یې هم لري د

مهاجروځوانانو او پېغلو د روزلو او خبرولو د پاره څيرلي دي. دې رسالې پر غورباني او نورو ستمي يارانو داسې تندرونه راكښه كړي دي چې رڼا ورځ پرې تور هم شوې ده. داسې يوازې خيز تعصب هم د اسلام د اصولو او بنسټونو او هم د افغانيت او انسانيت د بنيادونو سره سمون نلغوري. پښتو پوهانو، ليكوالانو او د نظر ځاوندانو هيڅكله د افغان د نورو ميشته كامونو پر كلچر او ارزښتونو تيري نه دي كړي او هيڅكله يې سپكې سپورې په دې برخه كې ندي ويلي. دا هم د پښتولوي ستر ماهيت او ارزښت دی چې پښتانه د هغه په سبب د نورو ستمني شتمني ارزښتونو ته د قدر په سترگه گوري او د مثبوتو او گټورو اړخونو څخه يې گټې هم اخلي. د غورباني سياسي څيړنې او تحليلونه يوازې د تعصب او ښك نظري په معيارونو سره وړاندې شوي دي. دې وايي چې د طالبانو سره د پاکستان لاس دی، او د پاکستان د لاس وهنو په وجه د طالبانو قيام او غورځنگ منځ ته راغلی دی، په داسې حال كې چې د طالبانو مشران هغه سپېڅلي مجاهدين دي چې د روس د كمونستانو او د هندو گوداگيانو سره يې د افغانستان د زړ ورو خلكو په جهاد او پاڅون كې لويه برخه درلوده او په جهاد كې يې د خپلو سرښندنوله لپارې خپله اسلامي او ملي ونډه اخيستې ده. د طالبانو مشران ټول د جهاد په شپو ورځو كې گوه او منات شوي دي. ځينې يې سترگې نلري، ځينو يې خپل لاسونه يا پښې له لاسه ورکړي دي. دوی د افغانستان په خلكو كې د هازيانو په نامه سره يادېږي. دوی پوهېږي چې د پاکستان په جوړښت كې د افغانستان په خلكو كې د افغانستان د مسلمان ولس برخه ستره او درنده وه. كه د افغانستان د خلكو ملاتړ د هندوستان د ازادۍ په وخت كې او ياد هندوانو د ظلمونو په وخت كې چې پر مسلمانانو يې كول، نه وای، نننۍ مسلمان پاکستان ممكن نه وای. له بلې خوا پاکستان درې ځلي د هند په مقابل كې دمالي سره مخامخ شوي دي. د افغانستان خلكو سترو هيوادونو ته كه انگرېزان وو او يا روسي كمونستان د خپلې ازادۍ او خاورې د بشپړ لږد دفاع په لار كې ماتې وركړې ده.

افغانان كه پښتانه دي يې ښاغلي پښتانه، د فاتح او په وطن او ازادۍ باندې مين ولس په نامه سره پېژندل شوي دي. د طالبانو د مشرانو سره د ازادۍ او خپلواكۍ مينه او احساس ژوندی دی او دوی د خپل هيواد او وياړلي تاريخ څخه پاكڅيړي دي. څنگه كېدای شي چې دوی دې د پاکستان د مقاماتو لاس پوځي شي؟ دا خبره د باور وړ نه ده. له بلې خوا د طالبانو مشران په دې حقيقت باندې نه پوهېږي چې د افغان ميرني

ولس گوداګيان نه خوښوي او کله چې پوه شي چې مشران يې د نورو د ګټو د خوندي کولو لپاره هڅې وکړي، بيا د هغه د پرزولو او لري کولو د پاره يو لاس اوبو مولې شي او خپله ملي او ولسي واکمني خوندي کوي. داد افغان ولس خاص ارزښتونه او ملي معيارونه دي چې د تاريخ په بهير کې لولو ته لايته او څرګنده شوي ده.

غوريباني بايد د سياسي واقعيتونو د اصولو سره سم دا ومني چې د ښاغلو رباني په څلورنيم کلني دورې کې د افغانستان د مقدس جهاد هدفونه تر پښو لاندې شول. د افغانستان خلکو د خپل جهاد سره جوخت غوښتل چې هم دې روسي لښکري له افغانستان څخه ووځي او هم دې افغان گوداګيان د قدرت څخه ليرې شي او هم د روسانو نفوذ په بشپړ ډول زموږ په ټاټوبي کې پای ته ورسول شي. د ښاغلو مسعود او رباني په دوره کې پرچمي پوځيان او د جهاد روزل شوي جاسوسان پر خپل ځاي کې پاتې شول او د روسانو لاس ومني زموږ په هېواد کې بېابېل شوې. روسانو د ښاغلي رباني حکومت او ښاغلي دوستم له پسې چاپوولي او په کافيټيرو کې يې وراستولي چې تر اوسه هم د اګار روان دي. روسان اوس هم د ښاغلي رباني مظلوم حکومت ته وسلې او نور پوځي مهمات ورکوي او د ښاغلي مسعود لښکرو ته تېل او لوژستيکي ضروري شيان وړاندې کوي او په سياسي ډګر کې يې ملاتړ کوي.

ابا غوريباني خبر نه دی چې جنرال الکساندر لېبېد چې دروسي د حکومت د امنيت مشر و او اوس د رياست جمهوري د څوکۍ لپاره هلې ځلې کوي په مسکو او نيويارک کې بين المللي خبريالانو ته ويلې دي چې د مسعود او دوستم په منځ کې روغه جوړه او پيوستون د روسانو له خوا شوي دي. روسان اوس هم د رباني په دولت کې خپلې سياسي او ستراتيژيکي ګټې ويني. همدا وجه ده چې ملاتړ يې کوي. د مسعود رباني نيمګړی حکومت په څلورو کلونو کې ونه شوکولای چې د افغانستان په ولس کې يووالي راولي. دا حکومت حتی د کابل په ښار کې هم بريالي نشو چې خپل واک د کابل پر خلکو ومني. د کابل ښار پر څلورو برخو وېشل شوي و. کابل د روسانو او د هغو د گوداګيانو په وخت کې وران او وېجاړ شو. مګر د ښاغلي مسعود او ښاغلي رباني په دوره کې په کنډوالو بدل شو. پلويان يې وايي چې دا کار د ښاغلي حکمتيار د فوځونو لخوا شريدي که چيرې دوی نه دا لايته شوی وي چې کابل د ښاغلي حکمتيار لخوا په بمونو ووېشتل شو او څلوېښت زره تنه يې وژلي خلک پکښې شهيدان شول.

نو بيا ولي ښي حكمتيار سره التلاف وكړ او په كډه ښي نوي حكومت جوړ كړ؟ دوى ددې پر ځاي چې د طالبانو سره ښي دغه جوړه كړې واى، د خپل پخواني دښمن يعني حكمتيار سره يوځاي شول. ددې خبرې معنى به داوي چې له دوى سره د خلكو او وطن اندېښنه نشته. دوى خپل شخصي پروگرامونه پرمخ بيايي. دوى ته د خلكو ارامتيا او د وطن يو موټي پاتې كېدل هدف نه دي. ددوى د پاره قدرت ساتل او خپلې هيلې سر ته رسول اصلي هدفونه دي. غورياني پوه نشي تېره هم پر دغو واقعيتونو نه ده كړې، كه چېرې غورياني دا پېښه وڅيړي، نو اندېښنه به ښي داوي چې رباني اوسعود ولې له پوه پښتون سره چې حكمتيار دى بيا روغه جوړه وكړه. د غورياني د سر او زړه خبرې د نورو په مصيبتونو نه خلاصېږي. دا ځكه چې غورياني د پښتو د واكمنۍ او سروالي سره دښمني لري. دلته د غورياني مسلمانې او اسلامي معيارونه څه شول؟ كه دى پورتنيا نې مسلمان وي او د قرآن مجيد په ماهيت او لارښوونو باندې پوهېږي، ولې پر حقايقو سترگې پټوي؟ غورياني پوهېږي چې د افغانستان تاجكان او نور كامونه د طالبانو له غورځنگ او مشري سره خوشحاله دي. ځكه چې په دې نظام كې د اسلامي شريعت په پلوشو كې د ظالم اومظلوم توپير كېږي، او اسلامي عدالت پرته له تبعيضه عملي كېږي.

ابا غورياني خبر دى چې د هرات خلك اوس د قومندان اسماعيل خان څخه كركه لري؟ كله چې اسماعيل خان د هرات كل مختاره او غېنلى والى وو او دده او دوستم په منځ كې دښمني وه او اسماعيل خان به ويل چې دوستم كمونست دى، نو ولس به دده دپاليسي ملاتړ كاوه. په هغه وخت كې اسماعيل خان د دوستم د ښكرو په مقابل كې يو نوى پوځ چې د كاروان په نامه سره يادېده له هراتي ځوانانو څخه جوړ كړى و. دغو اتلس يا شل كلنو ځوانانو په ډيرې مېنې او شوق سره له دوستم سره په جگړه كې گډون كاوه چې ډير ښي د وطن د خپلواكۍ د ساتلو او د جهاد هدف دپاره شهيدان هم شول. اوس چې هرات پرته له جگړې طالبانو ته په لاس ورغلي دي او اسماعيل خان هرات نه په تېښه شو او د ايران په مرسته بيرته د افغانستان سيمو ته وروليږل شو او د سازشونو په نتيجه كې دوستم سره د طالبانو ضد په جگړه بوخت شو، دى هيله مند شوي دي چې هرات د طالبانو څخه بيا لاس ته راوړي.

د هرات مسلمان او په وطن مين خلك پوه شوي دي چې اسماعيل خان د خان دپاره قدرت غواړي. له ده سره د خلكو سودا او

اندېښنه نشته. نو ځکه دهرات خلک ورڅخه سرور شوي دي چې دې له یوې خوا د ایران سره ملګري شوي دي او له بلې خوا له هغه دوستم سره ملګري شوي چې د دوی شاه خلقي بچیان یې شهیدان کړي دي.

اوس نو دا پوښتنه باید د غوریاني څخه وشي چې د غوریاني اسلامي او افغاني او ولسي وجدان څه شو؟ دی ولې په دې برخه کې غلی دی او خپله اسلامي روحیه او احساس یې تر پښو لاندې کړي دي؟

غوریاني پخپلو لیکنو کې چې د امید په جړېده کې خپرېږي په ډیرې بې انصافي سره وایي چې د طالبانو فتواګانې د ملحد لره کې فرمانونه ورته دي. تاسې وګوري چې د غوریاني تعصب څومره ژور دی. په دې برخه کې اسلامي موازین او بنیادونه ټول تر پښو لاندې کوي او سترګې یې نه ویني او دماغ یې دا نشي زغملای چې د طالبانو په لاس کې د اسلام ډیوه ده او د اسلامي شریعت په رڼا کې ددوی نظام پر مخ ځي او ورځ په ورځ د خلکو په منځ کې خپلې رېښې لټکوي. د طالبانو ټول کره وړه د کمونستي او الحادي چارو په ضد دي.

غوریاني د طالبانو فتواګانې ځکه نه خوښوي چې د طالبانو په دلو کې د پښتو شمیر ډیر دی او د غوریاني زړه چاودیدلی دی.

غوریاني د لره کې او نورو ملحدانو په واکمني کې بندي شوي او ټکول شوي ندي. ده د هغو په دهران کې خپل فکر او کره وړه داسې سنبال کړي وو چې د کمونستي ایډیالوژۍ سره یې سمون درلوده. غوریاني خبر دی چې د لره کې ټول فرمانونه د کمونستي ایډیالوژۍ پر بنسټونو ولاړ وو او د هغه د فرمانونو هدف دا وو چې سوسیالستي ټولنه په افغانستان کې رامنځ ته شي. سره له دې چې لره کې او امین پټانه وو، دوی د خپلې واکمنۍ په موده کې ډیرنه پټانه مشران، عالمان، مخبر او کامي سپین ږيري او پوه کسان چې د کمونستي نظام سره مخالف وو بنديان یا شهیدان کړل. ددې کرښو لیکونکي اود کورنۍ ډیر نور غړي یې هم، د پل چرخي په کرغېرن زندان کې بنديان وو، او هلته له ډیرو زجرونو، لکولو او وهلو سره مخامخ شول. زه په دې وپارم چې په څه پښتون يم. د ملحد لره کې او امین پلویان هم پوهېدل چې زه پښتون يم مګر! ګناه مني دا وه چې د یوه ټینګ مومن او مسلمان په حیث مې نشوای کولای چې هغوی، پرچمیانو او نورو کافرانو ته غاړه کیږم. سره له دې چې ما د مسکو په یونیورسټي کې زده کړه کړې وه او په روسي ژبه

او کلچر پوهېدم ، مگر د عقیدې په لحاظ ما نشوای کولای چې لکه غوریاني ددوی په نظام کې خان عمار کړم.

اوس که له چا سره وجدان ، انصاف او اسلامي روحیه ژوندی وي ، هېڅکله به د طالبانو فتواگانې چې د سپېڅلي اسلامي شریعت پر بنسټونو ولاړې دي د لږه کي او نورو ملحدینو د فرمانونو وړنه ونه کني . هر څوک که دا بې انصالي وکړي ، دایه د اسلامي ، اخلاقي ، انساني او وجداني اواز په خلاف وي .

غوریاني د کباروان د جریدې په ۲۹ کڼه کې چې د ۱۹۹۸ عیسوي کال د فبروري د میاشتي په ۱۴ نېټه خپره شوې ده ، طالبان لکوي او په ډېرې بدگمانۍ سره فکر کوي چې به امریکي کې هغه مسلمان افغانان چې وایي ښځې باید د یوه مسلمان سړي بڼا ښځې د جنازې اویا ښځو لویو په وخت کې برخه واخلي د طالبانو د شریعت تر اغېزې لاندې تللي دي . دی په دغه برخه کې د طالبانو د اسلامي نظام مقررات د کارل مارکس د عقیدې سره یو شان بولي . دی وایي چې د کارل مارکس د نظریو سره سم په ټولنې کې مسلط او حاکم نظریات د واکمنۍ طبقې نظریات او افکار دي . دی وایي چې مولوي محمد عمر اخوندزاده او د طالبانو نظام او واکمني اوس د اسلامي شریعت تفسیر پخپل لاس او انحصار کې لري او څنګه چې دوی د افغانستان په ټولنې حاکم دی ، ددوی فکرونه د افغانستان د ټولنې د لگ او ژوند لاره ده .

تاسې وګوري چې د طالبانو د اسلامي نظام او کمونستي فلسفې په منځ کې څومره توپیر دی ، او د یوه عادي سواد خاوند هم به دې واقعیت باندې پوهېږي . دا توپیر د رڼا او لورتم توپیر دی . که څوک وروکې غوندې بصیرت او ضمیر ولري نو د ورځې او شپې فرق او توپیر کولای شي . کمونستي فلسفه د مادیت او د هرېت پر بنسټ ولاړه ده او اسلام د وحدانیت پېژندلو او د اطاعت او انسانیت او داخرت د بیا ژوندۍ کېدو او ددې لپاره ژوند په برخه کې د محاسبې او پوښتنې پر بنسټ ولاړ نظام دی .

د غوریاني د زړه او دماغ خبرې د تعصب په چاپیریال کې دومره ګڼې شوې دي چې پرني وایي اونن وي که سباوي دی به دداسې استدلال او څېړنې منطق سره خان کومي کندی ته واچوي .

غوریاني د خپلو لیکنو په ترڅ کې د طالبانو د قیام د پرمختګ سره د ازبکستان د سرو زرو او تاجکستان د سپینو زرو او ترکمنستان د تیلو

اندېښنې وړاندې کوي او داسې گمان کوي چې که طالبان یو منسوط او یو موټی افغانستان جوړ کړي، خطر به یې د دغو هیوادونو شتمنیو ته ورسېږي. غوریاني په دې برخه کې چې د افغانستان زمره، لاجورد او پورانیمو څنګه د مسعود رباني په نیمګړې واکمنۍ کې تالا والا شو او د پاکستان په بازارونو کې د مسعود پلویانو له خوا د خیریه کیږي او بیا امریکایي او اروپایي هیوادونو ته په قاچاق استول کیږي هېڅ پړوا نه ساتي، او یوه کرښه هم د خپل هیواد د شتمنیو د ورکېدو په باب نه لیکي له ده سره د نورو هیوادو اندېښنې ډیرې دي. که چېرې طالبان د خپلو پروګرامونو په سر ته رسولو کې بریالي شي او د ترکمنستان تیل د افغانستان او د هند د سمندر له لپارې اروپایي هیوادونو ته ورواستوي، غومره ګټې به یې زموږ ولس او خلکو ته ورسېږي. که چېرې پاکستان هم د تیلو پایپ لاینونه خپلې خاورې ته د افغانستان له لارې وغځوي، دا به هم په اقتصادي لحاظ او هم په سیاسي برخه کې زموږ ملي ګټې ته یې خوندي کړي. لمړي دا چې په سیاسي لحاظ به د پاکستان لاس زموږ تر لاس لاندې وي. بله دا چې اقتصادي ګټې به یې زموږ لپاره په زړه پورې وي. زه هېڅ نه پوهېږم چې غوریاني ولس په دې برخه کې اندېښمن او مرور ښکاري.

غوریاني د افغانستان په شته والي چې په بین المللي لټو کې د یوه خپلواک او ازاد هیواد په توګه منل شوي دي نه ویاري. غوریاني د خراسان په لیرو ترانو او افغانو باندې خپل ذهن مشغول ساتي. د غوریاني سیاسي څېړنو ته چې څوک څېړ شي ور معلومه به شي چې غوریاني د افغانستان په شته والي باندې خوشحاله نه دي. دده هیلې دادی چې افغانستان دې بیا د خراسان تر نامه لاندې د ایران یوه برخه وي او یا دې په بشپړه توګه د ایران تر نفوذ لاندې وي. اوس هم غوریاني کولای شي چې د خپل افغانیت څخه ووزي او د ایران تابعیت ته ورننوزي. دا حق هېڅ څوک لري اخیستای شي. مګر په حق مین افغانان دا حق غوریاني ته نه ورکوي چې زموږ د هیواد پر خپلواکۍ ملنډې ووهي او د افغانستان د ولس اکثریت ته سپکې سپورې ووايي.

غوریاني باید په دې پوه شي چې د افغانستان پښتو د نجیب له سقوط نه وروسته د اسلامي واکمنۍ په پیل کې چې مشري لمړي صفت الله مجددي او بیا رباني شو خپل پېمت پرته له ژبنې او کلمي تعصب څخه اعلان کړو او هغوی یې د هیواد د سروالاتو په توګه ومنل. جهادي پښتو

مشرانو لکه مولوي محمدي، مولوي خالص، استاد سياف، او پير گيلاني د هغوی په حکومتونو کې گډون هم وکړ. يوازي حکمتيار ددې دپاره چې د دوستم مليشه يا کليم جم د رښاني په حکومت کې گډون درلود، د هغه په حکومت کې گډون ونه کړ. کله چې د خان خانلي لړۍ هرې خوانه خپري شوې، او د افغانستان مسلمان ولس د حکومت په کمزورتيا او بې کفايتي پوه شو او د جهادي مشرانو بڼې او ماهيت خلکو ته څرگند شو، ښاغلي حکمتيار هم د خپل خان او هم د خپل تنظيم د گټې د خوندي کولو لپاره (چې ستره غلطۍ يې وکړه) ددغه نيمگړي حکومت سره يوځای شو. کوم هغه مصېتونه چې په دې څلور نيمو کلونو کې د افغانستان په ولس راوستل شول د ولس ډاډ او باور يې د دغه نيمگړي حکومت له مشرانو څخه سلب کړ او هغوی تجربيد شول. د ښاغلي مسعود خيره او کسره وړه او خان خانلي او غلطي او ستمي تگ لاره ټول په ډانگ پيلي شکل سره ټولو خلکو او په خاص ډول سره د افغانستان څيړونکو ته ښکاره شوې دی. زه باور لرم چې ښاغلي غورباني د هغو ليکنو او کتابونو څخه چې دغولاندي مړفانو د افغانستان په برخه کې ليکلي دي او هغو د ښاغلي مسعود د بنو اونژدي اړيکو په برخه کې چې د شورويانو سره يې لرلي پرده پورته کړې ده ښه خبر دی:

د کورت لوبينک (Kurt Lohbeck) کتاب په نامه د سپېڅلي جنک اونا سپېڅلي فتح، د بروس رېچاردسن (Bruce Richardson) کتاب په نامه د افغانستان د شوروي د ترور واکمني ختموي او د بوريس گروموف (Boris Gromoff) کتاب. وروستی هغه روسي جنرال دی چې د نجيب په دوره کې يې د ۱۹۸۹ کال د فبروري په پنځه لسمه روسي يرغلگري لښکرې له افغانستان څخه وايستلې او په خپله لږ هغه وروسته په فوجي جوب کې دامودسين دپاسه زمونږ د خاورې څخه ووت او په روسي ژبه کې يې د افغانستان په نامه يو کتاب وکړ. په هغه کې يې يو بشپړ فصل احمد شاه مسعود ته وقف کړ. دغه روسي جنرال په افغانستان کې څلور کاله د روسي پوځونو مشر و، او ډيرې هڅې يې وکړې چې بری تر لاسه کړي مگر ناکام شو. دی وايي چې احمد شاه مسعود د سالنگ د لويې لارې په ساتلو کې د روسانو سره ډيرې مرستې کړې دي. دی دا هم وايي چې که د احمد شاه مسعود مرستې نه وای، روسي لښکرو نشوای کولای چې د افغانستان بښني سيمو ته ځانونه ورسوي. دی وايي چې د روسانو لپاره د احمد شاه

مسعود ختمول ډیر اسان و ، مکر روسانو دده څخه ډیرې کټې تر لاسه کړې

د بلې خوا موږ ټول خبر یو چې احمد شاه مسعود د نجیب تر پرزیدو نه درې هفتې دمخه د پرچمې جنرالانو سره یوځای شو او د هغو په مرسته یې خپل پوځونه غښتلی کړل. ایا غورياني ددې څخه سرغړولی شي چې جنرال بابې جان ، جنرال عظیمي ، جنرال دستگیر او جنرال اصف د لاور او جنرال علومي او داسې نور... چې د پرچم پیژندل شوي غړي او د نجیب په پوځونو کې او د روسانو تر لارښوونې لاندې یې څومره زموږ بیوزلی خلک شهیدان کړل د مسعود ملاتړ وکړ او یوځای او یو مونی سره پاتې شول .

غورياني نه چې اوس په امریکې کې ژوند کوي لارښوونه باید وشي چې دا پورتنۍ کتابونه ولولي چې د جهاد په برخه کې او په خاص ډول د احمد شاه مسعود د پټو پلانونو او له روسانو سره د هغه د نژدې اړیکو په باب ډیر حقائق لري . دغه کتابونه به ورسره کومک وکړي چې د تور او سپین توپیر وکړي او د تنګ نظري او تعصب له تورنم څخه ځان وژغوري .

په پای کې د پښتنې لیکوالانو څخه هیله کېږي چه د سپکو سپورو په مقابل کې نور غلې پاتې نشي او پری نږدی چې د وطن څرخوونکي او ایرانی خوښوونکي او پیژندل شوي ستمیان زموږ پر پښتنې ارزښتونو باندې چې د اسلام په غیر اورنا کې یې وده کړې ده او د هیواد او ولس ویاړنې ، سر لوړې او خپلواکۍ پکې نغښتي دي لوبې وکړي او سپکې سپوري ورته ووايي .

در جواب نوشته های غیر مسئول بناغلی

غوریانی

محمد حسن کاکر

در اینجا میخواهم به رد آن نوشته های بناغلی عبدالله سمندر غوریانی بپردازم که موصوف بر ضد قوم پشتون و بطفرداری از نوشته های غرض آلود میرمحمد صدیق فرهنگ نموده است. در عین حال میخواهم در باره نقش پشتون ها در تاریخ افغانستان معاصر و خروج و کارنامه های طالبان و با لآخره درباره کشور و منطقه هم مختصراً بحث نمایم. اول میخواهم بگویم که بناغلی غوریانی هم مانند پوهیالی داکتر محمد امین فرهنگ نوشته های خود را به بحث درباره اشخاص اختصاص داده، به آنها را راپار تیزانی و عنیدی نموده است. اگر موصوف درباره موضوعات مینوشت که باید مینوشت، و نوشته های من و از دیگران را درباره اثر صدیق فرهنگ میخواند شاید متوازن مینوشت. او نه آنکه چنان نکرده خیال کرده است که توازن ستایش از فرهنگ و الراوست بدون آنکه صلاحیت ارزیابی اثر او را داشته باشد. نه او و نه همفکرانش گفته اند که فرهنگ در فسلان مورد اشتباه نموده است. برعکس آنها چون مریدان طریقتی اثر و خودش را طور مطلق ستوده اند و در این ستایش یک دل و یک رای اند در حالیکه وحدت نظر ازاد فکر آن درباره الریکه درباره تاریخ باشد، ناممکن است. طور مثال، بناغلی غوریانی در حمد و ثنای صدیق فرهنگ این الفاظ کلیشه ای را انتشارش نموده است: «بایستی بر بصیرت نافذ و حسن حق جوئی مولف آن افرین گفت.» ۱ بناغلی سید عزیز الله مرموز اثرش را با این الفاظ بی معنی ستوده است:

مسوده اولی این نوشته در جریده افغان ملت (۱۲ می ۱۹۹۷)، در پشاور، و متن پشتوی آن بعد به ترجمه محترم داکتر رشید ملکزی در مجله نسیم آزادی در جرمنی نشر شد. به تعجب آن محترم داکتر سبحان هائنی احمدزی در شمال کلیفورنیا آن را طور مستقل بشکل رساله بی چاپ و نشر نمود. در نوشته موجود یک تعداد موضوعات بشمول آنها نیکه بجواب نوشته های غیر مسئول بناغلی سید عبدالله مرموز، سید شفیع عیار بود، و در مسوده های اولی شامل بود، حذف شده است.

«الر مذکور با محتوای مشعل فرزندان به زوایای تاریک تاریخ و فرهنگ افغانستان پر شو افکنده.» ۲ چون این آقایان مفهوم تاریخ را نمیدانند خیال کرده اند در تاریخ بازار بازار لفاظ است و آنها باید در این مسابقه لفاظی پیش ساز و ممتاز باشند قاجایزه ستایش از فرهنگ را در پیابند. لفاظی آنها گفته جارج برناردشا را بیادم می آورد باین مفهوم که وقتی کسی موضوع را نداند درباره آن طوطی وار حرف میزند و الفاظ را دیوانه دار از ذهن بیرون میکند.

در این مقاله درباره آن قسمت نوشته های بناغلی غوریانی بحث مینمایم که در رد نوشته های غیر مسئول داکتر امین فرهنگ ذکر کرده ام و هم نمیخواهم بر آن قسمت نوشته های او بحث کنم که نویسنده گان دیگری درباره آن در مجله الهیه افغانستان نوشته ها نموده اند. همچنان از تبصره بر موضوعات که هم در نوشته های امین فرهنگ و هم در نوشته های نویسندگان دیگری آمده است، اجتناب مینمایم. علاوه این نوشته من بجواب تمام نوشته های غیر مسئول بناغلی غوریانی هم نیست، و صرف درباره آن نوشته های او است که موصوف تا آخر سال ۱۹۹۶ نموده است.

بناغلی غوریانی بعد از آنکه حرکت طالبان در سپتمبر ۱۹۹۵ بر هرات مسلط شد در باره اوضاع سیاسی کشور نوشته ها نموده است. پیش از آن عمدتاً درباره موضوعات مذهبی مینوشت که مثال عمده آن یک سلسله نوشته های موصوف در سمت مخالف یک نوشته کوتاه محترم داود موسی بود. بناغلی غوریانی در این نوشته ها که تحریر کی بود حیثیت مفتش عقاید قرون وسطی را اختیار کرده بود، اما او از واقعیت هرات بعد در موضوعات بنوشتن پرداخته است که در اصل به سبب سبولوجست ها، انتر و بولوجست ها، جورنلست ها، تحلیل گران سیاسی و مورخان تعلق دارد. بناغلی غوریانی در هیچ یکی از این شقوق وارد نیست. موصوف در دیپارتمنت فلسفه پوهنځی علوم اجتماعی پوهنتون کابل با احتمال غالب بحیث پوهنمل تدریس میکرد، اما همین پوهنمل از سپتمبر سال ۱۹۹۵ باینطرف در هفته نامه امید بمثل فیلسوفان قرون میانه درباره هر رشته ی که خواسته است نوشته ها نموده است، بدون آنکه فکر کند که در این عصر عمیق، اختصاص و تحلیل یک شخص نمیتواند خارج از رشته تخصص خود استادانه بنویسد. بد تر اینکه او قلم خود را در خدمت سیاست دیگران قرار داده و پیشد اوری یعنی از روی تعصب

حکم ها صادر مینماید وبعد بقبول محترم مولوی عبد الصبور آن را «بالتفسیر های عندی و دلخواه شان از آیات قرآن طوری پیوند میکنند مثل آنکه بلا تشبیه این کتاب مسلمین قرآن شخص خود او باشد» ۳ من در اینجا نوشته های بناغلی غوریانی را زیر عنوان های علم، طالبان و پشتون ها تحت بحث قرار میدهم.

۱- بناغلی غوریانی، علم و تعصب

بناغلی غوریانی نوشته ی بنام «علمای پاکستان، ساخت آی، اس، آی» در شماره ۱۹۴ مورخ ۸ جنوری ۱۹۹۶ جرییده امید دارد. من با خواندن این عنوان متعجب شدم، خیال کردم در آن اشتباه طباعتی رخ داده است، اما وقتی متن آن را خواندم فهمیدم که آن اشتباه نبود. متصل زیر عنوان آن خواندم که «من وظیفه خود میدانم که تایک حقیقت علمی، نه یک راز سیاسی را برای شما فاش کنم، قابلهمید که چگونه علمای پاکستان دست پخت دستگاه مخفی و سازمان استخبارات آی، اس، آی، میباشند.» بناغلی غوریانی باید قرار عنوان و وعده خود میکوشید «حقیقت علمی» خود را شرح و تثبیت میکرد که گویا علمای پاکستان «ساخت، آی، اس، آی» اند اما او در این باره در نوشته خود صرف یک حکم صادر نموده و دیگر تمام نوشته را به طالبان و پشتون ها ولف نموده و در باره شان حکم های تعصب آمیز صادر نموده است. طالبان را آله دست آی، اس، آی خوانده و در باره پشتون ها گفته است: «دیگران با استفاده از علم و آگاهی و تدبیری که دارند پشتون ها را به نفع خود بکار میبرند و استخدام میکنند و پشتون ها هم مثل آنکه با چنین وضع عادت کرده اند، و خوی گرفته اند.»

صرف نظر از اینکه در اینجا درباره غلط بودن این حکم ها بنویسم، میخواهم بگویم که مثلی که ده در کجا و درختان در کجا در نمورد دقیقاً صدق میکند. از بناغلی غوریانی میپرسم که پوهنمل غوریانی «حقیقت علمی» را که فاش کردن آن را بخوانندگان وعده داده اید همین است که عنوان نوشته شان یک چیز و متن نوشته شان چیز دیگری باشد؟ نی یک عالم، یک پوهنمل، و یک محصل علم چنین نمکند. هر یکی آن چیزی را که عنوان میکنند، فقط درباره آن مینویسد و آنچه را که مینویسد بر اساس شواهد مینویسد، و مدلل و منطقی مینویسد و قرار اصول اخلاق هرگز بخود اجازه نمیدهد یک کتله مردم را جاهل

واجب خواند و تحقیر کند، زیرا هر یکی آنها میدانند و بنان معتقد میباشد که هر نوع حکمی که بر اساس شواهد نباشد علمی شده نمیتواند و اگر شده میتواند هر کسی که توانایی تعمیم را داشت عالم میشد و با پس ترتیب کشف علمی یک کار آسان و دنیا مملو از علما میبود. بدتر اینکه شما یک کتله مردم را ((جاهل)) خوانده اید، درحالیکه حتی قرار عقل سلیم هم یک کتله مردم نه نادان، و نه دانا شده میتواند و بفرض محال نادان هم باشد یک اسناد از روی ادب و اخلاق بخود اجازه نمیدهد آن را نادان خواند، بخصوص که پول آن تریبه و تعلیمیافته شده مرهون ابدی آن باشد، مثلیکه شما غوریانی به پول آن تریبه و تعلیمیافته شده اید، و باید نازنده باشید، شکر گذار احسان آن باشید. برایتان حتمی بود که حکم خود را درباره علمای پاکستان و همچنان درباره پشتون ها و طالبان بر اساس شواهد تثبیت مینمودید، نه بر اساس یک حکم دیگر غلط مثل آنکه گفته اید: ((رئیس ای، اس، ای، و رئیس جماعت اسلامی و بنا جمعیت العلمای اسلامی یا نصیر بابر و بی نظیر بهوتو همه و همه یکی اند.)) علاوه بر آنکه این اشخاص را یکی خواندن و بنا حتی تعقیب کننده عین سیاست دانستن غلط است. شما نمیتوانید یک حکم را با حکم دیگری ثابت کنید. طوریکه گفتیم برای ثابت کردن حکم به شواهد ضرورت دارید. طور مثال وقتی حکم کردید که ((علمای پاکستان ساخت ای، اس، ای، اند.)) برایتان لازم بود یکی از این چیزها را عطی میگردید و بنا بعد از عملی کردن یکی از آنها حکم خود را صادر مینمودید:

۱- با تتبع و سروری تثبیت مینمودید که تعداد قابل ملاحظه علمای پاکستان زیر کنترل ای، اس، ای در مدارس تریبه و تعلیمیافته شده اند و به نظر و پروگرام آن کار میکنند.

۲- از چنان منبع یا منابع استفاده میکردید که همین کار را انجام داده میبود.

۳- خود عامل و بنا مامور ای، اس، ای میبودید، و در منصوره نجارب میداشتید.

۴- کردار و زندگی حداقل چند عالم را طور نمونه مطالعه میکردید. در صورت غیر، آنطوریکه ادعا کرده اید، ((حقیقت علمی)) خود را کشف کرده نمیتوانید مگر آنکه ادعا کنید که صاحب علم غیب هستید.

حال میخواهم در ردیف همین بحث علمی درباره یک نوشته

دیگر بنام غوریان بحث کنم. نوشته ام این است: ((... برادران پشتون

ما بالفطره و بطور مادر زاد خدمت عسکری و یا خدمت زیر بیرق و دفاع از خاک و وطن و ناموس را برای خود تنگ و عار تلقی میکردند.)) ۴ او در عین حال پشتون ها را «جنرالان مادر زاد» هم خوانده است. درباره جهت سیاسی این نوشته پسان بحث میکنم. در اینجا ضمن بحث اکادمیک بر آن میخوامم بگویم که افاده «جنرالان مادر زاد» با جمله بالای بناغلی غوریانی در تضاد است و استاد نوشته های متضاد نمیکند. من میدانم که بناغلی غوریانی که خود را ارسطوی زمان ما ساخته است چطور با این وضاحت متناقض اندیشیده و متناقض نوشته است! من دهائین بیسواد را دیده ام که در موضوعات عقیده و منافع شخصی در عین وقت ضد و نقیض استدلال کرده اند. اما بناغلی غوریانی دهائی بیسواد نیست. شاید ضدیت او با طالبان، تعصب او با پشتون ها و همچنان موقوف پارتیزانی خودش که در نوشته های وی نمایان است، به عیب او صدمه رسانیده باشد. اگر چنین نباشد او چطور حکم میکند که «... برادران پشتون ما با لفطره و بطور مادر زاد خدمت عسکری و یا خدمت زیر بیرق و دفاع از خاک و وطن و ناموس را برای خود تنگ و عار تلقی میکردند.» و در عین حال پشتون ها را «جنرالان مادر زاد» هم خواند. این دو فکر علاوه بر آنکه ضد و نقیض همدیگر اند، حقیقت ندارند، اما احساس تعصب تا حدی بالای بناغلی غوریانی غلبه کرده که به سبب آن نتوانسته بین خواص ارثی و خواص اکتسابی فرق کند. حال اگر باین ارسطوی زمان گفته شود که جنرال شدن و دفاع کردن و یا دفاع نکردن از ناموس و وطن خاصه اکتسابی است، یعنی فرد آن را بعد از تولد شدن خود از محیط اجتماعی یاد بگیرد، نه آنکه آن را از طبیعت یعنی حالت اصلی پسران میبرد، و یا جنرال مادر زاد بدنیامی آید شاید آن را برای خود کسر شان داند و مثل بعضی منطقی ها سفسطه گوید، اما او در بنمورد هر چه کند این حقیقت را تغییر داده نمیتواند. پروفیسر ای، اچ، کسار این حقیقت ساده مگر اساسی را باین عبارات افاده نموده است: «همینکه ما تولد می شویم محیط تاثیر خود را بالای مایه اندازد و از واحد های محض بیالوجیکی بواحد های اجتماعی مارتحول میدهد. هر فرد انسان در هر مرحله تاریخ و پاپیش از تاریخ که باشد در جامعه تولد می شود، و جامعه او را از همان سال های اولی او شکل و صورت میدهد. زبانی را که او بآن تکلم میکند، میراث فردی نی، بلکه اکتساب اجتماعی از گروهی است که فرد در آن نمو میکند. هم زبان و هم محیط در تعیین خصوصیت

فکری اش کمک مینماید.» ۵ اگر چه این نوشته بحکم های بناغلی غوریانی راساً جواب تهیه نمیکند، ولی تأثیر زبان و جامعه را بالای خصوصیت فکری فرد نشان میدهد، باین حساب کسیکه جنرال میشود، و یا از خاک و ناموس خود دفاع میکند انگیزه آن را از زبان و جامعه خود می آموزد، نه آنکه آن را بارث از خود میکند، مثلیکه بناغلی غوریانی فکر میکند. اما افراد نه در عین جامعه لسانی تولید میگردند، نه در عین جوامع لسانی نمو میکنند که عین خواص را کسب کنند. آنها در جوامع مختلف تولید میگردند و در جوامع مختلف نمو میکنند و چون این جوامع از روی ساختمان اجتماعی و اقتصادی و درجه تکنالوجی و هنر دارای نظام های مختلف ارزشی و اخلاقی میباشند افراد به سبب آن در شخصیت از همدیگر متمایز میار می آیند. افراد یک جامعه معین و حتی اولاد عین پدر و مادر هم شخصیت های متمایز میدهشته باشند و این حقیقت نظر لیرالست هارا درباره فرد تأیید میکند که آنها فرد را بی همنا و جهان متکی بر خود دانسته اورا «از تمام وابستگی و روابط خارجی اش با مردم دیگر و طبیعت تجرید نموده یمشایه چنان موجود خود کفاف و علاحه میدانند که درون دایره داخلی احاطه شده بوسیله جسم خود از جهان خارج از خود واضحاً متمایز میباشد.» ۶ البته این نظر لیرالست ها بیش تر درباره افراد جوامع سرباز و لیرال اروپا و امریکا صدق میکند. اما این هم نشان میدهد که افراد ارزش ها، خصوصیات و اخلاقیات جامعه ی را کسب میکنند که در آن نمو میکنند. باین حساب ارزش های چون ننگ، ناموس، شجرت در جامعه افغانی که، برخلاف ادعای غوریانی، بخصوص بین پشتون ها بقوت وجود دارد افراد را به خود گذری تحریک میکند. در حالیکه این ارزش ها در جوامع اروپا و امریکا وجود ندارد، و یا اگر وجود دارد، بچنان قوت وجود ندارد، که افراد را بفاکار وادارد. از این توضیحات واضح است که این فکر بناغلی غوریانی که افراد را بطور مشخص پشتون ها «بالفطره و بطور مادر زاد» دفاع از خاک و ناموس را برای خود ننگ و عار میدانند، و یا نمیدانند و یا آنها «جنرالان مادر زاد» میباشند و یا نمیباشند، غلط است.

۲- بناغلی غوریانی و طالبان

طوریکه گفتم بناغلی غوریانی، بعد از اینکه طالبان بر هرات دست یافتند، درباره مسائل سیاسی و بطور عمده درباره طالبان به نوشتن اغبار نمود.

نوشته اول او درباره مقاله اينجانب بنام سقوط هرات بود که در شماره ۵۶ فوق العاده مجله ائینه افغانستان بنام (نجات هرات) نشر شده بود. بناغلی غورياني در شماره ۵۸ مجله ائینه افغانستان جمله زیر مقاله مرا زیر انتقاد گرفته و بتوانر ذکر کرده است. جمله من اين است: «که پاکستانيانو پر هرات تجاوز کړای وای هراتيانو او هم کندهاريانو به دهغوی هنسي مخالفت کړی وای، لکه يې چي دخليانو، پرچميانو، اوشورويانو مخالفت کړی وو.» من اين جمله رادر ردیانيه حکومت وقت کابل بيان کرده بودم که ادعا کرده بود پاکستانی ها با طالبان در اشغال هرات سهم گرفته بودند. بناغلی غورياني ضمن تائيد اين ادعا بر مردم قندهار اتهام بسته و گفته است که مردم قندهار با مردم هرات مخالف بودند و اين مخالفت لسان در قیام ۲۲ حوت سال ۱۳۵۷ / ۱۹۷۸ ثابت شده باین ترتيب که قرار نوشته موصوف «در جريان قیام ۲۴ حوت حکومت خلقی ها قندهاری ها را موظف ساخت که در امر سرتکونی قیام ۲۲ حوت هرات با حکومت خلقی عليه هراتی ها متحد گردند... همان بود که قندهاری ها در اول باناگ ها همراه بیرق های سفید داخل هرات شدند و شعار شان اين بود که ما عليه حکومت خلقی بکجا باشما میجنگیم .... واما وقتیکه [قندهاری ها] در مناطق حساس شهر جای گرفتند به سرکوب [نمودن] هراتی ها قیام کردند.» ۷ قرار این نوشته چون مردم قندهار با مردم هرات مخالف بودند انها برضد پاکستانی ها (در صورتیکه بر افغانستان حمله میکردند) جمعا و متلفعا مقابله نمیکردند و نوشته من درین مورد صحیح بوده نمیتواند. بناغلی غورياني در عین حال این فکر ستمی را تائيد کنان آورده که آن «قیام هم قیام یک ملیت زحمتکش بر علیه یک ملیت ستمگر است.»

مردم هرات را یک «ملیت» و انهم «ملیت زحمتکش» و برخلاف مردم قندهار «ملیت ستمگر» خواندن، مثلیکه بناغلی غورياني چنان خیال کرده است نشان میدهد که موصوف بمثل ستمی ها و چپي ها با فکر ساده ساختن از حد زیاد معتقد بوده، در حالیکه این نوع تفکر خود نویسنده و فکر کننده را به بیراهه میکشاند و خواننده رادر صورتیکه بان باور کند همراه مینماید. از ان این هم واضح است که بناغلی غورياني نه مردم ولایت خود یعنی هرات را می شناسد و نه مردم قندهار را. در هر حال چون این ادعای بناغلی غورياني بطحاظ ملی هم مهم میباشد، میخواهم بمنظور دریافت حقیقت درباره ان بحث کنم.

بقرار روش علمی یک حکم، بخصوص که متنازع فیه باشد، باید بقید منبع و یا منابع و شواهد ذکر شود. بناغلی غورياني منبع خود را نشان نداده است. اونقطه حکم کرده و خیال نموده که چون خودش

از هرات میباشد، در مورد مقام باصلاحیت میباشد، در حالیکه او منبع باصلاحیت نمیباشد، و هم هیچ منبعی ادعای او را تأیید نمیکند. من علاوه بر آنکه در زندان پلچرخ میباشم و پیش از آن درین باره معلومات جمع کرده ام، شش رساله ی را خوانده ام که تا بحال درباره قیام هرات نشر شده است، و در دسترس من قرار دارد. نه معلومات من و نه این رساله ها ادعای وی را تأیید میکنند.

در صفحه ۴۸ یکی از این رسالات نشر کرده شورای ثقافتی مذکور است که «شام روز دوشنبه ۲۸ حوت از سرشب تا صبح تاانگ ها از قندهار وارد وادی هرات میشود.» میر محمد صدیق فرهنگ درین مورد در صفحه ۸۵ جلد دوم اثر خود مشخص تر است، باین ترتیب: «شام روز مذکور (یک شنبه ۲۷ حوت) قطعه زر هداری که دولت بگونه عاجل از قندهار بهرات سوق داده بود از سمت جنوب بشهر وارد شد.» منبع وارد تر درین مورد دگروال میر محمد علم ساپی است که در آن وقت قوماندان غوند ۲۲ فرقه هرات بود و در روز سوم قیام در پست بابا در جرگه نظامی از طرف افسران بحیث سرکرده قیام انتخاب شده بود. ساپی در صفحه ۵۸ رساله خود عنوان دهرات دولسمی فرقی دحق پاخون مینویسد: «موپ لاپه چونی کپی وو، چپی دکندهار مجهزه عسکری قوه راورسیده، او په تعرض او برید بی شروع و کر. خرنکه چپی موپ داول نه دکندهار دقواوو درانگ نه خبر وو، نو موپ هم دهنو سره دمقابلی تر تیب اونپاری کری وو، پوره درې ورځې (مو) جگره ورسره وکره، الوتکو هم ددوی په ملاتړ، بمباری کوله، خودوی بیاهم شکست وخوړ، وتبتهدل، ډېر نقصانونه ورپېښ شول. زیاتره تانکونه یې وسپړل شول. ددې قوې له شکست نه وروسته ... دپلچرخي بله مجهزه قوه راورسیده، بیاهم دالله په امداد په مقاومت [مو] شروع وکره، دڅلورو ورځو خونړۍ جگړې نه پس دوی هم وتبتهدل. ددې قوې سره هم دالوتکو ملاتړ وو. په دې وجه موپ هم ډېر تلفات ولیدل.» از روی این منابع غلط بودن ادعای بناغلی غوریانی ثابت است. بقرار عقل سلیم هم حکم وی صحیح شده نمیتواند. برای حکومت خلقی ناممکن بود مردم قندهار را برضد مردم هرات باخود متحد، تجهیز و تنظیم کرده، در ظرف چندروز یعنی تا شام یکشنبه ۲۷ حوت بهرات برسانند. در آن وقت غوندهای قومی هم تشکیل نشده بود که حکومت خلقی آن ها را در اسرع وقت بهرات سوق میداد. علاوه بر آن فرقه عسکری قندهار متشکل از عساکر ولایات مختلف یعنی مخلوط بود و در آن عساکر هراتی از عساکر قندهاری بیشتر بودند. و تمام آنها و همچنان صاحب منصبان شان اعضای حزب رسمی هم نبودند. در فرقه هرات و در فرقه های دیگر که در مراکز ولایات مستقر بودند هم وضع بهمین ترتیب

بود. درست است که تانک ها بابیرق های سپید بهرات آمدند، شعارهای اتحاد باقیام کنندگان را دادند، مگر تانک نشینان نظامیان خلقی بودند نه مردم قند هار، و مردم قندهار مثل مردم هرات با حکومت خلقی مخالف بودند چنانچه آنها این مخالفت خود را با برپا کردن قیام ها برضد حکومت خلقی نشان دادند. با آنهم بناغلی غوریانی ادعا نموده که حکومت خلقی «مردم قندهار» را برای سرکوب نمودن قیام «مردم هرات» به هرات روان کرده است. علایم نشان میدهد که او به تبعیت از حکومت وقت کابل یعنی از روی سیاست خلاف حقیقت نوشته است. حکومت کابل متصل بعد از اینکه طالبان بر هرات مسلط شدند آنها را اله دست پاکستان خواند و پاکستان را متهم کرد که با طالبان در اشغال هرات نه تنها با اسلحه بلکه با نفر هم کمک نموده است درحالیکه طالبان هرات را تنها با زور خود گرفتند. این واقعیت را حتی جنرال محمد ظاهر عظیمی در اثر خود بنام طالبان، چگونه آمدند! انعکاس داده، با این ترتیب که موصوف نه گفته است که پاکستان در اشغال هرات با طالبان کمک نموده و نه از نوشته او چنین انتباء و فکر حاصل میگردد. این اثر از کسی است که به جمعیت اسلامی منسوب بوده و به حیث یک فرمانده ارشد نظامی حوزه جنوب غرب (هرات) در تمام جنگ ها به مقابل طالبان اشتراک نموده و داستان شاهد است، تجارب، معلومات و نظرات خود را درباره جنگ ها و سقوط هرات با اوضاع سیاسی و اداری آن بصورت افاهی در ۱۹۹۸ بیان نموده است. تنها این هم نبود. بناغلی غوریانی از آن بعد در نوشته های خود کوشیده بموقف حکومت کابل صیغه قانونی بدهد و برعکس تسلط طالبان بر هرات و سایر کارنامه های شان را خلاف اسلام توجیه نماید.

بناغلی غوریانی در این نوشته های خود درحالیکه علم و جهاد را محراق آن قرار داده کوشیده است ثابت کند که در اسلام «جهاد فرض کفایی است و طلب علم فرض عین است» ۸ در نظر موصوف چون «طالبان تابحال نتوانسته اند اعمال و کردار خود را با قرآن عیار کنند» به طالبان وعظ کنان میگوید «که طالب باید بفهمد که اسلام خوب همان اسلام و مسلمانی است که با مال و جان خود جهاد کند نه با جان خود و مال دیگری» ۹ او در عین حال طالبان را «وهابی»، «دشمنان علم»، «سباهیان اجیر»، «اشغالگر» خوانده و ادعا نموده که «طالبان پاکستان خاک افغانستان را اشغال کرده» ۱۰. باین ترتیب بناغلی غوریانی با این حکم های خود که اکثر آن ها را بفکر خود با آیات قرآن تلفیق نموده خود را بحیث مجتهد اسلام معرفی نموده، اما موصوف مجتهد نیست، و علاوه بر آن، علم او در امور دینی از روی دلایل زیر ناقص میباشد:

الف: محترم مولی عبدالصبور ضمن مقاله مفصلی تفسیر و ترجمه آیات بناغلی غوریانی را ((تفسیر های عندی و دلخواه))، ((افترا امیز)) تعبیر کرده، گفته که ((اینطور یک نوشته افترا امیز بزرگ است قرآن مجید در کشور اسلامی افغانستان (در صورتیکه ربانی وقاضیان اجیرا و نباشند) نشر گردد نویسنده آن شرعا مواخذه خواهد شد.)) ۱۰

ب: بناغلی غوریانی در نوشته های خود جهاد، علم و فرض را طوری شرح و تفسیر نموده که سرانجام بنفع حکومت کابل، که خود طرفدار آن بود، تمام شود. طور مثال، بعد از دادن شرحی چون مجتهدی حکم کرده که «جهاد فرض کفایی است و طلب علم فرض عین است» این حکم اوعام و مقصدش از آن این است که طالبان که مسلک شان طلب علم است، باید برای ادای این «فرض عین» بمدرسه های خود باز گردند، و جهاد را که بفکرش «فرض کفایی است» ترک کنند. موصوف در این حکم خود هم خطا کرده است.

جهاد قرار تعلیمات اسلامی یکی از دساتیر اساسی دین یعنی فرض خداوندی است باین ترتیب که جهاد ((در وقت جنگ تجاوزی بالای تمام جامعه مسلمان فرض کفایی و در وقت جنگ دفاعی بالای هر فرد مردینه بالغ فرض عین میباشد. در چنین حال هر اولی الا مر مسلمان شاید نفیر عام نماید یعنی تمام مسلمان هارا به برداشتن اسلحه فراخواند.)) ۱۱ علمای افغانستان در عهد سلطنت امیر عبدالرحمن خان در یک تعداد رساله ها بخصوص رساله تقویم الدین و رساله کلمات امیرالبلد فی ترغیب الی الجهاد، جهاد را شرح نموده که بقرار آن هنگامیکه دین اسلام، مملکت اسلام و امه اسلامی از جانب کفار بخطر معروض گردد و اولی الامر آن را اعلام کند فرض عین میشود. درین حال بر مسلمانان فرض میگردد که «بخاطر خداوند (ج) باتمام قوت بامال و جان جهاد کنند و متوقع غنایم در دنیا و اسایش در آخرت شوند.» ۱۲ بقرار این تعریف با تجاوز شوروی که با آن دین اسلام، مملکت اسلام و امه اسلامی به خطر معروض گردید جهاد مصداق خارجی پیدا کرد بانکه در آن وقت اولی الامر اسلامی موجود نبود. اما چون ضرورت جهاد حتمی شده بود علما بجای اولی الامر جهاد را اعلام کردند. باین ترتیب جهاد در وقت تجاوز خارجی یا در وقت دفاع فرض عین و در وقت جنگ تجاوز فرض کفایی میشود، اما بناغلی غوریانی حکم میکند که جهاد در هر دو حالت فرض کفایی میباشد. اگر او در وقت تجاوز شوروی این حکم خود را صادر میکرد معنی آن این میشد که او نفع شوروی متجاوز و رجیم کمونستی دست نشانده آن را در نظر داشت. دفع تجاوز به وارد بودن جهاد خاتمه داد زیرا که بعد از آن

خطر کفار باسلام و افغانستان از بین رفت. در دوران جنگ داخلی باری علمای طرف های متخاصم، علیه سرکردگان همدیگر فتوای های جهاد را دادند، مگر چون فتوای شان با شریعت اسلامی موافق نبود، مردم را باخود همرا ساخته نتوانستند و جهاد شان اثر نکرد.

بناغلی غوریانی همچنان حکم میکند که «طالب باید بفهمد که اسلام خوب همان اسلام و مسلمانی است که با مال و جان خود جهاد میکند، نه با جان خود و مال دیگری.» وی از جمله مال و سایلی را نام میبرد که «طالب با آن میجنگند از قبیل توپ، طیاره، راکت، و هواوان» ۱۲ معنی این حکم این است که چون و سایل جنگ ساخت طالبان نی، بلکه از دیگران است، آنها باید از استعمال آن، بپرهیزند و صرف بادیست های خالی جهاد کنند. از این حکم او معلوم میشود که او معنی جهاد را نفهمیده است و یا شاید هدف او این باشد که طالبان که بنظر او تنها بادیستان خالی جهاد کنند کشته شوند. مفهوم جهاد در راه خداوند (ج) با جان و مال جهاد کردن است بدین معنی که آنها لیکه توانایی جسمی جنگ کردن را دارند جهاد کنند و آنها لیکه چنین توانایی را ندارند با مال و منال خود با مجاهدین کمک کنند. مسلمان ها بخصوص افغان ها در دوران جهاد همیشه چنین کرده اند، اما بناغلی غوریانی حکمی نموده که در اصل مخالف عقل سلیم و برضد دفاع از حق زندگی و در نهایت مسیر عملی و مضربحال مسلمان ها است. اگر بناغلی غوریانی در دوران جهاد ملی مجاهدین را به تعبیل جهاد نوع خود دعوت مینمود معنی آن این میشد که آنها باید بمقابل متجاوزین شوروی که غیر از اسلحه اتمومی با انواع اسلحه عصری مسلح بودند، صرف بادیستان خالی بجنگند. در اینصورت مجاهدین شاید اول برضد بناغلی غوریانی جهاد مینمودند. در اینجا لازم است گفته شود که چون جهاد تنها در وقت خطر خارجی فرض عین خوانده شده است نه عملیه دایمی شده میتواند، و نه علیه مخالفان و رقیبان داخلی اعلام شده میتواند. اما مسلمان های انقلابی و تندروان را یک عملیه دایمی میخواهند و هنگامیکه اصول اسلامی یا فراموش یا با مال میگردان آن را «ادامه سیاست خداوند (ج) با ذرایع دیگر میدانند، نه تنها برضد کفار بلکه همچنان برضد حکمرانان مستبد» ۱۳ جهاد بقرار این تعریف یک عملیه دوامدار میگردد، «مثل آنکه انقلاب در نظر عده ای از انقلابیون چپی یک عملیه دایمی بود، اما جهاد دایمی بمانند انقلاب دایمی غیر عملی است. علاوه بر آن مرجع اعلام آن نامعلوم است و اسلامت ها یا مسلمان های انقلابی درباره مرجع قانونی اعلام جهاد خاموش اند، این یک خلاء است. در صورتیکه این خلا ذریعه کدام قانون پر نگردد هر کس

و هر گروه مجال آن را خواهد داشت که بدلتخواه خود جهاد را برضد این و یا آن اعلان کند و یا آن جامعه را مختل و متضرر نماید.

ج: این حکم بناغلی غوریانی هم غلط است که میگوید: «علم فرض عین» است اگر چه هر کس خوش خواهد بود علم فرض عین یعنی حتمی باشد. اما موضوع چنین نیست. فرض عین در اسلام ضوابطی دارد، مثلیکه روزه و نماز ضوابطی دارد. قضاکننده فرض عین ما خود میگردد، مگر کسیکه علم نیاموزد ما خود نمیگردد، بآنکه مسلمان ها به طلب علم مامور شده اند، و قرار حدیثی علم فرض خوانده شده است. در اولین امه اسلامی که در مدینه در ۶۲۱ میلادی تاسیس شد معارف دسته جمعی رسمی موجود نبود، چه رسد بآنکه حتمی بوده باشد. اگر طلب علم مثل روزه و نماز فرض عین یعنی حتمی میبود در آن صورت هر مرد و زن مسلمان به کسب آن مجبور میگردید اما این کار بادر نظر داشت مصارف مالی، مشکلات اجتماعی و کولتوری نزدیک به ناممکن است. مانع دیگر اندازه کردن علم و عالم بودن است و اندازه کردن آنها بمانند اندازه کردن نماز و روزه که با ادا کردن و یا ادا نکردن آن معلوم میشود عملی نیست. اگر صرف با سواد بودن عالم بودن میبود موضوع اسان میبود. اما با سواد بودن عالم بودن نیست. ممکن است تمام مسلمان ها و یا تمام انسان ها با سواد شوند مگر ممکن نیست تمام شان عالم گردند. اگر تمام مسلمان ها و یا تمام انسان ها عالم گردند شغل های دیگری نا اجرا میماند و حیات اجتماعی فلج میگردد، در حالیکه هر جامعه در سایر گروه های اختصاصی علما را هم در بردارد و جامعه پیشرفته آن است که علاوه بر آن تمام و یا بیش ترین افراد آن از نعمت سواد برخوردار باشند. این حالت شرط اساسی برای پیشرفت و زندگی جرفه میباشد پروفیر جان گالبرت، اقتصاد دان مشهور، میگوید که او جامعه ی راسراغ ندارد که افراد آن با سواد و خودان پسمانده باشد. اما یک جامعه وقتی بدرجه بالا رسیده میتواند که اول شرط اساسی زندگی در آن موجود باشد یعنی اختلال، انارشی و جنگ در آن نباشد و بر عکس کدام نظم سیاسی در آن برقرار باشد. وجود یک نظم سیاسی در یک جامعه از هر نوع که باشد، بهتر از انارشی و بی امنیتی است. طالبان که بناغلی غوریانی از آن ها نفرت دارد به مقصد خاتمه دادن جنگ و آوردن نظم تحصیل را ترک کرده اند.

۳- اتهامات بر طالبان

در باره اتهامات بناغلی غوریانی بالای طالبان از قبیل «وهابی»، «دشمنان علم»، «سپاهیان اجیر»، و امثال آن میگوئیم آن جهات نوشته های او را مورد بحث قرار دهیم که نویسندگان دیگری در باره آن بحث نکرده اند. این قسمت نوشته من کوتاه تر خواهد بود.

طالبان و وهابی ها

طالبان مانند وهابی ها در بعضی چیز ها مثل ساز، سرود، رقص، مسکرات، وامثال ان مخالف میباشند مگر علما و طالبان پیش از آنکه وهابی ها ظهور کنند با این چیز ها مخالف بودند، و جنبش وهابی جدید است و موسس ان، محمد عبدالوهاب، در عربستان در قرن هژده هم میزیست. در ۱۷۰۳ تولد و در ۱۷۸۷ وفات نموده است. مشخصات عمده این جنبش مقابله با بدعت های است که بعد از قرن سوم هجری در عالم اسلامی راه پیدا کرده است از قبیل مخالفت با محترم داشتن زیارت ها، قبور و مرده ها. طالبان پیرو علمای سنی اند و در حفاظت و اشاعه اسلام و تفسیر احکام قران سهم بزرگی اداء کرده اند، باین ترتیب طالبان را وهابی گفتن در واقع امر علمای سنی را وهابی خواندن میشود، و این صحیح بوده نمیتواند. اتهام بناغلی غوریان که طالبان گویا وهابی اند در اصل سیاسی است، چون طالبان بنا حکومت کابل بسر کردگی برهان الدین ربانی مخالف بودند، بناغلی غوریانی خود را موظف نموده ضمن تاپه زدن بر طالبان ان ها را وهابی هم خواند بدون آنکه در نظر بگیرد که نظرات و اعمال طالبان از تعلیمات سنی منشا میگرد نه از وهابیت. بناغلی غوریانی باین سبب هم طالبان را وهابی گفته است که حکومت شان با عربستان روابط لیکو دارد، و عربستان و همچنان بعضی عرب ها و امارات عربی با انها کمک مالی میدهند عمدتا باین منظور که نقشه های ایران در افغانستان بی تأثیر شود. البته طالبان بمثل وهابی ها بر طبق اصول خود بر لزوم جامعه اصرار مینمایند و در این نقطه با وهابی ها وجه مشترک دارند اما این نقطه مشترک در موضوع روش است نه در اصل و ماهیت.

طالبان و علم

طالبان را «دشمنان علم» خواندن مثلیکه بناغلی غوریانی خوانده است، هم غلط است. طالبان در اصل طالبان علم و شاگردان مدارس اند و مدارس در افغانستان سابقه یک هزار ساله دارد. مدارس در افغانستان در وقت سلطان محمود غزنوی رواج پیدا کرد و در این اواخر علاوه بر مدارس که بابتکار علما و کمک مالی مردم در سر تاسر کشور فعال بودند و شاید نوزاد المدارس شلکرو لایت غزنی مشهور ترین ان باشد، مدارس از طرف دولت هم تاسیس شده و فعال بودند از قبیل مدرسه ابومسلم در میمنه، مدرسه تخارستان، مدرسه ابو حنیفه در کابل، مدرسه محمدیه در قندهار، فخر المدارس در هرات، و مدرسه روحانی در پکتیا. (بقولی خودیش اغلی عبدالله سمندر غوریانی وقتی طالب در فخر المدارس بود.)

فارغان مدارس غیر رسمی بعد از اجرای مراسم بنام دستاربندی مولوی خوانده می‌شدند، و در مساجد جامع اقامت، وعظ و تدریس می‌نمودند، درحالی‌که فارغان مدارس رسمی یا در مکاتب تدریس می‌کردند و یا در پوهنخی شرعیات به تحصیلات عالی ترمیم داختمند و یا هم در شعبات دینی مامورین دولت می‌شدند. در وقت تجاوز شوروی که مدارس بسته شده جوانان بخصوص جوانان منسوب به قوم پشتون در تنظیم های اسلامی تنظیم شده جهاد می‌نمودند و بعد از ختم جهاد با دیگران به مدارس در پاکستان بخصوص در مدارس کوئته رو آوردند که از طرف علمای جمعیت اسلامی پاکستان اداره و تدریس می‌شد، مثلیکه جوانان و محصلان دیگر در پوهنتون ها به تحصیل می پرداختند که تنظیم های اسلامی افغان در پاکستان تا سیم کرده بودند. این حقیقت است که طالبان بر علوم دینی بیش تر اصرار می‌کنند و به علوم عصری، تکنالوجی، فلسفه و هنر علاقه نشان نمی‌دهند. این رویه شان بدون شک به ترویج علوم عصری و فلسفه در کشور کمک نمی‌کند، و قابل اندیشه است. مگر نفاقان شان با آنها مخالفت هم نکرده اند و گفته اند که مکاتب در دوران جهاد ویران شده و آنها به سبب جنگ و نا توانی مالی نمی‌توانند مکاتب را وسیعاً باز دیگر فعال نمایند ولی وعده فعال نمودن آن را داده اند. با آنها اگر بناغلی غوریانی طالبان را «دشمنان علم» میدانند چرا درباره جنگ سالاران دوره تنظیمی خاموشی اختیار کرده که مدارس، مکاتب، پوهنتون ها، کتابخانه ها و موزیم ها یعنی مراکز علم، ثقافت، و مدنیت را ویران کردند و محتویات آن را غارت نمودند و شاگردان و استادان را بایکبار نمودند، یا کشتند و یا بفرار مجبور نمودند؟ اگر بناغلی غوریانی افغانی و مسئولانه مینوشت رویه طالبان را باید در این قرینه میدید و ملا حظات بالا و همچنان حالت جنگ را در نظر میگرفت. بناغلی غوریانی باید طور مشخص این راهم در نظر میگرفت که از جمله قربانی های جنگ تخریب معارف و مراکز تحصیل بود که بهمکان معلوم است.

بدون شک اگر وضع بهمین ترتیب دوام می‌کند، یعنی معارف بشکل وسیع احیا نمی‌گردد اینده جامعه مآخوب نخواهد بود. برای اینکه چنین نه شود باید با افرادان موقع داده شود که استعداد های خود را همه جانبه انکشاف دهند. افراد بخصوص جوانان تنها و تنها با تحصیل میتوانند استعداد های خود را انکشاف دهند مصدر کار های اساسی شده بتوانند. پس احیا و توسعه معارف یعنی افتتاح مراکز تحصیل که در آن هم علوم دینی و هم علوم عصری بشمول فلسفه، تکنالوجی و هنر و ادب تدریس و تحصیل گردد، از جمله بنیادی ترین ضرورت های ما میباشد. این کار بدرجه اول مسئولیت مقامات سیاست ساز کشور است، که ملت یعنی

افغان ها با آن کمک و همکاری کنند. اما این کار به شکل اساسی آن تنها وقتی ممکن شده میتواند که جنگ قطع گردیده، چنان حکومتی بمیان آمده باشد که اعمال مجدد کشور ویران شده را بشکل وسیع آن بادر نظر داشت شرایط عصر جدا تعقیب نماید. بدون چنان معارف عصری که در آن افراد چانس مساوی تحصیل داشته باشند جامعه افغان در قطار جوامع پیشرفته و آزاد قرن بیست و یکم جابجا خواهد داشت.

اتهام اجیری بناغلی غوریانی

بناغلی غوریانی ادعا مینماید که طالبان ((سپاهیان اجیر)) پاکستان اند و این ((سپاهیان اجیر)) افغانستان را برای پاکستان اشغال کرده اند. او این مطلب را با این عبارات عامیانه بیان نموده است: ((آخر او (طالب) که نامردی میکند و کشور ((هرات)) کس دیگری رانه بخاطر خود، بلکه بخاطر گل روی بی نظیر بهو (تو اشغال میکند)) ۱۵ غوریانی کلمه اجیر را برای طالبان بکرات استعمال نموده. مثلیکه تعدادی از همفکرانش هم این اتهام را بر طالبان بسته اند. درباره این نوشته او من دو نقطه را قابل تبصره میدانم: یکی اینکه بناغلی غوریانی ولایت هرات را که طالبان آن را بتاريخ ۵ سپتمبر ۱۹۹۵ بدست آوردند ((کشور)) میدانند، و دیگر اینکه در نظر او طالبان این ((کشور)) را از محمد اسماعیل خان، والی هرات برای خود بدست نیاوردند، بلکه آن را در بدل اجرات برای بهو تو یعنی پاکستان اشغال کردند درباره نقطه اول که غوریانی ادعا میکند هرات یک ((کشور)) است، همینقدر میگویم که یک افغان سالم چنین فکر نمیکند. اما اجیر تسهت ((اجیر بودن)) طالبان بحث میخواهد.

برای اینکه در معنی کلمه اجیر غلط فهمی نباشد اول باید مفهوم آن واضح شود. این کار ضروری است زیرا انچهنانیکه مشکل است نویسندگان و گویندگان مطالب را در الفاظ طور دقیق بیان کنند به همان اندازه برای خوانندگان و شنوندگان مشکل است مطالب نویسندگان و گویندگان را عینا درک کنند بخصوص وقتی موضوع بحث یک کلمه مانند کلمه اجیر باشد که معنی آن نزد اشخاص فرق میکند. بناغلی غوریانی از کلمه اجیر مفهوم را در نظر دارد که غیر از مفهوم مروج آن است. مفهوم مروجی کلمه این است که یک شخص برای یک شخص دیگر در برابر اجرت خدمت کند. این کلمه معمولا به سپاهیان اجیر راجع میگردد، اما بناغلی غوریانی باین فکر است که سپاهیان دولتی هر کشور ولو که تبعه خود آن هم باشند اجیر اند. او این فکر خود را با این الفاظ بیان میکند: ((حالا که دولت ها جنگ هارا بروسامان میدهند جنگجویان امروز حکم سپاهیان

اجیر را پیدا میکنند)) ۱۶ قرار این تعریف هر کسی که بهر نام بدولت خود هم خدمت کند و در بدل آن معاش بگیرد هم اجیر میشود. با این تعریف خودش هم که وقتی معاش خور دولت بود، اجیر بود. اما بناغلی غوریانی کلمه معاش خود را با کلمه اجیر منشوش نموده و ملتفت نیست که طالبان بقرار تعریف اش مجاهدین میگردند، و برعکس انهای که در تنظیم ها خدمت میکنند. اجیر میشوند، زیرا که هم طالبان و هم سرکردگان شان در برابر وظایف خود معاش نمیگیرند، و هم با اشغال منطقه ی چور و تاراج نمیکنند در حالیکه مخالفان شان در بدل خدمت اجوره میگیرند و با اشغال منطقه وطن خود چور و تاراج میکنند، و سرکردگان شان میلیونر ها شده اند. درباره کلمه اجیر بناغلی غوریانی راجع به پشتون ها بزودی بحث میکنم. اکنون میخواهم در مورد این کلمه با ارتباط طالبان بحث کنم و بحث خود را اول در سطح رهبری و بعد درباره صفوف طالبان دنبال کنم.

حرکت طالبان، طوریکه بزودی بیان مینمایم، از مردم قندهار یعنی از درون افغانستان برخاست. در حالیکه حکومت تنظیمی کابل نتیجه تجویز و طرح حکومت پاکستان در پشاور بود، و علاوه بر آن حکومت برهان الدین ربانی با وجود مخالفت بیشترین تنظیم ها دوره محدود خود را تمدید کرد و به سبب آن هم نزد آنها و هم در نهایت نزد ملت مشروعیت را از دست داد در حالیکه حرکت طالبان به سرکردگی مولوی ها و ملا های مجاهد از طرف مردم بمیان آمد و نزد آنها مشروعیت داشت. این حال از سلوک هردو جانب با ممالک همجوار و روسیه هم فهمیده شده میتواند.

تا حال شنیده و خواننده نشده که زعمای طالبان برای بقدرت رسیدن با کدام قدرت خارجی موافقه و یا تعهدی نموده باشند. البته آنها در ابتدای ظهور خود با حکومت پاکستان معامله نموده اند، مثلیکه حکومت وقت کابل و تنظیم های دیگر با ایران، ازبکستان، و روسیه معامله نموده اند و این کشور ها زمانی که بناغلی برهان الدین ربانی در کابل حکمرانی میکرد در قلمرو های این تنظیم ها و ملیشه ها در قندهار، هرات، جلال اباد، فراه و بامیان قونسلگری ها داشتند که در واقع برای پیشبرد اغراض خاص سیاسی خود فعالیت مینمودند و پرسونل های آن ها بخصوص در قندهار، هرات و بامیان از حد معمول به مراتب زیاد تر بود. طالبان در نوامبر ۱۹۹۴ یک کاروان متوقف شده پاکستان را در قندهار رها نمودند. در اتران راه کویت- قندهار- هرات بروی ترافیک پاکستان به ترکمنستان و آسیا مرکزی باز شد. حکومت پاکستان آن را رویه با المثل

خوانند، مگر حکومت باغلی ربانی در کابل آن را مداخله پاکستان در امور افغانستان دانست کابل تازه بر قندهار تسلط خود را از دست داد، بود، و در باره هرات که آن را به سرکردگی اسماعیل خان تسام خود میدانست، و به کاروان های پاکستان مثل طالبان اجازه رفت و آمد داد بود اعتراضی نکرد در عین حال حکومت کابل و همچنان آن تنظیم هائیکه قسمت های کشور را در دست داشتند با کشور های خارجی روابط قایم بینمودند در عین حال که بین هم بمقابله میکردند، و پیمان های بستند. در همین سلسله حکومت کابل با حاشیین اتحاد شوروی یعنی روسیه که عمده ترین عامل برپادی افغانستان میباشد و همچنان سا ایران و هندوستان روابط قایم کرده بود، در حالیکه هندوستان در دوره جهاد از سیاست تجاوزی شوروی در افغانستان طرفداری بینمود و با رژیم دست نشانده آن روابط دیپلماتیکی قایم کرده بود، و با آن کمک بینمود برخلاف، طالبان از روسیه ترانسات جنگ و تجاوز بمطالبه بینمود، و در بدل آزاد نمودن عمال یک طیاره فرود آورده شده آن را آزاد کردن بندهای سیاسی افغان را که در حدود شصت هزار قلمداد کرده بود، تقاضا بینمود. بعبارت دیگر حکومت کابل برای مستقر شدن خود برخلاف توقع مردم، بادشمن افغانستان، یعنی روسیه بمقابله میکرد ولی حرکت طالبان قرار توقع مردم از آن ترانسات میخواست ورها کردن بندهای ها را تقاضا میکرد. حکومت کابل در واقع امر روابطی را مستحکم بینمود که قوماندان احمدشاه مسعود در دوران جهاد با عمال اتحاد شوروی اساس گذاشته بود که تعیل ان در همین اثر در نوشته باغلی بسروس رچر دس بصورت مستند آمده است. در اینجا هسینقدر میگویم که احمدشاه مسعود برای رسیدن بقسدرت و مغلوب نمودن مخالفین هموطنین یعنی طالبان باعمال روسیه سازش کرد مثلیکه قبلاً در دوران جهاد باعمال اتحاد شوروی توافقات نموده بود. روسا و قوماندان های تنظیم های دیگر بشمول، جنبش ملی و اسلامی هم شاید باعمال و دستکاهای جاسوسی ایران، پاکستان، ازبکستان، و عربستان بمقابله ها نموده باشند، در باره همچو بمقابله ها با ای، اس، ای در دوران جهاد آوازه ها شایع بود، احتمال دارد زعمای طالبان هم چنان کرده باشند، اسما هر گروه و یا هر کسی که با خارجی ها بمقابله نماید و یا قرار داد معاهده بپند و یا قبلاً بسته باشد و ملت را متاثر نماید قانونی و قابل اعتبار شده نمیتواند. علت ناحال به هیچ یکی از این گروهها صلاحیت حکومت کردن را نداده

است. وبالای هیچ کس وهیچ گروهی رحم نمیکند که برای رسیدن بقدرت به عزت وحق وصلاحیت حاکمیت ان معامله کند. شاه شیجاع ووبرک کارمل نزد ان تاابد محکوم اند

درباره صفوف طالبان حقایق نمایان است وکارنامه های شان حقایق درباره شان میباشد. کارنامه های شان سلما از علاقمندی عمیق شان بوطن واسلام حکایه دارد. اگر چنین نمیبود ممکن نبود چنان فداکاری از خود نشان دهندو بر چنان مشکلات بزرگ فایق شويد. که اصلا فکر ان نمیشد. هسته حرکت در اصل طالبان مدارسی اند که قبلا بیان نموده ام. پسان جوانان مناطق پشتون نشین بخصوص قندهار وپکتیا با انها یکی شدند. وقتا فوقتا رضاکاران انجمن سپاه محابه پاکستان هم با انها ملحق میشوند. حرکت طالبان بشمول سرکرده گان ان در اصل عمدتا بمنشکل از پشتون های اطرافى منسوب به فامیل های کم عاید وسخت معتقد بارزش های اسلامی ووطنی اند. ظهور این حرکت راپسان بیان بینمایم. اکنون میخواهم روابط شان را در وهله اول ظهور شان باحکومت کابل سر کرده کی بناغلی برهان الدین ربانی بیان نمایم.

از ظهور حرکت طالبان در سپتمبر ۱۹۹۲ تامارچ ۱۹۹۵ حکومت کابل ان را ((بحیث یک حرکت خود جوش واسلامی وبشری)) میستود و((ملایک نجات)) میخواند. حکومت که بعد از جنوری ۱۹۹۲ با قوای مو تلفه شورای هم اهنگی متشکل از جنبش ملی اسلامی، حزب وحدت اسلامی وحزب اسلامی در مجادله فنا وبقا در گیر ودر شهر کابل محاصره بود به عمال وقوماندان های خود منجمله بناغلی ملانقیب در قندهار وهمچنان قاری بابا در غزنی دستور داد که باطالبان کمک کنند، خود هم از پول فرا وان وبی پشتوانه اینکه از مسکو حاصل مینمود باطالبان کمک مینمود. احمد شاه مسعود درمیدان بناریا نمایندگان ان ها ملاقات نمود وبعد از ان اظهار نمود که خود اوهم ((طالب)) میباشد.

طالبان بعد از تسلط شدن شان برقندهار وغزنی وهم بعد از آنکه در دشت وردگ به حزب اسلامی شکست داده بود ان را از لوگر که مقر ان بود هم خارج نمود وباین ترتیب رقیب سرسخت حکومت کابل بزعامت گلبدین حکمتیار را که حزب موصوف تنظیم عمده دوره جهاد بود از مقابله با حکومت ربانی برای ابد بیچاره نمود. به تعقیب ان بعد از یک دوره کوتاه اتحاد عبدالعلی مزاری، سرکرده حزب وحدت اسلامی را در راه انتقال موصوف به قندهار در غزنی

مجبورا از بین بردند. متصل بعد از آن حزب موصوف از قسمت غربی شهر کابل که در تسلط آن بود، خارج ساخته شد. باین ترتیب حکومت ربانی در کابل از محاصره دوامدار نه تنها نجات یافت بلکه نفس تازه یافت، (حکومت ربانی در ۲۵ جون ۱۹۹۴ پوسته های نظامی جنبش ملی و اسلامی مستقر در بالا حصار ونپه مرنجان را بزور پول از قوماندان آن، جنرال روف خرید و منحل نمود.) اما وقتی طالبان که قسما در شهر داخل شده بودند از حکومت کابل هم تقاضای تسلیمی نمودند حکومت آن ها را بدون آنکه تیساری جنگ را گرفته باشند در ۱۱ مارچ ۱۹۹۵ بقولی قرار لیصله احمدشاه مسعود و جنرال فهیم، رئیس مصنویت ملی (عامل خاد سابق) و عبدالرب رسول سیاف دفعتا مورد حمله قرار داد و از کابل خارج نمود و خود برای بار اول بر کابل مسلط شد: در ظرف چند ماه آینده کوشید طالبان را از کابل و هرات زیر فشار نظامی قرار دهد، باین امید که طالبان را از مرکز شان بیجا نمایند، اما این فشار ها بر عکس ضرر خودش تمام شد باین ترتیب که طالبان در اثر یک سلسله تصادمات به همکاری مردم فندهار در اخیر اگست ۱۹۹۵ نخست حملات مشترک اسماعیل خان والی هرات و کابل را بالای کرشک به عقب زدند و به تعقیب آن فراه، شین دند و شهر هرات را هم در هفته اول سپتمبر ۱۹۹۵ بدست او زدند. حکومت کابل بخصوص بعد از این شکست های خود برضد طالبان به تبلیغات دامنه داری شروع نمود و تهمت های رنگ رنگ بر آنها بست. از آن بعد بود که بناغلی عبد الله سمندر غوریانی چون ابدیا لوگ کابل در حالیکه در دوره اتحاد حکومت ربانی به طالبان خاموش و ناظر فشار کلمات سنایش حکومت بر طالبان بود، برضد طالبان قلم برداشت و آن ها را در جمله اتهامات زیاد ((اجیران پاکستان)) خواند. موصوف باین سبب هم برضد حرکت طالبان به تبلیغات آغاز نمود که طالبان عمدتاً پشتون اند، و غوریانی، طوریکه در اوراق ذیل دیده میشود، با پشتون ها تعصب دارد.

۴ - بناغلی غوریانی و پشتون ها

تعصب بناغلی غوریانی با پشتون ها از اتهامات هویدا است که موصوف در نوشته های خود بر آنها حواله نموده است. اگر نوشته های موصوف افغانی یعنی مبرا از تعصب یکم از کم خالی از اتهامات بی بنیاد میباشد، از آن چه بهتر. اما چنین نیست. موصوف درباره آن ها موضوعات انتخاب کرده که در باره آنها از روی منطقی که فکر میکند در آن تخصص دارد حکم ها صادر نموده میتواند. اکثر این موضوعات بان علوم اجتماعی تعلق دارد که دانستن آن از روی سلوک تجربی یا امپیریزم (empiricism) یا تفکر بر اساس مشاهده و تجربه که طریقه عموما

رایج در عصر ما است ممکن شده می‌تواند. اما بناغلی غوریانی عوض آن چون جد می‌های مذهبی قرون وسطی به نصوص و منطق خشک پناه می‌برد و با تکای آن حکم‌های اخلاقی چون خوب، بد، کافر، مسلمان، اجیر و امثال آن صادر مینماید و خیال میکند باین طریق مرجع تقلید شناخته خواهد شد. بناغلی غوریانی حتی در سپلینی که خیال میکند در آن تخصص دارد یعنی منطق هم ضد و نقیض حرف زده است. در این باره مثالی می‌آورم که قبلاً ذکر نموده‌ام و آن این است که قرار نوشته او: «... برادران پشتون ما با لفظره و بطور مادر زاد از خدمت عسکری و با خدمت زیر بیرق و دفاع از خاک و وطن و ناموس و وطن معاف و مستثنی بودند و آن را برای خود ننگ و عار تلقی میکردند.» در عین نوشته خود گوید که «برادران پشتون ما به اقتصاد جنگی بیش تر مشغول و دلبسته اند تا به جنگ اقتصاد و علم برای شان فرض کفایی و جنگ، فرض عین است» در عین حال ادعا میکند که پشتون‌ها «(طور مادر زاد جنرالان بدنیا می‌آمدند.)» درباره غیر واقعی بودن این حکم‌ها زود بحث میکنم. حال غیر منطقی بودن آن را مورد بحث قرار میدهم و از او میپرسم که اگر پشتون‌ها «(طور مادر زاد جنرالان بدنیا می‌آمدند.)» و جنگ را برای خود «(فرض عین)» میدانستند، درین صورت برای شان طبیعی می‌بود که پیشه‌های جنگی را اختیار کنند در حالیکه وی در عین حال ادعا میکند که آنها «(خدمت عسکری)» و «(دفاع از خاک و وطن و ناموس و وطن ... را برای خونگ و عار تلقی میکردند.)» حکم آخری وی برضد حکم‌های اولی او است و این ضدیت تا حدی واضح و مخالف منطق، مخالف عقل سلیم، و مخالف واقعیت‌ها است، که بناغلی غوریانی نمیتواند آنها را با هم وفق دهد. امکان دارد که بناغلی موصوف این حکم‌ها را با استفاده از دیالکتیک هیکل یا منطق اضداد هیکل که خود را در آن متخصص میداند، صادر کرده باشد. اگر چنین باشد معلوم است او دیالکتیک هیکل را هم نفهمیده است. هیکل این منطق را که اکنون جدابیت اولی خود را باخته است، برای تطبیق بالای پروسه یا عملیه فکری و تاریخی وضع کرده نه آنکه مطلب او از آن این بود که اضداد را پهلوی هم قرار داد و بر اساس آن حکم‌ها صادر نمود و استفاده سیاسی کرد.

از نوشته‌های بناغلی غوریانی واضح است که او به پیروی از مارکس و هیکل به فلسفه جبر معتقد است. اما در حالیکه مارکس باین فکر بود که «(منافع طبقاتی)» جهان بینی افراد را تشکیل میدهد، هیکل بران بود که «(عننه و منافع ملی)» جهان بینی آنها را سر و صورت میدهد. ۱۷ بناغلی غوریانی با الهام از آنها معتقد است که قوم یا قبیله جهان بینی یا شعور افراد را شکل و صورت میدهد. الفاظ خود او در این مورد این است: «(لره کی که آمد سوشلزم را در سطح همان

شعور قبیلوی خود فهمیده بود که تصور میکرد برادران پشتون ما بطور مادر زاد زیار اینونکی اند وبالفطره برای سوشلزم آماده اند وباید که بالای اقوام دیگر که فیودال وضد ترقی اند حکومت کنند» ۱۸ بناغلی غوریانی درباره من هم حکم مشابهی نموده و گفته است که «بجای آنکه عقل و منطق و تجربه و تاریخ و انثرو پولوجی راهنمای پوهاند کاکر در تحقیقات وی بوده باشد احساسات قبیلوی از نظر وی معیار درک حقایق است» ۱۹ بالاخره او یک حکم صادر نموده و نوشته است که «چیزی که است مائنها به هوای دل و شعور قبیله خود قدم و قلم میزنم» در اقتباس فوق بناغلی غوریانی اول سوشلزم را از فاشلزم فرقی کرده نتوانسته و مطلبی را که به نور محمد تره کی نسبت داده است از اوئی بلکه از خود او است، و فکر تره کی را که سوشلستی بود تحریف نموده رنگ فاشنی داده است. یک استاد این چنین نمیکند. دوم اینکه از نوشته بناغلی غوریانی در باره تره کی وانجانب معلوم است که او به جبر قومی معتقد بوده که قرار آن قوم یا انبوه (جامعه، ملت، حزب، کمیته، تنظیم، وامثال آن) هر چیز است و فرد (من، تو، محمود و امثال آن) هیچ چیز میباشد و تا انبوه ها وجود دارد فرد در محدوده آن فکر کرده از ادانه فکر کرده نمی تواند. باین حساب اگر من و تره کی جهان و خود را در شعور قبیلوی خود میفهمیم افراد سایر اقوام هم باید در محدوده شعور قومی خود درک کنند و بناغلی غوریانی هم باید هر چیز را در شعور قوم جمشیدی درک کند، که به آن منسوب میباشد، خلاص اینکه قرار نظر بناغلی غوریانی «قدم و قلم» یعنی اعمال، جهان بینی و باشعور در اصل تحت اثر «هوای دل» یعنی احساسات و عواطف و همچنان زیر نفوذ «شعور قبیله» یعنی عنعنات و پامیراث و تجارب اسلاف سر و صورت میگیرد و عقل بالای آن اثر داشته نمیتواند. این نظر جبری غوریانی یا غوریانزم که در جهت مقابل اختیار و عقل گرایی قرار دارد، شاید بالای شعور خودش مسلط باشد زیرا که موصوف وجدان و اراده متکی بر خود را بالتابع ساختن آن بحکومت و روش ربانی ناقص نموده حیثیت یک شخص دارای شعور شبه بنده را اختیار کرده است.

حال میخواهم درباره جهت سیاسی نوشته های بناغلی غوریانی در مورد پشتون ها بحث کنم. من به سببی که پشتون هستم از پشتون ها طرفداری نمیکنم. طرفداری بدون دلیل از پشتون ها را مثل طرفداری بدون دلیل از قوم دیگر مخالف مسلک خود میدانم. مسلک و وجدانم بمن اجازه نمیدهد بین اقوام و هموطنان خود تبعیض نمایم. تبعیض یا برتر شمر دن بعضی ها بر بعضی ها کار متعصب ها است. من فکر، بیان، و قضاوت ازاد مگر با احساس مسئولیت را وظیفه و حق مشروع و بلا انفکاک هر فرد افغان بدون تمیز زبان، قوم، جنس و مذهب

میدانم و آنچنانیکه بدیگران حق میدهم بخود هم حق میدهم در برابر تجاوز و ظلمی که بر افغان ها و یا بر پشتون ها شود بخصوص که ظلم شان بافت و همبستگی ملی را متضرر نماید و بلحاظ علمی نادرست باشد از ان ها دفاع کنم بویژه که از مدنی است فرهنگ ها و غوریانی ها به مثل سنی ها و ایرانی های کهنه خیال بر پشتون ها مینازند و بسیاری از پشتون های چیز فهم در برابر ان خاموشی اختیار کرده اند.

اول میگویم که افرادی از پشتون ها مثل افرادی از اقوام دیگر در حالیکه به تبعیت از منافع شخصی، قلمیلی، و قومی عمل کرده اند به صلاح جامعه هم عمل کرده اند، در عین حال که از قوانین آسمانی و انسانی پیروی کرده اند از انها انحراف هم کرده اند. بنابراین پشتون ها در مجموع مثل افراد اقوام دیگر در مجموع نه تماما معصوم اند، نه تماما خطا کار، نه بهترین اند، نه بدترین و این به سبب واضحی که یک حکم بالای تمام یک کل اجتماعی صحیح بوده نمیتواند. یک کل اجتماعی از افراد انسانی تشکیل شده و افراد انسانی مثل سنگ چل های طبیعی دارای عین خواص نمیشوند. بهمین سبب است که پشتون ها مانند اقوام دیگر سرکردگان یعنی افراد برجسته داشتند (و دارند) که انها را در اوقات خطر رهبری کرده زندگی شان را از روی بعضی اصول تنظیم کرده اند. از جمله کارنامه های این پشتون ها دسائیر درباره امور دنیوی است که بنام پشتونولی یا دمیشود. پشتونولی بالای تمام افراد قوم یک سان تطبیق میگردد و سرکردگان شان هم تابع پشتونولی و مقررات جرگه بوده، مانند سر کرده گان اقوام دیگر کشور الکوکرات نی، بلکه سرکردگان مشروط میشدند. باین ترتیب پشتونولی، مثل قانون عرفی، در حل و فصل منازعات بین افراد، قلمیل ها و قوم ها عمدتا بوسیله جرگه و قوه تنفیذی ان بنام اربکی بخصوص بین پشتون های شرق در هر دو طرف خط دیوریند تطبیق میگردد. پشتون ها باین حساب با داشتن پشتونولی حیثیت یک ملت را دارند و این ملت علاوه بر ان در سایه قوانین مدنی، ملی و اسلامی هم نمو و انکشاف مینماید. گویا پشتون ها با معیار های معین سلوکی و اخلاقی زندگی مینمایند. چون پشتونولی در اصل مجموعه منهیات و اوامر سلوکی یعنی اخلاقیات پشتون ها را تشکیل میدهد پشتون ها مجبور اند با در نظر داشت عکس العمل ها بمقابل اعمال اجتماعی مسئولانه زندگی کنند. اما پشتونولی در انکشاف پشتون ها از قوانین مدنی و اسلامی موثر تر بوده و منازعات که با قوانین مدنی و اسلامی حل

نه شود به پشتونولی و جرگه راجع می‌گردد. پشتون را در اصل پشتو، پشتونولی و فکر انتساب بحد مشترک شکل می‌دهد. اسلام در شکل پشتون ها موثر است، مگر افکار و ارزش هائیکه در پشتون ها نفوذ میکند در بعه زبان مادری بر آنها نفوذ میکند و شخصیت شان رامیسازد. از اینجا است که پشتو که پشتونولی هم خوانده میشود، در انکشاف و حیات آنها اهمیت اساسی تر را دارد. پشتو علاوه بر آنکه مثل زبان های دیگر وسیله مفاهمه میباشد سنن، روایات، ارزش ها، اساطیر، ادبیات، تاریخ و یک کلمه کولتور پشتون ها را در بر دارد و هویت و شخصیت شان را تشکیل مینماید. گویا پشتون از راه پشتو پشتون میگردد، و ذریعه ان با پشتون های خود گره میخورد، جز، ملت خود می‌گردد. برعکس پشتونی که زبان خود را نمیداند به ارزش ها و مفاهیم که جزء کولتور یعنی پشتونولی میباشد بی تفاوت میگردد. بتعداد زیاد پشتون هائیکه در افغانستان بخصوص در شهر کابل مثل افانیکه قبلا در هندوستان، پاکستان، و خراسان ایران پشتورا از دست داده اند در واقع همین پیوند را از دست داده به پشتون های ناقص تبدیل شده، قوم خود را ضعیف نموده اند. برعکس پشتون هائیکه نمیخواهند قوم شان ضعیف شود و خودشان ناقص و بیگانه شوند پشتورا از دست نمیدهند در عین حال که زبان های دیگری را یاد میگیرند و با گویندگان سان های دیگر وطن خود برادر و از زندگی مینمایند.

پشتونولی، علاوه بر ان، در این اواخر به سبب مارکست شدن و اسلامت شدن تعداد زیاد پشتون های تعلیم یافته زیر فشار آمده است، اما بزرگترین عامل ضعیف شدن پشتونولی این است که بسیاری از پشتون ها بخصوص پشتونهای تعلیم یافته و شهری پشتورا فراموش کرده، خود را به پشتون های ناقص تبدیل نموده اند. بیجهت نیست که کابل قبرستان پشتوخوانده شده است. پشتون های ناقص با دری زبان شدن از قوم اصلی خود را بیگانه نموده، هویت خود را مفشوش کرده از اهمیت ولسی خود کاسته خیال میکنند که دوری جشن از قوم، فراموش کردن پشتو، و ترک کردن پشتونولی نشان عصریت، ترقی و تمدن میباشد. تعداد قابل ملاحظه این پشتون ها حتی بر مسیر ابن الوقتی و مخالفت با قوم هم روان شده اند. این حال شاید علامه بحر ان در پشتونولی و هویت پشتون ها باشد. همبستگی پشتون ها اکنون تاریخ است. در تاریخ هم شاید همیشه همبسته نبودند، زیرا که آنها، طوریکه ذکر نمودم، بالاتر از قوم حیثیت ظنی

را دارند. این حال جهات مثبتی هم دارد. پشتون های ناقص و یگانه شده وان پشتون ها اینکه دری راهم آموخته اند حیثیت بلی بین پشتو زبانان و دری زبانان اختیار کرده ، دانشمندان ، شعرا ، نقاشان ، رسامان ، کمپوزرها ، و آواز خوانان ممتاز بجامعه تقدیم کرده کولتور افغانی را غنی و همبستگی ملی را تقویه نموده اند.

مقابل آنها ستمی ها قرار دارند که هم پشتو نمیدانند و هم با آن مخالفت میکنند و هم به نام های سبک آن را یاد میکنند. اینها ضدیت با پشتون ها را این خود ساخته اند شافل از اینکه آنها با این روش و هم با دانستن یک زبان وطن خود را در دایره کوچک جدید از قومیت نو بستی بر تبعیض و نفرت محاط نموده موضوعات زبان و قوم را دامن میزنند و شیرازه ملی را تخریب میکنند. ستمی های سرسخت که اکثر شان اولاد مهاجرین باردریای دهه ۱۹۲۰ میباشند به سبب وفاداری ناقص خود با فغان و افغانستان این کار را عمدا میکنند، و دیگران دانسته یا نادانسته از آنها پیروی مینمایند. من تا حال نوشته پشتوی ستمی ها و ستمی پذیرهای شان را ندیده ام. این حکم انچنانیکه در مورد سرکردگان شان بشمول طاهر بدخشی ، و بحرالدین باعث صدق میکند، درباره میر محمد صدیق فرهنگ و بناغلی عبدالله سمندر غوریانی هم صدق میکند. اینها به سبب ندانستن زبان پشتو نمیتوانند جامعه و کولتور افغان را انچنان درک کنند مثلیکه آنها ی درک مینمایند که پشتو و دری میدانند. تعصب آنها درباره پشتو و پشتون ها در واقع به ضرر خودشان تمام میشود اما عمده ترین منبع ضعیف شدن پشتو و پشتون، طوریکه ذکر کرده ام، خود پشتون ها میباشد که در برابر عملیه غیر پشتون شدن تسلیم شده گذاشته اند خود و اولاد و فامیل های شان غیر پشتون شوند، در حالیکه آنها میتوانند جلوا این عملیه را بگیرند. اعضای تعدادی از فامیل های پشتون های سرکرده و نامی به پشتو تکلم کرده نمیتوانند. بلی ، آنها جلو آن را گرفته میتوانند بشرطیکه به عملیه جلو گیری معتقد شوند: پشتو گویند، پشتو نویسند و باین فکر شوند که تنها بازبان اصلی یعنی پشتو میتوانند خود را به بهترین و دقیق ترین وجه ماده و انکشاف داده از ازدست دادن هویت اصلی خود جلو گیری نمایند. البته این کار طوریکه گفتیم شعور قوی ، زندگی هد فمند، دسپلین و عزم جدم میخواهد، اما پشتون ها در این دوره سرنوشت ساز که همسایگان بدنیت و ستمی های کولساف فکر ضرباتی بر آنها حواله مینمایند رول بعه چه را اختیار کرده بازندگی در سایه افتخارات اجداد

خود اکتفا مینمایند. بدیهی است که این بی‌اعتنایی برای شان گران تمام شدنی است، مثلیکه بی‌اعتنایی اسلاف شان برای شان گران تمام شده بود. اگر در گذشته قسمت قابل ملاحظه شان پشتورا از دست نمدادند و اگر پشتون‌های دیگر با آن بی‌علاقه نمیشدند، آنها ممکن یک قومی قوی‌تر از آنچه هستند میبودند و همسایگان بدنیت کشور و استقلال ملی شان را در خطر نمی‌انداختند، باوجودیکه تعداد پشتون‌ها در هر دو طرف خط دیورند یعنی در یک منطقه باهم پیوسته به سی و دو میلیون میرسد و زبان شان با داشتن ۴۰ صدا و گرامر وسیع از جمله عمده ترین زبان‌های دنیا بحساب میرود در حالیکه دری ۳۲ صدا و انگلیسی ۲۶ صدا دارد و گرامرهای شان هم نسبت به گرامر پشتو مختصر تر و ساده تر است. البته هر زبان بهر اندازه صدائیکه داشته باشد مستعد افاده هر نوع مطلب میباشد و زبانی بر زبانی برتری ندارد، فکر برتری زبانی یا فکر تقدس زبانی مثل فکر تفوق قومی، نژادی، و ملی زاده تعصب و ناسادانی و بنابران مردود میباشد، اما این یک واقعیت است که پشتو به سبب داشتن صداهای زیاد و گرامر وسیع قابلیت زیاد تر افاده مطالب را دارد. در پشتو مطالب عمدتاً با انقدر الفاظ کم و صراحت بیان شده میتواند که در بسیاری زبان‌های دیگر باین ترتیب بیان شده نمیتواند. طومثال صراحت و اختصار کلمات جمله ریز پشتو در دری و انگلیسی دیده نمیشود.

د (لیونی) ورپره ورغله.

برادر زاده (دیوانه) با و رفت.

The (crazy's) niece went to him.

بنیان گذاران اولی پشتو یا پشتون‌های اولی باید حایز استعداد خوبی بوده باشند که زبانی را با این چنین صفات بوجود آورده اند، مگر پشتو اینچنانکه شاید انکشاف نکرده و عدم انکشاف آن، طوریکه گفتیم، به سبب اطرافی بودن پشتون‌ها بصورت عمومی و بی‌اعتنایی پشتون‌های ناقص و بیگانه شده حکمران شهری بصورت خاص میباشد. برعکس پشتون‌هاییکه اهمیت پشتورا میدانند قدران را میکنند. غنی خان و حمزه شنواری شاید معرف این پشتون‌ها باشند که به ترتیب میگویند:

په والله چې له جنته به شم ستون _____ که کنخل پکې وانه ورم دپښتون
وايي اغيار چې دد و زخ ژبه ده _____ زه به جنت ته د پښتو سره ځم

مطلب این نیست که پشتو و پشتون‌ولی مقدس یعنی ماورای انتقاد است. برعکس هر کس، هر قوم، هر ملت و هر موضوع که تحت مطالعه قرار گرفت انتقاد بران حتمی می‌گردد. تنها با این چنین مطالعه است که شناخت ممکن می‌گردد. اما مطالعه انتقادی از خود ضوابط دارد که باید در هر حال رعایت گردد. در صورت غیر مطالعه به شناخت منجر نمی‌گردد، بخصوص که غرض الودهم باشد مثلیکه نوشته های بناغلی غوریانی درباره پشتون ها غرض الود می باشد. این قسم نوشته ها باید بی جواب گذاشته نه شود و اگر بی جواب گذاشته شود ممکن ذهنیت غلط را خلق کند. یک نوشته بناغلی غوریانی را در باره پشتون ها بار دیگر می آورم و آن اینک: «برادران پشتون ما بالفطره و بطور مادر زاد از خدمت عسکری و با خدمت زیر بیرق و دلاص از خاک و وطن و ناموس معاف و مستثنی بودند و آن را برای خود عار تلقی می کردند.» من بحث خود را بنابر آن از موضوع ناموس شروع می‌کنم که اساس اتهامات بناغلی غوریانی در باره پشتون ها را تشکیل می‌دهد و ننگ و ناموس رکن پشتون‌ولی می‌باشد.

کلمه ناموس که در اصل عزت افراد اناث را در بر می‌گیرد جزء محاوره پشتون ها است. انقدر که موضوع ناموس آنها را تحریک می‌کند موضوع دیگری تحریک نمی‌کند. انقدر که این موضوع بین پشتون ها مسبب دشمنی ها، کوفندی ها، قتل ها و جنگ ها می‌گردد شاید موضوع دیگری تا آن اندازه مسبب حوادث نگردد. عزت، حیثیت، اعتبار، و ابروی یک پشتون در حفظ ناموس او است. بین پشتون ها مثل است که می‌گوید: «دنیا نوسره جار کره سرتر ناموس.» خوش شحال خنگ می‌گوید:

به خپل نام اونگ چي راشم لیونی شم   خبردار کله په سود و زیان دلک یم

معنی اینکه پشتون ها تنها زنده بودن را خوش ندارند و آنها بزندگی ابرومند و با شرف یعنی به زندگی معنی دار معتقد اند. بهمین سبب است که ناموس نزد پشتون ها چون عادت یا قانون ارزش دارد و از ناموس به مفهوم نظم و قانون بنام ناموس طبیعت یاد می‌کند و چون اینها یک قوم دارای تاریخ چند هزار سال می‌باشد این عادت یا قانون هم از قدیم الایام بین شان رواج داشت مثلیکه بین یونانیان قدیم که مانند پشتون ها بعین نژاد یعنی ارین منسوب اند رواج داشت. کلمه ناموس در یونان باستان هم به همین نام (nomos) و مفهوم بکار میرفت که در ابتدا با عننه و پسان با عمل قانونی تثبیت گردید. چنانچه سقراط بانقل از موبدان معبد دیوسی بجواب سوالیکه در برابر خدایان چه طور عمل بانقوا را انجام داد؟ اظهار نمود که «از ناموس شهر [یعنی از قانون شهر] پیروی کنید و این پیروی یک عمل بانقوا می‌باشد.» در آنوقت یعنی در قرن پنجم قبل المیلاد در یونان مراسم

مناسک، معابد، قربانی‌ها، و جشن مذهبی را دولت - شهری تعیین مینمود و این‌ها حیثیت قانون را داشتند. باین ترتیب درهونان باستان «دین وظیفه شهری» (Civic) یعنی انعکاسی از راه و رسم و عادت محلی بود.)) براساس همین سوابق است که پشتون‌ها دفاع از ناموس را الهین خود ساخته‌اند. آنها وطن را هم بحیث ناموس خود میدانند و در دفاع این ناموس قربانی میدهند و چون وطن تاریخی شان شاهراه فاتحان جهان بود - شتون‌ها در دفاع از آن جنگ‌ها کرده‌اند و در جریان آن فن جنرالی را بدرجه اعلی آموخته‌اند. اما آنها، طوریکه بناغلی غوریانی میگوید، «جنرالان مادر زاد» نیستند، آن‌ها همچنان آن را از زبان پشنو و پشتونولی خود آموخته‌اند که عنصر عمده آن را تشکیل میکند. بآن تعداد جنگ‌هاییکه در افغانستان واقع شده شاید در کدام کشور دیگر واقع نشده باشد. بآن اندازه که پشتون‌ها در جنگ‌ها سهم گرفته‌اند قوم دیگرافغان تا اندازه سهم نگرفته است. تا آن اندازه که پشتون‌ها با انگلیس‌های مهاجم جنگیده‌اند شاید قوم دیگری در تمام جهان سوم تا آن حد با آنها نجهنگیده باشد. افغانستان بحیث یک کشور و افغان‌ها بحیث یک ملت عمدتاً در نتیجه جنگ‌ها و جنرالی پشتون‌ها تشکیل کرده است. این نقش پشتون‌ها در منابع کتبی داخلی و خارجی و همچنان در روایات شفاهی، قصه‌ها، داستان‌ها و اساطیر به حدی زیاد آمده است که موضوع شکل بدیهی را بخود گرفته است. البته بین پشتون‌ها هم اشخاص و سرانی بودند که هنگام هجوم خارجی نه آنکه در دفاع از وطن تحریک نشده‌اند، بلکه با مهاجمین سازش هم کرده‌اند. اما تعداد آنها هر وقت کم بوده و اکثریت غالب شان برخلاف بعضی اقوام دیگر که با خارجی‌ها سازش کرده‌اند، از ناموس و وطن مردانه وار دفاع کرده‌اند.

علت عمده این احساس دفاع شاید این حقیقت بوده باشد که پشتون‌ها در آزاد نمودن وطن از سلطه صفوی‌ها، مغول‌ها و شهبانی‌ها و در تاسیس افغانستان بحیث یک کشور مستقل و در دفاع آن بخصوص در جنگ‌های سر نوشت ساز اول و دوم افغان - انگلیس نقش رهبری را ادا کرده‌اند. جنگ‌های گلناپار، پانی پت، کابل - جگدلیک، کابل، و میوند جنرالی پشتون‌ها را با خارجی‌ها در سطح اعلی گواهی میدهد. ممکن نیست قومی که از دفاع ناموس و وطن عار داشته باشد چنین کارنامه‌ها بنمایند و رادمردانی چون شهاب الدین غوری، شیرشاه سوری، میرویس هوتک، شاه محمود هوتک، شاه اشرف هوتک، احمد شاه درانی، غازی محمد اکبر خان و غازی محمد ایوب خان را در دامن خود پیروانند و آنها از برکت ارزش‌های کولتوری قوم و جنرالی و سیاستمداری خود امپراتوری‌ها را سقوط دهند، امپراتوری‌ها را تاسیس کنند، جنگ‌ها را کمایی کنند، دولت

ها را تاسیس نمایند و از همه مهمتر اقوام وطن خود را متحد گردانند و ملت افغان را بسازند. این کارنامه ها تر او شات ذهنی اغراق گویان نی، بلکه حقایق است. که در تاریخ ها ثبت بوده در روایات شفاهی شنیده میشود. پشتون ها در موافقی که ناموس، وطن، استقلال و حیات عمومی در خطر بود رهبری و قهرمانی کرده اند. مثال برجسته فعلی ان حرکت طالبان است که زمانیکه حکومت کشور های همسایه بدنیت و روسیه در قبانی باجنگ سالاران ناماقتب اندیش داخلی تمامیت وطن را تهدید میکردند مردانه وار قد علم کردند و وطن را از خطر تجزیه نجات دادند. فکر نمیشد که طالبان باسران شان که یک گروه بی بضاعت اطرافی بودند و مردم کدام مقام بلند اجتماعی بانها قایل نبودند بتوانند از عهده این چنین یک کارنامه برآیند.

پشتون ها با این نقشی که در دفاع از ناموس بازی کرده اند در تاسیس کشور، در متحد ساختن ملت، در تحقق و تامین استقلال و مهیا کردن زمینه برای زندگی بمعاضدت دیگران نقش کلیدی را ادا کرده اند. از برکت همین نقش آنها است که ما افغانستان و استقلال خود را بحیث یک پدیده طبیعی پنداشته ایم. از برکت همین نقش پشتون ها است که جهانیان ما را بحیث یک کشور مستقل و بحیث یک ملت میشناسند. از برکت پشتون ها است که انچنانیکه اجداد بناغلی غوریانی از بنده شدن بخارجیان در امان مانده بودند خود غوریانی هم در امان مانده است. از برکت ان ها است که غوریانی ازاد است، اما ازاد ناسپاس. به سبب همین نقش آنها است که آنها اماج حکومت همسایگان بدنیت بخصوص ایران قرار گرفته اند. پس کسیکه به افغانستان ارزش قایل میشود به پشتون ها هم ارزش قایل میگردد. همچنان کسیکه باستقلال اهمیت میدهد به پشتون ها هم اهمیت میدهد، یا لا اقل آنها را توهین نمیکند مثلیکه بن اغلی غوریانی و امثال او توهین میکند. با این ارزشی که پشتون ها بناموس میدهند بناغلی غوریانی چرا میگوید که ((... برادران پشتون، ... از خدمت عسکری و یا خدمت زیر بیرق و دفاع از خاک و وطن و ناموس معاف و مستثنی بودند و ان را برای خود عار تلقی میکردند؟)) شاید اودر اصل مفهوم ناموس را درک نکند و یا اگر درک کند بشکل مجرد و کتابی ان بوده بامغز، استخوان و پوست خود حس نکند، مثلیکه یک پشتون حس میکند. درینصورت مفهوم ناموس جزء سجه او نبوده بحیث یک مفهوم بیگانه در زندگی عملی بالای او تاثیر داشته نخواهد بود. شاید بهمین سبب باشد که بناغلی غوریانی از شناخت ان بحیث یکی از موثر ترین محرکات پشتون ها عاجز است بناغلی غوریانی شاید استدلال کند، مثلیکه همفکرانش بار ها گفته اند که حالات در اثر جنگ ها چنان دگرگون شده که در اثر ان سایر اقوام با اسلحه

های که بدست آورده اند دیگر حاضر نیستند به نقش عنعنوی در کشور داری قانع باشند. باید گفت که موضوعات جنگ، سیاست و دولت و امثال آن باهم مرتبط اند و در جامعه کثیر القومی ما برای یک قوم ناممکن است دولت را به تنهایی اداره کند. در افغانستان معاصر هیچوقت چنین نشده است. بشهادت تاریخ، طوریکه ذکر کردم، پشتون ها دولت ها را تأسیس کرده اند، و در راس آن یک خاندان حکمران پشتون رانصب کرده اند اما این خاندان بمقایسه هر خاندان حکمران در کشورهای منطقه توازن قومی را بیش تر در نظر گرفته بطوریکه در اداره دولت به نخبگان اقوام دیگر حتی از نخبگان پشتون ها بیشتر موقع داده است. در هر دو دوره طویل حکمرانی سدوزایی و محمد زایی استخدام ماموران عالی رتبه اعم از وزیران، مستوفیان، سر رشته داران، نایب الحکومه ها، و والیان منسوب با اقوام غیر پشتون این حقیقت را نشان میدهند. در دوره شاه امان الله نایب السلطنه یک تاجک بدخشانی بود. در ظاهر شاهی علی محمد خان که از تاجکان بدخشان بود، مقرب ترین مامور عالی رتبه دربار بود، در حالیکه در همین دوره تعدادی از سران پشتون منجمله وزیر محمد گل مهمند، و بعد ها عبدالملک عبد الرحیم زی بانکه در بقدرت رسانیدن خاندان و در استقرار آن کارنامه ها کرده بودند، از حکومت رانده شدند. در هر حال، در افغانستان معاصر در اداره کشور اصل موازنه قومی مراعات میگردد، مردم هم با آن عادت کرده زندگی اجتماعی به پیش میرفت بخصوص در دوره شاهی قانونی که اصل لیالت فردی اساس سیستم دولتی قرار گرفته بود و دولت ملی تر شده میرفت. هیچ کس ادعا نمیکند که طرز دولتی عاری از عیب بود و گردانندگان آن ملایک بودند. مگر آنچه مهم است این است که در جامعه توازن برقرار، ثبات و امنیت مستقر و زندگی در حال بهتر شدن و همبستگی ملی در حال مستحکم تر شدن بود. همین طرز بود که همسایگان بدنیت و وابستگان نا عاقبت اندیش داخلی شان آن را بمذاق خود نیافتند و متفقا به سرکوبی آن برآمدند که آن را «پشتون سالاری» عنوان میکردند. قدرت های خارجی وابستگان خود را متقاعد نمودند، که در این کار و برقرار کردن نظام فیدرالی که در آن تمام اقوام حیثیت برابر داشته خواهند بود، با ایشان کمک مینمایند. ولی منظور اصلی این بود که نه تنها دولت ملی، بلکه افغانستان را بحیث یک کشور مستقل هم از بین برند: شوروی متولفا این فکر را برای بار اول به پالیسی تبدیل نمود طوریکه در جریان مقاومت ملی «... سترالهیجی شوروی بصورت عمومی به غیر مسکون نمودن مناطق پشتون نشین و تغییر دادن ساختمان قومی افغانستان متوجه بود.» ۲۱ این سیاست سبب شد که پشتون ها به تعداد زیاد به مهاجرت مجبور گردند هشتاد و پنج درصد مهاجرین در پاکستان را تشکیل دهند.»

۲۲ سایر حکومت‌های متعرض خارجی بدرجه استخبارات نظامی و وابستگان افغان خود راه شوروی را در پیش گرفتند و بان تعداد که سران پشتون را ترور و قتل کردند از هیچ قوم دیگر پرا تان اندازه ترور نکردند. تنها این هم نبود. عمال شوروی در کابل در ۱۹۸۲ حکومت تابع پرچمی خود را شویق نمود که برای بقای خود و اعمار سوشلزم که در آن مامول شان تحقق خواهد یافت چاره‌ی بسنجد. چاره این شد که حکومت در عین حال که بین اقوام غیر پشتون نسبت به هم دیگر حساسیت تولید کند آن‌ها را وادار د که بر ضد پشتون‌ها جبهه مشترک تشکیل نمایند. حتی اعضای پولنبورو با دفتر سیاسی بهمین منظور موظف ساخته شدند که هر یک ملیشای منسوب بقوم خود را نظارت کنند.)) ۲۲ اما ملت افغان نگذاشت شوروی و حکومت تابع آن در پروگرام خود کامیاب شوند. این ملت با مقاومت مولر خود آن‌ها را ناکام نمود، و هر دو بزودی یکی پی دیگری از بین رفتند. اما پروگرام شان از بین نرفت و در ائتلاف شمال سر بالا کرد که آن را سران حزب وحدت اسلامی، جمعیت اسلامی، شورای نظار، جنبش ملی و اسلامی (ملیشای جوزجان موسوم به کلمه جم سابق) بشمول کته سران کارملی از جمله «(ستر جنرال)» نبی عظیمی در ۲۱ مارچ ۱۹۹۲ (نوروز ۱۳۷۱) بمیان آوردند. این اولین بار در تاریخ افغانستان بود که غیر پشتون‌ها به تحریک عمال استخباراتی ایران برضد حاکمیت پشتون ائتلافی را بمیان آوردند و قسمت‌های بزرگ شمال افغانستان را از حکومت مرکزی عملاً جدا نمودند. به تعقیب آن همین پروگرام بشکل تعدیل شده آن عمدتاً به ا بتکار حکومت پاکستان و همچنین حکومت ایران در نتیجه توافقات پشاور (۲۴ ماه اپریل ۱۹۹۲) عملی شد و یک حکومت انحصاری تنظیمی چار روز بعد قدرت را بطور رسمی از همان رجیم سابق شده عمدتاً پرچمی بخود انتقال داد اما عاقبت این سیاست و پروگرام که باین ترتیب در عمل پیاده کرده شد، چه شد؟ در طول مدتی که حکومت تنظیمی و انحصاری کابل اول به سر کرده گی بناغلی صبغت الله مجددی (۲۸ ماه اپریل ۱۹۹۲ - ۲۷ ماه جون ۱۹۹۲) و بعد بزعامت بناغلی بزهان الدین ربانی (۲۸ جون ۱۹۹۲ - ۲۷ سپتمبر ۱۹۹۶) در کابل بنام افغانستان حکومت میکرد و قایع که من تصور آن را نمیکردم، در افغانستان واقع شد. این حکومت در آنقدر مدت حتی در خود کابل هم با وجود اسلحه فراوانی که در دوره ربانی در دست داشت امنیت را تامین کرده نتوانست. در اطراف کشور قوماندان‌ها و والیان خود مختار قد علم کردند، کشور بواحد‌ها تقسیم شد، و شیخ تجزیه بران سایه انداخت. بصورت عمومی مصیبت‌هایی که بخصوص در دوره ربانی دامنگیر افغان‌ها شد در دوره حاکمیت پیش تر از

دولیم قرن پشتون ها دامنگیر شان نشده بود، تا انکه حرکت طالبان بحکومت وي خالمة داد.

عروج طالبان

در قسمت ظهور حرکت طالبان طور مقدمه مختصرا مینگارم که با تا سپس حکومت تنظیمی و آغاز جنگ داخلی بخصوص بعد از قطع کمک های پولی و اسلحه دوران جهاد که تنظیم ها دیگر نمیتوانستند بقوماندان های خود پول و اسلحه بدهند تعداد زیادی از این قوماندان ها که باکشتن و ویران کردن عادت کرده مراکز محلی قدرت را قبلا بمیان آورده بودند خود را در راس باندهای مسلح از اد پنداشته بمردم متوجه شدند: بعضی ها با بازور کله شنکوف یا به زور زر دختر های جوان تر از خود نکاح کردند، دیگران بادیسه و جرم حتی زن های نکاحی دیگران را از خود کردند، و بیش تر از چارزن در یک وقت نمودند. تعداد زیاد زن های کشور در حالیکه یاپدران، یابرادران، یا شوهران را از دست داده بودند، خود مورد تجاوز جنسی قرار گرفتند، بعضی ها جوانان خوب بصورت رابرای لواطت ربودند، بیش ترین زن ها را در کابل افراد منسوب به کلم جم، حزب وحدت اسلامی و پسان ها شورای نظار و در اطراف بعضی قوماندانها و تفنگ بدستان بی عفت نمودند. دیگران زمین ها و خانه های مالکان غایب را غصب نمودند، جریمه ها حواله کردند و مخالفین را دربندی خانه های شخصی انداختند، و یا کشتند. دیگران در حالیکه پول نزد بعضی دسته ها از راه تجارت، مواد مخدر، قاچال، و یا بانکنوت های بی پشتوانه متمرکز شده بود و قیمتی روز تاروز قوس صعودی را میپیمود در طول شا هراه ها پاتک ها و پوسته های محصول ساختند، گذشتن از این پاتک ها ناممکن بود مگر انکه تقاضا های قوماندان های آنها را برآورد شود. قاتلان، دزدان راهزنان و آدم ربایان هم با پیروی از قوماندان ها بجان و مال مردم افتیدند، وحشتی که بامر قوماندان محمد صالح در پاتک او واقع در شاهراه قندهار- هرات در نزدیکی قریه سنگ سار در ولسوالی میوند مربوط ولایت قندهار صورت گرفته است شاید مهیب تر از هر وحشت دیگری بوده باشد که با امر قوماندان های دیگر عملی شده است. موصوف در جوار پاتک خود جسد انسانی را اویختانده با اشاره بان از عابرین و موتر و آنان محصول حاصل مینمود. مردم مظلوم و بجان رسیده چون بی سر کرده و ناتوان بودند مقابله کرده نمیتوانستند. مردی که با اصحاب خود مقابل این حالات و ظالمان استاد و بقولی در مسجد سنگ سار امامت میکرد ملا محمد عمر اخند منسوب بقوم هوتک متولد در نوده واقع در ولسوالی بنجواوی مربوط ولایت قندهار است که در دوران جهاد بحیث مجاون

قوماندان تنظیم حرکت انقلاب اسلامی با امریت عمومی ملا فیض الله اخند زاده جهاد مینمود و یک چشم خود را هم در جهاد از دست داد. موصوف بعد از تا سیس حکومت تنظیمی بفکر اینکه جهاد ختم شده است به پیروی از پدر خود که ملا وعلم در ارزگان بود به تحصیل علوم دینی میپرداخت. ملا محمد عمر با اصحاب و طلاب خود پانک قوماندان صالح و سایر پانک های دور و نزدیک را از بسین برد. در عین حال محترم عبدالله صاحبزاده ذاکر مشهور به صاحب جان بر ضد این مظالم بخصوص بجه بازی که بعضی ها تاسر حد رسوائی بی نظیر رسانیده بودند فتوا داد. مردم بحمایه ملا محمد عمر برخاستند و فتوا را هم لبیک گفتند. با آنکه آنها از صاحبزاده ذاکر به سبب بعضی کارهای او ناراضی بودند. ملا محمد عمر و اصحاب بعد از طرد نمودن قوماندان ها بخصوص قوماندان های حاکم بر قندهار به همکاری بعضی قوماندان های متقی چون حاجی شیر و همچنان ملا نقیب در نومبر ۱۹۹۲ مسئولیت اداره قندهار را هم بعهده گرفتند. در نظر آنها چون تنظیم های اسلامی، شورای نظار، ملیشای جوزجان و قوماندان های ظالم بر مردم ظلم کرده، کشور را در خطر انداخته بودند خود را موظف نمودند ان ها را از صحنه قدرت بردارند، و وطن را متحد نمایند. تا آنوقت ملا محمد عمر نام و نشان نداشت، و خارجی ها از وخیری نداشتند، اما از آن بعد مردم که در انتظار ناجی بودند به حمایه و تقویه او پرداختند. اما قیام طالبان که باز بین بردن پانک سنگ سار در ۱۹۹۲ مشهور شد پدیده نو نبود. بقول محترم حفیظ کرزئی حرکت طالبان در دوره حکومت خلقی بمیان آمده بود و دسته ۲۰۰ نفری شان بسر کردگی حافظ عبدالکریم اولین قیام در قندهار بر ضد حکومت خلقی را براه انداخته بود. بعد از وفات او ملا عبدالرزاق جانشین او شد ولی بعد از آنکه او در ۱۹۸۲ با عده ای از طالبان به حزب اسلامی مولوی محمد یونس خالص پیوست سایر طالبان بقوماندان های دیگر پیوستند و تمام شان تا خروج قوای اشغالی جهاد کردند.

بقول محترم عبدالحکیم مجاهد طالبان در دوران جهاد به تعداد ۲۵۰۰۰ در حرکت انقلاب اسلامی، بتعداد ۱۰۰۰۰۰ در حرکت مولوی منصور بنام حرکت انقلاب اسلام، بتعداد ۱۲۰۰۰ تحت قوماندانی جلال الدین حقانی مربوط حزب اسلامی خالص و بتعداد ۱۵۰۰۰۰ در جمعیت اسلامی و همچنان تعدادی در تنظیم اهل السنه والجماعه عمدتاً تحت اثر قوماندان های خود جهاد میکردند و ملا ملنگ و ملا عبدالرزاق از جمله قوماندان های مشهور شان بودند. طالبان در ۱۹۹۲ وقتی تنظیم های افراطی، شورای نظار، و جنبش اسلامی ظلم را بالای مردم به اوج رسانیده و وطن را در خطر انداخته بودند طور مستقل منظم ندند و بعد از مشاهده وقایع در پانک نزد یک سنگ سار و بخصوص بی عفت شدن

و کشته شدن زن ها از طرف بعضی قوماندان ها بتعداد ۵۳ سر کرده شان منجمله ملا محمد عمر، ملا محمد غوث، مولوی احسان الله، مولوی نورالدین تراسی، ملا محمد ربانی، و ملا محمد حسن اخند در ولسوالی میوند ضمن جلسه ی فیصله کردند که باظالمان مقابله کنند. ۲۲ معلوم نیست که آنها در این جلسه خود را بنام حرکت طالبان اعلام کردند، و یا دیگران آنها را باین نام خواندند. آنچه معلوم است این است که آنها برای از بین بردن ظلم و متکوب نمودن ظالمان برخاسته اند. درواقع طالبان و ملاها هر وقت که ظلم به پیمانه وسیعی صورت گرفته، و از تعلیمات اسلامی عدول شده چنین کرده اند، اما این بار به پیمانه وسیع تری به عزم جزم تر در لغمان که من بان منسوب هتم طالبان به دستور علمای خود حتی سران قریه ها و هر ان کسی را زیر فشار گرفته اند که بفکر شان از تعلیمات اسلامی عدول کرده و ارزش های ان را پامال کرده اند. اما طالبان به ندرت در مناطق خود طالبی و ملایی میکنند و در مناطقی که طالبی و ملایی میکنند به نام های خود بلکه بنام های منطقه اصلی خود را مسمی مینمایند. آنها در هر جایی که باشند بحیث سپاهیان و محافظان اسلام عمل میکنند و چون عموماً از صنوف پایانی یعنی بی زمین و بی قوم جامعه سربالا میکنند و تعلیمات اسلامی را فورا میگیرند ارزش های سنتی اسلامی را اگر افسی تر از ارزش های قومی و مدنی میدانند. همبستگی شان از این امر هم معلوم میشود که وقتاً فوقتاً بااعانه مردم شب هنگام در مساجد میله بر پا میکنند، دران غومبر میزنند، اواز خوانی مینمایند و باجوش و خروش زاید الوصفی میرقصند. ایشان بین خود سلسله ی بنام پادشاه و زیری هم داشتند در حالیکه طالبان جوان تر شان که چری خوانده میشوند از خانه های مربوط مسجد خود غذا را بنام وظیفه جمع مینمایند. باین ترتیب طالبان که از قهر مردم برخاسته اند یعنی بامردم پیوند ناگسستنی دارند مثلین ارزش های محافظه کاری، سنتی و دینی جوامع اطرافی بوده بجوامع و ارزش های اطرافی عمیقاً وابستگی دارند. نفوذ وقوت شان در مناطقی محسوس تر است که حکومت، معارف عصری، و مدنیت دران کمتر ریشه دوانیده ساختمان قومی ان قوی نمیشد. طالبان و ملاها خاصاً دران عمل های دسته جمعی سهم میگیرند که ارزش های دینی محرک ان باشد. باین سبب سهم آنها در جهاد برجسته میباشد و من درینجا میخواهم سطری چند را در گذشته با این موضوع وقف نمایم.

طالبان و ملاها بعد از اشغال پشاور از طرف قوای رنجیت سنگه در ۱۸۴۳ در غزاها سهم بارزی گرفته به اهمیت اجتماعی خود افزودند، در حالیکه پیش از ان صرف مراسم و مناسک مذهبی را اجرا و منازعات حقوق را از روی شریعت فیصله میکردند. سهم آنها در جنگ اول افغان انگلیس و جنگ دوم افغان-

انگلیس و غزاهای سرحدی برجسته بود. آنها در دوران جنگ دوم افغان- انگلیس سرکردگی ملا دین محمد منسوب بقوم اندر مشهور به ملا شک عالم در جنگ های اطراف کابل و در شکست دادن و محصور نمودن قوای انگلیس در شیر پور در دسمبر ۱۹۷۹ سهم عمده ی گرفتند. ملا ها و طالبان همچنان در انهدام یک قوه انگلیس در دشت میوند بروز ۲۷ جولای ۱۸۸۰ پهلوی سایر افغان ها نقش برجسته بازی کردند. بهمین ترتیب آن ها پهلوی سایر اقوام پشتون سرکردگی ملا نجم الدین مشهور به ملا ی هده منسوب بقوم کاکر در قیامی که در ۱۸۹۷ بعد از تحدید خط دیورند در باجوړ، دیر و سوات واقع شد و غازیان تا نزدیکی های شهر پشاور رسیدند خطری را بحکومت انگلیس پیش کردند، تا آنکه آنها با استفاده از یک قوه منظم ۲۰،۰۰۰ نفری قیام شان را متکوب کردند. در نتیجه همین غزاهای و غزاهای بعدی دیگر بود که احساسات مذهبی مردم شدید تر شده رفت در حالیکه آنها پیش از اشغال پشاور از طرف سکه ها و اشغال کابل از طرف انگلیس ها در تحمل احساسات غیر اسلامی و مردمان غیر مسلمان در منطقه نام داشتند. افغان ها همچنان تا ظهور حکومتات کمونستی و تجاوز شوروی عمدتاً مشغول زندگی عسادی بودند مگر بعد از آنکه بخود و اسلام خطری احساس کردند احساسات مذهبی و میهنی شان بقدری شدید شد که زمینه، طوریکه ذکر کردم، برای عروج حرکت طالبان بالاخره مساعد گردید، در حالیکه در افغانستان روحانیون هیچ وقت زمانه مدار دولت نبودند. پس عجب نیست که اکنون حرکت طالبان سیاسی شده و هدف آن قرار اظهارات سران شان تطبیق دقیق شریعت، خلع سلاح عمومی، ثبات امنیّت، متحد نمودن کشور، و بالاخره تدویر شورا یا لویه جرگه برای تأسیس حکومت انتقالی میباشد. متصل بعد از تجاوز شوروی هم عده ی از علمای سبهاجر افغان در بلوچستان این چنین یک حرکت را براه انداخته بودند. در انجا بتعداد ۲۰ علم مربوط علمای کمپ های مهاجرین بنام های کمپ چمن، کمپ جنگل پیر علیزی، کمپ سارانان، کمپ عبدالله خان، کمپ سرخاب، کمپ پنجپای، کمپ چمن، کمپ دالبندی، کمپ گلستان، و کمپ مسلم باغ در قطعنامه ی در ۱۹۸۰ مشخصاً آورده اند که مرام آنها «(خاص الخاص داسلام دمقدس دین داحکامو اجرا کول دی)» علما سه سال بعد حزب، تنظیم و قومیت را با این عبارات رد کردند: «(دشرعی احکامو او مذهبی مرامو په مقابل کې (موږ) قویست او گوند او تنظیم ته اعتبار نه ورکوو)»

در هر حال اکنون ملا ها و مولوی ها سران و طالبان و دیگران افراد جنگی حرکت طالبان میباشند و ملا محمد عمر بحيث سرکرده عالی آن را طور مشکل فعال نمود و بقدرت رسانید. «(موصوف شاید برای اینکه احساس فداکاری

رادر مغزهای بیروان خود قوی تر نموده باشد پیش از مسلط شدن بر کابل در حضور یک مجمع ۱۶۰۰ نفری مشران و علما در قندهار در ۱۹۹۶ لقب امیر المومنین را اختیار کرد. این لقب که بمفهوم قوماندان مومنین میباشد گفته میشود که برای بار اول از طرف خلیفه سوم، حضرت عمر (رض) وضع شده و سپس بحیث لقب معیاری و عام خلفا تا انتخاب لقب سلطان بحیث لقب رسمی سلاجقه بزرگ در قرن یازدهم و از آن بعد از سایر خاندان های بزرگ بخصوص خاندان ترکیه عثمانی قرار گرفت ۲۵ (در افغانستان معاصر امیر دوست محمد خان برای بار اول لقب امیر را در ۱۸۳۲ انتخاب نمود قاجاد را علیه سک ها به پیش برد که سالی قبل بران پشا و را اشغال کرده بودند. اخلافش هم این لقب را انتخاب نمودند مگر امان الله خان خود را شاه امان الله عنوان کرد. این لقب در جوامع عصری دیگر مورد ندارد زیرا که تمام افراد آن بدون تمیز جنس و دین از حقوق مساوی برخوردارند در حالیکه امیر المومنین تنها به حکمران مسلمان های مردینه راجع میگردد. شاید بهمین سبب باشد که قبل از ۱۹۹۶ تنها حکمران امارات متحد عربی در جهان اسلام باین لقب پاد میشد.)

- تسخیر کابل

طالبان بعد از تسخیر هرات در سپتمبر ۱۹۹۵ کابل را زیر فشار گرفتند، اما این در آخر سال ۱۹۹۶ بود که به تسخیر آن اقدام کردند و برای این منظور اول با قوای احمد شاه مسعود، حکمران واقعی کابل، و همچنین قوای حزب وحدت اسلامی در میدان بنار و سایر محلات زد و خورد ها نمودند و از راه لوگر که سالی قبل آن را از حزب اسلامی بدست آورده بودند، راه ننگرهار را در پیش گرفتند و در هفته دوم سپتمبر آن ولایت را با مرکز آن، جلال اباد، عمدتاً بدون جنگ از والی عبدالقدیر، والی ننگرهار بدست آوردند. مقارن این وقت صدور اعلامیه محمد ظاهر شاه سابق، مبنی بر اینکه میخواهد بوطن عودت کند در پیش روی طالبان کمک نمود. باین ترتیب که قوماندان های هوا و خواه موصوف بفکر اینکه طالبان بعودت او کار میکنند طرف طالبان را گرفتند. طالبان بعد از بدست آوردن ولایات کنر و لغمان منطقه سروبی را با آنکه سخت مابین کاری شده بود با قبول تلفات زیاد گرفتند. به تعقیب آن در ۲۷ سپتمبر ۱۹۹۶ کابل را هم بدون مقاومت شدید و دوامدار گرفتند با آنکه احمد شاه مسعود آن را چون دژ غیر تسخیر شدنی مستحکم نموده بود. طالبان در ساعات اول تسخیر کابل نجیب الله را که بعد از سقوط رجیم او در اپریل ۱۹۹۲ در محوطه موسسه ملل متحد در کابل پناهنده شده بود اعدام نموده جسدش را بداراویختاندند. طالبان با اعدام وی

شخصی را از بین بردند که در باره افغانستان چنان معلومات قیمنداری در سینه داشت که شاید هیچکس دیگری نداشت. قوماندان احمد شاه مسعود با نوازش تا پنجشیر به عقب زده شده ولی قوای طالبان در راه بازگشت در پروان تلفات زیادی را متحمل شدند. بتاريخ ۱۰ ماه اکتوبر احمدشاه مسعود با خریف دیرینه خود، عبدالرشید دوستم، به نظارت قونسل روسیه در مزار درخشان پیمان تحریری منعقد نمود و با او بشمول حزب وحدت جبهه متحد شمال را برضد طالبان بنام جبهه متحد برای آزادی افغانستان تاسیس کرد. موصوف باین ترتیب نمونه ی از التلاک شمال سابق را بوجود آورد و این بار سهم روسیه در آن بار زقر و طرفداری آن از آن در آینده اشکارا تر بود احمدشاه مسعود با اتکا بر این جبهه با آنکه مقدار زیاد اسلحه ثقلیه خود را در کابل و جبل السراج بنفع طالبان از دست داده بود تجدید و تنظیم قوانمود. عمدتا بشکل چریکی در پروان، تگاب و کوه دامن زمین با قوای طالبان به زد و خورد های بی حساب پرداخت چاریکار را پس بدست آورد و از نزدیکی این میدان کابل را باراکت ها میزد. ولی این دو قوه اساسا مقابل یکدیگر قرار گرفتند بدون آنکه هیچ یکی پیش رفت اساسی کرده باشند.

- الحاق مزار

والله مهم دیگری در می سال ۱۹۹۷ رخ داد که عبارت از سقوط مزار و ترا جیدی متعاقب آن بود. در آن ماه عبدالملک پهلوان، مسئول امور خارجی جنبش ملی و اسلامی برضد سرکرده خود، عبدالرشید دوستم قد علم کرد و در یک تعداد ولایات عمال دوستم منکوب شدند. عبد الملک پهلوان برادر رسول پهلوان، معاون دوستم بود که در جون ۱۹۹۶ بگمان غالب از طرف اخر الدکر کشته شده بود. ملک پهلوان در راندن دوستم از طالبان کمک نظامی خواست یک قوه بزرگ طالبان از هرات بکمک اوشتافت، بدون آنکه راه دور و دراز عقبی آن اطمینان بخش باشد. این قوه با قوای عبدالملک پهلوان شهر مزار را که مقر دوستم بود بتاريخ ۲۲ می ۱۹۹۷ تسخیر نمود. دوستم با دادن پول راه گریز خود را به خیولان بروی خود باز نمود، نا آنکه بالاخره در ترکیه پناه حاصل نمود. اما در مزار حالات دفعتا دگرگون شد. بروایتی سرکرده طالبان در انجا برخلاف مقاوله از عبدالملک پهلوان خواست که اسلحه خود را به طالبان تسلیم کند. بروایت دیگری اتحاد عبدالملک با طالبان اصلا بمنظور در تلک گیر نمودن آنها بود. در هر حال، اتحاد چند روزه دفعتا بدشمنی دایمی تبدیل شد و قوای عبد الملک با قوای حزب وحدت طالبان مشتت در شهر نا آشنا را که بنام تطبیق احکام شرعی بالای مردم سختی میکردند، از دو طرف مورد حمله قرار دادند. طالبان بهر سو فرار کردند

و مخالفان شان آنها را با همزبانان محلی شان دستگیر نمودند. تعداد مجموعی شان ۵،۰۰۰ تخمین شده است. تعدادی از سرکردگان طالبان بشمول ملا احسان الله و ملا عبدالرزاق که به مزار رفته بودند زندانی شدند ولی چون سران طالبان و خود طالبان در لباس و ظواهر فرق نمیشدند، مخالفان شان سران آنها را تشخیص کرده نتوانستند و آنها هم یکجا و دیگر جا بندی شدند. در همین وقت بود که یک قوه بزرگ دیگر طالبان که متصل بعد از سقوط مزار از تونل سالنگ عبور کرده بود راه بازگشت خود را بکابل بر روی خود مسدود دید. احمدشاه مسعود لول سالنگ پایگاه شاهراه بین شمال و جنوب کشور را تخریب نموده بود. این قوه مجرب بعد از مدتی بکمک قوماندان بشیر بغلانی و دیگران پلخمیری در ولایت قندوز مستقر شد و در اینجا مثل یک جزیره در او لیانیوس مخالفان قرار گرفت و تنها از راه هوا مواد از کابل دریافت مینمود اما همین قوه در سپتمبر ۱۹۹۷ شهر مزار را محاصره و حیرتان را برای مدت کوتاهی تسخیر نمود. طالبان بزودی از محاصره مزار دست کشیدند و گفته شد که در راه بازگشت به قندوز در قزل اباد بتعداد ۲۰ نفر ساکنین آن را کشتند اما نطالقان طالبان آن را تهمت میدادند. در هر حال، محاصره مزار مخالفان طالبان را بوحشت انداخت و بناغلی محمد محقق یکی از سران حزب وحدت بکمک ایران از عبدالرشید دوستم تقاضا نمود برای مقابله با طالبان بوطن عودت نماید او در سپتمبر چنان کرد و بعد از آنکه عبدالملک پهلوان را بفرار بایران مجبور نمود به تجهیز و تنظیم قوا پرداخت و بدون شهر مزار تمام مناطق را تابادغیس بدست آورد. شهر مزار بین متحدین شمال تقسیم شد و بخش بیشتر آن به حزب وحدت تعلق گرفت. ضربه مدعیان تر بر طالبان اسیر و همزبانان محلی اسیر شان حواله شد. بقولی بتعداد ۲۴۰۰ و بقرار منبع طالبان بتعداد ۳،۰۰۰ شان بنام خلاصی از زندان ها بیرون شده در اطراف شهر مزار و همچنان در جاه ها و مواضع واقع در دشت لیلی در شیرخان کشته شدند. سران طالبان از کشتار خبر بودند، ولی خبر را دوستم افشا نمود، و بعد عام شد. گفته شده که این قتل ها با مر عبد الملک پهلوان و هم از طرف عمال حزب وحدت به تحریک عمال ایران صورت گرفت. نادشمنی بین اقوام افغانستان بحدی و شدید شود که حل منازعه و اتحاد مجدد کشور ناممکن گردد. عجب است که این قتل عام اسیران جنگ که باید با ایشان قرار قوانین بین المللی سلوک میشد، در هیچ محل دنیا بشمول موسسه ملل متحد و کمیسیون حقوق بشر، و عفو بین المللی انجنانیکه شاید عکس العمل تولید نکرد. کشته شدگان مثلیکه انسان ها ی کبره زمین ما نبودند. طالبان و سران شان این تراجمدی عظیم و بیسابقه در کشور خود را با حوصله و استقامت تحمل کردند. اگر

داعیه شان برحق نمی‌بود، و اگر آنها بان صدیق نمی‌بودند، شاید صفوف شان متلاشی می‌شد، مثلیکه در همچو تراجیدی ها احتمال آن می‌رود.

حکومت پاکستان که مثل عربستان و امارات متحد عربی متصل بعد از اشغال مزار از جانب طالبان حکومت شان را برسمیت شناخت کوشید بین آن ومخالفان شان وساطت کند، اما مذاکرات که بهمین منظور بین نمایندگان شان در اسلام آباد صورت گرفت، نتیجه نداد. ایران وحکومت دیگر حکومت مملووع برهان الدین ربانی را کماکان برسمیت می شناخت. موضوع عمده تشدید مسابقه تسلیحاتی بود که قرار راپورهای استخباراتی وملل متحد (۲۹) طرف مخالف طالبان تانک های روسی تی ۶۲ همراه باماشین های توپدارکش شدنی، راکت اندازه ها، طیارات جنگنده نوع مگ ۲۱ وسو ۱۷ وانواع مهمات نظامی حاصل می نمودند. احمدشاه مسعود اسلحه رادر میدان هوایی تخار(وهمچنان درمیدان هوایی بگرام) از طیارات بدست می آورد که از میدان هوایی کولاب واقع در تاجکستان جنوبی پرواز می کرد. روسیه وازبکستان درعین حال اسلحه رابه عبدالرشید دوستم هم می رسانیدند. ایران درارسال اسلحه، تیل وسایر مهمات نظامی ولوجیستکی فعال تر بود. اگرچه ایران آن را بیش تر بحزب وحدت می رساند ولی قرار هدف وسیع تر ستراتیژیکی خود ایران به هر گروه وهرکسی که برضد طالبان می جنگند کمک می نمود. طیارات حامل اسلحه که بی علامه بودند حداقل فی هفته چاریاپنج مرتبه دراین میدان ها وهمچنان میدان هوایی شبرغان فرود می آمدند. بقرار تخمینات مطبوعاتی، ایران درموضوع افغانستان در حدود ۴ میلیارد دالر مصرف نموده است. درعین حال، آموزندگان، متخصصان نظامی، ایجنس های استخباراتی روسیه وایران با اتحاد شمال همکاری می نمودند. قرار راپور ملل متحد طالبان اسلحه را از لاری های دریافت می نمودند که از پاکستان روانه می شد وکمک پولی را از عربستان دریافت می نمودند. عجب است که نظامیان این حکومت این راپورها را درگفتار های رسمی خود رد کرده اند ولی این حقیقت است که گروه های افغانی انواع این نوع اسلحه رادر دست داشتند وخودشان در افغانستان تولید کرده می توانستند.

درهمین حال جهش بزرگ طالبان درهفته دوم جولای ۱۹۹۸ شروع شد. یک قطعه قراولی ۲۰۰۰ نفری شان به سرکردگی ملا عبدالله کندهاری بسروز جمعه ۱۰ جولای از شهر سرحدی غورماچ ولایت بادغیس بسوی ولایت فاریاب، مقر حامیل عبدالملک پهلوان، رهسپار شد. ولسوالی قیصار را بعد از مقابله حیفنی گرفتند. روز دیگرمقابله داری الحصار را متصرف شدند و بسروز یکشنبه ۱۲ جولای میمنه، مرکز ولایت را بسر قوماندانی ملا

فضل اخند، در نتیجه یک مقابله شدید باقوای عبدالرشید دوستم به تصرف خود آوردند. قرار یک منبع طالبان دو قوماندان عمده مخالفین بنام جنرال محمد هاشم و قوماندان محمد یوسف را با ۱۰۰ نفر جنگی شان اسیر نمودند. یک چند قوماندان طالبان هم در این مقابله کشته شدند. دوستم بعد از تجدید و تنظیم قوای خود دومرتبه بر طالبان یورش برد ولی هر دو مرتبه قوایش به عقب زده شد. قوای دوستم دیگر معنویات خود را از دست داد و طالبان با استحکام موقف خود پرداختند. ملا خیرالله خیرخواه والی جدید فاریاب، عبدالمنان نیازی و دیگران در یک اجتماع بزرگ مردم را مخاطب قرار داده گفتند که امیر المؤمنین ملا محمد عمر آن هارا موظف نموده اند که ایشان را از چنگال کمونیست ها، جانیان و دزدان نجات دهند و جان و مال و دارایی و ناموس شان را حفاظت کنند، برای این منظور یک کمیسیون و یک شور را زود تنظیم نمودند. مردم با امیر المؤمنین، ملا محمد عمر، بیعت کردند. در همین حال خیرخواه هیات های را نزد آن عمده مردم و مردان جنگی مخالف فرستاد که بمواضع دور دست و کوه بچه ها پناه برده بودند. در فضای اعتماد یک به این ترتیب تولید شد، اسلحه داران اسلحه های خود را تسلیم کردند، و یک حالت آرامش عمومی در منطقه پدیدار شد. سران طالبان در فاریاب، برخلاف آنچه سال گذشته در مزار کرده بودند، قیود را بالای مردم تحمیل نکردند. در عوض بد لجویی مردم پرداختند و وعده و وعید حکومت عادلانه بانها دادند. چنان معلوم میگردد که سران طالبان از ناکامی خود در مزار درس عبرت گرفته در صدد آن شدند که فاریاب را بیک نمونه خوب حکومت داری تبدیل نموده مردم را بخود خوشبین نمایند.

خوش بینی، موفقیت نظامی و بی معنویات شدن قوای طرف مقابل طالبان را تشجیع نمودند که بسوی ولایت جوزجان رهپار گردند که مرکز آن، شبرغان، از سپتمبر سال ۱۹۹۷ باینطرف مرکز نظامی و سیاسی عبدالرشید دوستم قرار داده شده بود و پاداشتن جاهای غار از اهمیت خاصی برخوردار میباشد. طالبان بعد از بیست روز توقف در میمنه اندخوی، دولت آباد و فیض آباد را بدون مقابله گرفتند و بعد بروز یکشنبه ۲ ماه اگست شهر شبرغان را بعد از یک مقابله مختصر باقوای مخالف بدست آوردند. دوستم و افرادش بعد از اینکه تعدادی از هلی کوپترهای خود را آتش زده به سر پل عقب نشینی نمودند، اما او دیگر تاب مقابله را در خود نمیدید و خموشانه راه گریز باز پاکستان و روسیه را در پیش گرفت.

طالبان در شیرخان بر تانک ها و مهمات زیاد نظامی دست یافتند و دو روز بعد بروز سه شنبه ۲ ماه اگست سر پل راهم بدست آوردند که در حدود ۶۰ میل بطرف جنوب غرب فراه واقع است. سقوط شیرخان و سر پل و مهمات از آن هزیمت و گریز عبدالرشید دوستم که قوماندان عمده آنچه بنام اپوزیشن و التلاف ضد طالبان پنداشته میشد زنگ خطر برای مخالفین و مایه الهام برای موافقین در ولایت بلخ شد که مرکز این ولایت، معسور و شاداب، مزار، از اهمیت خاصی در منطقه برخوردار میباشد.

مزار در وقت رجیم پرچمی هنوز هم برجستگی خاصی پیدا کرد. در آن وقت معاون صدراعظم و معین های وزارت خانها آن را مقر خود قرار دادند، و باین ترتیب بکنوع حکومت فرعی را در آنجا رویکار کردند که این کار سبب تشویش مردم شد. این تشویش وقتی جدی تر شد که مزار دو هفته پیش از سقوط حکومت به سرکردگی نجیب الله بحیث مرکز شمال افغانستان شناخته شد که از سایر کشور عملاً جدا و زیر اداره عبدالرشید دوستم سر کرده جنبش ملی و اسلامی، قرار گرفت. موصوف که خود را «پاشاه» عنوان میکرد به سرکردگی قوه ملیشای در حدود ۴۰۰۰، ۲۰ نفری از مقر خود، قلعه جنگی لاسی ۱۹۹۷ مستقلانه حکمرانی میکرد. مزار از آن بعد بین گروپ های ضد طالبان تقسیم شد، و قسمت عمده آن در دست حزب وحدت اسلامی سرکردگی کریم خیللی قرار گرفت. حزب وحدت که از کابل طرد شده بود متوجه مزار شد بدلیل عمده ای که این شهر از ۱۱۲۶ میلادی بعد در دوره سلطان سنجر سلجوقی بحیث مزار یا آرامگاه حضرت علی، خلیفه چارم اسلام، قبول شده مورد حرمت هردو فرقه مذهبی یعنی شیعه و سنی کشور قرار گرفت که میله چل روزه نوروزی ممثل این اخلاص میباشد. نایب الحکومه نایب محمد علم خان در دوره امیر شیرعلی خان مزار را بعوض بلخ مرکز ولایت قرار داد بانکه بلخ مهد مدنیت های دوره ویدی، اوستایی و یونسان و باختری بود و در دوره اسلامی بنام مادر شهر ها یاد میشد و خرابه های موجود آن ازین عظمت تاریخی آن حکایه دارد. ۲۶ مزار بر علاوه آرامگاه دومرد بزرگ افغان یعنی وزیر محمد اکبر خان و امیر شیرعلی خان هم میباشد.

در دوره جنگ داخلی موجود جمهوریت های آسیای مرکزی، روسیه ترکیه، ایران و پاکستان از مجرای قنسلگریها و تعداد از موسسات خیریه بین المللی به شمول موسسه صلیب احمر بین المللی در آن فعالیت مینمود. به این ترتیب مزار از جمله تمام شهر های افغانستان پیشتر محراق

توجه ملی و بین المللی قرار گرفته بود و طالبان علاوه بر آنکه واپس ملحق نمودن انرا به کابل وظیفه حتمی خود میدانستند به سبب هم بر مسلط شدن خود بران جبدی بودند که در ۱۹۹۲ بین ۲۴۰۰ و ۳۰۰۰ هم قطارشان درانجا اسیر ساخته شدند که از جمله تعدادی درانجا وزیادترین شان در اطراف شهر شیرغان در دشت لیلی کشته شدند. به سبب همین اهمیت مزار بود که دسته های مسلط بران که با وجود ظواهر اتفاق در اصل رقیب همدیگر بودند از قبیل جمعیت اسلامی، حزب اسلامی، جنبش ملی و اسلامی، حرکت اسلامی و حزب وحدت اسلامی با شاخه های ان به سرکردگی کریم خلیلی، محمد محقق و اکبری بروزی که شنبه ۴ ماه اگست کمیته مشترک دفاعی تشکیل دادند و مسئولیت دفاع مزار را به قوماندان احمدشاه مسعود پیشنهاد کردند و او هم این پیشنهاد را پذیرفت. به تعداد ۲۰۰۰ هزار نفر جدید از بامیان وارد شد و به کمر بند دفاعی دورادور شهر لشکر کشید اما مردم با انها نبودند. ساکنان شهر به سبب کوششهای حزب وحدت تخریش شده بودند که مناسک مذهبی را به طریق اهل تشیع در ان اجرا و رواج میدادند، و عمال ان منازل شخصی مردم را به انکار حزب خود قبالة مینمودند. علاوه بران چون این گروه ها در صدد توسعه قلمرو خود بودند، امنیت را مختل مینمودند مثل که شهر کابل را پیش از ۱۹۹۵ بین خود تقسیم نموده نا آرام نموده بودند.

و در اطراف مردم به طرفداری طالبان برخاستند و یک تعداد قوماندان ها به نفع طالبان طرف خود را تبدیل کردند و در مجلات بین سربل و مزار بیرونی های سپید به علامه طرفدای از طالبان به اهتزاز در آمد. طالبان با ملاحظه این وضع مساعد و هم شاید برای اینکه به مخالفین خود موقع تنظیم قوای دفاعی موثر نداده باشند به دعوت طرفداران خود در بلخ لیبیک گفتند، بطوریکه یک قوه شان به قوماندانی ملاخیرالله خیرخوا از جانب سربل و قوه دیگر شان به قوماندانی ملاامیرخان متقی که در این وقت جوان ۲۸ ساله بود از جانب مشرق از کندهار به نزدیکی های شهر مزار خود را رسانیدند. در عرض راه ولسوالی های چمنال، چاربولک، و دولت آباد و همچنان شهر تاشقرغان را به کمک قوماندانان محصل به دست آورده بودند. درین وقت موسسه صلیب احمر آخرین خارجی های معلوم الحال قتلگرای ها و موسسات خیریه را با طیارات خود از شهر

بيرون کرده بودند. مردم وحتي رزمندگان دستهاي ضد طالبان هم به بيرون شدن از شهر آغاز نمودند.

در جنگ مزار از كميته دفاعي مشترك اواز برنخواست و قوماندانان احمدشاه مسعود حتي به مزار نيامد. معلوم شد كه اتحاد شمال در اصل يك اتحاد تبليغي بوده در طرف ديگر در حالكه قوماندان جمعه خان مشهور بلخ را قبل بران ترك كرد بود سر سپردگان نو ظهور در راس امير جان ناصر از قلعه وودير ساپي از باغ وراغ جمعا با متقي و خيرخواه قوه مليشه و قومي خود را از شرق، شمال، و عمدتاً از غرب يعني بلخ سوق دادند و مزار را در اتر يك جنگ شديد كه به روز شنبه ۸ ماه اگست ۱۹۹۸ (۱۷ ماه اسد ۱۲۷۷) براي چند ساعده چاشت تباعص کرده شد و در طول آن تعدادي از راکت ها و هم بم ها بران حواله ميشد بعد از شش سال خود مختاري آن اشغال نمودند. قوماندانان از يك مفهوم دهيداي نه انكه در جنگ برضد طالبان اشتراك نه كردند بلكه به آن قوه طالبان كه از بلخ جانب مزار در حركت بود واز دهيداي ميگذاشت مقابل هم نه كردند. مردان جنگي حزب وحدت كه در جنگ با طالبان تنها مانده بودند بعد از شكست خود راه دره صوف و هزاره جات را در پيش گرفتند و در طول راه تلفات زياد را متحمل شدند. ديگران شان يا تسليم شدند ويا در منازل درآمدند كه در خانه پالي كه به روز يكشنبى آغاز شد و هنگام جمع اوري اسلحه كه به شدت عملي ميشد امير شدند در روز هاي بعد از جنگ به تعداد بيشمار افراد منسوب به تمام اقوام به شمول پشتون بندي شدند كه طرفداران حزب وحدت كماكان بندي ماندند و ديگران رها شدند. شمار تلفات طرفين به يقين معلوم نيست مخالفان داخلي و خارجي طالبان بخصوص سران حزب وحدت ادعا مينمايند كه طالبان بعد از ختم جنگ بشمول افراد ملكي را به «هزارها» قتل نمودند مگر طرف طالبان اين ادعا را بي بنياد ميخواند. واقعيت تلفات يقيني نشده و شايد هرگز يقيني نشود به سبب كه نمايندگان از انس هاي خبري داخلي و يا خارجي در جبهه و منطقه نبودند. تعداد رزمندگان طرفين معلوم نيست. طرفين ارقام نميدهند، و مخالفان طالبان از رقم «هزاران» گپ ميزند كه اين طرز افاده در اصل غير قابل اعتبار ميباشد. از طرف ديگر اين جنگ سريع، شديد، کوتاه و قاطع بود و طالبان بر تمام شهر در همان روز اول مسلط شدند و كسي را اجازه دخول به شهر نميدادند. از شدت و سرعت عمل طالبان هم در جريان جنگ و هم بعد

از آن معلوم میشود که ترس و انتقام محرکات عمده طالبان بوده و آنها دراز بین بردن طرفداران حزب وحدت صرفه نه کرده اند. از سران مخالفان کسی دستگیر نشده و قربانی را در هر دو طرف مثل معمول جوان های بی نام و نشان دادند و با آن به سران خود موقع دادند که با نام و نشان زندگی سیاست کنند.

سقوط مزار سقوط ولایات مجاور را اسان نمود. طالبان بعد از آن ولایات سمنگان، پلخمری و قسمت های از ولایت تخار را به شمول شهر بندری حیرتان و منطقه کیان که منقط الراس منصور نادری و پسرش جعفر نادری بود بزودی گرفتند. اینان که سرکردگان فرقه اسماعیلیه اند از ۱۹۸۲ باینطرف بدرجه یک ملیشهای مسلح مستقلانه حکمرانی میکردند، در عین حال که اولی بحیث معاون جنبش ملی دوستم و دومی بحیث والی پلخمری به جبهه شمال وابسته بودند. طالبان در ۱۲ ستمبر سالوه عمده ای که از راه دره ضوف ارسال کرده بودند بکمک تعدادی از قوماندان های سیقان و کهمرد بامیان، مرکز ولایت هزاره جات را بدون جنگ گرفتند. حکومت ایران بعد از سقوط مزارعلاوه بر کامپنی که در ساحه بین الملی بر ضد طالبان بر اه انداخته بود تهدیدات لفظی میداد. و قرار ابلاغیه های خود در آن وقت بتعداد ۲۰،۰۰۰ پاسداران انقلاب را در سرحد با افغانستان مستقر کرده بود. طالبان به تعجب آن بر تمام هزاره جات مسلط شدند، در حال که سران حزب وحدت باستثنی شیخ محمد اکبری که در ۱۳ نومبر با تعداد از قوماندان ها خود را تسلیم نمود، از راه هوا بایران فرار نمودند. اکنون از سران مخالف تنها احمد شاه مسعود در ولسوالی پنجشیر، قسمت های ولایات تخار، بدخشان، کاپیسا، پروان را بشمول چاریکار و میدان هوایی بگرام یا در دست خود یا در دست طرفداران خود دارد و راکت های لونا را بر میدان هوایی بگرام و قنا فوقنا حواله مینماید.

کارنامه ها و گفتنی ها

مهمترین کارنامه طالبان این است که آنها کشور را بعد از اینکه از شروع تجاوز شوروی برای بیست سال در حال انفعال بود در حالی به اتصال نزدیک نموده اند که مشکلات داخلی و خارجی در مقابل این امر ملی بعد از جنگ دوم - افغانستان انگلیس از هر وقت دیگر زیاد تر بود.

مشکلات داخلی آن در واقع بعد از اینکه احمدشاه درانی افغانستان را اساس گذاشت از هر وقت دیگر بیش تر بود. در جنگ داخلی موجود قدرت های داخلی بنان مقدار اسلحه که در دست داشتند، در هیچ دوره دیگر در دسترس نداشتند: تا آن اندازه که در این جنگ در سراسر کشور مراکز متعدد و رقیب قدرت های نظامی و سیاسی بر اساس قوم و منطقه قد علم کرده بود، در هیچ دوره دیگر قد علم نکرده بود. تا آن اندازه که سران قدرت طلب این مراکز زیر نفوذ همایگان بدنیت قرار گرفته بودند، در هیچ دوره دیگر جنگ داخلی قرار نگرفته بودند: و بالاخره تا آن اندازه که این همایگان بدنیت در باره افغانستان توطیه ها براه انداخته بودند و از طریق گروه های نیز نفوذ خود حالت جنگ را در کشور بسط و گسترش داده بودند، در هیچ دوره دیگر تا این اندازه نکرده بودند. بنابراین این کارنامه طالبان و سران شان در ردیف آن کارنامه های بزرگ قرار میگیرد که افغان ها بعد از تاسیس افغانستان معاصر بدست احمد شاه درانی در قسمت دفاع از وطن و وطنسداران از خود نشان داده اند. از جمله توطیه های بزرگ توطیه درباره شمال افغانستان بود که آن را قبلا در این اوراق ذکر نموده ام. در اینجا این را میگویم که حکومتات روسیه و ایران بعد از تسلط چند روزه طالبان بر مزار دامنه توطیه ها و تحریکات خود را هنوز هم وسیع تر نمودند در عین حال که در ظاهر بمثل سایر کشور های علاقمند و همچنان موسسه ملل متحد از تجویز ((حکومت دارای قاعده وسیع)) برای افغانستان با اشتراک تمام جوانب درگیر و فعال طرفداری میکردند. اینکه این طرح بشکل که تعقیب میشد (و هنوز هم میشود) متناقض حاکمیت ملی، اساس قرار داده سهمیه گروهی، منافعی دموکراسی و در نهایت غیر عملی میباشد در اینجا از بحث بران منصرف میشوم و هم نمیخواهم درباره هدف اصلی این کشور ها بخصوص ایران در اینجا چیزی بنویسم. در اینجا بارتباط موضوع میخواهم بگویم که از مقدار و انواع اسلحه خفیه و لقیله ای که روسیه و ایران به گروه های اتحاد شمال بخصوص بعد از کوشش ناکام طالبان برای تسخیر مزار رسانیده اند، معلوم میشود که آنها در نظر داشتند در افغانستان جنگ زده یک حکومت مرکزی ضیف در برابر ولایات قوی خود مختار زیر نفوذ خود شان بمیان آید بطوریکه شمال افغانستان بکمک همین کشور ها در وقت مناسب بتواند خود را جدا کند و افغانستان تجزیه شود.

طالبان در جهش اخیری خود اسلحه ذیل را از شمال افغانستان و بامیان بدست آورده اند:

از میمنه ۱۰۸ عدد تانک ، ۵۰ عراده ذره پوش حمل و نقل ، یک عدد هلی کوپتر ، ۲۵۰ عدد لاری نظامی و مقدار بی حساب اسلحه گرم ، مواد منفلقه و بم های دستی.

از شبرغان تانک ها (اعداد نامعلوم) ، چند طیاره ، ۲۵،۰۰۰ عدد اسلحه لقیله که قرار یک منبع از دیپو های زیر زمینی بدست آمده. از مزار تانک ها و انواع مختلف اسلحه با ۱۸۰ عدد راکت سکد. از کیان ۲۲،۰۰۰ میل اسلحه ، ۲۵۰ عدد لاری های نظامی با چند عدد راکت های لونا و مزایل. از بامیان بتعداد ۶۰ عدد تانک ، ۳۰۰ عراده عراده نظامی. تمام اسلحه مخالفین هنوز بدست نیامده و پروسه جمع اوری اسلحه دوام دارد. بازتباط اسلحه جمع شده نقاط و استنتاج زیر در خور اهمیت است. تمام این اسلحه ساخت خارجی است. و عبدالرشید دوستم قسمت زیاد اسلحه و مهمات نظامی خود را در ظرف کمتر از یک سال از خارج بدست آورده بود زیرا که قسمت زیاد اسلحه و مهمات او در اشوب عبدالملک پهلوان از بین رفته و با از کنترل دوستم خارج شده بود. در قسمت استنتاج گفته شده میتواند که در حالیکه گروه های شامل در اتحاد شمال تا این مقدار و انواع اسلحه خفیه و لقیله در دست داشته و حامیان خارجی از آن ها کماکان حمایت کنند سران شان بر ضای خود حاضر نمیکردند مناطق خود را بحکومت مرکزی پس ملحق نموده زیرا اداره آن قرار دهند. طالبان این توطیه را خنثی نمودند و زمینه مداخلات همسایگان بدنیست را در امور داخلی کشور از بین بردند. عمد نا بهمین سبب است که از جمله حکومتات همسایگان بد نیست و روسیه حکومت ایران در برابر الحاق مزار و بامیان چنان عکس العمل از خود نشان داد مثله این شهر ها مراکز استان های ایران بوده باشد. از جمله عکس العمل ها قرار منابع رسمی ایران مستقر نمودن ۲۷۰،۰۰۰ عسکر و سپاه انقلاب در سرحدات خسود یا افغانستان در تایبات و احمد اباد، اربال در حدود ۷۰۰ تن اسلحه جدید در قطار ریل از طریق تر کمستان، ازبکستان، و قرغزستان جنوبی بود که انرا مقامات امنیتی کشور اخیر الذکر بتاريخ ۱۰ ماه اکتوبر در شهر اوش واقع در قسمت غربی کشور خود کشف و متوقف کردند. ایران این اسلحه را که شامل بم های دستی، مین های ضد تانک ، انواع بم ها و سایر انواع مهمات نظامی بود قرار بود از قسمت جنوبی قرغزستان

دریغه لاری ها به قوماندان احمد شاه مسعود به نام کمک های خیریه
و بشر دوستانه برساند. (روسیه در عین حال یک تعداد هلیکوپتر های
جدید و راکت های لونا را به احمد شاه مسعود رسانیده است و خان
محمد پلوت که طیاره ترانسپورتنی انتنوف خود را بتاريخ اول ماه اکتوبر
در میدان کابل به جانب طالبان تسلیم کرده گفته است که تنها وی
در ظرف یک ماه چهل مرتبه با طیاره از کولاب به بگرام اسلحه خفیه
و ثقیله رسانیده است). زعمای ایران در عین حال یک کمپاین جدی
دیپلوماسی به سطح جهانی بر ضد حکومت طالبان بر راه انداختند و در
داخل مردم خود را با بیانیه ها بر ضد طالبان و افغانستان به حدی تحریک
نمودند که عده از آنها در زیر تالیر این تحریکات بتعداد ۵۶ نفر افغان
مهاجر را در ایران عمدتاً در شهر اصفهان هلاک نمودند. این زعمای
بیانیه های خود چنان الفاظ تحقیر آمیز نشر زعمای حکومت اسلامی
افغانستان نمودند که در افغانستان نو جوانان خون گرم در کوچه های
کابل در زد و خورد ها علیه یکدیگر استعمال مینمایند. بطور مثال ایات
الله سید علی خامنه یی، رهبر اعلی روحانی و قوماندان اعلی اردوی
ایران بعد از الحاق مزار طالبان و زعمای شان را «یک دسته مردم جاهل
و خام» و «بی ارزش و بیست» خواند. وی هم چنان روزی بعد از الحاق
بامیان طالبان و زعمای شان را «یک دسته وحشی جدمی، و جاهل خواند
» که بالای خارجیها انکام میکنند و منافع دیگران را جستجو
مینمایند. در عین حال تهدید کنان گفت که «تمام مامورین وقوه مسلح
ایران باید آماده باشند که هر آن امر و تصامیم درست را در وقت مناسب
و عملی کنند که مامورین بلند پایه بمنافع کشور اتخاذ مینمایند.» علی
رفسنجانی، رئیس سابق دولت و رئیس فعلی شورای صلاح که هیات
مشورتی ایات الله خامنه یی میباشد طالبان را «یک دسته احمقان» خواند.
علی اکبر ناطق نوری، رئیس مجلس یعنی پارلمان اظهار نمود که در
افغانستان «یک دسته مردم سخت دل، بی مغز، تشدد پسند و بی منطق نام
اسلام را برپا میدهند.»

از استعمال این کلمات غیر مسئول و دور از آداب معاشرت این زعمای بانکه
سالخورده و در امور دولت و دیپلوماسی مجرب اند، معلوم میگردد که آنها
با مولفیت طالبان چیزهای را در افغانستان از دست داده اند که برای
شان بیحد ارزش داشت. مولفیت طالبان در اصل سیاست ایران در
افغانستان را خنثی نمود که به بهانه منافع خود از مجرای حزب وحدت

در افغانستان مداخله میکرد. این حزبی بود که عمال ایران در دوران مقاومت افغان ها علیه لشکر متجاوز شوروی در دهه هشتاد از اتحاد چند گروه کوچکی بنام رعد، نسل نو هزاره، سازمان زحمتکشان، حزب الله، سپاه پاسداران یاسازمان عمده نصر اسلامی که تمام شان افراطی بودند، بمیان آورده بود. حزب وحدت اسلامی هم در امور مذهبی و هم در امور مدنی و سیاسی از خط امام خمینی پیروی میکرد و در جهت مخالف شورای اتفاق بزعایت سید علی بهشتی و حرکت اسلامی به قیادت شیخ محمد مصطفی محسنی قرار گرفت که تنها در امور مذهبی تابع ایران بودند و در مسائل سیاسی، ملی و مدنی از افغانستان پیروی مینمایند. در حالیکه پیروی حزب وحدت در امور دنیوی از ایران مخالفت با قوانین بخصوص اصل حاکمیت ملی افغان میکرد. بعضی از گروه های متشکله حزب وحدت یا مایست، یا نژاد پرست، و یا بنیاد گرای مذهبی بودند. ایران به سبب وفاداری حزب وحدت بخصوص بهد از آنکه از جنگ با عراق خارج شد حتی به قیمت تنظیم های اعتدالی و ملی شورای اتفاق اسلام و حرکت اسلامی به مداخلات خود در امور افغانستان افزود و حزب را با اعطای اسلحه، پول و ارسال متخصصان نظامی بان از راه هوا تقویه نمود. ایران بعد از انحلال شوروی و شروع جنگ داخلی در امور افغانستان هنوز هم جدی تر شد و با پاکستان در بخش نمودن نفوذ در افغانستان و آسیای مرکزی بر قیادت پرداخت و در این راه گروه بنیادگرای برهان الدین ربانی که بنیادگرای عبدالغفور روان فرهادی متمددی روابط خارجی و ایران مشرب شناخته شده ان میباشد با خود هم موافق و همسرا ساخت. با دامن زدن به جنگ افغان توقع داشت پایب لاین تیل و غاز ترکمنستان از طریق افغانستان بگذرد، و خود ایران مسیر ان قرار گیر د. برای دوام جنگ و ناکامی طالبان که انها را پرورده پاکستان میخواند، به گروه های مخالف شان هم اسلحه رسانید و از موقف شان در برابر طالبان حمایه نمود. علاءالدین بروجردی، معین وزارت خارجه ایران، باین منظور در افغانستان انقدر زیاد سفر نمود که شاید در خود ایران تا این حد سفر نکرده باشد. طالبان این نقشه های ایران را بشمول توطیه ان در باره شمال افغانستان که ان را قبلا ذکر نموده ام، خنثی نمودند. انسا در حالی این نقشه ها را خنثی نمودند که ایران متصل بعد از الحاق منزار بتعداد ۷۰،۰۰۰ نفر از سپاه انقلاب رادر سرحدات خود با افغانستان مستقر نمود تا طالبان را بترساند و انها را از الحاق بامیان و هزاره جسات

بنسٲ ايشودونكى امير عبدالرحمن خان

منصرف نماید، مثلیکه این کافی نبود بعد از آنکه حکومت امریکا بتاريخ ۲۰ ماه اگست مواضعی را در خوست باراکت های کروز و ناماهاک از بحر هند زد تا که مراکز تجمع آنچه بنام پیروان اسامه بن لادن خوانند، از بین برد، هم تبلیغات خود را بر ضد حکومت طالبان شدید تر نمود، و هم بقرار اعلامیه های متواتر خود بتعداد ۲۰۰،۰۰۰ عسکر دیگر راسه سرحدات افغانستان فرستاد و در عین حال ۱۰ نفر متخصص نظامی آن که در حال جنگ در مزار بدست طالبان کشته شده بودند، «دیپلومات» خوانند و از حکومت افغانستان تقاضا نمود که «قاتلین» آن ها را غرض محاکمه بسایران تسلیم کند، و خود از حکومت ایران معافی بخواهد. تقاضا های که حکومت طالبان بان اهمیت نداد. اما تبلیغات ایران در جهان اثر کرد، و حکومتات یک تعداد کشور ها بشمول موسسه ملل متحد کشته شدن «دیپلومات» های ایران را تقییح کردند. اما طالبان علی الرغم این مانور ها، تهدیدات، و زور آزمایی ایران برای متحد نمودن کشور به عملیات نظامی خود همچنان دوام دادند، اول بامیان و پس تمام هزاره جات را پس از ۱۸ سال جدایی به افغانستان ملحق نمودند و دست مداخله ایران در امور افغانستان را بریدند، اگر آنها چنان نمیکردند یعنی ایران در توطیه و کوششات خود در باره افغانستان موفق میشد موضوع افغانستان قرار نقشه آن سال ها حل میبود که نمیخواهم بیش تر از آن در این باره بنویسم و می آیم به عکس العمل آنها که زعمای ایران آنها را «جاهل» و «بی مغز».

خواننده اند، اول میگویم که این ها نسبت بزعمای ایران در عمر بسیار جوان اند و این اولین بار است که در یک موضوع حاد بین المللی در گیر شده اند. امیر المؤمنین، ملا محمد عمر بتاريخ ۱۵ سپتمبر بعد از آنکه خامنه یی در مورد الحاق بامیان زعمای طالبان را با الفاظ زشت یاد کرده بود اظهار نمود که ایران «بباید و در مذاکراتی که به نظارت موسسه ملل متحد صورت گیرد، باما جلسه نماید.» او همچنان بتاريخ ۲۰ سپتمبر اظهار نمود که «ما میخواهیم باتمام کشور های همسایه بشمول ایران روابط حسنه داشته باشیم» در برابر تهدیدات حکومت ایران گفت که «افغان ها صاحبان چنان عقیده و اسلحه میباشند که برای مدت مدیدی جنگ کرده میتوانند.» مولوی وکیل احمد متوکل، عضو شورای عالی و مشاور و نطق حکومت طالبان، بتاريخ ۱۸ ماه اگست اظهار نمود که «ایران باید باین حقیقت اعتراف کند که سیاست آن در باره

افغانستان بکلی غلط می باشد.» او در عین حال از زعمای ایران تقاضا نمود که «در باره افغانستان بیانه های غیر مسئول پخش نکنند.» به سببی که بقرار گفته مورخ ۱۶ سپتمبر موصوف «... جنگ هم با افغانستان و هم بایران مضر خواهد بود. ولی هیچکس باید عشق افغان ها را در باره آزادی و احترام بنفس ناچیز نداند.» در همین سلسله ملائسور محمد در هفته دوم سپتمبر در کابل از طریق رادیوی شریعت از حکومت ایران تقاضا نمود که «از عقل سلیم کار بگیرد و اگر خود را یک کشور مسلمان میدانند از راه جنگ پرهیزد.» موصوف ایران را باین نقطه متوجه نمود که «نتایج هر کوششی که در جهت تجاوز بر افغانستان باشد بخود ایران وخیم خواهد بود زیرا که افغان های جنگ از موده خوب میدانند که از کشور خود چطور دفاع نمایند.» وزارت خارجه افغانستان بالاخره بمقابل تهدیدات ایران اعلامیه ی صادر و در آن اظهار نمود که «ما بارها اعلام نموده ایم که تحولات در شمال کشور ما یک تحول داخلی بوده و هیچ تهدیدی را متوجه کشور های دیگر بخصوص همسایگان نخواهد نمود. اردوی امارت اسلامی در عملیات خویش هیچگاه از حریم مرزهای افغانستان پافراز نشده و تهدیدی را متوجه کدام کشور همسایه نساخته است. در حالیکه بعضی از کشورهای همسایه از داخل خاک خویش زمینه فعالیت نظامی به مخالفین را علیه امارت اسلامی مساعد ساخته و طرقات کشور های مداخله گر هر روز بانقض حریم هوایی کشور، اسلحه و جنگ افزار به مناطق تحت کنترل مخالفین بمنظور دوام جنگ در افغانستان انتقال میدادند، ما حرمت حریم مرزها با همسایگان را حتی در شرایطی که خطر جدی از آن سخت متوجه بود رعایت کردیم.» در اعلامیه همچنان اظهار امید شده است که «... ما نور های نظامی ایران در مرز های نظامی ایران محصور بماند و تهدیدی را متوجه تمامیت ارضی کشور ما نسازد. در غیر آن شعله های این جنگ تا اصفهان را فرا خواهد گرفت.» ۲۷

دکتر نام اصفهان عوض تهران شاید قصدی و اشاره بیک حقیقت تاریخی باشد. جواب های سنگین سران طالبان در برابر بیانه های سخت زعمای ایران هم از جمله کارنامه های شان حساب شده میتواند.

کارنامه دیگر طالبان این است که آنها تنظیم ها و احزاب افراطی را بشمول والیان و قوماندانان خود مختار که همراه با حکومت تنظیمی کابل از جمله مسببین عمده جنگ افغان کشی و ویرانی کابل بودند طرد کردند. گروه دیگری این کار را کرده

نمی‌توانست. همزمان با این کار کارنامه دیگر طالبان تامین چنان امنیت در قلمرو شان می‌باشد که در افغانستان در قرن حاضر نظیر نداشته است. آنها این کار را عمدتاً با منکوب نمودن نفک بدستان، خلع سلاح عمومی و تطبیق دقیق مجازات شرعی و منکوب نمودن جانیان، قاتلان، راهزنان، آدم ربایان و تروریست‌ها عملی نمودند، بطوریکه امروز در قلمرو شان حیات، ثبات، آرامش، و دارایی مصون، و کشت و کدر افراد آزاد است. البته بعضی‌ها از پروگرام خلع سلاح شان تشویش می‌کنند و استدلال می‌نمایند که آنها باید بادر نظر داشت همسایگان بدنیت مردم خود را از حق دفاع عنعنوی با سلاح خفیه محروم نمی‌نمودند. کارنامه دیگر طالبان کمترین درجه اعمال حاکمیت است. واقعی بودن امنیت، و کم نبودن اعمال حکومتی با افراد مجال آزادی عمل در تجارت، و زراعت داده است. این درجه آزادی خارج از ساحه اخلاق و دین در افغانستان بعد از دوره امیر شیر علی خان یسابقه بوده است که از برکت آن ساحات تصادم بین اعمال حکومتی و افراد تاحد اخیری محدود شده است. حکومت طالبان همچنان زمین‌ها، جایدادها، و خانه‌های مردم را که زوروران دوره‌های گذشته غصب کرده بودند بمالکان اصلی آن اعاده کرده‌اند و این سلسله دوام دارد. حکومت باین ترتیب میخ اخیری را در تابوت با اصطلاح اصلاحات زمینی خلقی‌ها کوبیدند.

خلع اینکه طالبان بحیث فرزندان مردم عوام اطراف بر ضد حالتی برخاستند که در اصل حکومت مستبد خلق و برجم، اتحاد شوروی متجاوز، تنظیم‌های افراطی، کلم جم بی رحم، قوماندان‌های فرعون صفت، و همچنان همسایگان بدنیت، جنگ‌های تباه کن، و قیمتی سر سام آور بالای مردم مظلوم افغانستان آورده بودند. علاوه بر آن آنها ضوابط و مقررات را انچنانیکه بالای مردم تطبیق می‌نمایند، بالای خود هم تطبیق می‌کنند و تعدادی از عمال تخلف خود را مثل متخلفین دیگر مجازات نموده‌اند. طالبان و همچنان زعمای شان ساده و با تقوا زندگی می‌نمایند، معاش نمی‌گیرند، غذای ساده می‌خورند، و در خانه‌های محقر زندگی می‌نمایند. این طرز زندگی همراه با متقی بودن و اصولی بودن شان آنها را از مخالفان شان متمایز نموده، در موفق بودن شان نقش مهمی بازی نموده است. باین ترتیب بعد از بیست سال جنگ و برسادگی، نفاق و شقاق و وحشت و بربریت شخصی در وجود ملا محمد عمر بحیث رهبر بلقب امیر المومنین ظهور نمود که اصحاب و پیروانش به سبب تقوا و غمخواری اجتماعی او بدستور موصوف برای ختم جنگ و ایجاد یک جامعه اسلامی فداکاری می‌نمایند و ملت هم از آنها حمایت می‌نماید. یا ظهور موصوف نزدیک است خلیای سیاسی زعامت از بین رود و یک طرز نوین نظام سیاسی بزعامت مولوی‌ها و ملا‌ها مستقر گردد.

در سلسله کارنامه های طالبان کوشش ها برای تأسیس ((جامعه مدنی و حاکمیت قانونی)) بر اساس ((شریعت اسلامی)) است. زعمای طالبان معتقدند که ((تمایل موجود در افغانستان چنین است که یک حکومت عادل اسلامی فوق خطوط عرقی، زبانی، و قبیله‌ای مورد قبول واقع میشود)) در نظر آنها افغان ها ((خواهان چنان یک حکومت قوی میباشند که بمردم مسئول باشد و نیازمندی های شان را برآورده نماید)) در نظر آنها ((در کابل امروز چنان یک اداره ملکی بر اساس طرز های عنعنوی اسلامی و اتفاق نظر افغانی وجود دارد که بمردم مسئول میباشد)) و از روی آن نمایندگان اقلیت های ایالات هم در حکومت و هم در شورای عالی آن اشتراک دارند و اینها بر خلاف دولت اسلامی نام نهاد گذشته که از آن ((... بحیث یک وسیله برای منافع شخصی سرکردگان فاسد آن استفاده میشد)) به اقلیت های قومی سهم میدهد (۲۸) آنها بر طبق قول ملا محمد عمر مخالف تبعیض قومی اند و میگویند برضد آنها جهاد خواهند کرد که تبعیض قومی را تحریک کنند. ملا محمد عمر همچنان اظهار نموده که ((افغانستان ملکیت شخصی هیچکس و یا گروه نبوده بلکه وطن تمام افغان ها میباشد)) اما موصوف ((بر عملی کردن شریعت اسلامی در تمام افغانستان بتمام معنی اصرار دارد)) و میگوید که ((در این راه هر چه پیش آید هیچ مانع را تحمل نخواهند کرد)) این اصرار بحدی است که جهات حقوقی، مدنی و حتی افغانی جامعه تابع آن ارزش های شریعت اسلامی ساخته شده که طالبان وزعمای شان بران معتقد میباشند. به همین سبب است که طالبان در عمل بخصوص در قسمت های اخلاق، عقیده و بعضی جهات دیگر فرهنگی سخت میگیرند طوریکه بر سوم و عادات هم رنگ مذهبی میدهند.

زنها را در شهر ها محصور و از سر تا پا مستور نموده، نمیکذارند بدون همراهی محرم شرعی از منازل بیرون شده با اجرای کار و حصول معاش پردازند. مرد ها را مجبور نموده ریش بگذارند و اوقات نماز کسب و کار را ترک کرده در مساجد بجماعت نماز بخوانند. آنها زائیه ها و زانی ها را رجم نموده، لوطی ها را زیر دیوار مینمایند، و دستان سارقان را قطع مینمایند. موسیقی، رقص، عکاسی، و نقاشی را منع نموده، تلویزیون را می شکنانند، نوار ها، فیته های فلم و آواز را از بین میبرند و بگونه بازی، سگ جنگی و مرغ جنگی را بشمول گدی پسران بازی اجازه نمیدهند. این چنین هم نیست که آنها مردم را به ترک و یا به کردن اعمال باوعظ و نصیحت تشویق مینمایند نی، آنها اوامر را با زور در عمل پیاده مینمایند.

طوری‌که تنها در کابل بتعداد ۱۰۰۰ طالب مربوط وزارت امر بالمعروف و نهی عن المنکر یا پولیس های مذهبی در حالیکه در جیب ها سوار بوده و کیبل ها در دست میداشته باشند متخلفین را بشمول زن ها در انظارعام بصلاحیت خود بدون حکم قانون و محکمه شلاق میزنند. پس عجب نیست که مردم انها را خوب نمی بینند و بنام انکر منکر یا عبدالمعروف بی نیکر یا دمیکنند. چون طالبان اوامر و نواهی را بنام شریعت اسلامی تطبیق مینمایند معلوم میشود هدف واقعی این است که شریعت دوره اول طوری احیا شود که خصوصیات و ارزش های عفتوی جامعه افغانی و همچنان حقوق عصری مدنی منکوب گردد.

شاید فکر شود که بوده بازی، سرخ جنگی، گدی پران بازی و بازی های مشابه دیگر در اصل بی مفهوم و با شریعت اسلامی مخالف است، اما چنین نیست. این سرگرمی ها علاوه برآنکه مخالف شریعت اسلامی نیست، مفهوم اجتماعی و ارزش های هویتی هم دارد. انها بین افراد جامعه علاقمندی و روابط ایجاد میکند، بزندگی، کیف و مفهوم میدهد و جامعه را همبسته و دینامیک میسازد. پس محروم کردن افغان ها از ان ها ان هارا از کیف زندگی محروم نموده، بی خاصیت و پژمرده میسازد و از انسانیت شان میکاهد. حد الفل این داشتنی ها و میراث نیاکان باید بحال خود گذاشته شوند، و بازار منکوب نگردند.

منع کردن موسیقی و رقص و امثال ان از منکوب نمودن آنچه بالا ذکر نمودم، عواقب بدتری دارد. این مسانعت هم بمعنی محروم کردن انسان از کیف روحی در جهان پر از درد و رنج، محرومیت و مابوسیت میگردد، ولی بدرجات شدید تر، زیر آنکه روح انسان به موسیقی و رقص انقدر ضرورت دارد، مثلیکه جسم او به هوا و اکسیجن ضرورت دارد. این خاصه طبیعی انسان است که میخواهد احساسات، جذبات، محرومیت ها و مسرت های خود را در آهنگ ها، صداها، حرکات، تکارها، تابلوها و امثال ان افاده کند و باینصورت شخصیت، و هویت خود را بحیث یک موجود دارای شعور قومی تثبیت نماید و در دیگران و حتی در حیوانات مثلا مارها نفوذ کند. پس سلب کردن آزادی افاده کردن انسان و حتی تحمیل قیود بالای او سبب میشود که او نتواند ملکات خود را انکشاف دهد و خود را بصورت کامل تبارز دهد. علاوه بران موسیقی در انسان های پذیرنده منبع الهام و بصیرت و محرک اعمال میگردد. شخص من عندکما بزیر الر موسیقی تصمیم گرفته ام که باید تحصیلات عالی داشته باشم. اکنون هرروز موسیقی میشنوم، و اگر نه شنوم احساس پژمردگی

میکنیم. موسیقی به سببی در انسان عمیقاً تأثیر میکند که آن انجام موزون آهنگ، صدا، ساز و الفاظ بشکل شعر میباشد، الفاظی که ارزش ها و خاطره های آن جامعه را القا و تداعی میکند که شنونده بدان تعلق دارد. به همین سبب است که انسان از موسیقی وطن خود بیش تر خست میبرد، و افغان های مهاجر شنیدن موسیقی وطن خود را وظیفه خود ساخته اند. پس اگر شما بکوشید موسیقی را از انسان بگیریید تنها یک ملکه اورا موقتاً منجمد کرده خواهید بود. ممکن نیست آن را محو کنید و یک جامعه بدون موسیقی را خلق کنید. تاریخ چنین جامعه را بیاد ندارد. پس هر نوع کوشش در جهت محروم کردن انسان ها بخصوص افغان ها که با داشتن موسیقی زنده و پر جنبش در قطار غنی ترین مردمان دنیا بشمار میروند مجادله بمقابل طبیعت قوی تر انسان میگردد، که سرانجام ناکام شدنی است.

در موضوعات دیگری که حکومت جدیدت تعقیب مینماید بعضی حقوق اساسی افراد پایمال میگردد علاوه بر آنکه در بعضی موارد اوامر در باره تطبیق آن عذاب کشی میشود. طور مثال بتکسار نمودن زانی وزانیه اضافه بر آنکه عذاب کشی و بیحرمتی بمقام انسان میگردد، برخلاف حکم قرآن مجید درین باره میباشد. در قرآن مجید در سوره النور آمده است که: «هر یکی زانی وزانیه صد شلاق زده شود» در سوره النبا حکم این است که «اگر یکی از زن های شما زنا کنند چار شاهد را از جمله کسان خود علیه شان حاضر کن، اگر آنها به جرم شهادت میدهند آنها را در خانه های شان محصور کن تا آنکه مرکب بر سر شان می آید یا خداوند کدام راه دیگری برای شان پیدامیکند» ۲۹ قطع نمودن دست دزد هم علاوه بر آنکه بی رحمی و عذاب میباشد، محروم نمودن او از یک عضو بسیار فساد بدنش در تمام حیات وی میگردد که این یک جزای نهایت شدید در برابر عمل سرقت میگردد.

با مجبور نمودن مردها بریش گذاشتن اختیار یک مرد بالای جان خودش سلب میگردد در حالیکه نه قرآن مجید و نه حضرت محمد (ص) مردها را به ریش گذاشتن مامور کرده است. درینصورت ریش گذاشتن و یاریش کل کردن نه موضوع دینی میشود و نه به شریعت و یا جامعه مضر یا مفید شده میتواند. برخلاف این موضوع کاملاً شخصی بوده و مجبور نمودن مردها بریش گذاشتن حق شخصی و اختیارشان را نقض میکند و نقض حق و سلب اختیار یک فرد بالای جان خودش از حیثیت و ارزش او حتی در نظر خودش میکاهد و این بدترین حالتی است که یک

فرد خود را در آن می یابد. با آنهم پولیس های مذهبی مردهای را که ریش نگذاشته اند، و یا اگر ریش گذاشته اند، اصلاح کرده اند در ملای عام شلاق میزنند، و در پلچرخی تاوقتی بندی مینمایند که ریش های شان کلان شود. عجب است که حکومت این موضوع را از ده ها مسایل حل طلب اساسی داخلی و خارجی که بانها دچار است، جدی تر گرفته و به سبب آن خود را از خدمت هزاران تعلیم یافته و متخصص مهاجر که میخواهند بوطن ویران شده خود برگردند، و به موطنان مصیبت زده خود خدمت نمایند محروم مینماید و در عوض در باره آن وقت، لوجه، انرجی و پول بیت المال را مصرف میکند. با آنهم اگر از روی دلایل که من از فهم آن عاجزم ریش گذاشتن برای مردهای افغان لازمی پنداشته میشود در انصورت بهتر است حکومت از اصل خواهش، تشویق، جایزه و دعوت استفاده کند، نه از زور شلاق و کبیل و بندی خانه.

مجبور نمودن زن ها به مستور شدن در حالیکه بعد های شان تعلیم یافته بوده و بحیث نرس، معلمه، ماموره، و امثال آن قبلا خدمت کرده بودند و اکنون به سبب از دست دادن پسران، و یا شوهران، یا برادران و یا پدر های خود به پیدا کردن نفقه به فامیل های خود مجبور شده اند در واقع باعث آن میگردد که در جمله چیزهای دیگر از حق تحصیل، حق کار، و حق آزادی محروم گردند، و به گدایی متوسل شوند، در حالیکه زن ها مثل مردها در تمام منشورهای حقوقی که افغانستان آن ها را قبول کرده و از روی تعهدات که درباره رعایت این حقوق داده، به عضویت ملل متحد قبول شده است، مساوی شناخته شده اند. حقوق زن در این منشورها نقش روی کاغذ نیست. زن ها بخصوص در جهان غرب در تمام شئون زندگی حتی در اردوهم از آن در عمل استفاده میکنند و علاوه بر آن نهفت زن، که در جهان غرب بخصوص بعد از جنگ دوم جهانی از برکت تساوی حقوق بین زن و مرد بیک نهضت قوی تبدیل شده است نمی گذارد حقوق همجنسان شان در کشورهای دیگر نقض شود. این نهضت که امروزه صدها انجمن زنان آن در حرکت آورده این قدرت را دارد که در پی حکومت خود، موسسه ملل متحد، و موسسات خیریه غیر حکومتی حکومت را زیر فشار قرار دهند که حقوق زنان را پامال کند، مثلیکه افغانستان را موفقانه تحت فشار گرفته است. اینکه این حکومت و موسسه ملل متحد حکومت افغانستان را تا حال هم بوسمیت شناخته اند، عهدها به سبب همین فشار است. بالتبعه افغانستان برای اولین بار در تاریخ خود تجرید و از کمک های خارج محروم شده است. این تجرید و این محرومیت همراه با بیکاری، قیمتی و شرایط جنگ زندگی رانه تنها برای زن ها بلکه برای مردها هم بسیار دشوار نموده است. غیر از آن هم با مستور شدن و محصور شدن زن در خانه نه آنکه

حقوق اساسی شان پایمال می‌کرد، بلکه یک بخش زیاد تر انسان ها بار دوش مردها می‌کرد، که این حال چنان جنجال های نوی روحی، اجتماعی، نقضی به تدریج خلق کردنی است که حکومت نخواهد توانست با وسایل و امکانات محدودی که در دسترس و جنجال های زیاد که در پیش رو دارد آن را رفع کند. این قیود در واقع بین زن و مرد جدایی خلق میکنند، در حالیکه جدایی زن از مرد مخالف طبیعت انسان، غیر عملی و در نهایت ناکام شدنی است. هیچ مصلح اجتماعی در هیچ دوره تاریخی نكوشیده است که مرد را از زن جدا کند. همین اکنون هم طالبان نمیتوانند قیودی را که بالای زن های شهر تحمیل کرده اند، بالای زن های اطراف بخصوص زن های کوچکی تحمیل کنند. این واقعیت در عمل ناممکن بودن مستور شدن تمام زن ها را نشان میدهد. در افغانستان اسلامی هم تمام زن ها مستور نبودند، مثلیکه در حال حاضر هم مستور نیستند، و مستور شده نمیتوانند. در صدر اسلام در عربستان هم زن ها از سرتا پا مستور نبودند. این چنین ستر در اسلام بعد به تقلید از مردم پارس و عیسوی های سوره رواج پیدا کرده است. ۳۰ و این تقلید پارسم هم صرف در شهر ها و مراکز مذهب عملی میشد، نه بین مردم عوام اطراف. در شهر ها هم این رسم تا وقتی رعایت میشد، که معارف عمومی هنوز رواج نیافته بود، و از وقتی که معارف عمومی در شهر ها رواج پیدا کرد، بخصوص وقتی تحصیل بحیث حق انانیت هم در ناشر حقوقی قبول شد مستور شدن انانیت دیگر بمورد و غیر عملی گردید، مخصوصا برای انها لیکه بحیث داکتره، نرس، قایله و معلمه اجرای وظیفه مینمایند و جامعه باین خدمات انها اشد ضرورت دارد. درینصورت، در حالیکه قرار شریعت زنها به مستور شدن تام مامور نشده اند، مستور بودن تام شان بلحاظ قانون و حقوق درست شده نمیتواند. یک حکم یا قانون برای اینکه حکم یا قانون باشد، باید عام باشد و علاوه بران در میدان عمل تطبیق شده بتواند، در حالیکه مستور شدن تمام انانیت نه در سابق ممکن بود، و نه در حال حاضر ممکن میباشد. در قرآن مجید به حضرت محمد (ص) فرموده شده است که «ای پیغمبر! به زن های خود، دخترهای خود و زوجه های مومن های خود دستور دهید که خود را با چادر های خود خوب بپوشانند.» ۳۱ معنی اینکه زوجه های مومن ها خود را در چادر های مروجی خوب بپوشانند، جلب توجه بیگانگان نکنند. بعضی ها این است را طوری تعبیر کرده اند که زن های مسلمان به پوشانیدن تمام بدن بشمول روی خود مکلف شده اند ولی این تعبیر درست نیست به سببی که در زمان حضرت محمد (ص) زنها هم در شهر ها و هم در اطراف روی لوچ بودند و با چادر های مروجی خود را میپوشانیدند. اگر مراد از این است مستور شدن تام زن میباشد این امر حتما عملی میشد و متخلفان

مجازات میگردید، در حالیکه بمن معلوم نیست که در صدر اسلام مومنه ی به سبب روی لوچ بودن مجازات شده باشد. پس مستور شدن نام زن امر اسلامی نیست و با مستور شدن نام زن موصوفه از حق تحصیل و حق کار در عمل محروم میگردد، علاوه بر آنکه او از حق آزادی طبیعی خود محروم میشود. باسب حقوق زن علاوه بر آنکه بار مسئولیت مردها هنوز هم سنگین تر میگردد، اساسی تر این است که جامعه ناقص میگردد، زیرا که زن در تربیه اولاد نقش اساسی ادا مینمایند. زن محور فامیل میباشد و فامیل واحد اساسی جامعه را تشکیل مینماید و زن تعلیم یافته وظایف خود را بصورت درست اجرا کرده میتواند. طبیعی است که یک جامعه ناقص یعنی جامعه ای که زن و مرد آن باسواد و تعلیم یافته نباشند، در قطار جوامع آزاد و پیشرفته جانخواهد داشت. در غیر آن هم زن ها با بحیث مادر، با بحیث خواهر، و با بحیث زوجه بالای مردها حق پیدا میکنند به سببی که همین ها مردها را تربیه نموده اند، و با بحیث همسر زندگی شان را تکمیل مینمایند و اولاد مشترک را تربیه میکند. بنابراین مردها باید زن ها را مقید نکند و از زندگی با بحیث و طبیعی ایشان را محروم ننمایند. جای تعجب است که بعضی مردها با الهی چنین میکنند در حالیکه باید عوض آن بکوشند بر طبق مقتضیات عصر و قرار مناسبت حقوقی زندگی شان را بهتر نمایند. و با این کار زندگی خود و اولاد خود را هم بهتر نمایند اگر مردها بمنظور جلوگیری از فساد زن ها را مستور و مقید مینمایند باید بدانند که مبتکر این نوع فساد در اصل مرد است، نه زن، که درینصورت باید عوض زن مرد مستور گردد، مگر این کار ناممکن است بخصوص در جامعه عمده تا قومی و عنعنوی افغانستان که مردها بالای زن ها برای قرن ها سالاری کرده انها را ناموس خود میدانند و علاوه بر آن در این جامعه جنگ و انارشیک بکثرت واقع میگردد و در این حال بد امنیتی زن ها به تجاوز و بی ناموسی معروض میگرددند که دوره قبل از عروج طالبان یک مثال نازه آن میباشد. شاید بهمین علت باشد که در جامعه افغان زن ها مقید تر از زن های بسیاری جوامع دیگر بوده اند، به حدیکه در این جامعه نه تنها زن های جوان بلکه بیوه ها، هنوز هم نمیتوانند برای خود همسر زندگی را آزادانه انتخاب کنند.

فرمان که بتاريخ ۶ ماه اکتوبر ۱۹۹۸ در اینمورد از جانب طالبان صادر شده است این حقیقت را نشان میدهد و این یک قدم مهم در قسمت احقاق حقوق زن میباشد. بموجب این فرمان باید حقوق زن های متکوجه مراعات گردد، دختر ها از میراث پدران استفاده کنند، دختر ها در دفع دعواها بین فامیل ها و قوم ها داده نه شوند، نکاح دختر ها و پسر ها برضای شان مشروط گردد و بیوه ها به نکاح مجبور نگردند. این هم یک کارنامه بزرگ است که طالبان زن ها را از شر بی ناموسان

دوره تنظیمی نجات داده حیات وحیثیت شان را مامون نمودند. اما زن ها و بحمایه شان موسسات حقوقی تقاضا مینمایند که حقوق دیگربنیادی زن ها از قبیل حق روی لوجی، حق تحصیل، حق کار، حق گشت و گذر ازاد هم رعایت گردد. بدون احقاق این حقوق مساوات بین زن و مرد تحقق نمییابد و جامعه مدنی به میان نمیآید. درست است که انچنانکه ذکر نمودم حتی اکنون هم در افغانستان رعایت دقیق و کامل این حقوق اسان نمیباشد و حوادث اخیر نشان داد که زن ها حتی از جان خود دفاع کرده نمیتوانند و در دفاع از خود به مردان، قانون و حکومت ضرورت دارند. حکومت طالبان که با آوردن امنیت زن ها را مامون نموده است در حال حاضر هم میتواند کم از کم حرکتی را ولو تدریجی هم باشد در جهت احقاق حقوق باقیمانده زن ها شروع کند. موضوع اساسی قبولی این حقوق در پرنسپ و آغاز حرکت برای تحقق آن است. این امر ضروری میباشد به سببی که در اثر تحولات که در جهان رخ داده نهادهای عنعنوی اجتماعی، سیاسی و فرهنگی دیگر موثریت خود را از دست داده است. اینکه اکنون زن های نوبا مرد ها نه تنها حقوق مساوی بلکه در عمل سهم مساوی میخواهند باید عجب تلقی نه شود، چون این موج نهفت زن با گذشت زنان قوی تر میگردد و دیگر نمیتوان زن های امروز را بفکر دیروز مستور و محصور نمود. مرد ها در جهان امروز بیش تر از هر وقت دیگر بخاطر بهبود زندگی خود و نسل های آینده به همکاری چنان زن ها ضرورت دارند که چون خودشان از حقوق و فرصت های کار برخوردار باشند. البته این کار وقتی بصورت بهتر ممکن میگردد که پهلوی امنیت یک نظام سیاسی قابل قبول برای ملت در کشور و فضای روحیه همکاری بین کشور ها در منطقه بمیان آمده باشد.

باسقوط نظام شاهی که اصل حاکمیت میراثی از بین رفت اکنون هر نوع تلاش برای انحصار نمودن قدرت، بی لبانی رباغت میگردد مگر آنکه کدام مجمع نمایندگان ملت قدرت را حد اقل تالید کند. زعمای طالبان در آغاز حرکت این چنین وعده داده اند. ملل متحد، کشور های ذی علاقه و ملت منتظر ایفای صادقانه این وعده اند. در هر نوع نظام کی در اثر مراجعه بملت بمیان می آید موضوع بنیادی تداوم نظام و مامون بودن جامعه از بی لبانی است. این حال وقتی ممکن شده میتواند که کدام مجمع نمایندگان ملت بابتکار و ترغیب کدام سر کرده و یا گروهی نظامی مبتنی بر ارزش ها و مقوله های ملی و شریعت اسلامی و منشیر حقوقی بین المللی را تجویز کند و در رأس آن چنان سر کرده را نصب کند که با ما دام العمر، یا برای مدت طویل و یا حتی بر اساس اصل میراثی قانونی حکمرانی کند و قوماندان اعلی اردو هم باشد. در وثیقه اساسی آینده، چنان

ترتیبات هم گرفته شود که با از بین رفتن سرکرده نظام مختل نگردد و بی ثباتی دوره بعد از سقوط نظام شاهی قانون تکرار نه شود. در این صورت سرکرده دولت باید کسی باشد که بر حمایت فعال کثیر ترین مردم حساب و اتکا کرده بتواند. به شهادت تاریخ و واقعیات اخیر کشور، یک زعیم منسوب بقوم پشتون از عهده حمل این بار سنگین بوجه بهتر بر آمده میتواند. پس این بمفاد جامعه یعنی افراد واقوام خواهد بود که در نظام سیاسی آینده مقام زعامت دولت به پشتونی تخصیص شود که در جمله واجد بودن اوصاف زعامت توانایی گفتار و نوشتار در زبان های پشتو و دری را هم داشته باشد. سایر قوه های حکومت مرکزی و همچنان حکومت ایالتی بر اصل تفکیک و تقسیم قوا و رای فردی تجویز گردد بطوریکه این مقامات از روی لیاقت شخصی، و توانایی گفتار و نوشتار در لسان های رسمی و محلی (پشتو و دری برای حکومت مرکزی و زبان های محلی برای ولایات) بر روی تمام اتباع کشور باز باشد و در انتصاب و انتخاب شان ملاحظات قومی، لسانی، مذهبی جنسی در نظر نباشد. اصلاً امتیاز بر اساس این ارزش ها غیر قانونی اعلام گردد. مهم است که ملکیت شخصی بمثل مصنوعیت فردی، و مصنوعیت منزل شخصی قانوناً تضمین گردد و در جمله وظایف بنیادی حکومت بر حفظ ملکیت، حفظ حیات، حفظ آزادی فردی، و حفظ کشور اصرار شود و برای این منظور امکانات و وسایل کافی قانونی در اختیار آن قرار داده شود. در هر حال حکومتی که از روی این تجویز و با کدام تجویز دیگر بمیان می آید باید توان آن را داشته باشد که امنیت را در برابر خطرهای داخلی و خارجی حفظ کند در عین حال که به مجمع نمایندگان انتخابی ملت قانوناً مسئول باشد و اعمال آن در برابر افراد فرعونیه کرده نتوانند، و هم برای انکشاف دادن منابع و تولید واز دیار ثروت عمدتاً از روی تشبثات فردی زمینه قانونی مساعد نماید. طرح و تعمیل طرق ابتکاری تولید ثروت ملی و خصوصی که با آن طبعاً عواید ملی و عواید مردم زیاد خواهد شد از زشت بودن بسیاری مسائل ملی ما خواهد کاست و یاهم آن ها را رفع خواهد کرد. اکنون که افغانستان در منطقه باردیگر مهم شده است، برای این کار موقع مساعدی میسر شده است.

یک نظام در افغانستان در حالتی چنان مستقر شدن بهتر داشته میتواند که کشور های همسایه بر ضد آن تحریکات نکنند و حکومتات شان در جهت بهبود آوردن در زندگی ملت های خود با هم همکاری نمایند. برای این کار حتمی است که زعمای این کشورها در عین حال که میکوشند امنیت و مصنوعیت ملی را مستحکم نمایند از راه قانون و اداره معقول قوه های خلاقه و تولیدی مردم خود را در جهت استفاده منابع کشور تحریک کنند، نه آنکه منابع دست داشته خود را

برضد یکدیگر بخصوص در سیاست های تفوق جویی و ما چرا جویی صرف کنند و منطقه را متشنج نمایند، اما طوریکه دیده شد، بعد از آنکه امپراتوری شوروی در ۲۵ دسمبر ۱۹۹۱ از هم پاشید و منطقه بلخاظ سترالنجکی در نظر قدرت های غربی غیر مهم گردید و در آن ب فکر بعضی ها خلا بمیان آمد بعضی کشور های منطقه سیاست تفوق جویی را در قسمت های نارام آن در پیش گرفتند که جنگ های داخلی افغانستان، تاجکستان و زد و خورد های پیهم در نواحی سند پاکستان و در مجموع متشنج بودن منطقه مثال های برجسته خارجی آن میباشد. طور مثال در ایران که خدمت نظامی در آن جبری است، در این اواخر اوضاع صحتی مردم بخصوص خارج از شهر تهران بسیار خراب شده است. طوریکه مرگ و میر اطفال در آن زیاد شده و امراض ساری از قبیل سیاه برفه، توبرکلوز ریوی، تب لرزه، ولب تا یفاید عام تر شده است، این امراض است که با قیمتی از حد زیاد، کم عایدی مردم، در جه پابان معارف و کولتور و در مجموع در جه پابان سطح زندگی ارتباط دارد، در حالیکه ایران اضافه بر عواید عادی عواید نفتی هم دارد، که با آن، در صورتیکه سیاست تفوق جویی کمر شکن بلخاظ مالی را دنبال نکند، میتواند مشکلات اساسی مردم رو به تزاید خود را که اکنون به ۵۹ ملیون رسیده است، رفع کند، اما زعمای آن عوض آن در راه سیاست تفوق جویی خود بیش تر از نیم ملیون اردوی منظم نگاهداشته، بقرار منابعی تر ورزم را تشویق مینمایند و در موضوع افغانستان تا حال قرار تخمینات در حدود ۳ ملیارد دالر مصرف نموده اند باین خیال که آن را زیر نفوس خود آورند و از طریق آن نفوذ خود را در آسیای مرکزی و پاکستان گسترش دهند اینکه آنها حکومت طالبان را که بعد از دوده بی نظامی نظامی را در کشور بمیان آوردند برای خود تهدید میدانند، غیر از بهانه جویی در جهت مقاصد تفوق جویی آن ها که مخالفت شان با تعدید لوله های مجوزه غاز و نفت از طریق افغانستان جزء آن است چیز دیگر شده نمیتواند این زعمای در راه سیاست تفوق جویی خود شاید ملیون ها دالر دیگری را مصرف کنند و سر انجام با ز هم ناکام شوند، مثلیکه ناکام شده اند، مگر به قیمت مصیبت های فراوان بمردم افغانستان، و بی اعتبار شدن خود شان، و تاحدی باعث شدن مصیبت بمردم ایران.

اوضاع اقتصادی، اجتماعی و امنیتی پاکستان که از بدو تجاوز شوروی راه تفوق جویی را باشکال مختلف در افغانستان دنبال کرده در این اواخر بد تر از ایران شده است بحدیکه در منطقه سند بخصوص شهر کراچی قتل انسان ها بیک امر عادی تبدیل شده با آنکه (و یا شاید به سببی که) حکومت صاحب اردوی بزرگ و شبکه استخبارات بی نظیر در منطقه میباشد، عمدتا به سبب تعقیب سیاست تفوق جویی آن است، که مشکلات

فراوان داخلی آن حاد تر شد سیاست تفوق جویی آن در برابر سیاست تفوق جویی ایران قرار گرفت، و در افغانستان به ناکامی منجر گردید. این وقتی بود که این سیاست در افغانستان جنگ داخلی را پدید آورده بود و کابل بخرابه تبدیل شده بود. پس طبیعی بود که ملت افغان خوش بینی قوی دوره جهاد را در باره پاکستان از دست داده با آنکه مردمان هر دو کشور انقدر باهم وابسته و مرتبط اند، که شاید هیچ دو کشور دیگر جهان انقدر باهم وابسته نباشد. در نتیجه زعمای هر دو کشور (ایران و پاکستان) با تعقیب سیاست های نادرست تفوق جویی خود منطقه را بحمدی کافی متشنج نموده اند، در حالیکه بعد از انحلال امپراتوری شوروی برای شان چانس خوبی میسر شده بود که بمانند سیاستمداران دور اندیش چنان روش هارا در پیش گیرند که موجب تقویه وجوه نزدیک شدن بین مردمان منطقه گردد. چون این مردمان طی هزاران سال در کنار هم زیسته اند و الان بین خود وجوه نزدیک کننده و فراوان دارند، باهم باسانی نزدیک شده میتواند. بزرگترین ثبوت این گفتار این است که ایرانیها و پاکستانیها بملیون ها افغان مهاجر را در جریان مقاومت ملی در خاک های خود پذیرفتند - و آنچه ای که باین پیمان بزرگ در عصر ما کم مثال میباشد. در اصل وجود همان وجوه مشترک بنیادی بود که این واقعۀ عظیم برادری مردمی را ممکن نمود. از جمله این وجوه دین مبین اسلام است که آنها بان قویا معتقدند به سبب آن وهم به سبب نژاد آنها یک کتله خاص تمدن اسلامی را تشکیل میدهند. وجه مشترک دیگر وجود همین قوم ها در مناطق سرحدی یکدیگر اند، که باعث زبان تکلم مینمایند بطوریکه سرحدات رسمی مانع اختلاط شان نشده نمیتواند. طبیعی است که درینحال آنها هم به سطح ملی وهم به سطح بین المللی بین خود رفت و آمد و تجارت کرده میتوانند و از این راه علایق ذات البینی شان هنوز هم قوی تر شده میتواند، اما متأسفانه در صددال گذشته آنها علی الرغم این تعلقات از هم منفصل نگاهداشته شده اند. علاوه بر آن مردمان شهری این کشور ها از مردمان مناطق اطراف فاصله گرفته، برعکس با مردمان شهری دنیای غرب نزدیک شده اند. این حال از تفاوت های بزرگ در سطح زندگی شان منشاء میگیرد. طبیعی است که درینحال سیاست های تفوق جویی باعث آن میگردد که عوض وجوه نزدیک کننده وجوه دور کننده تقویه شود و در آن بین مردمان منطقه حساسیت ها و حتی دشمنی ها تولید گردد و منطقه تا حدی انفلاقی شود

که بیرونی ها آن را بار دیگر زیر نفوذ خود در آورند، مثلیکه سایر مناطق جهان را زیر نفوذ خود آورده اند. برای اینکه چنین نه شود و در اصل برای رفع مشکلات مردم و انکشاف منطقه زمینه مساعد شده باشد زعمای این کشور ها باید به چاره های اساسی دست زنند. آنها باید قبل بر این استفاده از چنانی که در نتیجه انحلال امپراتوری شوروی میسر شده بود چنین بینمودند. اما آنها نا حال چنین نکرده اند و طوریکه ذکر نمودم، برعکس آن عمل کرده اند، و در عمل خود ناکام شده و بنا آن منطقه را متشنج تر از وقتی کرده اند که شوروی و قدرت های غربی در آن متنفذ بودند. عجب نیست که روسیه فیدرالی با آنکه با مشکلات عظیم داخلی گرفتار است، در منطقه هنوز هم بمثل روسیه تزاری عمل میکند و در حدود ۲۵۰۰۰۰ عسکر خود را در تاجکستان جابجا نموده است. اگر سیاست های تفوق جویی در منطقه کماکان دوام میکند شاید خطوط انفصال بین مردمان منطقه دایمی گردد و منطقه بحال تشنج دایمی در آید. برای جلوگیری از این احتمال و در اصل برای ایجاد زمینه همکاری بین مردمان منطقه لازم است افغانستان، ایران و پاکستان بین خود هسته یک اتحادیه را بگذارند، طوریکه در مرحله اول سهولت های تجارتنی، سرمایه گذاری، بانک داری و رفعت و آمد برای افراد تهیه شود و به تدریج موضوعات دیگری شامل آن گردد. این نوع اتحادیه که اعضای آن در حدود ۲۲۵ میلیون چنان انسانان خواهند بود که بین خود در یک منطقه غنی و پیوسته کنشده چند منطقه مهم دیگر وجوه مشترک زیاد دارند، البته وقتی بمیان آمده میتواند که زعمای آن به مفیدیت آن معتقد باشند، و از یک تعداد تمایلات شوونستی بگذرند و با این گذشت مردمان خود را بشرایط زندگی در قرن بیست و یکم در جهان پرنسپ و سلاش که ساینس و تکنیک نو درجه سرعت آن را بطور بیسابقه زیاد تر نموده آماده نمایند. در صورتیکه آنها به مفیدیت و ضرورت همچو یک اتحادیه معتقد شوند برای شان مشکل نخواهد بود که دو موضوع اساسی ذیل را منحیث پرنسپ قبول کنند و در عمل پیاده نمایند. یک اصل این موضوعات این است که آنها در این عصر دولت های ملی که احساس وطنند وستی بیک قوه حقیقی تبدیل شده و مردمان همه کشور از وطن و استقلال ملی خود با قبول خطرات دفاع مینمایند و با آن قادر اند که برای خود نظم های سیاسی تاسیس نمایند، حق حاکمیت ملی مردمان این کشور ها را در نظر و عمل محترم دانند و حتی از آن در صورتیکه به

تجاوز خارجی معروض گردد دفاع نمایند. اصل دومی این است که آنها
فرقه های مذهبی کشورهای خود را بحال خود گذارند، یعنی با آنها
بسپول وقوه دولتی کمک نکنند و بگذارند خود به تلقین پردازند
و فعالیت کنند بدون آنکه تبلیغ و فعالیت شان برضد فرقه های دیگر یعنی
تخریبی و لهر امیز باشد. فرقه های مذهبی جهان عیسوی که در تعداد
نسبت به فرقه های مذهبی جهان اسلام بمراتب زیاد تر اند، از مدتی
است که این روش را اختیار کرده و از برکت آن همزیستی مسالمت امیز
را برای پیروان خود حقیقی نموده اند دلیلی وجود ندارد که فرقه های
مذهبی اسلامی هم چنان نکنند، بخصوص که اختلافات ذات البینی
شان انقدر اساسی و حاد نیست مثلیکه بین فرقه های مذهبی عیسوی
اساسی و شدید میباشد. باانهم پترو دالر در تقویه فرقه های اسلامی مصروف
میکردد، و تنها در پاکستان ۷۹ انجمن مذهبی و ۲۰۰۰ باب مکتب مذهبی
راجستر شده وجود دارد که در آن بیش تر از ۵۲۰،۰۰۰ طلبه درجهاد
و اساسات اسلامی تحصیل میکنند و علاوه بر آن مدارس دینی هم دارد که
در آن تعداد بیشمار طلبه به تحصیل علوم عالی اسلامی میپردازند. این
طلبه که عموماً از خانواده های غریب برخاسته اند، بعد از فراغ از
تحصیل بیکار و بی کسب میگردند. ارزش های مذهبی محرک عمده تفکر
و عمل این بیکاران میگردد بخصوص در شهر کراچی که دسته های تند
رو سنی و شیعه با قتل و ترور افراد منسوب به طرفین مضاراً مسموم و مختنق
نموده اند. این نوع مقابله ها در آینده شاید بیش تر شود، زیرا که چون
در این کشور و کشورهای دیگر منطقه خلای دینی وجود ندارد فعالیت
یک فرقه برضد فرقه دیگر مسبب تصادمات و قتل و قتال شده جامعه متشنج
میکردد. چه خوب خواهد بود که با قبول اصل تحمل این فکر بین این
فرقه ها هم عام شود که بموجب آن یک شخص در عین حال که بخود
حق میدهد نظر، مذهب، و عقیده خود را از ادانه تبلیغ کند بدیگران هم
این حق را قائل شود که قبولی این اصل تحمل و عمل بر اساس آن زمینه
را طور اساسی برای ایجاد جامعه مهذب و مدنی که زندگی برادر وار
یعنی بدون تعصب و تنگ نظری خاصه آن میباشد برای مردمان تمام
منطقه مساعد نموده میتواند. یعنی از او گذاشتن فرقه های مذهبی که
تنها خود مستول تبلیغ و جستجوی عواید صرف از منابع علمی و قانونی
باشند و مقامات رسمی و منابع پنهانی پترو دالر آن ها را تمویل و بر ضد

یکدیگر تحریک نکنند قدم اساسی در جهت تولید فضای همزیستی
مسالمت آمیز و همکاری بین مردمان منطقه بحساب می‌رود.

مأخذ ها

نوت: عنوان که در ناخونک ها گرفته شده مقاله و انها لیکه زیر آن خط کشیده شده کتاب
جایی را نشان میدهد.

- ۱- عبدالله سمندر غوریانی، «فرهنگ و فقید و پوهاند کاکر»، جریده امید، شماره ۲۱۲
- ۲- سید عبدالله مرموز، «بی انصافی در مورد مرحوم فرهنگ»، امید، شماره ۱۹۸، ص ۶
- ۳- مولوی عبدالصبور، «قرآن غوریانی و تفسیر غوریانی»، (مجله) الینه افغانستان، شماره ۵۹،
جنوری ۹۱، ۴۵
- ۴- غوریانی، (جنگ طالبان و طالبان جنگ در افغانستان)، امید، شماره ۱۹۵
- ۵- ای-اچ-کار، تاریخ چیست؟، نشر کرده الفرد ناب، لندن، ۱۹۶۱، ۳، ۳۶
- ۶- ب. پاریخ، «خصوصیت کولتوری دموکراسی لبرال» در دور نمای دموکراسی، بدون
دیوید هیلد، نشر کرده پوهنتون ستنفورد، ستنفورد، ۱۹۹۳، ۱۵۶
- ۷- غوریانی، (یک تبصره عادی بر شماره فوق العاده الینه افغانستان)، الینه افغانستان،
شماره ۵۸، نومبر ۱۹۹۵، ۲۹
- ۸- غوریانی، «قرآن و جنگ طالبان»، امید، شماره ۱۹۱، دسمبر ۱۹۹۵، ۴
- ۹- ایضاً
- ۱۰- مولوی عبدالصبور، «قرآن غوریانی و تفسیر غوریانی»، الینه افغانستان، شماره ۵۹،
جنوری ۱۹۹۶، ۲۵، ۲۶
- ۱۱- بر نارد لوویس، لسان سیاسی اسلام، ناشر پوهنتون شیکاگو، ۱۹۹۱، ۷۳
- ۱۲- محمد حسن کاکر، حکومت و جامعه افغانستان، سلطنت امیر عبدالرحمن خان، ناشر
پوهنتون دولتی تکزاس، ۱۹۷۹، ۱۷۷
- ۱۳- غوریانی، «صیغه خطاب به اشغالگر»، امید، شماره ۲۰۵، ۲۵ مارچ ۱۹۹۵، ۴
- ۱۴- محمد حسن کاکر، افغانستان، تجاوز شوروی و جواب افغان، ۱۹۷۹-۱۹۸۲، ناشر
پوهنتون کلیفورنیا، ۱۹۹۵، ۸۳
- ۱۵- غوریانی، «صیغه خطاب به اشغالگر»، امید، شماره ۲۰۵، مارچ ۲۵، ۱۹۹۶، ۴
- ۱۶- غوریانی، «قرآن و جنگ طالبان»، امید، شماره ۱۹۱، دسمبر ۱۹۸۵، ۴
- ۱۷- کارل پاپر، جامعه سرباز و دشمنان آن، جلد دوم، ناشر: روت لیچ، لندن، ۱۹۸۶، ۲۲۴.
- ۱۸- غوریانی، «اسلام میر انشا»، امید، شماره ۱۹۳، جنوری ۱، ۱۹۹۶، ۲
- ۱۹- غوریانی، «فرهنگ فقید و پوهاند کاکر»، امید، شماره ۱۹۸، ۶
- ۲۰- ای-اف-ستون، محاكمه سقراط، ناظر لنل براون و شرکا، بوستون، ۱۹۸۸، ۲۰۱

- ۲۱- بروس جی. رچر دسن، افغانستان، خاتمه دهنده سلطنت ترور شوروی، نشرات مایوریک، بند، اورینگن، ۱۹۹۸، ۳۶
- ۲۲- ماریک سلی ونسکی، افغانستان ۱۹۷۸-۱۹۸۷، جنگ دموگرافیک و جامعه، نشریه خاص سروی اسبای مرکزی، نمبر ۶، لندن، ۱۹۸۸، ۱۸
- ۲۳- محمد حسن کاکر (۱۹۹۵)، ۱۸۱، ۳۴۲
- ۲۴- بقول ملا محمد همر ((د افغانستان د طالبانو اسلامی تحریک ..... د هېواد د ساتلو مجاهدینو او دیني طالبانو څخه جوړ او د علمای کرامو په شرمې فتوا په تاریخ ۱۵/۱/۱۴۱۵ ه ق د کندهار د میوند په ولسوالۍ کې په کار شروع وکړه، مسولیت یې زما په غاړه و. د تحریک سره د عامو خلکو مالي مرستې کولې، همکارې یې ورسره درلودې. د پرمختګ په دوران کې به یې تل د سیمو د پښو او فاسدو چارواکو سره د قضا هم مجالس کول، دغه منلو په صورت کې به یې اسلحه په زوره ورڅخه تلوله او د تحریک کارونه د یوې عالي شورا له خوا پلان کېدل په شورا کې فیصله د امیر له صلاحیتونو څخه وه د شورا د غړو شمېر لاکلی نه وو، شریعت، لرم ۱۰، ۱۳۷۷، نومبر ۱، ۱۹۹۸) همچنان دېده شود، رامین مشرف، طالبان، ناشر، افغانستان فورم رساله نمبر ۳۵، ۱۹۹۷
- ۲۵- یرنارد لوویس، لسان سیاسی اسلام، ۵۰-۵۱
- ۲۶- محمد حسن کاکر، (۱۹۷۹)، ۱۴۱
- ۲۷- القیاس در مجله الهیه افغانستان، اکتوبر ۱۹۹۸، ۲
- ۲۸- نامه بی تاریخ و بی امضای امارت اسلامی که افغانستان که بتاريخ ۱۵ ماه اکتوبر ۱۹۹۸ بموسسه ملل متحد تسلیم شده است. از محترم داکتر سید خلیل الله ها شعیان متشکرم که یک نسخه این نامه را بمن فرستاده اند.
- ۲۹- قرآن مجید، به ترجمه انگلیسی ن-ج - داود، ناشر پنګون، ۱۹۹۳، ۶۴
- ۳۰- نور الدرای، حضرت محمد، شخصیت ودین او ترجمه و مترجم از جرمنی بالکلیسی، نیوفل منزل، هاریر لورچ بوکس، نیویارک، ۱۹۶۰، ۷۸
- ۳۱- قرآن مجید، ۲۹۹
- ۳۲- طوریکه در شروع این نوشته گفتم نمیخواهم به تمام تهمت های تبلیغی غوربانی درباره پشتون ها و طالبان جواب دهم. درینجا صرف میخواهم اول درباره یک حکم او سپس درباره اینکه او چرا باین تهمت ها پرداخته است سطرهای چند ولف نمایم. موصوف تحت عنوان جنگ طالبان و طالبان جنگ در افغانستان (امید شماره ۱۹۵) در نوشته ی بمثل یک مقام باصلاحیت قاطعانه حکم نموده است که ((پشتون بودن و طالب بودن و افغان بودن یک دروغ سه مجهوله است)) این حکم این ارسطوی زمان عجیب و غریب است. اگر مرادش این باشد که پشتون افغان نیست، و یا پشتون طالب نمی شود، و یا طالب نمیشد، و هر یکی که گوری های عمده و متناقض همدیگر اند این حکم در مقابل واقعیت قرار میگیرد و واقعیت این است که پشتون بودن، طالب بودن (طالبان موجود افغانستان) و افغان بودن برای اشخاصیکه چشم های بینا دارند، و از عقل سلیم برخوردار میباشند حقایق بدیهی میباشد. دیگر اینکه این حکم موصوف متناقض آن حکم های خود او میشود که من در این

اوراقی آن را نادرست ثابت نموده ام. پیش دیدیم که طالبان بفکر او «سپاهیان اجیر» و پشتون ها «جنرالان مادر زاد» و امثال آن بودند، یعنی آنها بفکر موصوف مجهول نبودند، بلکه معلوم بودند ولی اکنون آن را «دروغ سه مجهوله» میدانند، علاوه بر آن این حکم او در ذات خود تناقض دارد، یعنی در صورتیکه مفاهیم طالبان، پشتون و افغان بفکر او مجهول باشد، او از روی کدام منطق حکم میکند که آنها «دروغ» یعنی یک مفهوم معلوم میباشد. همچنان در صورتیکه مفهوم افغان نزد او مجهول باشد این ارسطوی زمان ما چرا به هویت مجهول معتقد شده خود را افغان میگوید. شاید او دیگر افغان نباشد. و یا خود را افغان نداند. حقیقت هر چه باشد مولفیکه موضوع افغان، پشتون، و طالب در میان شود امواج تعصب بر او غلبه میکند بحدی که فکر و عقل او را زیر میگیرد. حقیقت این موضوع را که او چرا چنین میکند و یا چرا چنین میشود، شاید خودش بداند و یا شاید نداند. لایجا که من از نوشته های موصوف و تا حدی از معرفت خود با او استنباط کرده میتوانم گفته میتوانم که موصوف بعد از آنکه طالبان هرات را بدست آوردند بر ضد آنها و بر ضد پشتون ها این چنین نوشته ها نموده است، پیش از آن هم شاید به سببی که مارکسست بود و یا پرچمی ها همدردی نشان میداد با پشتون ها و بخصوص خلقی ها مخالفت نشان میداد مگر نه بصورت فعال و کنترده. محترم غفور و صیل وردگ باین فکر است که شاید نوشته های تحریرکی بعضی ایرانیهای تنگ نظر در باره پشتون ها در او تاثیر کرده باشد. ممکن چنین باشد. این یک حقیقت است که بعضی ایرانی های تنگ نظر و متعصب افراطی درباره افغانها و افغانستان نوشته های خلاف حقیقت و حتی سخف مینمایند. بدتر آنکه مقامات رسمی این چنین اشخاص را تشویق کرده حتی بعضی افغان های استفاده جورا در این امر نامتقین با آنها همراه نمودن است. در ایران مرکزی بنام موسسه مطالعات سیاسی و بین المللی به وجود آورده شده که حیثیت لائیک تفکر را برای آن کشور دارد و بعد ها داکتر، دیپلمات و دانشمند در آن سامورند درباره کشور های همسایه بخصوص افغانستان و پاکستان بمطالعات بپردازند. اگر این ذوات درنمورد نوشته های افغانی، لقب و علمی بنمایند خدمت بزرگی را بمرجه اول بهموطنان خود انجام داده خواهد بود. زیرا که هموطنان شان از نوشته های شان مردمان همسایه خود را بطوریکه هستند خواهند شناخت که این شناخت سر انجام در ایجاد معرفت وطن تفاهم کمک خواهد کرد اما متاسفانه از نوشته های بعضی ایرانیهای متعصب در باره افغانستان معلوم میگردد که وضع برعکس آن است. در پهنورد مثال های زیادی موجود است و من علی العجله دومتال الی راسی آوردم:

مثال اول: الری بنام نژاد نامه افغان منسوب به «بملا فیض محمد کاتب هزاره» بمقدمه، تعشیه، وعلیقه حاج کاظم یزدانی و با اهتمام عزیز الله رحیمی است که در قطع خورد در ۱۵۶ صفحه از طرف موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان در ۱۳۲۲ / ۱۹۹۲ در قم از طبع برآمده است. در این اثر درباره تعداد پشتون ها از زبان فیض محمد مذکور است که (افغان مقیم افغانستان که طبل انا نیت بنام افغانیت و دولت مستقل افغانستان نواخته و خود را مشهود انظار و مشهور افغانی و الطار ساخته افزون از) «سه صد هزار خانه» قراریکه رقم شده اند، در این مملکت تمکن و قرار ندارد (ص ۱۳۵) از طرف دیگر در عین الانفوس تاجک ها ۱، ۸۷۵، ۰۰۰ و از هزاره ها ۲، ۲۵۰، ۰۰۰ (دوملیون و دو صد و پنجاه هزار) خواننده شده است، (ص ۱۳۹، ۱۴۰) اگر هر خانوار پشتون را طور متوسط ۵ نفر تخمین کنیم نفوس مجموعی

پشتون ها در کشوریکه نفوس مجموعی آن بیش از ۶ ملیون خوانده شده، یکم ملیون خواهد بود که این رقم ربع تمام نفوس میگردد، در جمله ۶ ملیون نفوس برای پشتون ها این رقم بعدی کم و برخلاف برای تاجک ها و هزاره ها تا حدی زیاد است که هر کسی که در باره افغان ها و افغانستان چیزی میداند و به واقفیت احترام قایل میگردد آن را بلا درنگ رد خواهد کرد، بخصوص مرحوم ملا فیض محمد کاتب که مورخ و عالم ((ومحرر سه جلد سراج التواریخ است و در جلد اول آن آورده است که این کشور) باعتبار کثرت و انبوه مردم افغان... افغانستان نامزد گردیده است)) ص ۳

مثال دوم: کتابی بنام افغان، جای، فرهنگ، نژاد (گزارش سلطنت کابل) از مونس ستورات الفتن به ترجمه محمد اصف فکرت است که موسسه چاپ و انتشارات استان قدس اخوی در ۱۳۷۶ / ۱۹۹۷ در مشهد طبع و نشر نموده است. این همان اثر معروف و کلاسیک مونس ستورات الفتن انگلیس است که نام واقعی آن این است:

شرح و بیان سلطنت کابل و توابع آن در فارس، تاریخی و هند مشتمل بر نظری درباره ملت افغان و تاریخ درانی. ببیند ۱ در مثال اول پشتونها از قول مورخ نامدار افغان که در ۱۹۳۱ وفات نموده است عمدتاً بقلط ربع تمام نفوس قلمداد میشود تا آنها باینوسیله کم و بی اهمیت معلوم شوند و در مثال دوم عنوان اصلی یک کتاب کلاسیک و مهم که از آن ساعده افغانها در کشور های مجاور معلوم میگردد تحریف و مسخ میگردد. خود متن شاید بعدی تحریف شده باشد که این اثر کلاسیک را که در اصل دو قرن پیش انهم بصورت موجز و مشکل آماده شده بی اعتبار نموده باشد در هر حال، از نوشته های سخیف در گذشته و همچنین از این دو مثال چنان معلوم میشود که در ایران حرکتی در جریان انداخته شده که مقصد آن مسخ و تحریف تاریخ و کولتور افغان ها و نشر معلومات نادرست درباره شان میباشد. اما این قسم نوشته ها در درجه اول بخود ایرانیها مضرت تمام میشود چونکه آنها درباره افغان ها انتباه غلط میکنند. جدی تر این است که ممکن زمامداران ایران زیر تأثیر این نوع آثار بروند و در باره افغانستان سیاست غیر واقعینانه در پیش گیرند مثلیکه حکومت موجود ایران درباره افغانستان سیاست غلط تعقیب نمود و ناکام شد و در نتیجه روابط بین افغانستان و ایران تیره و منطقه متشنج شد. در بحال برای افغان ها و در واقع بهر کسی که نشرات و آثار این نوع ایرانیها درباره افغان ها و افغانستان را میخواند باید نوشته های شان را بادیده شک و تردید و انتقاد بنگردد.

احتمال دارد طوریکه بناغلی و صیل وردگ میگویند همین قسم نوشته های تحریکی بالای بناغلی عبدالله سمندر غوریانی مؤثر شده باشد که تا حال هر چه نوشته برضد پشتون ها و طالب ها نوشته است، مگر احتمال دارد حسن انتقام محرک اصلی بناغلی غوریانی در این قسم نوشته ها بوده باشد. در قرن گذشته اول سردار محمد ایوب خان، فاتح میوند، و سپس امیر عبدالرحمن خان سران قوم جمشیدی را که بناغلی غوریانی بآن منسوب میباشد به سبب اظهار تمایل تسلیمی بانگلیس ها و روس ها متکوب کرده اند و اکنون طالبان پشتون هرات را از دست حکمران جمعیت که بناغلی غوریانی هوا خواہ آن میباشد خارج نموده اند. بتارکید نظر خود از یک تعداد منابع موثق مثال ها می آوردم.

در سراج التواریخ (جلد ۲، ص ۷۵) مذکور است که در جریان جنگ دوم افغان - انگلیس ((خان اشغای جمشیدی و جهان داد خان لېچاق که ایشان را امیر شیر علی خان از راه اعزاز در

کابل طلبیده با احترام نگاهداشته بود پس از رفتن امیر محمد یعقوب خان در هند هر دو تن با مراکز انگلیستان از کابل برای نفاق انگیزان و بدست آوردن هرات در غوروات رفته باسر دار انبیاه خان تایمینی و سردار عبدالله خان تیموری متفق شده ابواب مکاتبه را با مردم شهر و اطراف هرات باز کردند و سردار محمد ایوب خان آگاه گشته لشکر بدفع آن گماشته چنانچه خان الا وجهان داد خان و بهبود خان، نبیره یار محمد خان مرحوم را گرفتار ساخته با قاضی هرات که برای آنها مکتوب فرستاده بود هر چارتن را به ضرب سر نیزه ننگ هلاک فرمودند. این واقعه در کتاب من به عین شکل آمده است و چون علاوه بر آن در چند اثر دیگر هم مذکور است در لقه بودن آن سوالی پیدا نمیشود. این واقعه در صفحه ۷۱ کتاب من بنام افغانستان، مطالعه ی در انکشافات سیاسی داخلی ۱۸۸۰-۱۸۹۶ که در ۱۹۲۱ در لاهور چاپ شده است ذکر شده است. اشخاص یاد شده بغاوت را در نوامبر ۱۸۸۰ یعنی چار ماه بعد از جنگ میوند براه انداخته بودند قبل از بغاوت خان اغا جمشیدی که نام اصلی او مهدی علیخان بود باسر چارلز مک گریگر، لوی در سیتیز قوای اشغالی انگلیس در کابل که بالشکری بقوماندانی جنرال فریدرک رابرتس برای مقابله با سردار محمد ایوب خان فاتح میوند، عازم قندهار بود در عرض راه نزدیک حیدر خیل کنار رود شنیز بتاريخ ۱۲ ماه اگست ۱۸۸۰ ملاقات نمود. موصوف مک گریگر را به هرات دعوت نمود به الفاظ خود مک گریگر ((در اینجا من با خان اغا، قوی ترین سر کرده هرات که خان قوم جمشیدی میباشد ملاقات نموده صحبت مفصلی کردم. او بسیار مشتاق بود که مابهرات رویم میگفت که آن [هرات] از شما است.)) «چارلز مک گریگر، جنگ در افغانستان، ۸۰-۱۸۷۹، نشر کرده پوهنتون واین، ۱۹۸۵-۲۲۸» سردار عبدالقادر الهندی، پسر سردار محمد ایوب خان، در کتابی بنام شاهزادگان و شاهزاده ملنگ، بعد از شرح این واقعه میگوید که خان اغا بعد از محاکمه نظامی که خاین اعلام شد، اعدام گردید.)) (نشر کرده لاین پرس، لاهور، ۱۹۴۸، ۱۹۸،) بقول یک مولف معاصر سردار محمد ایوب خان، خان اغا را ((با دوست بودن بادشمنان اسلام [انگلیس] و فعالیت نمودن برای برپایی اسلام متهم نمود و وقتی انکار نمود مکاتب را نشان داد که مهر شخص او را داشت و او در آن اقوام را به بغاوت دعوت نموده بود.)) (جی. ایل. بی، تفوق قدیمی، بخارا، افغانستان، و جنگ در باره بلغ ۱۷۲۱-۱۹۰۱، نشر کرده جی. بی، بریل، لیسن، نیویارک ۱۹۹۶-۱۷۹) اعدام خان اغا برای سردار محمد ایوب خان که یک انسان با رحیم و در عین حال داماد او بود یک معضله بود. اما او مثل کاکای خود وزیر محمد اکبر خان غازی مصالح وطن و اسلام را بالاتر از علایق دیگر میدانست. غازی محمد اکبر خان قبل از نابود نمودن سر ولیم مکنان، وزیر خود مختار انگلیس در کابل، در برابر این هوشدار محمد شاه خان بابکر خیل که با قتل او ممکن پدرش، امیر دوست محمد خان با صد نفری که با او در هند وستان است هم کشته شود گفته بود که ((کشته شدن صد نفر و ملامت مردم بر این عمل اولی و انصاف است از پایمال شدن اسلام و خلاف احکام حضرت الانام.)) (عقلی میرزا، تاریخ وقایع و سوانح افغانستان، موسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۶/۱۹۸۶، ۱۰۰) متعاقب اعدام خان اغا جمشیدی بقول الهندی، ((خان ها، خلیفه ها، خوجه ها، ملاها، صوفی ها و ریشفیدان قوم جمشیدی به، سردار محمد ایوب خان بیعت کردند.)) با انهم آنها که قوم شان در اواسط قرن نوزدهم از مامن خود پنجه در اثر فشار ترکمن های ارساری

در این مورد نتایج و حکم های عمده بدست آورده است. با آنهم بهتر میبود سابقه ترکیب قومی نسبت بانچه است زیاده تر میبود. در این مورد دو اثر من که در ۱۹۷۱ - ۱۹۷۹ نشر شده است و عمدتاً بر اساس منابع ارزشمندی و اسناد منتشره و غیر منتشره متکی میباشد معلومات نسبتاً ثقه داده میتواند.

بخش عمده قسمت دوم کتاب تحت بحث که شامل سروری ها بشکل جدول ها به سطح حوزه ها، ولایات و ولسوالی ها بوده کشفیات، نتایج و پیشنهادات و همچنین ضمایم و میبود سروری را در بردارد و بصورت موجز در شکل حکم ها افاده شده است. این بخش در واقع بخش اصلی کتاب را تشکیل میدهد. در این بخش نه تنها فیصدی قوم ها بلکه فیصدی نفوس شهری، اطراف و همچنین فیصدی نفوس بلحاظ جنس تثبیت شده است.

تا اینجا که بمن معلوم است نفوس کشور از ۱۸۹۳ تا اینطرف بقرار ذیل ثبت شده است:

سال	مجموع نفوس	منبع
۱۸۹۵	۴.۵۰۰.۰۰۰	محمد حسن کاکر (۱۹۷۹ ص ۱۸۱-۱۸۵)
۱۹۰۶	۶.۱۰۰.۰۰۰	محمد حسن کاکر (۱۹۷۹ ص ۱۸۱-۱۸۵)
۱۹۳۰	۱۲.۰۰۰.۰۰۰	تخمین راسنی (در آثار سلطنت محمد نادر شاه در ۱۹۳۰)
۱۹۶۲	۱۵.۲۷۱.۰۰۰	غبار، ص ۱۱
۱۹۷۱	۱۷.۰۰۰.۰۰۰	مجموعه احصای وزارت پلان افغانستان، ص ۱
۱۹۷۶ (ب)	۱۴.۰۰۰.۰۰۰	لویی دوپری، ص ۶۴
۱۹۷۹	۱۵.۵۰۰.۰۰۰	حکومت دیموکراتیک خلق
۱۹۹۰	۱۷.۹۱۸.۴۵۲	بر اساس منابع دیگر، د افغانستان قومی جوړښت، ۷۹
۱۹۹۶	۲۲.۶۶۲.۱۳۶	

اعداد فوق به استثنا احصائیه نمونه وی ۱۹۷۹ تخمینات میباشد و منابع دیگر بشمول سالنامه ها با ملاحظه ان فیصدی های قومی را داده اند و واک فوندریشن فیصدی تمام منابع را که در کتاب خود ذکر نموده غیر قابل اعتبار میدانند و استدلال میکنند که این فیصدی ها بر اساس کدام میتودولوژی در ساحه و منطقه تثبیت نشده و اضافه میکنند که اگر در افغانستان بعضی اوقات تخمینات داده شده و حتی احصائیه های نمونه ای گرفته شده مقصد اصلی معلوم کردن نفوس طور

سخن های تازه پیرامون نفوس کشور

محمد حسن کاکړ

د افغانستان قومي جوړښت (ساختمان قومي افغانستان) نام کتابی است که بهولفي واک فونديشن د افغانستان لپاره از طرف د ساپي د پښو غږنو او پراختيا مرکز در بیشتر از ۲۰۰ صفحه در پشاور در ۱۹۹۸ نشر شده است. این کتاب نتیجه ۶ سال (۱۹۹۱ - ۱۹۹۶) سروی و تتبع از طرف یک تیم افغان ها بر کردگی محترم انجنیر محمد انعام واک بمصرف واک فونديشن، موسسات خيريه، و بعضی رجان افغانی میباشد. سروی برای آن در تمام کشور در مراکزی از قبیل مکتب، مسجد، حجره ده و دهکده هم باخانه پری فورمه ها و هم از طریق مصاحبه های شفاهی با بزرگان و معلومات داران صورت گرفته است. در خارج از کشور در پشاور، کوئته، دوشنبه، تاشکند، المان، مسکو، مشهد و تهران هم باافغان های خیر و کارداران سابق حکومت افغان مصاحبه ها بعمل آمده است. باین ترتیب این تیم افغان ها که پشتو و دری و کوتور هموطنان خودرا میدانند هم از مردمان خیر و هم از طریق سروی کتبی و شفاهی در مورد قوم های خورد و بزرگ کشور معلومات بدست آورده است. این طریقه در کشوریکه نفوس کامل آن از طریق سرشماری ناحال حساب نشده و درباره فیصدی قومی آن به حد سیات و تخمینات توسل میشود یک طریقه جدید و ابتکاری بوده سروی کنندگان را قادر بر آن نموده است که درباره ترکیب نفوس قومی به نتایج و حکم های کلی برسند. هیچ متبع دیگر داخلی و یا خارجی به این راه که مشکلات فراوان باخودهمرا دارد و علاقمندی قوی میخواهد طی طریق نکرده است.

باین ترتیب کتاب د افغانستان قومي جوړښت عمداً بر اساس سروی خود فونديشن تدوین شده سایر منابع آن مخدود و بعضی از آنها در بعضی مواد از اعتبار بر خود را نمیشاند. در این جمله کتاب لویی دویری بنام افغانستان می آید که در سال ۱۹۸۰ نشر شده است. این کتاب منبع عمده آن را تشکیل میدهد بحدیکه تنها در فصل کوچی ها از جمله ۲۳ رفرنسی ۱۶ بار بیان مراجعه شده است. دویری از قول کلاوس

د یرغلګرو ماتوونکی غازی محمد ایوب خان

فردیناند که واک فوندیشن از او نقل قول نموده گفته است که با انتقال هزارها کوچی به شمال افغانستان در دوره سلطنت امیر عبدالرحمن خان توازن محیطی بین مردمان دهنشین و کوچی برهم خورد. (۱۶-۱۵ ص) این موضوع حقیقت ندارد. امیر عبدالرحمن خان هر قدر کوشید کوچی ها را برفتن به شمال تشویق کند موفق نباشد. البته وی در سمت انتقال مردمان دیگر بدانسو موفق شد و اوست که این چنین حرکت را بطور منظم و براساس پالیسی مدلی بعد از سرکوب نمودن بغاوت سردار محمد اسحق خان والی مزار، در سپتمبر ۱۸۸۸ برای اولین بار در تاریخ افغانستان براه انداخت و من این موضوع را در اثر خود بنام حکومت و جامعه افغانستان در دوره سلطنت امیر عبدالرحمن خان به تفصیل آورده ام. در هر حال بهتر میباشد در کتاب د افغانستان قومی جوړښت عین مآخذ ها نه بشکل پوره تکرار میشد و نه در دولسان ذکر میگردد. معمول این است که یک مآخذ برای بار اول پوره ذکر میگردد و در صورت تکرار فقط نام مولف، نام کوناه اثر، و عدد صفحه داده میشود و در اخیر کتاب تمام منابع بشکل پوره در لست جداگانه ثبت میشود. همچنان بهتر میباشد کتاب د افغانستان قومی جوړښت بنام واک فوندیشن نسی، بلکه بنام کسانی میباشد که آن را در واقعیت امر تدوین نموده اند و در این راه ابتکارها، عرق ریزی ها و فعالیت ها نموده اند. خود فوندیشن که افغان ها آن را بوجود آورده در دوران انداخته اند، این کارها را کرده نمیتواند.

این کتاب که در شش بخش تقسیم شده در واقع شامل دو بخش میباشد: بخش تخمینات سابق یا تاریخی در باره ترکیب نفوس قومی و بخش سروری و نتایج حاصله فوندیشن. هر دو بخش نفوس مسکون و نفوس کوچی را احتوا میکنند. بخش تاریخی آن ناچیز است. علت آن شاید کمبود منابع باشد. در این مورد منبع بسیار پادشده اثر متذکره لویی دوپری است. اما این اثر در این مورد معلومات دقیق داده نمیتواند به سببی که مولف آن بانک از ۱۹۲۹ بعد مدت زیاد عمر خود را در افغانستان سپری نموده بزبان های آن را نمیدانست و اثر موصوف با آنکه یکی از ابار جامع درباره افغانستان میباشد صرف بر منابع منتشره دست دوم و مشاهدات خودش استوار میباشد. این حال فهم تناسب نفوس قومی را در سابق با نفوس قومی موجود مشکل مینماید. البته هدف واقعی فوندیشن معلوم نمودن ترکیب قومی موجود بوده و

(Arsari) و ساروق (Sarik) اخراج شده در کشک مسکن اختیار کرده بودند بعد از اشغال پنجاه از طرف روس ها در ۱۸۸۵ تمایل تسلیم شدن به روس ها را نشان دادند و همبکه امیر عبدالرحمن خان از این تمایل شان خبر شد امر انتقال آنها را بد اخل جلگای هرات داد. جمشیدی ها امروز عمدتاً در بادغیس و بدخشان های کوچکتر در ولایت هرات غوریان ، شمال ، غربی بادغیس و جنوب فراه امرار حیات مینمایند.

مجموعی بودند نه معلوم کردن فیصدی اقوام. مهمتر اینکه واک فونددیشن استدلال مینماید که این منابع عنصر زبان را با عنصر نسب یکی دانسته است. تنها در ۱۹۷۹ پهلوی سر شماری نمونه ای که در افغانستان برای بار اول صورت گرفته، فیصدی اقوام شامل آن بود. ولی معلوم میشود که این فیصدی در دسترس واک فونددیشن قرار نداشت. در دوره اشغال در این زمینه کوشش ها بعمل آمد ولی چون سلطان علی کشتمند، صدر اعظم وقت، در آن چند مرتبه دست غرض زده و علاوه بر آن چون زیاد ترین بخش نفوس از کنترل رژیم خارج بود کوشش های آن از اعتبار ساقط است. واک فونددیشن بنا در نظر داشت این نقیصه و هم شاید بملاحظه نوشته های واهی که بعضی کسان در دوره ثبوت درباره فیصدی اقوام نموده اند (و محترم محمد حسن سهاک در نوشته خود در همین مجموعه آنها را بررسی نموده است) معلوم کردن فیصدی اقوام را موضوع اساسی سروری خود قرار داده. آن را هم بملاحظه نسب و هم بملاحظه زبان مطالعه نموده و از روی آن باین نتیجه رسیده است که بر اساس زبان فیصدی پشتون پنجاه و پنج (۵۵) از ساجک سی و سه (۳۳) از ازبک پنج عشریه هشت (۵،۸) و از ترکمن یک عشریه چهار (۱،۴) میباشد.

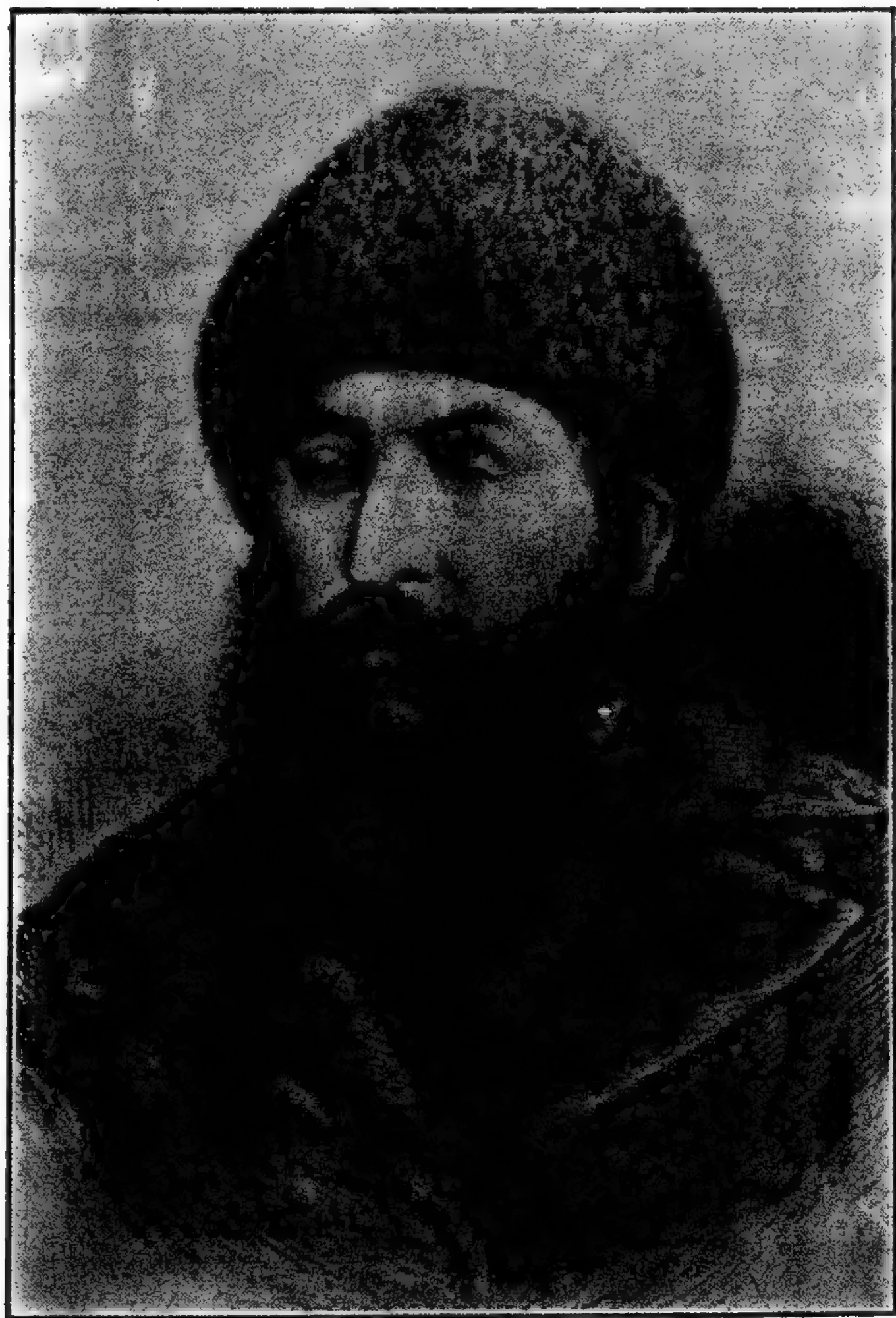
فیصدی پشتون ها در این سروری عین فیصدی وارلین گریگورین صاحب کتاب ظهور افغانستان معاصر است که موصوف در دهه ۱۹۶۰ در افغانستان از روی منابع منتشره رسمی و غیر رسمی تتبع مینمود و دری میدانست و آنرا تثبیت نموده بود. گریگورین اولین مولف و بنا شاید از جمله اولین مولفان باشد که این فیصدی را برای بار اول تثبیت نموده است. اکنون محترم محمد حسن سهاک هم در نوشته یادشده خود ضمن بررسی نوشته ها و منابع دیگران و بادر نظر داشت اسکان پشتون ها در کشور فیصدی پشتون ها را بین ۵۰ و ۵۵ تالید نموده است. فیصدی ۵۵ پشتون ها به سببی هم به واقعیت نزدیک معلوم میشود که فیصدی نسبی شان بالاتر از آن تثبیت شده است باین ترتیب که بقرار سروری واک فونددیشن فیصدی پشتون ها بر اساس نسب شصت و دو عشریه هفتاد و سه (۶۲،۷۳) از ساجک ها دوازده عشریه سببی و هشت (۱۲،۳۸) از هزاره ها

نه (۹) از ازبک شش عشریه ده (۶،۱۰) از ترکمن ها دو عشریه شصت و نه (۲،۶۹) از ایماق ها دوه عشریه شصت و هشت (۲،۶۸) از سایر اقوام چهار

در این دو فیصدی تفاوت فیصدی زبان و نسب برای پشتون ها و تاجک ها جلب توجه مینماید. این تفاوت برای پشتون ها هفت عشریه هفتاد و سه (۷,۷۳) و برای تاجک ده عشریه شصت و دو (۱۰,۶۲) میباشد. به الفاظ دیگر پشتون ها بر اساس زبان تقریباً هشت در صد کمتر از فیصدی نسب و معکوساً فیصدی تاجک در حدود ۱۱ در صد بالا میباشد. این تفاوت قابل فهم است به سببی که نسب یک حالت بیولوژیکی یعنی ثابت یا نسبتاً ثابت و زبان یک حالت اکتسابی یعنی یک پدیده تفسیر پذیر میباشد. اگر این روند به همین نحو دوام میکند پشتونها بتدریج کمتر شده، معکوساً تاجک ها زیادتر شده میروند. و با چنان معلوم خواهند شد. در اینصورت تأثیرات آن در اجتماع و سیاست زیاد خواهد بود. به سبب همین اهمیت در اینجا درباره آن باختصار بحث میشود. جان موضوع در دری زبان شدن پشتون ها است که فیصدی تاجک ها را از ۱۲ بالا برده است.

در افغانستان عملیه دری زبان شدن که تاجک شدن خوانده شده میتواند بیش تر در قسمت غرب کشور بخصوص در هرات و عملیه پشتون شدن در شرق و جنوب کشور از قرن ها بساينطرف در جریان بوده است. عملیه تاجک شدن بعد از حملات مغولها در آغاز قرن سیزدهم که با آن تاجک ها بصورت بیسابقه و به پیمانه وسیع منهدم شدند در قرن پانزدهم در دوره ان ال تیمور بارز شد. مونت استوارت الفنسطن شاید نخستین مولف باشد که در آغاز قرن نوزدهم به این موضوع ملتفت شده و در کتاب خود بنام شرح و بیان سلطنت کابل آورده است که پشتونهای حوزه غرب دری زبان شده و پشتونهای حوزه پشاور اردو زبان شده میروند. اکنون واک فوندیشن دریافته است که «در هرات فارسی ژبی خلک اکثره پشنامه اویو خه یی ایماق او تاجک دی.» (ص ۲۲) و این به سببی که در هرات سدوزی ها، نورزایی ها، اخکزایی ها و همچنان غلزایی ها قوم بست زبان پشتو را از دست داده، دری زبان شده اند. تایمینی های غور هم که در نسب پشتون کاکر اند دری زبان شده اند. در کاپیسا، پروان، تخار، و بدخشان هم لرین ها، لوخی ها، ساپی ها، وردگ ها، و درنیا دری زبان شده اند. واک فوندیشن در مناطق دیگر هم این نوع مثال ها را بوفرت ذکر میکند. بیوروکراسی این عملیه را هنوز هم تقویه نموده است.

لومری سمون راوستونکی امیر شیرعلی خان

پروسه دری زبان شدن از طریق دربار از زمان انتقال پای تخت از قندهار بکابل در ۱۷۷۶ در عهد تیمورشاه درانی قوی تر شد. باانهم این پروسه به سبب محدود بودن بیوروکراسی و اینکه گویندگان اصلی فارسی بحیث دهقانان در صحنه سیاست و قدرت تبارز نکرده بودند تا دوره دوم سلطنت امیر شیر علی خان چندان قوی نبود. در این دوره زبان پشتو برای اولین بار در دستگاه های دولتی سر بلند نمود. در دوره دوم سلطنت امیر شیر علی خان به سبب اصلاحات که در دولت آورده شد، و دولت برای اولین بار صاحب یک اردوی منظم عمدتاً متشکل از پشتونها شد و چون پشتونها در انوقت یعنی قبل از تحدید خط دیورند اکثریت غالب نفوس کشور را تشکیل میدادند پشتو ((زبان ملی)) اعلام شد و فارسی ((پرهای عاریتی)) خوانده شد. امیر موصوف در نظر داشت پشتویگانه زبان رسمی و ملی کشور باشد، اما این پروگرام موصوف باتمام اصلاحات اولیه، سبب تجاوز دوم انگلیس ها متوقف شد. سردار عبدالقادر افندی، شاهزادگان و شاهزاده ملنگ، لاین پریس، لاهور سال طبع نامعلوم، ص ۱۳۵. سردار افندی پسر سردار محمدایوب خان فالح میوند، بود. با توسعه بیوروکراسی در دوره سلطنت امیر عبدالرحمن خان که دری درعمل زبان آن قرار گرفت پروسه دری شدن باز قوت گرفت. بعد از آن بآنکه در دوره شاه امان الله و سپس در دوره صدارت سردار محمد هاشم خان برای تعمیم و انکشاف پشتو اقدامات چندی بعمل آمد پروسه دری زبان شدن نظر بدلائل آتی بصورت خاص عمومی شد. یکی اینکه دولت پهلوی وظایف اداری و امنیتی وظایف در حال ازدیاد انکشافی را بعهده گرفت و در تمام کشور با مردم سروکار پیدا کرد. پرسونل روبه ازدیاد آن دری زبان شدند و مردم که با دولت سروکار پیدا میکردند مجبور بودند عمدتاً با همین زبان با مامورین آن مفاهمه نمایند. دیگر اینکه مامورین دولت هم عمداً و هم به سبب سهولت کار و هم به سببی که دری زبان تاجک ها شمرده میشد افراد منسوب به اقلیت ها و بی قوم ها و بی قوم شده ها بخصوص آنانی که بنام ((کابلی)) یعنی اشخاص خوانده میشوند که مساهیت التیکسی خود را از دست داده بودند و به دری تکلم مینمودند معمولاً بنام تاجک ثبت مینمودند. این نوع اشخاص در تمام شهرها بخصوص کابل زیاد بودند. در کابل در جمله اقلیت ها بی قوم ها و بیقوم شده ها کشمیری ها و پراچه ها تبارزداشتند. واک فوندیشن علاوه بر آن میگوید که ((... دیسر

ترکمن، ازبک و هزاره هم تاجک ثبت شوی دی.)) (ص ۲۸) دیگر اینکه بادی زبان شدن خاندان حکمران پروسه دری زبان شدن هم بر سنج پیدا کرد و هم وسیله کسب جاه و مقام و پول شد. زبان خاندان حکمران از زمان احمد شاه درانی تا شروع قرن بیستم پشتو بود. با آغاز این قرن دری عوض پشتو بتدریج زبان دربار شد. بیره سرور پابنده خان محمد زایی پشتون مقیم کابل که خاندان های پخمی، ضیایی، سراج اعتمادی و طرزی خیل های نامی شان میباشد تقریباً تماماً دری زبان شده به پشتو تکلم کرده نمیتوانند. در جمله اینها سهم خاندان حکمران در پشت پا قرار دادن پشتو و اعتبار دادن به دری در ساحت عمل زیادتر بود. البته تمام اینها بمثل قزلباش ها و هزاره ها فقط دری زبان شده در جمله تاجک ها بشمار نمیروند ولی پروسه دری زبان شدن را تقویه و بر عکس پشتو شدن را ضعیف نموده اند. طوریکه بقبول واک فوندریشن ((په لول افغانستان کې په سلو کې ۲۱ ډیر تاجک قومی ګروپونو خلک له کولتوري پلوه فارسي ژبي شوي دي)) (ص ۴۱) همین فیصدی زبانی است که فیصدی تاجک ها را با لحاظ نسب از ۱۲ تا ۲۳ بالا برده است، و بر عکس از پشتون ها را از ۶۲ به ۵۵ پامان آورده است. این حال درباره سایر اقوام هم کم و بیش صدق میکند در حالیکه خود تاجک ها کدام منطقه مختص بخود ندارند و در این مورد واک فوندریشن میگوید که ((د اصل تاجک ميشته سيمې د پروان، کاپیسا، تخار، او بدخشان ولایتونه دي. په نورو سيمو کې لکه کابل، بغلان، کندوز، بلخ، جوزجان او یونیم بل ولایت کې تاجک حاشیوی او غیرمه ییز نفوس لري)) فوندریشن علاوه میکند که ((... که د پورتنيو خلورو ولایتونو (پروان، کاپیسا، تخار و بدخشان) اوسیدونکی لول هم تاجک وګڼل شي بیا هم ددې ولایتونو نفوس دو میلیون و هشتاد و پنج هزارو هفت صدو چهل و نه (۲۰۷۵۰۷۹۲) د لول افغانستان د نفوسو دولس (۱۲) په سلو کې جوړوي. حال دا چې داسې خو هم نه ده، د کاپیسا د ولایت ۵۲ په سلو کې، د پروان ۶۰ په سلو کې، د تخار ۲۵ په سلو کې او د بدخشان ولایت ۱۲ په سلو کې اوسیدونکي غیر تاجک دي.)) (ص ۲۱) در بدخشان خارج از ۱۷ در صد مذکره گویندگان زبان های موسوم به کلچه یا پامیری از قبیل منجی، شغنی، روشانی، سنگلیچی در اصل یکدمسته علیحده و غیر تاجک اند و زبان های شان نسبت به دری به پشتو نزدیکتر است. واک فوندریشن از روی این واقعیات چنینج گمان میگوید که ((هغه احصایي چې تاجک په سلو کې

۲۵ او ۲۶ بهی بی باید د فیصدی ددی اعدادو لپاره د لاجکو د اوسیدلو
 خایونه ونیږي. (ص ۲۴). این چیلنج واک فونډیشن متوجه لویښي
 دویږی است، اما او هم بآنکه عدد ۲۵ را برای لاجک ها قابل شده است
 ، نتوانسته است چارت النیکی را که در کتاب خود رسم نموده است بآن
 عدد منطبق نماید. در این چارت لاجک هایه تناسب عدد ۲۵ در صد
 محلات کمتراسکان دارند.

من از مدت ها قبل بر این از مطالعات خود درباره تاریخ
 افغانستان معاصر باین نتیجه رسیده بودم که پشتونها بلحاظ نسب بیش تر
 از پشتونها بلحاظ زبان اند. اکنون واک فونډیشن این تفاوت را در
 فیصدی الیاده نموده است. این تفاوت و در اصل روند غیر پشتون شدن
 خطری را خاطر نشان مینماید که متوجه پشتو نها میباشد و واک فونډیشن
 آن را با این عبارات صحیحاً الیاده نموده است.

((د افغانستان امپراتوری او دولت جورونکی پښتون قوم په کولتوری لحاظ په
 تاریخ کې یو دیرزبات مخ کېدونکی او ور کېدونکی قوم دی.)) (ص ۸۲).

لیکونکي

محترم پروفیسر ډاکټرانوارالحق احدي

په کال ۱۹۵۱ کې سروبی ته نژدې په جگنلک کې زیږېدلی ، او لومړنۍ زده کړه یې په هندو سیمو کې کړې ، په کومو کې چې پلار یې ارواښاد عبدالحق قضا کوله: کابل ، قره باغ ، او نګاو بکلوریا یې په کابل کې له حبیبې لیسې نه تر لاسه کړه. وروسته د لوړې زده کړې دپاره لبنان ته واستول شو چې هلته یې د بیروت په امریکا یې پوهنتون کې په سیاسي علومو او اقتصاد کې په ۱۹۷۳ کې د لیسانس شهادتنامه تر لاسه کړه. په ۱۹۷۷ کې یې له همدغه پوهنتون نه چې کورس یې بین المللي روابط او مقایسوي سیاست و ، د ماسټرۍ شهادتنامه حاصله کړه. بیا یې په امریکې کې په ناورټ وېسټرن پوهنتون کې په ۱۹۸۳ کې په بین المللي اقتصاد او لایسنس کې MBA شهادتنامه (د بزنس ادمینسټریشن ماسټر) او په ۱۹۸۲ کې د همدغه پوهنتون د سیاسي علومو له څانګې نه د مقایسوي سیاست بین المللي روابط ، او سیاسي اقتصاد په کورس وپلوسره او د پریماني سیاست په تیس لیکلو سره د ډاکټرۍ شهادتنامه وګټله. ډاکټر احدي پس له هغه چې په امریکا کې یې د کارتن په کالج کې استانت پروفیسري او دالونای په کانټل بانک کې ماموریت وکړ د روډایلینډ په سټېټ کې په پراودنس کالج کې د سیاسي علومو په څانګه کې په تدریس پیل وکړ او په ۱۹۹۶ کې یې د پروفیسري علمي درجې ته ارتقا وکړه. دی اوس هلته د منځنۍ ختیځ سیاست ، مقایسوي سیاست بین المللي سیاسي اقتصاد په ساحو کې تدریس کوي. ډاکټر احدي په عین حال کې له ۱۹۹۶ نه وروسته چې د افغان ټولنپال ولسواک ګوند (افغان ملت) مشرغوره شوی ، عملي سیاست هم کوي. ددغه مقصد دپاره په منظم ډول پېښور ته ځي او هلته له خپلو ملګرو سره ګونډی سیاست په مخ بیايي ، او د افغان ملت جریده وباسي .

د منځنۍ ختیځ سیاسي انکشافات ، د دولت او ټولنې اړیکې ، او د افغانستان سیاست د ډاکټر احدي د علاقې خاص موضوعات دی . ده په دغوساحو کې تراوسه په پښتو ، دری او انګریزي کې هم د افغان د هجرت او هم د انګریزي ویونکي نړۍ په اخیارونو ، او اختصاصي مجلو کې بې شمېره لیکنې خپرې کړې دي. داسې یې هم په ډیرو علمي او

سیاسی سیمینارونو او کنفرانسونو کې یې خپلې لیکنې اورولې او ویناوې یې پکې کړې دي. په عین حال کې یې په هنو نویو خپرونو کتابونو باندې لقریظونه لیکلي او چاپ کړي، کومې چې علمي او اختصاصي مجلو له خوا دهمدغه مقصد دپاره وراستول شوي دي. ډاکټر احمدي دافغانستان د سیاسي جاري انکشافاتو په باب په خاص ډول افغاني او خارجي راډیو گانو په تیره د امریکې غږ او بی بی سی ته یو پېژندل شوی، او دمنظمې مراجعې تحلیل گر او مبصر هم دی.

محترم پوهاند ډاکټر حبیب الله تړی

د کابل ولايت د سهاکو په کلي کې پیدا شوی او له خپل ورور عتيق الله نیلزي سره یې ابتدايي زده کړه د شموه کیمو په ښوونځي کې وکړه. متوسطه اولیانوي زده کړه یې د کابل په دارالمعلمین کې وکړه. په ۱۹۵۲ کې د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځي کې شامل او په ۱۹۵۶ کې ترېنه فارغ شو. له فراغت نه وروسته په کابل کې د پښتو ټولنې علمي غړي اود کابل مجلې چلوونکی وټاکل شو. په ۱۹۶۲ کې یې د لوري زده کړې دپاره په امریکې کې د مشیګن په پوهنتون کې په تحصیل پیل وکړ او په ژبپوهنې کې یې د ماسټري شهادتنامه تر لاسه کړه. له فراغ نه وروسته په پښتو ټولنه کې یې خپل علمي وظیفې ته دوام ورکړ. وروسته په کابل پوهنتون کې د ادبیاتو په پوهنځي کې د پښتو په څانګه کې مدرس شو. په کال ۱۹۷۳ کې د دوهم ځل دپاره امریکې ته د لوري زده کړې دپاره لاړ او هلته یې د الونای په پوهنتون کې په ژبپوهنه کې په ۱۹۷۷ کې د ډاکټري شهادتنامه تر لاسه کړه. په کابل پوهنتون کې یې خپل تدریس له سره پیل کړ، او په هماغه کال کې پوهاند شو. پوهاند تړی په افغانستان باندې د شوروي اتحاد تر يرغل نه درې میاشتې وروسته په ۱۹۸۰ کې له خپل شامل سره له افغانستان څخه ووت او په امریکې کې مهاجر شو.

پوهاند تړی په پښتو کې شعرونه ویلي، او د وطن په علمي او اختصاصي مجلو په تیره په کابل او ادب مجلو کې یې څیرنيزې لیکنې په ډیر شمیر خپرې شوې دي. د هجرت په څیرونو په تیره په وفا (وروسته ازاد افغانستان) او مجاهد ولس کې یې هم علمي او هم د روانو پښو په باب ډیرې لیکنې خپرې شوې دي. دده د عمده اثارو په ډله کې درلود علمي اثر د کلینکس گرامر (The Grammar of Clitics) نومېږي، چې په کابل کې د پښتو څیړنو بین المللي مرکز له خوا په انگریزي کې چاپ شوی دی. بل عمده اثر یې د

چاپ دپاره د نیاریدو په حال کې دی چې نوم یې دی 'د پښتو د اجتماعی تاریخ پوړی' دغه اثر په پښتو کې لیکل شوی دی.

محترم محمد حسن سهاک

په کال ۱۹۵۲ کې د لغمان ولایت دده زیارت په کلي کې پیدا شوی دی. لومړنۍ زده کړې یې په کندهار کې چیرته چې محترم پلار یې نظامی منصبدار و په احمد شاهي ښوونځي کې او ثانوي زده کړه د احمد شاه بابا په لوړه لېسه کې سرته رسولې ده. په کال ۱۹۷۲ د کابل پوهنتون د اقتصاد په پوهنځي کې شامل او په ۱۹۷۶ کې لوړنه فارغ شو. له فراغ نه وروسته د پلان د وزارت د مرکزي احصایې په ریاست کې یې ماموریت شروع کړ. په کال ۱۹۷۲ کې د سرشمېرنې په پروجې کې او په ۱۹۷۸ کې د ارزګان د ولایت د مرکزي احصایې په اداره کې د آمر په حیثت موظف شو. بل کال د مرکزي احصایې په ریاست کې د پوښتلیکونو د تدقیق مدیر شو. په همدغه کال کې افغان ملي بانک ته لېنډل شو، او په ۱۹۸۰ کې یې د بانک داري په انستیتوت کې تدریسي کورس بشپړ کړ. له ۱۹۸۲ کال نه وروسته د خپل ماموریت تر څنګه یې د بین المللی اقتصاد کړنډ او پښو مضمون د شپږ وکالونو دپاره د بانک داري په انستیتوت کې تدریس کړ. په ۱۹۸۸ کې یې په نوی دهلۍ کې د بین المللی مینجمنټ له موسسې نه د MBA (پژنس ادمینتریشن ماسټر) شهادتنامه تر لاسه کړه. محترم سهاک له هغه وروسته له خپل فامیل سره لومړی لیبرالي جرمني او وروسته کاناډا ته کډوال شو، او اوس په تورنټو کې اوسي.

محترم سعدالدین شپون

په کال ۱۹۳۳ کې د کنډز ولایت د خان آباد په کلي کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړه یې په خان آباد، او متوسطه او ثانوي زده کړه یې په کابل کې د حبیبی په لېسه کې کړې ده. په ۱۹۵۴ کې د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځي کې یې په تحصیل پیل وکړ او په ۱۹۵۸ کې لوړنه فارغ شو. له فراغ نه وروسته په پښتو ټولنه کې علمی غړی شو، او بیا د لوړې زده کړې دپاره په امریکې کې د ایوا په پوهنتون کې یې په تحصیل پیل وکړ. له دغه پوهنتون نه یې په کال ۱۹۶۶ کې د ادبیاتو او نقد په څانګه کې د ماسټري شهادتنامه تر لاسه کړه. هېواد ته په ستېدو سره د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځي کې مدرس شو. په ۱۹۷۳ کې

یې رسمي کار پریښود او په کابل کې دملګرو ملتونو په اداره کې داطلاعاتو امر شو. د ثور تر کودتا وروسته په ۱۹۷۹ کې له خپلې کورنۍ سره پېښور ته په هجرت لاړه. له پېښور نه د څو کاله لم کیدو نه وروسته په کال ۱۹۸۱ کې د کولتوري انټروپولوجۍ د استاد په حیث د کوپن هارن د پوهنتون په بلنه دنمارک ته لاړ، او په هغه څای نه په کال ۱۹۸۳ کې د امریکا غږ د نسوي تاسیس شوې پښو خپرونې په بلنه واشنګټن ته لاړ، او هلته تر اوسه پورې کار کوي.

محترم شپون دخپل کار تر څنګه په خپلې تخصص ساحې کې هم کار کوي، او په دې برخه کې یې دغسې لیکنې کړي چې د استاد شپون په نامه یې معرفي کړی دی. دده لیکنې په پښتو کې زیاتره د کیسو په بڼه دي چې هم په اختصاصي مجلو کې خپرې شوي. او هم د کتاب په بڼه راوړنې دي لکه د افغانستان د جهاد د نړی لار (۱۹۸۱)، برخه په ترڅه (دا شعارو مجموعه، ۱۹۹۰)، شین ټاغي (۱۹۹۸). دغه اثار په پېښور کې چاپ شوي دي. دښکې غاړه یې د لنډو کیسو مجموعه ده چې د سپیدې او د ډیوې په مجلو کې خپرې شوي اولازه په نامه دښکې غاړه او نوری کیسې له چاپه راوړنې دي. شپون له پخوانه د لنډو کیسو په لیکلو پیل کړی. کیسې یې د افغانستان په اختصاصي مجلو لکه کابل، اریان، او ژوندون کې چاپ شوي دي. ده د ځینو نامتو غربي لیکوالو کیسې هم پښتو کړي، چې په هغو کې دارنست همنګوی بودا او سین کیسه ده، چې په کابل کې په ۱۹۶۲ کې خپره شوې ده. شپون دننه په هیواد کې اوله هیواد نه دباندې په سمینارو او کنفرانسونو کې هم ګډون کړی دی.

پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

د لغمان ولايت د پلوتې په کلي کې پیدا شوی. لومړنۍ او منځنۍ زده کړه یې په لغمان او ثانوي زده کړه یې په کندهار کې د احمد شاه بابا په لسه او په کابل کې په دارالمعلمین او غازی لسه کې کړې ده. په کال ۱۹۵۷ کې د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي د تاریخ او جغرافیه له څانګې نه فارغ شو. له فراغ نه وروسته په پښتو ټولنه کې علمی غړي اود کابل مجلې چلوونکی شو. په ۱۹۶۱ کې د پوهنې وزیر محترم ډاکټر علی احمد پوپل په ابتکار د پوهنې وزارت په لګښت انګلستان ته د لوړې زده کړې دپاره واستول شو. او هلته یې د لندن پوهنتون د شرقی او افریقایي مطالعاتو په ښوونځي کې د منځنۍ ختیځ او

او معاصرې اروپا په تاريخ کې تحصيل وکړ. او په ۱۹۶۸ کې يې د ايم فل M.phil شهادتنامه حاصله کړه. ورپسې په کابل پوهنتون کې د معاصر افغانستان د تاريخ مدرس شو. په ۱۹۷۵ کې يې د با لنډسي کانديد په حيث د لندن له پوهنتون نه د ډاکټري شهادتنامه وروسته تر هغه تر لاسه کړه چې د امريکې د پرستې او هارورډ په پوهنتونو کې يې د هغه د پاره تيس وليکه، او نورې څېړنې وکړي.

کاکړ په ۱۹۸۱ کې د کابل په پوهنتون کې پوهاند شو. بل کال د شوروي يرغل پر خلاف مقاومت له امله بندي شو او په ۱۹۸۷ کې د صدارت او پلچرخي زندانونو کې له پنځه کاله بند تيرولو نه وروسته يې په کابل پوهنتون بيا په تدريس پيل وکړ. د بند په موده کې بين المللی عفو دی ((د وجدان بندي)) اعلام کړ. نورو حقوقی موسسو او پوهانو هم د کابل په رجيم باندې دهغه په هکله فشارونه وارد کړل. د همدغه کال (۱۹۸۷) کال په پای کې له خپلې کورنۍ سره پېښور ته مهاجر شو، او هلته يې د ازاد افغانستان د ليکوالو اتحاديه د غړي په حيث قلمی او فکري جهاد په مخ بيوه. او له دې امله يو شمير اروپايي هيوادونو او امريکې ته هم وبلل شو. کاکړ په ۱۹۸۹ کې له خپلې کورنۍ سره په امريکې کې د سان بيکو ښار ته کډه وکړه.

د کاکړ ليکنې تر هجرت نه دمخه دوطن په اخبارونو، او اختصاصی مجلو کې په زيات شمير راوتی دي. د هجرت په جريدو په تيره په افغان ملت، مجاهد ولس، اداليه افغانستان کې يې د افغانستان د سياسي انکشافاتو په هکله په زيات شمير ليکنې خپرې شوې دي. دده عمده چاپي اثار د افغانستان د سياسي تاريخ په باب دي لکه افغانستان، د داخلي سياسي انکشافاتو مطالعه (۱۹۷۱)، د افغانستان حکومت او ټولنه د امير عبدالرحمن د سلطنت په دوره کې ۱۹۷۹، او افغانستان، د شوروي يرغل او د افغانانو خواب (۱۹۹۵) په انگرېزي کې، او نورې په پښتو او دري کې دي لکه جنگ دوم افغان - انگليس (۱۹۸۸)، افغان و افغانان (۱۹۸۸)، افغانان د شپږ شپيتم کال په پسرلي کې (۱۹۹۰)، او د افغانان په باب د ژبنيو جوړه. دده عمده ترجمې د ادبي کار، تاريخ څه ته وايي ۱۹۷۰ او د موند ستوارت الفستين د کابل سلطنت شرح او بيان په دوو ټوکو کې دي. کاکړ په هيواد او ښاندينو ملکونو کې په علمی سيمينارونو او کنفرانسونو کې برخه اخيستی او په ۱۹۸۸ کې يې د جرمني د کيبل په پوهنتون کې په يوه سيمينار کې چې د بين المللی سياسي انکشافاتو په

باب و يو تصديق هم تر لاسه کړی دی. په امريکي کې يې د يوشمير نورو افغانانو سره په ۱۹۹۰ کې په افغانستان کې د انتخابي حکومت د تاسيس حرکت په جوړولو کې برخه واخيسته، او د يوې دورې د پاره د هغه مشر هم غوره شو. په انگرېزي کې د خپرېدو د پاره تيار نوی اثر هم لري چې نوم يې دی "د افغانستان سياسي تاريخ او باندني اړيکي د امير عبدالرحمن خان د سلطنت په دوره کې".

محترم ډاکټر عبدالقيوم کوچی

دارواښاد جنرال عبدالغني احمدزي زوی دی. په کال ۱۹۲۸ کې د لوگر ولايت د سرخ اب په کلي کې زوشوی دی. لومړنۍ، منځنۍ او لېوې زده کړه يې په کابل کې د حبيبي په ليه کې کړې. له فراغ نه وروسته د کابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو په پوهنځي کې يې لوړه زده کړه وکړه، او په کال ۱۹۵۹ کې ترېنه فراغ شو، له فراغ نه وروسته د باندنيو چارو په وزارت کې مامور شو. په کال ۱۹۶۰ کې د لاسو زدوکړې د پاره مسکو ته واستول شو. اودمه کو پوهنتون د بين المللي اړيکو او سياسي تاريخ په څانگه کې يې د ماسټرۍ او ډاکټرۍ شهادتنامه تر لاسه کړې. له فراغ نه وروسته د باندنيو چارو په وزارت کې يې خپل ماموريت له سره پيل کړ. د نور له کودتا نه وروسته د خلقي حکومت له خوا بندي شو او څه کم شل مياشتې يې د پلچرخي په زندان کې تيري کړې. په بندي ځانه کې دې کړول شوي هم دي.

ډاکټر کوچی په ۱۹۸۱ کې لومړی په اتریش کې وينا، او بيا امريکي ته له خپلې کورنۍ سره کډوال شو. په امريکي کې يې د کليفورنيا په شمال کې له اوهلوني (Ohlone) کالج نه د AA تصديق تر لاسه کړ. له هغه وروسته اول ښوونکی شو، او وروسته يې د ټولنيزو چارو په ادارو کې کار وکړ. اوس د کليفورنيا د ختيځ سيمه ييزو مرکز په موسسه کې د تعليمي چارو په سرته رسولو کې وظيفه اجرا کوي. ډاکټر کوچی په عين حال کې د افغان کميونيټي په اجتماعي او کولتوري چارو کې فعاله برخه لري. او په فرېمانټ کې د افغاني کولتوري ټولنې موسس غړی و. د هغې داوړې دورې سروالي يې هم وکړه. برسیره پر دې ډاکټر کوچی د وطن د جاري سياسي انکشافاتو، او هداراز فيدرالي روسي او ختيځ اروپا د حالاتو په باب د هجرت په جريدو کې ډيرې ليکنې خپرې کړې. ډاکټر کوچی په عين حال کې په کليفورنيا کې له افغاني راډيوگانو نه په خاص

دول د افغانستان د سياسي انكشافاتو په هکله په منظم ډول خپل تحليلونه او تبصرې اوري.

محترم بروس رچرډسن

د امريکې د هارورډ په پوهنتون کې يې زده کړه کړې ده او د فوټوجورنلزم متخصص دی. په ۱۹۸۵ کې يې په پېنور کې يې دهنه فوټو ورکشاپ نندارتون په ښاره واخيسته چې د امريکې د اطلاعاتو د سرويس له خوا تنظيم شوی و. هلته د افغانانو جهاد، مننات، استقامت او دفاعي روحیه په ده باندې دومره موثره شوه چې د خطر په منلو سره يې فيصله وکړه چې جهاد په واقعي جبهو کې عکاسي وکړي. دهمدغه مقصد دپاره يې پنځه ځله خوست، منگل، ننگرهار او لغمان ته په پته سفرونه وکړل. ده خپل جهادي عکسونه او تر شپېتو ډيرې ليکنې د افغانستان د پېښو په باب په نيوزويک، شيکاګوټربيون، سولجراف فارچون، الينډ افغانستان، فورم (Forum) د پيلوسات، گارډين، سباوون او مجاهد ولس کې خپرې کړي. رچرډسن په همدې ډول دافغانانو په راديوگانو کې د افغانستان د پېښو په باب توضيحيات ورکوي.

د جهاد په اولو کلونو کې يې د افغان د ميډيا پروجي ډيسوي برخې په شان چې د امريکې د اطلاعاتو د سرويس له خوا د امريکې د باستن په ښار کې جوړ شوی و دافغان د بيلو بيلو خبري څانگو دپاره د عکاسي ورکشاپونه هم تنظيم کړي و. دده عکاسي گانې د يونيورسټي په کتابتون، په اوماها کې دبراسکا په پوهنتون او په نړۍ کې د څو شخصي کولیکسيونونو اوهمداراز د سويس زرلينډ په لستل کې د افغان فوټو کتابتون په ارشيفو کې خوندي دي. دی په کليفورنيا کې د افغانستان د فرهنگي افتخاراتو د ساتنې د بين المللي کميټې موسس غړی دی. او له افغاني خبريه موسسو سره د همکار په حيث کار کوي.

محترم محمد معصوم هوتک

په ۱۹۲۷ کې په کندهار کې زيږيدلی دی. کورنۍ زده کړه يې د خپل مورنۍ نیکه مرحوم صالح محمد هوتک تر نظر لاندې او منظم ابتدای، متوسطه او ثانوی تعليمات يې د ميرويس نیکه په لسه کې وکړل. په ۱۹۶۷ کې د ميرويس له ليسې نه فارغ شو. له فراغ نه وروسته په کابل پوهنتون کې د ادبياتو په پوهنځي کې يې د پښتو په څانگه کې تحصيل وکړ، او ترينه فارغ شو. محترم هوتک د تحصيل په ټولو دورو

کې په لومړۍ درجه فارغ شوی دی . له وروستۍ فراغ نه وروسته اول د کندهار په مشرقی لیسې او بیا د کابل په انصاری لیسې کې یې د ښوونکۍ په حیث وظیفه اجرا کوله . بیا د باختراژانس په ریاست کې مسلکي غړی شو . په ۱۹۸۸ کې له هیواد نه کاناډا ته له خپلې کورنۍ سره کډوال شو . هوتک له ډیره وخته راهیسې هم په هیواد او هم د کډوالۍ په حال کې ډیر شمیر څیرنیزې لیکنې اوائار خپاره کړې . لیکنې یې د طلوع افغان ، کابل ، زیری ، فرهنگ او سپیدی په مجلو کې راوتلي دي . ده تراوسه دولس اتره کښلی چې په هغو کې یې دوه شعري مجموعې شاملې دي . په هغو کې یې څلور پخوانۍ منظومې ترتیب کړې ، سرېزې ، تعلیمات ، او حواشي یې هم پرکښلي دي . دغه منظومې د دوست محمد هوتک بحر العلم ، دمیرزاحسان دیوان انتقادي متن ، دملا امیر دیوان او دمولوی صالح محمد هوتک پاشلي ویناوې دي . له اثارو نه یې تراوسه شپږ اتره چاپ شوي دي . دده د اثارولست دده په یوه اتر ، پوخ کاني کې راغلي دمحترم هوتک نظمونه او لیکنې په وفاء ، دعوت ، آینه افغانستان ، مله ، وحدت او کډ هیواد کې چاپ شوي دي .

د کابل شهادت

ننگ داودزی

د کابل په شا رو را غم
 نه هغه مخکې دوران و
 نه هغه دنگې ماني وې
 نه هغه ساز و سامان و
 نه ادم و نه درخو وه
 نه سپوږمۍ د تورو شپو وه
 نه هغه بڼایسته آسمان و
 نه لمر پټ په پلوشو و
 د آسمان سترگې ړندې وې
 د دیر غمه را پرې وې
 غم لرې یوه صحنه وه
 دردوونکې ننداره وه
 هرڅه خوا لورې ژورې
 په هر کسور د غم سندرې
 کښوالې وې وشل شوې
 د را کتو سخت باران و
 د خوشحال مینه په غم وه
 د رحمان ورسره هم وه
 د اکبر مینه سپره وه
 شیر شاه مینه کښواله وه
 غوري مینه تالا شوې
 تایمې و یجاره شوې
 د جمال مینه وړانه
 نه وه یوه کوټه و داله
 د میوند غاز یانو څلي
 په سرو وینو لمبیدلې
 د میوند جاده وه وړانه
 یو ځای نه وې امانه

ښکلي ښار و و یچار شوی
 په بموباندې وران شوی
 جاله وه د لوټما رانو
 خیري د غـر یانو
 بسبلان وو کو چیدلی
 څوک وژلي څوک رڼلي
 تپو سـانو پاچاهي وه
 د کار غاوسردا ري وه

د پښتو څيړنو او پراختيا د مركز مؤسس مشر ښاغلی
امام الدين ساپي چې زما دا کتاب د تاريخ پدې حساسو او د
ستونزو نه په ډيرو ډکو شيبوکي د ساپي د پښتو څيړنو او
پراختيا مرکز لخوا، هم دده د ځانگړې پانگې په بشپړ لگښت
چاپ او خپور شو، يو وار بيا بيا مننه.

محمد حسن کاکړ

۱۹۹۹

ای زما وطنه

ای زما وطنه! د لالونو خزانې زما
ستا هره دره کې دي د نورو نښانې زما
زه یم ستا د خاورې، ته زما د مینې جوړ یې
ته مې د غیرت او د پښو رنگې جوړ یې
ته مې د نېکه او د بابا د وینې جوړ یې
ستا زړه کې ویدی دي ټولې تللي زمانې زما
ای زما وطنه! د لالونو خزانې زما!
سترگې مې لوگۍ شه ستا د خاورو د گورونو نه
عقل مې ابرې شه ستا د پاره د فکرونو نه
خار شمه قربان شم ستا د غرونو نه سیندونو نه
ستا هر دره کې دي د نورو نښانې زما
ای زما وطنه! د لالونو خزانې زما!
ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کړمه
ته چې خوار او زار یې زه به خوب او راحت څه کړمه
ستا سر چې وي تپ نه به زه شان او شوکت څه کړمه
مسته به دي خاوره کړم په وینې مستانې زما
ای زما وطنه! د لالونو خزانې زما!
یا خو به دي سیال کړمه وطنه د جهان
زه به درې ورې شم خو تا به کړم ودان
نریمه پښتون یم تا ته یاد دي انسانې زما
ای زما وطنه! د لالونو خزانې زما!

LIST OF CONTENTS

Preface

Introduction

Part One

1. Discussion on the Population of the Country, Mohammad Hassan Sahak
2. Pashtoon, Afghan, Pathan, Mohammad Ma'sum Hota
3. The Origin and Root of Pashtu, Habeeb Allah Tegai
4. The Zoroaster and Avesta of Mr. Babi and the Trace of Pashtoons in the Avestan period, M. Hassan kakar
5. Mir Wais Hotak and Independence, M. Hassan kakar
6. The Saur Revolution or the Saur Coup?, M. Hassan kakar
7. Babrak karmal, a stranger or one of us? A freeman or A slave? , M. Hassan kakar
8. Moscow's Contingency plan for the Dismemberment of Afghanistan along Ethnic and Linguistic Lines. Bruce Richardson.

Part Two

9. Nation Building, Anwar al-Haq Ahady
  10. Pushtoon writers Are wrong in weeping Sa'd -ud-Din shpoon
  11. Refuting the Towheen Nama of persons in the Name of "Sayid Farhad", (M. Hassan kakar)
  12. Refuting the Irresponsible writings of Amin Farhang M. Hassan kakar
  13. The Insults of Mr. Ghoryani Abdul Qayum kuchay
  14. A Response to the Irresponsible writings of Mr. Ghoryani, M. Hassan kakar
- List of illustrations Biographical Notes.

LIGHT AND DEFENCE OR

Essays on the Population, History &
Current Affairs of Afghanistan
(in Pushto & Dari)

Edited By

M.Hassan Kakar, M.Phil, Ph.D. (London)
Formerly Professor of History at
Kabul University

Published by

Sapi's Center for Pushto Research and Development
Peshawar.....1999